הלכה · שולחן ערוך · מפרשים · חידושי מהראך

חידושי מהראך חלק א

רבי אלעזר הכהן

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

חידושי מהראך חלק א

רבי אלעזר הכהן

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/חידושי-מהראך-חלק-א/
הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

או"ח 5
סימן י 5
סימן לז 7
סימן לח 12
סימן נג 20
סימן קכח 21
סימן קנג 23
סימן קנח 28
סימן קנט 28
סימן קצו 29
סימן רכא 35
סימן רמד 41
סימן רעא 42
סימן שכב 43
סימן שלט 45
סימן שסג 46
סימן שפב 47
סימן שצא 50
סימן שצז 51
סימן תלא 57
סימן תלב 67
סימן תלג 69
סימן תלד 69
סימן תלז 76
סימן תלט 77
סימן תמ 83
סימן תמא 86
סימן תמב 94
סימן תמג 122
סימן תמד 135
סימן תמה 149
סימן תמו 157
סימן תמז 166
סימן תמח 173
סימן תמט 214
סימן תנא 216
סימן תנג 221
סימן תנד 223
סימן תנז 239
סימן תנח 247
סימן תנט 248
סימן תס 249
סימן תסב 257
סימן תסה 259
סימן תסו 259
סימן תסט 268
סימן תע 269
סימן תעב 269
סימן תעג 273
סימן תעה 282
סימן תעז 291
סימן תעט 292
סימן תפט 292
סימן תצ 296
סימן תקו 301
סימן תקיג 304
סימן תקיח 307
סימן תקכד 308
סימן תקכז 311
סימן תקפח 312
סימן תקפט 319
סימן תריא 327

סימן תרמח 330
סימן תרעג 356
סימן תרעד 365
סימן תרפה 367
סימן תרצד 382

או"ח

סימן י

לרבי אלעזר בן זאב וולף הכהן:

הקדמה:

ויען כי נשאר המקום פנוי לכן נעתיק בכאן חדוש אחד מבן הגאון המחבר זצלה"ה ה"ה הרב הגאון כו' מו"ה אברהם הכהן ז"ל שהי' אחד ממלאי מקום הרב דק"ק וואַרשא:

בכתובות (דף ק"ט) אלא אמר רב אשי קונמות קא אמרת שאני קונמות דקדושת הגוף וכדרבא דאמר רבא הקדש חמץ ושיחרור מפקיעין מידי שיעבוד כו' ותוס' ד"ה קונמות הקשו א"כ כל אדם יפקיע חובותיו ע"י קונם. ונראה לתרץ דהנה בקידושין (דף סג) אמר אביי ראב"י ורבי ור"מ כולהו סבירי להו אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם ולחשיב נמי ר' עקיבא דתניא קונם שאני עושה לפיך אינו צריך להפר ר' עקיבא אומר יפר שמא תעדיף עליו יותר מן הראוי לו רבי יוחנן בן נורי אומר יפר שמא יגרשנה ותהא אסורה לחזור לו. ומתרץ הש"ס האיתמר עלה אמר ר"ה בריה דר"י באומר יקדשו ידי לעושיהן דידים איתנהו בעולם ותוס' כתבו דהוה מצי לשנוי' דשאני קונמות דקדושת הגוף כדמשני בפרק אע"פ. והנה באמת תמי' מאוד אמאי לא משני הש"ס הך שינויא דקונמות קדושת הגוף נינהו דהא התירוץ דמשני הש"ס לא יספיק דעוד יקשה וליחשבי רבי יוחנן בן נורי. וצריכין אנו להך שינויא דקונמות קדושת הגוף. א"כ לר"ע ג"כ אנו יכולין לתרץ הך שינויא. אך נראה דהנה בקידושין לא יכול הש"ס לתרץ דקונמות קדושת הגוף דשם אזיל אליבא דאביי. ותוס' (בגיטין דף מ') כתבו דרבא לטעמו דאמר מכאן ולהבא הוא גובה וחשיב ברשותו של לוה הלכך יכול להפקיע בהקדש וקונמות. אבל לאביי דסבר למפרע הוא גובה אם כן אינו ברשותו של לוה ואינו יכול להפקיע השיעבוד ולית לי' הך דרבא הקדש חמץ ושיחרור מפקיעין מידי שיעבוד. א"כ אליבא דאביי לא יכול הש"ס לתרץ שאני קונמות דקדושת הגוף נינהו. והא לא קשה א"כ ליחשיב נמי רבי יוחנן בן נורי דהתירוץ דיקדשו ידי לעושיהם לא מספיק לדידיה. דהנה בכתובות מתרץ שם רבי אלעא למה לא אלו האומר לחבירו שדה זו שאני מוכר לך לכשאקחנה ממך תיקדוש דקדשה ומקשו עלה מי דמי התם בידו להקדישה הכא אין בידה לגרשה והקשו תוס' הא הכא ג"כ בידה להפקיע את עצמה דיכולה לומר איני ניזונת ואינו עושה ומתרצו דרצה ליישב גם אליבא דר"ל. אם כן י"ל דאביי סבר כר"ה אמר רב דיכולה לומר איני ניזונת ואיני עושה ומספיק שינויא דיקדשו ידי לעושיהן גם לרבי יוחנן בן נורי. אבל התירוץ דקונמות קדושת הגוף נינהו לא יכול הש"ס לתרץ. אליבא דאביי דהוא לית לי'

הך דינא כלל כמ"ש התוס' בגיטין ולפי זה ניחא ג"כ קושיות התוס' בכתובות א"כ כל אדם יכול להפקיע ע"י קונם. דהנה מבואר היכא דחזינן דהלוה מבריח הנכסים כולי עלמא מודו דלמפרע הוא גובה. א"כ אם ירצה לאסור על בעל חובו הנכסים הוה כמו מבריח והיכא דמבריח הנכסין כולי עלמא סברי למפרע הוא גובה והיכא דלמפרע הוא גובה לא אמרינן דמפקיע מידי שיעבוד ולא קשה קושיות התוס' ודו"ק ובגוף הקושיא של התוס' דהוי מצי לשנוי דשאני קונמות נראה דתוס' לשיטתם אזלי דלר' הונא אמר רב דיכולה לומר איני נזונת ואיני עושה לא קשה קושית הש"ס מי דמי התם בידו הכא אין בידה לגרש עצמה דהא גם כאן יכולה להפקיע את עצמה. והנה הרשב"א כתב דדוקא בקרקע סובר אביי למפרע הוא גובה דלא מצי לאברוחי אבל במטלטלין דיכול לאברוחי לא סבר אביי למפרע הוא גובה אם כן גם לענין מעשה ידיה דיכולה לומר איני נזונת ואיני עושה וא"כ הוי כמו מטלטלין דיכולה לאברוחי מודה אביי דמכאן ולהבא הוא גובה מש"ה כתבו תוס' שפיר דהוי מצי לשנוי שאני קונמות דקדושת הגוף דהנה לפי התירוץ דמתרץ הש"ס דבאומרת יקדשו ידי לעושיהן ע"כ צריך לומר דסובר אביי דיכולה לומר איני נזונת ואיני עושה דאל"כ יקשה וליחשוב נמי רבי יוחנן בן נורי. וכיון דיכולה לאפקיע את עצמה מודה אביי דמכאן ולהבא הוא גובה והוה ברשותו של לוה ושפיר על ידי קונם אפקע השיעבוד:

אמנם זה ניחא לשיטת התוס' דהיכא דיכולה לומר אינו ניזונית ואיני עושה לא קשה קושית הש"ס מי דמי. אך לשיטת הר"ן דכתב דגם ר"ה אמר רב מודה דבשבעה מלאכות שהאשה עושה לבעלה אינה יכולה לומר איני נזונית ואיני עושה א"כ גם לר"ה אמר רב קשה קושית הש"ס מי דמי א"כ בהשינויא דיקדשו ידי לעושיהן לא מתורץ לרבי יוחנן בן נורי א"כ קשה וליחשוב נמי רבי יוחנן בן נורי. וג"כ אינו יכול לתרץ דשאני קונמות דקדושת הגוף נינהו דהא לשיטתו דאינה יכולה לומר איני ניזונית ואיני עושה הוה כמו קרקע דסובר אביי דלמפרע הוא גובה והיכא דלמפרע הוא גובה אינו יכול בקונם להפקיע השיעבוד. ולפי דברי הפלאה גם הרמב"ם סובר כהר"ן דהנה ההפלאה מתרץ קושית הר"ן על הרמב"ם דפסק בפ' וא"ו מהלכות ערכין הל' כ"ח המקדיש מעשה ידי אשתו הרי זו עושה ואוכלת והמותר חולין. ואם אמר הבעל וקדשו ידיך לעושיהן הואיל והידים הם משועבדים לו הרי כולו קודש. ותמה עליו הר"ן ז"ל דהא הם דברי ר"ל דיכול לכופה אבל אנן קיי"ל כר"ה אמר רב דיכולה לומר איני נזונת כו' ומתרץ ההפלאה דהרמב"ם ס"ל כדעת הר"ן דבשבעה מלאכות אינה יכולה לומר איני נזונת אם כן ידיה משועבדים וחל על השבעה מלאכות וס"ל כדעת הפוסקים דבמקדיש דבר שלא

בא לעולם עם דבר שבא לעולם הכל קדוש. א"כ הכא כיון דחל על הז' מלאכות חל על כל מעשה ידיה ואם כן גם להרמב"ם קשה וליחשוב נמי רבי יוחנן בן נורי. וע"כ צריך לומר דהרמב"ם והר"ן לא סברי כשיטת התוס' בגיטין. אלא סברי דאף לאביי אמרינן קונמות מפקיע מידי שיעבוד. וא"כ לריב"ן צריך לתרץ דשאני קונמות דקדושת הגוף. ולפי זה מתורץ גם כן קושית הר"ן על הרמב"ם דפסק בפ' י"ב מהל' נדרים אמרה יקדשו ידי לעושיהן או שנדרה שלא יהנה ממעשה ידיה אינו נאסר במעשה ידיה מפני שהם משועבדים לו אך מ"מ צריך להפר שמא יגרשנה ותהא אסורה לחזור לו ותמה עליו הר"ן דבנדרה שלא יהנה ממעשה ידי' אמאי יהי' צריך להפר והא דבר שלא בא לעולם הוא. אך לפי דברינו הנ"ל הרמב"ם דייק מש"ס דקידושין דקונמות קדושת הגוף ומפקיע מידי שיעבוד אף לאביי דסבר למפרע הוא גובה ואינו ברשותו מ"מ קונם חל על דבר שאינו ברשותו וא"כ חל נמי על דבר שלא בא לעולם דדבר שאינו ברשותו ודשל"ב חדא נינהו והם שוים. ואחר התי' דקונמות קדושת הגוף נינהו לא צריכין עוד להתי' דיקדשו ידי לעושיהן ודו"ק היטב כי נחמד הוא:

חידושי מהרא"ך או"ח סימן י

הלכות ציצית:

סעיף יוד פטורים עיין מ"ש במ"א (ס"ק י"ג) יש לדקדק במלבושים שלנו שיש להם ב' כנפות סמוך לצואר וב' כנפות סמוך לארץ למה אין מטילין בהם ציצית שהרי אין חוגרין אותם בחגור עכ"ל:

נראה לפרש דאם היו חוגרין הוה כמגיז כמבואר בזבחים (דף י"א) ובבגדי כהונה היו מרושלין עי"ש:

סימן לז

סעיף ג ברמ"א וי"א דהא קטן דוקא שהיה בן י"ג שנים ויום אחד וכן נהגו ואין לשנות:

גרסינן בגמ' ברכות (דף ב') מאימתי קורין שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן תנא היכי קאי דקתני מאימתי ותו מ"ש דתנא ערבית ברישא ליתני שחרית ברישא תנא אקרא קאי דקתני בשכבך ובקומך והכי קתני זמן ק"ש דשכיבה אימת משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן פרש"י מהיכא סליק דתנא ביה חובת ק"ש שהתחיל לשאול כאן זמן קריאה אקרא קאי ושם למד חובת קריאה אבע"א יליף מברייתו של עולם דכתיב ויהי מרב ויהי בוקר פרש"י הא דיליף ערבית ברישא יליף מברייתו של עולם אי הכי סיפא דקתני בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה ליתני ערבית ברישא:

הנה בסוגיא זו קשה חדא לישנא דמקשה ותו מ"ש דתנא ערבית ברישא נראה דתלה קושיא זו בקושיא הראשונה תנא היכא קאי דהא אי הוה תנא חובת ק"ש ג"כ היה קשה אמאי תנא ערבית ברישא ועוד מאי משני דיליף מברייתו של עולם דהא בקושיא זו לא משני רק אמאי תנא של ערבית ברישא וצריך שנויא ראשונה אקושיא אהיכא קאי ואין זה סוגית הש"ס לתרץ ולומר אבע"א היכי דצריך גם לתירוץ הראשון וגם קשה דבתירוצא בתרא מקשה אי הכי דהא גם לתירוץ הראשון קשה האי קושיא מ"ש דתנא התם שחרית ברישא עיין בצל"ח: ונראה לענ"ד דהנה הא דהקשה הש"ס ליתני שחרית ברישא פירש תוס' דבתמיד כתיב כבש אחד תעשה בבוקר ופשיטא דסוגיא דמתרץ תנא אקרא קאי מתרץ ג"כ קושיא דתנא ערבית ברישא כיון דכתיב בקרא בשכבך ובקומך זמן שכיבה מקודם. וקשה באמת אמאי בק"ש כתב בקרא זמן שכיבה מקודם ובתמיד כתיב של בוקר תחלה. ולזה נראה דהנה בקדשים מונין שעות דהיינו מעת לעת וכבש שנולד בר"ה לאחר חצות מותר להקריב לתמיד של שחר כי הוא עדיין בן שנתו ופסול לתמיד של בין הערבים ובבן ובת דהיינו הזמן שנעשה בר מצוה אי צריך שעות מעת לעת ואי נעשה גדול אם נולד בר"ה לאחר חצות תיכף בליל ר"ה לאחר צאת הכוכבים יש פלוגתא בין הפוסקים ורש"י ביבמות (דף ל"ד) סובר דתיכף לאחר צאת הכוכבים נעשה גדול וחייב קרבן אם שגג באחת מכל המצות שבתורה וא"צ שעות וכן הסכים הש"ך (בה' עדות סי' ל"ה) ובמ"א (סי' נ"ג) דא"צ שערות:

ולפ"ז יש לומר דקושית הש"ס דתנא אהיכא קאי דקתני מאימתי מהיכא סליק דתנא ביה חובת ק"ש דאי היה תנא חובת ק"ש לא היה קשה אמאי תנא ערבית ברישא דהא משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומה נעשה בר חיוב לקרות ק"ש והוא מצוה ראשונה של אדם משל שחרית לכך התחיל מערבית אבל כיון דלא תנא חובת ק"ש כלל אמאי תנא של ערבית ברישא ומשני תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך וכיון דתנא חיובא דק"ש ניחא דתנא ערבית ברישא כי הוא מצוה ראשונה עליו משל שחרית:

ובזה ניחא דתנא בתמיד של שחר מקודם דבק"ש יש לומר דהנה רש"י פ' בא כתב דהש"י לא דיבר עם משה רה ביום ויש לומר דהש"י דיבר עם משה לצוות לישראל על מצות ק"ש היה לאחר שעבר זמן ק"ש של שחרית וצוה לקרות ק"ש בשכבך שהיא קודמת ראשונה לבקומך אבל בתמיד פסקינן במנחות (דף נ') דאין מחנכין המזבח אלא בתמיד של שחר וכן הוא ברמב"ם (בפרק א' מהלכות תמידין ומוספין ה' י"ב) ואם לא נתחנך המזבח בתמיד של שחר לא נקרב של בין הערבים א"כ צריך לצוות על של בקר תחלה. ולפ"ז מה דמתרץ הש"ס תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך אין הכונה לתרץ הקושיא הלכך

תנא ערבית ברישא כיון דהתורה כתבה בשכבך מקודם רק הכונה לתרץ קושיא ראשונה דתנא חובת ק"ש וכיון דתנא חובת ק"ש ממלא ניחא דתנא ערבית ברישא כי הוא מצוה ראשונה על אדם קודם מצות ק"ש של שחרית רק בצאת הכוכבים נעשה בר חיוב. ולפ"ז לדעת הפוסקים דסברי דגם בבן ובת מונין שעות היה קושיא אמאי תנא ערבית ברישא דהא לענין שיהיה בר חיוב אינו תלוי ביציאת הכוכבים רק בשעה שנולד. והמשנה למלך (בפ"ב מה' אישות ה' כ"א) בד"ה שוב ראיתי כתב דפליגי ר' יהודה ור"ש בזה אי בבן ובת צריך שעות כמו בקדשים או לא ולר"י דסובר דבעי שעות לא היה משני אמאי דנקט ערבית ברישא ומשני דיליף מברייתו של עולם דתנא ערבית ברישא ובתמיד דכתיב בוקר אי אפשר להקריב בין הערבים קודם שמקריב בבוקר:

המשנה למלך שם מאריך להקשות דהא בשנים בלא סימנים אינו חייב קרבן וצריך להביא סימנים וקשה מסוגיא דיבמות (דף ל"ד) א"ר עמרם בשופעת מתוך י"ג לאחר י"ג לאחיובי אינהו ומתוך י"ב לאחר י"ב לאחיובי אינהו ומשכחת בשני אחים שקידשו שתי אחיות בשעת כניסתן לחופה הוחלפו את של זה לזה שיתחייבו משום אשת איש ומשום אשת אחיו ומשום אחות אשה ומשום נדות באיסור בת אחת דשוינהו שליח ושוי אינהו שליח ופגע שליח בשליח דאל"כ אי אפשר לצמצם ואיך אפשר לצמצם ולומר דבארבעתם באו שתי שערות כאחת דהא אפילו בקדושין לא משכחת בת אחת אלא בדשויא שליח. כבר הקשה הרשב"א קושיא זו והריטב"א מתרץ דמיירי דלא בדקינהו עד לאחר זמן וקיי"ל כרב דאמר בקדושין (דף ע"ט ע"א) אם קדשה אביה בדרך וקדשה עצמה בעיר בההוא יומא דמשלים ששה רב אמר הרי היא בוגרת לפנינו מדהשתא בוגרת בצפרא נמי בוגרת וה"ה בזה אמרינן דסימנים היה למפרע מתחלת כניסת שנת הגדלות וכן כתב הר"ן בת' דחזקה דרבא דנהי דמצוי ג"כ שלא יהיה שערות כשהגיע לכלל שנים מ"מ כיון דבהאי גברא לא אתרע חזקה דרבא אמרינן מדהשתא גדול למפרע נמי גדול כיון דחזקה דרבא מסייע ועדיפא נמי מהרי בוגרת לפנינו כמ"ש הרא"ש בת' (כלל ל"ג) בסופו וכן פסקינן (בסי' ל"ה ה' עדות) דאם יש לו שערות מחזקינן דהיה לו שערות מיום שנעשה י"ג שנים ובנב"י חלק ח"מ הקשה דהא במעשה בבני ברק באחד שמכר בנכסי אביו ומת:

ובאו בני משפחה וערערו לומר קטן היה בשעת מיתה אמר להם אי אתם רשאים לנוולו ועוד סימנין עשויין להשתנות לאחר מיתה וכתב הרמב"ן פירוש ומת מיד שאם תי אין בדיקתו ללקוחות ראיה שמא אח"כ הביא סימנים והיינו דקאמרי קטן היה בשעת מיתה עכ"ל הרמב"ן א"כ סובר הרמב"ן דלא אמרינן מדהשתא גדול הוא גדול משעה שנעשה

י"ג שנים לפ"ז תמה על הב"י שסתם בח"מ (סי' ל"ה) כדעת הרא"ש. ובאה"ע (סי' מ"ג) הביא דהרא"ש סובר כיון שהגיע לכלל שנותיו ומשכחינן ביה השתא סימנין מחזקינן ליה בגדול משהגיע לכלל שנותיו וכתב בשם מהר"י בי רב שהר' דוראן ורשב"א חולקים דצריך שיעידו עדים שהיה לה סימנים ואם לא כשפשטה ידה וקבלה קדושין מאחד מקודשת מס' ומרמז לרמב"ן הנ"ל. ועיין בשב שמעתתא לקצה"ח (שמעתתא ה) דהקשה ג"כ בזה והקשה הא דהרשב"א מסוגיא דיבמות בשופעת סתרי למ"ש ביבמות ותירץ בסברא קלישא:

ולענ"ד נראה דהא תוס' בקדושין (דף ע ע"א) בקדשה אביה בבוקר וקדשה עצמה בערב אמרינן מדהשתא בגרה בצפרא ג"כ בגרה דזה דוקא בקדשה שניהם דאין כאן חזקת פנוי' אבל במקום דאיכא חזקת פנויה הוה ספק א"כ יש לומר דשם דייק הרמב"ן מהא דאמר קטן היה בשעת מיתה דמכר ומת א"כ גם אם תפסו הלקוחות הנכסים איכא חזקת מרא קמא ולא אמרינן מדהשתא גדול היה מקודם גדול משא"כ לענין קרבן דליכא חזקה דחזקה דקטן לא הוה חזקה כיון, שעשוי להשתנות כמ"ש. מהרי"ט מכ"ש כשהגיע לכלל שניו דאיכא חזקה דרבא עכ"פ להחמיר דמסתמא הביאה. לפ"ז יש לומר לענין עדות כיון דאין כאן רק חזקה דקטנות דעשויה להשתנות סתם המחבר דמהני ומוציאין ממון עפ"י עדותם כמו בשני כיתי עדים המכחישים זה את זה דזו באין בפני עצמן ומעידין כיון דכל כת יש לה חזקת כשרות לא איכפת לן מה שאנו מוציאין ממון מחזקתו ועיין בשער המשפט ח"מ (סי' ל"ה) מה שמפלפל הנב"י הנ"ל בדברים נכונים:

ולענ"ד נראה לתרץ קושית המשנה למלך וקושית הרשב"א דבחולין (דף כ"ח) אתמר רב אמר מחצה על מחצה כרוב ורב כהנא אמר מחצה על מחצה אינו כרוב והקשה התוס' דהא אי אפשר לצמצם ותירץ ה"ר שמעון משום כיון דנראה לן דהוה מחצה על מחצה מותר דהא יש לנו שתי צדדים לומר דמותר דאי הוה מחצה על מחצה כשר דהיכי אגמריה רחמנא למשה דמחצה על מחצה כרוב וגם יש לומר דשחט רוב א"כ מותר. ובזה ג"כ ניחא דהביאו סימנים בבת אחת א"כ אם אפשר לצמצם הוה איסור בת אחת ואם אי אפשר לצמצם ואחד הביא מקודם יש לומר דחייב קרבן דלמא הביא אחיו מקודם והוא לאחר כן וכשהביא אח"כ השערות חלה עליו כל האיסורין בבת אחת וחייב ד' קרבנות וכמו כן כשאנו דנין על האחר אמרינן דאפשר לצמצם וחל עליו בבת אחת ואם אי אפשר לצמצם הביא אחיו מקודם שערות והוא אח"כ וכשהביא אח"כ השערות חלין עליו כל האיסורין בבת אחת וכן מבואר בתוס' חולין (דף כ"ח) שכתבו כן בב' עיירות מכיון שנמצא ההרוג אשר לשיטת ר' שמעון גם אי סברינן אי אפשר לצמצם וחייב ב'

עגלות דלכל עיר יש שני ספיקות ספק דלמא היא הקרובה אי אפשר דשוין הם ע"ש במהר"ם לובלין והוא כמו נידון דידן ע"ש ולא היה קשה רק כיון דסובר דאין אחע"א לא בכולל ולא במוסיף וצריך הב"ד לדעת אשר שניהם נולדו ביום אחד והנשים שופעות מתוך י"ג לאחר י"ג לחיובו אינהו מתוך י"ב לאחר י"ב לחיובי אינהי ונתקדשו בבת אחת אי אפשר לחייב לכל אחד ב' קרבנות כי צריך לומר לכל אחד אשר הוא הביא אח"כ הוה כשני שבילין אחד טמא ואחד טהור והלך באחד מהן ועשה טהרות ובא חבירו והלך בשני ועשה טהרות אם נשאלו בבת אחת טמאין א"כ ג"כ איך אפשר לחייב לכל אחד ד' קרבנות ולומר דלמא אי אפשר לצמצם וצריך לומר לכל אחד שהוא נולד אח"כ דזה אינו קושיא חדא דהא תוס' פסחים (דף יוד) כתב דהא אם נשאלו בבת אחת טמאין הוא רק מדרבנן ומדאורייתא שניהם טהורין ועוד ורש"י בפסחים (דף י' ע"א) פירש בזה אחר זה טהורין אע"פ שכל אחד אומר לפנינו כך היה מעשה שלי ושל חבירי אבל אינו נשאל אלא על עצמו מה תהא עליה ע"ש:

ולכאורה צריך להבין מדוע בכל מקום שהביא הש"ס הא מילתא דשני שבילין לא פירש רש"י כן רק בפסחים. ונראה דהתם מבעיא ליה לש"ס בצבור אחד של חמץ ולפנינו שני בתים בדוקים ואתא עכבר ושקיל ולא ידעינן אי להאי על ואי להאי על והיינו שני שבילין. וכתב הרב המגיד (בפ"ב מה' חמץ הי"ב) דבספק על פסק הרמב"ם דצריך בדיקה כיון דבבדיקת חמץ על הספק החמירו בספיקה יותר משאר ספיקות של דבריהם ובשני בתים בדוקים ונכנס אחד מהם א"צ בדיקה וכתב כיון דאיכא חד בית שלא נכנס שם תלינן לכל חד שלא נכנס בזה ואי אתה יכול להצריך בדיקה לשניהם כיון דאיכא חד דודאי לא נכנס בו אבל הכא הספק בבית אחד הוא ספיקא להחמיר א"כ צריך הב"ד לדעת שיהיו שני בתים בדוקים ועכבר נכנס לאחד מהם וסובר הש"ס דאם אינו שואל רק על בית שלו א"צ בדיקה ולא צריך רש"י לפרש דגם בטומאה דאם אומר המעשה לפנינו כך היה המעשה שלו ושל חבירו אבל אינו נשאל אלא על עצמו טהור ולזה גם בבתים הב"ד צריך שיהיו שני בתים מ"מ כיון דאינו שואל עליו ועל חבירו פסקינן לכל אחד בפני עצמו שא"צ לבדוק: ולזה גם בסוגיא פסקינן דכל אחד צריך להביא ד' קרבנות והנה כל הפלפול אם בודקין אותו לאחר הזמן ונמצא בו סימנים דעת הרא"ש דמחזיקין אותו לגדול מעת כניסת השנים. והרשב"א סובר דהוא רק ספיקא אבל אם לא בדקינן אותו גם כשנעשה י"ג שנים יש לספק אם הביא שתי שערות או לא. ולזה ניחא דהש"ס הקשה קושיתם אי הכי ללשנא בתרא דילפינן מברייתו של עולם ולא לתירוץ הראשון כי לענין ק"ש שהוא חיוב מדאורייתא תנא ערבית ברישא כי מחויב לקרות ק"ש של

ערבית ותל עליו קודם ק"ש של שחרית אבל ברכות דאינו רק מדרבנן ויש לנו ספק אי הביא שתי שערות או לא תנא של שחרית ברישא אבל לתירוצא בתרא דיליף מברייתו של עולם מקשה שפיר אמאי תנא בברכות של שחרית ברישא והבן:

ואין להקשות לפמ"ש לתרץ קושית הרשב"א מהבאת סימנים אמאי בחלקו התנור לשנים שניהם טמאין שאי אפשר לצמצם דהא יש לטהר החצי דלמא הוא פחות מחצי ואפשר שהוא חצי נטהרו השנים דז"א דבאדם אחד גם בבא לשאל בזה אחר זה אי אפשר לנו למיפסק הסותר כמבואר במשנה למלך (פי"ט מה' אבות הטומאה) באריכות:

סימן לח

לברר הדין מי שמת לו מת ביום ונקבר בלילה אי פטור להניח תפילין ביום המחרת כאשר סתם בסידור דרך חיים כדעת אלי' רבה או דחייב להניח תפילין כדעת מהרי"ט צהלון:

סעיף ה אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין מכאן ואילך חייב אפילו באו פנים חדשות:

והנה גרסינן בש"ס ברכות (דף י"ז ע"ב) במתניתין מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ותפלה ותפלין ויש נוסחאות במשנה אית דגרסי רק מק"ש ותפלין ואית דגרסי גם תפלה ואית דגרסי מכל מצות שבתורה ולהלכה גם יש דעות שונות שלדעת כמה פוסקים פטור רק מק"ש ותפלין ותפלה אבל שאר מצות חייב ולדעת הרבה פוסקים פטור מכל המצות והא דלא תנא רק ק"ש ותפלין לפי שהן מצות החמורות ותדירות מכש"כ דפטור משאר מצות והפנ"י כתב די"ל דלא פוטר רק ממ"ע שהזמן גרמא דנשים פטורין ואין שוין בכל אבל מצוה השוה בכל מנ"ל דפטור:

הנה לכאורה צריך להבין דהא תניא מגילה (דף ג' ע"ב) הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת יכול יטמא אמרת לא יטמא יכול כשם שאינו מטמא לאחותו כך אינו מטמא למת מצוה ת"ל ולאחותו לאחותו הוא:

דאינו מטמא אבל מטמא למת מצוה וקשה דהא אונן פטור מכל המצות וכיון שמת לו מת הוא אונן ואונן פטור מפסח וממילה. והרש"ל בת' (סי' יוד) הרגיש בזה:

לכאורה נראה דבזבחים (דף ק') מפלפל הש"ס אי אינות לילה דהיינו הלילה שלאחר יום המיתה והוא דאורייתא לענין שלא לאכול קדשים או דאינו רק מדרבנן ובפסח לא העמידו דבריהם כיון שהוא עשה שיש בו כרת וכו' והא רש"י סובר דאונן אינו משלח קרבנותיו מדאורייתא א"כ גם אי אינות לילה דרבנן א"י לאכול בקדשים ומסיק הש"ס דהא דאונן אינו משלח קרבנותיו כשמת קודם חצות דלא היה עליו עוד חיוב קרבן. ובברייתא דאינו חוזר מיירי שמת אחר חצות כיון דנתחייב בשחיטת הפסח אין אינות

דוחה שחיטת הפסח והא דאונן פטור ממצות ילפינן מאנינות והיה מן הדין לחלק כמו בשולח קרבנותיו דאם חל עליו חיוב קרבן שולחים ואין אנינות דוחה את השליח א"כ גם במצות אם נתחייב כבר במצוה מהראוי אשר אנינות לא ידחה המצוה כ"ש להפוסקים דסברי דהא דאונן פטור ממצות הוא דרבנן היה נראה בפשיטות דאם נתחייב במצוה שלא ידחה האנינות קיום המצוה: ובזה יש להבין מה שהביא תוס' הירושלמי דפטור מק"ש ותפלין משום דכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימים שאתה עוסק בהם בחיים ולא ימים שאתה עוסק בהם במתים ולא לדרוש כמו שדרשו בש"ס דעוסק במצוה פטור ממצוה כיון דתנן במשנה דפטור מק"ש ותפלין ואפילו אם כבר נתחייב במצוה לא היה פטור מטעם עוסק במצוה פטור ממצוה דאדרבה דחל עליו מצות ק"ש ותפלין שהן תדירין ולזה דרש מימי חייך אפילו כשנתחייב כבר בק"ש ותפלין פטור מהאי קרא:

ולפי הירושלמי לא גרסינן במשנה מכל המצות כי בשאר מצות יש לנו לחלק אם נתחייב במצוה לא נדחה המצוה מפני האנינות רק ק"ש ותפלין מקרא דימי חייך ומתפלה פטור ג"כ אפי' כשחל עליו חיוב התפלה כיון דאינו רק מדרבנן וצריך כונה::

ובזה ניחא דלאחר שהביאו תוס' הירושלמי דפטור מק"ש ותפלין מימי חייך כתבו דה"ה מק"ש ותפלה ותפלין והפוסקים דפסקו דאונן פטור מכל המצות יש לומר דסברי כרב אחא בר יעקב בקידושין (דף ל"ה) דילפינן דנשים פטורות ממ"ע שהז"ג דאתקש כל התורה כולה לתפלין דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך וכיון דבתפלין פטור גם אם נתחייב כבר מדרש ימי חייך פטור גם משאר מצות דאתקש לתפלין גם אם נתחייב כבר ושאר תנאי ואמוראי דלא סברי כר"א בר יעקב דילפינן דנשים פטורות ממ"ע שהז"ג ממצה ושמחה והקהל אי אפשר למילף מתפלין אם כבר נתחייב במצוה קידם האנינות ולא גרסי מכל מצות שבתורה במשנה וגרסינן מתפלה כיון שהוא מדרבנן וצריך כונה כנלענ"ד:

ועכשיו נבא לבאר הדין דאבל פטור מתפלין ביום ראשון אי מת היום ונקבר למחר אי פטור ביום הקבורה ג"כ או דוקא אם יום המיתה היה יום הקבורה: באלי' רבה (סי' ל"ח ס"ק ג') כתב ונראה דביום הקבורה אין מניחין אף שמת אתמול כמו בשמועה קרובה דנמי מדרבנן כמו ביום הקבורה שמת אתמול ומהרי"ט צהלון כתב דדוקא ביום מותו שהוא יום הקבורה אין מניחין שהוא מדאורייתא והנלענ"ד עיקר עכ"ל. ומו"ח הגאון ז"ל בסידור דרך החיים כתב אבל ביום הראשון אפילו שנקבר ביום שאינו יום המיתה כיון שהוא יום ראשון לאבילות ולמנחמים לא יניח תפלין. ולענ"ד נראה דדינו של מהרי"ט

צהלון מיירי כמבואר בתשובתו דמת ביום ונקבר בלילה וכתב שחייב בתפלין ביום המחרת נראה עיקר ויש חילוק בין אם נקבר ביום או שהיה המיתה ביום ונקבר בלילה דחייב למחרת דהנה הרשב"א הקשה אמאי תנא במתניתין מי שמתו מוטל לפניו פטור מתפלין הא גם אם נקבר פטור מתפלין ביום הראשון והיל"ת כתב בשם ס' שושנים לדוד דאבילות אינו חל רק בסתימת הגולל ואתי המשנה לאשמועינן דגם כשמתו מוטל לפניו פטור ודבריהם תמוהין דהא הטור יו"ד (סי' שס"א) הביא בשם הרמב"ן דחל עליו אבילות משעת מיתה רק נענין חליצת המנעלים אינו חל ע"ש א"כ מסתמא הרשב"א בשיטת הרמב"ן רבו עומד דאבילות חל משעת מיתה:

ונראה דזה תליא בפלוגתא דהרמב"ם והגאונים סברי דאבילות יום הראשון דאורייתא דילפינן מאונן וכתב הרשב"א דדוקא אם יום המיתה הוא יום הקבורה הוה דאורייתא אבל ביום המיתה לחוד או יום הקבורה לחוד אינו מדאורייתא והביא ראיה מהא דאיתא בכתובות (דף ד' ע"א) היה יינו מזוג וטבחו טבח ומת אביו של החתן וכו' בועל בעילת מצוה ופירש אלמא דלא חל עליו אבילות דאורייתא ביום המיתה לחוד והקשה הלחם משנה בהלכות אבל דהא ילפינן לשיטתם דאבילות דאורייתא מאנינות מאכילת חטאת היום הייטב בעיני ה' ואמאי מותר בבעילת מצוה ולזה צ"ל דהם סברו דאבילות אינו חל רק מסתימת הגולל וכמו שכתב הרמב"ם (בפ"א מה' אבל ה' ב') מאימת מתחייב אדם באבילות מסתימת הגולל מפני טעם זה רחץ דוד וסך כשמת הולד קודם שנקבר א"כ הא דאסור בתשמיש המטה קודם הקבורה הוא מדרבנן ומותר בעילת מצוה אבל להפוסקים דפסקו דגם אבילות יום הראשון הוא מדרבנן יש לומר דאבילות חל משעת מיתה כשיטת הרמב"ן ודוד דרחץ משום מלך ביפיו תחזינה עיניך:

ומקושית הרשב"א נראה דאבל אסור מתפלין ביום הקבורה ואפילו אם מת מאתמול דאל"כ לא היה מקשה כלום דהא התוי"ט הקשה בשם רבינו יונה אמאי תנא פטור מק"ש ותפלין דהא חיובא דתפלין הוא קודם ק"ש ותירץ דק"ש תדיר יותר מתפלין שהוא נוהג בלילה א"כ לא קשה קושית הרשב"א דיש לומר המשנה תנא דפטור מק"ש של ערבית אם מת ואם מוטל לפניו ביום המחרת הוא פטור מתפלין ג"כ זה דוקא כל זמן שמתו מוטל לפניו אבל כשנקבר והוה יום הקבורה לחוד חייב בתפלין אלא ודאי דסובר כדעת אלי' רבה דפטור ביום הקבורה גם כשמת אתמול:

לפ"ז יש ראיה לשיטת מהרי"ט צהלון במת ביום ונקבר בלילה דחייב ביום המחרת דהנה בירושלמי איתא אבל ביום הראשון אינו נותן תפלין ביום השני נותן תפלין ואם באו פנים חדשות חולץ דברי ר' אלעזר ר"י אומר ביום הראשון ובשני אינו נותן תפלין ובשלישי

הוא נותן ואם באו פנים חדשות אינו חולצן אם ביום השני אינו נותן תפלין צריכה מימר מי שמתו מוטל לפניו אלא בגין דתנא דא דהיינו ק"ש תנא דא דהיינו תפלין ר"ז ור"מ ור' ירמיה בשם רב הלכה כר"א וקשה דכיון דהלכה כר"א דאבל אינו אסור בתפלין רק ביום הראשון אמאי מקשה הירושלמי לר"י דסובר דביום שני אינו נותן תפלין צריכה למימר מי שמתו מוטל פניו דהא היה יכול להקשות לפסק הלכה אמאי קתני שמתו מוטל לפניו דהא גם לאחר הקבורה פטור כקושית הרשב"א וכאשר חזינן דהירושלמי לא מקשה רק אליבא דמאן דסובר דאבל פטור ביום השני היה נראה דסובר דיום הקבורה כשהמיתה היה אתמול חייב לא היה קשה ממשנה דכיון דתנא פטורין מק"ש קודם דתנא דפטור מתפלין יש לפרש דפטור מק"ש בלילה כמו שכתבנו ואם מוטל המת ליום המחרת פטור מתפלין ג"כ והוא דוקא כשמוטל לפניו אבל אם נקבר חייב דדוקא יום המיתה ויום הקבורה שהוא מדאורייתא פטור ולא ביום הקבורה לבד אבל למאן דסובר דפטור גם ביום השני דאין האבלות מדאורייתא מקשה שפיר דלשיטתו ע"כ אין לחלק בין אבילות דאורייתא או דרבנן דהא יום השני לכ"ע הוא דרבנן:

אך נראה דאם נקבר היום כשמת אתמול העיקר כדעת האלי' רבה דפטור דהא להפוסקים דפסקו דאבילות יום ראשון הוא ג"כ רק מדרבנן מ"מ פטור מתפלין אפילו להפוסקים דפסקו דאבילות יום ראשון דאורייתא אין לחלק ולומר דביום הקבורה לבד חייב בתפלין דהא אנן פסקינן בקדשים דאנינות יום מדאורייתא אנינות לילה דרבנן וביום הקבורה אינו אוכל בקדשים מדרבנן ואינה תופסת הלילה א"כ כמו כשנקבר ביום שני הוה אונן מדרבנן לענין קדשים גם לענין תפלין פטור אך כשמת ביום ונקבר בלילה נראה דחייב בתפלין ביום המחרת ולא מטעמא דמהרי"ט צהלון:

לחלק בין אבילות יום ראשון דהוה מדאורייתא ובין יום הקבורה לבד שהוא רק מדרבנן רק מטעמא אחרינא:

דהנה אנן פסקינן (בסי' שצ"ה) באבילות דמקצת היום ככולו הוא דוקא ביום הז' ולא בליל הז' נראה הטעם דלהפוסקים דסברי דיום הראשון הוי מדאורייתא דילפינן מאנינות דקדשים ואפילו להפוסקים דפסקו דהוא מדרבנן מ"מ סמכו על אנינות הנהוג בקדשים כמ"ש התוס' בברכות (דף י' ע"ב) בהא דר"ג רחץ בלילה הראשון והנה בקדשים הלילה הולך אחר היום וא"כ גם באבילות הלילה הולך אחר היום והלילה שייך ליום הז' שייך לענין אבילות ליום הששי ולזה צריך מקצת היום מן היום דוקא ולזה אם מת ביום ונקבר בלילה הלילה הולך אחר היום שהוא יום המיתה וחייב בתפלין ביום השני משא"כ כשנקבר ביום השני הוא יום הקבורה וכמו שאסור בקדשים פטור מתפלין ג"כ וכן אם

מת בלילה ונקבר בלילה כיון שלא היה יום אשר הלילה ילך אחריו א"כ כמו באנינות היום תופס את הלילה מדרבנן הלילה תופס היום ופטור מתפלין:

ובזה ניחא ג"כ מה דהקשה הירושלמי אליבא דמאן דסובר דאבל פטור ביום השני מתפלין צריכה למימר מי שמתו מוטל לפניו ולא מקשה מר' אליעזר דאינו פוטר רק ביום הראשון כי במתניתין כיון דתני דפטור מק"ש קודם דתני מתפלין יש לפרש אם מת ביום ולא נקבר פטור מק"ש בלילה ואותו מת כשמונח עד יום המחרת שהוא זמן תפלין פטור מתפלין אבל אם נקבר בלילה ואין מתו מוטל לפניו ביום השני חייב ולכך אינו מקשה רק לענין דסובר דגם ביום השני פטור עיין בצל"ח דר"ל דאם פטור מק"ש מכש"כ דפטור מתפלין ובדברינו ליתא דכיון דמיירי בק"ש של ערבית והרמ"א כתב (בסי' ע"ב) דקודם ק"ש של ערבית מותר להוציא את המת כי יש חשש שלא לעבור על לא תלין עיי"ש ואין ללמוד תפלין מק"ש של ערבית והבן:

והן אמת דלכאורה מקרא דיחזקאל ילפינן דאבל אסור בתפלין נראה לכאורה דפטור מתפלין כי מיתת אשתו של יחזקאל היה בערב והוא לבש תפלין ביום השני בבקר דאבל אחר אסור ואנן פסקינן דביום השני אבל מותר בתפלין א"ו דהקבורה היה בלילה ואבל אחר אסור בתפלין עיין בנב"י (סי' צ"ח) יש לומר דהא פסקינן (בסי' שפ"ח) דאינו מניח תפלין עד אחר שתנץ החמה ביום השני ויחזקאל הניח תפלין קודם נץ החמה ולשיטת הב"ח דפסק דמותר להניח קודם הנץ החמה ביום השני הב"ח פסק היכא דאיכא פנים חדשות אסור לו לכתחלה להניח תפלין ביום השני ויחזקאל הניח תפלין נגד העם:

ולכאורה נראה ראיה דגם בקדשים אם מת ביום ונקבר בלילה דמותר לאכול ולהקריב ביום השני דתוס' מביאים ירושלמי חגיגה (דף י"ז) ד"ה אף עצרת מביאין הירושלמי על הקרא (בדברי הימים א' כ"ט כ"א) ויזבחו לה' זבחים ויעלו עולות לה' למחרת ביום ההוא ניחא עולות למחרת היום ההוא שלמים למחרת היום ואין שלמים באים כבית שמאי אר"י בר בון דוד מת בעצרת והיו כל ישראל אוננים והקריבו למחר וכן הוא ברמב"ם (פ"א מה' אבל) דנשיא שמת הכל אוננין עליו. והנה מת ביו"ט ראשון לשיטת רש"י ובה"ג לא צריכין להתעסק בו רק באשתהו כמבואר בטור (סי' תקכ"ו) וברש"י שבת (דף קל"ט ע"ב):

ועוד נראה דהנה לכאורה קשה אמאי שרי ביו"ט להתעסק בו ע"י נכרים הטעם משום שלא להלין המת דהלנת מת לא תעשה ומבואר ברדב"ז דזה דוקא לינת כל הלילה ואמאי לא נמתין לקברו בלילה וצ"ל דוקא מת בלילה הראשונה מתעסקין עמו דלא יבא לידי הלנת המת או לדידן דאם נמתין עד הלילה יצטרכו להתעסק בו ישראל ויש חילול יו"ט

ולכך שרינן ביו"ט ראשון ע"י נכרים א"כ כשמת דוד בעצרת כיון דלא אשתהו לא היה נקבר ביום ונקבר בלילה ואיך הקריבו למחר אלא ודאי דמיתה ביום הקבורה בלילה ואינה תופסת היום שלאחריו לענין קדשים ג"כ א"כ גם תפלין חייב להניח כן נראה לפענ"ד:

באופן אחר יוכל עוד לבאר הדין דאבל פטור מתפלין ביום ראשון כדעת אלי' רבה ומו"ח הגאון ז"ל בסדור דרך החיים או כדעת מהרי"ט צהלון דחייב להניח תפלין:

והנה (בסימן זה) כתב נראה דביום הקבורה אין מניחין אף שמת אתמול כמו בשמועה קרובה דנמי דרבנן ומהרי"ט צהלון כתב דדוקא ביום המיתה שהוא יום הקבורה דהוה מדאורי' אין מניחין והנלע"ד עיקר עכ"ל. ובסידור דרך חיים בדיני אונן כתב אבל יום ראשון אפילו ביום הקבורה שאיננו יום המיתה כיון שהוא יום ראשון לאבילות ולמנחמים לא יניח תפלין ולא אדע לאיזה טעם כיון שהוא יום ראשון לאבילות ולמנחמין דהא אלי' רבה כתב דגם כשהוא אבילות מדרבנן אינו מניח:

והנה האחרונים מסכימים לזה הדין עמהם דהא אנינות לעני אכילת קדשים הוה יום הקבורה מדרבנן ואינו אוכל וכמו שהעמידו דבריהם לענין מצות אכילת קדשים נראה שהעמידו דבריהם לענין הנחת תפלין וכן מוכח מרשב"א בברכות שהקשה דבמשנה דתנא מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ותפלה ותפלין אמאי תנא במתניתין מי שמתו מוטל לפניו פטור מתפלין הא גם אם נקבר פטור מתפלין:

ולכאורה יש לומר דהתוס' הקשה בשם רבינו יונה אמאי תנא פטור מק"ש ותפלה ותפלין הא חיובא דתפלין הוא קודם ק"ש ותירץ דק"ש תדירא יותר מתפלין שהוא נוהג בלילה א"כ י"ל דמשנה תנא מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ותפלה של ערבית וביום המחרת כל זמן שמוטל לפניו פטור מתפלין אבל לאחר הקבורה כיון שאינו יום המיתה באמת חייב אלא ודאי דרשב"א סובר דגם כשיום הקבורה אינו יום המיתה ג"כ פטור:

אך לפ"ז יש לכאורה ראיה מירושלמי להיפך דבירושלמי איתא אבל ביום הראשון אינו נותן תפלין ביום השני נותן תפלין ואם באו פנים חדשות חולץ דברי ר' אלעזר ר' יהושע אומר בראשון ובשני אינו נותן תפלין ואם בשלישי באו פנים חדשות אינו חולצן אם ביום השני אינו נותן תפלין צריכה מימר מי שמתו מוטל לפניו אלא בגין דתנא דא דהיינו ק"ש ותפלה תנא דא גם תפלין ר"ז ור"מ ור"י בשם רב הלכה כר"א בנתינה וכר"י בחליצה והרי"ף והרמב"ם פסקו כירושלמי הנ"ל דאינו אסור אלא יום ראשון אבל בשני אין בו איסור כלל אפילו מקצתו ומותר להניח מיד בתחלת היום ולא קשה מה שהקשה

הר"ן בפ' הישן על שיטתם ומצאתי אחרי כן בב"ת (סי' שפ"ח) שכתב כן דהא פסקו כירושלמי ע"ש::

עכ"פ קשה כיון דהירושלמי פסק כר"א דרק ביום ראשון פטור אמאי הקשה קושיתו מר' יהושע דסובר דביום שני אינו נותן תפלין אמאי צריך למיתני במשנה מי שמתו מוטל לפניו הא היה יכול להקשות גם לפסק הלכתא דפטור רק ביום ראשון אמאי צריך מימר מי שמתו מוטל לפניו כקושית הריטב"א אלא ודאי מוכח דיום הקבורה כשאינו יום המיתה חייב כיון דאינו רק מדרבנן ולא היה יכול להקשות מהמשנה דמשנה תנא שפטור מק"ש ותפלה של ערבית וביום המחרת כשמתו מוטל לפניו פטור גם מתפלין אבל אם נקבר כיון שאינו יום המיתה חייב אבל לר"י דסובר דגם ביום השני שהוא רק מדרבנן ג"כ פטור הקשה שפיר:

ובס' חיי אדם כתב כשיום הקבורה אינו יום המיתה יניח בלא ברכה כמו שכתב הט"ז באו"ח (סי' ל"א) בשם סמ"ק דיש להניחן בלא ברכה כי אינו עובר בבל תוסיף אלא במתכוון להוסיף ודבריו תמוהין לענ"ד דהנה שבת פטור מתפלין מפני שהם עצמם אות והמניחן עובר בבל תוסיף דהיינו כשמניחן לשם מצוה אבל להלבישן דרך מלבוש מותר כמבואר באו"ח (סי' ש"א) א"כ כשמניחן בלא ברכה הרי הוא כמניח על תנאי אם חה"מ חייב בתפלין יהיה לשם מצוה ואם לאו יהיה לשם מלבוש אבל באבל האיסור שלא יהיה פארך חבוש עליך גם דרך מלבוש אסור א"כ מאי מהני כשאינו מברך: והנה הסכמת האחרונים אשר גם ביום הקבורה בלא יום:

המיתה פטור מתפלין אך במהריט"ץ ז"ל היה המעשה שמת בנו ביום ונקבר בלילה היה מניח תפלין ביום המחרת נראה דהדין עמו דהנה באבילות פסקינן דמקצת היום ככולו ויש דעות בין הראשונים הובא בטור (סי' שנ"ה) יש שסברו דמקצת ליל שביעי הוא ככולו וכן סובר (הר"ן והרמב"ן בפ' הישן) דלכך סברו הרמב"ם והרי"ף דיום השני חייב תיכף בתחלת היום כיון דלא הניח תפלין בליל השני הוה לענין תפלין מקצת היום ע"ש. וכבר כתבנו לעיל בישוב דבריהם יש שפסקו דצריך דוקא מקצת היום ולא בלילה וכן פסקינן בש"ע דדוקא מקצת היום ולא מקצת הלילה ונראה הטעם דהנה מאן דסובר דאבילות יום ראשון מדאורייתא כתב הרמב"ם מצות עשה להתאבל על הקרובים שנאמר ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה' ואין אבילות מן התורה אלא ביום ראשון לבד שהוא יום המיתה ויום הקבורה אבל שאר שבעה ימים אינו דין תורה אע"פ שנאמר בתורה ויעש לאביו אבל שבעת ימים נתנה התורה ונתחדש הלכה ומשה רבינו תיקן להם לישראל שבעה ימי אבילות ושבעת ימי המשתה. והנה למאן דסובר דאנינות לילה

מדאורייתא גם אבילות הלילה מדאורייתא והנה בקדשים הלילה הולך אחר היום כמו שדרש ר' שמעון בן פזי בחולין (דף פ"ג) ופרש"י דכתיב ביום קרבנו יאכל ולא יניח ממנו עד בוקר אלמא לילה של שחרית קרי יום קרבנו א"כ כאשר אנו לומדים אבילות מאנינות הלילה שלאחריו שייך ליום המיתה ואי אפשר לומר שיהיה נחשב למקצת יום השני ואפילו לפסק הלכתא דאנינות הלילה מדרבנן כיון דלענין אנינות נחשב הלילה ליום שלפניו אי אפשר לומר שיהיה מקצת הלילה נחשב ליום השני:

והנה הפוסקים דפסקו דאבילות אינו רק מדרבנן ואנינות לחוד ואבילות לחוד מ"מ סמכו על אנינות הנהוג בקדשים כמבואר בתוס' בברכות (דף ט"ז) א"כ באבילות לא מיבעיא ליום ראשון כיון דלענין אנינות הלילה הולך אחר היום שלפניו לענין אבילות ג"כ הלילה הולך אחר היום שלפניו ובשאר ימים יש פלוגתא הסוברים דלא אמרינן מקצת הלילה כמקצת היום סברי דכל ענין אבילות סמכו על אנינות ותמיד הלילה הולך אחר היום והסוברים דביום השביעי מקצת הלילה כיום שלאחריו כיון שאין בו אנינות הלילה הולך אחר היום שלאחריו:

ולפ"ז כיון במעשה דמהרי"ט צהלון שמת ביום ונקבר בלילה דלענין אנינות הלילה הולך אחר היום שלפניו שפיר עביד המהרי"ט ז"ל שהניח תפלין ולא מטעם ביום הקבורה בלא יום המיתה חייב כיון שאינו רק מדרבנן רק כיון דיום שלאחר הלילה הוא יום השני:

ובזה מתורץ אמאי מקשה הירושלמי לר' יהושע דסובר דאבל אינו מניח תפלין ביום השני ג"כ צריכה למימר שמתו מוטל לפניו דהיה אפשר לומר דמשנה אתי לאשמעינן כשמתו מוטל לפניו בלילה פטור מק"ש ותפלה של ערבית ואם מונח עד יום המחרת פטור מתפלין ג"כ אבל אם נקבר בלילה הלילה הולך אחר היום שלפניו חייב בתפלין ביום המחרת לר"י דסובר דגם ביום השני פטור מקשה שפיר דגם אם נקבר בלילה ויום שלאחר הלילה הוה יום השני הוא ג"כ פטור:

ולפ"ז נראה דאם נקבר ביום פטור מתפלין כיון דיום הקבורה הוא אונן מדרבנן ואינו אוכל בקדשים גם בתפלין פטור ולא גרע מיום השמועה ואם מת ביום ונקבר בלילה כיון שהיה אונן בלילה והלילה הולך אחר היום חייב ביום המחרת להניח תפלין בברכה כמו שעשה המהריט"ץ ז"ל ואם מת בלילה ונקבר בלילה פטור ביום המחרת כי הוא אונן ביום המחרת כיון דלענין היום הלילה הולך אחר היום ולא היה ביום שלפניו אונן וביחזקאל מתה אשתו בערב ומסתמא נקברה בערב כי אין מלינין את המת רק לכבודו ויחזקאל צוה הש"י שלא לסופדה ולא לבכותה ואמר לו הש"י פארך חבוש עליך ולא לאחר כן נראה בעיני להלכה למעשה:

ה' יצילני משגיאות ובלע המות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים:

סימן נג

סעיף יט אפילו יחיד יכול לעכב. עיין במ"א (ס"ק כ') מה שכתב בשם הלבוש דעכשיו הולכין אחר רוב פורעי המס אפילו פסולי קורבה ביניהם עכ"ל:

לכאורה צריך לעיין אם הולכין אחר הרוב מנין דהיינו רוב דעות מפורעי מס אף שאינו רוב מס מהם רק רוב המס הוא מהמעוטים או שצריך שיהיה רוב דעות פורעי מס וגם רוב המס יהיה מהם כבר עמדו האחרונים בחקירה זו אם הרוב מנין אינו רוב הבנין הולכין אחר הרוב המנין או שצריך להיות רוב מנין ורוב בנין (מ"ת צ"ל סי' א' וסי' כ"ט) נראה דעיקר לילך אחר הרוב מנין אף שאינם רוב בנין רק במקום שיש תקנה שצריך להיות שני רובים רוב מנין ורוב בנין ומהרשד"ם (בת' סי' ל"ו אות ת') שהביא המ"א דלא אזלינן בתר רוב מנין כשאינו רוב בנין ומביא ראיה מה דב"ש עשו כדבריהם אי לא עשו דב"ה רובא ומאן דאמר עשו כי אזלינן בתר רובא דכי הדרי נינהו הכא ב"ש מחדדי טפי ולזה יש לנו לומר שמה שאמרה תורה אחרי רבים היינו אחר רוב מנין כשהם שנים ולא לילך אחר רוב מנין כשהוא נגד רוב הבנין והסמ"ע (בסי' קס"ג ס"ק י"ג) כתב דרוב מנין נגד רוב בנין לא אזלינן בתר רוב מנין דאין רוב המנין יכול להכריע על רוב בנין וכמו כן אין רוב בנין יכול להכריע על רוב מנין ונראה דספיקא הוא: ולכאורה היה נראה דאם לא עשו ב"ש כדבריהם כיון דב"ה רובא נינהו מוכח דאזלינן בתר רוב מנין נגד רוב נין רק תוס' ביבמות (דף י"ד ע"א) ד"ה לא עשו כתבו דמוכת בשמעתין דעשו אך נראה להאי לשנא דעשו כדבריהם היה קודם שיצא בת קול ולאחר שיצא בת קול לא עשו הקשה תוס' דאנן פסקינן כבית הלל מטעם הבת קול ולא קי"ל כר"א אף שיצא בת קול דהלכה כמותו ותירצו משום דבת קול דה"א לא יצאו אלא לכבוד ועוד תירצו דהא בת קול שהיתה נגד הרבים דרבנן הוה רובא ודאי דאין הלכה אבל בת קול דב"ה קיימא לן משום דב"ה הוה רובא אלא דב"ש מחדדי טפי א"כ הדבר תלוי בזה לתירוץ הראשון שבת קול דב"ה כיון שלא יצאו לכבודם יש לומר דלא אזלינן בתר רוב מנין נגד רוב בנין אבל לתירוצא בתראי דלכך אזלינן בתר בת קול דב"ה דקרא מסייע אחרי רבים להטות רק דב"ש מחדדי טפי א"כ הבת קול הכריע דאזלינן בתר רוב מנין אף נגד רוב בנין והוה ספיקא אי אזלינן בתר רוב מנין נג רוב בנין:

אך לכאורה היה נראה להביא ראיה דאזלינן בתר רוב מנין דכתיב אחרי רבים להטות ולא תהיה אתרי רבים לרעות ולא תענה על ריב לנטות ופרשו חכז"ל שאין חולקין על מופלא שבב"ד ולזה מתחילין בדיני נפשות מן הצד אבל מ"מ הדין דאזלינן בתר רוב

היה להם לפרש לא תענה על ריב לנטות דאין הולכין אחר הרוב כיון שהוא מופלא שבסנהדרין והוא רוב בנין אלא ודאי דאזלינן בתר רוב מנין גם כשהוא נגד רוב בנין והא דכתב הרא"ש בתשובה כיון שהחרם הוא לצורך ממון הולכים אחר רוב ממון ולא יתכן שרוב הנפשות הנותנים מועט יגזרו חרם על עשירים כפי דעתם אין טעמו דלא אזלינן בתר רוב מנין נגד רוב בנין:

סימן קכח

ואלה דברי נכד הרב המחבר הרב המה"ג החריף המפורסם מו"ה יחיאל מיכל הכהן נ"י:
סעיף מ כהן שנשא גרושה לא ישא כפיו ואין נוהגין בו קדושה אפי' לקרות בתורה ראשון ואפי' גרשה או מתה פסול עד שידיר הנאה על דעת רבים מהנשים שהוא אסור בהם:
והנה איתא בש"ס גיטין (דף ל"ה ע"ב) תנן הנושא נשים:
בעבירה פסול עד שידור הנאה ותני עלה נודר ועובד ויורד ומגרש ואי אמרת אינו צריך לפרט את הנדר ליחוש דלמא אזיל לגבי חכם ושרי לה וכו' ובתוס' ד"ה ותני עלה נודר ועובד יורד ומגרש וקשה לר"י דאמאי הוצרך לאתויי ותני עלה לפרוך ממתני' גופיה דקתני פסול עד שידור הנאה ואי אמרת אין צריך לפרט הנדר ליחוש דלמא וכו' ונראה לי דאמתני' הוה מצי למימר דפסול מלעביד אפי' גרשה עד שידור הנאה שלא יקח לעולם נשים פסולות יותר ולכך לא שייך למיפרך ליחוש דלמא כו' כיון דכבר גירשה ליכא למיחש דלמא ישאל על נדרו כדי ליקח נשים פסולות אבל הא דתני ועובד ומגרש פריך שפיר כיון דעדיין לא גירשה יש לחוש דלמא אזיל לגבי חכם ושרי ליה ולא יגרש:
והנה לשיטת הרמב"ם ז"ל שהביא המחבר ז"ל דאפילו לאחר גירושין נמי פסול עד שידור הנאה ע"ד רבים לפ"ז יקשה קושית התוס' אמאי הוצרך הגמ' לאתויי ותני עלה הא מגופיה דמתניתין הו"מ למיפרך דל"ש תירוץ התוס': ולזה נראה לע"ד לתרץ קושית התוס' דהנה בש"ע יו"ד (סימן ב' סעיף ג') מומר לתיאבון ששחט אפילו נשבע ששחט בסכין יפה אינו נאמן דכבר חשיד על השבועה דמושבע ועומד מהר סיני הוא על השחיטה והקשה בט"ז וז"ל ותימא לי ממ"ש בחו"מ (סי' ל"ד) דאין פסול לעדות אלא בעובר עבירה שיש בה מלקות ובעובר על השבועה אמרינן שם דפסול ואפילו בעובר על החרם ולפי מ"ש הכא דבכל עבירה אמרינן דעובר על מה שמושבע מהר סיני היה לנו לפסול כל העובר עבירה ואפילו אין בה מלקות כיון דכאן לא מהני לי' מה שנשבע ותירץ בנקודות הכסף דכיון שהוא חשוד לאותו דבר טפי כו' עי"ש:
ופירש בתבואות שור דחשיד לאותו דבר גרע טפי מה"ט דכיון דהסכים לאכול נבילות לתאבון גמר בלבו לעבור על איסור זה בכ"מ שיצטרך אלי' קצת אפילו תלוי אלי' איסור

אחר חמור כשבועה וכיוצא בו ולכן בשביל טרחא דאהדורי אסכין יפה חשדינן ליה ולא מהימן בשבועה וכזה משמע תשו' הרשב"א (סי' ת"ל) ומ"ש משום דמושבע ועומד כ"כ לסיוע בעלמא למימר דכבר ראינו קצת דעובר על שבועה והקשה התבואות שור מה דכהן הנושא נשים בעבירה פסול לעבודה עד שידור הנאה ואמרינן התם נודר ועובד וקשה מאי מהני האי נדר הא עבר ומושבע ועומד ואי משום שהנשים לא יעברו ליהנות ממנו אחר שהדירן הא אינהו נמי מושבעים ועומדים דהיכא דגברא מזדהרי נשי נמי מזדהרי כו' עי"ש מה שתירץ:

ונראה לתרץ ויתורץ עוד קושיא דהנה ביו"ד (סי' רכ"ח סעיף ט"ו) אין מתירין נדר של דבר איסור אפילו אינו אלא איסור דרבנן כגון לשחוק וגם התירו נדר של שחוק יש מתירין ויש אוסרים והקשה הש"ך (בס"ק כ"ו) דפריך בגמ' וניחוש דלמא אזלא לגבי חכם ושרי לה ועל הא דפריך בגמ' למ"ד אין צריך לפרט ממתניתין דנודר ועובד וליחוש דלמא שרי ליה חכם ומאי קושיא הא אינו מותר כלל אלא ודאי מוכח התם מכולה סוגיא דמותר בדיעבד ותירץ הש"ך דמיירי בכולה שמעתין שהנדר אינו דבר מצוי או מלתא דאיסור אלא שהוא תלוי בדבר האיסור כגון שאמר קונם עלי פירות אם עברתי או אעבור עבירה פלוני וכההוא דקונם עלי מזונות אם נהנית מכתובתה והלכך בכה"ג הרי אין אנו מתירין הדבר האיסור אלא שאנו מתירין לו הנדר של מזונות שאסר עליה משא"כ הכא שהנדר הוא דבר איסור והלכך אנו מתירין לו הנדר לשחוק בקוביא או לעשות איסור וכה"ג אין לנו ראיה כלל שהוא מותר בדיעבד וכן נראה בתשו' ר"א מזרחי (סימן נ') דנדר של קוביא וכה"ג אין לו התרה אפילו בדיעבד עכ"ל עיי"ש. והנה דברי הש"ך תמוה דנהי דהא דפריך בגמ' הא האלמנה הנודרת ליתומים דאזלא לגבי חכם ושרי לה שפיר תירץ הש"ך כיון דהנדר גופיה לא הוי דבר האסור להכי מותר הנדר כשהתירו החכם אבל בהא דפריך בגמ' מהא דהנושא נשים בעבירה פסול עד שידור הנאה ומה פריך בגמ' למ"ד דא"צ לפרט דלמא אזלא לגבי חכם ושרי ליה דהא אף שאפשר לפרש דידור הנאה היינו שאסר עליה מיני מזונות אבל מ"מ מנא ידע המקשה דפירש הוא כן דלמא הוא כפירש"י ז"ל דידור הנאה ממנה עצמה ובבכורות מפורש יותר בפרש"י ע"ש וא"כ הוי הנדר גופיה דבר האסור ואין מותר אפילו בדיעבד כשהתיר החכם אף באין צריך לפרש הנדר מ"מ לא יהיה מהני כלל התרת חכם וא"כ אין לחוש כלל שילך לחכם להתיר לו נדרו:

והנראה דקושית התב"ש וקושיא זו יתורץ חדא בחברתה דהנה ע"כ מיירי בנודר הנאה ממיני מזונות ולא נודר הימנה דאי נודר הימנה א"כ יקשה קושיא הנ"ל דהא חשוד לאותו דבר ואפילו יהיה עליה גם איסור נדר נמי יעבור אע"כ דנידר בדבר אחר ועל מה שנודר

לא חשיד לעבור ולהכי שפיר מהני דמדחינן ליה ולהכי נדר ועובד וכיון שכן פריך בגמ' שפיר דלמא אזלא לגבי חכם ושרי ליה דבזה הותר הנדר כשהתירו החכם כיון דלא הוי הנדר גופיה דבר האסור:

והנה זה הוא רק כשלא גירש עדיין א"כ הוי חשיד לאותו דבר וע"כ דמודר הנאה ממיני מזונות אבל אי היה מיירי בנתגרשה שגירש את אשתו הפסולה א"כ שוב לא חשיד לאותו דבר כיון שעשה מעשה וגירש כמו כל עובר עבירה שעשו תשובה והא דמדרינן ליה הוא רק משום תוספת זהירות וא"כ יכול להיות הפירוש דידור הנאה ממנה מאשתו גופו כיון דעתה שב בתשובה ואינו חשיד לאותו דבר להכי שפיר מדרינן ליה ממנה דיהיה נזהר בכך וא"כ לא קשה דלמא אזל לגבי חכם ושריא ליה כיון דלא מהני התרת חכם בנדר איסור:

ומיושב קושית התוס' דבלא יתנו עלה לא מצי להקשות דילך אצל חכם להתיר דנדר איסור לא מהני התרה ולהכי הביא יתנו עלה נודר ועובד יורד ומגרש וע"כ הפירוש הוא דנודר הנאה ממיני מזונות ולא הוי הנדר גופו של איסור ופריך בגמ' שפיר דילך אצל חכם להתיר לו נדרו דבזה מהני התרה וכנ"ל וא"ש בעזה"י:

סימן קנג

השאלה לא מצאתי וניכרת מתוך התשובה תשובה:

והנה בנידון השאלה עזרת נשים שבנו גבאי דחברה קדישא סמוך לבהכ"נ והיה פיקה לבהכ"נ כי האפיל האיר ומעט נשים הולכות להתפלל כעת נחרב ורוצים ליקח לבית הטבילה:

לענ"ד לכאורה הדין פשוט כי הנה במכירה במעמד אנשי העיר וטובי העיר פשיטא דמותר חדא דכפי המבואר (ס"ק י"ז) דמוכרין בזמן הזה ועוד דהסכימו האחרונים בתשובת משאת בנימין (ס"ק ו') דבנחרב מותר למכור כמבואר באלי' רבה ושאר האחרונים. ועוד נראה דגם המ"א אינו חולק בכרכים רק במקום דיש לחשוש דלמא נתנו אחרים אבל בנידון דידן שבנו מעט העיר משלהם גם המ"א מודה דיכולין בני העיר למכור א"כ ימכרו לאיש אחד ואחר זה יקחו להבנין אחר ואין זה בגדר הערמה כלל ולכאורה היה נראה להתיר בעזרת הנשים כשנפל ליהנות מהעצים ומהאבנים:

דהנה ביסוד הדין דבה"כ אסור כתב הרמב"ן דענין קדושת בהכ"נ הוא כמו ענין תשמיש מצות סוכה ולולב שנזרקין לאחר שנעשה מצותן ובזמן המצוה יש קדושה של כבוד כמו דאסור להרצות מעות נגד נר חנוכה ונוי סוכה אסורין כל שבעה ואבוהון דכולהו דם לפיכך בהכ"נ כל זמן שבני עיר רוצים בו נוהגים בו קדושה אפילו בחורבן שהרי עדיין

לא עבר זמן מצוה וראוי לחזור ולבנותו הלכך כשמכרוהו טובי העיר בלא מעמד אנשי העיר אין בני העיר רוצים מן הסתם שתכחש מצותם לגמרי אלא שתחול קדושת ב"ה על המעות אבל בבהכ"נ שאינם רוצים להתפלל בו הוה כמו שעבר משך זמן המצוה אבל כשנמלכו בני העיר למכרו ולשתות שכר שרי שעבר זמן מצותו ונפקע קדושתו ממנו כסוכה:

אחר החג מ"מ כשאין להם בהכ"נ אחר אסור למכרו והר"ן כתב דיש קדושה מדרבנן ואי אפשר שתפקע קדושות בכדי וכשמכרו חל הקדושה על הדמים ואיקליש הקדושה ויש כח בידי זט"ה במעמד אנשי העיר להפקיע הקדושה מהמעות:

והנה לפי דעת הרמב"ן דסובר דעשו בהכ"נ כסוכה נראה דבעזרת נשים אין כאן מוקצה כמבואר ברש"י בסוכה (דף מ"ו) מיד התינוקות שוממין תינוקות דוקא שלא הוקצה למצוה גמורה ונשים וקטנים חדא היא כדתנן במתניתין דנשים וקטנים חייבין בתפלה א"כ לרמב"ן עזרת נשים לאחר שנפל ועבר זמן המצוה מותרין כמו באתרוג ואפילו לדעת המפרשים דקטנים היו והברטנורא מביא פירוש רש"י וגם הפירוש השני מ"מ אינו חולק על סברת רש"י דלא הוקצה למצוה גמורה וכיון דלשיטת הרמב"ן נראה דעזרת נשים כשנפל מותר ליהנות מהעצים והלבנים וגם לשיטת הר"ן דיש קדושה מדרבנן יש לומר דדוקא בקדושת בהכ"נ כי נשים נהי דחייבין בתפלה מ"מ אין חייבין בקדושה להתפלל בצבור דנאמר דחכמים הטילו קדושה דמצינו בעזרת נשים שלא נתקדש בקדושת העזרה ולא באו מדמי ב"ה כמבואר בכתובות (דף ק"ו ע"ב) וגם לענין טומאה:

ועוד נראה דהנה קשה שכירות אמאי אסור וזביני מותר לשיטת הר"ן דהא כמו במכירה כיון דיש מעות דבקדושה יהיה חל מותר למכור גם בשכירות הא לשיטת רש"י בערכין (דף כ"א) כשדר בבית של הקדש כיון שיש להם הנאה מהקדש הקדשה נתחלל ואמאי אינו יכול להשכיר ויהיה הקדושה מהלבנים חל על דמי השכירות בשלמא לשיטת הרמב"ן כיון דשכרו ואח"כ יחזירו בידם לבנות בה"כ על לא עבר עדיין המצוה אבל לשיטת הר"ן אמאי לא יצא הקדשה על מעות השבועה אלא נראה ודאי דגם הר"ן מודה לשיטת הרמב"ן דמטעם מצוה אסור רק הוא מוסיף דיש על זה קדושה דרבנן ג"כ א"כ בשכירות אסור מטעם מצוה דהא אפשר למבני ובנידון דידן כאשר יש ריעותא עוד כשעומד העזרת נשים ומאפיל האור בבהכ"נ נראה דגם לר"ן בעזרת נשים יכולים בני העיר למכור לאחר ולקנות אחר כך לבנין האחר:

הנה בענין הטו"ת שהיה בין הכשרים מהחברה תיקון ספרים ובין הב"ב אשר נמצא תחת ידם גמרות יש מן הב"ב אשר הלוו מעות להגבאים מהחברה כנ"ל וקבלו במשכון

הגמרות ויש מהם פרנסי העיר אשר הגבאי נתן לידן הגמרות בתורת פקדון וכעת מעכב כי טעין שמגיע מבני העיר מעות אשר הוציאו עבור בני העיר ובני הקהלה אין משלמין להם ותפסו במשכון אחר הגמרות עד אשר ישלמו להם המגיע:

קודם שנבוא לטענות הכשרים יש לברר הדין אם היו הגמרות של כל הקהל והגבאים נתנו למשכון ליחיד וקיבלו על המשכון מעות אם מחויבים הב"ב להחזיר הגמרות בלי תשלומין כאשר יודעו שהגמרות הנם של הקהל מדוע לוו עליהם:

הנה בזה נלענ"ד לפי מה שפסק המ"א (בסימן זה ס"ק כ"ז) דדעת הפוסקים משל רבים ליחיד שרי כל שאין מפקיעין קדושתה מותר להשכינם א"ה הב"ב שלוו מעות על הספרים ליד הגבאי לא מבעיא אם הגבאי עשה זאת ברצוי ורשיון מבני החברה פשיטא דא"צ להחזיר עד שישלמו לו אך אף אם הגבאי עשה זאת שלא בריצוי ורשיון מבני החברה יש לדון אם הגבאי עשה כדין או לא מ"מ אין הב"ד צריכים להחזיר הגמרות מבלי מעות מטעם תקנת השוק כמבואר (בסי' שנ"ו סעיף ז') כי לא היה לו לאסוקי אדעתיה שהגבאי עשה שלא כדין זה נראה ברור:

אך מה שיש לדון על מי שנתן לו הגבאי בתורת פקדון ולא בתורת משכון והוא תופס כי מגיע לו החוב מהקהל אם תפיסתו תפיסה או לאו ונראה דאף אם נתחייבו בני העיר בהחוב כמו שמבואר בהתה"מ (סי' קכ"ח) שהפרנסים כאפוטרופסים הם כשותפים הם מחמת כולם לוו וחייבים לשלם ופשיטא דזה אינו דוקא במס רק בכל צרכי העיר אם הוצאה מוכרחת מחויבים הבני העיר לשלם להם כל מה שלוו לצורך בני העיר מ"מ נראה דאי אפשר יחיד לתפוס מדברים מהקהל מתורת משכון עד אשר ישלמו להם דהא פסקינן ברמ"א ח"מ (סי' ד') אם יש חולקים וטענותיהם ביניהם הקהל נקראים מוחזקים לגבי היחיד וצריך ליתן להם משכון קודם שירדו עמו לדין והא דנקראים מוחזקים לגבי היחיד דוקא בעניני מסים אבל לא בשאר דברים מ"מ צריך לתת משכון קודם שירדו לדין עמו והדין הזה נובע מהמרדכי (בס"פ לא יחפור) מהא דמבואר (ב"ב דף כ"ד ע"ב) אם האילן קודם קוצץ ונותן לו דמים וקוצץ ברישא כדמפרש בגמ' משום קדירא דבי שותפי לא קרירי ולא חמימי ובני העיר היו מתרשלין לכך יקוץ ואח"כ יגביה קצת סמוך יש כאן לדייק שנוהגים בכל הקהלות שיחיד המדיין עם קהלו עבור עניני מסים שהקהל גובין ממנו המסים תחלה להיות מוחזקין ותופסין ונתבעין דאם לא כן לא היה תקנה לרבים שכל אחד יעשה עולה ויחשוב בלבו מי יתבעני לדין מאן מפיס מאן שביק קדירא דבי שותפין וכו' עכ"ל ואף שכתב שיחיד המדיין עם קהלו עבור מסים כתב הרמ"א דלענין ליתן להם משכון אף שלא מעניני מסים מחויב היחיד ליתן להם דבש"ס לא נאמר הדין

לענין מסים ומבואר בש"מ שם וכן בחה"מ (סי' קנ"ה סעי' כ"ג) דאפילו במקום דיהיה היזק להיחיד צריך לסלק בלא דמים משום האי תקנה א"כ ק"ו וכ"ש דאין היחיד יכול לתפוס דבר השייך להקהל בתורת משכון ולטעון דמגיע לו מהקהל כי כיון דקדירה דבי שותפי לא קרירא ולא חמימא יכול כל אחד לתפוס בטענה שמגיע לו מהקהל וזה א"צ לפנים דכך הוא הדין אף אם יתברר לכל בני העיר המגיע להיחיד חוב ברור מהקהל אי אפשר להשכין לו דבר שיוצא לחולין בשעת משכון כמבואר בש"ע אורח חיים (סי' קנ"ב) דלאוגר ולמשכון א"י לעשות דבר חולין כי אין להקדושה על מה לחול אף דבמתנה יכולין ליתנו כי במתנה יוצאין לחולין לגמרי מכ"ש במשכון כיון דחוזרין לקדשים אין ביכולתם להוציא לחולין כשאין להקדושה על מה לחול אך כאשר התופס הוא ממונה עפ"י הקהל ונבחר להיות שלוחם נראה דלא שייך לומר נגדו קדירא דבי שותפי לא קרירי ול"ח ודינו נגד הרבים כמו יחיד נגד יחיד דלא שייך לומר דא"כ כל אחד יעשה עול לתפוס משל ציבור כיון דהימניה ציבור ונתמנה על פיהם יקוב הדין ביניהם אם מגיע לו אם לאו: וכעת יבארו טענות הכשרים שטענו אשר החברה שלהם כאשר יתנו כל שבוע כל אחד איזה נדבה שיהיה להספקת קניית הספרים ואין ברוחו לתפוס עבורו מה שמגיע להם מבני קהלה ואף דלכאורה אין ממש בטענה זו כי גם אם הבינו להם טענתם אשר הספרים אינם שייכים להקהל ואינם משועבדים לבע"ח של הקהל כי שייכים להם מ"מ יש בחברה אנשים הרבה פורעי מס שמחויבים לשלם להממונה מה שהוציא כפי ערך המגיע מהם א"כ תפס להם על חלקם מה שמגיע מהם ועוד דהא הרא"ש בת' הובא בטור ח"מ (סי' קכ"ו) כתב ראובן תבע מנה משמעון ואמר אמת היה לך בידי אבל איני רוצה לתפסו בשביל שמשכנו אותו בשביל מס הקהל וכו' תדין עמו כיון שמשכנו אותו בשביל מס הקהל אם הוא תופס ממון אחד מהקהל יתפסנו בחובו כי אינו מחויב לגבות על פי הפנקס מכל אחד ואחד כי הם שותפים לפרוע חובו והם אחראין זה לזה. וכתב בתשובת מהרשד"ם (סימן ר"ה) דלאו דוקא בענין המס אמר הרא"ש האי דינא רק כל החוב שחייב הקהל הם ערבים זה לזה א"כ יכול לתפוס בממון אחד מהקהל אף דעת הרא"ש מיירי דשמעון התופס אינו מפורעי המס באותו הקהל כמו שמבואר בטור א"כ התופס אינו ערב עבור הקהל והנתפס הוא מהקהל ערב יכול לתפסו אבל בנידון דידן גם התופס הוא מהעיר א"כ כמו שבני העיר ערבאין זה לזה גם הוא ערבו א"י לתפסו בשביל כל העיר אף דעפ"י חוקי המדינה הממונה פטיר ממס אין ראיה רק ממס בנקבע לגבות עפ"י חוקי המדינה אבל הוצאות בני העיר שאין נקבעין לגבות עפ"י חוקי המדינה גם

הממונה חייב ליתן כמו שאר בני הקהלה וכיון שהוא ערב ג"כ א"י לתפוס עבור כל בני העיר מ"מ יכול לתפוס עכ"פ כפי מה שמחויבים הם לשלם כך היה נראה:

אך עדיין יש לעיין בהא מלתא כיון דזכו בהספרים ההם כל:

בני החברה ומסתמא יש הרבה בני החברה שפטרו מליתן להוצאות בני העיר או מחמת שאין גובין מהם כי אינם חייבים כי הם או שאר טעמים א"כ נהי שכתב הש"ך ביו"ד (סי' רנ"ט) דבעל חוב גובה מס"ת ומביא כן בשם תשו' מבי"ט מי שהיה חייב לחבירו בשטר והיה לו ס"ת מונח בבהכ"נ כמנהג ולא מצא ב"ח מקים לגבות מן הלוה יכול ליקח ס"ת נראה דוקא שיש להמלוה שט"ח ונכתב בהשטר שעבוד מטלטלי אגב קרקע ולכך יכול לגבות אבל מלוה ע"פ אינו נגבה מהמטלטלין שמכר ונתן א"י לגבות ועוד דכל עיקר הטעם משום דגובה מס"ת כיון דבידו למכור בשעת הדחק ואף ב"ח יכול לגבות ממנו אבל בנידון דידן פשיטא דא"י למכור א' מבני החברה בלי רצוי כל בני החברה ואפילו למלוה שכתב הרמ"א (בסימן זה ס"ק כ"ט) שאין המיעוט יכולין למחות אפילו למכרו עכ"פ צריך רוב ואם הרוב מבני החברה מוחין אין ביכולתו למכור ולא חל השעבוד על הספרים כמלוה ע"פ א"כ תלוי הדבר אם הרוב בני החברה מחויבים במס וליתן כל הוצאות שהוציא עבור הקהלה אין ממש בטענות הכשרים ואם רוב בני החברה אינם חייבין ליתן להוצאות בני העיר לא חל השעבוד על הספרים:

אך בגוף טענות הכשרים נראה כיון דהחברה של תיקון ספרים אין להם בית מיוחד רק בבהמ"ד כי בני העיר בכל הספרים שקנו ודין הספרים כדין חפצי העיר ובז' טובי העיר ובמעמד אנשי העיר אין ביד החברה לעכב עליהם למכור הספרים א"כ כיון שנתחייב הקהל בהחוב יכול הממונה מהקהל לתפוס הגמרות עד אשר ישולם לו ואין בידינו להוציא מאתו הספרים אם לא ברור ברורה אך כל זה אם החוב הוא חוב ברור אשר בני הקהל מחויבים להחזיר לו כי יכול להיות אשר הממונה באמת הוציא הוצאות עבור בני הקהל אך בני הקהל אינם מחויבים להחזיר לו ונגד זה אם החוב הוא ברור או לא נראה הב"ד דאותו עיר שנוגעים בזה לא מהני סילוק ג"כ כמבואר כל זה אם לא שיקבלו הממונה וז' טובי העיר את הדינים בקנין כנ"ל בהאי עיינתי: אך מצד האחר יש לעיין כי האי דינא דכיון דהעיר הזאת דין כרך יש לו מכל הדברים השייכים לבית המדרש אם כן א"י בני העיר למכור אף שלא סייעם שום אדם לזה כמבואר כל זה (בסי' קנ"ז סעיף ז') דאם יש לומר כיון דלא סייע להם מעיירות אחרות א"כ עיקר הטעם שא"י למכור כי זכו כל העולם בזה יש לומר דזה ניחא בספרים או בחפציו שכבר באו לבהמ"ד או לבהכ"נ אבל ספרים אשר עדיין מונחים אצל הגבאי לא זכו כל העולם רק שייך לבני

החברה ובני העיר בממון וצ"ע בכל זה עיין (במ"א ס"ק כ"ז) מ"ש בשם המבי"ט דאפילו כרכים נמכרים בכנה"ג (ס"ק ל"ז בשם מ"ב) דהאידנא דגם של כרכים נמכרים בזט"ה במעא"ה ע"ש:

סימן קנח

סעיף ח הנוטל ידיו לפירות. עיין מ"א (ס"ק ט') דתרומת פירות דרבנן ולכן לא גזרו בחולין עכ"ל:

לכאורה קשה לשיטת הרמב"ם (פ"ב מה' תרומה) דסובר דגם פירות חייבים בתרומה מדאורייתא מ"ט לא גזרו על פירות אפשר לומר כיון דלא שכיח הכשר כל כך ואין מקבלין טומאה לכך לא גזרו:

אך קשה בפת הבא בכיסנין אף דלא קבע סעודתיה עליהם וכן בחטים שנתבשלו אף הנגובים דתרומה הוא מדאורייתא לכ"ע אמאי לא גזרו וע"כ צ"ל דטעמא דר"ן בחידושיו בחולין דדוקא בפת שהוא דרך קביעות גזרו:

(הנה שוב מצאתי בפ"מ. המעתיק):

סימן קנט

סעיף ב וה"מ כשנוטל. עיין במ"א (ס"ק ג') שהביא בשם הטור דלא מהני יחוד לזיתים היינו ליטול דרך פיו אז כשאינו מחזיק רביעית מהנקב ולמטה כנ"ל עכ"ל:

הנה כונתו מבואר בש"ע דרך נקב כשמחזיק רביעית למטה מהנקב מותר ליטול המ"א פירש בדעת הטור דהא דמותר דרך נקב דוקא בכלי שאינו נטהר מידי טומאתו בהנקב אבל כלי חרס המיוחד למשקין דנטהר בנקב פסול אפילו מדרך נקב וקשה דאיך אפשר לומר כן בדעת הטור דהא הטור מתיר אפילו בשברי כלי וצריך לומר דבשברי כלי מותר אם מיוחד לכך וכיון דמיוחד לכך הוא מקבל טומאה כמ"ש תוס' (בפ' א"ט) דצריך יחוד והקשה המ"א דהא הטור כתב דלא מהני יחוד וכיון דל"ל יחוד לנטילה אמאי מחלק וסבר דבשברי כלי מותר ובניקב המטהר אסור וע"ז כתב המ"א דלא מהני יחוד ליטול דרך פיו אם נעשה מתחלה לכך חד דינא אית ליה דדרך פיו אסור ודרך נקב מותר כשלא נטהר מידי טומאתו אבל אם נטהר מידי טומאתו מותר דרך נקב אם מיוחד לכך שיהיה כולו לטומאה אבל אם אינו מיוחד אסור בשברי כלי כמו דאסור אם ניקב בכונס משקה ונטהר מידי טומאה:

סעיף ה ברמ"א ברזא למטה. עיין במ"א (ס"ק ו') דכיון דסתמו חשיב שפיר כלי אם ייחד לו ברזא להשתמש בו זה מקרי תחלת תקונו ושרי מידי דהוה איחוד לזיתים דמהני להסמ"ק עכ"ל:

ולכאורה נראה דסתימה לא מהני רק כשהנקב מן הצד יכול לקבל רביעית מן הנקב ולמטה אבל כשניקב למטה לא מהני סתימה דאין המים בכלי רק כל הסתימה כמ"ש הט"ז (ס"ק א') לענין מי חטאת אבל אם תיקן ברזא מהני גם כשהנקב למטה כיון שנעשה כלי על ידי כך כנ"ל ברור:

סעיף יב אם הקוף. עיין במ"א (ס"ק כ"ג) שהביא בשם הר"ש אבל כשהטה אפשר דמודה דחשיב כת גברא א"כ ליכא מחלוקת בזה עכ"ל:

והנה דבריו נכונים לפי' הראשון לכן פסק הרב"י כן בלא מחלוקת ובס"ז גבי צינור פסול לכ"ע דלא חשיב כח נותן ע"ש דברים נכונים לפי שיטתו (ס"ק כ"א) דמביא ראיה מסרנא דפחרא דגם בסביבה שני' מקרי כח גבר' כיון דעשה מעש' בגוף הדבר:

סעיף טז שבקרקע עיין במ"א (ס"ק כ"ח) אבל בכלי שבקרקע לכ"ע פסולים כמו שכתב (סי' ז') עכ"ל:

והנה נעלם ממני כונתו דהא צינור כשלא נחקק לקבל צרורות לא הוה כלי וכשאינו כלי ומחובר לארץ דהוה כדין מקוה כמבואר ביו"ד (סי' ר"א) לענ"ד נראה דשם לא הוה מ' סאה ושאיבה שאין בה מ' סאה פסול לכ"ע דלא שייך סברת הראב"ד שהרי בעלי קריין טובלין:

סימן קצו

סעיף א אכל דבר איסור אף על פי שאינו אסור אלא מדרבנן אין מזמנין עליו ואין מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף:

הנה הרמב"ם (פ"י ה' י"א) כתב נזיר ששתה יין של תרומה משלם קרן ולא חומש כתב בכ"מ הטעם כיון שהיה אסור ביין אף אם היה חולין לאו שתיה הוא וכונתו בבכורות (דף ל"ז: ע"א) איתא המוכר בשר לחבירו ונמצא בשר בכור פירות ונמצאו טבולים מה שאכלו אכלו ויחזיר להם הדמים רשב"א אומר דברים שהנפש קצה בהם יחזיר להן את הדמים ושאין הנפש קצה בהן ינכה בהם את הדמים. וכתב הרמב"ם וכן כל מוכר דבר שאסור לאכול מן התורה כן הוא דינו בין שהוא בלאו בין שהוא בכרת ובסמ"ע איתא ב' טעמים טעם אחד מטעם קנס וטעם הב' משום דלא חשיב הנאה והנה הא דלא חשיב הנאה כשאוכל איסור בשוגג מבואר (בסימן זה) דאין מברכין על אכילת איסור ושם לא שייך לומר קנס וכ"כ דאינו הנאה וצריך להבין דא"כ אמאי בפ"ה דבכורות במוכר בשר לחבירו מה שאכלו אכלו ויחזיר להם הדמים פירש הרמב"ם וכן הרב שהוא מטעם קנס: ונראה דהנה בנתיבות המשפט (סי' רל"ד) כתב דנ"מ בין שני הטעמים אם עירב הלוקח בששים בלח בלח ואכל אחר שכבר הותר א"כ חשיב הנאה מ"מ שייך קנס על שגרם

במזיד לבטל איסור א"כ יש לומר דלכך פירשו הטעם משום קנס צריך תמיד להחזיר הדמים אבל לשיטת הרמב"ם דסובר דאין מברכין על דבר האיסור ע"כ דסובר דאכילת איסור בשוגג לא הוי הנאה ולזה בנזיר ששתה יין של תרומה בשוגג פטור מלשלם החומש והראב"ד חולק וסבר דהוי הנאה ומשלם חומש דהוא סובר דמברכין רק דאינן מזמנין: והנה הרדב"ז על הרמב"ם הקשה מהא דאיתא ברמב"ם (באותו פרק ה"ז) אבל שוגג שאכל תרומה ביוה"כ הרי זה משלם קרן וחומש ותירץ דיש לומר דאכילת יוה"כ חשיבא לחייב עליה קרבן אבל נזיר ששתה לא חשיב אכילה כיון שאינו מחויב עליה כלום ואינו סותר אפילו יום אחד. ולענ"ד הוא דבר חדש ויש קצת ראיה דלא כדבריו דהא הטור (ח"מ סי' רל"ד) כתב הרמב"ם ז"ל וכן כל מוכר דבר שאסור מן התורה לאכול כן הוא דינו בין שהוא בלאו בין שהוא בכרת. והלשון צריך הבנה מה"ת לא יהיה הדין בדבר אכילה שהוא חייב כרת הא הכרת חמיר יותר והיה לו לומר כיון שהוא בכרת בין שהוא בלאו עכ"פ בדבר שהוא בכרת חייב חטאת מ"מ צריך המוכר להחזיר הדמים דלא הוה אכילה. ומלשון הרמב"ם הנ"ל מוכח דסובר דלא הוה הנאה אכילת איסור בשוגג דאי מטעם קנס פשיטא דשייך בדבר שהוא חייב כרת למקנסיה יותר אלא ודאי דהטעם הוא דלא חשיב אכילה והו"א בדבר שחייב כרת להוי אכילה כיון דחייב קרבן כמ"ש הרדב"ז כתב דג"כ הדין כן דיחזיר לו הדמים שהיה אפשר לומר כיון דחייב קרבן ונתכפר לו הוא דמקרי אכילה אשמועינן דמ"מ צריך להחזיר לו הדמים. והנה בנוסח הרמב"ם לפנינו אינו כמו שכתב הטור רק בין שהוא בכרת ובין שהוא בלאו עכ"פ מוכח דגם במקום שחייב קרבן לא הוה הנאה דלא כסברת הרדב"ז וקשה אהדדי ואפשר לומר דהא דחייב חומש כשאוכל ביוה"כ מיירי שהיה מזיד על יוה"כ ובזה היה מדויק דבהלכה ו' כתב אבל שוגג שאכל תרומה ביוה"כ ובהלכה זו כתב נזיר ששגג ושתה יין דהיינו ששגג על הנזיר ושתה בשוגג על הנזיר לא הוה הנאה וניחא התוספתא כתב הרמב"ם ביוה"כ חייב ובנזיר פטור ועיין בת' פנים מאירות (חלק ב' סי' ז') שכתב לתרץ מה שהקשה (הב"י בסי' ר"ד) על רבינו ירוחם וז"ל שתה שום דבר לרפואה או אכל לא יברך עליו שאם הוא דבר איסור לאכלו שלא במקום סכנה לא יברך ואם הוא במקום סכנה ג"כ לא יברך זה הכלל כי מידי דלרפואה לא יברך כדאמרינן האי מאן דחנקתיה אומצא כך כתב הרמ"ה עכ"ל. וכתב הב"י ותמהני עליו על מה שפטור מברכה לשותה דבר לרפואה דהא אמרינן בהדיא גבי שמן זית החושש בגרונו אע"ג דלרפואה מכוון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברכה ומה שפטר מברכה אוכל דבר איסור במקום סכנה אין כן דעת הרא"ש שהרי כתב שחולה שאכל ביוה"כ מברך ועוד שכבר נתבאר (בסי' קצ"ז) שהרא"ש סובר

כהראב"ד דאוכל דבר איסור מברך עליה והרמב"ם סובר דאינו מברך אבל כשאוכל דבר איסור לרפואה גם הרמב"ם סובר דמברך ובפ"מ מחלק דבאוכל מאכל בריאים לצורך רפואה גם רי"ו סובר דצריך לברך אבל כששותה ואוכל דברים המיוחדים לרפואה אם הוא דבר איסור אינו מברך וזה סברת רי"ו. וגם כתב דאכילת יוה"כ דברים המתירים אינו דומה לאכילת דבר איסור כיון, דשם גוף האוכל מותר אלא דיומא קא גרים כיון שהתירו לחולה נהנה ממנו ודומה לזה כתבו תוס' ריש גיטין (דף ז') ד"ה השתא בהמתן של צדיקים דאינה מגונה כל כך אכילת היתר בשעת איסור ע"ש:

אך זה דוקא בחולה אבל לענין תרומה אם אכל בשוגג ביוה"כ לשיטת הרמב"ם שאין זה הנאה נראה דפטור מחומש כמו נזיר שוגג רק הרמב"ם מיירי דהיה מזיד על יוה"כ ותוספתא שכ' דזר שאכל תרומה ביוה"כ שהיה שוגג על התרומה תנא לאפוקי מדרנב"ה דכרת פטור מתשלומין מיירי לשיטת רש"י ג"כ שהיה מזיד על יוה"כ דרנב"ה אינו פוטר רק כשהיה מזיד ואנן לא פסקינן כרנב"ה וחייב חומש כנלענ"ד:

אך לפ"ז צריך להבין מה דתנא במשנה פסחים (דף ל"א ע"ב) האוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג חייב קרן וחומש ואשם למאן דסובר לפי מדה משלם קשה דהא אכילת חמץ בשוגג לא הוה הנאה ואמאי חייב מ"ש מנזיר ששגג כאשר הוכחנו מהרמב"ם דלא כסברת הרדב"ז דסובר דדבר שחייב כרת הוה אכילה וצריך לומר דגם במשנה מיירי שהיה מזיד על החמץ רק שלא התרו בו לשיטת הרמב"ם דפירש המשנה בסיפא דכשהיה מזיד על החמץ פטור מטעם קלב"מ אך דברי הרמב"ם בפירוש המשנה עוד אבאר לך במס' מכות (דף י"ג) כי אוכל חמץ בפסח לוקה והעיקר אצלנו אין אדם לוקה ומשלם ומדמי עצים שעורו אפילו דמי עצים אינו משלם ולא נאמר נחשוב זה החמץ כאילו הוא עץ בעלמא לפי שהוא אסור בהנאה אין משלם אפילו דמי עצים והדברים תמוהין כמו שמתמה תוי"ט שכתב הטעם כיון דאינה לוקה ומשלם משמע דאי לאו הכי משלם והא ליתא כיון דלפי דמים משלם ודאי דפטור והוא משום האי טעמא פסק (בפ"י מה' תרומות) דאפילו בשוגג פטור דלא כמשנתנו ועוד לפי דבריו דמשנתנו במזיד הוא בענין דילקה א"כ בלא"ה פטור משום מלקות דכל זר לא יאכל קודש שכן פירש הוא בעצמו ברפ"ז ממס' תרומות עכ"ל. ולא אבין הקושיא הראשונה שהקשה דהא הרמב"ם פסק דלפי דמים משלם כי לא פסק כסתם משנה רק כר"ע דלפי דמים משלם אבל המשנה סבר דלפי מדה משלם וחייב בשוגג ונראה דהיה קשה ליה להרמב"ם מאי תנא במזיד פטור מתשלומין ומדמי עצים ודאי האי דינא בסיפא במזיד שהיה מזיד על התרומה ופטור מתשלומין כיון דהמזיד משלם לפי דמים ואסור בהנאה אמאי תנא בשני דברים

דפטור מתשלומין ומדמי עצים פשיטא כיון דאסור בהנאה פטור גם מדמי עצים ולזה פירש דכל המשנה מיירי שהיה שוגג על התרומה וחייב לשלם דלפי מדה משלם ובסיפא שהיה מזיד על החמץ וחייב מלקות ואין אדם לוקה ומשלם ופטור גם כשהיה שוגג על התרומה אף ע"ג דהדין דלפי מדה משלם מ"מ פטור דמלקות דחמץ פוטר התשלומין כיון דאינו לוקה ומשלם אך שהטעם דפטור מלשלם מטעם קלב"מ יהיה ראוי להיות חייב מדאגביה קניא נהי דאינו משלם לפי המדה על אכילה יתחייב לשלם על ההגבהה כמו ששוה להסקה להכי תנא דפטור מדמי עצים על ההגבהה משום דאסור בהנאה: ועל הקושיא השניה יש עוד לתרץ דהנה (בפ"ז מה' תרומה ה' ז') זר שאכל תרומה בזדון בין שהיה טהור בין שהיה טמא חייב מיתה בידי שמים שנאמר ומתו בו כי יחללוהו ולוקה על אכילתה ואינו משלם דמי מה שאכל שאינו לוקה ומשלם והיינו אם התרו בו כמ"ש הכ"מ שם אך נראה דצריך להיות מזיד דידע שהוא חייב מיתה דל"כ פסק (בפ"י מה' תרומה) זר שאכל תרומה בשגגה משלם קרן וחומש אעפ"י שהוא יודע שהוא תרומה וכשהוא מוזהר עליה אבל לא ידע אם חייב עלה מיתה אם לאו הרי זו שגגה ומשלם קרן וחומש: והנה מבואר בירושלמי בכמה מקומות (ובפ' מרובה ה' ב') אמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן הזיד בחלב שוגג בקרבן מתרין בו ולוקה ומביא קרבן כי הוא פסק כמונבז דשגגת קרבן הוה שוגג וחייב קרבן והרמב"ם (בפ"ב מה' שגגות ה' ב') עבר עבירה וידע שהוא בלא תעשה אבל אינו יודע שחייבין עליה כרת:

הרי זו שגגה ומביא חטאת אבל אם ידע שהוא בכרת ולא ידע אם חייבין עליה קרבן אם הרי זה מזיד ששגגת קרבן אינה שגגה בעבירות אלו שחייבין כרת דאינו פוסק כמונבז אך שגגת כרת הוה שגגה אף אם הזיד בלאו ולא הביא אם התרו בו או מלקינן ומביא קרבן ולכאורה היה נראה כיון דרמב"ם פסק (בה' סנהדרין) דחייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כרת אי אפשר לו לחייבו קרבן אך כפי מ"ש (המשנה למלך שם ה' ז') די"א רק במי שחילל שבת בלא עדים דנתחייב כרת ופטור ממלקות אם לקה נפטר מהכרת אבל האוכל חמץ בפסח וכיוצא בו דחייב כרת ומלקות לא נפטר מהכרת ע"י המלקות וזה הוא ששנינו כל חייבי כריתות לוקין וכיון דבדין לקה לא נפטר והכי איתא בסנהדרין (דף מ"ז) הרגו ב"ד כיון דבדין מקטלי לא הוי להו כפרה וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשנה פרק אלו הן הלוקין דחייבי כריתות לוקין ואחר שלקו ועשו תשובה נפטר מן הכרת נראה דלא בהמלקות נפטר א"כ כיון דפסקינן דאם הזיד בחלב ושגג בכרת דחייב קרבן אם התרו בו לוקה וחייב קרבן והרמב"ם לא הביא כיון דבירושלמי תנא האי דינא דשגגת קרבן ושגגת קרבן הוה שגגה לדידן ואם שגג בכרת והתרו בו למלקות לא תנא

לא הביא הרמב"ם אבל הדין אמת דהא בירושלמי לא פליג בכל המקומות שכתב האי דינא ואיתא הטעם שם רבי בון בר חייא בשם ר' שמואל בר יצחק כדי רשעתו שני דברים מסורים לב"ד התופס אחד מהן יצא דבר שמסור לשמים פירש פני משה כרת שמסור לשמים הוא ולא לב"ד לפיכך מחייבין ליה גם בעונש קרבן דעל כרת הוא בא ולוקה על המזיד ומביא קרבן על מה ששגג דבכה"ג לא מיעט קרא א"כ גם בתרומה אם שגג במיתה והזיד בלאו והתרו בו מלקינן ליה וחייב לשלם קרן וחומש ואשם שהוא לכפר השגגת מיתה וכן מורה לשון הרמב"ם (בפ"י מה' תרומה ה' ו') כשהיה זדון גם על המיתה ועל הלאו והתרו בו פטור אבל אם היה שוגג על מיתה חייב לשלם ואין המלקות פוטרו ובזה ניחא קושיא שניה על התוי"ט דבמתניתין דקתני במזיד ומזיד הוא בהתראה דלא ניתן התראה רק להבחין בין שוגג למזיד וכן (בפ"י מה' תרומה ה' ו') כתב זר שאכל בזדון לוקה על אכילתה והיינו בהתרו בו כי סתם מזיד היינו בהתראה ומזיד דתרומה אם היה שוגג במיתה אינו פוטר מתשלומין לא תנא במתניתין אלא כשהיה מזיד גם במיתה ולזה פירש שהיה מזיד על החמץ ומלקות דחמץ פוטרו מתשלומין. אך עדיין צ"ע דאי אמרינן כשהיה שוגג בכרת ומזיד על הלאו מלקינן ליה וצריך לשלם חומש והטעם דדוקא שני דברים מסורין לב"ד תופש אחת מהן יצא דבר שמסור לשמים א"כ גם מלקות דחמץ אינו מן הדין לפוטרו ונראה דמלקות דתרומה גלי רחמנא כשהוא שוגג על המיתה חייב אבל המלקות דחמץ שפיר פוטרו ואינו חייב גם בדבר שמסור לשמים דהא הש"ך (בסי' כ"ת) הביא בשם המהרש"ל דבמקום דעבדינן ליה החומרא פטור גם לציש"ש וניחא פירוש המשניות עכ"פ אם שגג בכרת והזיד בלאו חייב לשלם החומש א"כ משכחת דיאכל תרומה האסורה מטעם חמץ או מטעם יה"כ שהוא חייב בתשלומין אף דאכילת איסור לא הוה הנאה כיון שהיה מזיד על הלאו רוצה הוא לאכול איסור אך עדיין קשה דהא במתניתין דכריתות (דף י"ד) יש אוכל אכילה אחת וחייב עליה חמש חטאות ואשם אחר היה שוגג על כל האיסורין אמאי חייב אשם מעילות דהא לא נהנה באכילה שאכל חלב נותר טמא ויוה"כ:

(ונראה לתרץ דהנה הא דבאכילת איסור לא חשיב הנאה מבואר בירושלמי משום דקץ באכילת איסור ובודאי לא גרעי משלא כדרך הנאתן דהיכא דחייב בשלא כד"ה חייב נמי בזה והא דפטור מלשלם בלוקח ונודע אח"כ שאסור הוא משום דלא קנה מחבירו רק כדי שיהנה כדרך הנאתן:

והנה התוס' בסנהדרין (דף פ' ע"א) ד"ה בשור כו' כתבו אבל במתניתין דזבחים חיישינן לתקלה טפי דא"י כמה ספק איסור לכי שהן מוקדשין כגון רכוב על גבי השור כו' וחלב

מוקדשין ע"ג מכתו דשרי בשור הנסקל לפי שאינו דרך הנאתו כו' עיי"ש מבואר דס"ל דבמוקדשין שלא כדרך הנאתן נמי אסור ולהכי שפיר חייב ביש אוכל אכילה אחת אשם מעילות אף שאסור מטעם חלב נותר ויוהכ"פ:

אך קושית מו"ז ז"ל הוא לפי שיטת התוס' פסחים (דף כ"ו) שאני היכל דלתוכו עשוי וכתבו התוס' וא"ת והא לא כתיב אכילה ואפילו שלא כדרך הנאתו נמי אסור וי"ל דמעילה ילפינן חטא חטא מתרומה הו"ל כאילו כתיב אכילה בגופיה כו' ע"ש מבואר דפליגי על התוס' סנהדרין רק סברי דבמעילה נמי אינו חייב בשלכד"ה עיין בשער המלך (בפ"ה מה' יסודי התורה):

ונראה דהנה בסוף פרק דם שחיטה דבקדשים איסור חל על איסור דתניא רבי אומר כל חלב לה' לרבות אימורי קדשים קלים למעילה ומעילה אוסר מעילה וקא חייל על איסור חלב דאיסור כרת הוא וכן פסק הרמב"ם (בפ"ב מה' מעילה בפ' י"ח מה' פסולי המוקדשין) א"כ בפירוש ריבתה התורה דאם אכל חלב של הקדש בשוגג דחייב אשם מעילות כי אין סברא לאוקמי דהתורה ריבתה כשהיה מזיד על החלב יש סעד לסברת הרדב"ז וצ"ע בסוגיא דכריתות וכן ביבמות (דף ל"ד) מפלפל הש"ס אקדשי' מגו דאתוסף איסור הנאה ע"ש וקשה כיון דבהקדש לכ"ע אחע"א וא"צ מה דמפלפל שם בענין אחע"א וכן הרמב"ם (בפ"ו מה' שגגות) הביא המשנה וכפי הנראה מטעם דהוה איסור מוסיף וכדומה הא ספק דבקדשים אחע"א ועוד יש לומר דקדשים אינו דומה לתרומה דבהקדש חייב קרבן וחומש גם הוצאת רשות מהקדש גם אם לא נהנה כמבואר במעילה (דף י"ח) כל אכילתו ואכילת חבירו ע"ש בתוס' אבל בתרומה אינו חייב רק על אכילה וכיון שיש איסור אחר על אכילה לא הוה הנאה ואינו חייב חומש אך ברמב"ם (פ"ו מה' שגגות אשם מעילות) כיון שנהנה מן ההקדש וצריך לומר כי התורה ריבתה בפירוש:

ותוס' כתובות (דף ל') ד"ה ולאביי פטור הכי נמי הוה מצי לאקשויי אמתניתין דכל שעה (פסחים דף ל"ו) דהיינו דנימא מדאגביה קניא ולכאורה נראה דלשיטת הרמב"ם יקשה עוד יותר דאי אפשר לאוקמי בתחב ליה חבירו כדמוקי שם דהא תוס' מסיק שם בד"ה לא צריכא דהחיוב הוא כיון שנהנה בפרוטה אף דלא היה שוה בשעת הבליעה רק פחות משו"פ מגלגלין עליה את הכל אף דלא הפסיד לכהן רק בפחות משו"פ עיי"ש א"כ כל החיוב כיון שנהנה בשו"פ וכאן דמיירי בחמץ לא הוה נהנה כיון דאסור באכילה רק לשיטת הרמב"ם מוקמינן דהיה מזיד על החמץ ורצה באכילת איסור [ונראה לע"ד כיון דהוי מזיד על החמץ ורוצה הוא באכילת איסור שפיר חשיב נהנה גמור ולהכי חייב

לשלם] ובגוף קושיתי עיין לקמן בה' פסחים (סי' תל"א) שם ישוב נכון [עיין תוס' רע"ק ז"ל במשנה פסחים שם אות ז']:

סימן רכא

בדבר בהכ"נ שנהרס בק"ק סשאכטשאב כשהיה יושב על כס הרבנות וגם בק"ק פלטיסק שלא היה מקום בהערים האלו להתפלל שמה ובהשתדלותו ובחריצותו נבנה מחדש ולכבוד הבנין הקדוש הזה נשא מדברותיו דרוש נאה ופלפול זה השייך לעניני הלכה ועשה הלכה למעשה ובסוף הדרוש ירים קולו הנעים ויברך הוא בעצמו על שמחת לבו שמחשבתו הקדושה יצאה לפועל ויברך ברכת שהחיינו והוציא כל השומע:

סעיף ב ומה מברך אם אין לו שדה אומר מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואלו פינו מלא שירה כים וכו' עד הם יודו ויברכו את שמך מלכנו וחותם בא"י אל רוב ההודאות:

ואם יש לו שדה בשותפות עם אחד מברך הטוב והמטיב ואם אין לו שותפות בשדה מברך שהחיינו:

בברכות בפרק הרואה (דף נ"ט ע"ב) גרסינן ועל הגשמים מברך הטוב והמטיב והא"ר אבהו אמרי לה במתניתא תנא מאימתי מברכין על הגשמים משיצא החתן לקראת הכלה מאי מברכין א"ר יהודה מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו ר' יוחנן מסיים הכי אלו פינו מלא שירה כים אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו עד תשתחוה בא"י רוב הודאות ולא על כל הודאות אמר רבא אימא אמר ר"פ הלכך נימרינהו לתרווייהו ואלא קשיא ל"ק הא דשמע משמע הא דחזי מחזי דשמע משמע היינו בשורות טובות אומר הטוב והמטיב אלא אידי ואידי דחזי מחזי ולא קשיא הא דאתא פורתא והא דאתא טובא אב"א הא והא דאתא טובא ולא קשיא הא דאית ליה ארעא והא דלית ליה ארעא הטוב והמטיב מברך והא דתניא בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה שלו ושל אחרים אמר הטוב ומטיב ול"ק הא דאית ליה שותפות והא דלית ליה שותפות והתניא קצרו של דבר על שלו הוא אומר ברוך שהחיינו וקימנו על שלו ועל של חבירו אומר ברוך הטוב ומטיב כל היכא דל"ל לאחרינא בהדי' לא מברך הטוב ומטיב והתניא אמרו לו ילדה אשתו זכר אומר ברוך הטוב ומטיב התם נמי דאיכא אשתו בהדי' דניחא לה בזכר ת"ש מת אביו והוא יורשו בתחלה אומר ברוך דיין האמת ולבסוף הוא אומר ברוך הטוב ומטיב התם נמי דאיכא אחי דקא ירתי בהדי' פירש רש"י שיצא החתן לקראת כלה שהמים קבוצים על הארץ וכשהטפה נופלת עליהן טפה תחתונה בולטת לקראתה שמע משמע שבשרהו לאמר ירדו גשמים בלילה אמר

הטוב ומטיב אתא פורתא מודים אנחנו לך אתא טובא הטוב ומטיב אית ליה ארעא הטוב והמטיב שתטיב לו בנה בית חדש שכולו שלו אומר שהחיינו שלו ושל אחרים הטוב ומטיב ה"ג והתניא בנה בית חדש לא קשיא הא דאית ליה שותפות הא דלית ליה שותפות ול"ג אלא הא והא דאית ליה וה"פ תרוצא דשנינן קאי בדוכתי מודים אנחנו לך בדלית ליה ארעא הטוב והמטיב בדאית ליה ודקא קשיא לך בנה בית חדש אומר שהחיינו לא קשיא ההוא דבנה בית חדש שאין לה שותפות בה ועליה מברך שהחיינו אבל גשמים בדאית ליה ארעא טובה שיש לו שותפות בה שהרי כל מי שיש לו קרקע שותף עמו בטובה זו והתניא בניחותא קצרו של דבר כלומר כללו של דבר ולבסוף הוא אומר הטוב והמטיב על בשורות הירושה שנשארה לו ירושה מאביו שכן בשרוהו מת אביו ויורשו כלומר הניח נכסים:

לפי פירוש רש"י יש בגשמים שני ברכות מי שאין לו קרקע אומר מודים אנחנו לך ומי שיש לו קרקע לבדו מברך הטוב ומטיב כי כל שיש לו קרקע שותף עמו בטובה וכן הוא דעת הרא"ש אבל שיטת הרי"ף והרמב"ם דאם יש לו קרקע לבדו בלא שותף מברך שהחיינו ואם יש לו שדה בשותפות מברך הטוב והמטיב כי בעינן שיהיה שותף עמו בטובתו ואם אין לו קרקע אומר מודים אנחנו לך וכן סתם המחבר (בסי' זה) ויש בגשמים שלשה מיני ברכות: לכאורה קשה לשיטה זו אמאי תנא במשנה דעל הגשמים הוא אומר הטוב ומטיב ולא תנא דעל הגשמים אומר שהחיינו כמו בכלים חדשים אומר ברוך שהחיינו דהא אם יש לו שדה לבדו אומר שהחיינו ובכלים חדשים אם יש לו שותף מברך הטוב ומטיב ואמאי בבית ובכלים תנא ברכת שהחיינו וביש לו שותף מברך הטוב ומטיב לשיטת רש"י והרא"ש שאין בגשמים ברכת שהחיינו ניחא ולכאורה היה אפשר לומר דהם סברו כמו דסובר הרמ"א (בסי' זה) וכמו שפירש המג"א כונתו דבשמיעת גשמים אינו רק ברכת הטוב ומטיב ונודה לך וברכת שהחיינו רק בראיה ומתניתין ע"כ מיירי בשמיעה דהא לא תנא ברכת מודים אנחנו לך ומה שהקשה המ"א על שיטה זו אמאי במיתת אביו יש לו ירושה לבדו מברך שהחיינו ואין חילוק בין שמיעה לראיה יש לומר דהנה שני ברכות שהחיינו תיקנו אחד על מי שקנה קנין המשמחו וגם מצינו כשרואה פרי חדשה או חבירו לאחר ל' יום והוא דוקא בראיה המשמחו אבל לא כששמע שיש פרי חדשה והנה בגשמים אף שמשביח הקרקע עדיין לא קנה קנין המשמח ולא ניכר בשעת ירידת הגשמים הקנין ולזה דוקא ברואה מברך כמו שרואה פרי חדשה או חבירו אבל לא בשמע אבל בירושה הוא קונה קנין חדש המשמח אין חילוק בין רואה או שומע אך המחבר סבר כשיש לו קרקע לבדו גם כשומע מברך שהחיינו וקשה ונראה

דהנה בסוגיא קשה אמאי הקשה הש"ס בדאית ליה ארעא הטוב ומטיב מברך הא דתנן בנה בית חדש מברך שהחיינו הא תנא על שלו ושל אחרים מברך הטוב ומטיב ובגשמים לשיטת הרא"ש טובה לו לאחרים בבשורה ועוד קשה הש"ס מביא סייעתא לחלק בין יש לו שותפות בין אין לו שותפות מהא דתניא קצרו של דבר על שלו הוא אומר ברכת שהחיינו ועל שלו ושל חבירו אומר ברכת הטוב ומטיב דהא גם בברייתא ראשונה תנא על שלו ושל אחרים מברך הטוב ומטיב ומאי מחדש הברייתא השניה יותר מברייתא ראשונה ומאי חילוק יש בין שלו ושל חבירו ובין על שלו ושל אחרים ועוד הקשה המ"א על שיטת הש"ך דסובר כשיש לו קרקע לבדו ויש לו אשה ובנים מברך הטוב ומטיב כמו ביין (בסימן קע"ה) אמאי משני הש"ס בדאית ליה שותפות ולא משני כשיש לו אשה ובנים דזה מצוי יותר ולזה נראה דהנה ברכת שהחיינו הוא ברכה יותר מעולה מברכת הטוב ומטיב מכמה טעמים חדא דברכת שהחיינו היא תדירה יותר שהיא על כל המועדים ועל כל המצות הבאות מזמן לזמן ועוד דברכת שהחיינו היא ברכה מבוררת יותר מברכת הטוב ומטיב דהא על הטובה מעין הרע מברכין ברכת הטוב ומטיב ולא ברכת שהחיינו כמבואר ברמב"ם (פ"י מה' ברכות ה' ד') הגיע אליו טובה אע"פ שהדברים מראין שטובה זו תגרום לו רעה מברך הטוב ומטיב וכן איתא בש"ע (סימן רכ"ב) ופרש"י על הטובה מעין הרע מברכין הטוב ומטיב אף שהטובה אינו מגיע רק לו לבדו אלא ודאי דברכת שהחיינו הוא רק על השמחה שאינו מעורב בו שום דבר שיכול להיות נצמח איזה רעה וכיון דברכת שהחיינו הוא ברכה עדיפא מברכת הטוב ומטיב אמאי על דבר שהוא טובה לו ולחבירו עקרו ברכת שהחיינו ותקנו ברכת הטוב ומטיב. ונראה דטעמו של דבר דיש הרבה דברים שמברכין הטוב ומטיב וחבירו נהנה ג"כ בטובה אין מברך כלל דהא אם נתן אחד לחבירו מתנה מברך הטוב ומטיב שהוא טובה לו ולנותן שאם המקבל הוא עני הוא טובה לנותן שזיכהו השי"ת ממון לעשות צדקה ואם המקבל הוא עשיר שמח הנותן שמקבל ממנו הי' טובה לנותן וכן כשקנה כלים חדשים שמשתמשין בהם הוא ובני ביתו הוא מברך הטוב ומטיב ובני ביתו אין מברכין וברכת יין מבואר במ"א (סי' קע"ו) שיטת המרדכי בשם הרי"ף דאין האורח מברך טוב ומטיב רק בעה"ב ואינו בדין שיהנו אחרים על ידו בלא ברכה לכך עקרו ברכת שהחיינו ותקנו ברכת הטוב ומטיב להוציא את הנהנה שאינו מברך אפילו כשאינו שומע פוטרו כמו שמבואר בטור (סי' תקצ"א) לענין תפלת מוספין כמו בשלא תקנו ברכה על הנותן מתנה וכן לבני ביתו שמשתמשין בכלים שקנה אינו בדין שנהנה חבירו על ידו בלא נתינת הודאה להש"י ועקרו ברכת שהחיינו ותיקנו ברכת הטוב ומטיב ובזה מובן סוגית הש"ס

שפיר שהקשה על הגשמים מברך הטוב ומטיב דתנן בנה בית חדש וקנה כלים חדשים מברך שהחיינו אף בברייתא שלו ושל אחרים מברכין הטוב ומטיב ובגשמים הטובה שלו ושל אחרים הוא סובר המקשן מאי דתנא על שלו ושל אחרים בקנית בית חדש דהיינו כשהאחרים אינן מברכין אבל בגשמים כל אחד מברך כשיש לו שותפות מברך שהחיינו וכשאין לו שדה מברך מודים אנחנו לך לא עקרו ברכות שהחיינו ומחדש לו התרצן הא דאית ליה שותפות בשדה והא דל"ל שותפות לשיטת הרי"ף ולשיטת רש"י בבית ובדאית ליה שותפות בשדה או בבית השותף מברך שהחיינו ומ"מ עקרו ברכת שהחיינו ותקנו ברכת הטוב ומטיב וטעמו של דבר כיון דבמקום דנהנה חבירו על ידו במקום שא"צ לברך תיקנו שהמהנה יברך הטוב ומטיב להוציא את הנהנה על ידו שלא יהנה בלא הודאה לא חילקו חכמים בברכה ותיקנו במקום דיש הנאה לו:

ולאחרים אף דאחרים מברכין מברך הטוב ומטיב ומביא ראיה מברייתא השניה דתנא על שלו ושל חבירו ובשלו ושל חבירו כל אחד מברך מ"מ עקרו ברכת שהחיינו ותקנו ברכת הטוב ומטיב כשיש לו שותפות מברך הטוב ומטיב: ובזה מתורץ קושית המ"א על הש"ך דאי היה משני כשיש לו אשה ובנים לא היה מוכת במקום דשנים מברכין עקרו ברכת שהחיינו ותיקנו ברכת הטוב ומטיב דהא כל חדושא דתרצן דגם אם חבירו מברך עקרו ברכת שהחיינו ותיקנו ברכת הטוב ומטיב ובאשה בנים הן אינן מברכין ובזה ניחא קושיתנו על שיטת הרי"ף דאמאי תנא בגשמים ברכת הטוב ומטיב ולא תנא ברכת שהחיינו כמו בכלים חדשים כיון דרובא דעלמא יש להם אשה ובנים ובגשמים מברך הטוב ומטיב משא"כ בכלים חדשים צריך תנאי שישתמשו בהן בני ביתם אבל אם אינן משתמשין מברך שהחיינו תנא ברכת שהחיינו ומיהו בקנה כלים חדשים שמשתמשין בהן הוא ובני ביתו מברך הטוב ומטיב מפשטא דסוגיא ומלשון הפוסקים נראה דליכא ברכת שהחיינו אך הטוב ומטיב והביא הטור (סי' רכ"ג) בשם סמ"ק מברך ג"כ הטוב ומטיב א"כ נראה דצריך לברך שתי ברכות ברכת שהחייני וברכת הטוב ומטיב קשה דא"כ בגשמים רק הטוב ומטיב והיה נראה לו דכונת הסמ"ק הוא בקנה כלים שמשתמשין הוא ובני ביתו סובר דהוא מברך שהחיינו על הקנין והטוב ומטיב על הנאת בני ביתו כיון שהם אינן מברכין וזה דוקא במקום שקונה קנין חדש אבל בגשמים שהיה משולל מקודם א"כ בגשמים אף שמשביח קרקע עדיין לא קנה קנין חדש סגי במאי דתיקנו חכמים ברכת הטוב ומטיב לו ולבני ביתו ודעת הט"ז בילדה לו בן זכר דמברך שהחיינו וברכת הטוב ומטיב:

ולענ"ד אפשר לומר בילדה בן זכר גם היא מברכת שהחיינו ומודה הסמ"ק דאינו מברך רק ברכת שהחיינו לבד והנה בקנה ספרים חדשים כתב המ"א דאין מברכין דמצות לאו ליהנות ניתנו ואין מברכין רק על המצוה שבא מזמן לזמן וכונתו דעל הקנין אין לברך כי מצות לאו ליהנות ניתנו ועל הא דעושה מצוה שקונה ספרים כמבואר ביו"ד (סי' ר"ע) כתב דאין מברכין רק על המצוה שבא מזמן לזמן ולפ"ז גם שכותב לו ס"ת אינו מברך והנה הטו"ז ביו"ד (סי' זה ס"ק מ"ב) כתב דהתורה משמחו שמחת הלב שהרי אסור ללמוד בימי אבלו א"כ לא דמי האי מצוה לשאר מצות דמצות לאו ליהנות ניתנו אלא בזה נמשך הנאה לאדם א"כ היה מהראוי לברך על קניית ספרים ללמוד בהן ואפשר כיון דקנין ספרים גם מי שאינו לומד בהן אינו מברך לא חלקו בין הלומד בהן או לא ואין מברכין על קנית ספרים וכשהציבור קונין ס"ת פסק בת' מהר"י בי רב הובא בבאר היטב (סי' רכ"ג ס"ק ר"ט) דמברכין שהחיינו וכן פסק באשל אברהם:

והנה כשבני העיר בונין בהכ"נ כתב בבאר היטב אשר יעמוד הש"ץ ומברך ברכת הטוב ומטיב ונראה דברכת שהחיינו אינו מברך ובשערי תשובה הובא כשבנו בהכ"נ בק"ק אמשטרדם דרש הרב לחנוכו והורה שהש"צ מברך שהחיינו ורב אחר חולק עליו והורה שלא יברך ואין בידי השו"ת הנ"ל אם כונת הרב החולק שלא יברך שהחיינו אבל מודה הוא שמברך הטוב ומטיב או שסובר שאינו מברך כלל. מי שקנה מקום בבהכ"נ אי צריך לברך שהחיינו כמו קונה כלים חדשים נראה דתליא בהא דאם קונה ציצית או תפלין דעת הרמב"ם דמברך שהחיינו כמו קונה כלים חדשים ודעת הרשב"א בסוכה שכתב דהא דמברכין על עשיית סוכה שהחיינו כשעושה בתוך שלשים יום דחייל עליו חיוב סוכה אבל לא קודם שלשים יום נראה דסובר דדוקא קנה בית חדש מברך שהחיינו אבל בסוכה כיון דעיקר הוא לשבות מצוה אינו מברך שהחיינו רק כשחל עליו המצוה והברכה מטעם המצוה כשעושה הכנה למצוה מברך כשחל עליו המצוה ותוס' בסוכה (דף מ"ו) כתבו דצריך טעם מאי שנא דיש מצות שתיקנו לברך שהחיינו ויש מצות שלא תיקנו בעשיית סוכה ולולב תיקנו כדאשכחן הכא ובעשיית ציצית ותפלין לא תיקנו כדמוכח בפ' התכלת (דף מ"ב) מבואר דתוס' לא סברו כסברת רשב"א דבסוכה מברך שהחיינו כשעושה בתוך ל' יום דחייל עליו חיוב סוכה דלשיטתו אינו דומה עשיית סוכה לכלים חדשים רק מטעם כיון שחל עליו הכנת המצוה ומכין עצמו מברך א"כ יש חילוק בין סוכה שבא מזמן לזמן בין ציצית ותפלין שהוא תדיר אלא ודאי דתוס' סברי כשיטת הרמב"ם דברכת שהחיינו בעשיית סוכה וקניית לולב הוא כמו שקונה כלים חדשים שפיר כתבו דצריך טעם אמאי בלולב ובסוכה מברכין ובקניית ציצית ותפלין

אין מברכין והט"ז (בסי' כ"ב) כתב דמברכין שהחיינו על קניית תפלין ולכאורה נראה לפי מה שכתב המ"א דעל קניית ספרים אין מברכין מטעם דמצות לאו ליהנות ניתנו אמאי מברכין לדעת הט"ז בתפלין והמנהג שלא לברך גם בתפלין על קניתו ולפ"ז היה נראה דגם בקניית בהכ"נ שאין מברכין מטעם קונה כלים חדשים אך ברכת שהחיינו על הציבור כשבונין בהכ"נ חדש נראה דעיקר כדעת הרב שהורה באמשטרדם לברך שהחיינו ולא ברכת הטוב ומטיב כדעת הלקט דברכת הטוב ומטיב נראה דאינו בא רק כשיש לחבירו טובת הגוף ולא במאי שחבירו שמח כמבואר במ"א (סי' רכ"ה) הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר שהחיינו אע"פ שיש אחרים שנהנין בראייתו אינו מברך הטוב ומטיב דאין זה טובה אלא שמחה:

ונראה דגם על טובת הנפש על קיום המצוה לא שייך לברך ברכת הטוב ומטיב אך ברכת שהחיינו שבא על שמחת הלב ובודאי יש אנשים ששמחין לראות בהכ"נ בבנינו יותר מאשר רואה פרי חדשה כי מן הדין מברכין על פרי החדשה על הראיה וכן כשרואה חבירו לאחר שלשים יום והב"ח באו"ח (סי' כ"ט) כתב דאיכא לחלק בין ברכת שהחיינו לשאר ברכות דברכת שהחיינו בא על שמחת לבו יכול לברך אע"פ שאינו ודאי דחייב לברך דאם הוא שמת ומברך לי"ת על שהחייהו וקיימהו עד הזמן הזה ואינו דומה לברכת אשר קדשנו במצותיו וצונו פשיטא כיון דאיכא ספק אינו יכול לברך ולומר וצונו דהוה ספק ברכה לבטלה ועיין בב"ח (סי' כ"ט) וכן (בסי' תל"ב) והא דלא תנא במתנית' סתם הרואה דבר שמשמחו מברך ברכת שהחיינו כמו דתנא על שמועות טובות אומר הטוב ומטיב דהיינו מה שהוא טובה לו ולאחרים א"כ גם בראיית דבר המשמחו ליתני דמברך שהחיינו כי על הראיה נתקנו כמה ברכות לבד ברכת שהחיינו כמו הרואה לחבירו לאחר י"ב חודש אומר מחיה מתים הרואה חכם וכדומה ולזה לא תנא סתם הרואה דבר המשמחו מברך שהחיינו ותני פרי חדשה וחבירו לאחר ל' יום שהוא דבר המצוי אבל לא גרע ראית בהכ"נ בבנינו מראיית פרי וחבירו שצריך להודות להשי"ת שזיכהו לראותו מכש"כ מי שנתן מעות הרבה לצורך סיוע לבנין בהכ"נ או שקנה מקום ע"י נתינת ממונו נגמר הבנין והוא פ"א כל ימי חייו כששמח בזה שראוי לברך לכן כשנהרס בהכ"נ דק"ק סאכאטשאב בפעם ראשון ובק"ק פלטיסק בפעם שנית לא היה להם מקום להתפלל ונבנה מחדש עשיתי להלכה למעשה לברך ברכה זו על שמחת לבבי ומוציא כל השומעין לראות בבנין: והנה פירושו של הברכה פירש מו"ח הגאון זצ"ל בהגדה כי אנחנו צריכין ליתן הודאה להש"י על שהחיינו לקיום התורה והמצות ואין לנו עיכוב וביטול כאשר אנחנו בגלות כי אנחנו חוסים תחת מלכי חסד וגם אשר נתקיים בנו לא

מאסתים ולא געלתים להפר בריתי אתם ומקיימין התורה והגיענו לזמן הזה שיש בידינו לעשות כמצוה בפועל ממש ובבנין בהכ"נ שהגיענו לזמן שיש בידנו לבא להתפלל בתוכו כמאמרם אין תפלתו של אדם נשמעת רק בבהכ"נ והנה ברואה בנין בהכ"נ על תלה יש דעות בין הפוסקים כמבואר (בסי' רכ"ד סעיף יוד) הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה ופירש הרי"ף על בתי כנסיות ושאר פוסקים לא פירשו דוקא על בתי כנסיות והנה ספק ברכות מברכין בלא שם ומלכות:

אך מ"מ נראה דעל בהכ"נ שבעירו אם יש לאדם באמת שמחה שרואה בבנינו יכול לברך שהחיינו או שאחד מברך להוציא את בני העיר כנלענ"ד:. וכאשר זכיתי להשתדל שנגמר הבנין בהכ"נ הנני מברך ברכת שהחיינו ומוציא את הרבים:

ובית הכנסת הזה שהוא מקדש מעט אם נתעורר על ידי תורה ותפלה בהם להיות ביניינו אחדות לגמול חשד שלא לחשוב כל אחד רוח חבירו אז עכ"פ יהיה מובטח לנו עבור שכר הגשמי שיהיה לנו פרנסה ברווח ונוכל להחזיק ולגדל יוצאי חלציינו לתלמוד תורה ואפשר יהא מזה סולם לבא אל אושר הנצחי ונזכה לבנין ציון ותחית המתים במהרה אמן:

סימן רמד

בנידון הפאבריקאנטין שאסור להניח לעכו"ם שיעשה מלאכה לישראל בשבת אע"פ שעושה בשכר כמבואר (בסי' רמ"ג) אמנם בימי גדולי האחרונים מצאו תקנה לעשות שטר מכירה ולמכור הפאבריקען להפועלים הנכרים כדי שיהיה להם היתר במלאכה יש לעיין על ההיתר הזה טובא אם הבכור נוטל פי שנים בזה כיון דגוף הפאבריק וכן הכלים נמכרים לנכרים שהפאבריקנטין גושים מלאכה הוא כיון שלא סילק הנכרי את המעות הוה משכנתא ביד ישראל ובמשכנתא באתרא דמסלקי אין הבכור נוטל פי שנים כמבואר בחה"מ (סי' רע"ח) וגם המכירה הוא הן על הבתים והן על המאשיהנען אם המכירה הוא מכירה לענין בכור שיהיה מקרי ראוי או כיון דהמכירה הוא רק להתיר איסור מלאכה בשבת אין זה מכירה גמורה שיהיה נקרא ראוי. והנה הטור וכן הראב"ד פסק דאם הגבי' הוא מקרקע הבכור נוטל פי שנים גם באתרא דמסלקי לא היה מקום בנידון דידן רק אם הנכרי נתן המעות אז אין הבכור נוטל פי שנים אבל כ"ז שלא פדה הנכרי את הפאבריק וכאשר יצטרכו לעשות שטר מכירה על נכרי אחר או שימות הנכרי הקונה והיה הגביה מגוף הבתים אשר הבכור נוטל פי שנים הגם דבש"ע לא הובא האי דינא כבר פסקו הסמ"ע והש"ך כדעתם ולא נמצא שם חולק ועל הכלים דעת הרמ"א דבמשכון של נכרי הוי ראוי כבר כתב הש"ך דאם קבל המלוה אחריות בכור נוטל פי שנים. הן אמת שמו"ח הגאון זצ"ל הובא בנתיבות המשפט חולק על הש"ך דיש לומר

דבקרקע אמרינן דלמפרע הוא גובה אבל במשכון של עכו"ם למ"ד ישראל מעכו"ם אין קונה משכון לא אמרינן למפרע הוא גובה ואין חילוק אם גובה משדה זו או משדה אחר דלאו אגופא דמלוה קאמר דהא אפילו לר"פ דס"ל דשעבודא לאו דאורייתא היכי דעבדי ניהלי' אפותיקי בשטר הוא קא מודה דמשועבד ליה וכ"ש לר"ה בריה דר"י דס"ל דשעבודא דאורייתא הלכך איבעי' לן למימר דלאו אמלוה גופיה קאמרי אלא אפירי ע"ש בהראב"ד. והנה גם בהנכרי דא"ק ממנו משכון עכ"פ אפותיקי הוא ובאחריות הוה אפותיקי מפורש דאם נשרף לא מגבה מנכסיו הוה לשיטת הש"ך מוחזק גמור ולענין פסק יש לו ספק במקום דפוסקים חולקים אם הוא ראוי או מוחזק היכי לידייניה אם נאמר דאינו נוטל כלום כי זה דומה כמו שספק לנו אם הוא בכור או לאו ונכסי בחזקתו קיימא או כיון שהוא בכור ודאי רק הספק בממון ובכור הוה יורש קודם החלוקה הוה ספק יש לפשוט ממלוה שיש אצל הבכור בחו"מ (סי' רמ"ח סעיף ו') כן נלענ"ד ואין הזמן מסכים לי עוד להאריך בזה:

סימן רעא

הרמ"א סעיף י ויכול לעמוד בשעת הקידוש ויותר טוב לישב ונוהגים לישב אף בשעה שאומר ויכלו רק כשמתחילין עומדים קצת לכבוד השם כי: מתחילין יום הששי ויכלו השמים ולרמז השם בר"ת וכשמתחיל יתן עיניו בנרות ובשעת הקידוש בכוס של ברכה וכן נראה לי:

והנה נראה דכתיב ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה פירש"י ר"ש אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. ונראה דקשיא ליה מאי ויכל אלהים ביום השביעי הרי ביום השביעי לא עשה מאומה והל"ל ויכל אלהים ביום הששי כמו ששינו המעתיקים לתלמי המלך לזה אמר ר"ש בו"ד שאינו יודע עתיו צריך להוסיף מחול על הקודש והקב"ה נכנס בו כחוש השערה א"כ הפירוש ויכל אלהים ביום השביעי כאשר נגע בנקודת יום השביעי. והנה באמת חשבו בפרקי אבות כמה דברים שנבראו בע"ש בה"ש וכתב במדרש שמואל כל הדברים שנבראו בששת ימי המעשה נבראו באורה שנשתלשלו בעולם אלו מאלו אבל הדברים שחושב במשנה שנבראו בין השמשות לא נשתלשל מהם כלל ולהיותם משונה מכל הנבראים שנבראו בששת ימי המעשה נתיחס להם הזמן ההוא והוא דמיון אומן אשר עליו לעשות שתי מלאכות משונות זו מזו שמשלים הראשונה ומתחיל בשני וכן עשה הבורא יתברך בששת ימי המעשה עשה כל הדברים המשתלשלים זה מזה לעולם ובבין השמשות התחיל במלאכה

אחרת ממין אחר שאינן משתלשלים כלל אלא הם בעצמם עומדים ולא אחרים מהם ולא הם מאחרים ע"ש ולזה כונת המנהג להתחיל מיום הששי ירצה לומר יום הששי ויכולו השמים והארץ וכל צבאם שהוא המלאכה הראשונה שיהיה השתלשלות זה מזה ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה הוא המלאכה האחרת אשר נעשה בין השמשות נגמר כאשר נגע בנקודת יום השביעי:

ועוד פרש"י דבר אחר מה היה העולם חסר מנוחה בא שבת בא מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה ולפירוש זה פירושא דקרא ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו עם יום השביעי כי היה חסר מנוחה וכונת הענין שהיה חסר מנוחה דהנה כל הנבראים נבראו להוציא כחם אל הפועל ולזה גרמי השמים לא ינוחו ולא ישקטו להוציא שלימותם מכת אל הפועל בתנועותיהם וכן היצורים יצורי חומר נבראו בהשתוקקות הזה להוציא בתמידות כחם אל הפועל ואם היה נשאר כן לא היה באפשרות אשר ינוחו כל בעלי חיים מתנועתם וכאשר ההרכבה שלהם גורם שמוכרח להיות להם מנוחה ביום השבת ברא הש"י את המנוחה ומזה ניתן בטבע הבריאה ענין מנוחה שלא יהיה רצון והשתוקקות להוציא כחם אל הפועל בלי אשר ינוח וישקוט לזמנים וזה כוונתם מה היה העולם אשר מנוחה לא היה בטבע הבריאה בא שבת בא מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה ולא אשר שבת היה העדר מלאכה רק בשבת נברא המנוחה ונצמח הענין מנוחה על כל הנבראים וכן במדרש ויכל אלהים ביום השביעי מה נברא מאחר ששבת שאנן ונחת ושלוה:

סימן שכב

אלה דברי נכד הרב המחבר הרב המאוה"ג החריף המפורסם מו"ה יחיאל מיכל הכהן נ"י:

סעיף ב שבת שלאחר יו"ט או לפניו נולדה בזה אסורה בזה:

הנה איתא בגמ' ביצה (דף ד' ע"א) אתמר שבת ויו"ט רב אמר נולדה בזה אסורה בזה כו' נימא קסבר רב קדושה אחת היא ובתוס' ד"ה נימא קסבר רב כו' תימא לימא דקסבר שתי קדושות הן אלא הטעם הוי מגו דאתקצאי לבין השמשות דשמא יום השבת הוא אתקצאי לכולי יומא דיום שני וי"ל דלא אמרינן מגו משום יום שהוא לשעבר דדוקא להבא אמרינן הכי בנין בין השמשות דתחלת יו"ט או בין השמשות דשבת שמא שבת הוא ותימא דהא בסוכה אמרינן נויי סוכה אסורין עד מוצאי יו"ט וכו' והיינו לשעבר וי"ל דמוקצה מחמת מצוה שאני כו':

והנראה לע"ד לתרץ קושית התוס' מהא דלא אמרינן הכל בשבת ויו"ט מגו דאתקצאי בבה"ש כו' מהא דאמרינן בנויי סוכה אסורין עד מוצאי יו"ט האחרון כו' דהנה לכאורה

אמאי, אסור מוקצה בבה"ש אמאי לא נימא ספק דרבנן לקולא כיון, דמוקצה לא אסור רק מדרבנן יהיה ביה"ש מותר מוקצה. והנה בהא דפליגי רבי ורבנן אי גזרו על שבות ביה"ש שם שפיר פליגי אי גזרו כיון דלאחר בה"ש אסור שפיר י"ל דגזרו רבנן אלא על: בה"ש אף דהוי ספק דרבנן דלא יבאו לעשות אף לאחר בה"ש והוי כולה חדא גזרה דאתי למטעי בין קודם ביה"ש לאחר בה"ש אבל בהא דנימא מגו דאתקצאי לביה"ש אתקצאי לכולי יומא דאם אינו אסור ביה"ש אז לא נאסר כל היום ורק משום דאתקצאי ביה"ש נימא דאדרבא ספק דרבנן ולקולא ואף לרב אשי שסובר דבדבר שיש לו מתירין לא אמרינן ספק דרבנן להקל מ"מ קשה אמאי אמרינן מגו דאקצאי:

דהנה בצל"ח הקשה על הא דאיתא במנחות (דף ס"ח) רבנן דבי רב אשי אכלו בצפרא דשבסר קסברי חדש בחו"ל דאורייתא הלכך חיישינן לספיקא ולא אכלו מאורתא וכו' דלמה ליה למימר שהוא דאורייתא הרי אפילו אי היה שהיה בדרבנן כיון שהם רבנן דבי ר"א מסתמא כרב אשי ס"ל ולכך ספיקו אסור דהוי דשיל"מ וחידש הצל"ח לתרץ דתבואה שיש לנו ספק אם הוא מאשתקד או משל עתה וכמו כן אם הספק אם נשרשו קודם לעומר או אחר העומר הספק הזה הוא על התבואה והרי התבואה יש לה מתירין ולכן אף אם היה איסור חדש רק איסור דרבנן היה ספיקו להחמיר כדברי ר"א דדדשיל"מ אפילו בדרבנן ספיקו לחומרא אבל אם אין לנו ספק על התבואה רק הספק על היום כגון אורתא דשתסר נגהי שבסר שספק אם יום הנף כבר היה היום או אם היום היה חמיסר ויום הנף הוא למחר נמצא שאין לנו שום ספק בתבואה רק הספק הוא על הלילה ההוא אם הוא נגהי דשתסר או נגהי דשבסר ועל ספיקו של זמן לא שייך לומר יש לו מתירין שהזמן כיון שעבר יומו חלף ועבר ואין לו היתר אכן אם היה איסור חדש רק מדרבנן היה ספק של הזמן מותר והוצרכו לומר שסברו חדש הוא אסור מדאורייתא עכ"ל וא"כ אמאי אמרינן מגו דאתקצאי לביה"ש הא כיון דספק הוא על הזמן ל"ש לומר דשיל"מ וכיון דהוי דרבנן והוי ספיקא לקולא:

אך זה טעות דאפילו אי אינו אסור ביה"ש אבל מ"מ כיון דבתחלת יו"ט אסור אף שאין אנו יודעין הרגע של התחלת יו"ט אעפ"כ כיון שאם היו יודעין היה אסור שפיר אמרינן כיון דאתקצאי בתחלת יו"ט אתקצאי לכולי יו"ט דדוקא מה שלא אסור בתחלת יו"ט הוי מוקצה לחצי שבת ויו"ט לא אמרינן אבל מה שנאסר מתחלת יו"ט הוי מוקצה לכל היום וא"כ כיון שאפילו יהיה מותר מוקצה ביה"ש נמי יהיה אסור לאחר ביה"ש וכנ"ל שוב ממילא אסור גם בביה"ש כמו בכל השבותין ואפילו לרבי הוא דוקא דק במקום מצוה או במקום דוחק וכמבואר בש"ע או"ח (סי' שמב) ע"ש וא"כ במגו דאתקצאי ביה"ש

מחמת יום שעבר דאז אי יהיה מותר בביה"ש שוב לא יהיה אסור גם בתחלת יו"ט דלא הוי מוקצה רק מחמת יום שעבר ורק ביה"ש אסור שספק יום הוא אבל בודאי התחלת לילה הוא מותר ורק משום דאתקצאי ביה"ש א"כ אי נימא דביה"ש מותר אז יהיה מותר גם ביו"ט א"כ שוב נימא ספק דרבנן ולקולא יהיה באמת שרי ביה"ש וכנ"ל ומיושב קושית התוס' דנימא מגו דאתקצאי ביה"ש דז"א דבאמת גם ביה"ש היה שרי דספק דרבנן ולקולא דכיון דהוי הספק בזמן לא הוי דשיל"מ וספיקו לקולא ולהכי קאמר בגמ' נימא קסבר רב שתי קדושות הן אבל בנויי סוכה דכיון דביה"ש צריך לאכול בסוכה אי אתרמי ליה דהוי ספק דאורייתא דלמא יום ז' א"כ ע"כ אסור הוי דאתקצאי למצותו אז ממילא כיון דאתקצאי לבה"ש אתקצאי לכולי יומ':

ובזה יש לתרץ קושית המהרש"א ז"ל לקמן (דף י') על התוס' ד"ה וכי מה בין זה לעגל שנולד מן הטרפה כו':

ועוד י"ל דהתם מיירי דאירע שכלו לו חדשיו והכא מיירי בלא כלו לו חדשיו עד היום וא"כ לא הוי מוכן היום הואיל וביה"ש לא הוי חזי והקשה המהרש"א אמאי לא מקשה לי' מעגל שנולד קודם יו"ט ולא ידעינן אי כלו לו חדשיו (כן פירש בישועות יעקב כונת המהרש"א) ויום ח' שלו היה ביו"ט דהשתא לא הוי מוכן היום דביה"ש לא הוי חזי ולהנ"ל מיושב לנכון דהנה מישועות יעקב קושיא על התוס' שכתבו כיון דלא כלו לו חדשיו עד היום אתקצאי לביה"ש אתקצאי לכולי יומא דהא הוי מוקצה מחמת יום שעבר ולהנ"ל מתורץ דבאמת אמרינן מוקצה גם מחמת יום שעבר דמ"ש כיון שסוף סוף נאסר ביה"ש מספיקא ורק במוקצה מותר גם בביה"ש וכנ"ל דהוי ספק דרבנן ולקולא אבל בלא כלו לו חדשיו הוי איסור דאורייתא וממילא דאסור ביה"ש לשחוט העגל במעי האם ואתקצאי ביה"ש שוב אתקצאי לכולי יומא: ומתורץ היטב קושית המהרש"א ז"ל דאם נולד העגל ויום ח' שלו הוא ביו"ט והנה בנולד לא הוי רק אסור מדרבנן קודם ח' ברוב בהמות כלו חדשיו ורק מדרבנן אסור א"כ מותר ביה"ש מטעם ספק דרבנן ולקולא וכיון דלא אתקצאי ביה"ש ממילא מותר כל היום וכנ"ל וא"ש בעזה"י:

סימן שלט

סעיף ד עיין רמ"א שהביא בשם ר"ת יש מתירין לקדש היכא דאין לו אשה ובנים ויש לסמוך על ר"ת דמותר לקדש בשבת:

הנה התומים כתב (סי' ה') דגם בענין הדין בב"ד הגדול שבעירו ויש צורך גדול שעדים חולים מותר לקבל כי בקדושין יש להחמיר יותר דמלבד חשש שמא יכתוב יש חשש קונה קנין בשבת ומ"מ סמכינן על ר"ת למעבד עובדא: ולענ"ד נראה כיון דהרמ"א לא

הביא האי דינא לענין הדין דא"י לדון בשבת אפילו בדליכא עדיף מיניה והוא צורך גדול דהא לדעת רוב הפוסקים אין דנין מטעם שליחותיה דקמאי עבדינן ובמקום דלא שכיח דלא עבדי שליחותייהו וכיון דבשבת אינו רשאי לדון לא עשו הקמאי לנו לשלוחין לדון בשבת כיון דהוא מלתא דלא שכיח ומה לי אם החסרון כים לא שכיח או דלא שכיח הזמן שיצטרך לדון במקום דלא שכיח לא נעשה שלוחין דקמאי אך לכאורה דבמקום דקבלו הבע"ד א"צ לשליחותיה דקמאי כיון שהוא שעת הדחק אפשר דמותר עם כל זה צ"ע דיש לומר דנהי דבע"ד קיבלו עליהם מ"מ אין על הדיין מצוה לדון דהא דמצוה על הדיין לדון הוא רק בסמוך ואין לדמות לקדושין דמצוה מוטלת עליו:

סימן שסג

סעיף כט שמא יעלה הים שרטון. עיין בט"ז (ס"ק כ') שהביא שאלה בק"ק שטיניץ במדינת מעהרן נהגו לטלטל בשבת בלי ערוב סמוך שהעיר מוקפת נהר סביב לה וקנה הרשות מהשר אי שפיר למעבד כן או לא. תשובה נראה דלא נכון לעשות כן מתרי טעמי האחד מפורש בש"ס טעם המפורש הוא דאיתא בעירובין (דף ת') אמר ר"י מעשה במבוי אחד שצידו א' עולה לים וצידו א' כלה לאשפה בא מעשה לפני רבי לא אמר בה לא איסור ולא היתר איסור לא אמר בה דהא קיימי מחיצות היתר לא אמר בה שמא תנטל האשפה ויעלה הים שרטון פירש רש"י שרטון של חול ואבנים אצל שפתו כי כן דרכו ומתקצר רוחב הים ונעשה מקרקע ברוחב פרסה או יותר וכו':

הנה בתשובות אדומו"ר מהרי"ם זצ"ל (סי' ד') הקשה ל"ל לרש"י לומר כן ברוחב פרסה יותר ונראה דהוה קשיא ליה מנ"ל לש"ס דגם לספק אחר חוששין דלמא בדרבו היה ב' חששות שמא תנטל אשפה גם שמא יעלה שרטון ובכל מקום שני מעוטים עושה ספק ולכך פירש דעל דרבנן הוה ספק לקולא ולא היה חושש ג"כ לשני חששות רק לשל תורה כיון שהיה רה"ר ולרש"י ז"ל ס' ריבוא בוקעין וכפי שפסקו הפוסקים דמחנה ישראל היו ס' ריבוא אנשים וכן נשים וטף ג' פרסה ממילא רוחב פרסה הוי מקום שיהיו ס' ריבוא בוקעין וא"כ לא אמר רבי היתר גם ע"י צה"פ בצד הפתוח לרה"ר נהי חושש על שניהם שמא תנטל אשפה והים יעלה שרטון רוחב פרסה וישאר מחיצה א' עכ"פ שיהיה רה"ר דאורייתא ורבים מקשים דהא רה"ר אינו תלוי ברוחב המקום רק אם ס' ריבוא בוקעין בו והוא תמוה:

ונראה דהנה כתב המ"א (ס"ק ל') וצ"ע דכתבו תוס' (דף כ"ב) ותימא דתעשה א"ד רה"י שהרים וגבעות מקיפין אותה ובבל תעשה רה"י דמקיף לה הנהר דגלת י"ל דמחיצה שאינה עשויה בידי אדם לא חשיב מחיצה ואתו רבים מבטלין מחיצתן עכ"ל עי"ש ס"ס

זה שכתב דאפשר דלא מקרי רבים פחותים מששים ריבוא וכתב בת' מהרי"ם דלפי פירוש רש"י נראה דאחד משניהם מבטלין המחיצה בידי שמים או במקום שרבים ס' ריבוא בוקעין בו או כשיש מקום רחב שיכול להיות ס' ריבוא על המקום אף שאינם בוקעין בו מבטלין המחיצה הנעשית בידי שמים:

הנה אם חיישינן בנהרות שמא יעלה שרטון הסכימו כל האחרונים דלא חיישינן ועיקר הוא כיון שנקרש המים בימות התורף דעת הט"ז דאסור לטלטל כשנקרש גם בתוך העיר דהקרישה מבטל המחיצה וכבר השיגו האחרונים והביא ראיה מאמת המים עובר בחצר המבוא (בסי' שנ"ו) ולא נזכר שם חילוק אם נקרש או לא אלא ודאי דאין הקרישה מבטלת המחיצה אך לטלטל על הנהר היה נראה לכאורה בפשיטות דאסור דהא הנהר הוי כרמלית א"כ אסור לטלטל על הקרישה כמ"ש ה"ה יעלה על הים שרטון כלומר שיתרחק הים ממקומו ישאר אותו מקום רפש וטיט ויטלטלו המבוי לו ע"כ ויש מאחרונים שאין מחמירין לטלטל בעיר כי בים דאינו מעלה שרטון שנה שנה יש לחוש לא כן הקרישה דהוא כל שנה ושנה וידעו אשר הקרישה אסור לטלטל ומותר לטלטל בתוך העיר אך יש לומר דאין מטלטלין בתוך העיר אם רבים דורסים אתו רבים ומבטלין המחיצה כיון שנעשית בידי שמים והדבר הוא כפי מה שהוא אם רבים דורסים על הקרישה או לא ודעת המ"א מסכים לדעת הט"ז אשר עכ"פ בשעת קרישה אסור לטלטל גם בתוך העיר והנה המ"א (בס"ס זה) סובר דהא דרבים מבטלים המחיצה דאפשר דלא מקרי רבים בפחות מס"ר ע"כ דהא דאסור לטלטל בתוך העיר כשנקרש דחיישינן דלמא יטלטלו על הקרישה והנה המ"א כתב דאם יטלטל בשרטוט שהוא כרמלית אפילו מוקף במחיצות לפי שלא הוקף לדירה וצ"ע להבין דלמה לו הטעם שלא הוקף לדירה דהא דכתב לעיל דצריך לומר דהכא מיירי במקום שאין הספינות עוברות שם לנמל דשם הוה הים מחיצה וה"ה שארי מימות שאין הספינות עוברות שם א"כ בשרטוט שהוא בתוך המים באורך הם הולכין ספינות ומבטלין הרבים המחיצות כמו בנהר דיגלת העיר אשר צדו אחד לים אם אין שם נמל אין הספינות הולכין לשפת הים או המים והים עמוק עשרה ורחב ד' אין המים מבטלין המחיצה אבל לאורך הים הוא כמו נהר דיגלת דאתו רבים ומבטלין מחיצה הנה בנדון דידן נראה לכאורה דהגשר הוא מחיצה באורך המים כי לשיטת רש"י כמו שכתבו תוס' בסוכה (דף י"ח) דגם במחיצות מפולשות לבקעה אמרינן פי תקרה יורד וסותם כשהתקרה הוא רחב ד' ואפילו לשיטת התוס' לכן תחת הגשר מותר לטלטל:

סימן שפב

שאלה ב"ה יום ב' פ' פנחס שנת תרכ"ג לפ"ק פולטוסק:

החיים והשלום לאהובי ידידי וידיד ה' וידיד אנשים ה"ה הרב הגאון הגדול החריף המפורסם בכל קצוי ארץ והבקי פועל צדק אוהב ישראל כש"ת מו"ה דוב בעריש מייזיליש אבד"ק ווארשא יע"א:

אחדשכת"ה הן מאשר יקרתי בעיני כת"ר ונכבדתי לדרוש מכת"ה בדבר עירובין כי בפה הוא מעיירות שלא היה רשות לבני ישראל לדור קודם שכבשו המדינה פרייסען ועי"ז לא היה בפה עירובין ועלה על רעיוני לעשות בדבר העירובין אולי יתן ה' שיהיה אנכי לאיש מצליח לזכות את הרבים לתקן עירובין ראשית ערכתי כתב בקשה להממשלה יר"ה שיתנו רשיון להעמיד עירובין והלכתי בעצמי מה כתב בקשה לשר הפאוויטט ואבקש ממנו בעל פה אודות הרשיון אשר בטובו ובחסדו יתן רשות לזה ולא נעתר לבקשתי ובאין באפשרות מוכרחים בני העיר לטלטל ע"י עלמים קטנים ולא היה באפשרות למחות כי לא יוכל לעמוד בלתי זה ואחר ד' שנים בא פתע פתאום בלא השתדלות החריצות שאלה מאדון הדירעקטער צערקאסקי בכל עיירות מה היא עם עירובין? ועי"ז הרהבתי בנפשי עוז ואזרתי כגבור חלצי והתעוררתי נפשי מחדש עוד הפעם לעשות בדבר המצוה הזה שהוא תיקון הרבים אולי ה' ברוב רחמיו וחסדיו יעזור שיוכל לפעול כעת שמחשבתי תצא לפעולה והתחלתי לעשות עוד הפעם בדבר העירובין וזכות הרבים יסייע אותי שהשגתי רשיון [מהגובערניע] שיוכלו לעשות עירובין רק באופן ובתנאי להעמיד [לאמטעהרנעס] על שני גשרים והנה יבינם כ"ת לחוות דעתו מה לעשות בענין שכירות הרשות שכעת נעלם ממני יאמן לי ידידי שבכל ימי היה בעיני לפלא מדוע יצטרכו להשכירות כי דירת הנכרי אינו מעכב אך חכמים תיקנו שחששו שלא ילמוד ישראל הדר עם העכו"ם ממעשיו והנה בזמן הזה שמוכרחים אנחנו לדור עמהם בארצותם ובמושבותיהם ולא שייך טעם הנ"ל כי כמה דינים אנחנו מקילין נגד דברי תורה כמו בשימוש בשבתות מבית לבית וכמו הלואת ריבית ושכירת דירות ומכירת בהמות וכדומה: והנה אחר העיון חפשתי ומצאתי בת' מים רבים שהביא בשם ספר גינת ורדים שבאלו הדברים אזלינן לקולא שכל פרנסותינו מהם ואין לנו נחלת שדה וכרם לכן אין להחמיר בכי האי גוונא אך עכ"ז אין בידינו להקל ומוכרחים אנחנו לשכור הרשות אך אמנם בכל זאת נפלאה בעיני מה לנו לשכור רשות כי עפ"י דינא דמלכותא אין שם אחד יכול למחות להשתמש ברה"ר את האחר ורציתי לומר דאולי הדין רק בחצר אך מסוגית הש"ס בעירובין מהא דבר לחמא מבואר דגם במבוי הדין כן ואפשר בפוסקים דבאמת בזמן הזה היה רשות למחות ברשותו גם במבוי אך כל זה לא נאמר והנה לא נתברר לי מה שיש לשכור הענין רשות באר היטב וגם ממי לשכור ואם שדי בשכירו

ולקיטו של המושל וכאשר כת"ה היה אב"ד בעיר קראקא וכמו כן הוא כעת בווארשא לכן אבקשו מאד לברר לי ולהשיב איך להתנהג להמשא מתן של שכירת רשותן מה שיש לשכור וממי לשכור ויסלח כת"ה על אריכות מכתבי בדברים שאין בהם צורך ולהשיב לי דבר ברור ומבורר היטב או באופן השכירות כי נצרך לי למעשה דידי דו"ש ודבוק באהבתו אהבה עזה ומברכו בברכה משולשת בכל טוב כאות נפשו ונפש הכותב אלעזר ברז"ו הכהן תשובה על מכתבו שהשיב לי הרב הגאון זצ"ל מווארשא לא מצאתי תשובה ב"ה יום ג' פ' דברים שנת תרכ"ג לפ"ק פולטוסק:

החיים והשלום לאהובי ידידי וידיד ה' ה"ה הרב הגאון הגדול המפורסם בכל קצוי ארץ והבקי פועל צדק אוהב ישראל כש"ת מו"ה דוב בערוש מייזילש אב"ד דק"ק ווארשא יע"א:

אחדשכת"ה קבלתי מכתבו והנה בדבר עירובין דפה בליל ש"ק חטבו הסלופעס העומד לעשות עליו הברזל עם הלאמטעהרנעם והשליכו הסלופעס לתוך המים מה שיהיה מזה לא נוכל עוד לדעת והנה במכתבו לא השיב לי מאומה על שאלתי כי פשיטא אם ברצוני להכניס ולהוציא מחצרות דירות הנכרים צריכים דרך המבוי אנו לרשותם אך שאלתו כאשר אם אין ברצונו לטלטל רק מבית יהודי לבית יהודי דרך השוק להמבוי סגי אם אינן שוכרין רשות מהמבוי לבד כמו שמבטל רשות חצירו ואינו מבטל רשות ביתו וכן מבואר בפירוש הריב"ש (סי' תכ"ז) ואם שהריב"ש א"צ לראיתו נראה מפורש במשנה בהא דאמר ר"ג:

מהרו והוציאו הכלים למבוא א"כ שאלתו יכול להיות אשר באותו זמן היה רשות לבעל חצר למחות מלהשתמש ברשות המבוי אבל עכשיו אשר דינא דמלכותא שאין אחד יכול למחות לחבירו והשוק והרחוב שייכים לכל בני העיר ולכל מי שיבא מקצה עולם למה לנו לשכור הרשות ואם שמהראוי לשכור הרשות שיהיה מותר לטלטל מחצירות ומבתים של נכרים ולחצרות כ"מ כי כאשר על השכירות יש פקפוקים הרבה אם נסתלק הגזבר או מת וגם מה שתמה הח"צ עכ"פ הבעל נפש אשר אינו מטלטל לחצרות ולבתי נכרים רק דרך המבוי מבית לבית יהודי א"צ לחשוש כי אין צריך כלל לשכירות ועוד ניחא לי בעיירות הגדולות אשר משכירין הפרזעדמנט או מלקיטו ושכירו ויש שרים גדולים אשר הפרעזעדענט מכ"ש שכירו ולקיטו אינם רשאים ליכנס מה יועיל השכירות בזה אין חשש רק שלא יטלטל מחצר הבית של אחיו השר ואבקשו עוד הפעם אשר כת"ה ישים עינו על זה וישיב לו דעתו ועיין כת"ה בת' הריב"ש הנ"ל ושאלתו השניה כאשר כמה וכמה דינים מ"מ ביום אידם להשכיר להם דירות לקוחות הרבים הקילו כי

אין הציבור יכולים לעמוד בהם כאשר אנו מפוזרים בתוכם מדוע הדין הזה לא הותר ואפשר דמטעם דבר שבמנין נגע בו וחד צורבא מדרבנן אמר לי אשר עמד בזה בתשובת עצי ארזים ואין תחת ידי הספר הזאת ובפה לא נמצא הספר הזה. ידידי דו"ש ודבוק באהבתו אהבה עזה ואברכהו בברכה משולשת אלעזר ברז"ו הכהן:

סימן שצא

הרמ"א סעיף א וי"א דדוקא לענין להוציא ולהכניס לרשות העכו"ם אבל לטלטל במבוי יכול לשכור מן השר שהרי דרך המבוי הוא של השר ויכול לסלק כל העכו"ם משם:

הנה עיין בתשובת הריב"ש (סי' תר"ז) בענין קניית הרשות מהאדון אם יכול לשנות ולתת דרך לבעלי בתים מצד אחר הרי יכול לסלק מן המבוי דהיינו מן הדרך ההוא וכיון שיוכל לסלק הרי יכול להקנות הרשות אלא שזה הטעם לא יספיק להכניס ולהוציא מן המבוי לבתי נכרים כיון שאין אנו מתירין אלא מפני רשות האדון במבוי ולא בבתים הפתוחים לו דהו"ל כביטול רשות חצירו ורשות ביתו ולא ביטל אבל מבתי היהודים למבוי מתירין הם כמו שקנו רשות ממי שהדרכים שלו וטוב להשמר שלא להכניס ולהוציא לבתי נכרים רק מבתי היהודים זה לזה דרך המבוי והובא בש"ע (סי' זה) ובת' ח"צ הקשה עליו דאין זה ענין כלל לבטל רשות חצרו ולא ביטל רשות ביתו בדירות ישראל אוסר זא"ו שפיר אף דביטל רשות חצרו אוסר רשות ביתו אבל נכרי אינו אוסר רק במקום ששני ישראלים דרים וכיון ששכרו רשות המבוי שהוא המקום שאוסרים הישראלים זא"ז שוב אין שום ישראל אוסר על חבירו א"כ גם בית נכרי אין נכרי אוסר שהרי אין לישראל דה"ר בביתו של נכרי דה"ר שיש לנכרי במבוי כבר הותרה ע"י שכירות מהאדון ולמה נאסור בתי נכרים על הישראלים מעתה ובעצי אלמוגים תירץ דריב"ש ס"ל כדעת רש"י בעירובין (דף פ"ה) שכתבו שם תוס' ד"ה שני דהא דאמרינן דדירה בלא בעלים לא שמיה דירה היינו לאסור את הרשות הפתוח לו אבל אותו רשות עצמו נאסר כמו גבי חורבה ולזה הא דאמרינן דדירת עכו"ם לא שמה דירה היינו לאסור את הרשות הפתוח לו אבל אותו רשות עצמו נאסר כמו גבי חורבה ונראה דזה דוקא אם היהודים אין דרים בחצר אחד עם הנכרים ודירת נכרי אינו אוסר א"כ כששכרו רשות המבוי יכולים לטלטל מבית היהודים לבתי היהודים אבל במקומות אשר הם ישראלים דרים עם הנכרים בחצר אחת ואי לא מהני השכירות הרשות לענין החצרות הבתים א"כ אין הישראלים רשאים לטלטל בחצרות ורגלה האסורה במקומה אוסרת ואין יכולין לטלטל מבתי היהודים לבתי היהודים דרך המבוא דהא הישראלים אוסרים כיון שהם רגל האסורה דוקא הישראלים הדרים חוץ לצורת הפתח אינן אסורים כיון שאינן יכולין

לערב עמהם כמבואר בת' נ"ב מהדורא תניינא אבל הדרים בתוך עיר המוקפת חומה כשהן אסורין לטלטל בחצר אוסרין את המבוי לא מהני שכירת רשות:

סימן שצז

ואלה דברי נכד הרב המחבר הרב המאוה"ג החריף המפורסם מו"ה יחיאל מיכל הכהן נ"י:

סעיף יב האשה ששאלה מחברתה מים ומלח לעיסתה ותבלין לקדירתה ביו"ט הרי העיסה והתבשיל כרגלי שתיהן:

הנה גרסינן בגמ' ביצה (דף ל"ח) וכן האשה ששאלה מחברתה כו' מליבטל מים ומלח לגבי העיסה כו' תשלום כל הסוגיא הקושיות בסוגיא זו רבו א' קושית הש"מ הא דפריך בגמ' ולבטל מים ומלח לגבי העיסה הא בדבר לח בעינן ששים ומסתמא אין בעיסה ששים עיי"ש ב' הקשו דהא הוי מין באינו מינו ואינו בטל בפחות משששים. ג' קושית מהרש"א א"ש חטין בשעורין דלא קאמר להו דהו"ל מין וכתב ויש לדקדק דהא דקאמרינן מין בשאינו מינו בטל לכ"ע לענין איסורא בעלמא וא"כ ר"א ע"כ דמדמה מלתא דהכא ממונא דאל"כ תקשי ליה אמאי לא תקשי ליה הכי בכל דוכתא דאמרינן חד בתרי בטל כמ"ש התוס' וא"כ אכתי תקשי ליה אמאי לא קאמר להו מחטין בשעורין דא"נ דמין בשאינו מינו בטל באיסורא הכא דממונא הוא לא פקע שם בעלים מניה דהקשה מהרש"א ז"ל על הא דקאמר רב חסדא נבלה בטלה בשחוטה כו' ה"נ דכי אית לה בעלים לא בטלה כו' ותימא אמאי לא דקדק הכי אהך פלוגתא גופא דר"י ורבנן דבין לר"י בשאינו מינו ובין לרבנן אף במינו דבטל ה"נ דכי אית ליה בעלים לא בטיל. ה' הקשה התוס' ביבמות (דף פ"ב) ד"ה ר"י לטעמיה דאמר מין במינו לא בטיל דוקא בדבר לח ומתערב אית ליה לר"י דלא בטיל דומיא דדם הפר ודם השעיר כו' אבל בדבר יבש לא דר"י גופיה א"ל בפ' הנוטל (דף קמ"א) דמעלין את המדומע בק"א ואפילו מין במינו ונבלה דהקומץ רבה דאיכא למאן דלא בטיל היינו דנימוח וסברה הוא דדבר המתערב מתפשט טעם האיסור בכל ההיתר ולא בטיל אבל דבר יבש האיסור מונח במקומו אלא שאין ניכר היכן הוא וההיא דשלהי ביצה דאמר חטין ושעורין בטלים לר"י ולא חטין דחטין דקאמר איירי דאל"כ חטין בשעורין אמאי בטיל והלא נכרים הם ועוד נראה דאפילו קמח כיון שצונן הוא ואין הטעם מתפשט בטיל ולפ"ז קשה שוב אמאי קאמר בגמ' דחטין בחטין לרבי יהודה לא בטיל אינו מובן הא דמדמה הגמ' להבורר צרורות מגורנו של חבירו כו' ועוד שאר דברי הגמ' בסוגיא זו אינו מובן לכאורה. ז' הא דקאמר בגמ' א"ל מי קא מדמית איסורא לממונא איסורא בטיל ממונא לא בטיל אינו מובן במה פליגי דמה חידש

לן אביי השתא דמעיקרא היה סבר הגמ' כיון דהוי איסורא דממונא הוא ואיסור תחומין בא ע"י הבעלים ושם בעלים עליה קני שביתה אצלו ולא שייך בו ביטול כמ"ש התוס' ד"ה ה"נ וא"כ מה חידש אביי עכשיו מה דקאמר מי קא מדמית איסורא לממונא איסורא בטיל ממונא לא בטיל באיזה סברא פליג עם ר' אבא. והנראה לע"ד בעזה"י לתרץ דהנה התוס' ד"ה לבטיל מים ומלח כו' ועוד דלא דמי לשאר איסורים דהדבר תלוי בטעם אבל הכא איסור תחומין תלוי בשם בעלים על החפץ כו': והנה הר"ן ז"ל בסוף ע"ז כתב מ"ד חמץ בפסח תערובתו אין איסור בהנאה דבאכילה טועם האיסור משא"כ בהנאה דחד בתרי בטיל והוא ז"ל חולק עליה והנה (הפרי מגדים הלכות פסח סימן תמ"ב) בפתיחה הוכיח כדברי המ"ד דבטיל לענין הנאה חד בתרי כיון דלא שייך טעמא ובאכילה שייך אוכל יטעם כמ"ש הרשב"א ז"ל חולין (דף צ"ז) וכתב שם הפ"מ דלענין בל יראה י"ל דל"ש טעמא ובטיל חד בתרי אף כזית כא"פ נמי הנאה:

למ"ד דשרי ובבכורות (דף כ"ג ע"א) נבילה בשחוטה כתבו התוס' הא דמשא לא שייך ביטול באכילה י"ל כל משהו היתר הוא וכתבו שם דאין התורה בטיל במשא רק מדרבנן עיי"ש ולפ"ז באיסור תחומין כיון שכתבו התוס' דאינו תלוי בטעם ול"ש חיך אוכל יטעם דאין האיסור האכילה רק להוליך את הדבר בחיתום שלו א"כ חד בתרי בטיל כמו מין במינו:

ומיושב קושית הש"מ קושיא א' הנ"ל ופריך בגמ' שפיר דלבטל מים ומלח לגבי העיסה והנה זה הוא רק אי נימא דמין במינו בטיל מטעם דנהפך האיסור להיתר ומש"ה בטיל מן התורה גם נבילה בשחוטה גם לענין משא ורק מדרבנן אסור ולפ"ז כיון דתחומין לא אסור מהתורה רק מדרבנן לא גזרו חז"ל בזה ושרי אף מדרבנן ולהכי מקשה בגמ' דלבטיל מים ומלח לגבי העיסה אבל אי לא נימא נהפך ורק הוא דבטיל מב"מ הוא משום דכל דפריש מרובא פריש א"כ ממילא נבילה בשחוטה טמא במשא מן התורה כיון דנושא ביחד ולא שייך לומר כל דפריש א"כ מש"ה באשה ששאלה מחברתה מים ומלח הוי כרגלי שניהם כיון דלא שייך לומר כל דפריש דהמים והמלח מתערב בקמח ולזה הוכיח ר' אבא מהא דנתערב קב חטין בעשרה קבין יאכל הלה וחדי א"כ מוכח דהא דבטל ברוב הוא מטעם כל דפריש ולא שייך לומר זאת רק באיסורא ואף שאכל השנים שרי לאכול השלישי דזה השלישי הוי מהרוב ואף דא"כ אכיל איסור מעיקרא מ"מ מה דהוי הוי אבל לענין ממון ע"כ צריך לשלם לבעלים דהא אכיל בודאי משל חבירו אבל אי אמרינן נהפך האיסור והיינו איסורא כמאן דליתא כמו שמבואר בבכורות היינו המועט כמאן דליתא א"כ לענין ממונו נמי בטיל ואין צריך לשלם לבעלים כשנתערב לו קב חטין בעשרה קבין

וכיון דצריך לשלם א"כ מוכח דהא דמין במינו בטל הוא מטעם כל דפריש מרובא פריש אבל לא מטעם דנהפך כו' וא"כ ממילא לענין תחומין לא בטל המים והמלח לגבי העיסה כך סברי רבנן בכונת ר' אבא ולזה אוכיחו עליה כמו שיתבאר:

דהנה י"ל הטעם דיבש ביבש בטל לר' יהודה במין במינו ולא לח בלח דשני טעמים יש על ביטול ברוב טעם א' דנהפך האיסור להיות היתר דהמועט בטל לגבי הרוב וטעם השני הוא מטעם כל דפריש מרובא פריש ולזה לא שייך רק ביבש ביבש ולא לח בלח והנה ר"י דיליף מדם הפר ודם השעיר הדבר ידוע שדמו של דם פר מרובה מדם השעיר וקרי ליה דם השעיר כמו שפרש"י ז"ל א"כ מוכח דהמועט לא בטיל להרוב להיות נהפך: ולזה דוקא לח בלח דלא שייך כל דפריש וכיון דמוכח מדם הפר ודם השעיר דלא נהפך המיעוט להיות כרוב ולהכי סובר ר"י דלא בטיל מב"מ בלח בלח אבל יבש ביבש דשייך לומר הטעם כל דפריש מרובא פריש סובר שפיר דבטיל דזה לא מוכח מדם הפר דלא נימא כל דפריש (והארכתי בזה במק"א) נמצינו למידין דלר"י אף ביבש מודה דבטיל מב"מ הוא רק מטעם כל דפריש מרובא פריש אבל רבנן דלא ילפי מדם הפר והשעיר משום דשם הוי עולין ואין מבטלין זא"ז וא"כ הא דלרבנן בטל הוא מטעם דנהפך דהא אפילו לח בלח סברי דבטל וע"כ מטעם נהפך האיסור להיות היתר והמיעוט כמאן דליתא וקאמר רב אושעיא שפיר עביד דאחיכו עליה מ"ש חטין בשעורין דלא קאמר להו דהוי ליה מבשא"מ בטיל היינו הוא דבטיל במין בשאינו מינו הוא מטעם דנהפך האיסור להיות היתר דהא דלא סובר ר"י נהפך הוא רק במין במינו משום דיליף מדם הפר כו' וכנ"ל אבל מין באינו מינו שפיר סובר גם ר' יהודה דנהפך כו' ולהכי אינו צריך לשלם כשנתערב לו חטין בשעורין:

ומיושב קושית מהרש"א דהא לענין ממונא לא בטיל דז"א דהא דלא בטיל לענין ממון רק צריך לשלם הוא אם לא נימא נהפך רק מטעם כל דפריש וזה הוא רק במין במינו וכנ"ל אבל במין באינו מינו דכ"ע סברי דמותר נמי מטעם נהפך האיסור להיות מותר והוי המיעוט כמאן דליתא א"כ גם לענין ממונא בטיל וכנ"ל ומיושב קושית התוס' דהא יבש ביבש בטל אף לר"י ובזה מתורץ דהא דבטל לר"י הוא משום כל דפריש ולא מטעם נהפך והרי לא בטיל לענין ממון וכנ"ל:

ולזה הקשה לו רב אושעיא חטין בחטין נמי נהי דלר"י לא בטיל לרבנן מיבטל בטיל היינו דרבנן דלא ילפי מדם הפר ומדם השעיר א"כ סברי דמין במינו בטיל מטעם דנהפך כו' וא"כ לרבנן מיבטל בטל אף לענין ממונא וכנ"ל א"ל רב ספרא משה שפיר קאמרת ולא שמיע להו הא דאמר ר"ח קטוספאה הבורר צרורות מגורנו של חבירו חייב לשלם

לו דמי חטין אלמא כי לא חסרהו ה"נ כולו חסרו היינו ר' ספרא פירוש כונת ר' אבא לא כמו שפירשו הרבנן כונתו דהביא ראיה דלא אמרינן נהפך מהא דלא בטיל לענין ממון ורק מטעם כל דפריש כו' ולהכי לא בטיל מים ומלח לגבי העיסה כיון דהוו לח בלח וכנ"ל רק כונת ר' אבא הוא כמ"ש התוס' דר"א מהדר לכו דאין שם בעלת המים והמלח בטל מכאן כמו שאין שם בעל הקב בעשרה קבין דנפישי: והביא שפיר ראיה דהנה הטעם דצריך לשלם ולא בטיל לענין ממונא לא כמו שסברינן מעיקרא דאי נהפך כו' ולא בטיל נמי לענין ממונא דז"א רק מטעם דלא בטיל שם בעל הקב בעשרה קבין דנפישי ואזלינן בתר מעיקרא והא ראיה דהא הבורר צרור מגורנו של חבירו אף דהשתא אינו שוה כלום אפ"ה אזלינן בזה בתר מעיקרא בעת שהיו הצרורות בהחטין שהיו שוים כמו החטין והיה נקרא שם הבעלים עליה ומש"ה אפילו כשהשתא לא שויא כלום צריך לשלם דמי החטים אלמא דלא בטל שם הבעלים ואזלינן בזה בתר מעיקרא ומש"ה בנתערב לו קב חטין בעשרה קבין של חטין לא בטיל לענין ממון דאף דעתה הוא נהפך והמועט בטל, לגבי הרוב והוי כמאן דליתא אפ"ה אזלינן בתר מעיקרא קודם שנתערב שהיה שם הבעלים על הקב ולהכי לא בטיל לענין ממונא וכמו כן אינו בטל שם בעלת המים והמלח וכמ"ש התוס' בד"ה ולבטל כו' א"ל אביי ולא שנא ליה למר בין ממון שיש לו תובעין לממון שאין לו תובעין היינו דממון שיש לי תובעין שייך לומר דלא בטל שם הבעלים ואזלינן בזה בתר מעיקרא אבל ממון שאין לו תובעין י"ל דבטל שם הבעלים וא"כ אזלינן בתר השתא וא"כ קשה ליבטל מים ומלת לגבי העיסה כיון דהוי ממון שאין לו תובעין היום אמר ליה ולטעמיך הא דאמר ר"ח נבלה בטלה בשחוטה כו' הכי נמי דכי אית לה בעלים לא בטלה והנה הא דנבלה בטלה בשחוטה ואינו מטמא אפילו טומאת משא מדאורייתא וכמ"ש תוס' ע"כ הוא מטעם דנהפך המועט להיות כרוב דאי מטעם כל דפריש היה להיות מטמא מהתורה במשא כיון דמשא הכל בב"א אע"כ דסובר דנהפך ופירש התוס' דהכי הוי הקישא אלמא מידי דשייך ביה ביטול יש לו תובעין אין מועיל כלל לומר הואיל ויש שם בעל עליו אינו מבטל שפיר אלמא לא תליא מילתא כלל בתובעין א"כ מתניתין נמי אע"ג דאין לו תובעין כיון דלא שייך כו' ביטול דממונא הוא ואיסור תחומין בא ע"י הבעלים ושם בעלים עליה קנה שביתה אצלו שייך ביה בטול עכ"ד התוס' ז"ל:

ומיושב קושית מהרש"א דלא מצי למפרך מר"י ורבנן דמין במינו בטיל ובמשא"מ בטיל לר"י דאם אית ליה בעלים לא בטיל גם שפיר י"ל דבטיל מטעם כל דפריש מרובא פריש

א"כ לא שייך לומר דלא בטיל שם בעלים כיון דהיתר הוא מטעם דפריש מהרוב א"כ מטעם לא היה של בעלים:

ולזה הביא מהא דנבלה בטלה בשחוטה וע"כ הוא מטעם נהפך ולא מטעם כל דפריש כו' וכנ"ל וכיון דע"כ מטעם דנהפך שפיר מקשי דא"כ אי איתי ליה בעלים לא בטלה אע"כ דאין חילוק בין יש לו בעלים או לא היכא דבטיל וכמו כן היכא דלא בטיל דהיינו באיסור תחומין דל"ש ביה ביטול כיון דאיסור תחומין בא ע"י הבעלים אין חילוק בין יש לו תובעין או לא וכמו שפירש התוס' וכי תימא ה"נ והא תניא אמר ר' יוחנן בן נורי חפצי הפקר קונין שביתה אע"פ שאין להם בעלים דומין כמו שיש להם בעלים א"ל מי קא מדמית איסורא לממונא איסורא בטיל וממונא לא בטיל השתא חדית אביי מלתא חדתא דהנה:

קיי"ל דנהפך האיסור להיתר אבל בנתערב היתר בשני חתיכות איסור לא אמרינן דנהפך לאיסור שילקה על חתיכה א' מבואר היטב טעם הדבר מרן תשו' הרי"מ זללה"ה (חלק יו"ד סי' ט') דדוקא בהיתר ואם לא נהפך האיסור להיתר מכריע המועט את הרוב היתר להיות אסור כולו מספק לכך מכריע הרוב ונהפך מה שא"כ היתר ברוב איסור גם אם לא נהפך מ"מ נשאר כולו איסור מספק ולא נכריע כלל הרוב איסור להיות מותר ממילא לא נהפך כלל ונשאר ההיתר היתר ואיסור איסור והכל אסור מספק שקבוע כנ"ל ע"ש שהאריך ודפח"ח:

ולפ"ז י"ל דזה הטעם דממונא לא בטיל משום דרק לענין אסור אם לא יבטל יהיה אסור כולו ויהיה הרוב אזל בתר מיעוט להכי אמרינן דבטיל דהמיעוט הולך אחר הרוב אחרי רבים להטות אבל לענין ממונא דאם דנין רק על הקב א' שנתערב דהא אינו אוסר השאר הב' אף כשלא יבטל לא יצטרך הרוב לבטל להמיעוט ולהכי שפיר לא בטיל נמצא לפ"ז במים ומלח שנתערב בעיסה דאם נימא דלא בטיל יהיה הרוב הולך אחר המיעוט דלא יהיה רשאי והולך רק כרגלי שתיהן וכיון שכן שפיר בטל המיעוט לגבי הרוב וי"ל דאפילו לענין ממון נמי בטיל וזה כונת אביי מי קא מדמית איסורא לממונא איסורא בטיל ממונא לא בטיל היינו דקאמר מי קמדמית דהטעם דממונא לא בטיל הוא משום דאין המיעוט סותר להרוב אבל היכא דאיכא איסורא ויהיה סותר המועט להרוב שפיר בעיל כנ"ל ומיושב הקושיות הנ"ל זה מה שרציתי לבאר בסוגיא זו בעזה"י:

ויתיישב בזה קושית אבני מלואים (סי' כ"ח ס"ק ל"ב) דהא דמקבלין שקלים מן הקטנים ובלבד שיהיה מוסרן לציבור והקשה השער המלך דהא מדאורייתא לאו בר הקנאה הוא נמצא דבר תורה קרב משל יחיד כו' ותירץ דמן התורה אפילו בלא מסירה להציבור מהני

ואין כאן חשש דנמצא קרבן ציבור קרב משל יחיד משום כיון דרובן מבני חייבין נינהו בטלים ברוב אלא משום דמטבע חשיב ולא בטיל הוא דבעינן שמוסרים לציבור כו' והוא מדרבנן ואתא תקנתא דרבנן ומפיק איסור דרבנן והקשה בס' אבני מלואים כיון דהקנאת קטן אינו כלום מדאורייתא והקדושין אינו כלום מהתורה וא"כ עדיין ממון קטנים נינהו וממון לא בטלו וכדאמרינן בביצה (דף ל"ח) הרי שנתערב לו קב חטין בעשרה קבין של חבירו והתם במנחות גבי כהנים שדרשו לעצמן מנחת כהן כליל ולא היו מבטלין שקלים שפיר הקשה התוס' דלבטל ברוב משום דהקדישן הקדש ואינו אלא איסורא מחמת ממונא בזה שפיר בטל וכדאמר שם בפ' משילין איסורא בטיל ממונא לא בטיל ואע"ג דאיסור תחומין מדעת הבעלים מ"מ האיסור בטיל עיי"ש בסוגיא אבל בקטנים דאי אזלת בתר דאורייתא אין הקדישן הקדש כו' וממונא דקטנים נינהו וממונא לא בטיל כו' עיש"ה וכן פירש רש"י ז"ל בסוגיא זו אבל ממונא לא בטיל מועט בהרוב להיות קנוי ממון המיעוט לבעליו של מרובה ומתניתין נמי לא קאמרינן דלפקע רוב ממונא אצל חברתה להפסיד אלא איסור תחומין שיש לה בה הוא דקשיא לן דלבטיל עכ"ל ולפ"ז קשה קושית האבני מלואים הנ"ל דכיון דלא בטל לענין ממונא א"כ באין משל יחיד:

ולהנ"ל מיושב לנכון דבזה אם נימא דלא בטיל א"כ לא יהיה רשאי להדיא נוכל המעות קרבנות ציבור ע"י המיעוט ויהיה אזיל הרוב בתר המיעוט ומש"ה שפיר בטיל אפילו ממונא דכל הטעם דלא בטיל לענין ממון משום דלענין ממון אין הרוב סותר להמיעוט אבל בזה אי לא אזלינן בתר רוב והיה הרוב אזיל בתר המיעוט להכי אמרינן אחרי רבים להטות ובטיל אפילו לענין ממון ולא הוי באין משל ציבור וא"ש בעזה"י:

בתוס' ד"ה משום דהוי דשיל"מ וא"ת יהיה ל"ש דשיל"מ אלא במין במינו וי"ל דאה"נ דלא אמרינן ליה אלא במב"מ והכא גבי תחומין שאני דחמירי כאלו הוי מב"מ בעלמא כיון דממונא הוא כו' ואינו מובן והנראה לפע"ד לפרש כונת התוס' עפ"י דבר התורת חטאת כלל מ' הובא בט"ז (סי' ק"א ס"ק י"ב) טעם על הא דדשיל"מ בטיל באינו מינו שאין החשיבות מצד האיסור עצמו אלא מאחר שיהיה לו היתר אח"כ לא רצו חכמים לבטל וכל שנתערב שלא במינו אין ההיתר נקרא על דבר האיסור אלא על שם הדבר שנתערב בו והוי כמו שאין לו מתירין עכ"ל עיי"ש. מבואר דהא דבטיל דשיל"מ באינו מינו משום דלא מקרי התערובות על שם האיסור:

והנה רש"י ז"ל פירש בדברי אביי לרב ספרא מי קא מדמית איסורא להפסידו ממונא איסורא אמור רבנן לבטל ברובא ממונא לא בטיל מועט בהרוב להיות קנוי ממון המועט לבעליו של מרובה ומתניתין נמי לא קאמרינן דלפקע רוב ממונא אצל חברתה

להפסיד אלא איסור תחומין שיש לו בה הוא דקשיא לן דליבטל עכ"ל ומובן דברי התוס' דהחמירו כאלו הוי מב"מ בעלמא כיון דממונא זו הוא היינו כיון שלא נפקע שם הבעלים ובתערובות נקרא נמי על שם בעלת מים ומלת וכמ"ש התוס' נמי בד"ה וליבטל מים ומלח לגבי עיסה כו' דאין שם בעלת מים והמלח בטיל מכאן א"כ הוי ממש כמו מינו דלא בטיל דשיל"מ וכנ"ל וא"ש בעזה"י:

סימן תלא

דיני בדיקה וביטול בס"ד:

הנה בענין בדיקה וביטול כבר האריכו הקדמונים ואחרונים והנה הרבה דברים העלה מו"ח בספרו מקור חיים איננו מובן העיר רוח החיוני הנאצל מן השמים לכתוב כיד ה' הטובה עלי מה שמשפיע השי"ת עלי בעזר החונן לאדם הדעת:

הנה רבינו במקור חיים (בסימן תל"א) עשה מחלוקת בין התוס' ושאר הקדמונים שהם סברי מדאורייתא צריך בדיקה כשלא ביטל דדמי להא דמבואר ביו"ד (סי' פ"ד) דפירות שדרכן להתליע במחובר הצריך בדיקה מדאורייתא כיון שהוא דבר המצוי ה"נ לענין בדיקת חמץ כיון דדבר המצוי הוא להיות חמץ בבית כיון שמשמשין בו כל השנה וכן מוכח לשנא דש"ס מדאורייתא בבטיל בעלמא סגי מוכח דצריך ביטול ובלא ביטול צריך בדיקה וכן הוא מבואר בר"ן ברישׁ מסכתין מצות בדיקה עליו כשיש לו חמץ ידוע או במקומות שרגיל להמצא בהן וכ"כ הרא"ש דהפרורין הוא כחמץ ידוע אם לאו דהפקר הם וכ"כ הט"ז (סי' תל"ה) ותוס' סברי דאין צריך מדאורייתא כלל בדיקה או ביטול כשאינו ידוע לו חמץ דלא ימצא משמע שצריך להיות מצוי בידו והקשה מהא דאמר בש"ס מדאורייתא בביטול בעלמא סגי להו משמע דאי לאו הביטול צריך בדיקה:

לענ"ד נראה כיון דס"ל להפוסקים דבמקום שמשתמש שם חמץ כל השנה ומוחזק בחמץ ורגיל להמצא שם צריך בדיקה יש לומר דגם התוס' אינו חולק על זה וזה שפיר הוי מצוי בידו דאם יחפש ימצא דכל ראיית התוס' (דף כ"א) מהא דאמר בש"ס כי משכחת לה ליבטלי דלא יעבור למפרע על איסור ושם מיירי שכבר נבדק כמו דאמר רב הבודק צריך שיבטל וכיון דלא בדיק מצא כתבו תוס' דאם ימצא אח"כ לא יעבור למפרע דלא ימצא הכונה שצריך להיות מצוי בידו וכן בחמץ שאין ידוע דספק הוא דלמא יכולני ואינו ברור שיש חמץ אף דמשכח לה אינו עובר בשוגג אבל אם לא בדק במקום שרגיל להיות חמץ מודה התוס' דהוי מצוי בידו דהא בודאי ימצא שמה וכן מוכח מהא דהקשו התוס' על פירוש רש"י שפירש במשנה בודקין את החמץ שלא יעבור בבל יראה הא בביטול סגי ולדבריו עדיפא הוי ליה להתוס' להקשות דהא אינו עובר כלל בבל יראה כשאינו ידוע

לו החמץ. ותירץ מו"ח זצ"ל אינו עולה ליישב דהא רק לענין מ"ע כתיב וצריך הש"ס לומר בביטול בעלמא סגי אבל לענין בל יראה אף בלא ביטול אינו עובר א"כ עדיפא הו"ל להקשות א"ו דאם לו בדק במקומות שרגילין להמצא הוי גם לשיטת התוס' כחמץ ידוע: רבינו כתב לתרץ שיטת הפוסקים דסבירא ליה דלחמץ ידוע לא:

מהני ביטול וכן מה שהקשו להסוברים דמהני ביטול לחמץ ידוע דכיון דסגי מדאורייתא בביטול בעלמא מאי פליגי ר"י ורבנן ביעור חמץ שריפה או קבורה וכי מפרר וזורה לרוח גרע מביטול והפקר וכתב לתרץ דלענין בל יראה כיון דסגי בביטול גם מפרר וזורה לרוח סגי רק דנהי דאינו עובר בבל יראה מ"מ לא גרע חמץ משאר איסורי הנאה ערלה וכלאי הכרם דצריך שריפה ופליגי אי חמץ בשריפה או במפרר וזורה לרות לפ"ז ליכא מחלוקת כלל בין הרמב"ם ובין הפוסקים דמודה הרמב"ם דלענין בל יראה אינו עובר בביטול לבד אף דחמץ ידוע אבל מ"מ חזר הדין חמץ אחר הביטול להיות נידון כשאר איסורי הנאה דאותו שכתוב בהן שריפה מצותן בשריפה ואותן שלא כתוב בהן שריפה מצותן בקבורה מחשש תקלה ה"נ בחמץ אבל אין בו קיום מצות עשה דתשביתו כיון שדבר ביטלו לא קאי עליו בעשה דתשביתו: ולפע"ד נראה דהא ניחא לר' יהודה דסובר חמץ אתר הפסח אסור בהנאה וחמץ הוי כשאר איסורי הנאה כמו כלאים וערלה אבל על הרמב"ם אין זה מעלה ארוכה דהא דפסק דחמץ אחר הפסח מותר ומנ"ל דהתורה צותה לשרוף כיון שיהיה לאחר שבעה מותר לאכול ולהנות ומנ"ל לחשוש לתקלה מדאורייתא בזמן מועט כזה ועיין תוס' חולין (דף ג') אי חיישינן לתקלה וזמן מועט וכ"כ מו"ח זצ"ל (בסי' תמ"ה) ומה שנ"ל בדעת הרמב"ם עפ"י נוסחא שכתב הרמב"ם ומה היא תשביתו האמורה בתורה שיסיר החמץ הידוע מרשותו ושא"י יבטל בלבו דהנה שיטת התוס' דהביטול הוי הפקר והר"ן כתב דהא ביטול מהני בלב ודברים שבלב אינם דברים וכן אם יאמר אדם נכסי אלו יהיו בטלים אינו מועיל ולזה כתב דלא הוי הפקר רק דחמץ בלא"ה אינו ברשותו של אדם אלא שעשאו הכתוב כאילו הוא ברשותו ומה"ט כשגלה דעתו שאינו חפץ בחמצו מהני וקשה לשיטת הר"ן דגילוי דעת סגי לענין חמץ שאינו רוצה בזכי גם בתוך הזמן אסור ליהני ביטול בגלוי דעת כמו קודם זמן האיסור דבשלמא אי הוי צריך להפקיר אינו יכול להפקיר בזמן האיסור דכל קנין של הפקר הוא מטעם נדר כמבואר ברמב"ם ובש"ע ח"מ (סי' רע"ג וסי' תל"ד) דהפקר הוי כמו נדר שאינו יכול לחזור וצ"ל דכמו האומר דבר זה להקדש או לצדקה קני ההקדש והצדקה במוצא שפתים ואינו יכול לחזור כן האומר חפץ זה הפקר כל אדם אינו יכול לחזור דזכו הרבים בזה החפץ א"כ בחמץ לא שייך לומר דזכו הרבים בחמץ ואסור לחזור דהא אסור ליהנות

מחמץ ופשיטא דגם בהקדש וצדקה אם יקדש איסורי הנאה לא יועיל דכיון דלא הוי הנדר לא נפקע החמץ מרשותו בזמן האיסור בהפקר אבל לדעת הר"ן דבגילוי דעת סגי קשה דלהני לאחר זמן האיסור ג"כ לכן נראה דס"ל להר"ן שכשהגיע זמן האיסור נפקע הקנין ממון של חמץ מיד הבעלים לגמרי ונעשה הפקר רק שהתורה אוקמה ברשותו מחדש לענין בל יראה ונתנה לו קנין איסור בזה החמץ לזה קודם שבא זמן האיסור יכול לומר אי אפשי בהקנין החדש התורה זכתה לו שיהיה החמץ שלו ויהיה עליו מצות ביעור כמו בנותן מתנה לחבירו דיכול לומר אי אפשי בהמתנה קודם שבא המתנה לידו ואינו זוכה בה אבל אם כבר בא זמן האיסור לאוקמיה הכתוב ברשותו א"י להפקיע מה דאוקמיה הכתוב ברשותו כמו שאינו יכול להפקיע נכסים שלו בגילוי דעת כמו כן אינו יכול להפקיע מה דאוקמי' הכתוב ברשותו:

ולפ"ז יש לומר דסברא זו נכונה בחמץ שאינו ידוע דוקא דהנה סברא זו דהוי קנין חדש לענין איסור הוא דוקא אם נימא דלאחר שש נאסר בהנאה בלבד אינו עובר בבל יראה עד הלילה וא"כ אף דנפקע הקנין של ממון תיכף מן שש לא אוקמי' הכתוב ברשותו שיעבור על בל יראה עם הלילה ויכול לגלות בדעתו שאינו רוצה הקנין חדש אבל אי היה הדין אשר תיכף כשנאסר בהנאה עובר בבל יראה ולא היה זמן שיצא מרשותו כי עד שש היה לו בו קנין ממון ותיכף כשהפקיע התורה הקנין ממון אוקמיה ברשותו לענין איסור ולא היה לו זמן שיצא מרשותו שיצטרך קנין חדש לא היה מועיל הגילוי דעת:

(לפע"ד נראה דברי אא"ז ז"ל המה על פי פירוש המגיד משנה (בפ"ג מהלכות חמץ ומצה הלכה ח') דגם הרמב"ם ז"ל סובר דאינו עובר על ב"י עד הלילה אבל לפי מה שפירשו דבריו בתשו' נודע ביהודה (סי' כ') דשיטת הרמב"ם הוא כשיטת רש"י ז"ל דעובר על ב"י משש שעות ולמעלה ניחא בפשיטות על פי דרכו ולא היה צריך לפלפל בהא דשוחט הפסח על החמץ כמובן: אך בעיקר הדברים מסיק בעצמו דהפקר מהני אף לחמץ ידוע והנה לא משמע כן בהרמב"ם שהרי כתיב השבתה זו האמורה בתורה שיבער חמץ הידוע לו כו' משמע שלא מהני לח"י רק ביעור לחוד ולא הפקר:

לזה נראה לפע"ד לתרץ דברי הרמב"ם עפ"י דרך מו"ז ז"ל דמהתורה לא מהני ביטול לח"י אבל עכשיו מדרבנן מהני:

ובזה מיושב כל הקושיות דהנה כתוב בס' ישועות יעקב דלהכי לא מהני ביטול לחמץ ידוע משום דאמרינן הואיל אי בעי היה חצרו זוכה לו ואלו אדם אחר צריך לעשות זכוי בהחמץ אבל איהו תיכף כשרוצה לזכות זכה בהחמץ אבל במשא"ו לא זכתה ליה חצרו

ואם יזכה בגוף החמץ הלא גם אחר יכול לזכות בהחמץ וכיון דאין לו יותר זכוי מהאחר להכי לא עבר על ב"י ומהני הביטול עיש"ה:

והנה התוס' פסחים (דף מ"ה) ד"ה הואיל אי בעי מתשיל עליה כו' ועוד דאמר לעיל אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה והא של גבוה נמי חשיב כשלו הואיל אי בעי מתשיל עליה כו' ועוד תירץ כיון שנתחמץ שום אדם לא יפדנו וצריך להבין דא"כ מהאי טעמא גופיה לא ירצה לשאול עליה דהא כיון שנתחמץ ואסור בהנאה למה לן למישאל עליו:

אך פירוש דברי התוס' הוא כך דטרם שנתחמץ יכול לשאל עליה עד שנתחמץ העיסה א"כ הוי כשלו מטעם הואיל וכיון שנתחמץ א"כ חמץ שלו נתחמץ ואז אף דלא ישאול עליו אפ"ה הוה אוקמא רחמנא ברשותיה לעבור עליה כמו כל חמץ, כיון דעד שנתחמץ היה שייך לומר הואיל אי בעי מתשל אבל בחמץ של אחרים ושל גבוה דנתחמץ מקודם פסח לא שייך לומר הואיל אמנם אי נימא דעובר על ב"י משעה ששית ולמעלה א"כ כיון דעד שעה ששית היה שייך לומר ביה הואיל אי בעי פריק כיון דאז לא אסור עדיין בהנאה וכשהגיע שעה ששית אז אוקמא רחמנא ברשותו לעבור עליו כיון דהוי כחמץ שלו דעד זמן שעבר על ב"י הי' כשלו מטעם הואיל:

אך ניחא כיון דמשעה חמישית אסור בהנאה מדרבנן א"כ לא שייך אז לומר הואיל ולהכי אינו עובר עליו בפסח דהוי כמו שמקבל אחריות על חמץ אחרים עד ששה שעות עד הזמן שיעבור עליו על ב"י אז בודאי אינו עובר כן נמי בהואיל דלא הוי רק כגורם לממון דהוי כמו קבלת אחריות כמבואר בהאחרונים:

ולפ"ז מיושב היטב דברי הרמב"ם דהא הטעם דלא מהני ביטול לחמץ ידוע הוא מטעם הואיל וכנ"ל:

והנה לכאורה אמאי עובר משום הואיל הא כיון שנתחמץ למה יזכה בו דהא בודאי לא ירצה לזכות וכהנ"ל בהתוס' וצ"ל כיון דטרח ביה זמן שעובר על ב"י הוי כשלו מטעם הואיל דאף שביטלו והפקירו אפ"ה כשירצה לזכות יהיה זוכה לו חצרו וכיון דעד שעה ששית הוי כשלו מטעם הואיל שוב עובר עליו על ב"י אך זה מהתורה ושפיר כתב הרמב"ם השבתה זו האמורה בתירה שיבער חמץ הידוע לו ויבטל חמץ שאינו ידוע):

והנה בחמץ יש לו שני קנינים לענין איסור שעובר בב"י בפסח וגם שאסור לו לשחוט הקרבן פסח:

כל חמץ וזה תיכף לאחר שש ולאחר כלות קנין ממון מתחלת תיכף האיסור שלו ונראה ברור דלענין שחיטת הפסח דוקא כשהחמץ ידוע לו דהא בפסחים (דף ס"ג) פליגי רשב"ל ור"י דרשב"ל סובר דאינו עובר רק כשיש חמץ אתו בעזרה דעל סמוך ור"י מחייב אף

כשיש לו בתוך ביתו אבל עכ"פ צריך שיהיה ידוע לו החמץ ואם אינו ידוע לו אף שהיה לו חמץ ושחט הפסח לא עשה איסור כלל אפילו להפוסקים דעובר בב"י למפרע ודומה לאוכל חלב בשוגג דכיון דס"ל לר"ל דצריך שיהיה החמץ בעזרה דוקא נהי דר"י חולק עליו מ"מ אפושי פלוגתא לא מפשינן:

ועוד נראה דהא כבר עומד רבינו על הטור שכתב דהוי דומה לאוכל בשוגג דהא מתעסק פטור בכל התורה כולה רק בחלבים ועריות דחייב משום שנהנה ותירץ כיון שהתורה אסרה בלא מעשה רק שלא יהיה החמץ בביתו לכן גם שלא במתכוין אסור א"כ בשחיטת הפסח דאם לא ידע שיש לו חמץ בביתו הוה מתעסק ולפ"ז בחמץ ידוע תיכף כשנפקע קנין ממון אוקמיה ברשותיה לענין איסור שלא לשחוט הפסח ולא הוי זמן שהפקיע התורה מרשותו מכל וכל שיצטרך קנין חדש ולזה לא מהני גילוי דעת. אך זה ניחא עפ"י דין תורה שלא היה זמן פנוי שלא יהיה לו זכות בהחמץ אבל לדידן דאסרו חכמים בהנאה משעה חמישית וכיון דהפקיעו חכמים הקנין לא הוי שלו כלל אף מדאורייתא כמבואר בסוגיא דהבודק צריך שיבטל מהני שפיר הגילוי דעת ולא קשה כל הקושיות שהקשה על הרמב"ם דהרמב"ם כתב מהו השביתה האמורה בתורה צוה להסיר החמץ הידוע ולא מהני גילוי דעת כי לא היה זמן שיהיה נפקע מרשות הבעלים בקנין ממון וקנין איסור והא דמהני הביטול מעיסה מגולגלת אף בימי הפסח אף בתיכף כשנעשה חמץ עובר בב"י ולא הוי זמן שיהיה נפקע החמץ מרשותו מכל וכל מ"מ קודם שנעשה חמץ דאורייתא והוי שיאור הפקיעו חכמים מרשותו הקנין ממון ואינו עובר בב"י, אך באמת זה אינו דא"כ בחמץ שא"י אמאי לא מהני הביטול לאחר שש קודם הלילה דעדיין לא היה ברשותו וע"כ צ"ל דכיון דהתורה אוקמה ברשותיה שיבטל או שישרוף החמץ בשש הוי שלו לענין איסור ולא מהני הגילוי דעת:

אך נראה לחלק בין חמץ ידוע לשאינו ידוע בחמץ שאינו ידוע כיון דאינו עובר למפרע רק כשרואה החמץ א"כ לא הוה ברשותו כלל לא לשום ענין ולא לקנין ולא לענין מ"ע דתשביתו אינו חייב להשבית אם אינו ידוע לו ע"כ דהקנין הוא קנין חדש לכן מהני הגילוי דעת אבל בחמץ ידוע אפילו כשנפקע הקנין ממון נשאר שלו לענין הביעור לא מהני גילוי דעת אך נראה דהפקר בפירוש מהני:

והנה מ"ש הר"ן דביטול לא הוה הפקר כי אם יאמר אדם נכסי יהיו בטלים בודאי דלא מהני וקשה לי טובא דהא מבואר בש"ע חו"מ (סי' רמ"ה) הרי היא בטילה הוי לשון הפקר וכן הביא הר"ן בעצמו בגטין פרק השולח דביטול הוה לשון הפקר וכן מה שהקשה מדברים שבלב נודע סברת הרשב"א דדוקא בדברים שבלב סותרים למעשה אבל היכא

דאין סותרים רק סתמן מהני מחשבה כמו בתרומה וכ"כ המהרי"ט במקום שיש הוכחה מהני הדברים שבלב א"כ יש לומר שפיר כסברת התוס' דביטול הוי הפקר:
אך לכאורה צריך להבין דהנה הרמב"ם (בפ"ג מה' חמץ) כתב ויאמר כל החמץ שיש ברשותי שלא ראיתי הרי הוא בטל וה"ה כעפר וכתב בהג"מ שיש לומר ליבטיל ולהוי הפקר ולכאורה צריך להבין באמת אמאי לא תיקנו חכמים שיפקיר בפירוש ולזה נראה כיון דכל הקנין של הפקר הוא מטעם נדר והיינו כיון דרבים זכו בהחמץ אסור לו להחזיר וכיון דהחמץ אסור בהנאה אין זה נדר ולא מהני מטעם הפקר ולא נפקע החמץ מרשות הבעלים א"כ הפקר גופיה לא מהני רק מטעם גילוי דעת שאינו רוצה בזה ולענין גילוי דעת מה לי לשון הפקר או ביטול ולכך נקטו הש"ס לשון ביטול ובגמ' שצוה לומר לשון הפקר היינו שיפקיר קודם התחלת זמן האיסור שיהיה יכול אדם לזכות ולהניח קודם האיסור אבל הש"ס והגאונים דלא מחייבי להפקיר רק סמוך לזמן האיסור אינו מועיל ההפקר רק מטעם גילוי דעת מ"מ מוכח דביטול הוה הפקר ג"כ רק כשמבטל בזמן האיסור לא הוי רק גילוי דעת אבל כשמבטל קודם זמן האיסור דהוי הפקר מהני ג"כ לחמץ ידוע ומתורץ כל הקושיות שהקשו על דעה זו דבכל מקום שנמצא דמהני ביטול לחמץ ידוע מיירי דמבטל קודם התחלת זמן האיסור ומהני מתורת הפקר:
ודעת מהרי"ק (בשורש קמ"ב) היא דעה שלישית ולא כדעת התוס' דביטול הוי מתורת הפקר ולא כדעת הר"ן דביטול הוי גילוי דעת רק דהא מדאורייתא בביטול בעלמא סגי דהיינו מתשביתו אינו מטעם הפקר אלא שעושהו כעפר בעלמא דמשמע לשון השבתה והוי דומיא דתבן ובטלו דבפ"ק דסוכה (דף ד') ובפ' חלון בעירובין (דף ע"ח) וכן מבואר לכאורה ברמב"ם דכתב מה היא השבתה האמורה בתורה הוא שיבטלו בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל ושכל חמץ שברשותו הרי הוא כעפר מבואר להדיא כדעת המהרי"ק לפי שיטה זו ע"כ דאין לחלק בין חמץ ידוע לשאינו ידוע לזמן הביטול. ויש ליישב עפ"י שיטת מהרי"ק קושית התוס' בחולין (דף קכ"ט) אמר אביי הרי אמרו כיפת שאור שיחדה לישיבה בטלה טומאתה לאו דאוריי' והקשה בתוס' תימא דאי לאו מדאורייתא בטלה אמאי מותר להניחה בביתו לפ"ז ניחא כיון דמדאורייתא כשיחשוב על חמץ כי שהוא כעפר אינו עובר א"כ כשחישב לישיבה וכדומה הוי כמו שחושב שהוא כעפר ואינו אוכל רק נגד זה דתיקנו חכמים ביעור לא מהני הביטול דאורייתא בביטול בעלמא סגי ונגד איסור מדרבנן צריך יחוד לישיבה לרשב"א ולת"ק טח בטיט והוי כעץ בעלמא ופטור מלבער גם מדרבנן א"כ לא קשה קושית התוס' דנגד איסור דאורייתא המחשבה לבד מועיל רק נגד איסור דרבנן צריך

יחוד ושפיר אמר אביי לפי שיטתו דטומאתו לאו דאורייתא והתוס' שהקשו קושייתם בתימא הוא לפי שיטתם דביטול הוא מטעם הפקר וכאן לא הפקיר א"כ אי היחוד אינו מועיל מדאוריי' למאי מהני היחוד שיהיה מותר להניח בביתו ואפילו אי אמרינן דצריך דוקא לבטל במחשבתו שיהיה כעפר ולא מהני המחשבה במה שחושב ככלי ג"כ מתורץ קושייתם עפ"י סברת מהרי"ק הנ"ל:

(אך עתה כיון דמדרבנן אסור בהנאה משעה חמישית ואין עובר על ב"י אז א"כ כיון שביטלו מעיקרו ולא כוי כשלו רק מטעם הואיל דהוי כקבל עליו אחריות א"כ כיון שמשעה חמישית נפסק אז ההואיל כיון דאסור בהנאה למה לי' לזכות ועוד דלא מהני כלל הזכוי באיסורי הנאה וגרע יותר מהואיל דאי בעי מתשיל והואיל אי בעי פריק דלא יצטרך לעשות זכוי מחדש וכיון דמשעה חמישית נפסק ההואיל שוב כשמגיע שטה ששית אינו עובר על ב"י דהוי כמו שקבל אחריות עד שעה ששית שהדין דאין עובר אח"כ על ב"י כיון דלא הוי כשלו רק מטעם קבלת אחריות וא"כ ה"נ כיון שבטלו מקודם א"כ לא הוי שלו רק מטעם הואיל א"כ כשהגיע, שעה שאסור מדרבנן לא שייך הואיל ושוב לא עבר על ב"י אח"כ להכי עכשיו מדרבנן מהני ביטול לח"י ומיושב כל הקושיות:

וכן מהא דעיסה מגולגלת דקדם ומבטל ליה נ"ל נמי כיון דטרם שעובר על ב"י נעשה שאור והוי חמץ נוקשה ואסור בהנאה מדרבנן ואינו עובר על ב"י אח"כ אף שנעשה את"כ חמץ גמור וכהנ"ל:

אך לפי"ז קשה על מה שכתבתי לעיל על הא דכיצד מפרישין חלה בטומאה ביו"ט דר"א סובר הואיל ואי בעי מתשיל הא טרם שנעשה חמץ גמור הוי נוקשה אמנם ניחא דהרי שם הוא אליבא דרבי אליעזר והטור כתב דר"א אית ליה נוקשה בלאי ופירש רש"י דעובר גם בב"י א"כ שפיר אמרינן הואיל דאי בעי מיתשיל וי"ל דר"י בעה"ת סובר כשיטת רש"י דעובר על נוקשה בב"י אבל לדידן דנוקשה לא הוי מדרבנן להכי מהני ביטול בעיסה מגולגלת טרם שהחמיץ וכנ"ל וא"ש בעזהי"ת):

דהא לענין טומאת אוכלין פשיטא דלא מהני אם מבטל אוכל גמור במחשבתו שיצא מתורת אוכל רק בדברים שאינם אוכלים גמורים מועיל המחשבה לעשותו אוכל וליטמאות או לבטל מתורת אוכל וליטהר אבל שאוכל גמור יהיה נפקע במחשבתו מתורת אוכל לא נמצא לדידן ואפי' לר"ש דס"ל במנחות (דף ק"א ע"ב) דכל איסורי הנאה אינם מטמאים טומאת אוכלים רק דבר שהיה לו שעת הכושר מ"מ לא נמצא שמחשבה מהני שלא לשויא אוכלים עיין בבכורות (דף ט') איסורו חישובו מ"מ בחמץ מהני מטעם עשה דתשביתו א"כ יש לומר דס"ל לאביי דנהי דביטול אוכל לכולי לענין טומאה לא

מהני יחוד כמו מחשבה בעלמא מדאורייתא מ"מ לענין בל יראה מהני יחוד לכולו כמו מחשבה לעפר דחמץ קיל מטומאה ומתורץ בזה מה שהקשיתי לעיל מדוע נקט בש"ס ביטול וכן הגאונים ולא לשון הפקר דפירוש הקרא דתשביתו היינו שיבטל החמץ מתורת אוכל וכך גזרה התורה ובהפקר אינו מקיים מ"ע דתשביתו רק שאינו עובר על בל יראה ולפ"ז לא יפה עשו המדפיסים ששינו בנוסחאות כל חמירא לומר ולהוי הפקר כעפרא דארעא דהא לשיטת הרמב"ם ורש"י המצוה הוא שלא יחשוב לאוכל ולא להפקיע ואם לצאת ידי כל השיטות דהיינו שיטת התוספות דביטול הוי הפקר צריך לומר ליבטל כעפרא דארעא וליהוי הפקר כדי שיקיים מצוה דתשביתו בחמץ שלו כמ"ש הרמ"א (סי' תל"ד) דאין לבטל ביום אלא לאחר ששרף כדי שיקיים מצות שריפה בחמץ שלו ועוד אי מפקיר מקודם אין החמץ שלו ואינו יכול לבטלו ולעשות כעפר ועכצ"ל לדיעה זו סברא זאת דאל"כ אמאי לא מהני לאחר זמן האיסור הביטול א"ו כיון דאינו שלו אינו יכול לבטל מתורת אוכל במחשבתו א"כ כשהפקיר מקודם אינו יכול לבטלו מתורת אוכל:

ולזה נראה דאם בא לצאת כל הדיעות יאמר ליבטיל כעפרא דארעא וליהוי הפקר ואין לומר כיון דביטלו ועשאו כעפרא א"י להפקיר אח"כ דז"א דנהי דאינו אוכל מ"מ שלו הוא ושפיר יכול להפקיר ובזה יצא כל הדעות ובזה מתורץ מה שהקשה על הא דכיצד מפרישין את החלה בטומאה ביו"ט דהא יכול לבטל אי אמרינן דגם טובת הנאה יכול להפקיר כמ"ש רבינו מו"ח זצ"ל ועיין בדברים ולפ"ז ניחא דאף אם יכול להפקיר הטובת הנאה שיש לו בהחפץ או טובת הנאה ממון או לשיטת רבינו דאף אי טובת הנאה אינו ממון יכול להפקיר אבל שויא עפרא לאוכל אף דטובת הנאה ממון אינו יכול אך בחלה יש לומר דהא עדיין אינו חמץ ואין עליו המ"ע דתשביתו רק העיקר שלא יעבור על בל יראה א"צ לעשות כעפרא רק הפקר ולפ"ז נמצא ראיה לשיטת רבינו תם דס"ל דביטול הוא מטעם הפקר ומ"מ נקט הש"ס לשון ביטול בהא דתני היה יושב בבית המדרש ונזכר שיש חמץ בביתו מבטלו אחר שבת אחר יו"ט מוקים להו הש"ס (דף ז') בתלמיד היושב לפני רבו ונזכר שיש לו עיסה מגולגלת בתוך ביתו ומתירא שמא תחמיץ קודם ומבטל ליה והא התם א"צ לקיים מ"ע דתשביתו רק להפקיע העיסה שלא יהיה שלו לא יעבור בב"י ונקיט בברייתא מבטלו בלבו ויש להאריך הרבה בזה וישמע חכם ויוסיף לקח:

והנה מו"ח זצ"ל מחולק עם הש"א דהש"א סובר דלריה"ג דחמץ מותר בהנאה בפסח וכן לר"ש משש עד הלילה דמותר בהנאה יכול להפקיר ולמכור לנכרי והקשה לפ"ז איך חייב מלקות אם שחט על חמץ דם זבחו דהא הוי התראת ספק דהא אפשר דהפקיר ודעת מו"ח זצ"ל דאי אפשר להפקיר או למכור דאינו מותר רק שיהנה בשעת הסקה:

(והנה דברי מרן זקני זצ"ל בעה"מ מקור חיים תמוהין מאד בזה שהרי בפירוש מבואר בתוס' פסחים (דף כ"א) ד"ה עבר זמנו כו' דלר"י הגלילי אין צריך לשורפו אלא יריצנו לפני כלבו או ימכרנו לנכרי וכבר תמה על זה בשו"ת בית אפרים) הביא דפשטא דלישנא תוס' פסחים (דף כ"ט) דכתבו דתשביתו משמע שלא כדרך הנאה ואסור אכילה אבל להסיקו תחת תבשילו מותר ולכאורה נראה כן דהא המ"ל (בפ"ה מה' יסודי התורה) וכן תוס' בנדרים כתבו כיון דצריך להתיר נבילה במכירה מוכת דמכירה הוי כדרך הנאתן א"כ כיון דהמכירה הוי בכלל לא תאכל דאסור למכור כמו באכילה וכאשר תשביתו משמע שלא כדרך הנאה היינו אכילה ומכירה וכן מבואר בב"ק (דף צ"ח) אמר רבה גזל חמץ לפני הפסח ובא אחד ושרפו במועד פטור דהכל מצווין עליו לבערו ופירש רש"י במועד בזמן ביעור בו' שעות הנה לר"ש גם אחר שש מותר בהנאה ואמאי פטור אליבא דר"ש שם אך באמת ברא"ש מבואר דיכול למכור לר"ש וכתב אף עפ"י דכשאכל משביתו תשביתו משמע שלא כדרך הנאתן אבל להסיקו תחת תבשילו ולמכור מותר וא"צ להשבית מן העולם רק מביתו ע"ש וקשה לעשות מחלוקת בין תוס' ורא"ש דלתוס' יהיה פירוש הגמ' דתשביתו לבער מן העולם ולרא"ש הפירוש דתשביתו מן הבית ומה שהקשה מב"ק אין ראיה דכאן דמתעצל לבער ואין מקיים המצוה פטור השורף משום דהכל מצווין עליו לבערו אבל יכול למכור כי במכירה מקיים המצוה שמבער מביתו ובלא"ה לא קשה מב"ק דהא הגזלן אינו יכול למכור ולא ליהנות בשעת הסקה ואין לו בחמץ זכות רק שגורם לו היזק דצריך לשלם להנגזל ופטור בגרמו משום דהכל מצווין לבערו ולנגזל א"צ לשלם דהא גזל ונתייאשו הבעלים אף דיאוש אינו קונה ובא אחר ואכלו אין הנגזל יכול לגבות מהגזלן ומה שרצה לומר דלריה"ג אי אינו מותר למכור רק שיהנה בשעת הסקה והסקה בחמץ הוי שלא כדרך הנאתן ולא קרינן ביה ממונו כמו בכל איסורי הנאה דיכול ליהנות שלא כדרך הנאתן ואינו קרוי ממונו תמוה מאד חדא דהא תוס' בקדושין (דף ל"ז ע"ב) ד"ה המקדש בערלה כתבו דלריה"ג יכול לקדש בו אשה בפסח ובכל איסורי הנאה אינה מקודשת אף שיכול ליהנות שלא כדרך הנאתן:

ועוד דהא בסוגיא דהאוכל תרומת חמץ בפסח מוקי הש"ס מתניתין כריה"ג והקשה הש"ס אי הכי אמאי פטור מתשלומין ולפי דבריו לא קשה כלל כיון שאין לו בו רק היתר הסקה והיתר הסקה הוי שלא כדרך הנאתן א"כ לא עדיף משאר איסורי הנאה דיכול ליהנות שלא כדרך הנאתן ומ"מ פטור א"ו כיון דעומד להסקה בפסח דמצוה לבערו הוי כגחליו וכעציו והוי כדרך הנאתן כמו תרומה טמאה אך לענין הפקר נראה דעיקר כדעת מו"ח זצ"ל דא"י להפקיע כיון דאינו שלו רק שיכול ליהנות בשעת מצות ביעור דהיינו

כשמבער מביתו אינו שלו שיהיה בידו להפקיר שיהיה נעשה חמץ של אחרים ושלא יצטרך לקיים מצות ביעור מביתו בשלמא כשמפקיר קודם זמן איסור ואין החמץ שלו לא רמיא עליו התורה מצות ביעור כלל אבל כשכבר חל עליו מצות ביעור רק דמותר לו ליהנות בשעת ביעור אין ברשותו להפקיר שיהיה נעשה חמץ הפקר ויהיה נפטר ממצות ביעור מביתו דהא רמיא עליה מצות ביעור מביתו רק שהותר לו הנאה בשעת קיום המצוה אבל לא שיהיה בידו להפקיר שיהיה נעשה החמץ שלו הפקר ושיפקיע עצמו ממצות ביעור: ועוד נראה לי לשיטת הש"א דס"ל דאינו יכול להפקיר הטובת הנאה כיון דאין לו היתר הנאה רק בשעה שמבער אותו מביתו אבל אין לו בחמץ קנין שיהיה מותר לישאר בתוך ביתו לא עדיף מטובת הנאה אף דיכול לקבל מעות שיתן לכל כהן שירצה מ"מ כיון דצריך לקיים מצות נתינה לא הוי רק טובת הנאה א"כ גם בחמץ כיון דצריך לקיים מ"ע דתשביתו ולבערו מביתו רק שיוכל ליהנות לא הוי רק טובת הנאה כי מה לי שצריך ליתן לכהן או שצריך לשרוף או ליתן לנכרי:

והנה מו"ח זצ"ל כתב דטובת הנאה אינה ממון ושוה כסף הוא דהא שמין אותו בהקדש כמבואר בערכין (דף כ"ט) דהאיך שייך לומר דטובת הנאה אינה ממון בדבר שיש לו שומא וכל העולם נותנים סך הרבה עבור זה רק דהפלוגתא הוא אי נקנה במשיכת החפץ ע"ש לפ"ז היה נראה אם יפסיד לו טובת הנאה דצריך לשלם לו דהא הפסיד לו דבר השוה כסף א"כ אמרינן: דהא דיש לו היתר הנאה בחמץ לריה"ג לא הוי רק טובת הנאה א"כ א"י לקנות במשיכת החפץ ומ"מ צריך לשלם לו מה שהזיקו והיה מקום לתרץ קושית התוס' בכתובות (דף ל' ע"ב) ד"ה ולאביי שהקשו על הא דמוקי הש"ס מתני' דהאוכל תרומת חמץ בפסח דפטור מטעם דסבר כרנבה"ק דכרת פטור מתשלומין והא מדאגביה קניא כקושית הש"ס שם ולפ"ז דכיון דאין לו בהחמץ רק טובת הנאה אינו זוכה בהגבהה כמו במשיכה ועיין תוס' ב"מ (דף צ"ט) ד"ה כיון שיצאתה וכו' לחד מהתירוצים דאף לענין להתחייב באונסין צריך להיות קנין משיכה לסמטא או לצידי ר"ה ואינו שייך לומר מדאגביה קניא רק דצריך לשלם משום שהפסיד לו טובת הנאה ופטור מטעם דכרת פוטרו מתשלומין אך בתוס' ב"מ (דף ו') סוגיא דתקפו כהן ד"ה והא הכי כו' מבואר דאי טובת הנאה אינה ממון א"צ לשלם לו ההיזק אם הפסיד לו הטובת הנאה ע"ש ונראה לכאורה מבואר שלא כדעתו הקדושה:

והנה מה שרצה מו"ח זצ"ל לומר דהא דאמר ר"א שני דברים אינם ברשותו אין הטעם מחמת שאסור לו בהנאה רק כיון דהתורה רמיא עליה מ"ע להשבית החמץ ולכאורה מוכרח הדבר לפי שיטת רש"י חולין (דף ד') שכתב דאם מכר החמץ המעות אסור

להחליף דאל"כ מצינו דמים להחמץ בפסח ותנן האוכל חמץ של הקדש פטור מתשלומין ומיאנו התוס' ושאר הראשונים בזה וכתבו כיון דאסור לו למכור אף בדיעבד המעות מותר לא מקרי בר דמים ורש"י סובר כיון דמותר בדיעבד מקרי שפיר בר דמים א"כ קשה דהא גם רש"י מודה דהא דאסור למיחלף הוא רק מדרבנן כמבואר בתוס' ורש"י בע"ז (דף ד' ע"ב) עיי"ש א"כ קשה דהא מצינו דמים לפסח מדאורייתא דהמעות מותר ואמאי אמר ר"א שני דברים אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאלו הן ברשותו הא מדאורייתא הוי בר דמים א"ו דסברת ר"א כיון דהתורה רמיא עליה המצוה דצריך לבער אינו שלו אבל בחמץ של הקדש דא"צ לבער אם היה המעות מותר היה מקרי בר דמים אך דרש"י ב"ק (דף כ"ט ע"ב) כתב דהא דחמץ משש שעות ולמעלה אינו ברשותו דכל היכא דאיתא אסור בהנאה ומשאו הכתוב כאלו הן ברשותו עכ"ל מבואר דמטעם דאסור בהנאה אינו ברשותו ולא מטעם שהכל מצווין עליו לבערו וקשה לפ"ז כיון דהמעות מותר מדאורייתא הוי חמץ בר דמים לשיטת רש"י ונראה דאף דס"ל לרש"י דאף דאינו רשאי למכור מקרי בר דמים הוא דוקא בהקדש דבשאר כל אדם כיון דאינו רשאי למכור יכול אחר לתפוס החמץ ואמאי שלו יותר משל כל העולם אבל בשל הקדש אם יתפוס אחר וימכור יהיה המעות נתפס בקדושת הקדש ולא יהיה לו בהמעות זכות רק להקדש הוא ולוה הוי שפיר בר דמים אי מותר המעות בדיעבד:

סימן תלב

סעיף א קודם שיתחיל לבדוק יברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על ביעור חמץ:

והנה בכל ברכות המצות אשר תקנו אנשי כנה"ג יש מהן בלשון על המצוה ויש מהן בלמ"ד דעת הרמב"ם (בפי"א מה' ברכות) כל המצות שאדם עושה לעצמו מברך בלמ"ד להניח תפלין להתעטף בציצית וכל שעושה ע"י השליח השליח מברך על קביעות המזוזה כאשר מניח מזוזה עבור אחר וברכה שמברך בזמן לעצמו ולאחרים כאשר המצוה אינה חובה כמו עירובי חצרות מברך בעל והרא"ש בשם הראבי"ה כתב דאותן מצות שיכולין לעשות ע"י שליח מברכין בעל ואותן שאין יכולין להיות ע"י שליח כגון ישיבת סוכה הנחת תפלין מברך בלמ"ד ואותן המצות שבאפשרי להעשות ע"י שליח כמו מילה גם כשאבי הבן מברך מברך בעל כי לא חילקו חכמים בברכות ורבינו תם מחלק במצות שיש שהות בעשייתן כמו הנחת תפלין וישיבת סוכה מברכינן בלמ"ד ומצות שאין בעשייתן שהיות מברך בעל והנה לשיטת הרמב"ם וכן לשיטת הראבי"ה קשה דאמאי מברכין על אכילת מצה על אכילת מרור ובש"ס בערבי פסחים (דף קי"ד ע"ב) מברך בורא פרי האדמה לאכול מרור ואפשר לומר לאכול אינו משמע רק כזית דסתם

אכילה בכזית ותוס' במס' ר"ה (דף כ"ח) ד"ה מנא תימרא כשאוכל פסח כמה זיתים מצה אין זה בל תוסיף דעשיית מצוה פעמים אינו בבל תוסיף נראה מפורש דאכילה אינו במשמע רק כזית והו"א דאם אכל יותר יעבור בבל תוסיף וכתבו דלא שייך בל תוסיף בעשיית מצוה כמה פעמים:

והנה אנן אכלינן מצה בפני עצמו ומרור בפני עצמו ומצה ומרור בכריכה ובברכת אכילת מצה ואכילת מרור פטרינן הכריכה מברכה כמו שמבואר (בסי' תע"ה) שלא להפסיק בין הברכות לאכילת הכריכה ולזה אין מברכין לאכול שאינו במשמע רק כזית ומברכינן על אכילת שמשמע איזה אכילות. אך עדיין צריך להבין מדוע בפסח כתב ג"כ הרמב"ם דמברכין על אכילת פסח ולא לאכול פסח ולזה נראה דהנה המהר"ל מדמה אכילת מצה לאכילת איסור כמו באיסור אם אכל כזית מלקינן ליה ואם אכל יותר עושה יותר איסור כמו כן אכילת מצה אם אכל כזית יצא ואם אוכל יותר עושה יותר מצוה וכן הרמב"ם כתב אם אכל כזית מצה יצא שמש שאכל כזית יצא מוכח דאם אכל יותר עושה יותר מצוה ולזה כתב דמהראוי לאכול בלילה ראשונה כל המצה שיאכל בהסיבה כי אכילת מצה של מצוה צריך הסיבה א"כ גם בפסח אם אכל כזית יצא ואם אכל יותר עושה יותר מצוה אינו מברך לאכול דהיה משמע רק כזית ומברך על אכילת פסח דהיינו אכילות הרבה ואכילה הנוספת על כזית אינה מצוה שהיא מחויבת מברך בעל רק זה בפסח ובמצה דכתיב בתורה אכילה אם אכל כזית יצא ואם אכל יותר עושה מצוה יותר אבל במרור לא כתיב בתורה אכילה כי על מצות ומרורים יאכלוהו הוא על קרבן הפסח ואין צריך מן התורה כזית לא שייך לומר דאם אכל יותר עושה מצוה יותר ולזה אמרו בש"ס פסחים דמברכין לאכול ולא על אכילת:

וגם לפמ"ש כיון דאנן אכלינן מצה ומרור בפ"ע ומצה ומרור בכריכה מברכינן בעל והש"ס בפסחים הוא למאן דא"צ לאכול מרור בכריכה והא דכתב הרמב"ם בסוף (הל' תרומה) דמברכינן אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לאכול תרומה ולא מברכין על אכילת תרומה הוא כמ"ש הרא"ש מברכין להכניסו בבריתו של אברהם אבינו ולא על הכנסת בבריתו כי ברכה זו נתקנה להודות להקב"ה שצוה לעשות מצוה זו בכל פעם שיבא לידינו ולא על מצוה זו לבדו שהוא עושה מברכינן בלמ"ד ונראה שמובן יותר עפ"י מ"ש רבינו דכתב כשהמצוה הוא בשיהוי כמו תפלין ציצית ישיבת הסוכה מברכינן בלמ"ד והטעם נראה כי הלמ"ד מורה על להבא יותר מעל דהא בעל פליגי ובלמ"ד מודים וכיון דהלמ"ד מורה על להבא לזה ברכת להכניסו הוא לא על מצוה זו רק על כל זמן

שתבוא המצוה לידו מברכינן בלמ"ד דהברכה הוא ברכת שבח ולזה כשמברכין אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו כל זמן שתבא המצוה לידו מברך בלמ"ד:
ובסברת ר"ת ניחא דבחנוכה מברכינן בלמ"ד להדליק ובקריאת מגילה על קריאת המגילה דהנה במסכת מגילה (דף י"ט ע"א) ר"י סובר דאם קרא מאיש יהודי יצא ר"י סובר מאחר הדברים האלה ואנן פסקינן דאינו יוצא רק כשקורא כולו א"כ כל קריאת המגילה אינו רק מצוה אחת ואין כאן תוספת מצוה מברכינן בעל אבל בחנוכה המצוה בהדלקה ותוספת מצוה משקיעת החמה עד שתכלה רגל מן השוק וכן להיות מן המהדרין מברכינן בלמ"ד על שיהוי המצוה:

סימן תלג

סעיף א הבודק צריך שיהיה לאור הנר ולא לאור הלבנה:
הנה גרסינן בש"ס פסחים (דף ב') אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר פירש רש"י לאור הנר בגמ' מפרש:
טעמא בודקין שלא יעבור בבל יראה ובל ימצא והקשו בתוס' כיון דצריך ביטול כדאמר בגמ' הבודק צריך שיבטל ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי אמאי הוצרכו חכמים בדיקה כלל אלא החמירו בבדיקה שלא יבא לאוכלן כיון דלא בדיל כל השנה ונראה דלכאורה צריך לעיין מדוע ציין רש"י לאור הנר קודם שציין בודקין דכתב במשנה קודם:
ונראה בתקנת חכמים שתהיה הבדיקה לאור הנר כי יכול להכניסו לחורין וסדקין והט"ז (בסי' תל"ח ס"ק ד') כתב בדעת הראב"ד כשהחמץ בבור לא מהני ביטול דביטול משום הפקר נגעו בה ובזה לא שייך הפקר מפני שידו של אדם אינה שולטת וסובר רש"י דביטול אינו מועיל להחמץ המונח בחורין ובסדקין כי אין יד אדם שולטת וזה ציין רש"י אור הנר קודם ופירש בודקין דהיינו שהבדיקה הוא שלא יעבור בבל יראה ובבל ימצא כי הביטול לא מהני אבל בחמץ דמהני ביטול גם רש"י סובר דהבדיקה הוא שלא יבא לאכול:

סימן תלד

סעיף א אחר הבדיקה יהא נזהר בחמץ שמשייר להצניע כרי שלא יצטרך בדיקה אחרת כגון אם יטלנו עכבר בפניו או אם יחסר לחמו כגון שיניח עשר ככרות וימצא תשעה:
הנה כתב בח"י (ס"ק ג') וה"ה שצריך לבטל פעם אחרת כי אין דעתו לבטל בשעת הביטול מה שרוצה לאכול אחר הבדיקה על כן צריך לבטל שנית כ"כ הב"י בשם הר"ן והב"י השמיט בש"ע לפי שבלא"ה חוזרין ומבטלין בי"ו ומ"ש המ"א בשם הב"י בספרי הב"י ד"ק לא מצאתי כן ונראה דאע"ג דצריך בדיקה שנית מכל מקום אין צריך לברך שנית וכתב מו"ח במקור חיים בביאורים (ס"ק א') דדוקא בחמץ שלו צריך ביטול פעם שנית

אף דבודאי נתייאש דיאוש בעינן דאתי לרשות זוכה אינו דומה להפקר וכן כתב בנ"מ (סי' רמ"ב ולקמן סי' תמ"ח) בדברים אלו יש לתרץ קושית התוס' ב"מ (דף י') ר"נ ור"ח אמרי תרווייהו המגביה מציאה לחבירו לא קנה חבירו מ"ט הוי תופס לבע"ח במקום שחב לאחרים והתופס לבע"ח וכו' לא קנה חבירו והקשו התוס' מהא דאמרינן ביצה (דף ל"ט) מילא מים ונתן לחבירו ר"ש אמר ברגלי הממלא ור"נ אמר ברגלי מי שנתמלא לו ומסיק דבמגביה מציאה לחבירו פליגי דמ"ס קנה ומ"ס לא קנה ומשמע דלר"נ קנה חבירו ודחקו עצמם בקושיא זאת בגירסאות שונות ור"ת פירש דהתם ר"נ מודה דקנה חבירו דאינו חב לאחרים שיש הרבה מים בבור ע"ש וכן הקשה בע"ז (דף ס"ב ע"א) ד"ה לקיט לו ירק שכרו מותר ולפ"ז לכאורה יש לתרץ בפשיטות דהא מבואר בש"מ בשם הרמב"ן וכן הוא בת' מהר"ם אלשיך דחב לאחרים שייך דוקא במקום דמפסיד לחבירו אבל אם מונע את חבירו מניעת הריוח לא הוי חב לאחרים א"כ יש לומר באבידה כיון דהיאוש לא מהני עד דאתי לרשות זוכה א"כ חב לבעה"ב כי קודם שהגביה היה ברשות הבעלים לחזור מהיאוש ובהגבהה זו מפסיד אותו אשר לא יוכל לחזור אף שהיה בידו לזכות עבורו ואינו מפסיד לחבירו במה שמגביה בעד אחר הא לא ס"ל מגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה דהיינו דכיון דהיה בידו לזכות לעצמו נקנה לחבירו א"כ מפסיד לבעל האבידה אבל בהפקיר אינו חב לאחרים רק במניעת הריוח ומניעת הריוח לא הוי הפסד ועוד דאף דמניעת הריוח הוי הפסד מ"מ איך שייך לומר דחב לאחרים דהפסיד לו והא בידו לזכות עדיין ולא יהיה חבירו כלום בלא"ה דנהי דלא ס"ל מגו דזכי נמי לחבריה היינו דוקא אם אין עכשיו בידו לזכות רק משעה שהגביהו היה בידו אמרינן כיון דלא זכי לנפשיה בשעת ההגבהה לא יוכל לזכות לחבירו כי חב לאחריני מה שמונע מהם הריוח אבל אם עדיין בידו לזכות לא שייך לומר כלל דהוי חב לאחריני במה שלא רצה לזכות לעצמו רק לאחריני ולזה נראה דאם יש בידו עדיין לזכות לעצמו יכול לזכות לאחרים דלא חב לאחריני במה דזכו לחבירו ולא לעצמו רק במציאה כיון שהדין דלא קנה לחבירו בהגבהה ראשונה אינו יכול לזכות עוד בשביל עצמו כיון דהיאוש לא מהני רק באתו לרשות זוכה ואם לא קנה בהגבהה לא אתי לרשות זוכה ולא מהני היאוש כיון דיאוש אינו מועיל הוי כמו שבא אבידה לידו קודם יאוש דאינו יכול לזכות עוד אבל בהפקר אף אם לא זכה בהגבהה ראשונה עדיין בידו לזכות לעצמו ולא הוי חב לאחריני כלל:

והנה המ"א (ס"ק ה') הביא שיטת הטור דאם לא ביטלו עובר עליו אע"פ שלא ידע והרמב"ם (בפ"ג) כתב אם מצא חמץ שהיה דעתו עליו והיה בלבו ושכחו בשעת ביעור ולא ביערו ה"ו עובר עליו משמע דאם לא ידע מתחלה אינו עובר עליו כלל ועיין בתוס'

ריש פ' כל שעה והנה שיטת התוס' נראה דחולק על דעת הרמב"ם ג"כ אף אם ידע מתחלה אינו עובר דהם דרשו הקרא דלא ימצא שצריך להיות מצוי בידו. אך דעת הרמב"ם צריך טעמא ממ"נ אי סובר כשיטת התוס' דאינו עובר כשאינו מצוי בידו אמאי עובר עליו בשוגג כשהיה דעתו עליו ואי סובר כדעת הטור גם בלא ידע מתחלה חייב ומאיזה סברא נחלק בין ידע מתחלה או לא:

ונראה לענ"ד דהרמב"ם סובר כשיטת הטור אשר גם בשוגג עובר והא דמחלק בין ידע מקודם ללא ידע נראה דהנה לכאורה קשה על מאי דמקשה הש"ס כי משכחת ליבטלו משמע דעכ"פ צריך ביטול והא למ"ד דיאוש שלא מדעת הוי יאוש דהיינו דאמרינן אם היה יודע היה מייאש ולאו דוקא לענין יאוש גם לענין שליחות תרומה אמרינן כן א"כ אמאי צריך כלל ביטול ואמאי לא נימא דאם היה יודע היה מבטל אף ששם צריך גילוי דעת עכ"פ שאני חמץ דמסתמא אם היה זוכר היה מבטל ומפקיר חמצו ולמה בעי ביטול. אך לשיטת התוס' א"ש דמהכ"ת נימא דאם היה ידוע היה מבטלו כדי שלא יעבור בבל יראה הא לשיטתם אינו עובר למפרע בלא"ה ולמה לן למימר דאם היה יודע היה מבטל הא אף אם לא יבטל לא יעבור בבל יראה כלל וכשימצא יבטל קודם שיעבור אך כאשר כבר תיקנו חכז"ל דבודק צריך שיבטל אף שלא ביטל מהראוי לומר למאן דסובר דיאוש שלא מדעת הוה יאוש דאם היה יודע היה מבטל וכמו דמצינו נגד ביטול רשות לענין עירוב בעירובין דמהני הגילוי דעת של שבת לומר אלו היה יודע היה מבטלו אף דשם צריך גילוי דעת כי לא ברי לן דרוצה בשריותא דהאי אבל בחמץ ידוע לנו דרוצה לקיים תקנת חכז"ל אבל לשיטת הפוסקים דעובר בבל יראה בשוגג צריך לומר דקושית הש"ס כי משכחת לה ליבטלו הוא אליבא דהלכתא דיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש:

אך כבר העלה הט"ז ביו"ד (סי' של"א ס"ק ט"ו) דבניחותא דמצוה אמרינן אלו ידע ומתרץ בזה דעת הרמב"ם שפסק כן ודחה סוגיא דאילו מציאות א"כ נהי דקושית הש"ס כי משכחת לה ליבטלו הוא אליבא דכ"ע דהיינו למ"ד דגם בניחותא דמצוה אמרינן דשלא מדעת לא מהני אבל לפסק הלכתא נראה דאף אם לא ביטל מהראוי לומר דאם היה יודע היה מבטל ונראה לומר דהך סברא דאלו היה יודע היה מבטל היינו דוקא אם היה הדבר בסתם אבל אם היה לו חמץ ודעתו עליו לבערו או למכרו ול רצה לבטל לעשותו הפקר או לחשבו כעפר לשיטת מהרי"ק הובא בדברינו לעיל (סי' תל"א) לא מהני לן דאם היה יודע היה מבטל כיון שהיה במחשבתו שלא לבטלו רק לבער ומצינו בש"ך (סי' שנ"ח) דחולק על התוס' וסובר דאם יודע דאין חבירו מקפיד על הדבר מותר ליקח שלא מדעתו אף דפסקינן דיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש ומחלק דבשלמא ביאוש צריך לחלק ולומר

דאם היה יודע שנאבד מאתו היה מיאש אמנם אם היה יודע מי שמצא לא היה מיאש וצריך לחלק הדבר לומר דלענין אבידה היה יודע ומי שמצאו לא היה יודע אז היה מיאש זה לא אמרינן והוא דיאוש שלא מדעת דפסקינן כאביי אבל הכא אם אינו מקפיד א"צ לחלק הידיעה רק לומר דאם היה יודע לא היה מקפיד זהו שפיר אמרינן ע"ש דזהו כונתו כמו כן יש לומר לענין ניחותא דמצוה שלא לחלק ולומר דאם היה שוכח היה מבטל כיון דאם לא היה שוכח היה מבער וצריך:

לחלק הידיעות זה לא אמרינן אבל אם לא היה דעתו עליו בשעת הביעור אמרינן דאם לא היה שוכח היה מבטל ויצא לנו מתוך הפלפול הנ"ל דלשיטת הט"ז וכן לשיטת הש"ך ביאוש אף אם לא ביטל אם לא היה דעתו עליו מעצמו בטל ואינו עובר בב"י:

סעיף ב אחר הבדיקה מיד בלילה יבטלנו ויאמר כל חמירא דאיתיה ברשותי דלא חזיתיה ודלא ביערתיה לבטיל ולהוי כעפרא דארעא:

והנה עכשיו נוהגין לשרוף בשעה החמישית כדי לקיים מצות שריפת החמץ שלו ותיכף יבטלנו והביטול צריך להיות קודם בשעה ששית דלאחר איסורו אינו ברשותו לבטלו וגם כשחל ערב פסח בשבת מבואר (בסימן תמ"ד) דצריך לבערו בערב שבת וקודם חצות ויבטל בשבת בשעה חמישית ויאמר כל חמירא ותמיעא דאיכא ברשותי דחמיתיה ודלא חמיתיה לבטל כעפרא דארעא: והנה כעת המדפיסים הדפיסו בנוסח כל חמירא דלהוי הפקר והוא כי בחק יעקב (בסימן זה) איתא על מה דאיתא בש"ע לאחר הבדיקה יאמר כל חמירא כתב שיאמר הפקר כעפרא דארעא והמדפיסים הדפיסו גם בכל חמירא דאמרינן ביום לאחר הביעור הפקר לפי ענ"ד נראה דהנה בענין הביטול יש ג' שיטות שיטת התוס' דהוא מטעם הפקר והר"ן הקשה כי אם יאמר אדם נכסי יהיו בטלין בודאי לא מהני וגם דביטול סגי בלב דברים שבלב אינן דברים לזה כתב דביטול אינו הפקר רק כיון דחמץ בלא"ה אינו ברשותו אלא שעשאו הכתוב כאלו הוא ברשותו כשגילה בדעתו שאינו רוצה בהחמץ סגי: וצריך להבין לשיטתו כיון דסגי בגילוי דעת שאינו רוצה בהחמץ גם לאחר זמן איסור ליסגי בביטול כשגילה דעתו שאינו רוצה כמו קודם זמן איסורו בשלמא דאי הטעם מטעם הפקר אינו יכול להפקיר לאחר זמן איסורו דכל קנין הפקר הוא מטעם נדר כמבואר בש"ע (ח"מ רע"ג) דהפקר הוי כמו נדר וא"י לחזור וצ"ל כמו שאמר דבר זה הקדש או צדקה קנה ההקדש והצדקה במוצא שפתיו ואינו יכול לחזור כן האומר חפץ זה הפקר א"י לחזור דזכו הרבים בזה החפץ שהפקיר א"כ בחמץ לאחר זמן איסורו לא שייך לומר דזכו רבים דהא הוא איסורי הנאה ואם מקדש דבר האסור בהנאה או שנדר לצדקה דבר האסור בהנאה פשיטא דלא הוה ממש שיהיה נקרא נדר דהא אם

נהנה מהחמץ של הקדש בפסח מועל אבל לדעת הר"ן דסגי במגלה דעתו שאינו חפץ ורוצה אמאי לא מהני לאחר זמן איסורו ג"כ:

ונראה דהר"ן סובר כשהגיע זמן האיסור נפקע הקנין של חמץ מיד בעלים לגמרי ונעשה הפקר רק שהתורה אוקמיה ברשותו מחדש לענין ב"י ולענין שאסור לשחוט לו קרבן פסח ולזה קודם שבא זמן האיסור יכול לגלות דעתו שאינו רוצה בקנין החדש דאוקמיה רחמנא ברשותו ויכול לומר אי אפשי כמו הנותן מתנה לחבירו דיכול לומר אי אפשי קודם שיבא המתנה לידו ואינו זוכה בה אבל אם כבר בא זמן איסורו ואוקמיה ברשותו אינו יכול להפקיע מה דאוקמיה רחמנא ברשותו כמו שאינו יכול להפקיע נכסיו בגילוי דעת ובזה ניחא דעת החק יעקב ושאר אחרונים שפסקו לסמוך על קנין כסף אחר הפסח להתיר החמץ:

והקשה בת' חמדת שלמה להפוסקים דס"ל תקפו כהן מוציאין מידו וא"כ דכל ספק ממון חשיב כודאי של בעלים הראשונים א"כ גם החמץ אשר נמכרו בקנין כסף לא יצא כלל מרשות בעלים הראשונים והוא שלו לגמרי אפילו לדעת הרמב"ם דתקפו כהן אין מוציאין מידו כתב הכ"מ דקודם שתפס הוא של בעלים הראשונים לגמרי א"כ דקנין כסף וחמץ הוא ברשות הבעלים הוא שלהם לגמרי ועובר בבל יראה:

ובתשובת הרי"מ השיב לו דנהי דפסקינן דתקפו כהן מוציאין מידו מ"מ בפלוגתא דרבוותא אין מוציאין מהתופס ובס' בגוף התפיסה ג"כ אין מוציאין כמו שהאריכו הפוסקים לחלק בין תקפו כהן דמוציאין ובין פלוגתא דרבוותא דאין מוציאין ויכול לטעון קים לי א"כ עכ"פ אם יתפוס הנכרי לא נוציא ממנו מס' דשמא מעות קונה ואין מוציאין בספיקא דרבוותא:

לענ"ד נראה דדבר גדול דיבר אדונינו מורנו ורבינו זצ"ל בחידושי הרי"מ דבן נח יכול לטעון קים לי דהנה בתיקו לא מהני תפיסה ובפלוגתא דרבותא מהני תפיסה ומחלקים דבתיקו כיון דאין אדם בעולם יכול לפשוט האיבעיא א"כ לא יכול לטעון טענת ברי לא עפ"י עצמו ולא עפ"י אחרים אבל בפלוגתא דרבוותא טוען טענת ברי קים לי כהאי פוסק וכ"כ המהרי"ק לפי שהדבר תלוי בסברא יכול לומר ברי לי שהסברא כך לזכות וטוען טענת ברי עפ"י אחרים ועוד בתיקו אם הדיין פוסק דבר ברור הוה טועה בדבר משנה חוזר ובפלוגתא דרבוותא אף דסוגיא דעלמא כחדא אם עדיין פוסק כאידך קם דינא וכיון דאלו עביד הדיין מה שעשה עשוי תפיסתו ג"כ מהני מטעם דעביד אינש דינא לנפשיה א"כ צע"ג אי שייך בנכרי הני סברות כמבואר ביבמות לדבריך וכו' ואין עדות ע"ש (דף מ"ו) וגם הטעם השלישי כיון דהדיין יכול להכריע כאחד מהם הוה תפיסה

קודם שנולד הספק וצ"ע אי מותר לו לדיין להכריע לחייב את המוכר ולבד זה הנה בתפיסה צריך להיות שהתפיסה יהא קנין אשר בגזילה היה קונה בקנין זה להתחייב באונסין וכל קנין שאין קונה בגזילה להתחייב באונסין בתפיסה לא שמה תפיסה כי במכר ומתנה צריך להיות הקנין מדעת הבעלים ובגזל ובתפיסה לא בעינן דעת. בעלים אבל קנין צריך כמ"ש הקצה"ח (ובקונטרס הספיקות) והנה למאן דסובר דכסף בקנין בכותי אין משיכה קונה גם בגזל כמבואר בע"ז (דף ע"ב) א"כ אין התפיסה קנין אפילו למ"ש תוס' שם ד"ה דבמקום דליכא מעות משיכה קונה והא דהקשה הש"ס אמאי קנה בגזל כיון דאינו דומה למתנה ולמציאה דבהתירא אתי לידו אבל בגזל באיסורא אתי לידיה ע"כ לשון תוס':

ונראה דהא דכתבו התוס' דבגזל ליכא דמים היינו בגזל פחות משו"פ דישראל מחילה הוה כמו מתנה לא כן בגזל גמור צריך לשלם דמים אינו קונה כותי הגזילה וחייב כיון דמחסרו א"כ אפשר לומר דבתפיסה אספיקא דרבוותא לא הוה תפיסה באיסור אך בתפיסה כשטוען קים לי יש חיוב דמים אין משיכה קונה ולא מהני התפיסה ואינו דומה לתפיסה כשיש ספק בתפיסה דשם בקנין אין ספק והקנין הוא ודאי מכש"כ בנידון דידן דהלוקח חייב לשלם דמים בעד החמץ וגם רוצה לזכות מטעם דעיקר כפוסקים הכסף קונה א"כ אין המשיכה קנין ומוציאין מידו כנלענ"ד הקלושה:

ובדברינו ניחא דטעם תפיסה ל"מ מטעם חזקת מ"ק לפ"ז נהי דלענין קנין ממון קודם שש ותקפו מוציאין מידו כי יש חזקת מ"ק אבל כשהגיע שש נפקע קנין ממון מבעלים הראשונים ונעשה הפקר רק שהתורה אוקמי מחדש ברשותיה לענין ביעור ובל יראה וכשמכר בקנין כסף קודם שש הוה ספיקא אי קונה ולא אוקמיה רחמנא ברשותיה כי אלו קנה בקנין הכסף והוה של הלוקח ולא של בעלים הראשונים וצריך לבער רק ספיקא ולא מודאי ולזה כשעבר פסת מותר כי הוא ספק חמץ שעבר עליו הפסח עכ"פ לשיטת הר"ן אין הביטול מטעם הפקר רק מטעם גילוי דעת ולר"ת דביטול הוה הפקר ע"כ דסובר דביטול הוי לשון הפקר ומהני בכל מקום וכן הוא בח"מ (סי' רע"ה) הרי היא בטילה הוה לשון הפקר והר"ן בעצמו בגטין (פ' השולח) כתב דביטול הוה לשון הפקר א"כ בממ"נ נוסח הישנה שלא נזכור ההפקר רק ביטול הוא או דביטול הוה לשון הפקר או דא"צ להפקר רק גילוי דעת ולחשש דלמא כר"ת דצריך להיות הפקר וביטול לא הוי לשון הפקר הוה אוחז החבל בתרי ראשין ועוד נראה דאף לשיטת הח"י הוא דוקא בביטל בלילה קודם התחלת זמן האיסור ויכול אדם לזכות וליהנות בהחמץ מהני מתורת נדר

אבל ביום סמוך לזמן איסורו אינו מועיל כלל ההפקר דהא אין אדם רוצה לקנות ולא שייך לומר דזכו רבים בהפקר:

והנה יש עוד שיטה שלישית בענין הביטול והוא שיטת מהרי"ק:

(בשורש קמ"ב) דלשיטת רש"י והרמב"ם אין הביטול מטעם הפקר אלא שעושהו כעפרא בעלמא כדמשמע לשון השבתה והוא דומיא דההוא דתבן ובטלו בפ"ק דסוטה (דף ד' ודף ה') ובעירובין (דף ע"ח) פ' חלון. והנה אף לענין טומאת אוכלין לא מהני מחשבה מה שמחשב שאינו אוכל ומבטל במחשבתו מתורת אוכל כי רק בדברים שאינן אוכלין גמורים מועיל המחשבה לעשות אוכל לטמאות או לבטל מתורת אוכל לטהר אבל אוכל גמור שיהיה נטהר במחשבתו ויהיה נפקע מתורת אוכל לא נמצא לדידן ואפילו לר' שמעון דס"ל במנחות דכל איסורי הנאה אין מטמאין טומאת אוכלין רק דבר שהיה לו שעת הכושר אבל לא נמצא שהמחשבה מהני לבטל אוכל ולשויא שאינו אוכל ולענין שלא לעבור בבל יראה מהני המחשבה שלא לשויא אוכל וכן הוא לשון הרמב"ם מהו השבתה האמורה בתורה שמבטל בלבו ויחשוב אותו כעפר וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל וכלל שכל החמץ שהוא ברשותו הרי הוא כעפר ונראה דכן הוא שיטת הגאונים דביטול אינו משום הפקר רק לבטלו במחשבתו שאינו אוכל רק כעפר ולזה הביא בהג"מ בשם הראבי"ה דיאמר הפקר כתב אביו רבינו יואל לא היה אומר וכדברי רבינו המחבר וכן ר"י רב אלפס וכן הוא בסידור רב עמרם עכ"ל הגה"מ נראה מפורש שהם סוברים דהביטול אינו מטעם הפקר רק כמו שכתב המהרי"ק:

ונראה דאם מפקיר א"י לשויא אשר החמץ אינו אוכל כי רק בחמץ שלו יכול לבטל מתורת אוכל ולזה הקפידו שלא לומר הפקר וכיון דלשיטתם אין הביטול מטעם הפקר ולשיטת הר"ן הביטול הוא מטעם גילוי דעת ולשיטת ר"ת דביטול הוא לשון הפקר נראה דעל כיוצא בזה נאמר מקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך:

סעיף ד ושלוחו יכול לבטל:

והנה מבואר בר"ן מדבריו דרק ביטול מהני ע"י שליח כיון דסגי בגילוי דעת אבל הפקר לא מהני ע"י שליח ולכאורה טעמא בעי מאי א"י להפקיר ע"י שלית והר"ן כתב כיון דהפקר הוא מטעם נדר ונדר לא מהני ע"י שליח ולכאורה גם בנדר טעמא בעי ואפשר כיון דכתיב לא יחל דברו דברו אינו מיחל אבל לא דברי שליח:

סימן תלז

סעיף א המשכיר בית לחבירו לצורך י"ד וממנו ואילך יקנהו באחד מהדרכים ששכירות קרקע נקנה בו אם עד שלא מסר לו המפתחות חל י"ד על המשכיר לבדוק ואם משמסר לו המפתח חל י"ד על השוכר לבדוק:

וגרסינן בגמ' המשכיר בית בי"ד ועיין סוגית הש"ס (דף ד') והנה נראה לפרש דהנה תוס' (דף מ"ז) כתבו דאי אמרינן הואיל אי בעי מתשיל לא אמרינן הואיל אי בעי פריק דהא לא אמרינן הואיל אי בעי קנה ופירשו האחרונים דלא אמרינן הואיל רק בדבר שיש לו זכות מצד הואיל יותר מלאחר אבל אי בעי פריק אי בעי קנה מהפקר יש לאחר ג"כ אותו זכות לא אמרינן הואיל ולמאן דסובר דלא אמרינן הואיל אי בעי מתשיל כיון דמחוסר מעשה עיין בסוגיא שם:

והנה בחמץ כי מטא זמן איסורא איאשו בעלים רק בחמץ המונח ברשותו לא מהני היאוש אבל כשהשכיר הבית איאושי מיאשי מהחמץ וחצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו אם בידו לקנות אם אינו מתכוין גם אינו מחוסר מעשה נהי דאמרינן דאיסורא לא ניחא ליה למיקני מ"מ יש לו זכות בהחמץ יותר מאשר יש לאחר ואין מחוסר מעשה וצריך לומר בפירוש שאינו רוצה לקנות וכיון דצריך לומר שאינו רוצה לקנות הרי זה כמו חמץ שלו דצריך לבטל ומיהו לא סגי בהביטול רק צריך לבדוק ולבער ג"כ גם כאן החיוב הבדיקה עליו והא דאיתא (בסי' תמ"ח) טוב שיאמר שאינו רוצה שיקנה לו רשותו כתבו דמצד הדין אפילו בלא אמירה שרי דאמרינן דהתירא ניחא ליה דלקני רשותו ולא איסורא שם בחמץ של נכרי וכשאינו רוצה לקנות החמץ הוא של נכרי לא אמרינן אשר בטעם הואיל יש לו זכות אבל בחמץ של הפקר כיון דא"צ לזכות בקנין הוה שפיר שלו וטעם הואיל.

ובזה יש להבין דרש"י פירש בהא דאמרינן מזוזה חובת הדר הוא אבל הכא בדיקת חמץ דרבנן דאי משום בל יראה ובל ימצא דהיינו שהשוכר עובר בבל יראה והוא חמץ שאינו שלו ואיך יעבור בבל יראה רק כיון דאינו מחוסר מעשה וקנין רק שלא יאמר בפירוש שאינו רוצה לקנות הוא עובר בבל יראה מטעם הואיל ולפ"ז לכאורה אי ביטול מטעם הפקר דהיינו דילפינן מלא יראה שלך אי אתה רואה כיון דאינו מחוסר מעשה דהא חמץ מונח ברשותו וא"צ רק שיהא ניחא לו דחצר יקנה עובר מטעם הואיל ולזה כתב רש"י הא אמר לקמן דביטול בעלמא סגי ליה או מסיח דעתו ממנו ומשוי ליה כעפרא ויאמר כל חמירא וקשה למה ליה לרש"י לפרש כאן מהו ענין הביטול כאשר עמד הפנ"י בזה ניחא כיון דאמר דעל השוכר היה לבדוק כיון דחמץ ברשותו ובידו לקנות עובר בבל יראה א"כ אי היה ביטול מטעם הפקר לא היה מהני שלא יעבור בבל יראה פירש"י דביטול

אינו מטעם הפקר רק כיון דעושה במחשבתו כעפרא ומבטלו מתורת אוכל עובר וילפינן מתשביתו כמ"ש המהרי"ק (בשורש קמ"ב):

כיון דבדיקת חמץ מדרבנן ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי והקשה המהרש"א דאמרינן אטו אמירה דהני מדי מששא אית בהו אמאי לא משני דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי והימנוהו רבנן בדרבנן ונראה דקושיתו הוא רק לשיטת הטור שכתב המ"א בסי' זה דהשוכר יבטל החמץ אע"פ שהחמץ של המשכיר מ"מ מסתמא הפקירו כשיצא ממנו אבל לפי מה שכתבו התוס' דאין השוכר יכול לבטל רק המשכיר שהחמץ שלו א"כ אמאי דמשני הש"ס הימנוהו רבנן בדרבנן מדאורייתא בביטול בעלמא סגי הכוונה דאם לא היה סגי בביטול היה המשכיר עובר בבל יראה לא היה להם נאמנות לומר שהם בדקוהו כיון דיש בזה דאורייתא נגד הבעל הבית שהלך ולא בדק א"כ לא היה יכול הש"ס לומר לעיל דהימנוהו רבנן בדרבנן בשלמא כדמסיק הש"ס דחזקתו בדוק ע"כ דהכל חברים הם אצל בדיקת החמץ רק שראינו שהלך לא היה לו זמן לבדוק אבל חזקתו דביטול הכל חבירים הם משא"כ שהקשה הש"ס ממאי דחזקתו בדוק דלמא אין חזקתו בדוק ואין הכל חברים אצל בדיקת החמץ רק משום דקאמר הני הקשה אטו אמירה דהני מידי מששא אית בהו דהא יש ספיקא דאורייתא כיון דאינו חבר נגד בדיקת חמץ מנ"ל דביטל החמץ כלל:

סימן תלט

סעיף ב וכן שני בתים בדוקים וצבור אחד של חמץ ובא עכבר ונטל ואין ידוע לאיזה בית נכנס או שידע שנכנס לאחד מהם ונכנס אחריו ובדק לא מצא כלום או שבדק קצת מהבית ומצא ככר אינו צריך לחזור ולבדוק (כך הם דברי המחבר כשהביא דברי הרמב"ם):

ובגמ' גרסינן בפסחים (דף י') צבור אחד של חמץ ולפניו ב בתים בדוקים ואתא עכבר ושקל וכו' היינו שני שבילין דתנן שני שבילין א' טמא וא' טהור והלך באחד מהם ועשה טהרות ר' יהודה אומר אם נשאלו זה בפני עצמו ולזה בפ"ע טהורים בבת אחת טמאים ר' יוסי אומר בין כך ובין כך טמאים ואמר רבא ואיתימא ר' יוחנן בבת אחת דברי הכל טמאים בזה אחר זה דברי הכל טהורים לא נחלקו אלא בבא לישאל עליו ועל חבירו ר' יוסי מדמי ליה לבת אחת ור' יהודה מדמי ליה לזה אחר זה עיין בתוס' ד"ה הלך באחד מהן הא דנקט טהרות ולא קאמר אדם טהור משום דלגברי אף דמוקמינן להו בחזקת טהורין מצריכין להו טבילה והזאה שלא יגעו שניהם בתרומה דאז התרומה טמאה והאוכל במיתה ואם נגעו שניהם בא' ונכנס למקדש חייב עכ"ל התוס': והפנ"י

והצל"ח הרעישו דהא מבואר ברפ"ה דטהרות דר"ע מטמא אדם בספק טומאה ברה"ר והר"ש כתבו דגם ר' יוסי אינו מטהר רק כשעשה טהרות אבל כשלא עשה טהרות סובר כר"ע ולא ידעתי מה דקשיא להו דתוס' סברי דר"י סובר כר"ע דמטמא אדם ברה"ר היינו כשהספק הוא על האדם אם טימא עצמו ברה"ר אבל הלך בשביל מפורש במשנה ב' דר"י מטהר שדרך בני אדם להוליך ואין דרכם ליגע פירש הרב שאי אפשר בני אדם למנוע עצמו שלא ילך ברה"ר ומטהר גם בלא עשה טהרות:

ועוד יש לומר דר"ע מטמא בשביל היינו דוקא אם ידעינן איזה שביל טמא והוא הלך ולא ידע אם הלך באותו שביל מטמא את האדם אבל אם הספק הוא בשבילין דהיינו שאנו יודעים שיש שביל טמא אבל אינן יודעין איזה שביל הטמא כמו בכאן דפירש רש"י ידעינן הן שבשביל שהלך זה לא הלך זה גם ר"ע מטהר דאיך יחלוק על ר"י בן יועזר שנעץ קונדיסין ברה"ר ע"כ רה"ר כמבואר בע"ז (דף ל"ז ע"ב) וגם הא דאר"י כמו איכא נהרא במיא זיל טביל (עיין רמב"ם פט"ו מאבות הטומאה ה' ט') היינו כשהספק הוא על האדם אם טמא עצמו ברה"ר אבל לא כשהספק הוא בשבילין אי מטהרינן השבילין מטעם ספק טומאה ברה"ר ולא נזקקנו לטבילה ולהזאה ומקשים התוס' דא"כ בשבילין למה לן לעשות טהרות ותירצו דמזקיקים שניהם לטבול ולהזות כמ"ש תוס' כתובות (דף כ"ז) דדלמא יגעים שניהם בתרומה ויטמאו ויאסור לטמאות תרומה והאוכל חייב מיתה אם נגעו שניהם באחד כן צריך להיות דהיינו אם נגעו שניהם באחד בכהן ויאכל תרומה טהורה הוא חייב מיתה או שנוגע באחד שאינו כהן ויכנס למקדש ויהיה חייב כרת והוא שלו ואם ט"ס הוא ולא קשה מה שהקשה הצל"ח דהא אוכל תרומה טמאה אינו רק בעשה ולא במיתה כי תוס' כתבו דמהנך שלשה טעמים מזקיקים שניהם לטבול דדלמא נגעו שניהם בתרומה ויטמאו ואסור לטמאות תרומה טהורה או אם נגעו שניהם באחד ונכנס למקדש יהיה חייב בשביל הטעם מטמאינן בשני שבילין ולא מטעם דר"ע ולהזאות. ועיין במשנה למלך (פי"ט מאבות הטומאה ה' ז') שכתב דהא דאמר ר' ינאי איכא מיא בנהרא הוא אפשר רק לענין שאר טומאות ולא בטומאת מת שצריך הזאה כי אם הוא טהור ההזאה מטמא אותו ולזה קושיתם דשבילין מיירי בטומאת מת דצריך הזאה הטעם דלמא יגעו שניהם ויהיה חייב הנכנס למקדש אך גם זה מבואר בפירוש במשנה (פ' י"ב מה' פרה במשנה ד') חלון של רבים ע"ש בר"ש ותוי"ט ובמנחות (דף נ"ב) פירושו (מס' הזאת והתוי"ט במשנה ה' פ"ה דטהרות) כתב דלכך נקט ועשה טהרות משום ר' ינאי איצטריך למתני ועשה טהרות דכר"ע ס"ל לגבי אדם וע"ש תוס' כתובות

(דף כ"ז) וצ"ע דתוס' לא כתבו רק כתבו דמזקיקים שניהם לטבול ולהזאה וחידושו זה אבל לא משום דר"ע כן נלענ"ד דברי ברור:

ועוד באתי להעלות על הגליון מה שהעירנו השי"ת עוד בסוגיא הזה: והנה הרמב"ם (פט"ז מה' טומאת אוכלין ה' י"ח) כתב כל הכתוב בתורה ובדברי קבלה מהלכות טומאה וטהרה אינו אלא לענין מקדש וקדשיו ותרומת מעשר שני בלבד שהרי הזהירו את הטמאין מליכנס למקדש או לאכול קודש או תרומה ומעשר אבל החולין אין בהן איסור כלל אלא מותר לאכול חולין טמאין ולשתות משקין טמאין א"כ מפני מה נאמר הראשון שבחולין טמא והשני פסול לא שיהיה אסור באכילה אלא למנות ממנו לתרומה ולקדשו שאם נגע שני בחולין בתרומה פסולה ועשאה שלישי וכן אם נגע באוכלין של קדש טמאין וא"כ חולין שנעשו על טהרת תרומה שנטמאו מותר לאוכלן ובמשניות דמס' טהרות דתנא הראשונים תלויות והשני נשרפה היינו תרומה אבל לא טהרות חולין ובשני שבילין במס' פסחים הלך באחד מהם ועשה טהרות ואחד הלך בשביל השני ועשה טהרות בבא לשאל בזה אחר זה שניהם טהורין ותוס' כתבו דלכך נקט טהרות ולא קתני אדם טהור משום דלגברי אע"ג דמוקמינן להו בחזקת טהורים מצריכין להו טבילה והזאה שלא יגעו שניהם בתרומה דאז התרומה נטמאה ואם נגעו שניהם כאחד ונכנס למקדש חייב כרת הנה במשנה גרסינן טהורין והוא על האנשים אם שאחד בודאי טמא מטהרין אותו בבא לשאל זה אתר זה ובכתובות (דף כ"ז ע"א) והלך באחד מהן ועשה טהרות ובא חבירו והלך בשני ועשה טהרות ר' יהודה אומר אם נשאל זה בפני עצמו וזה בפני עצמו שניהם טהורות והוא על הטהרות שעשו ותוס' כתבו לא שאכל אדם אחד דא"כ יאכל ודאי טומאה וצריך להבין אמאי לא אשמועינן על האנשים דהם טהורין דהוא רבותא יתירא אם שאחד יכול לבא לידי מיתה אם יאכל תרומה טהורה או לידי חיוב כרת כשיכנס למקדש או יאכל קודש אבל האוכל תרומה טמאה אינה רק בעשה אי אמרינן דאדם אחד יכול לאכול כמ"ש בש"מ דלשיטת רש"י אפשר לומר והיכא דנשאלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו דטהורות אפילו להאכילם לאדם אחד נמי נטהרו היה מקום לפרש דאשמועינן דטהרות המה טהורים גם לאדם אחר אבל לתוס' קצת קשה אמאי לא אשמועינן באדם ואפשר דאתי לאשמועינן דדוקא ברה"ר טהור אבל ברה"י טמא כר"י דסובר בנדה (דף ה') ספק טמא הבא בידי אדם נשאלין עליה אפילו בכלי המונח בקרקע כמי שיש בו דעת לישאל אך לפמ"ש תוס' נדה (דף א') דשני דלא ילפינן מסוטה רק דבר שיכול להיות אבל הכא אחד ודאי טהור וכיון דלא ילפינן מסוטה לא בא כאן לאשמועינן דבר שיש בו דעת לישאל וביבמות (דף קי"ח) מת בעלי תנשא

ותטול כתובה וצרתה אסורה היתה בת ישראל לכהן תאכל בתרומה פי' רש"י צרתה בת ישראל לכהן תאכל בתרומה בחזקת שבעלה קיים דברי ר"ט ור"ע אומר אין זה הדרך מוציאתה מידי עבירה ואסורה לינשא ואסורה לאכול בתרומה דנהי דלענין להשיאה לא מהימני הצרתה אבל לחומרא לענין תרומה תירץ תוס' ד"ה בת כהן מסופק להדיא דוקא בתרומה דרבנן אי נמי בתרומה דאורייתא דאוקמי אחזקה דדייקי ומינסבא ועל צרתה אין להאמינה ואוקמי אחזקת א"א מידי דהוה אשני שבילין מיהו איכא הכא חדא דעביד איסורא ממה נפשך ובכי האי גוונא לא ילפינן מסוטה כדמשמע בריש מס' נדה ומס' חולין. והקשה בשב שמעתתא (שמעתתא ז' פ"ב) דדבריהם סתומים בלי ביאור דהא גבי שני שבילין נמי איכא חד דעביד איסור דהא דאחד הלך בודאי בשביל טמא ואפ"ה שנים טהורין וכל חד וחד מותר לאכול בטהרות וגם מה ענין סוטה לכאן: ואפשר לפרש דבריהם כפי מה שפסק בש"ע (סי' ק"י סעיף ז') הביא בשם תוס' זבחים כמו דאסור לאכול שתים שתים לאדם אחד כולו כי בודאי יאכל האיסור כמו כן ב' בני אדם אין לאכלם כולם בבת אחת והט"ז משיג עם כל זה כתב (בס"ק ט') אבל אין בידי להקל בזה מאחר שכבר פסקו לאיסור בעלי ש"ע א"כ יש לומר ששני שבילין אין דבר ברור שעשה השנים האיסור בבת אחת ויאכלו הטהרות בזמן שחבירו יאכל וגם אם יגע באדם אחד או בטהרות אחד ואמאי טמא ממקום אחר יהיה צריכין לטהרות משא"כ בהני נשים כשהיא נשאת היא יושבת עם בעלה וצרתה אוכלת בתרומה בימי טהרתה אי אפשר להיות שלא יזדמן הני נשים לעשות בבת אחת ותעשה אחת איסור בודאי וקושית הט"ז דאמאי תנא בש"ע יו"ד (סי' ק"מ) דינים אלו ושם אין שייך שלא יהני ב' בני אדם כאחד דהא א"א שיכולין להזהר בכל סעודה שלא ישתמש כל אחד בכוסו בשעת סעודתו ובשעת שחבירו סועד וכן בטבעת שהזכיר שם לא קשה לפי מה שמחלק הש"ך (בס"ק נ"ב) דבאיסורי הנאה סגי לרמב"ם בשני תערובות ובאיסור אכילה צריך שלשה תערובות א"כ גם חומרא זו של יעשו שנים בבת אחת הוא רק באיסור אכילה לשיטת התוס' ומ"ש דאין למדין מסוטה כונתם אם היינו למדין שני שבילין מסוטה דטומאה ברה"ר טהור לא היה בידינו לחלק במקום דאחד עושה איסור ודאי אבל כיון דמוקמינן אחזקה מטהרין שני שבילין יש לחלק בין אחד עושה איסור בודאי: אך צריך להבין דהרי ספק תרומה ברה"ר טהור א"כ מותרים לאכול ואיך ניליף איסור כי איסור ברה"ר ספיקו מותר:

וכאן האיסור כל זר לא יאכל קודש ולזה יש לומר דתוס' מפלפל אי מותרת בתרומה דרבנן או גם בתרומה דאורייתא כמו בשני שבילין וקשיא להו דאיך יש סברא לומר שתהיה מותרת בתרומה דאורייתא כמו בשני שבילין למדין מטומאה ברה"ר ואיך ניליף

איסור זר לא יאכל קודש וכתבו תוס' דגם שני שבילין לא ילפינן מסוטה רק מטעם חזקה א"כ גם במקום דאחד עושה ודאי איסור דאורייתא אפשר למילף ומה שעמד הש"ש דהא גם בשני שבילין עושה אחד ודאי איסור ומה זה שכתב תוס' דהיה מסופק לר"י יש לומר עוד בשני שבילין בא האיסור משני דרכים ומעמידן כל אחד אחזקה אבל בכאן בא הספק מיתת הבעל כאשר מת היא מותרת להנשא וצרתה אסורה בתרומה הוא כמו שבאין לישאל בב"א:

(הנה כבר קדמנו בספר והביא המשנה למלך (בפ"ט מה' טומאת מת) מה שכתב האי סברא:

המעתיק):

הנה רש"י כתב דכל שלא שאל על חבירו אף שסיפר המעשה כך היה המעשה שלו ושל חבירו אבל אינו נשאל אלא על עצמו מה תהא על הבא לישאל בזה אחר זה והמשנה למלך כתב שם (דין ב') דא"כ איך כתב רש"י בכתובות (דף כ"ז) בכרכום שכתב במדר"י פריך דבכרכום שכיון לכולהו יהיה בב"א ולענד"נ דל"ק דלר"י תלה הדבר בהוראת התוס' כיון דהחכם מוכרח להשיב על שני דברים כאחד וא"י לומר טהורים אתם כו' בממ"נ אחד טמא בטהרות אינו מוכרח אשר חבירו בא לשאול על טהרות שעשה דהא יכול לאוכלם בטומאה כי לא מיירי בתרומה רק בטהרות חולין אבל בכהנים אין סברא לומר שכל הכהנים יגרשו נשותיהן וכשאנו מתירין הבא לפנינו הוה כאלו התירו את כולם ואין הדבר אם נודע לבד תלוי רק אם נודע לבד אשר יבא לפניהם השאלה להורות ואינו דומה כרכום לשבילין:

הנה השב שמעתתא הקשה להרמב"ם דספק טומאה ברה"י טהור משום דכל הספיקות מדבריהם א"כ באיקבע אסורא גם באיסורין אסור מדאורייתא אמאי תנן (בפ"ה דטהרות) השרץ והצפרדע ברה"ר חכמים מטהרין הא הוה איקבע איסורא הנה הרמב"ם כתב (בפי"ו מה' אבות הטומאה) דספק טומאה ברה"ר דטהור שכן מצינו בפסח שצבור עושין את הפסח בטומאה אם טומאה ודאית הותרה לצבור ק"ו ספק טומאה וכ"כ הרב (בפ"ד דטהרות משנה י"א) א"כ גם באקבע טומאה טהור ונראה דכהן יכול לילך בס' טומאה א"כ כשיש ספק בשבילין גם ר"ע מטהר דהא אם אמרינן דצריך הזאה וטבילה ויהיה אסור לכהן לילך ויאסרו השבילין ולא גרע מעשיית טהרה ובזה ניחא קושית התוס' במס' נזיר (דף נ"ז) דלענין טומאה ברה"י לא ילפינן רק דבר שיכול להיות אבל כשאי אפשר להיות שניהם טמאין כאחד ודאי טהור לא ילפינן וברה"ר ילפינן אפילו דבר שאי אפשר להיות מטהרינן שניהם ע"ש בזה ניחא כיון דילפינן מפסח דטומאה ודאי הותרה בצבור

גם דבר שאי אפשר להיות מ"מ כל אחד ספק מטהרינן ולזה כתבו תוס' בשני שבילין דגם כשבאין לישאל בבת אחת אינו רק מדרבנן אבל מדאורייתא טהורין: ספק על ספק לא על בפלוגתא דר"א ורבנן והקשה תוס' בשני בתים מדמה הש"ס בדיקה לס' טומאה ברה"ר ובספק על מדמה לרה"י דהנה רש"י לעיל לגבי בתים נמי אם באו לשאול זה לעצמו וזה לעצמו אמר ליה אי אתה צריך לבדוק כיון דבדיקת חמץ דרבנן תלינן לקולא ואמרו ספיקא מותר וכוונת רש"י דאיך מדמה הש"ס חמץ לטומאה ברה"ר דטומאה ברה"ר גזה"כ דטהור אבל ס' איסור אסור וכתב רש"י כיון דבדיקה היא רק מדרבנן הוה ספיקא דרבנן לקולא כמו ספק טומאה ברה"ר כשבאין לשאול זה בפני עצמו וזה בפ"ע אך מה שכתב רש"י דבדיקת חמץ דרבנן נראה דלאו מטעם ביטול דא"כ אם נטל העכבר הצבור לאחר זמן האיסור מקודם הביעור הוה ספיקא דאורייתא אך בשני בתים ע"כ מיירי בשאר בני אדם כמו בשבילין דאי שייך הב' בתים לאחד ע"כ דצריך לבדוק א"כ בצבור של חמץ אינו של בעל הבית ואינו שלו ואינו עובר על החמץ בבל יראה רק דצריך לבדוק דלמא אתי למיכל כי גם חמץ שאינו מקבל אחריות צריך לבער או לעשות מחיצה לפניו ולפ"ז יש לאוקמי דהצבור אינו של שניהם והבדיקה הוא מטעם דלמא אתי למיכל ואינו רק מדרבנן ומדמה אותו לספק טומאה ברה"ר משא"כ בספק על האבעיא הוא כשהחמץ הוא של בעל הבית והעכבר שקל לאחר שנאסר שאינו יכול לבטל הוה ספיקא דאורייתא ומדמה לספק טומאה ברה"י וקמיפלגי בפלוגתא דר"א ורבנן ואין הטעם של ר"א מטהר בספק ביאה מטעם ס"ס רק ר"א מטהר בספק ביאה גם בחד ספיקא כשהיה כל השדה מלאה טומאה כמ"ש רש"י בהדיא בע"ז (דף מ') וכן נראה מתוס' כאן דלא היה לפניהם מה שנכתב ברש"י שלפנינו דר"א מטהר מטעם ס"ס וכיון דר"א מטהר בספק ביאה א"צ בדיקה ולחכמים דמטמאים צריך בדיקה והיה קשה לרש"י א"ם לחכמים בס' על צריך בדיקה ואמאי בשני בתים דלעיל אם שאלו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו א"צ בדיקה וכתב רש"י גבי בתים ר"ל לעיל בשני בתים מודים רבנן דהכא דא"צ בדיקה כיון דשם מיירי בחמץ שאינו שלהם אחד דומיא דשני דהוה בדיקת חמץ דרבנן אבל בחמץ שלו בס' על צריך בדיקה אם אינו יכול לבטל ואפשר גם ביכול לבטל כמו דסברו הפוסקים כיון דנולד הספק בדאורייתא כי קודם הביטול הוה דאורייתא אבל בחמץ שאינו שלהם אינו רק מדרבנן משום דלמא אתי למיכל וכן נראה דתוס' פירש כן דהא דכתב רש"י בד"ה וחכמים מטמאין וגבי בתים אפי', רבנן מודים אין הכונה בס' על כי בזה רק בית אחר דאל"כ היה תוס' יכול להקשות על פירושו שהקשה בד"ה על ובדק ולא אשכח דהא בש"ס אמרו בפלוגתא דר"א ורבנן כמו בפלוגתא דר"מ ורבנן:

על בדיק ואשכח פלוגתא דר"מ ורבנן עיין בתוס' ואפשר לומר דאין כונת הש"ס לענין בדיקה כקושית התוס' או כרש"י דבדיקת חמץ דרבנן רק אם הבית הוא בחזקת בדוק או לא לר"מ אינו בחזקת בדוק ואם לוקח עכבר צבור ובס' אי על או לא על גם לר"א צריך בדיקה וכן לדידן בחמץ שאינו שלו דאף דהבדיקה אינו רק מדרבנן כיון דהבית אינו בחזקת בדוק ולרבנן הבית בחזקת בדוק:

שב שמעתתא (שמעתתא א' פט"ז) הקשה על הרמב"ם דסובר דקטנה נאסרה אם זינתה ברצונה לפיכך מקנין לה לא להשקותה אלא לפוסלה דהא קטנה הוה אין בה דעת לשאול ואשתמיטתיה דכן הוא בירושלמי ריש סוטה קטנה שזינתה אין לה רצון להאסר על בעלה והא תנינן כל שאין בו דעת לישאל ספיקו טהור הא אם יש בו דעת לישאל ספיקו טמא ברם הכא אע"פ שיש בו דעת לישאל ספיקא טהור דקטנה הוה דעת לישאל. בס' פני משה הקשה מהא דתני (בפ"ג דטהרות) חרש שוטה וקטן שנמצא במבוי שיש בו טומאה הרי אלו בחזקת טהרה ומחלק בין קטן וקטן ע"ש והוא בש"ס ארוך בסוכה (דף מ"ב) קטן היודע לשאול ברה"י ספיקו טמא וכן הוא ברמב"ם (פט"ו מה' אבות הטומאה) אך בביאה יש לומר דכל קטנה יודעת לשאול כמו דאיתא בנדה (דף מ"ה) ואינו דומה לשרץ במבוי. תוס' כתבו בכמה מקומות דסוטה עשאו כודאי ומנ"ל דתורה עשאו כודאי דלמא מטעם ספק אסורה לשיטת הרמב"ם שכל ספק מותר מן התורה ניחא ואפשר לומר דהרמב"ן הקשה דאיך יליף מסוטה ס' טומאה ברה"י דבסוטה יש רגלים לדבר ותירץ דכיון שהיא טוענת ברי ע"ש והרי בסוטה אמרינן לבעל ולבועל אף ששניהם טוענין ברי ובס' דתרי ותרי אם נשאת לאחר מעדיו והיא טוענת ברי א"צ להוציא אלא ודאי דהתורה עשה כודאי:

סימן תמ

אלה דברי נכד הרב המחבר הרב המאוה"ג החריף המפורסם מו"ה יחיאל מיכל הכהן נ"י:

סעיף א עכו"ם שהפקיד חמצו אצל ישראל אם הוא:

חייב באחריותו מגניבה ואבידה בין שהוא בביתו בין שהוא בכל מקום ברשותו חייב לבערו וי"א שאפילו אינו עליו אלא שומר חנם שחייב בפשיעה חייב לבערו ואפי' אם אינו חייב באחריות בדין אלא שיודע שהעכו"ם אלם ויכפהו לשלם אם יאבד חייב לבערו ויש חולקים:

הנה איתא בפסחים (דף ה' ע"ב) א"ל רבא לבני מחוזא בעירו חמירא דבני חילא מבתייכו כיון דאילו מיגנב או מתביד ברשותייכו קאי ובעיתו לשלומי כדלכון דמי כתב הרא"ש

וי"א דדוקא ש"ש דחייב בגניבה ואבידה אבל שומר חנם לא ודייקו מלישנא דאלו מיגנב או מיתביד וכ"כ ר"י ובה"ג כתב שומר חנם נמי מיגנב או מיתבד בפשיעה קאמר. והרא"ש הכריע דאפי' ש"ח נמי דהא תניא נכרי שנכנס לחצירו של ישראל ובצקו בידו אינו זקוק לבער הפקידו אצלו זקוק לבער ומכאן ראיה דשומר חנם חייב לבער דסתם פקדון שומר חנם הוא:

ותמה בס' שאגת אריה (סי' פ"ת) וכי דין שומרים נוהג בשל נכרי דאי ממעטינן הקדש מדין שומרים מרעהו הנ"ל יש למעט נכרי מיניה רעהו ולא של נכרי וא"כ הא דתניא הפקידו אצלו זקוק לבער או משום דמסתמא חייב באחריותו מדין שומרים אלא ע"כ מיירי שהפקידו אצלו וקיבל עליה אחריות בפירוש ולא בסתם פקדון דאינו אלא ש"ח אייר וכדברי הרא"ש וכיון דע"כ מיירי שקבל עליה אחריות בפירוש הא יוכל לאוקמי שמיירי שקבל עליה בפירוש אפילו אחריות של גניבה ואבידה כיון דלא אייר מאחריות של פקדון דסתמא ולפיכך צריך לבער אבל משום אחריות דפשיעה י"ל דא"צ לבער והרא"ש סובר דהא דמיעטה התורה מדין שומרים אפילו מפשיעה עיש"ה: ונראה לתרץ שיטת הרא"ש ז"ל דבב"מ (דף נ"ח) אמר ר"י בשקני מידו ובתוס' וא"ת דבפ' הפועלים תניא מתנה ש"ח להיות כשואל להתחייב באונסין ופריך במאי מתנה בדברים ומשני אמר שמואל בשקני מידו וכו' אמר אפילו תימא לא קני מידו בההיא הנאה דקא מהימן ליה גמר ומשעבד נפשיה א"כ אמאי בעינן קנין וי"ל דהכא דפטור אפילו משבועה לא משעבד נפשיה בלא קנין א"נ התם כיון שמתחייב כשואל סוברים העולם שהשאיל לו ובההוא הנאה משעבד נפשיה עי"ש א"כ לשני תירוצי התוס' לא מחייב במקבל פקדון מנכרי וקבל עליו אחריות גניבה ואבידה לא מהני בדברים וכמובן א"כ לפי מה שפסק הש"ך (בסי' קכ"ג ס"ק ל') דחליפין לא מהני בנכרי עי"ש וכיון שכן קשה האיך משכחת לה בקבל אחריות על חמץ של נכרי דעובר על בל יראה אמאי הא בדברים לא מתחייב ובקנין נמי לא דל"ש בנכרי לשיטת הש"ך הנ"ל:

ונראה לתרץ עפ"י דברי הריטב"א ז"ל בסו"פ השוכר את הפועלי' גבי מתנה שומר חנם להיות כשואל במאי בדברים כתב הראב"ד ז"ל וקשיא לי כיון דתנאי בשעת משיכה הוא למה ליה קנין והלא כל תנאי שהוא בשעת מעשה מקיים בלא קנין ולא קשיא הא דכל תנאי בשעת מעשה תנאו קיים אם לא יתקיים התנאי המעשה בטל וזה השומר א"ת התנה שישמור כשואל אם לא יתקיים תנאו תהיה השמירה בטילה ומשיכתה לשמור בטילה וכ"ש שיהיה פטור לפיכך צריך קנין עכ"ל עש"ה:

ופירש דבריו דאלו לא היה השומר צריך משיכה רק בקבל עליו השמירה היה מתחייב א"כ כיון שקבל עליו השמירה באיזה אופן שיהיה או כש"ח או כש"ש או כשואל אם לא שמר כאופן שהתנה היה מתחייב אבל כיון שצריך קנין משיכה ובקבל עליו לשמור בלא משיכה לא מתחייב רק מטעם משיכה וא"כ כיון שהמשיכה היתה רק על דעת שישמור כשואל וכיון שלא קיים התנאי המעשה דהיינו המשיכה בטילה ומש"ה לא מתחייב בדברים מטעם תנאי: והנה בחו"מ (סי' רצ"א סעיף ה') יש מי שאומר בזה מיד כשקבל עליו לשמור או שאמר הנח לפני ונסתלקו הבעלים משמירה חייב עליה אם פשע אע"פ שלא משך הוא שיטת הרא"ש ז"ל עיי"ש א"כ לשיטת הרא"ש דלענין חיוב פשיעה לא צריך משיכת השומר רק בקבל עליו סגי א"כ שפיר יכול להתחייב בדברים להיות שומר תנם כדברי הראב"ד ז"ל הנ"ל דתנאי בשעת מעשה מתקיים בלא קנין נמצא לפ"ז דאין יכול להתחייב בקבלת אחריות על חמץ של נכרי רק אחריות פשיעה דלא צריך קנין וכנ"ל אבל אחריות גניבה ואבידה לא מצי להתחייב בקבלת אחריות בדברים ורק בקנין ולשיטת הש"ך הנ"ל לא שייך קנין בנכרי ואפילו אי נימא דהרא"ש סובר כשיטת ר"ת ז"ל דקני חליפין בנכרי אפ"ה עכ"פ בלא קנין לא מצי להתחייב בדברים לענין גניבה ואבידה בדברים בעלמא וכמו שמבואר מתוס' הנ"ל:

ומיושב היטב דברי הרא"ש הנ"ל שהוכיח שפיר דאפילו ש"ת נמי חייב לבער מהא דנכרי שנכנס לחצרו של ישראל ובצקו בידו הפקידו אצלו חייב לבער דסתם פקדון שומר חנם הוא היינו אף דע"כ מיירי בקבל עליה אחריות אפ"ה כיון דבדברים לא יוכל להתחייב כש"ש אפילו אי נימא דקנין מהני וכיון שצריך קנין הוא סתמא קתני משמע אפילו בלא קנין וכ"ש אי נימא כשיטת הש"ך ז"ל דלא קני חליפין בנכרי ולא מצי להתחייב באחריות רק בחיוב פשיעה ולא יותר וכנ"ל וא"ש:

ויהיה מיושב בזה שיטת הרמב"ם הובא (בסי' תמ"א) שאפילו אם אינו חייב באחריותו בדין או שיודע שהנכרי אלם ויכפהו לשלם אם יאבד חייב לבערו ופירש הא אלו מיגניב או מיתביד בעיתו לשלומי הוא שלא מן הדין ותמהו דמנ"ל להרמב"ם ולהנ"ל ניחא כיון דהרמב"ם סובר דאינו חייב לבער רק אחריות גניבה ואבידה ואחריות זאת לא משכחת לה שיהיה חייב הדין דלא מתחייב בדברים וגם קנין לא שייך בנכרי וע"כ דאפילו:

כשמתחייב שלא כדין נמי חייב לבער ומש"ה גם אחריות אלם אף שלא קבל עליה כלום נמי חייב לבער:

ומיושב קושית הט"ז שהקשה שם על הרמב"ם מהא דקאמר בגמ' הא דקבל עליה אחריות ואז אסור אפילו חמץ של אחרים כדאמר רבא בעירו כו' דמלשון שקבל עליה

אחריות משמע שישראל עצמו קבל עליה אחריות לא באונס וא"כ האיך מייתי ראיה לרבא עי"ש דהא רבא מיירי באחריות אלם כן פירש היד אפרים הקושיא:
ולהנ"ל ניחא דאפילו כשקבל עליה אחריות לא מהני עפ"י הדין וכנ"ל ודמי ממש להא דאמר רבא בעירו חמירא דבני חילא וכנ"ל וא"ש בעזה"י:

סימן תמא

סעיף א נכרי שהלוה לישראל על חמצו ומשכונו בידו ואמר ליה מעכשיו יהא שלך אם לא אפרע לזמן פלוני והגיע הזמן ולא פרעו מותר אפילו לא הגיע זמן שקבע עד אחר הפסח דכשהגיע הזמן ולא פרע נקנה לו למפרע והוי ליה חמצו של עכו"ם:
הנה גרסינן בגמ' פסחים (דף ל"א) האמר רמב"ח ראובן שמכר שדה לשמעון באחריות וזקפן עליו במלוה ומת ראובן ואתא בע"ת דראובן וטריף ליה מיניה ואתא שמעון ופייסו בזוזא דינא הוא דאתו בני ראובן ואמרי ליה לשמעון אנן מטלטלין שבק לנא אבון גבך ומטלטלי דיתמי לבעל חוב לא משתעבדי ואמר רבא אי פקח שמעון מגבי להו ארעא והדר גבי לה מנייהו דאמר ר"נ יתומים שגבו קרקע בחובת אביהן בע"ח חוזר וגובה אותה מנייהו שאני התם דאמר להו כי היכי דמשתעבדנא ליה לאביכן משתעבדנא נמי לבע"ח דאבוכון מדר"נ דתניא ר"נ אומר מנין לנושה בחבירו מנה וחבירו בחבירו שמוציאין מזה ונותנין לזה דכתיב ונתן לאשר אשם לו והקשה בתוס' דא"כ גם במטלטלין נימא הכי ונראה לר"י דדוקא גבי קרקע שייך למימר הכי דבת שיעבוד וכתב מהרש"א דהכי קשיא להו כיון דבע"ח דאבוהון משתעבד ליה כמו אביהן חי א"כ לאו מטלטלי דיתמי הוא ותירץ דר"י דאין לנו לומר מדר"נ באילו בע"ח דאביהן היה חייב ליה אלא דחשבינן הקרקע משועבד: לאביהן כאלו היה בידו והקשה המהרש"א דהא דינא דר"נ אף לענין מטלטלין:
ולכאורה צריך להבין קושיתו דהא מבואר בהכותב מי שמת והניח אשה ובע"ח ויורשין ר"ט אומר ינתנו לכושל שבהן דהיינו לבע"ח וכתב הרי"ף דטעמא דר"ט מטעם שעבודא דר' נתן ור"ע סובר דיתנו ליורשין שכולן צריכין שבועה ואין היורשין צריכין שבועה וכל זמן שלא נשבע אין להם רשות בנכסים ואין אנו יודעין אם יש להן עליו כלום ושעבודא דר"נ שיהיה גוף הלוה משועבד להמלוה הוא דוקא כשהחוב מבורר אבל אם מת הלוה וצריך המלוה לישבע לא נשתעבד הלוה השני מדר"נ:
ויש לדקדק ג"כ מלשון דר"נ יתומים שגבו קרקע בחובת אביהן בע"ח גובה מהן ואמאי לא נאמר דהמלוה בעצמו גובה מהלוה השני קרקעות מדר"נ דהא הקרקע היתה משועבדת ללוה שלו אלא ודאי דלא נשתעבד הלוה השני לו כשאין החוב מבורר דצריך לשבע ואנן

פסקינן כר"ע ודלא כר"ט א"כ שפיר מחלקין תוס' בין מטלטלין וקרקע כיון שאין המלוה יכול לגבות מהלוה השני רק כשגבו היתומים נשבע ונוטל א"כ יש לחלק בזה דוקא בקרקע דגובין מיתומים בשבועה אבל במטלטלין כיון דהמלוה לא היה יכול לגבות וכשגבו היתומים נעשו מטלטלין דיתמי וצריך לומר דקושית המהרש"א אינו מהא דר"נ דיתומים שגבו קרקע כי בזה שפיר יש לחלק כמו שחלקו תוס' בין קרקע ומטלטלין מטעם דר"ע דמחייב שבועה אבל בראובן שמכר שדה לשמעון באחריות וזקף עליו במלוה א"צ שמעון לישבע שלא פרע לו ראובן כמו שהקשה (בפ' מי שהיה נשוי) ועוד דהא מביא באה"ע סי' צ"ו סעי' י"א) דאם תפסה מעות ואינו רוצה לישבע לא מפקינן מיניה א"כ גם ר"ע מודה לר"ט דיתנו לכושל שבראיות דהוא הבע"ח ואמאי אמרו לו בני ראובן אנן מטלטלין שביק אבוהון גבך:

ונראה דהנה דאמר הרי"ף דר"ט סובר דיתן לבע"ח מטעם שעבודא דר"נ אבל בלא שעבודא דר"נ לא היו המטלטלין משועבדים לו ע"כ דשעבודא דר"נ אינו על הנכסים לבד אלא גם גוף של הלוה השני משועבד להמלוה הראשון וכן סברו הפוסקים לשיטת ר"ת דמוכר שטר חוב לחבירו יכול למחול מטעם הלוקח לא קנה שעבוד בגוף של הלוה ובשעבודא דר"נ סברינן דא"י למחול וע"כ דנשתעבד הגוף של הלוה השני להמלוה וכיון דנשתעבד הגוף לא שייך לומר דמטלטלין שבק אבונא גבך כי כשגוף הלוה נשתעבד להמלוה חייב לשלם לו מטלטלין כמו הלוה הראשון שמת אם היה חי ויש לומר דלכך המטלטלין משועבדים להמלוה כיון שהלוה נתחייב בשעבוד הגוף לשלם לשמעון וכאשר לוה שמעון מלוי נתחייב שעבוד שלו הגוף של ראובן ללוי אבל כאן לא שייך לומר שקנה ראובן שעבוד הגוף של שמעון כי נתחייב לו בעד הקרקע אשר זקף עליו במלוה ולשמעון קונה אשר גוף שלו נשתעבד לעצמו עבור החוב האחריות אשר מניע לו משמעון כי כלל גדול בענין הקנין דאין אדם קונה רק דבר שלא היה ברשותו אם שהיה ברשותו ויצא מרשותו אבל דבר של עצמו אינו יכול לקנות וראיה לזה התוס' בקדושין (דף י"ז) והביא ראי' דמחילה אין צריך קנין דבעבד עברי אמרו בש"ס דאינו זוכה בעצמו במחילה דגופו קנוי ליה לרב שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול וכתבו אבל אם לא היה גופו קנוי לו היה מחילה מועיל מוכח דמחילה לא בעי קנין וכתבו דיש לדחות כיון שהוא מוחזק בגופו אין קנין גדול מזה כונתם דיש לומר דמחילה צריך קנין רק בע"ע לולא דגופו קנוי ליה ממש היה מועיל המחילה בעבד עברי כי הוא מוחזק בעצמו אין לך קנין גדול מזה וקשה דא"כ לשיטת ר"ת דכתב במכירת שטרות דלכך יכול המוכר למחול דשעבוד הגוף אינו במכירה וכיון דמחל לו השעבוד הגוף אין הנכסים חייבין

לשלם א"כ איך יש במציאות דמחילה היה צריך קנין דהא הוא מוחזק בגופו א"ו דסברי הם דאין אדם יכול לקנות דבר שכנוס לרשותו רק מה שלא היה ברשותו ויצא מרשותו יכול לקנות מחדש שיכנוס לרשותו לזה בעבד עברי אף אם גופו לא היה קנוי עכ"פ פשיטא דאם מכר עצמו לעבד א"י למכור עצמו עוד הפעם לאחד א"כ כשרבו מוחל לו הגרעון כסף העבד מוחזק בגופו והוה כאלו החזיר לו המשכון שקונה שיכול למשכנו עוד הפעם אבל בלוה נהי שהמלוה קונה שעבוד גופו שחייב לו לשלם מ"מ הלוה יכול לשעבד עצמו לאחרים ג"כ לא יצא שעבוד גור' מרשותו כלל אינו יכול לזכות כי גם קודם המחילה היה יכול לשעבד עצמו לאחרים והיה מוחזק בגופו א"כ אם היה מחילה צריכה קנין לא היה מהני שיקנה לעצמו שעבוד הגוף מכ"ש דא"י לזכות שעבוד גופו שיהיה חייב לשלם לעצמו א"כ יש חילוק כשראובן לוה משמעון ושמעון לוה מלוי שפיר קנה שעבוד הגוף של ראובן ונעשה ראובן לוה שלו ומחויב לשלם מטלטלין כמו הלוה בעצמו חייב לשלם מטלטלין אבל אם לוה ראובן משמעון ושמעון מראובן וקנה שמעון משעבוד הגוף של ראובן וקנה ראובן כשלוה את שמעין שעבוד של עצמו אשר הוא חייב לשלם לעצמו ומחויב לשלם לעצמו מטלטלין כמו שהיה חייב לשלם את שמעון זה לא אמרינן איך יכול האדם לקנות לעצמו שיעבוד שהוא חייב לשלם לעצמו לזה מחלק תוס' בין קרקע למטלטלין דאותו קרקע של ראובן שהיה משועבד לשמעון במה שלוה לשמעון קנה לעצמו כי קודם שלוה לשמעון לא היה יכול למכור ולמשכן ולהפקיע שעבודו של שמעון ובמה שלוה לשמעון קנה השעבוד של קרקע שיכול למכור ולמשכן ולפ"ז דינא של רמב"ח הוא אפילו אליבא דר"ע דכיון דאינו יכול לקנות השעבוד הגוף של עצמו שיתחייב לשלם לו אין גובה מטלטלין רק מקרקע ודינא של ר"נ יתומים שגבו קרקע מבע"ח גובה מהם אבל לא מטלטלין הוא רק אליבא דר"ע:

הרמב"ן בס' מלחמות כתב אפילו לאביי דס"ל למפרע הוא גובה הוא רק במקרקע אבל במטלטלין כשמוכר הלוה אין המלוה גובה אין בדין שגם המלוה יכול למכור או להקדיש דליכא מידי דמזבין האי ומזבין האי וכתב דלענין שעבודא דאורייתא גם במטלטלין משועבד ונראה דרק חכמים הפקיעו השיעבוד ולכאורה נראה דמטלטלי דיתמי אינם משועבדים מדאורי' דהא אמר ר"מ (ב"מ דף קי"ד ע"ב) כיון שמחזירין למה ממשכנין שלא ישתמט שביעית ולא יהיה נעשה מטלטלין אצל בניו מוכח דמטלטלי דיתמי מדאורייתא לא משתעבדי וצריך לומר דהא דמטלטלי לא משתעבדי מדאורייתא כי אין דעתו של המלוה על המטלטלין כי יכול הלוה במטלטלין להבריח וגם הלוה אי רוצה להשתעבד לו שיהיה בידו לשלם במטלטלין למכור כמ"ש בתומים

(סי' ק"ז ס"ק ד') א"כ בכאן כשלוה על חמצו כיון דהמלוה סמך על המטלטלין סובר הרמב"ן דשעבודא דאורייתא רק דחכמים הפקיעו השעבוד שאינו יכול לגבות מלקוחות ומיתומים וקמפלגי בדר"י דאר"י מנין לבעל חוב שקונה משכון ועמדו תוס' וראשונים דהא דר"י לא אמר רק במשכנו שלא בשעת הלואה ובעה"מ כתב בגטין דהמלוה על המשכון אף במשכון בשעת הלואה לא משתמיט אף דר"י לא אמר רק במשכון שלא בשעת הלואה כתב דהכי פירושא שאני משכון הואיל ומקניא ליה כדר"י כלומר מגו דמשכחת ליה דקני ליה כדר"י והוא שלא בשעת הלואה שהוא כנגוש ועומד לא קרינן ביה ולא יגוש במשכון בשעת הלואה הואיל ואיכא שם משכון דקני ליה ותמהו עליו דהא טעמא דמשכון לא משתמיט משום טעמא דתפיס ליה ונגוש ועומד ואי האי משכון לא תפס ועומד מאי אהני לן מאי דאפשר במשכון אחר דעלמא למקרי ליה קנוי כדר"י ע"ש ברשב"א וכן כתב בסוגיא זו וסבר יותר דבמשכון אמרינן למפרע הוא גובה אבל בשמיטה ליכא למימר טעם זה כי בשביעית אינו משתמט אף דלא בא לידי ב"י כלל אפילו אם החזיר לו המשכון קודם שמיטה כמבואר (בסי' ס"ז): ונראה לענ"ד דהנה אנן פסקינן דאם מתנה בפירוש שלא ישתמט שביעית אינו משתמט רק אם אינו מתנה יהיה הלואה בסתם שמיטה. משתמט והנה במשכון שלא בשעת הלואה אמרינן בב"מ (דף קי"ד) מאחר שמחזירין למה ממשכנין מעיקרא ומשני שלא תהא שביעית משתמט חזינן דאי דאינו מועל במשכון כי צריך להחזיר מהני המשכון שלא ישתמט שביעית א"כ במשכון בשעת הלואה חזינן דהמלוה רוצה להיות:

בטוח יותר על מעותיו ומקבל משכון שלא יצטרך להחזיר עכ"פ גם זה הכח שיש במשכון דצריך להחזיר דהיינו שלא בשעת הלואה דשביעית אינו משמט מסתמא קיבל המשכון בשעת הלואה דלא ישתמט שביעית היה כאילו התנה המלוה שלא ישתמט שביעית אבל לענין אחריות איתא בש"ס אימר דאמרו ר"י שלא בשעת הלואה בשעת הלואה מי אמר כי מסתמא לא נתרצה המלוה שיהיה אחריותו עליו:

הנה הבאנו למעלה דברי דרב המחבר הרב המאוה"ג החריף המפורסם מוה' יחיאל מיכל הכהן נ"י בענין הזה:

שם סעיף א נכרי שהלוה לישראל על חמצו ומשכונו בידו ואמר ליה מעכשיו יהיה שלך אם לא אפרע לך לזמן פלוני וכו' מותר אפילו לא הגיע זמן שקבע עד אחר הפסח וכן הוא מבואר בדעת הרמב"ם ז"ל שהכל תלוי במעשיו אפילו הגיע זמן קודם פסח:

הנה הרא"ש ז"ל הקשה עליו מהא דקאמר בש"ס (דף ל"א ע"א) אא"ב למפרע גובה אמטו להכי מותר בהנאה והא בס"ד דלא ידע בדהיינו לא שייך לומר הגיע זמן הפרעון קודם

פסת כיון דכ"ז שמונח בבית הלוה הרשות בידו לסלק המלוה בדמים ואפ"ה ניחא דמותר בהנאה א"כ ה"ה לרבא באומר מעכשיו אפי' הגיע זמ"פ לאחר פסח דהרשות ביד הלוה לסלק להמלוה בדמים קודם הגעת זמן אפ"ה יהיה מותר החמץ כמו לאביי דג"כ הרשות בידו לסלק כ"ז שמונח בבית הלוה ב' קושיות התוס' בזה אהב"ע שהרהינו אצלו תימא לריב"א אביי האיך יתרץ הך דע"כ בדר"י קמפלגי וסיפא דקתני נכרי שהלוה את ישראל על חמצו אמאי ד"ה עובר אע"ג דלא קני כיון דלמפרע גובה ורישא נמי אמאי אינו עובר למ"ד כיון דלמפרע גובה עוד קשיא בדברי רש"י ז"ל שפי' שישראל שהלוה לנכרי על חמצו קודם הפסח לאחר הפסח אינו עובר אם נהנה ממנו וקשה אמאי לא פירש רש"י ז"ל לענין בל יראה כמו שהקשו המפרשים ז"ל:

ונראה לע"ד לתרץ דיש להבין פלוגתא דאביי ורבא דאביי סובר דלמפרע גובה כיון דמטא זמן ולא פרעו אגלאי מלתא דמעיקרא ברשותיה הוה קאי ושפיר אקדיש ושפיר זבין ורבא סובר מכאן ולהבא הוא גובה כיון דאילו הוי ליה זוזי הוה מסלק ליה בזוזי ומשתכח דהשתא קא קני ולא מובן סוד פלוגתתם בזה. ונראה דסברת רבא הוא כך מאחר דקיי"ל דאין ברירה דהכא לא אמרינן אגלאי מלתא למפרע כמו בכל ברירה דלא אמרינן ומעתה יש להבין סברת אביי אמאי אמרינן איגלאי מלתא למפרע הא קיי"ל דאין ברירה. ונראה לומר דהנה בב"ק (דף ס"ט) פריך על ר"י דאמר גזל ולא נתייאשו הבעלים שניהם אינם יכולין להקדיש זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו ופריך מהא דצנועין מניחין את המעות ואומרין כל הנלקט מזה מחולל על המעות הללו דהא כיון שכבר נלקט אינו ברשותו והאיך יכול לחול ומתרץ דאימא כל המתלקט היינו שעתידין ללקוט וקאמר בגמ' דזה מלוי בברירה ובתוס' ד"ה כל הנלקט תימא מתי אומרים כן דמה שלוקטים אחר אמירה לא היה מועיל וכי בכל שעה היו אומרים כן ואומר ר"י דכל הנלקט לאו ממש לאתר לקיטה אלא מניח מעות אתר בעוד שלא נלקט ואומר כרם רבעי זה כשיהיה נלקט יהיה, מחולל אחר לקיטה כו' עכ"ד ופירש הר"ש בפ"ה דמע"ש דלא שייך ברירה בענין זה הואיל ואינו חל החלול עד שיתלקט דדוקא כל המתלקט חשיב התם ברירה דקאמר מעכשיו יהיה מחולל על מה שנלקט אח"כ. והרשב"א ז"ל בתולדות אדם פ"ב הוסיף על סברא זאת דהיכא דאפשר לחול אח"כ חל למפרע ג"כ אף דלמ"ד דאין ברירה שם הקשה לי אחד על מאי דקיי"ל דבמוכר לחבירו א' מקרקעותיו סתם שיתן לו איזה שירצה הא אין ברירה וכתב וז"ל דאין דין ברירה אלא מה שאנו צריכין לומר הוברר הדבר למפרע שמה שהיה עכשיו כבר הוא חל אז מעיקרא שאלו לא הוברר הדבר אין לו הקיום כההוא דהלוקח יין מבין הכותים שהוא מפריש לאחר

ששתה ואם אין ברירה נמצא זה שותה טבלים למפרע וכו' וכן ההוא דרבי דוסא דכל שילקטו עניים היום יהיה הפקר דאי אין ברירה שלא קדם הפקר נמצא אוכלים גזל וכן בצנועין שאומרים כל המתלקט יהיה מחולל על המעות הללו שאלו לא חל החילול בתחלה נמצא דאוכלים באיסור וכן כולן וכן בהר"ז גיטך מעכשיו אם מתי שאם אין ברירה הו"ל גט לאחר מיתה וכו' אבל במכר ונתן למה אנו צריכין לברירה כל שנותן לו אחד משדותיו מחמת מכר או מחמת מתנה הר"ז קנוי לו דאפילו לא נתן לו עד עכשיו הר"ז קיים ואינו צריך לקיום המקח והמתנה דלמעיקרא עיישש"ה. ואא"ז ז"ל בנתיבות (סי' ס"א) חידש סבר זאת מדעתו וי"ל דבסברת הרשב"א ז"ל והתוס' פליגי אביי ורבא דרבא סובר מכאן ולהבא גובה הוא כסברת התוס' דאף דיכול לחול אח"כ אינו חל מעיקרא רק אח"כ לאחר שנתברר ואביי סובר כשיטת הרשב"א ז"ל דהיכא דיכול לחול אח"כ אמרינן נמי דחל למפרע להכי שפיר למפרע גובה. ולפי"ז יש להקשות בהא דקאמר בגמרא אא"ב למפרע גובה אמטו להכי מותר בהנאה דהרי אפילו למ"ד למפרע גובה נמי קשה אמאי מותר החמץ בהנאה דהא הא דסובר למפרע גובה משום דיכול לחול הקנין אח"כ אבל בחמץ בפסח אין יכול הישראל ליתן החמץ לנכרי המלוה דהוי איסורי הנאה ואסור לפרוע באיסורי הנאה וכמ"ש במ"א ובמקו"ח עיי"ש וא"כ ממילא לא אמרינן ברירה ולא הוי למפרע שלו אפי' לאביי: ולכאורה לא קשה דהא הבע"ח יכול לטרוף מנכסי הפקר וגם בנתייאש כתב בתומים (סי' ל"ז ס"ק י"א) הבע"ח יכול לגבות דלא עדיף מהפקר ומכר דהמלוה טורף א"כ הנכרי המלוה יכול ליקח בתורת שיעבוד אף לאחר זמן איסור ונעשה אינו ברשותו של ישראל ואף דהוי הפקר כמו דאמרינן בגמ' ובא אחר ושורפו במועד פטור שהכל מצווין עליו לבערו אפ"ה הא הבע"ת יכול לגבות מהפקר ואף דאין ישראל רשאי ליתן לו החמץ שלו יהנה מאיסור הנאה אבל הבע"ח בעצמו יכול לגבות בע"כ בתורת שיעבוד לא אמרינן למפרע גובה משום דהוה יכול למכור אפ"ה בנכרי שהלוה לישראל על חמצו אינו עובר. וכתב הרמב"ן ז"ל וז"ל אבל המטלטלין והקרקעות אפשר שיהיו שוין מפני שדין תורה משניהם בע"ח גובה אפי' מלוה ע"פ עכ"ד. ולכאורה אינו מובן אמאי אזלינן בזה בתר דאורייתא והלא חכמים הפקיעו השעבוד ממטלטלין ויהיה החמץ אסור בהנאה מדרבנן. אמנם ניחא דקיי"ל בש"ע חו"מ (סי' ק"ד) דמלוה ע"פ מוקדם קודם למלוה בשטר מאוחר למיגבי מיניה דר"י והטעם משום דכ"ז שלא מכר הלוה הקרקעות לא הפקיעו חז"ל השיעבוד דלא הפקיעו רק כשימכור הפקיעו השיעבוד ממלוה ע"פ אבל כשלא מכר נשאר הדין על דאורייתא וכיון דשיעבודא דאורייתא להכי מלוה ע"פ קודם למלוה בשטר מאוחר וא"כ ה"נ שפיר כתב הרמב"ן דכיון דהלוה לא

מכר המטלטלין והוי מניה דר"י כיון שלא הפקיעו חז"ל השיעבוד כ"ז שלא מכר ואוקמא אדאורייתא ולהכי החמץ מותר בהנאה דאזלינן בזה בתר דאורייתא וכנ"ל כן נראה לפרש דברי הרמב"ן ז"ל בעזה"י:

וקשה כיון שאינו יכול ליתן החמץ אח"כ להבע"ח לא אמרינן למפרע גובה ואין לומר כאן דיכול לגבות בתורת שעבוד אף מהפקר וכנ"ל זה אינו דהא מטלטלין אינו יכול לגבות בתור שיעבוד מהפקר ואין לומר כיון דמן התורה יכול לגבות מהמטלטלין מהלקוחות ז"א דע"פ יהיה אסור מדרבנן דהא כיון שמכר או הפקיר הפקיעו חז"ל השיעבוד ואינו יכול לטרוף וכיון שהפקיעו חז"ל השעבוד יהיה החמץ אסור בהנאה מדרבנן דאינו יכול לגבות בזמן האיסור בתורת שיעבוד וא"כ לא אמרינן בזה למפרע גובה:

וי"ל דמיירי בהגיע זמ"פ קודם הפסח נמצא דשפיר יכול להקנות לו מזמן הפרעון וממילא אמרינן שפיר למפרע גובה דלשיטת הרמב"ם א"כ מיירי בהגיע זמ"פ קודם פסח ומתיישב קושית הרא"ש ז"ל על הרמב"ם ז"ל הנ"ל כך דהנה הפ"י כתב דהמשנה מיירי באפותיקי מפורש כדתנן הלוה על חמצו. והנה כתב הטור בסי' קי"ז דגם באפותיקי מפורש יכול הלוה לסלקו: בזוזי ונראה הטעם דלענין זה שלא יהיה יכול לסלקו בזוזי הוה אסמכתא ולפי"ז לאביי למפרע גובה והוי כאומר מעכשיו ומבטל לאסמכתא א"כ לא יכול לסלקו בזוזי באפותיקי מפורש באומר לא יהיה לך פרעון אלא מזה ומיושב היטב דלאביי ניחא דלמפרע גובה וי"ל שהגיע זמ"פ קודם הפסח ולא מצי לסלקו בזוזי ולאביי באפותיקי מפורש ולהכי מותר החמץ בהנאה כשמגיע זמ"פ קודם הפסח אבל לרבא שסובר מכאן ולהבא הוא גובה ואפי' באפותיקי מפורש יכול לסלקו בזוזי וכנ"ל וא"כ לא שייך לומר הגיע זמן קודם הפסח כיון דיכול לסלק בזוזי ופריך הגמ' שפיר אמאי החמץ מותר בהנאה אבל לאביי ניחא א"כ כיון דגם לאביי שייך לומר הגיע זמ"פ קודם פסח ומיושב קושיות הנ"ל דקאמר בגמ' שפיר דלאביי ניחא:

ולפ"ז קשה בהא דקאמר בגמ' ותסברא אימא סיפא אבל נכרי שהלוה לישראל על חמצו ד"ה עובר אמאי למ"ד למפרע גובה יהיה הכא אינו עובר ולהנ"ל מאי פריך דלמא מיירי הברייתא בהגיע זמ"פ לאחר פסח ומש"ה לא אמרינן למפרע הוא גובה וכנ"ל. אך לא קשה כלל דא"כ גם הרישא בישראל שהלוה לנכרי על חמצו מיירי נמי בהגיע זמ"פ לאחר פסח ואמאי סובר ר"מ דעובר משום דלמפרע גובה והוי של ישראל ואמאי כיון דלאחר זמן האיסור אינו יכול הישראל לגבות וממילא דלא אמרינן ביה למפרע גובה משום דאין ברירה והתוס' בגטין (דף כ"ה) כתבו היכא דלא התנה אפי' ר"מ סובר אין

בירה ואמאי החמץ אסור וע"כ בהגיע זמ"פ קודם פסח וממילא גם הסיפא מיירי כן ופריך בגמ' שפיר:

אמנם זה הוא רק לרבא לשיטתו שסובר כל מלתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני וממילא אף כשיגבה החמץ לא יהיה קני לו דלא מהני ולהכי בהגיע זמ"פ בפסח לא אמרינן למפרע גובה אבל לאביי שסובר אי עביד מהני וא"כ כשישראל יגבה החמץ בתורת שיעבוד אף דאינו רשאי ויעבור על מימרא דרחמנא אפ"ה יהיה שלו כשיגבה ומטעם איסורי הנאה הנה לשיטת הרבה פוסקים דאיסור הנאה הוי של בעלים וא"כ כיון שיכול לחול השיעבוד אח"כ ממילא אמרינן בזה למפרע גובה אף בהגיע זמ"פ בפסח ואצל נכרי לא הוי הפקר כשהחמץ מונח אצלו ואזלינן בזה בתר דאורייתא כיון דהוי אצל הלוה ורק כשמכר הפקיעו חז"ל השיעבוד אבל מניה דידי' לא הפקיעו השיעבוד ואוקמוה אדאורייתא וכנ"ל ולהכי אמרינן במטלטלין למפרע גובה וכמ"ש הרמב"ן ז"ל הנ"ל ובסיפא בנכרי שהלוה לישראל דהחמץ בבית ישראל ונעשה הפקר במטא זמן האיסור כמו דאמרינן בגמ' ב"ק (דף ל"ח) הכל מצווים עליו לבערו ומש"ה במטלטלין לא אמרינן למפרע גובה ומיושב קושית התוס' דאליבא דאביי שפיר ניחא הסיפא וכנ"ל:

ולפ"ז יתיישב נמי הרישא אליבא די"ל דכ"ע סבירא להו למפרע הוא גובה ואפ"ה סובר הת"ק דאינו עובר ור"מ סובר עובר דהנה בתמורה (דף ה') פירש רש"י שם אי שינוי קונה סברינן דכל מלתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד מהני ולמאן דסובר שינוי אינו קונה סברינן אי עביד לא מהני והנה ר"מ סובר בב"ק (דף צ"ה) דשינוי קונה א"כ סובר אי עביד מהני ור"י סובר שינוי אינו קונה א"כ סברי דאי עביד לא מהני. והנה ידוע דת"ק דר"מ הוא ר' יהודה א"כ שפיר אזלי לשיטתו דת"ק דר"מ סובר אי עביד לא מהני ולהכי לא אמרינן ביה למפרע גובה החמץ בפסח וכנ"ל אבל ר"מ לשיטתו שסובר אי עביד מהני אמרינן ביה שפיר למפרע גובה ולא פריך הגמרא רק לרבא שסובר דאפילו היכא דיכול לחול השיעבוד אח"כ נמי אמרינן דאין חל למפרע דאמרינן גם בזה אין בירה ולהכי פריך בגמ' שפיר אליבא דרבה וקאמר בגמ' דלמא כתנאי דת"ק סובר מכאן ולהבא הוא גובה ולר"מ סובר למפרע גובה והנה שיטת רש"י ז"ל בגטין (דף ע"ב) דאף דאין בירה אפ"ה הוי ספק ע"ש:

א"כ לא מצי רש"י ז"ל לפרש דעובר לעניין בל יראה מטעם מכאן ולהבא גובה דזה אינו דהא דמכאן ולהבא גובה הוא מטעם אין בירה וכנ"ל וכיון דהא דאין בירה הוא רק ספק א"כ אמאי קתני דעובר הא לא הוי רק ספק אע"כ דהפירוש הוא לעניין איסורי הנאה ואף דלא הוי רק ספק וחמץ לאחר הפסח לא אסור רק מדרבנן אפ"ה לא אמרינן ביה

ספיקא דרבנן לקולא כיון דהספק נולד בדאורייתא לענין ב"י ונתגלגל אח"כ לדרבנן לא אמרינן ביה ספיקא דרבנן לקולא ולהכי אסור בהנאה וא"ש בעזה"י:

סימן תמב

קודם שנתבאר דברי מו"ח הגאון האמיתי רשכב"ה זצ"ל ודברי המ"א ס"ק א' נבאר דברי הרמב"ם והטור ושאר דברים התמוהין בסוגיא שעמדו עליו נושאי כלים כיד ה' הטובה עלי:

והנה תמה עליו הכ"מ על הרמב"ם ממ"נ אי פוסק כחכמים וסובר דכזית בכדי אכילת פרס מודים כקושית הש"ס אי כזית בכדי אכילת פרס דאורייתא אמאי פליגי רבנן על ר"א כרת נמי ליחייב ועוד אמאי מביא קרא דכל מחמצת דהוא דרשת ר"א ואי פוסק כר"א אפילו על כזית לחוד ליחייב מטעם היתר מצטרף לאיסור:

ולענ"ד נראה דס"ל להרמב"ם דכותח הבבלי אין בו טעם חמץ רק שגורם טעם חדש כסברת בעה"מ בסוגיא והוא שיטת הטור ג"כ דלא הוי רק קיוהא בעלמא והנה בהו"א לא יליף הש"ס כזית בכדי אכילת פרס מן משרת רק דס"ל כמו דהלכה למשה מסיני הוא בכזית בכדי אכילת פרס כשאוכל בלא תערובות גם אפי' ע"י תערובות לא נתבטל וחייב הקשה שפיר אמאי פליגי חכמים בכותח הבבלי אבל לפי האמת דמשרת אתי לטעם כעיקר ושיטת הרמב"ם דהוא בכזית בכדי א"פ כמבואר (בפ"ה מה' נזירות הל' ה') וכן אם שרה פתו ביין והיה הרביעית יין בכדי א"פ מן הפת יאכל כדי פרס שנמצא שאכל רביעית יין הרי זה לוקה ועל זה וכיוצא בו נאמר בתורה וכל משרה ענבים לאסור דבר שנתערב בו היין וטעמו כטעם היין והוא שיהיה טעמו וממשו כשאר איסורי מאכלות וכיון דחכמים למדו ממשרת כזית בכדי א"פ ע"י תערובות צריך להיות דוקא טעם ממש כמו משרת וכותח הבבלי כיון דליכא טעם רק קיוהא אי אפשר למילף מן משרת וכל לא דרשי והרמב"ם פוסק כר"א דדריש כל והיינו דוקא דכזית בכדי א"פ דלא חמיר כזית בכדא"פ בלא טעם חמץ מכל איסורי תורה כשיש טעם דצריך כזית בכא"פ ומביא קרא ודרשת ר"א דכזית בא"פ אסור בפסח בין במקום דאיכא טעם חמץ בין במקום דליכא טעם חמץ כמו בכותח ול"ק רק אמאי לא הביא דאם יש כזית בכדא"פ ויש בו טעם דחייב כרת אך כפי המבואר ברמב"ם (פט"ו מה' מאכלות אסורות) דכתב דאם אכל כל התערובות לוקה ולא כתב שחייב כרת כמו דכתוב (בפי"ד) כשאוכל בכדי א"פ בלא תערובות דחייב כרת נראה דסובר הרמב"ם בכזית בכדי א"פ ע"י תערובות אינו חייב כרת וטעמו כיון דילפינן ממשרת דיו לבא מן הדין להיות כנדון:

אך לפ"ז צריך להבין דהנה הר"ן בס"פ השוכר הביא דדעת הראב"ד דאין התערובות אוסר בהנאה בכזית בכדי א"פ דלענין איסור אכילה אינו בטל דהא איכא טעמו וממשו אבל לענין הנאה כיון דלא שייך טעמו חד בתרי בטל והרמב"ם סובר גם לענין הנאה כזית בכדי א"פ דאורייתא ולזה סובר דערלה וכלאי הכרם אוסרין התערובות בפחות ממאתים בהנאה וקשה דכמו דלענין עונש אמרינן כיון דילפינן ממשרת דיו גם לענין הנאה נאמר דיו וצריך לומר דכיון דגלי קרא דאינו בטל נגד איסור אכילה א"כ איסורא כמאן דאיתא דמי ממילא נאסר בהנאה אבל לענין עונש כרת אי אפשר לו למילף התורה לא גלי רק לענין אזהרה ולא לענין עונש:

הנה שיטת רש"י ושיטת הרמב"ם דטעם כעיקר מדרבנן רק בנימוח האיסור דעת הרמב"ם דאסור מדאורייתא לשיטת רש"י דאינו אסור רק מדרבנן כמבואר בלחם משנה (פט"ו מהל' מאכלות אסורות) נראה דסברת רש"י לחלק בין נימוח. האיסור בין לא נימוח דלכאורה קשה דכיון דטעמו ולא ממשו אין לוקין:

עליו א"כ כזית בכדי א"פ נאמר דהממש בטל ולא הוה רק טעמו ורשב"א כתב כיון דמרגיש הטעם הוה כניכר האיסור ניחא אי אמרינן דטעם כעיקר מדאורייתא וא"צ לאכול רק כזית לבדו שייך לומר דהטעם מהפך כל התערובות ואסור אבל לשיטתם דאינו חייב על כזית מן התערובות רק דצריך לאכול כל התערובות קשה דיתבטל הממש ולא נשאר רק הטעם וטעמו ולא ממשו מותר ולזה סובר רש"י דהא דאיסור בטל בהיתר מדאורייתא ברוב ילפינן מאחרי רבים להטות ושם אין המיעוט עושה פעולה ברוב כלל ואמרה תורה דאזלינן בתר רובא אבל במקום דהמיעוט עושה פעולה ברוב אין הרוב מבטל המיעוט כלל ולזה טעמו אסור וס"ל לרש"י דדוקא אם המיעוט אינו נימוח ואיתא בעין אי אפשר להיות בטל כיון דעושה פעולה ברוב אבל בנימוח לגמרי נהי דעשה פעולה ברוב דמורגש הטעם מ"מ כיון דליתא מיעוט בעין דיצטרך לבטלו לא הוה רק טעמו ולא ממשו דהא א"צ לבא לידי ביטול כיון דאינו בעין:

ועוד נראה לתרץ שיטת הרמב"ם דפסק כר"א וסובר דלר"א צריך כזית בכדי א"פ דוקא וקושית הש"ס אי הכי אמאי פליגי רבנן עלה הוא לפי הו"א דכזית בכדי א"פ הוא הלכה למ"מ אבל לפי המסקנא דילפי ממשרת בק"ו מה נזיר שאין איסורו איסור עולם ויש היתר לאיסורו ואין איסורו איסור הנאה א"כ לדידן דחמץ לאחר הפסח מותר אפשר למילף בק"ו דחמץ אין איסורו איסור עולם ויש היתר לאיסורו יותר מנזיר דנזיר אסור ביין עד שמביא קרבן ולא נמצא בחמץ יותר חומרא רק דחמץ אסיר בהנאה מהנאה לבד אי אפשר לעשות ק"ו שיהיה חייב דהא על הנאה אינו חייב לשיטת (הרמב"ם בפ"ח

מה' מאכלות אסורות) כאשר מבואר (במשנה למלך פ"ה מה' יסודי התורה) ופליגי רבנן בחמץ כשיש כזית בכדי א"פ בתערובות דאינו דומה לשאר איסורין. והרמב"ם פוסק כר"א דדריש כל וחייב בכזית בכדי אכילת פרס בתערובות דהא דכתב הרמב"ן דלכך לא פסק כר"א אף דסתם מתניתין כותיה דהא סתמא דאלו עוברין לאו דסמכא הוא דהא סתם לן תנא סתמא אחרינא בפרקין שיאור ישרף והאוכל פטור וכי תימא נימא דאדחי האי סתמא מנוקשה מחמץ דגן וע"י תערובות דחמיר טפי ולא אדחי דמתניתין מסתפקא מסתם מתניתין כיון ששנה אח"כ מחלוקת ופטור נוקשה וקשה לי טובא דמה יענה הרמב"ן לסתם מתניתין דבפ"א דחלה נתערב אחד מהם בכל המינים ה"ז עובר בפסח דלא סתם שם רק לענין תערובות ולא לענין נוקשה וצ"ע. ואחר החיפוש מצאתי בתשובת מהר"י בן חביב (סי' י"ח) שכתב דדוקא בשאר איסורין דאיסורו איסור עולם לא צריך קרא לתערובות אוסר בכא"פ אבל בחמץ דאינו איסור עול צריך קרא דאף דחמץ חמור בתערובות משאר איסורין היינו דוקא מדרבנן אבל מן התורה אפשר לומר דהוא יותר קיל ע"ש. אך שאינו מפרש הסוגיא לפמ"ש ניחא נמצא אי לאו דרשה דר"א לא הוי ידעינן דחמץ ע"י תערובות כזית בכא"פ דחייב א"כ נהי דגלי קרא לר"א דחייב מלקות מ"מ בע"פ אחר שש אין לנו לומר דכזית בכא"פ יהיה אסור מדאורייתא כיון דליכא אלא חד קרא ומתורץ בזה היטב קושית הש"ך יו"ד (סי' ק"ב) שהקשה לשיטת הרמב"ם דחמץ במשהו מטעם דשיל"מ וגזרינן שלא במינו אטו מינו דלאחר שש נהי דלא גזרינן שלא במינו אבל במינו לא יתבטל כמו כל דשיל"מ ולפ"ז ניחא דהא לענין איסור דאורייתא א"צ כלל לבא לידי ביטול דהא כזית בכדי א"פ ג"כ מותר אף דלא נתבטל כנגד האיסור דרבנן לא הוה דשיל"מ דהא גם לאחר הפסח אסור מדרבנן כמ"ש הר"ן בסוגיא דחמץ בזמנו במשהו. עיין (בסי' תמ"ז) מ"ש שם לענין נשפך: בש"ס הביא הברייתא ממשרת ליתן טעם כעיקר שאם שרה ענבים ביין ויש בהן מטעם יין חייב וכאן אתה דן לכל התורה כולה מה נזיר שאין איסורו איסור עולם ואין איסורו אסור הנאה ויש היתר לאיסורו עשה בו טעם כעיקר כלאים שאסור איסור עולם ואיסורו איסור הנאה ואין היתר לאיסורו אינו דין שיעשה טעם כעיקר וה"ה בערלה בשתים וקשה אמאי נקט הש"ס בהנך תרי דהא נבילה וטריפה וכל איסורי התורה ילפינן מנזיר ע"ד פלפול קצת נראה דהנה הבעה"מ כתב דהלמוד הוא לענין איסור דלענין עונש אין עונשין מן הדין והר"ש כתב דהלימוד הוא לענין עונש דהק"ו הוא גילוי מלתא בעלמא והנה לעיל אמר ר"י כל איסורין שבתורה אין לוקין אלא כדרך הנאתן אר"ז אף אנן נמי תנינא אין סופגין ארבעים אלא על היוצא מן הזיתים וענבים בלבד ואלו מתותים ורימונים לא מאי טעמא לאו משום דלא קאכיל הוא

דרך הנאתן אמר ליה אביי בשלמא אי אשמועינן פירא גופא דלא קאכיל לא דרך הנאתן שפיר אלא הכא הוא משום דזיעה בעלמא הוא כתבו התוס' תימא אמאי אמר דזיעה בעלמא הוא טעם כעיקר דאורייתא ולא הקשו על ר"ז דסובר דהוי שלא כדרך הנאתן נראה דהנה שלא כדרך הנאתן יש שני דרגות אם אכל חלב חי אינו אסור מדאורייתא וכשנהנה במשקין היוצאין אסור מדאורייתא כמ"ש פנ"י בקונטרס החדש וכששותה במשקה היוצא הוה שלא כדרך הנאתן ולכך מקרי שלא כדרך הנאתן כיון דאפשר ליהנות ביותר דהיינו באכילה דהא ה"ה כתב דלכך פסק הרמב"ם דאין לוקין על הנאה בלא אכילה (בפ"ח מה' מאכלות אסורות) דהוה שלא כדרך הנאתן וכתב המשנה למלך דאסור מדאורייתא דאל"כ אמאי צריך קרא להתיר במכירה נבילה רק דאין לוקין כי התורה לא חייבו מלקות רק כשנהנה הנאה גמורה דאי אפשר ליהנות ביותר דהיינו אכילה ולזה לא הקשה תוס' על ר"ז דהא טעם כעיקר אסור דגם לר"ז אסור מדאורייתא אבל על אביי דסובר דהוה רק זיעה דאינו אסור מדאורייתא הקשה שפיר לפ"ז בטעם כעיקר יש לומר דפטור מטעם דהוה שלא כדרך הנאתן יהיה אסור מדאורייתא או מטעם דהוה זיעה ואין בו איסור דאורייתא כלל ולזה כששנה הברייתא מכאן אתה דן לכל התורה כולה הדברים סתומים אם בא ללמוד מלקות והק"ו הוא רק גילוי מלתא או דהלימוד הוא לענין איסור וזה תלה דהא כסברת דהוה שלא כדרך הנאתן ואסור מדאורייתא ע"כ דהלימוד הוא למנין מלקות דלאיסור א"צ ק"ו ואי אמרינן כסברת אביי דזיעה הוא צריך ללמוד לענין איסור דבלא הק"ו לא הוה ידעינן דאסור כלל ולזה הלמד הברייתא דילפינן כלאים בק"ו ולענין שלא כדרך הנאתן לא היה צריך למילף כלאים מק"ו דהא בכלאים חייב שלא כדרך הנאתן א"ו דאי לאו הקרא והק"ו הוא כסברת אביי וגם בכלאים מותר והא דיליף ערלה בברייתא דבחולין (דף ק"כ) יליף הש"ס פרי מפרי דבערלה המשקין היוצא מהם אינן כפרי והוא דבערלה אינו אסור טעם כעיקר כמו משקין היוצא מהן יליף בק"ו דאסור והא דיליף מפרי פרי דמשקין אינן כמותן היינו שאינו חייב מלקות ולא דמותר או כמ"ש תוס' לעיל דיליף פרי מבפרי דבזיתים וענבים חייב ועדיין לא נתקררה דעתי בזה וביותר לשיטת הרמב"ם דיליף מכאן כזית בכדי א"פ בנתערב ממשו וטעמו לא שייך כל הסברות אלו ובברייתא דספרי ראיתי מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה ולא תני שם הילפותא בכלאים וערלה וצ"ע:

בעיקר קושית הר"ש שהקשו כיון דאין עונשין מן הדין איך יליף הש"ס מנזיר דהיתר מצטרף לאיסור דהא לענין איסור א"צ למילף דחצי שיעור אסור מדאורייתא אפשר לומר דהש"ס הקשה לקמן לר"ע דאית ליה היתר מצטרף לאיסור למה לן קרא מכל אשר יצא

מגפן היין דאסור נזיר מצטרפין ומשני היתר מצטרף לאיסור בבת אחת איסור ואיסור בזה"ז והיינו בכדי א"פ א"כ לפי הו"א דלא ידע חילוקא היה סובר כיון דא"פ הוה אכילה אחת כמו באיסור מצטרף גם כשהיתר מצטרף לאיסור וחייב בא"פ וצריך ילפותא דאסור לו לאכול בכדי א"פ של איסור והיתר ולפי המסקנא באמת לא ילפינן כלל מן נזיר דלענין עונש אין עונשין מן הדין ולאסור א"צ קרא:

תוס' הקשו לר"ש דסובר כ"ש למכות משרת למאי אתי ותירצו דכ"ש למכות היינו דוקא בעין ולא ע"י תערובות והקשו אחרונים בשבועות (דף כ"א) שבועה שלא אוכל ואכל כ"ש חייב איבעיא להו ר"ע בכל התורה כר"ש סבירא ליה או דלמא כרבנן ס"ל והכא היינו טעמא הואיל דמפריש חייב סתם נמי חייב ת"ש ר"ע אומר נזיר ששרה פתו ביין ויש בו כדי לצרף חייב ואי ס"ד בעלמא כר"ש ס"ל למה לי לצרף וקשה הא ע"י תערובות גם:

ר"ש לא סבר דחייב בכל שהו (ולי נראה לע"ד לתרץ דהקשו שם בתוס' ע"ז זבחים (דף ס"ח) על סברא זו הלא כיון דטכ"ע מגעולי מדין ילפינן א"כ חשיב הטעם הנבלע כאילו הוא בעין וא"כ כיון שאלו היה האיסור בעין היה מחייב בכ"ש לר"ש ה"נ כשהוא נבלע בהיתר כיון שיש בו טעם וטכ"ע כו': ונראה לתרץ דהתוס' הקשו הקשה הרבינו יוסף היכי יליף ר"ע מגעולי מדין איסור נזיר הא נזיר קיל מכל האיסורים ותירץ בס' קדושת לוי דלכאורה מ"פ בגמ' ור"ע טעכ"ע מנ"ל הא ר"ע דריש כל עכ"ל ללמוד תר"וי טעם כעיקר מכל והמל"א ממשרת אך כך פריך בעי כיון דבנזיר אמרינן תרו"י טכ"ע והמל"א א"כ מצד זה חמור משאר איסורין ואיך יכולין למילף טע"כ מנזיר מק"ו דהא יכולין למיפרך מה לנזיר שכן אמרינן ביה נמי המל"א משא"כ בשאר איסורין דלא אמרינן המל"א לא אמרינן נמי טכ"ע:

ומתרץ הגמ' דיליף מטכ"ע מגמ' אבל נזיר באמת לא צריך למילף מגעולי מדין כיון דדריש כל מוכח מנזיר גופיה דטכ"ע ומיושב קושית ה"ר יוסף ז"ל ודפח"ח:

ולפ"ז מתורץ קושית התוס' מה חילק בין התערובות לבעין כיון דמוכח מגעולי מדין דטכ"ע ולהנ"ל ניחא די"ל דר"ש לא דריש כל א"כ לא אמרינן בנזיר טכ"ע דהא גם מגעולי מדין לא יכולין למילף איסורי נזיר דהא נזיר קיל מכל האיסורין וכיון דלא אמרינן בנזיר טכ"ע שפיר יש לחלק בין בעין לתערובות דבעי כזית:

ומיושב היטב קושיא הנ"ל דלר"ע דדריש כל ואמרינן בנזיר טכ"ע שוב אין חילוק בין בעין לתערובות וקאמר בגמ' שפיר דאי סברא כר"ש ממילא גם ע"י תערובות מחויב בכ"ש וע"כ דלא סבר כר"ש מדבעי צירוף כזית וא"ש בעזה"י) ונראה דס"ל לתוס' כמו דסובר הריטב"א במכות דהא דחייב ר"ש כ"ש למכות ולא אמרו כזית רק לקרבן דבמזיד

אחשביה לאכילתו אבל לענין קרבן לא שייך אחשביה דהא הוא שוגג ע"ש א"כ ס"ל לתוס' דע"י תערובות לא שייך אחשביה דמנ"ל דרוצה באכילת האיסור דלמא רצה באכילת היתר וזה ניחא אם התערובות נעשה ממילא אבל אם עשה התערובות בידים חזינן דאחשביה לאיסור ורצה בו ממילא חייב לפ"ז ניחא דתוס' כתבו דמשרת אם היה נבלע חצי זית יין וחצי זית פת דהיינו ממילא אבל נזיר ששרה פיתו דעשה בכוונה שפיר דייק הש"ס דלמה ליה לצרף לר"ש:

ובגוף קושית התוס' נראה דהנה הקדמונים פליגי אי נזיר הוי איסור חפצא דהיינו שאוסר היין והתגלחת והטומאה עלי' דנזיר הוי איסור גברא שאסר עצמו על איסורי נזיר והריטב"א בשבועות כתב דנזיר לא הוי איסור גברא ולא איסור חפצא רק איסור תורה דהיינו לא שאנו דנין אם הוא אוסר על עצמו איסורי נזיר או שאסר עצמו מן האיסורי נזיר רק כיון שאמר הריני נזיר נתקדש בקדושת הגוף קדוש יהיה וכו' ואסרה התורה עליה מה שאסרה ולפ"ז קשה לכאורה דא"כ נהי דיליף ר"ע מטעם כעיקר מגעולי מדין מכ"מ צריך משרת לאסור בנזיר לאשמועינן דנזיר הוה איסור תורה דאי נזיר הוי איסור גברא או איסור חפצא לא אפשר למילף דטעם כעיקר אסור בהא דפסקינן דנדר מן היין מותר בתערובות יין אפי' כזית בכדי א"פ כמבואר בש"ס נדרים (דף נ"ב) ובש"ע יו"ד (סי' רט"ז סעיף ט'):

אך נראה דכיון דאם נזר בחרצן או שלא ליטמא כל איסורי נזיר עליה ע"כ דנזיר אינו לא איסור גברא ולא איסור חפצא דהא לא אסר עצמו כלל ולא איסור גברא ולא איסור חפצא א"ו דאיסור תורה כשיאמר הריני נזיר התורה אסרה עלי הדברים האלו ולא צריך קרא לטעם כעיקר אבל ר"ש דס"ל דאינו נזיר אלא כשנזר מן הכל שפיר י"ל דנזיר הוי איסור גברא או איסור חפצא ואף דס"ל בכל התורה כולה טעם כעיקר לא הוי ידעינן בנזיר דטעם כעיקר אוסר וצריך משרת להורות דנזיר הוי איסור תורה ובני הרב הגאון מו"ה אברהם השיב לי דתוס' אזלי לשיטתם דהקשו לעיל האיך יש למילף נזיר מגעולי מדין דהא נזיר יש היתר לאיסורו ותירצו דהתורה צוה להגעיל גם כלים הבלועים מיין והקשה שפיר למה לי משרת ויפה השיב לי בני הנ"ל: אך נראה דיש לחלק גם לשיטת התוס' דאי אמרינן דנזיר הוי איסור חפצא ובין דאי אפשר למילף דנזיר יש היתר לאיסורו:

אך באמת יש לתרץ קושית התוס' עפ"י קושית הרמב"ן שהקשה אמאי לא צוה תורה להגעיל במלחמת סיחון ועוג ותירץ דשם הוי מותר אפי' קדלי דחזירי רק במלחמת מדין דלא הוי מלחמת א"י נאסרו בקדלי דחזירי עכ"פ לא מקרי איסור עולם אין היתר לאיסורו

כיון דהיו מותרים בכל האיסורים ונזיר פשיטא דהיה אסור ביין אפילו בשבע שכבשו ושבע שחלקו כמו אם נשבע שלא לשתות:

ור"ע טעם כעיקר מנ"ל יליף מבב"ח ורבנן בב"ח חידוש הוא אמאי חידוש ואילימא דהאי לחודא שרי והאי לחודא שרי כלאים נמי אלא ודאי תרי לה כוליה יומא בחלבא שרי וקמבשל בשל"י אסור ובחולין (דף ק"ט) אמר אביי טעמו ולא ממשו בעלמא דאורייתא דאי ס"ד דרבנן מבב"ח מ"ט לא גמרינן דחידוש הוא פירש רש"י דהאי לחודיה שרי והאי לחודיה שרי אף ע"ג דליכא נותן טעם נמי אמר רבא דרך בישול אסרה תורה והקשו בתוס' דהא בש"ס כאן אמר דבב"ח חידוש הוא דאי תרי לה כולי יומא ולא משום דהאי לחודיה שרי והאי לחודיה שרי דא"כ כלאים נמי:

ונראה לענ"ד דהנה עמדו על רש"י דס"ל דכבוש הוא דוקא בחומץ וציר ולא במים א"כ מאי חידושיה דבב"ח דהא בכל מילי נמי כבוש לא נאסר רק בחומץ וציר ונראה דהנה הכרו"פ (בסי' ק"ה) כתב שרחוק לומר דכבוש כל כ"ד שעות אינו עושה פעולה רק ברגע אחרונה עושה פעולתו בשלימות רק מוציא לאט לאט ומבליע לאט ואין הטעם מורגש עד תשלום כ"ד שעות דאז נגמר הפעולה בשלימות וכן דעת הרשב"א הובא בט"ז (סי' קל"ה ס"ק א') א"כ קמא קמא בטל ואינו אסור אי אמרינן דאינו חוזר וניעור ובפרט דטעם כעיקר דרבנן עיין בפר"ח (סי' צ"ט) ולזה פסק רש"י דדוקא כשנותן חומץ וציר דשיעור הכבישה כדי שיתן על האש ויתחיל להרתיח לא מיבטל:

אך נראה דהא דאינו חוזר וניעור במקום דצריך לבא לידי ביטול כמו שנתערב יין במים אם מתירים אנחנו את המים ע"כ צ"ל דהיין בטל וכיון דכבר נתבטל ונעשה היתר אינו נעשה עוד איסור אבל בטעם בלבד ולכאורה כיון דלא נתערב ממש קודם שטעם מורגש א"צ לבוא כלל לידי ביטול לא שייך לומר לכאורה אינו חוזר וניעור כי לא נתבטל עדיין אך אי אפשר שיהיה הטעם חמור מן העיקר כיון דבעיקר האיסור לא אמרינן חוזר וניעור מכש"כ בטעם אבל בב"ח האי לחודיה שרי והאי לחודיה שרי א"כ אף כשנתערב ממש חלב בבשר לא נאסר ואין כאן איסור כלל כי דרך בישול אסרה תורה וכשאינו נותן טעם לאו בשר בחלב הוא אלא האי באנפא קאי והאי באנפא קאי (כמבואר בר"ן ע"ז סוגיא מעמידין בעור קיבת נבילה) ביו"ד (סי' פ"ז) א"כ לא נתבטל כלל ולא שייך לומר כיון דנתבטל נתבטל ואינו חוזר וניעור לזה בב"ח שפיר דאסור ברגע זו כשנותן טעם נעשה בב"ח ולא נתבטל כלל כי קודם שנותן הטעם האי באנפא קאי והאי באנפא קאי עכ"ז לא אסרה תורה הוי שפיר חידוש א"כ כל הטעם דאי תרי ליה כל יומא בחלבא דשרי והוה חידוש דכיון דנעשה הטעם בבת אחת מה לי אם נתבשל שאסור כיון דנותן טעם

גם בכבוש כיון שעושה הפליטה והבליעה הוי נתינת טעם. והנה תוס' בע"ז (דף ס"ה) הקשה דאמאי בגד:

שאבד כלאים אסור ואינו בטל ותירצו כיון דהתורה אסרה על התערובות והקשה דא"כ בשר בחלב אמאי בטל דהא התורה אסרה ע"י תערובות ותירצו דבב"ח דרך בישול אסרה תורה א"כ לאביי דסובר בחולין דאי לא ילפת טעמו ולא ממשו מבב"ח מהראוי אשר בב"ח יאסר במשהו והוה בב"ח דומיא דכלאים דהתורה אסר התערובות ולא הטעם לא הוי תרי ליה בחלבא חידוש כיון התורה אסר התערובות ולא אסר התערובות רק ע"י בישול כמו דלא אסר רק שוע טווי ונוז ולזה בחולין דלא סבר אביי דדרך בישול אסרה תורה א"כ בב"ח דומה לשאר איסורים וצריך לבא לידי ביטול קודם נתינת הטעם ולא הוי חידוש כלל דבכל איסורין כבוש מותר ולזה לא פירש רש"י דהחידוש הוא דאי תרי ליה וע"כ החידוש הוא דהא לחודיה שרי:

ועוד יש לומר כיון דהכבישה עושה פעולת פליטה ובליעה נהי דלענין אכילה קמא בטל מ"מ אמאי מותר לעשות כן דהא הבישול אסרה תורה וכבישה עושה אותו פעולה. אך לכאורה יש לומר דכיון דאינו אסור באכילה גם בבישול אינו אסור כמבואר בחולין (דף קי"ד) אך זה ניחא אי ילפינן איסור אכילה מלא תבשל כמבואר שם אבל לר"י דהוא מרא דשמעתתא סובר שם כי כעורה הוא ששנה רבי ומפיק איסור אכילה מקרא אחרינא החידוש הוא דמותר לעשות הכבישה מבב"ח אבל אביי דס"ל כתנא דבי ר' ישמעאל דיליף איסור אכילה מלא תבשל ליכא חידוש כלל מהא דתרי לה דהא באכילה מותר דבטיל קמא קמא והא דכאן מסיק הש"ס דבב"ח לאו חידוש דהאי לחודיה שרי והאי לחודיה שרי דבכלאים ג"כ נראה לכאורה דהנה יש לומר בשלמא בכלאים דאסור לו לזרוע ולקיים ועובר על איסור ולזה אסור דכיון דעבר על ציווי התורה וכן מבואר להדיא ברמב"ם הרואה כלאים בכרם חבירו וקיימן הרי זה הרואה אסור בהנאתן וכל אדם מותרים בהם ואלו קיימן בעל הכרם היה מקדיש אותו לכל אדם מבואר דהאיסור כיון דעובר על מימרא דרחמנא ובב"ח אסור אף אם לא עשה איסור כלל אם נפל ממילא בב"ח ג"כ אסור אך נראה לת"ק דמתניתין בפ"ז דכלאים דאדם אוסר דבר שאינו שלו א"כ נאסר לכל העולם אף למי שלא עשה האיסור שפיר מדמה הש"ס כלאים לבב"ח אבל לפי פסק הלכתא דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו וכן פסק הרמב"ם (בפ"ה ה"ח) אחד הנוטל ואחד המקיים כיון שראה כלאים צמחו בכרם והניחם הרי זה קדש ואין אדם מקדיש דבר שאינו שלו א"כ מבואר דרק כשעושה איסור נאסר אינו דומה כלאים לבב"ח והוי שפיר בב"ח חידוש במאי דהאי לחודיה שרי והאי לחודיה שרי הרב הצל"ח הקשה דהא ר"י

סובר בחולין דל אמרינן כבוש כמבושל א"כ אמאי חידושו בב"ח דאי תרי לה כולי יומא דשרי: ונראה לענ"ד דהנה אין סברא לומר דפליג ר"י ושמואל אי כבוש עושה פעולה פליטה ובליעה כי זה פלוגתא במציאות ובודאי דהכבישה עושה פעולת פליטה ובליעה רק דפליגי אי הטעם ע"י כבישה אסור או לא והנה אי הוה ילפינן טעם כעיקר ממשרת אם שרה ענבים ע"כ הטעם כבישה אסר רחמנא גם כן ואי הוי ילפינן טעם כעיקר מבשר בחלב על כרחך דטעם דכבישה לא נאסר דאין הלמד חמור ממלמד כיון דכל הילפותא דטעם כעיקר אסור הוא רק מבב"ח ושם הכבישה מותר וסוגית הש"ס הוא ורבנן ילפי מבב"ח בב"ח חידוש הוא מאי חידושו אילימא דהאי לחודיה שרי והאי לחודיה שרי כלאים נמי אלא דאי תרי לה כוליה יומא בחלבא שרי ואי אפשר למילף מבב"ח טעם כעיקר בכבישה ולא דבב"ח הוי חידוש במאי דתרי לה כוליה יומא ושרי דהתורה לא אסרה טעם הכבישה בשום איסור כי מבב"ח לא היה אפשר למילף דכבוש אסור דהא בב"ח מותר הכבישה וצריך משרת ור"ע בב"ח חידוש הוא דהיינו ובמאי דהאי לחודיה שרי והאי לחודיה שרי דאין כונת הש"ס דבב"ח אינו חידוש דכלאים ג"כ האי לחודיה שרי והאי לחודיה שרי דהתורה אמרה באמת גם בכלאים חידוש עיין תוס' חולין (דף ס') ד"ה שאם רקמה ואכלה לוקה רק דקושיתו דל"ל לברייתא למילף כלאים ממשרת דהא כלאים שפיר דיכול למילף מבב"ח. ומצאתי בס' לב אריה שפירש כן לתרץ קושית התוס' על רש"י בחולין (דף קט"ו) הדברים נכונים א"כ לר"ע דלא נמצא שיליף כלאים ממשרת שפיר יוכל לומר דהחידוש הוא במאי דהאי לחודיה שרי ולא במאי דתרי לה כולי יומא דאין זה חידוש דהתורה לא אסרה טעם הכבישה בשום איסור ואפשר למילף באמת כלאים מבב"ח ולא הקשה הש"ס רק דהיכי אפשר למילף מבב"ח לכל איסורי תורה דהא בב"ח חידוש הוא דהאי לחודיה שרי והאי לחודיה שרי וגם כלאים חידוש הוא והא דהקשה הש"ס ורבנן ילפי מגעולי מדין דהא מגעולי מדין לא היה אפשר למילף דכבוש אסור נראה לפע"ד דהא דסובר ר"י דכבוש מותר הייני כיון דפסק טעם כעיקר דרבנן כמבואר בע"ז ובב"ח הוי טעם כעיקר מדאורייתא וגזרו חכמים בכל איסורים משום לתא דבב"ח והר"ן כתב למאן דסובר חנ"נ בשאר איסורים דגזרו משום לתא דבב"ח לא גזרו בכבוש ומליחה רק בבישול משום לתא דבב"ח אבל בצלי לא הוי דומיא דבב"ח וכיון דכבוש מותר בב"ת לא גזרו על כל איסורין בכבוש מותר אבל אי הוה פסקינן דטעם כעיקר מדאורי' והוי יליף מגעולי עכו"ם היה סובר ר"י דטעם ע"י כבוש ג"כ אסור ולזה בחולין לא היה פירושו דחדוש הוא דאי תרי לה כוליה יומא שרי דכיון דסבר אביי דטעם כעיקר ילפינן מבב"ח היה הכבוש מותר בכל איסורין שבתורה והדברים נכונים:

הטור כתב דלר"א דס"ל דחמץ ע"י תערובות בלאו גם נוקשה אסור ותימא על הב"י דזה סברת ר"נ להא בש"ס תני כותיה דר"י דתערובות חמור מנוקשה: ולענ"ד היה נראה לתרץ בפשיטות דהנה בש"ס אמר הנח לכותח הבבלי בעינא קאכיל בטלה דעתו אצל כל אדם ואף דבחמץ חייב כרת אפי' כשנפסל מאוכל אדם וצריך לומר דקיל יותר כשאוכל שלא כדרך אכילה משאכל דבר שאינו ראוי לאכילה ונפסל מאוכל אדם וכ"כ הפ"מ בפתיחה וכן מוכח לכאורה דעל נבילה שאינו ראוי לגר דאינו קרוי נבילה צריך קרא לר"ש ור"מ חולק וס"ל חייב באוכל שלא כדרך הנאתן כ"ע מודים דפטור דהתורה לא אסרה רק דרך אכילה והנה בש"ס אמר הנח לכותח הבבלי אי בעינא קאכיל בטלה דעתו אצל בני האדם ואי אכל ע"י טיבול לא הוי כזית בכדי אכילת פרס נראה דספיקו לא מספקי הש"ס אי ר"א מחייב כשאוכל הכותח בעינא ולא ס"ל דבטלה דעתו אצל כל אדם או דס"ל כשאוכל בעינא פטור רק דס"ל דהיתר מצטרף לאיסור:

והנה לכאורה קשה דהא תניא בברייתא כותח הבבלי ושכר המדי ובכולן יש כזית בכדי א"פ ולא קתני על עירובו בלאו מוכח דס"ל דאם אכל בעינא חייב ולא אמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם דאל"כ אמאי נקט בברייתא דוקא אלו ולא קתני סתם א"ו לאשמועינן דעל כותח הבבלי חייב בין כשאוכל בעין ובין כשאכל ע"י התערובות וצ"ל דלא מוכח מברייתא דר"א מחייב כשאוכל בעין והא דנקט בברייתא כותח הבבלי דכיון דיש כזית בכדי א"פ בכזית בכדי א"פ דאורייתא בכל התורה כולה ולא בטל בשום איסור שבעולם ולזה חייב בחמץ כי ההיתר מצטרף לאיסור אבל אם אין כזית בכא"פ בטל האיסור לא שייך לומר היתר מצטרף לאיסור דהא נתבטל אך זה ניחא בהו"א דהש"ס מספקא ליה אי כזית בכדי א"פ דאורייתא וכש"כ דטעם כעיקר אינו אסור אבל לפי המסקנא דטפס כעיקר אסור ולפי שיטת הטור אפילו כשאוכל רק כזית מן התערובות דנהפך ההיתר להיות איסור כיון שמורגש הטעם א"כ קשה אמאי תני כותח הבבלי דהא דכל התערובות לא נתבטל במקום דאיכא טעם א"כ לאשמועינן אתי דאם אכל הכותח בעין ג"כ חייב א"כ כש"כ כשאוכל נוקשה אף דלא הוי ראוי לאכילה כיון דאוכל כדרך אכילה חמור אך אחר העיון נראה דאין זה מעלה ארוכה לשיטת הטור דס"ל דכותח הבבלי לא הוי רק קיוהא לא מוכח דאם אכל בעין שלא כדרך אכילה דחייב דהברייתא נקט כותח אף דלא היה רק קיוהא מ"מ אסור ועוד דמה שרצו האחרונים לחדש דחמיר לן אכילה כדרך אכילתו אוכל שאינו ראוי לאכילה מן אפילה שלא כדרך אכילה דבר שראוי לאכילה אינו מוכרח. מו"ח זצ"ל בספרו חוד"ע כתב:

דנבילה שאינו ראוי לגר ושלא כדרך אכילתו תרי עינים הן ומתרי קראי נפקי שלא כדרך אכילתן היינו שאוכל חי או עירוב דברים מרוב ומקרא דלא יאכל נפקא וכשנסרח גוף האיסור פקע ואפי' חזר ותיקנו בדברים המתבשלים שרי דכבר פרת האיסור מקרא דנבילה שאינו ראוי לגר עיי"ש:

ולפענ"ד נראה דין מוכרח הדבר דהא תוס' בשבועות כתבו דלר"ש דלחייב בכ"ש מלקות גם שלא כדרך הנאתן אסור ונבילה שאינו ראוי לגר גם ר"ש מודה דפטור וע"כ דחמיר לן כשאוכל דבר הראוי לאכילה שלא כדרכו בין אוכל דבר שאינו ראוי ובמקום אחר הארכתי:

ולזה נראה לתרץ קושית הב"י על הטור (והנה אבאר דברי מו"ז ז"ל בקצרה לתרץ דברי הטור דהתוס' הקשו על הא דקאמרינן בגמ' ואלו נוקשה בעינא לא קתני ש"מ נוקשה לר"א ל"ל והקשה בתוס' דלמא מש"ה לא קתני לה משום דכ"ש הוא ותירץ לקושית התוס' כך דהבעה"מ כתב דהו"א דחמץ ע"י תערובות הוי כנתחמץ מחמת דבר אחר ועוד כתב דהיתר מצטרף לאיסור הוא אפילו בליכא טעם חמץ:

והרמב"ן סובר דגם בהיתר מצטרף לאיסור בעינן טעם חמץ ולפ"ז י"ל דבזה מחולק ר"י עם ר"נ דרב יהודה סובר כשיטת הרמב"ן דהמל"א הוא בנתינת טעם והוי שפיר כנתחמץ מחמת דבר אחר דכח החומץ ניכר בין בתערובות ניכר הטעם החמץ להכי חמור יותר מנוקשה אבל ר"נ סובר כשיטת הבעה"מ דהיתר מצל"א הוא בליכא נתינת טעם א"כ לא הוי כנתחמץ מחמת דבר אחר להכי סובר דנוקשה חמור יותר דהוא בעינא ולפ"ז קאמר בגמ' תניא כותיה דר"י מהא דתניא כותח הבבלי ושכר המדי כו' יהיה סובר הגמ' דמיירי ביש בהן טעם חמץ א"כ חמור יותר תערובות מנוקשה וא"כ אי סבר ר"א גם נוקשה הו"ל למיתני נוקשה אע"כ דנוקשה לר"א ל"ל ומיושב קושית התוס' דלא הוי כ"ש כיון דהיה סבר דיש בהד' מינין טעם חמץ ומיושב קושית מהרש"א דלא הביא ראיה מהא דעל עירובו בלאו ולא קתני נוקשה דבזה י"ל דמיירי בליכא טעם חמץ א"כ נוקשה חמור ולהכי לא תני ליה משום דכ"ש הוא אבל בברייתא דכותח הבבלי היה סבור דמיירי ביש בהן טעם חמץ כמו שהביא הרמב"ן בשם הירושלמי אך זה הוא בה"א דהגמ' מספקא ליה אי סברי רבנן כזית בכא"פ וכ"ש טעם כעיקר אבל לפי המסקנא דמשרת לטכ"ע וסברי רבנן טכ"ע א"כ קשה אמאי פליגי רבנן עליה דר"א בכותח הבבלי וצריך ע"כ לומר דבד' מינים מדינא לית בהו טעם חמץ רק קיוהא בעלמא וכמ"ש גם הטור ור"א מרבי מכל ורבנן פליגי עליה א"כ כיון דע"כ לפי המסקנא ליכא בתערובות טעם חמץ א"כ נוקשה חמור ומש"ה לא קתני בברייתא משום דכ"ש הוא כקושית התוס' וא"כ ליכא

סייעתא לרב יהודה ומש"ה פסק הטור כר"נ דגם ר"א אית ליה נוקשה. הנה דפח"ח ואכתוב מה שנראה לענ"ד ליישב דברי הטור וגם קצת קושיות בסוגיא התמוה מאד א' דמה ענין תערובות לנוקשה ובאיזה סברא פליגי ר"י ב' קושית מהרש"א אמאי לא פריך מברייתא שהביא ר"נ על עירובו בלאו ואלו נוקשה בעינא לא קתני ש"מ נוקשה לר"א ל"ל ג' קושית התוס' ד"ה ואלו נוקשה כו' וא"ת ונימא דמש"ה לא חשיב ליה משום דכ"ש הוא כדאמר ר"נ:

והנראה לתרץ דבגמ' קאמר דלהכי לא ילפי רבנן מגעולי מדין משום דחידוש הוא דקדירה בת יומא נמי א"א דלא פגמה פורתא וכתבו התוס' דר"מ פליג עליה וסובר דנטל"פ אסור דגמר מגעולי נכרים דאפילו קדירה בת יומא א"א דלא פגמה פורתא וג"כ לאו חידוש הוא והקשה התוס' בע"ז אמאי קאמר הגמ' דאליבא דרבנן הוי חידוש אמאי לא נילף בכל התורה כילה כמו לר"מ ע"ש: והנראה לע"ד לתרץ דבגמ' קאמר דבב"ח חידוש הוא ופריך ומאי חידושו אילימא דהאי לחודיה שרי והאי לחודיה שרי כו' כלאים נמי כו' מבואר דהיכא דמשכחת עוד חידוש זה לא הוי תו חידוש והנה לר"מ דסובר דנוקשה בעינא בלאו אף שאינו ראוי לאכילה ופגום א"כ תו לא הוי חידוש געולי מדין וילפינן שפיר לטכ"ע מנעולי מדין וא"ש ר"מ לשיטתו אבל רבנן דסברי דעל נוקשה פטור להכי לא יכולין למילף מגעולי מדין דהוי חידוש דא"א דלא פגמה פורתא וקאמר בגמ' שפיר כיון דשמעינן ליה לר"מ דנוקשה בעיניה בלאו כ"ש חמץ דגן גמור ע"י תערובות דממ"נ או דילפינן ע"י תערובות מריבוי דכל מחמצת או דילפינן מגעולי מדין וממ"נ מוכח דאית ליה ע"י תערובות ולא משום דתערובות חמור מצד עצמו מנוקשה רק מכת ממ"נ סובר נמי ע"י תערובות וכנ"ל:

והנה התוס' בחולין הביא דהר"י מאורלייניש סובר דלמאן דיליף טכ"ע מגעולי מדין לא הוי רק עשה ור"ת סובר דאהדריה לאיסורא קמא ומתחייב מלקות כמו על עיקר עיי"ש וי"ל דפליגי בזה רב נחמן ור"י דר"י סובר דאפילו אם ילפינן מגעולי נכרי נמי חייב מלקות ולהכי קאמר דר"מ אית לי' ע"י תערובות ממ"נ וכנ"ל אך ר"נ סובר דאם ילפינן מגעולי מדין לא הוי רק עשה ולהכי קאמר דילמא לא סבור ר"מ רק נוקשה בעיני' אבל חמץ דין גמור ע"י תערובות לא היינו דאף דר"מ יליף מג"מ אפ"ה לא הוי רק עשה ובמשנה קתני דהרי אלו באזהרה ויש ליישב דקדוק הצל"ח אמאי קאמר ר"נ לשון דילמא עיי"ש:

ובזה ניחא די"ל דאף דמג"מ לא הוי רק עשה אפ"ה י"ל דסובר כמו רבנן ומוקי משרת וטכ"ע ולהכי חייב מלקות ע"י תערובות או דמוקי משרת להיתר מצטרף לאיסור ולא מתחייב על טכ"ע מלקות ולהכי קאמר הלשין דלמא ורב נחמן אומר דאתי מתניתין

כר"א דר"א סובר דע"י תערובות חייב מלקות והיה סובר ר"נ דיליף תערובות חמץ נמי ממשרת לטכ"ע. והנה שיטת הראב"ד דכל טכ"ע לא לקי משום דילפינן ממשרת מק"ו ואין עונשין מן הדין. והנה כתב המגיד משנה (בפ"ב מהלכות מאכלות אסורות) דהיכא דאיכא עשה עונשין מן הדין ולפ"ז סבר ר"נ דר"א יליף מגעולי מדין והוי עשה ושוב שפיר יליף ממשרת ומתחייב מלקות על טכ"ע. והנה האיך יכולין למילף מנ"מ דהא הוי חידוש דאי אפשר דלא פגמה פורתא וממשרת לחודיה ולא מחייב מלקות דאין עונשין מן הדין אע"כ דר"א סובר דנוקשה אסור בחמץ ושוב לא הוי געולי מדין חידוש וכנ"ל ולהכי שפיר יכולין למילף ממשרת להתחייב מלקות דהיכא דאיכא עשה שוב עונשין מ"ה וקאמר שפיר ר"נ דר"א הוא דכיון דסובר ר"א דמחייב על תערובות חמץ ע"כ סובר נמי דנוקשה אסור בחמץ וכנ"ל וג"כ לאו משום דנוקשה חמור מצד עצמו ורק דע"כ סובר נוקשה מכת ממ"נ אי יליף ממשרת מוכח דסובר נוקשה ואי דיליף מהריבוי דכל נמי סובר נוקשה דכל ריבוי הוא ומרבה כל הדברים וכמ"ש הבעה"מ:

וקאמר בגמ' תניא כותיה דרב יהודה דמביא הברייתא דהא דמחייב ר"א ע"י תערובות הוא מהריבוי דכל מחמצת א"כ שוב לא מוכח דסובר נוקשה ושפיר קאמר דאילו נוקשה בעיניה לא קאמר ש"מ דנוקשה לר"א ל"ל ומיושב קושית מהרש"א דמהברייתא דלעיל דמחייב ר"א תערובות חמץ לא מצי פריך לר"נ אמאי לא חשיב נוקשה דז"א דע"כ מוכח דמחייב בנוקשה דאל"ה אמאי מתחייב בתערובות חמץ דלא ידעינן דהא דמחייב ר"א משום הריבוי דכל וי"ל דיליף ממשרת וע"כ מוכח דנוקשה אסור בחמץ וכנ"ל ולהכי לא צריך למיתני נוקשה) דכבר עמד מהרש"א מהא דמביא סייעתא לרב הברייתא דכל מחמצת לא תאכלו לרבות כותח הבבלי ושכר המדי ואלו נוקשה בעינא לא קתני מאי אולמיה דהא ברייתא מברייתא דהביא לעיל ועל עירובו:

בלאו והתוס' הקשו דמאי סייעתא הוא דלמא דלכך לא קתני נוקשה דכ"ש הוא. ולענ"ד צריך להבין במאי פליגי ר"י ור"נ דלר"י נוקשה קיל מתערובות ולר"נ תערובות חמור מנוקשה באיזה סברא פליגי ונראה דהנה הבעה"מ כתב נפקא ליה לר"מ מהיכא דנפקא ליה לר"א מדרשא כל מחמצת דר"י אינו מרבה אלא תערובות חמץ גמור דדמי למחמצת ור"מ מרבה מיניה אפילו נוקשה בעין כיון דכתוב כל לא שייר ולא מידי וכרת לית ביה דמיעטו רחמנא מדכתיב כי כל אוכל חמץ ונכרתה על חמץ דגן גמור ענוש כרת על עירובו בלאו וה"ה נוקשה בעינא ומאי משמע דקרא למעוטי אתי מכדי כתיב כי כל אוכל מחמצת ונכרתה אם במחמצת הוא ענוש כרת היינו בנתחמץ ע"י דבר אחר כש"כ חמץ שנתחמץ מאליו ול"ל למכתב שוב כי כל אוכל חמץ ונכרתה אלא לאשמועינן כל

האוכל חייב כרת ואין כל חמץ בכרת ולרבנן דלא דרשי קרא כל לגמורי מיעטינהו רחמנא בין מלאו בין מכרת ואי אמרת לרבנן ל"ל למיעוט לשתוק קרא מיניה יש להשיב סד"א ליהוי תערובות חמץ כחמץ שנתחמץ מחמת דבר אחר שכח אחר מעורב בו ואידי ואידי תערובות הוא קמ"ל כי כל אוכל מיעוטא הוא ונקוט האי כללא בידך דהיתר מצטרף לאיסור יש בו חמור גדול מן טעם כעיקר ולפי שאין טעם כעיקר אסור אבל דבר שיש בו כשיעור וניכר בו טעם היתר מצטרף אע"פ שאין בו טעם איסור ואי אמרת דהא ארבעה מינים מדינא כולה לטעמא עבידא ובש"ס חשבו להיתר מצטרף לאיסור ולא לטעם כעיקר יש להשיב ולהפריש בין טעם לטעם שכל העירובין השנויין במשנתנו אע"פ שהן נותנים טעם טעם משתנה ע"י עירוב או טעם אחר שאין טעם האיסור שהוא הדגן נראה דעירוב אלא שהוא מסייע לתת טעם חדש ואינו נתבטל לפרי שהדגן הוא אחד מן ד' מיני מדינות ע"ש. היוצא מדבריו דאי לאו המיעוט היה חייב על החמץ ע"י תערובות כמו שנתחמץ ע"י דבר אחר ולכאורה נראה דאינו מתורץ בזה רק דלכך מצריכין חכמים מיעוט דהו"א יהיה חייב כמו בנתחמץ ע"י דבר אחר דהיינו דוקא במקום דהיה טעם רק דלא היה צריך כזית מן האיסור בכא"פ דהא דנתחמץ ע"י דבר אחר נהי שכח אחר מעורב בו מ"מ מורגש טעם הדגן בו אבל חמץ ע"י תערובות כשאין בו טעם או כשיש בו טעם חדש אי אפשר למילף מנתחמץ ע"י דבר אחר בודאי אינו צריך מיעוט ור"א מיחייב לשיטתו גם בליכא טעם או שהוא טעם חדש מדרבנן מכל. והנה הש"ס הקשה משם על הא דתנן במתניתין הרי אל באזהרה מאן תנא דחמץ ע"י תערובות ונוקשה בעיניה בלאו ולא הקשה על רישא דמתניתין אלו עוברין דעל רישא יכול להקשות רק מנוקשה אבל מד' מיני מדינה לא יכול להקשות דאפשר דאינו חייב על אכילה ועובר בבל יראה כסברת הר"ן במתניתין כיון דאיכא כזית בכא"פ ברשותו: ולזה נראה דהנה מדרישא דכל בודאי יותר מסתבר לרבות נוקשה דהוא חמץ שאינו ראוי לאכילה כ"כ ושניתר בה היתר מצטרף לאיסור דכל בא לרבות כל מיני חמץ בין שראוי בין שאינו ראוי ומאשר נרבה דהיתר מצטרף לאיסור דהריבוי על מצה שמצטרף לאסור רק דר"י סובר כסברת הרמב"ן דכתב והוי יודע שפירוש היתר מצטרף לאיסור אף לדברי ר"א אינו בשאין בו טעם מאיסור שא"כ מצינו חמץ בפסח במשהו שלא במינו מן התורה ולא נימא כשנהפך טעמו לטעם חדש ואתמר הכא בירושלמי לענין ד' מיני מדינה שרובן חמץ וסובר ר"י כסברת הרמב"ן דהיתר מצטרף לאיסור רק בנתינת טעם א"כ נהי דמצר הסברא כל רבוי הוא לענין חמץ בין חמץ גמור ובין חמץ שאינו ראוי לאכילה ולא לרבות היתר מצטרף לאיסור דהרבוי הוא על מצה אבל כיון דס"ל דהיתר מצטרף לאיסור הוא

רק בנתינת טעם ואי לאו דמיעטה הקרא מכרת היה חייב כרת ג"כ כמו שנתתמץ ע"י דבר אחר אם כן יותר מסתבר לומר דבא לרבות דהא דמיעט רחמנא בעונש דאינו חייב כרת אבל אזהרה הוא שלא לאכול מאשר נרבה נוקשה דהוא דבר חדש לגמרי אבל היתר מצטרף לאיסור הוא בכלל נתחמץ ע"י דבר אחר רק דמיעטו הקרא מכרת ובא הריבוי דכל לרבות לענין מלקות ור"נ סובר דר"א היתר מצטרף (ומיושב קושית התוס' דלמא הא דלא תני נוקשה משום דכ"ש הוא ולהנ"ל מיושב דבאמת לא חמור נוקשה מתערובות וכן תערובות מנוקשה דלא דמי אהדדי ולא תלוי זה בזה רק כונת הגמ' לר"י דאמר נוקשה בעיניה חייב כ"ש ע"י תערובות היינו לאו משום דתערובות חמור מנוקשה רק ממ"נ חייב על תערובות וכנ"ל או מרבוי דחמץ וכמ"ש הבעה"מ דכל ריבוי הוא ומרבה כל הדברים תערובות נוקשה או אפילו דלא נילף מהריבוי אפ"ה מוכח דסובר ע"י תערובות כיון דאית ליה נוקשה יכול למילף מג"מ ומנ"ל ור"נ הוכיח מר"א כיון דאית ליה ע"י תערובות כ"ש דאית ליה נוקשה דממ"נ אי מריבוי דכל מחמצת או דמוכח כיון דאית ליה ע"י תערובות מילפותא דמשרת ע"כ נמי מוכח דא"ל נוקשה דאל"ה אין עונשין מ"ה כיון דנוקשה אין מתחייב מלקות בחמץ לא יכול למילף מג"נ דחידוש הוא ורק ממשרת לחודיה ואין עונשין מ"ה אע"כ דמחייב על נוקשה ויכול למילף מנ"מ לענין עשה שוב ילפינן ממשרת להיות לך על טכ"ע וכנ"ל במגיד משנה:

וקאמר ר"נ שפיר דממ"נ אי יליף תערובות מכל מחמצת מרבי נמי נוקשה ואי יליף תערובות ממשרת נמי מוכח דאית ליה נוקשה וקאמר בגמ' שפיר תניא כותיה דר"י היינו דר"א יליף תערובות מהריבוי דכל ואפ"ה לא קתני נוקשה ש"מ נוקשה לר"א ל"ל כיון דיליף מריבוי דכל א"כ לא מוכח נוקשה והיה לו למיתני נוקשה או שסבור גם נוקשה מהריבוי אע"כ דנוקשה לר"א ל"ל ומיושב היטב קושית התוס' דלא קתני נוקשה משום דכ"ש באמת אין נוקשה חמור מתערובות מצד עצמו ורק ר"נ סובר דממ"נ אית ליה נוקשה וכנ"ל והוכיח הגמ' דלא כותיה מהך ברייתא:

ובזה אפשר ליישב דברי הטור שכתב דר"א אית ליה נוקשה ותערובות והקשה הב"י דהא תניא כותיה דר"י ולהנ"ל י"ל דלכאורה יש להקשות על הנ"ל דהגמ' קאמר תניא כותיה דר"י הוא משום דר"א מרבי עירובו מכל מחמצת וכנ"ל דהנה בגמ' אמרינן הנח לכותח הבבלי דלית ביה כזית בכא"פ כו' וכתבו התוס' בנזיר דה"ה שכר המדי ואידך א"כ לשיטת הפוסקים דטכ"ע הוא רק בכא"פ או לפי דברי הטור דבהני לית בהו טעם חמץ רק קיוהא א"כ לא יכולין למילף ממש כו' להכי מרבה מכל והא איכא עוד ברייתא דמייתי בגמ' על חמץ דגן גמור ענוש כרת ועל עירובו בלאו דברי ר"א כו' וי"ל דברייתא

זו מיירי בתערובות שיש בו טעם ויליף באמת ממשרת דטכ"ע ואייתר ליה כל מחמצת לרבות כותח הבבלי כו' אף דלית בהו טעם חמץ רק קיוהא וא"כ כיון דהברייתא דלעיל דאמר על עירובו בלאו י"ל דיליף ממשרת א"כ ע"כ מוכח נמי נוקשה להכי לא איצטריך למתני תו בברייתא האחריתא נוקשה רק תני כותח הבבלי כו' דבהני לית בהו טעם חמץ רק קיוהא א"כ ליכא סייעתא לרב יהודה. אך ניחא דבהו"א לא ידע עדיין הגמ' מהא דכותח הבבלי כו' דמיירי דלית בהו טעם חמץ וכמו דפריך בגמ' א"ה אמאי פליגי רבנן עליה דר"א בכותח הבבלי והיה סובר הגמ' דכותח הבבלי אית בו טעם חמץ וכבכא"פ ומש"ה פריך בגמ' אמאי פליגי רבנן עליה דר"א אי כזבכא"פ דאורייתא:

וכיון דסבר הגמ' דכותח הבבלי הוא כשאר תערובות שיש בו טעם ואפ"ה לא יליף ממשרת רק מהריבוי דכל ומש"ה שפיר הוי סייעתא לרב יהודה דנוקשה בעיניה לא קתני וכנ"ל:

אמנם לפי המסקנא א"כ ע"כ הד' מינים כותח הבבלי כו' משונה משאר תערובות כמו שמתרץ הגמ' דמש"ה פליגי רבנן עליה דר"א א"כ ליכא סייעתא לרב יהודה וכנ"ל ומש"ה פסק הטור כר"נ דר"א אית ליה גם נוקשה וא"ש בעזה"י) לאיסור אף במקום דליכא נתינת טעם או כשהיה טעם חדש דעל עירובו בלאו קתני וכיון דמחייב ר"א במקום שאין בו נתינת טעם כלל או בטעם חדש אף שאין בו טעם חמץ לא היה בכלל נתחמץ ע"י דבר אחר כלל ולא נתרבה בשום מקום יותר מסתבר לרבות נוקשה דהוא חמץ רק שאינו ראוי לאכילה מאשר נרבה היתר מצטרף לאיסור ולרבות מצה ולזה ס"ל דלמאן דמחייב בנוקשה לא מוכח דס"ל דחמץ ע"י תערובות אף כשאינו נותן טעם שיהיה אסור אבל לר"א דס"ל דחמץ ע"י תערובות אף כשאינו נותן טעם אסור דס"ל דכל בא לרבות הכל מכ"ש נוקשה דמסתבר יותר לרבות א"כ עיקר הפלוגתא בין ר"י לר"נ אי היתר מצטרף לאיסור הוא דוקא בנתינת הטעם כסברת הרמב"ן או כסברת בעה"מ דהיתר מצטרף לאיסור אף כשאינו נותן טעם כלל כ' למאן דסובר דהיתר מצטרף לאיסור הוא רק בנתינת טעם תערובות מסתבר יותר להרבות דהוא בכלל נתחמץ ע"י דבר אחר אפילו על כרת צריך מיעוט ולמאן דסובר היתר מצטרף לאיסור אפילו כשאין נתינת טעם אינו בכלל נתחמץ ע"י דבר אחר מסתבר יותר לרבות נוקשה ולזה לא היה ראיה מברייתא דעל עירובו בלאו דלר"א אינו מחייב רק כשנותן טעם דאדרבה דלשון על עירובו משמע דאפי' כשאינו נותן טעם ומביא מברייתא דמרבה מכל מחמצת ד' מיני מדינה והמה בנתינת הטעם מוכח דס"ל דרק כשיש טעם היתר מצטרף לאיסור א"כ אי לאו המיעוט כי כל אוכל חמץ גם כרת היה חייב ומסתבר דהתורה בא לרבות דהא דהמיעוט רק

מכרת אבל לא מאזהרה ונוקשה קיל טפי דהוא דבר חדש וכיון דלא קתני נוקשה ע"כ דלא סבר ולא קשה קושית התוס' כי גם ר"נ מודה דאי אמרינן היתר מצטרף לאיסור הוא בנתינת הטעם דנוקשה קיל טפי ואין ללמוד נוקשה מתערובות אבל כל זה ניחא לפי הו"א דהש"ס מספקא ליה אי חכמים סברי כזית בכא"פ מכש"כ טעם כעיקר אבל לפי המסקנא דמשרת לטעם כעיקר הוא דאתי א"כ קשה אמאי פליגי רבנן עליה דר"א בנתינת טעם דהא בכל איסורי תורה טעם כעיקר אסור או דד' מיני מדינה אין בנותן טעם רק טעם חדש ולא טעם חמץ והוא רק קיוהא כסברת הטור א"כ לא מוכח מברייתא דלא תני נוקשה דנוקשה כש"כ דכיון דמרבה דבר שאין בו טעם כלל ולא היה בכלל נתחמץ מחמת ד"א ומרבה מצה כש"כ חמץ גרוע ולזה שפיר פסק הטור דלר"א גם נוקשה בלאו ולענ"ד דהדבר נכון מאד והדרך קרוב לאמיתה של תורה בדעת הטור:

ועכשיו נבוא לדברי מו"ח זצ"ל מה שרצה להוכיח דהמקפה לא מיירי כשנותן השום והשומן טעם קשה דהיה לו לפסול את כולה (במס' טבול יום) פליגי בעיסה שנתחמצה בשאור של תרומה א' פסל את כולה ופירש הירושלמי דפליגי במדמע אי דאורייתא. ודברי תמוהים דהא הוא קושית תוס' על שיטת רש"י דסבר דהשום והשומן מיירי כשאינו בעין. והר"ש במשנה תירץ דיש לחלק בין מין אחד ובין שני מינים והביא כן בשם התוספתא דבשני מינים פוסל רק במקום מגעו עיי"ש:

ודברי הרב תמוהין בראיה זו ובעיקר קושית התוס' דלא משני דור לוקה עליהן משום טעם כעיקר לפי שיטת הר"ן שהבאתי לעיל דנגד הנאה אין הטעם עושה פעולה רק לענין אכילה חיך אוכל יטעם א"כ גם לענין טומאה י"ל כן דנגד טומאה אין עושה הטעם פעולה כלל ויש לומר לכאורה בזה גם מה שהקשה התוס' על מה דסתמה אביי כזית בכא"פ דאורייתא הא מתניתין הוא דכזית בכא"פ דאורייתא ובזה ניחא דלענין אכילה היה סובר אביי דכזית בכדי א"פ דאורייתא דאי אפשר לבטל הממש כמו שכתב הרשב"א כיון דמורגש הטעם הוי כניכר האיסור אבל לענין טומאה אין הטעם עושה פעולה והוי כמו מב"מ דמבטל מרובא כמ"ש הר"ן לענין הנאה לא הוי כזית בכא"פ דאורייתא דהוי כממש בלא טעם כיון שאין הטעם עושה פעולה לענין הנאה וע"כ דסובר דכזית בכא"פ דאורייתא אף במקום דליכא טעם רק ממש לבד אי הכי אמאי פליגי רבנן בכותח הבבלי דהא כותח הבבלי נהי דליכא טעם כס' בעהמ"א מ"מ ממש הוא בכדי א"פ:

אך הא ליתא כיון דאביי הקשה ממדירות דשם מיירי לענין אכילה מוכח דס"ל דכזית בכא"פ גם לענין אכילה לא הוי מדאורייתא ע"י תערובות: מ"ש מו"ח זצ"ל על קושית הפר"ת מה דעושה עיסה מן האורז ומן החיטין דאם יש בו טעם דגן אדם יוצא ידי חובתו

בפסח ומיירי בכא"פ ואפ"ה בעינן טעם דגן דכתב דלק"מ דמצה שאני דהא בברכות (דף ל"ח) אמרינן בהא דמקשה מרקיק שנתבשל ומשני דהתם משום דבעינן טעם מצה וליכא אלמא דמצה שאני משאר איסורים דבשאר איסורים כגון עיסה של טבל שנתבשל ודאי חייב אף שנשתנה טעמו ובמצה כל שנשתנה טעמו אינו יוצא בו ה"נ כאן אף שיש בכא"פ ולא נתבטל בחיטים מ"מ כיון דלית ביה טעם אינו יוצא דהא נשתנה טעם החיטין לטעם האורז כו' עיי"ש. ולא זכיתי להבין דבריו איך ראה רבינו דיש חילוק בין מצה לחמץ או לטבל דהא תוס' פסחים (דף מ"א) בד"ה אבל לא במבושל כתבו פ"ה דבישול מבטל ליה מתורת לחם ולפרש"י מיירי בבלילה רכה דבבלילה עבה לא קנפיק מתורת לחם ור"י מפרש דמיירי בבלילה רכה פסולה משום מצה עשירה א"כ בין לפרש"י ובין לפירוש תוס' לא מצינו רק שביטל מתורת לחם עוני ולא לענין טעם דגן ועיין ברבינו יונה וכן בירושלמי בפרקין שכתב הכא את יליף:

סעיף א תערובת. עיין מ"ש במ"א שהביא הפלוגתא דלשיטת הרבה פוסקים דוקא בכזית בכא"פ חייב לבער לשיטת הרמב"ם אף כשאין כזית בכא"פ חייב לבער מ"מ יש כזית בכא"פ חמץ בביתו. וכתב המ"א במין במינו דכיון דמותר לאכול מדאורייתא פשיטא דא"צ לבער והקשה הפ"מ דהא הרמב"ם סובר באין כזית בכא"פ מותר מדאורייתא ומ"מ כתב הרמב"ם דצריך לבער אף שמותר באכילה והטעם דטומאת משא לא בטיל. ובמקור חיים כתב ג"כ דלשיטת הרמב"ם דמותר בפחות מכזית בכא"פ מדאורייתא א"צ לבער והוא לכאורה היפך שיטת הרמ"ק והכ"מ:

ולענ"ד נראה דקושית הפ"מ הוא קשה רק לשיטת המ"א דהשיג על הרשב"א שכתב דהמשקין דנעשים ע"י חומץ יין ודבש אסורים וא"ת שנתערב החומץ עם הדבש יבטל במיעוטו זה אינו דכל שעיקרו כך אינו בטל כענין ד' מיני מדינה [היינו כותח הבבלי] דדוקא כל שנתערב דרך מקרה לא החמירו בו עד שיהא נ"ט אבל שדעתו לעשות כן אסרו ואינו בטל במיעוטו ותמה עליו דהא בגמ' מוקי לה בשיש כזית בכא"פ ובאמת דברי הרשב"א מיוסרים על דברי בעהמ"א בסוגיא שכתב דיש תרי גווני כותח הבבלי יש מהן שיש כזית בכדי א"פ ויש מהן שאין כזית בכדי א"פ ור"א מחייב בתרתי כשיש בהן כזית בכא"פ מחויב מטעם כעיקר וכשאין כזית בכדי א"פ מטעם היתר מצטרף לאיסור ורבנן פליגי בתרתי והא דכשאין בכא"פ דלא בטל כתב כסברת הרשב"א דכיון דנותנין לתוכו בכונה והוא יסוד אחד מענינים אלו ע"ש והא דפליגי חכמים רק לענין מלקות אבל לענין איסור בכל התרי גווני אסור ודברי הרשב"א נכונים והא דס"ל להרמב"ם כשאין כזית בכא"פ דמותר מדאורייתא ע"כ דטעם בטל דהא חצי שיעור גם ע"י תערובות אסור

כמבואר בר"ש במשנה דמקפה מהא דחולין לא תזלזלו בשיעורא דרבנן עיי"ש לקמן (בסי' תרי"ב) בקונט' חצי שיעור כתבתי מזה וע"כ מטעם ביטול וכותח הבבלי אינו בטל וסברת הבעהמ"ח והרשב"א אסור מדאורייתא ושפיר כתב הרמ"ק דעובר ועיין ברמ"א (סימן ה' ובט"ז ס"ק ג') ובחק יעקב והא דרצה הפ"מ לדמות איסור בל יראה לטומאת משא נראה דאם נתערב קודם פסח אינו דומה כלל לטומאת משא דכיון דנתערב קודם ונתבטל הוי כחרכו קודם זמנו ולא דמי לטומאה דשם נתערב אחר האיסור ובזה יש לומר כשנתערב קודם פסח צריך כזית בכא"פ אבל פחות מכא"פ אינו עובר כיון דבכל מקום פחות מכזית בכא"פ מיבטל בטל הוי כחרכו ואינו עובר אבל אם נתערב בפסח אפשר לדמות לטומאת משא ואינו צריך כזית בכא"פ אך האמת יורה דרכו דגם כשנתערב בפסח אין לדמות לטומאת משא דבל יראה לא דמי לטומאת משא: דבל יראה לא חמיר מאיסור אכילה כמבואר ברש"י יומא (דף ע"ט) לענין שיעור א"כ במקום דמותר לאכול ודאי דמותר להשהותו:

והנה איתא בפסחים (דף מ"ג) בסוגיא דהיתר מצטרף לאיסור והנה בזבחים (דף צ"ז) יקדש להיות כמוה הא כיצד אם פסולה הא תפסול ואמאי ניתי עשה ולידחי לא תעשה ור"א אומר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה ל"ת ועשה. ושמעתי להקשות דא"כ אמאי אמר בש"ס בפסחים דבכל התורה כולה אין היתר מצטרף לאיסור רק בנזיר כיון דנזיר וחטאת הוי שני כתובים הבאים כאחד דהא כתיב יקדש דהא צריך יקדש שיהיה עשה דאל"כ היה העשה דוחה את הל"ת. ונראה לענ"ד דסוגיא דזבחים ע"כ לית ליה כלל דהיתר מצטרף לאיסור בקדשים ג"כ דהא דהיתר מצטרף לאיסור כתבו תוס' בפסחים דדוקא כשאין ההיתר מרובה מאיסור רק או כשהיו שניהן שוין או כשהאיסור מרובה מההיתר ולפ"ז אם אוכל כזית בתערובות איסור והיתר ליכא כזית היתר ואינו מקיים המצוה כלל אך גם באיסור ליכא כזית כשאוכל אח"כ בכדי א"פ עד שיצטרף לכזית מקיים המצוה שפיר אך זה ניחא אי לא אמרינן היתר מצטרף לאיסור אבל אי היתר מצטרף לאיסור כשאוכל כזית יש בו רוב איסור או שוה בשוה מצטרף ההיתר לאיסור עשה איסור ולא קיים המצוה עד שיאכל עוד היתר שיצטרף בכדי א"פ ולא הוה בעידנא ולא דחי (והנה מה שתירץ אא"ז זצ"ל על קושיתי החמורה דהסוגיא דזבחים לא סבר בקדשים היתר מצטרף לאיסור לע"ד הוא דחוק והרי בגמ' חולין (דף צ"ט) קאמר רבא לא נצרכא אלא לטכ"ע דבקדשים אסור ופירש שם ר"ת דהוא היתר מצטרף לאיסור עיי"ש וא"כ הא רבא בעצמו מתרץ להקושיא דידחה העשה דאכילת קדשים לל"ת דקדשים פסולים ומתרץ רבא דאין העשה דוחה ל"ת שבמקדש ולדברי מו"ז ז"ל כיון דרבא סובר

היתר מצטרף לאיסור בקדשים א"כ בל"ז לא קשה דידחה עשה הל"ת ואמאי צריך רבא לתרץ משום דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש. והנה לפי דברי התוס' ישנים ביומא (דף ל"ט) ד"ה שמגיע כפול דגם בפחות מכזית מקיים המצוה דאכילת קדשים לא קשה קושיתי אך חולקים על סברת התוס' ושפיר הקשה דאמאי פריך בגמ' דידחה העשה הל"ת הלא לא יהיה מקיים העשה בפחות מכזית והלא יהיה עובר תיכף כיון דהיתר מצטרף לאיסור: אעתיק מה שכתבתי בחידושי בעזה"י ויהיה מתורץ קושית מו"ז זצ"ל גם הקושיא שהביא אמאי קאמר בש"ס דהוי נזיר וחטאת שני כתובין הא איצטריך קרא דיקדש דלא יהיה דוחה עשה הל"ת ועשה בש"ס משום דהוי נזיר וחטאת ש"כ וכו':

והקשה העולם איך הוי נזיר וחטאת שני כתובין לרב אשי הא איצטריך הקרא דיקדש שלא יהיה דוחה להל"ת כמבואר בזבחים (דף צ"ו):

נראה לתרץ דהקשה בשער המלך עפ"י דברי התוס' עירובין במתן אחת שנתערב במתן ד' דיתן מתן א' ולא מתן ד' משום בל תוסיף והקשו בתוס' דלדחי עשה דזריקת הדם הל"ת דבל תוסיף ותירצו משום דהוי ע"י פשיעה וא"כ בהא דאשר יגע בבשרה דהוי נמי ע"י פשיעה ומ"פ בש"ס דמדחה עשה הל"ת ותירץ משום דגם הלאו לא בעי רק ע"י פשיעה שנתערב דעל חצי זית קדשים פסולים אינו מחייב ורק משום היתר מצטרף לאיסור מצטרף גם ההיתר להשלים זית האיסור ולהכי דחי העשה הל"ת דבתרוייהו באין ע"י פשיעה ע"ש: ולפ"ז יש להקשות דהנה אכילת קדשים דהוי מצות עשה הוא בכזית כמו כל אכילות ואף שמבואר בתוס' ישנים ביומא (דף מ') גבי כל כהן שמגיע כפול דיליף בפחות מכזית יוצא ידי מצוה באכילת קדשים עיי"ש מ"מ חולקין על התוס' ישנים בזה. והנה התוס' כתבו הא דהיתר מצטרף לאיסור היינו כשיש מן האיסור יותר מן ההיתר או שניהם בשוה אבל כשהיתר רבה על האיסור אין מצטרף ולפ"ז ממ"נ אי יאכל כזית מההיתר וחצי זית מהאיסור קדשים פסולים א"כ בזה לא אמרינן היתר מצ"ל ואי דיאכל כזית מקדשים כשרים וכזית מקדשים הפסולים הנבלע בתוכו היה בזה לא דחי העשה הל"ת כיון דהעשה בא ע"י פשיעה והלא אינו בא, ע"י פשיעה כיון שיש נמי כזית מן האיסור ומה פריך בגמ' דידחה העשה הל"ת:

ונראה ליישב עפ"י דברי הרמב"ן ז"ל דהקרא דיקדש להיות כמוה הוא להיתר מצטרף לאיסור וגם לטכ"ע דבקדשים אמרינן תרוייהו המ"ל וטכ"ע עי"ש במלחמות בפסחים והנה ע"י טכ"ע יש שיטת הפוסקים דאיתעבד ליה כולו איסור ומתחייב בכזית היתר היכא שנתן טעם בכולו ושפיר פריך בגמ' דיהיה העשה דוחה הל"ת דגם הל"ת בא רק ע"י פשיעה דלולא ההיתר אין כזית בהטעם לחודיה ושפיר יהיה דחי העשה הל"ת:

אמנם לפ"ז מה מתרץ רב אשי דיקדש עשה ואין עשה דותה ל"ת ועשה דהנה האחרונים כתבו דלשיטת הריב"א ז"ל דהעשה דחי הל"ת ולא נשאר רק העשה: והנה לכאורה הא חצי שיעור ע"י תערובות נמי אסור מדאורייתא וא"כ למאי אתא הקרא דיקדש דלענין מלקות לא לקי משום דעשה דחי הל"ת ולענין איסור אפילו אי לא היה כתיב יקדש נמי היה אסור מטעם חצי שיעור: אך לא קשה כלל דהרי לולא קרא דיקדש לא הוי רק ל"ת והוי עשה דאכילת קדשים כשרים דוחה הל"ת דקדשים פסולים ומכש"כ דדחי האיסור דחצי שיעור דלא עדיף מכל השיעור ולא היה איסור כלל דהיה רשאי לכתחלה לאכול מטעם עשה דותה הל"ת ולהכי כתיב קרא דיקדש דיהיה אסור לכתחלה דאין עשה דוחה הל"ת ועשה ואין רשאי לעבור על עשה:

והנה התוס' בחולין (דף צ"ט) כתבו והרב רבי יוסף מאורלייניש היה מפרש דאע"ג דטכ"ע דאורייתא לא לקי אטעם אפילו שלא במינו דר"י סבר לה כר"ע דיליף טכ"ע מגעולי נכרים וליכא אלא עשה דתעבירו באש דיצטרך ליבון והגעלה ע"ש:

ולפ"ז אפילו אי לא כתיב יקדש נמי היה אסור דלא הוי עשה דאכילת קדשים דחי דהא קדשים פסולים הנבלע בכשרה הוי נמי עשה דטכ"ע ואין עשה דוחה עשה וא"כ אמאי הוצרך הקרא דיקדש אע"כ דרק לענין היתר מצטרף לאיסור וא"כ שוב קשה קושיא הנ"ל דמ"פ בגמ' דיהיה העשה דוחה הל"ת דהוי ע"י פשיעה וכנ"ל:

אך ניחא דהגמ' אזלי אליבא דרבנן דילפינן טכ"ע ממשרת דלא הוי עשה רק ל"ת ושפיר איצטריך הקרא דיקדש דלולא שהיה כתוב לא היה אסור כלל דהעשה דחי הל"ת:

ומיושב היטב קושיא הנ"ל דאליבא דרבי עקיבא שפיר הוי נזיר וחטאת שני כתובין דלא אצטריך הקרא דיקדש וכמובן והא דקאמר בגמ' דלרבנן מיצרך צריכי היינו דיהיה אתיא שפיר לרבנן אפילו אליבא דרבא דאמר שם דאין עשה דוחה הל"ת שבמקדש ואפ"ה לא הוי שני כתובין כמו דאמר בגמ' וא"ש בעזה"י) א"ו דסוגיא לא סבר דהיתר מצטרף לאיסור א"כ גם אי היה שוה בשוה האיסור וההיתר או שהאיסור היה יותר אינו אוכל כזית איסור ומצטרף בכדי א"פ כזית היתר וכזית איסור מקשה שפיר דידחה העשה לל"ת אבל לפי סוגיא דפסחים דהיתר מצטרף לאיסור לא קשה דידחה העשה לל"ת והסוגיות חולקין ובזה ניחא דהרמב"ם לא פסק גם בחטאת דהיתר מצטרף לאיסור כי לפי שיטת הגמ' דזבחים דפריך דמקשה דהעשה דחי לל"ת ע"כ דסובר דאין היתר מצטרף לאיסור:

הנה תוס' פסחים דכתבו היתר מצטרף לאיסור הוא כשרוב הוא איסור מוכח דסברי דדוקא איסור בטל בהיתר ברוב ולא להיפך שהיתר יתבטל ברוב שיתחייב ברוב היתר ומיעוט איסור רק למאן דסובר דהיתר מצטרף לאיסור וכבר עמד על החקירה זו בפ"מ

בפתיחה להלכות תערובות והנה אם נאמר דכמו דאיסור בטל ברוב היתר דמותר לאכול כל התערובות יהיה הדין אם האיסור מרובה על ההיתר יתחייב מטעם ביטול אף אי לא סברינן היתר מצטרף לאיסור ובפ"מ כתב בפתיחה להלכות תערובות דזה שיטת רש"י בזבחים (דף ע"ח) על הא דאמר ריש לקיש הפגול הנותר והטמא שבללן זה בזה ואכלן כטור אי אפשר שלא ירבה מין על חבירו ויבטלנו פירש"י כשהוא לועס אותה בפיו נכלל מין לתוך חבירו מיעוטו של זה ברובו של זה יבטל המיעוט ברוב ע"ש:

והנה קשה לכאורה על הא דאיתא במס' מכות (דף ט"ז) ריסק תשעה נמלים והביא אחד חי והשלימו לכזית לוקה שש ה' משום בריה ואחד משום כזית נבילה רבא אר"י אפילו שנים והוא רב יוסף אמר אפילו אחד והוא ולא פליגי הא ברברבי הא בזוטרי ופירש"י כשבלעו הוא מת ומצטרף לכזית נבילה ותוס' פירש חי דהיינו שלם אבל ודאי הוה מת דאי ר"ל חי ממש איך משלים לכזית נבילה לכאורה נראה דלשיטת רש"י לא נתערב החי עם הט' מרוסקים ולא קשה דנימא דהחי בטל בנבילה ולא ילקה משום נמלה אך עדיין קשה לר"ל דסובר (בפ' גיד הנשה) דאיסור אכילה אינו חייב בהנאת גרונו רק אכילה במעיו בעינן ובמעיו בטל האיסור נמלה בתוך הנבילה מכש"כ דקשה לשיטת התוס' דמיירי שהיה מת ולא כתבו דאינו חייב רק כשלא נתערבו א"כ יבטל דהא דבריה אינה בטילה הוא רק מדרבנן ואפשר דסוגיא אזיל אליבא דהלכתא דאיסורין אין מבטלין זה את זה דכן סובר ר"י בירושלמי:

ובזה יש לתרץ דהנה תוס' כתבו דסוגיא אזיל אליבא דמאן דאמר דאיסור נבילה חל על בהמה טמאה וקשה לפי זה דהא דהרמב"ם (בפ"ב מה' מאכלות אסורות ה' כ"ה) כתב ריסק נמלות והביא אחת שלמה וצירפה לאלו שנתרסקו ונעשה הכל כזית ואכלו לוקה שש מלקות חמש משום נבילה והאחת משום כזית מנבילות הטמאים ועמד ה"ה (בפ"ב מה' מ"א ה' ב') דהא הרמב"ם פסק דאיסור נבילה אינו חל על טימאה והכ"מ (בפ"ב מה' מ"א) כתב דהא דכתב הרמב"ם כזית מנבילה הכונה דהוא לא מבשר שרץ טמא. והלח"מ כתב ולא הבינותי זה כיון דלוקה משום שרץ המים ושרץ הארץ ושאר שרצים שהזכיר רבינו מאי לאו דשרץ טמא תו איכא ותוס' מכות (דף ט"ו) הקשו אבל קשה האיך מצטרף אותו שלם לכזית נבילות הלא אין איסור נבילה חל עליו קושיתם הוא רק למה מצטרף השלם אבל על הט' שנתרסקו לא הקשו כיון שכתבו דלכך נקט אחד שלם דאיכא לאו דשרצים דלא נכתבו בלשון אכילה ומאותם לא ילקה עד שיאכל הבריה שלמה וכ"כ בחולין (דף צ"ו) א"כ שפיר דחל איסור נבילה ולא הקשו רק על השלם איך יצטרף דהא אין איסור חל על איסור בזה יש לומר דלשיטת רש"י דאם אכל רוב של איסור עם מעט

היתר בטל ההיתר לגבי איסור וחייב א"כ נהי דאין איסור חל על איסור ולא יכול לחול איסור נבילה מ"מ לא גרע מאילו היה היתר בטל באיסור נבילה דשפיר דמצטרף והא דאינו בטל לענין איסור שרץ דאיסורין אין מבטלין זה את זה אבל נגד א"ח ע"א נהי דאינו חל בפני עצמו מ"מ אם נתערב בתוך רוב נבילה לא גרע מאלו היה היתר ממש דבטיל ויש על ההיתר דין נבילה: ובזה יש לתרץ קושיתם שהקשו בד"ה אפילו שנים הוא מאי חידוש הוא בשנים יותר מבעשר וכן חד ברברבי דכיון דהא דחייב משום נבילה הוא מטעם ביטול והנה באיסור לתוך היתר במבשא"מ בכדי א"פ דאורייתא ויותר מזה בטל או ס"ל טעם כעיקר לאו דאורייתא הוא רק בתשעה נמלים שחייבין עליו משום נבילה שפיר דבטל השרץ שיתחייב מטעם נבילה כי אם היה איסור בתוך ההיתר היה בטל ואשמועינן דגם בשנים בטל השרץ אף דאין איסור חל על איסור בפני עצמו שמצטרף לכזית נבילה ואשמועינן אפילו אחד כמו שכתב הפ"מ דגם חד בחד או ההיתר גדול מאיסור נתבטל האיסור בתוך ההיתר גם להיפך אם היתר נפל באיסור מצטרף לאיסור א"כ גם אי אין איסור חל על איסור בפני עצמו ברוב איסור מצטרף לכזית ותוס' הקשו לפי שיטתם דהיתר אינו בטל באיסור אך על הרמב"ם אין זה מעלה ארוכה הרמב"ם סובר בכל השרצים חייב על כזית מהם ומטעם שרן נלקה חמשה ואיסור נבילה אינו חל על שרץ:

סעיף ב הפת עצמה שעיפשה ונפסלה מלאכול הכלב ומלוגמא שנסרחה אינו חייב לבער: הנה בספרי מקור חיים הקשה מו"ח זצ"ל על הר"ן אמאי כשנפסלה מאכילת אדם חייב לבער דהא נבילה שאינו ראוי לגר אינו קרוי נבילה ותירץ שם מו"ח זצ"ל כיון דראוי לשחקה ולחמע בו עיסות אחרות הקשה המחבר דמ"מ קשה דכשאוכל הפת שעפשה הוי אכילה שלא כדרך הנאתן כי מה לי אם עירב דבר מר ואכל או שהמאכל בעצמותו נפסל ונתעפש ואמאי לא אמר בש"ס הכל מודים בחמץ דחייב שלא כדה"נ ולזה חידש דהא דאסור בחמץ נפסל מאכילת אדם הוא מטעם דכתיב תשביתו ותשביתו משמע שלא ע"י אכילה כדאיתא בתוס' ולא כתיב אכילה אסור אפילו שלא כדה"נ אבל לא הוי אלא איסור עשה ולא לאו ולזה לא נקיט הש"ס דהכל מודים והדברים ראויין למי שאמרן: אך לכאורה קשה דהא שאור אינו ראוי לאכילה כלל והתורה חייבו כרת בפסח על שאור א"כ קשה קושית מו"ח הגאון זצ"ל אמאי לא נקט הש"ס בחמץ בפסח ולכאורה היה נראה לפי מה שכתב דהא דמחייב ר"מ בנוקשה אף דהוי שלא כדה"נ כיון דאין לו אכילה משובחת הוי כדרך אכילה בשלמא אם אכל חלב תי שפיר דפטור דהתורה לא אסרה עליה רק כשאכל אכילה משובחת דהיינו חלב מבושל אבל חלב חי פטור

וכן נבילה לא אסרה תורה רק נבילה טובה ולא נבילה שאינו ראוי לגר אבל כשאסרה התורה נוקשה שאין לו אכילה משובחת יותר לא שייך לומר דהוי שלא כדרך אכילה דהא התורה אסרה נוקשה ואין אכילה משובחת מזה ולזה גם בשאור אף דחייב כרת כיון שאין אכילה משובחת התורה אסרה אפשר לומר דהכל מודים בחמץ אך הר"ן כתב דהכא שאני מפני שראוי לחמע בו עיסות אחרות ומביא ראיה משאור דהא גם שאור לא חזי לאכילה אפילו הכי אסרה רחמנא מפני הך טעמא כמבואר במכילתא ולפ"ז קשה מה ראיה משאור לפת שעיפשה דבשאור לא היה אכילה משובחת יותר והוי כדרך הנאתן אבל בחמץ היה לו אכילה משובחת אם לא נתעפש ולזה צריך לומר כיון דאינו חייב רק מטעם דראוי לחמע בו עיסות אחרות לא שייך למינקט דחייב שלא כדרך הנאתן:

אך נראה כיון דהר"ן מביא ראיה משאור דאסר התורה דבשאר איסורים מלבד חמץ אם אכל השאור בעין דפטור דלא גרע מעורב דבר מר דפטור מטעם דהוי שלא כדה"נ רק אם החמיץ בו העיסה בשאור של תרומה אסור כיון דאכל כדה"נ ואין להתיר רק מטעם נבילה שאינו ראוי לגר כיון דראוי לחמע עיסות אחרות הוי ראוי לגר אבל אם אכל בעיניה נראה דפטור מטעם שאינו אוכל כדרך אכילתו רק בחמץ אסרה תורה אם ראוי לחמע בו אף דהוי שלא כדרך אכילתו לשיטת הר"ן:

ועוד הקשה מו"ח זצ"ל על הר"ן שהקשה כיון דעכ"פ אסור מדאורייתא אפילו שאינו ראוי לגר א"כ אף נותן טעם לפגם אסור בחמץ ותמה עליה דהא חזינן בכלאי הכרם ובב"ח וביין נסך דאסור שלא כדרך הנאתן ומ"מ נותן טעם לפגם דע"כ צריך לומר דהא טעם לשבח היה מותר אי לאו הקרא דמשרת דכיון דטעם כעיקר ממשרת יליף בק"ו אמרינן דיו כמו בנזיר מותר נותן טעם לפגם כל איסורין שבתורה דילפינן מיניה ג"כ מותר ולפי דברי יש להעמיד דעת הכרו"פ הובא בחוות דעת (סימן ק"ג) דבשר בחלב כיון שהוא אסור שלא כדה"נ גם נותן טעם לפגם אסור ותמה עליה דכלאי הכרם ויי"נ דאסור ג"כ שלא כדה"נ ומ"מ נותן טעם לפגם מותר ולפי שיטתו פה שיטת הכרו"פ נכונה דבשלמא בכלאי הכרם וביי"נ לא ידעינן דטעם:

כעיקר רק ממשרת אמרינן דיו כמו בנזיר נט"ל מותר אף בהן נט"ל מותר אבל בב"ח טעם כעיקר אסור ואין צריך למילף כלל ממשרת כמבואר בסוגיא ולא שייך לומר דיו כיון דלא יליף כלל מנזיר שפיר י"ל בנט"ל אסור ומה שרצה מו"ח זצ"ל בספרי חוד"ע לומר דיש חילוק בין שלא כדה"נ דמותר מטעם דאכילה כתיב ובין שאינו ראוי לגר דמותר מטעם לגר אשר בשעריך תתננה והביא ראיה דהרמב"ם לא הביא (בפי"ד מה' מאכלות

אסורות) דבב"ח חייב אף אם נפסל מאכילת אדם מטעם נבילה שאינו ראוי לגר רק כשעירב דבר מר עי"ש:

לענ"ד נראה דהרמב"ם לא הביא כלל האי קרא דנבילה שאינו ראוי לגר דאינו קרוי נבילה לענין איסור אכילה ופוטר רק מטעם דהוי שלא כדה"נ ונראה בכונת הענין כיון דלא ילפינן נבילה שאינו ראוי לגר רק מקרא דכתיב בנבילה לא היה יכול למילף חלב דחייב כרת וגם בב"ח דאסור בהנאה כיון דחמור איסורו רק לענין נטל"פ שפיר יליף הש"ס דהא כזית בכא"פ ילפינן לשיטת הרמב"ם ממשרת וכיון דלא יליף טעם כעיקר רק ממשרת ואינו חייב כרת ונזיר קיל מכל איסורין שבתורה כמבואר בברייתא מכאן אתה דן לכל איסורין שבתורה יליף שפיר דכמו דנבילה מותר הבעין גם תערובות שאר איסורים דילפינן ממשרת דאסור בנט"ל מותר דלא חמירא מנבילה בעינא אבל חלב בעין או בב"ח או כה"כ בעין דחמיר איסורא אי אפשר למילף מנבילה ולזה כתב הרמב"ם דפטור מטעם שלא כדה"נ דפטור בכל איסורי תורה והא דהצריך ר"ש לקרא דנבילה שאינו ראוי לגר וכו' דר"ש סובר דכ"ש למכות וחייב שלא כדה"נ כסברת תוס' בשבועות:

הנה ראיתי בספר כרו"פ (סי' פ"ז ס"ק ד') תמה דהא כל איסורין שבתורה דהם מהנקברים דאפרן אסור אפי' לא חזי לגר מכ"ש בכמותם קיים א"כ בחמץ בפסח וכן בב"ח דהם מהנקברים והיה נט"ל אסור והניח בצ"ע ובדברינו הנזכרים ל"ק כלל דאותן הנקברים אי אפשר למילף מנבילה שיהיה מותר כשהם בעינא ואינן נפטרים רק דהוי שלא כדה"נ ובהנאה אסור דהא נהנה בדרך הנאתן כמ"ש המשנה למלך (בפי"ד מה' אבל) א"כ נהי דפסקינן שכדה"נ מותר באכילה מ"מ הגחלים אסורים בהנאה דלענין הנאה הוי כדה"נ אבל לענין אכילה הוי שלא כדה"נ דאם אכל עפר אף דהוי מהנקברים בודאי דפטור ומותר:

הנה בגוף הדבר דנבילה שאינה ראוי לגר לא קרוי נבילה מקורו בסוגיא דע"ז ור"ש מ"ט לא דתניא לא תאכל כל נבילה לגר אשר בשעריך תתננה כל הראוי לגר קרוי נבילה שאינו ראוי לגר אינו קרוי נבילה ובבכורות איתא טומאה החמורה עד לגר טומאה קלה עד לכלב ר"י אמר בין זו ובין זו עד לכלב מ"ט דבר פדא נבילה שאינה ראויה לגר אינה קרוי נבילה ור"י האי סרוחה מעיקרא אתי למעט והקשה בתוס' שם דהא ר"י כר"ש ס"ל דנט"ל מותר וע"כ דסרוחה מעיקרא לא צריך קרא התירוצו דדוקא באכילה לא צריך לסרוח מעיקרא אבל בטומאה הו"א דגם סרוח מעיקרא מטמא כמו שרץ וש"ז ודנ"ע עיי"ש:

ודבריהם תמוהין מאד אשר כבר עמד בנב"י דאיך פסקו לקרא בסכינא חריפא כיון דאיצטריך לטומאה סרוח מעיקרא מנ"ל דמותר באכילה בלא אסרוח מעיקרא כיון

דקרא אינו מותר דהא איצטריך לענין טומאה בסרוח מעיקרא ונראה דלכאורה קשה על הברייתא לא תאכלו כל נבילה לגר אשר בשעריך תתננה כל הראוי לגר קרוי נבילה שאינה ראויה לגר אינה קרויה נבילה דמנ"ל להוכיח דאינה קרויה נבילה כשאינו ראוי לגר דלמא קרויה נבילה אף שאינה ראוי לגר רק דהתורה התיר באכילה דבר שאינה ראויה לגר אבל שלא יהיה שם נבילה דלא מטמאה מנ"ל. ולזה נראה דהש"ס דייק מהא דכתב לגר אשר בשעריך תתננה אצל איסור אכילה דנבילה שאינה ראויה לגר מותר באכילה וע"כ בנסרח לאחר מכאן דאי סרוח מעיקרא לא היה צריך קרא לאשמועינן אצל איסור אכילה א"ו דהתורה התיר נבילה שאינה ראויה לגר באכילה והא דדייק הש"ס דאינה קרויה הוא משום דכתיב לא תאכל כל נבילה לגר אשר בשעריך תתננה אסמכיה התורה נבילה לגר אשר בשעריך תתננה דאינה קרויה נבילה כלל אם אינו ראוי לגר ואינו מטמא והוא בסרוח מעיקרא דאי לא היה התורה רוצה לאשמועינן דנבילה שאינה ראוי לגר אינה קרויה נבילה לענין טומאה רק להתיר באכילה לא היה התורה מסמיך נבילה לגר רק לכתוב כל נבילה לא תאכלו לגר אשר בשעריך תתננה ורוב ל"ת שבתורה כאשר תדקדק ותעיין תמצא מקודם הדבר ואח"כ הל"ת כל חלב וכל דם לא תאכלו א"ו מדסמיך קרא נבילה לגר אתי לאשמועינן גם הא דנבילה שאינו ראוי לגר אינו קרויה נבילה כלל גם לענין טומאה ומוכח תרתי דכיון דנכתב אצל הלאו דאכילה מוכת דנבילה שאינה ראויה לגר מותר באכילה והא בנסרח לאחר מכאן דעל סרוח מעיקרא לא היה צריך קרא וכיון דאסמיך קרא נבילה לגר מוכת דאינו קרויה נבילה כלל דהיינו לענין טומאה וזה דוקא בסרוח מעיקרא דלענין טומאה צריך שפיר קרא ולזה ברור לפענ"ד וקרוב לאמיתה של תורה:

ועוד יוכל לומר מש"כ המ"א בסימן זה (ס"ק ב') הפת שעפשה ונפסל מאכילת כלב פטור לבער הא כשנפסל מאכילת אדם חייב לבער והקשה הר"ן דהא נבילה שאינה ראויה לגר אינה קרויה נבילה ומותר ותירץ כיון דראויה לחמע בהן עיסות אחרות הרי הוא כמו שאור דחייב לבער ומר"ן לא מוכח אי אסור באכילה אי רק לענין ביעור צריך לבער כיון דראוי לחמע בו עיסות אחרות. והמ"א (בס"ק א') כתב דאסור באכילה אם נפסל מאכילת אדם ובאמת כיון דר"ן מביא ראיה משאור דאינו ראוי לאכילה מ"מ אסרה התורה כיון דראויה לחמע בהן עיסות אחרות א"כ גם הפת שעפשה כיון דראוי לחמע בו עיסות אחרות אסור באכילה אך עדיין צריך ביאור דאמאי במלוגמא צריך לפסול מאכילת כלב דהא אינה ראויה לחמע בהן עיסות אחרות אמאי לא יהיה מותר באכילה ודברי המ"א דמחלק בנוקשה לא היה ראוי מעולם אבל כשנפסל אסור קשה דהא מיירי דנפסל קודם

פסח ומ"ש המקור חיים דהאומר הוא מטעם דתשביתו כמ"ש התוס' לר"ש דאסר החמץ משש עד הלילה וכיון דלא כתיב אכילה אסור אף שלא כדרך הנאתן קשה דהא דנפסל קודם פסח לא חל תשביתו על החמץ ולזה נראה דהרמב"ם לא הביא כלל דרשה דר"ש נבילה שאינה ראויה לגר לא קרי נבילה ומביא דהא דפטור בנבילה שאינה ראויה לגר הוא מטעם דלא אכל כדרך אכילה כמבואר בדבריו בפי"ד (מה' מ"א):

סעיף ד דבר שנתערב בו חמץ. עיין במ"א (ס"ק ו') פ' חמץ גמור בעודו משובח והכונה דהא נוקשה בטל בס' לשיטת המ"א (סי' תמ"ז) וקשה דהא באלמירו החמץ הוא יסוד מה' יסודות כמו כותח הבבלי אינו בטל: סעיף ה וכן אם העמיד גבינות. ועיין במ"א (בס"ק ט') הביא בשם הטור דבר המעמיד מדאורייתא וביו"ד (סי' פ"ז) מתיר הטור מעמיד דבטל בס' כמו שהקשה הישׁ"ש ולענ"ד נראה לשיטת הטור דכותח הוה קיוהא ולא טעם הוא כעין סברת הבעה"מ דהוה אחד מהיסודות דאינן בטילין ובכותח ליכא כזית בכדי א"פ כמ"ש הטור א"כ לר"א דדריש כל דאינו בטל החמץ בכותח התורה אסרה דבר המעמיד לדידן אסור מדרבנן וכמו לר"א רק בחמץ המעמיד אסור מדאורייתא ולא בשאר איסורין לרבנן אסור אף דבשאר איסורין מותר והטור דהביא שיטת הראב"ן דאסור הגבינות להשהות כי זה תלה בפלוגתא בין הרמב"ם והרי"ף אי פסקינן כר"א או כחכמים כי לפי שיטת בעה"מ לא אדע חילוק בין מעמיד ליסודות העיקר הקפידא כיון שנתערב בו כח חמץ אף שאינו נותן טעם ונותן בכונה אסור א"כ גם כשנותן חומץ להעמיד הגבינות הוה קיוהא ואינו בטל:

סעיף ח חצי זית בבית זה וכו'. ועיין במ"א (ס"ק י"ב) שכתב דאפילו בפחות מכזית צריך ביטול. ועיין במקו"ח שלכאורה תמה כיון דבפחות מכזית אינו עובר בב"י מה מועיל הביטול ומתרץ עפ"י שיטת הח"צ דבבל יראה ליכא חצי שיעור:

דלא שייך דרשא דכל עיי"ש דתפס במישלם דעת הח"צ רק באיסור אכילה חצי שיעור אסור וכבר תמה המ"ל (בפי"ח מה' שבת) עליה אך בחמץ העלה השׁ"ע בתשובה דלא שייך חצי שיעור דלא שייך חזי לאיצטרופי דאם נאבד החצי זית הראשון שוב אינו מצטרף החצי זית השני:

אך לענ"ד לא אדע מהיכן למדו דחצי שיעור אינו אסור בבל יראה ובפרט לשיטת הרמב"ם ב"י ניתן למלקות לא הוי ניתק לעשה אפי' לשיטת התוס' דבל יראה הוי ניתק לעשה מ"מ בודאי חמור לן לאו הניתק לעשה מחצי שעור לענין כמה דינים דהא שבעה חלה על חצי שיעור ואינו חל על לאו הניתק לעשה ולענין חשוד וכדומה דהא בחמץ

דצריך כזית אינו מהלמ"מ רק מטעם דלא תהא ראיה גדולה מאכילה צריך כזית כמבואר ברש"י ותוס' יומא (דף ע"ט):

והא דחצי שיעור אסור באכילה הביא המשנה למלך (בפ"א מה' חמץ ובפ"ד מה' שביעית) דיעות שונות דאיכא דסברי דסתם אכילה בכזית רק דחצי שיעור אסור מטעם חזי לאיצטרופי ולאותה דיעה יש לומר דבבל יראה לא שייך חזי לאיצטרופי אבל לדעת הרא"מ דאית ליה דסתם אכילה כל שהו אלא דהלכתא אפקיה קרא ממשמעותו לענין עונש אבל לענין איסור כדקאי קאי מטעם חזי לאיצטרופי דאי לאו האי טעמא הוי אמרינן כמו דאפקי' הלכתא לקרא לענין עונש גם לענין איסור נפקע עיי"ש א"כ כל עיקר דבל יראה צריך כזית דלא חמור לן מאכילה אבל כמו באכילה חייב כשיעור ואסור בפחות מכשיעור דלא יאכל משמע כל שהו גם בב"י עובר בלאו וכשיעור דלא יהיה חמור מאכילה ואסור בחצי שיעור כמו באכילה דאסור אף דלא שייך סברת חזי לאיצטרופי דהא חצי שיעור דאסור אינו מטעם חזי לאיצטרופי דנאמר כיון דבב"י לא שייך חזי לאיצטרופי וחצי שיעור מותר רק משמעותא דקרא לא יאכל אפילו כ"ש משמע רק אי לאו הסברא דחזי לאיצטרופי הו"א דהלכתא הפקיע הקרא ממשמעותיה גם לענין איסור ומהני הסברא דחזי לאיצטרופי אשר לא יפקיע המשמעות דקרא לענין איסור עכ"פ א"כ בב"י דליכא הלכתא משמעותא דקרא דבל יראה אפי' כל שהו רק דאי אפשר שיהיה חמור בל יראה מאכילה ואינו עובר בלאו בפחות מכזית אבל לענין איסור אין הלאו דבל יראה חמור מאכילה מנ"ל דמותר. אך באמת תמה המ"ל על שיטת הרא"ם ובקונטרס חצי שיעור הארכתי. עכ"ז נראה דחמץ אסור חצי שיעור דהא הרמב"ם (בפי"א מה' חמץ) כתב דכל שהו אסור דיליף מלא יאכל א"כ אסרה התורה חצי שיעור בחמץ ולא מטעם חזי לאיצטרופי כיון דליכא הלכתא בב"י דצריך כזית רק דילפינן שלא יהיה חמור מאכילה נראה כמו באכילה חייב בכזית ואסור בחצי שיעור וגם בב"י הדין כן [והא דתמהו על הרמב"ם ל"ל קרא בחמץ דחצי שיעור אסור דהא כל איסורי התורה חצי שיעור אסור] עיין מה שכתבתי תירוץ נכון בקונטרס חצי שיעור לקמן (סימן תרי"א):

ולכאורה קשה דבב"י ליכא הלכתא דצריך זית רק דילפינן מאכילה א"כ לר"ש דסובר כ"ש למכות גם בל יראה עובר בכ"ש לא נמצא שום תנא דסובר כן והיה נראה דסובר ר"ש דאינו חייב בבל יראה רק בחמץ שחייב כרת וכן בשיעור שחייב כרת ולענין כרת מודה ר"ש דאינו חייב רק בכזית אך קשה לשיטת הרמ"ה הובא בריטב"א מכות (דף י"ז ע"א) דר"ש אומר כ"ש למכות פרש"י בהא דגמרא גמיר להו ר"מ נותן טעם דלמלקות כיון דאכל במזיד אחשביה לחומר איסור להתחייב בכל שהו אבל בקרבן שהוא על אכילת

שוגג בעי לכזית לחשיבות עיי"ש א"כ נראה לשיטתו דחייב במזיד כרת לר"ש בכ"ש דהא אחשביה ואמאי צריך בב"י כזית לכ"ע וצריך לומר כיון דלר"ש לאו מהלכתא גמירי דסגי בכ"ש רק במקום דאחשביה חייב בכ"ש ובמקום דלא אחשביה צריך שיעור כזית ובב"י לא שייך אחשביה כסברת הח"צ בתשובה וצריך שיעור חשוב ובירושלמי בר"פ מבואר להדיא דגם מכרת פוטר ר"ש לאו דוקא קרבן נראה דלא כשיטת רמ"ה:

סימן תמג

סעיף א חמץ מו' שעות וכו'. ועיין במ"א (ס"ק א') אסור בהנאה מדאורייתא מ"מ אינו עובר בבל יראה עד הלילה רק על מ"ע דתשביתו. והנה זה ברור לכל השיטות אף להרמב"ם דפסק דלוקין לפני זמנו אבל בל יראה אינו עובר רק דצריך להשבית החמץ: והנה בש"ס אמרינן מנ"ל דחמץ אסור משעה ו' אמר אביי אך ביום הראשון תשביתו רבא אמר מהכא לא תשחט על חמץ דם זבחי לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים ואימא כל חד וחד כי שחט זמן שחיטה אמר רחמנא הרמב"ם הביא מ"ע להשבית חמץ קודם זמן איסור אכילתו מפי השמועה למדו שהראשון זה הוא יום י"ד ראיה לדבר זה מה שכתוב בתורה לא תשחט על חמץ דם זבחי והביא השני דרשות כמו דאיתא בברייתא וכמו שכתב התוס' בסוגיא זו זמן שחיטה כיון דאשכחי דהזהיר על ההשבתה והזהיר שלא לשחוט פסח על חמץ סברא הוא שבזמן שחיטה הזהיר על השבתה ורבא דאמר מהכא כונתו דא"צ לומר אך חלק רק דמוכח מלא תשחט על חמץ דם זבחי דהמצוה הוא מחצית והרי"ף לא הביא כלל הא דרבא רק הא דאביי והרא"ש לא הביא דאביי כלל רק הא דרבא וצריך טעם למה. ועיין בב"ח (סי' תל"א):

הנה הרב הצל"ח הקשה אמאי הביא הברייתא קרא (בפ' כי תשא) ולא הביא הקרא המוקדם (בפ' משפטים) לא תזבח על חמץ דם זבחי ונראה דכיון דכתיב בקרא לא תזבח וזביחה אינה דוקא שחיטה כי כל הד' עבודות נקראים זביחה ולא היה ידעינן דחמץ אסור מחצות דהוא זמן שחיטה רק דהו"א דאסור כל התיקון של קרבן פסח לעשות על חמץ ולא השחיטה בלבד ואח"ז מצאתי (בספר גור אריה) שכתב על רש"י דפירש במשפטים לא תזבח את הפסח בי"ד עד שתבער החמץ כתב החליף מלה תזבח במלת תשחט כי בכל מקום הזביחה אינה משמע השחיטה בלבד רק תיקון הבהמה דכתיב ויזבח זבחים והא דהך קרא ה"ק לא תזבח הפסח דהיינו תיקון בשיותי ולא שהשחיטה לבד יהיה אסור ולזה כתב רש"י דהך זביחה דכתב בקרא הוא כמו לא תשחט דהשחיטה אסור ונהניתי שכונתי לדעתו ומתרץ קושית הצל"ח בפשיטות עיין בש"א בתשובה (סי' ע"ח) שמפלפל ג"כ בקושיא זו מ"ש ניחא:

סעיף א ואסרוהו חכמים שתי שעות קודם דהיינו:
מתחלת חמישית וכו' ומתחלת שעה ששית ולמעלה אסרוהו גם בהנאה: והנה איסור חמץ ושחיטת פסח שייכים זה לזה כדרשת רבא בפסחים (דף ה' ע"א) אמר רבא מהכא לא תשחט על חמץ דם זבחי לא תשחט הפסח ועדיין החמץ קיים ואסרו חכמים שפי שעות קודם דהיינו מתחלת שעה ה' אסור באכילה ומותר בהנאה ורשאי למכור כל שעה החמישית ומתחלת שעה ששית ולמעלה אסרוהו גם בהנאה והשעות האלו הן שעות זמניות דהיינו אם היום ארוך ט"ז שעות אינו רשאי לאכול עד ה' שעות ושליש שעות ודעת הת"ה לחשוב שעה עניתית דהיינו שוין כמו עונה י"ב שעות והלכה לענין אכילה דעת כל הפוסקים להחמיר והשעות הן שעות זמניות שליש היום באם שלא מכר החמץ יש לסמוך על דעת י"א דחושבין שעה עניתית ואם הוא יותר משעה עד חצות מותר למכור:
והנה הא דמביא הש"ס דחמץ אסור מחצות מקרא דלא תשחט טל חמץ דם זבחי (בפ' כי תשא) ולא הביא הקרא המוקדם (בפ' משפטים) לא תזבח על חמץ דם זבחי דזביחה אינה נקראת השחיטה לבד רק כל הד' עבודות בכלל נקראים זביחה ולא היה ידעינן דאסור מחצות שהוא זמן השחיטה רק דהו"א דאסור לעשות כל התיקון של קרבן פסח על החמץ ולא השחיטה לבד כמו שהקשה הצל"ח כמו שכתבתי לעיל:
הנה עוד יש לתרץ על קושיא זו דהנה תוס' הקשו איך ילפינן מהאי קרא דחמץ אסור משש ולמעלה דהא זמן שחיטת פסח אחר תמיד של בין הערבים ותמיד שנשחט קודם חצות פסול א"כ זמן שחיטה לא היה אחר חצות תיכף ויש לומר דהנה ר' ישמעאל למד מהאי קרא ור"י סובר בחגיגה (דף י') דלא הקריבו ישראל תמיד כיון דלא נאמר עוד הפשט ונתוח ורש"י דפירש בשבת (דף פ"ז ע"ב) ועבודה סדר עבודת ציבור תמידין ושאר קרבנות הוא אליבא דר"ע דסובר דשבט לוי הקריבו ובפסחים (דף נ"ט) אמרי' דהקרא לא תשחט על חמץ דם זבחי ולא ילין חלב חגי ער הבוקר דחיק ומוקי לעצמו דמיירי בי"ד שחל להיות בשבת ונראה דפסח שהקריבו ישראל במדבר היה בשנה השנית ושנה זו היה חל ר"ח ניסן ביום א' כמבואר בשבת (דף פ"ז) א"כ הקרבת פסח היה בשבת וקודם ר"ח ניסן שנה השנית נאמר להם לא תשחט על חמץ דם זבחי א"כ גם לר"ע דהקריבו שבט לוי תמיד במדבר יש לומר כיון דכל ישראל לא הקריבו ופסח היו מקריבין כל ישראל היה נשחט הפסח קודם התמיד ולזה מביא הש"ס אותו קרא ובלא"ה לא קשה קושיתם דאמאי לא הביא הש"ס הקרא (דפ' משפטים כ"ג י"ח) דהא ר"י ור"ש מוקי האי קרא על שאר זבחים בפסחים (דף פ"ג) ע"ש:

סעיף ג אם יקנו וכו'. ועיין במ"א (ס"ק ו') שהביא בשם הב"ח דדוקא אם שפחתו קנה בלי ידיעתו אז מותר הבעה"ב ליהנות ממנו אבל אותו איש שקנה אסור ליהנות ממנו:
והנה בגוף הדין אי חליפי איסורי הנאה אסורין להחליף מחלוקת הקדמונים דדעת רש"י בחולין (דף ד') ובע"ז (דף נ"ד ע"ב) דאסור להמחליף מדרבנן והר"ן בחולין ובקדושין בהא דתנן מכרן וקידש בדמיהן מקודשת וכתב בשם הרמב"ן דמותר להמחליף וכן הוא דעת הרמב"ם (בפ"ח מה' מאכלות אסורות) דמותר הדמים להמחליף והמשנה למלך (פ"ה מה' אישות) מאריך מאד אם מקדש אשה באיסורי הנאה והאשה היא חולנית מסוכנת דשרי לה אם היא מקודשת כי הא דאינה מקודשת באיסורי הנאה יש לומר שלשה טעמים אי מטעם דכיון דאיסורי הנאה הפקר אינו נותן לה כלום ואף אם היא יכולה ליהנות מ"מ אינה מקודשת או דהטעם הוא כיון דהיא אינה יכולה ליהנות כלל לכך אינה מקודשת א"כ במקום דיכולה ליהנות אף שאינו נותן לה מ"מ מקודשת או דהטעם הוא באינה מקודשת כיון דאיסורי הנאה נינהו וכשמקדש נמצא שנהנה בהם רצה לפשוט לשיטת רש"י דדמים של איסורי הנאה אסורין למחליף ומ"מ מקודשת ע"כ דא"צ ליתן לה משלו רק אם היא יכולה ליהנות מקודשת ונפשוט ספק שלו דגם באיסורי הנאה אם היא חולנית דמותר לה מקודשת והביא דהר"ן כתב דלרש"י מקודשת אע"פ שהדמים אסורין למקדש כיון שהיא מותרת ליהנות וקנאתו מחמתו מקודשת דומיא דקידשה בגזל דאחרים לאחר יאוש אף דיאוש אינה קונה מקודשת כיון דהיא קנתה הגזילה ביאוש וש"ר: ולענ"ד נראה דגם לשיטת רש"י אינה מקודשת באיסורי הנאה אף דהיא יכולה ליהנות כיון דאיסורי הנאה הוה הפקר כמבואר ברש"י ב"ק (דף כ"ט) דלכך חמץ אינו ברשותו ואם אחר יאמר לאשה זכי מהפקר ותקדש לי תהיה מקודשת הא הוא לא זכה מהפקר ולא נתן לה מאומה משלו והא דבגזל לאחר יאוש מקודשת כיון שאי אפשר לה לזכות בהחפץ בלא רצונו של גזלן דאם תפסה בע"כ אינו שלה כמבואר בחה"מ (סי' ש"ס) א"כ אף דהגזלן לא קנה הגזילה מ"מ מחמתו קנתה החפץ וכן הדמים של איסורי הנאה אף שאסור להמחליף כיון דאינן אסורין על כל העולם רק עליו ולא עדיף מקונם פירות עלי דעת הישו"ש הובא בש"ך (סי' רכ"ז ס"ק ח') דאין אחרים יכולין ליטלן ממנו בע"כ אלא יכול ליתנו לצדקה או שאר מצוה ולא עוד אלא אפילו נטלו מוציאין ממנו וכיון דאינה יכולה לתפוס ממנו בע"כ הוה דומיא דגזל לאחר יאוש דקנאתו מחמתו דמקודשת ואפילו לשיטת הר"ן הובא שם שיכולין אחרים ליטלו ממנו בע"כ יש לומר דוקא בגדר דאסור מדאורייתא וגם טובת הנאה אסור אבל באיסורי הנאה דרבנן במקום דאינו אסור רק לו ולא לכל עלמא אינו מוכח שקנסוהו חכמים שיכול

אחר לתפוס ממנו בע"כ אבל איסורי הנאה שאסורין לכל העולם אפילו איסורי הנאה דרבנן אם תפסה פשיטא דאין מוציאין מידה א"כ לא קנתה מחמתו כלל ואי אפשר למחות כשהיא חולנית שתטול הערלה משלו ואם מוחה הוא כמו שאינה מניח לה לזכות מן ההפקר עד שתתקדש לו בזה ברור דאינה מקודשת והנה לשיטת הרמב"ם (בפ"ט מה' בכורים ה' י"ד) דאם גזל מתנות כהונה ומכרן לאחר אע"פ שאינו רשאי מותר ליקח לאוכלן דמתנות כהונה נגזלת. ועיין בר"ן (בפ' הזרוע והלחיים) א"כ אמאי קתני בס"פ המקדש דמתנות כהונה מקדשות כשנפלו מבית אביה ואמו כהן דהא במתנות כיון שהוא גזלן יכולה היא ליהנות אמאי אינה מקודשת א"ו דכיון דאינו שלו ולא נתן לה אינה מקודשת. אך צריך לתרץ מ"ש גזל לאחר יאוש דמקודשת כיון שזכתה היא דמקודשת ומ"ש מתנות כהונה וצ"ע:

ועוד נראה דהנה באמת לא מצינו לשום מאן דאמר דחליפי איסורי הנאה דמותר למחליף ליהנות דהא הרמב"ן וכן הר"ן כתבו דהא דמכרן וקידש בדמיהן מקודשת בשם הורי שלמד רבי חגי בשם ר' זעירא כשאין דמיהן כלומר לפיכך מקודשת לפי שאין ממון זה דמיהן של ערלה וכלאי כרם שכיון שהן אסורין בהנאה אינו שוה ממנו ומעות הללו מתנה הן בידו או גזל דדוקא בע"ז חידש הכתוב שאע"פ שאין לה דמים החליפין נתפסין באיסור אבל בשאר איסורין לא ע"ש בר"ן לבאר הדבר יותר נראה כי התורה אסרה בהנאה א"כ החפץ הפקר וכשמכר אף למי שמותר לו ליהנות מ"מ הדמים לא היה צריך מן הדין ליתן כי היה יכול ליטול ממנו בע"כ א"כ אינו נהנה מדמי איסור רק מדמי גזל או לדמי מתנה בזה יש לתרץ מה שהקשה הר"ן על הרמב"ם דפסק במודר הנאה דחליפין הוה ספיקא אי מותר ליהנות או לא דהא (בפ"ח מה' מ"א) כתב דחליפין מותר למחליף ובש"ס (נדרים דף מ"ז) מדמה קונם פירות עלי להא דמכרן וקידש בדמיהן ונראה דהנה לכאורה קשה אך מדמה הש"ס קונם פירות אלו על חבירו ומכרן וקידש בדמיהן דהא במכרן וקידש בדמיהן מותרין החליפין דלא הוה חליפיו כלל רק שנהנה מדמי או בזול כסברת הירושלמי אבל בקונם פירות שלו על חבירו מותר לבעלים למכור ולהחליף והוה שפיר חליפיו דאותו דבר וחליפיו כגדילין ואסור: ונראה דהנה הרמב"ם (בפי"ב מה' בכורים) כתבו פטר חמור אסור בהנאה עד שיפדה ואם מכרו קודם פדיון דמיו אסורין וקשה ג"כ דהא דפוסק דחליפי איסורי הנאה מותר ומ"ש פטר חמור ועוד דמכרן וקידש בדמיהן מקודשת קתני במתניתין אפילו בדמי פטר חמור ולזה נראה דהרמב"ם ס"ל לחלק בין שאר איסורי הנאה לפטר חמור עפ"י הירושלמי הנזכר דחליפי איסורי הנאה מותר דאין זה חליפיו רק המעות מתנה אי גזל אבל בפטר חמור פסק הרמב"ם

(בפ"ב מה' גניבה) דהגונב פטר חמור של חבירו קודם שיפדה משלם תשלומי כפל לבעליו שא"פ שאינו עכשיו שלו ראוי ליהנות לו אחר שיפדה א"כ אינו הפקר וכיון שאינו הפקר לא שייך לומר דהמעות גזל או מתנה רק מעות של פטר חמור ונאסר לו כמו הפטר חמור דמה לי הוא ומה לי דמיו א"כ שפיר פשיט ליה ש"ס בנדרים (דף מ"ז ע"ב) מהמשנה דמכרן וקידש בדמיהן דקתני במתניתין דקאי גם על פטר חמור ובפטר חמור המעות הוה חליפיו מ"מ מקודשת וע"כ דהן אסרה תורה ולא חליפיו א"כ גם בקונם פירות אינו נאסר רק בפירות ולא בחליפיו. אך הא ניחא אי מוקמינן המשנה דקתני פטר חמור ובפטר חמור מחייו כדמוקי רב למתניתין בבכורות (דף י"א) ובבכורות מקשה הש"ס אי פטר חמור מחייו תקדש בביני ביני דהיינו מה ששוה יותר החמור מפדיון השה ומוקי הש"ס דחמור אינו שוה יותר משקל וצריך דוקא שקל בפדיונו כר"י בר יהודה וכיון דפסקינן כחכמים דא"צ שקל ע"כ דמתניתין מיירי בפטר חמור לאחר מיתה כדמוקי הש"ס בקדושין (דף נ"ז ע"ב) וכיון דמיירי בפטר חמור לאחר מיתה הוה כמו שאר איסורי הנאה: דאין זה חליפיו א"כ לא נפשוט האבעיא אי חליפין כגדולין דדוקא באיסורי הנאה החליפין מותרין דאין זה חליפיו אבל בקונם דהחליפין הוא בשביל אותו דבר החליפין כגדולין שפיר פסק הרמב"ם דהוה ספיקא: באופן אחר נראה דלכך פסק הרמב"ם דספיקא הוה דהנה תוס' כתבו וליכא לפרושי דאבעיא להו באיסורי הנאה מהו בחליפיהן אם מותר למכרם בתחילה דפשיטא דאסור כי מוכח בפ' כל שעה (דף כ"א ע"ב) למ"ד לא תאכלו איסורי הנאה במשמע מדאיצטריך קרא למשרי נבילה למוכרה לנכרי אלמא דאסור למכור איסור הנאה משום דבשעת מכירה הוא נהנה מגוף האיסור והו"ל כשישרפה מעצי איסור וכ"כ הרשב"א שם לאו להחליפין לכתחלה קא מבעיא לי' דהא ודאי באיסור דכל שהוא אסור בהנאה אסור למוכרו דאמרינן כל מקום שנאמר לא תאכל אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט בנבילה וכן המ"ל (בפ"ה מה' יסודי התורה) הוכיח דמכירה הוה כדרך הנאה דהא צריך קרא בנבילה להתיר המכירה היוצא מדבריהם דמצד הסברא הי' מקום לומר דאף דאסור בהנאה היינו שלא ליהנות מגוף הדבר אבל למכור הי' מותר מן התורה רק כיון דחזינן דצריך קרא להתיר מכירה בנבילה ע"כ מוכח דמכירה הוה כדרך הנאתן ולשיטת התוס' דס"ל דחייב מלקות על הנאה לוקין ולשיטת הרמב"ם דאין לוקין על הנאה אסור מדאורייתא א"כ לר' יהודה דאמר בפסחים (דף כ"א ע"ב) דברים ככתבן לא מוכח כלל דמכירה אסור באיסורי הנאה ויש לומר דאבעיא הוא אי מתיר למכור לכתחילה וכן פירש הרשב"א בחולין (דף ד') דאבעיא הוא אי מותר למכור לכתחילה

ופשיט לו הש"ס מהא דמכרן ודחי לי' הש"ס דלמא בדיעבד שעבר ומכר ומה שעשה עשה אבל למכור לכתחילה אסור ע"ש והוא עפ"י מ"ש דש"ס מבעיא לי' אליבא דר"י דס"ל דדברים ככתבן אי מותר למכור איסורי הנאה דהוה שלא כדרך הנאתן דהתורה לא אסרה רק ליהנות מגוף הדבר והנה אי אמרינן דאבעיא הוא אי מותר למכור לכתחילה הוה שפיר דומה קונם לשאר איסורי הנאה ולא הי' מקום לחלק דבאיסורי הנאה הוה גזל או מתנה החליפין ובקונם הוה החליפין חליפיו דכיון דמותר לו למכור לו הוה החליפין מתנה או גזל ושפיר פשיט לי' הש"ס קונם משאר איסורי הנאה אבל לפי האמת דאסור למכור איסורי הנאה מדאורייתא מכ"ש לפי מה דפסקינן כר"א דכל מקום שנאמר לא יאכל אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע עד שיפרוט לך הכתוב כדרך שפרט בנבילה כמבואר ברמב"ם (בפ"ה מהלכות נדרים הל' ט"ז) לא נפשיט האבעיא אי החליפין כגדולין בקונם ושפיר פסיק הרמב"ם דאסור מספיקא דאין לדמות החליפין דקונם לחליפין דשאר איסורי הנאה:

העולה מכל הני מילי מעליותא דהחליפין מותרין כיון שאין זה דמיו רק דמי גזל או דמי מתנה אבל אם הי' זה חליפיו הי' אסור ליהנות מהחליפין א"כ אם מקדשה באיסורי הנאה דאף אם היא מותרת ליהנות בחולה שיש בה סכנה מ"מ הא אסור לו ליהנות ולא שייך לומר דהיא אינה מקודשת באיסורי הנאה רק שמתקדשת לו בתורת מתנה דהא גזה"כ דצריכה ליהנות ממנו פרוטה ואם תרצה להתקדש לו בלא מעות לא מהני וליכא שום מאן דאמר דסובר דחליפי איסורי הנאה שהם חליפיו דלא גזל או מתנה שיהי' מותר ואפילו לשיטת רש"י דהחליפין אסורין למחליף מ"מ מקודשת הנאה מדרבנן דאינו אסור רק לו לא הפקיע הקדושין אבל דבר שאסור בהנאה לכל העולם אסור לו ליהנות מהחליפין ואינה מקודשת ונראה דנהי דחולק רש"י על סברת הירושלמי דס"ל דמעות מתנה או גזל ומותר ליהנות מהחליפין היינו כיון דהמחליף בעצמו קיבל המעות עבור איסורי הנאה גם לו האיסור הדמים אסור מדרבנן אבל כשמכרה שפחתה וא"צ מן הדין ליתן לו המעות אחר המכירה א"כ כשנותר לו החליפין הוה החליפין מתנה או גזל גם רש"י מודה דמותר בהנאה ואין להקשות דא"כ מצינו דמים לחמץ בפסח דמצוה לאחר למכור דאם ימכור אחר לא יצטרך להחזיר המעות להבעלים והוה הפקר ולזה שפיר פסק הש"ע דמותר ליהנות דבזה גם רש"י מודה דמותר:

והנה במוכר בעצמו ומשך הלוקח החמץ קודם שנתן המעות נראה דהנה ביו"ד (סי' קל"ב) ראם לקח הלוקח היין תחילה ואח"כ נתן המעות לישראל יש מי שאומר שאע"פ שלבעל היין שמכרו אסורים בהנאה לאחרים מותר מקור הדין נובע מהא דאמרינן בר"פ

השוכר (דף ס"ב) דבי ר' ינאי יזפי פירי דשביעית מעניים יפרעו בשמינית ואמר ר"י יאות הן עבדין וכנגדן באתנן מותר דאם בא עלי' ואח"כ נתן לה מותר ודקדקו בעלי תוספות שאם היי"נ ביד ישראל ועבר ומכרן בהקפה הדמים מותרין דהלוקח קנה במשיכה והאי שעתא אע"ג דמתעבד כיון דלא מיוחד שעיבודא לא מיתסר וכי פרע לי' אח"כ לא מיתפסי ולא מבעיא אי ליתא לייי"נ בעולם דהיינו פירי דר"י אלא אפילו איתא ברשות לוקח מותר כיון דבשעתא דיהיב לי' דמי לאו דמוכר הוא והרמב"ן חולק דהא מ"מ דמי יי"נ אצלו ומצינו דמים לאיסורי הנאה ועוד הקשה דמקנסא דפועל משמע דכל הנאה דאית לי' בסרך הי"נ הן אסורין וכל היכא דרוצה בקיומו אסור והר"ן כתב דמאי דהקשה דא"כ מצינו דמים לאיסורי הנאה לא קשה דאם איתא תיקשי לי' במכרן וקידש בדמיהן מקודשת א"כ מצינו דמים לאיסורי הנאה בלא ודאי היינו טעמא דאע"ג דדיעבד שרי לכתחילה מיהא אסור ע"ש והמחבר ביו"ד פסיק כדעת התוס' דאינו תופס דמיו אם מכר בהקפה רק למחלף אסור והוא נובע מהרא"ש שם שכתב אבל לדידי' אסור דקא מטא לי' הנאה מיי"נ כדאמרינן לעיל גבי מכרן וקידש בדמיהן ולכאורה נראה דדוקא בייי"נ כיון דחם יקובל המעות מקודם נאסר בהנאה מדאורייתא דתופס דמיו גם כשמכר בהקפה אסור לדידי' מדרבנן והביא ראי' מהא דמכרן וקידש בדמיהן דאינו תופס דמיו אף אם קיבל, המעות מקודם מ"מ אסור גם בייי"נ כשמכר בהקפה אסור אבל אם מכר שאר איסורי הנאה בהקפה ליכא ראי' דאסור כיון דכשקיבל המעות מקודם ג"כ אינו אסור רק מדרבנן לכאורה נראה דדעת הש"ך כיון דכתב שם (ס"ק ג') דאע"ג דלא נ"מ בייי"נ דשרי בהנאה בזמן הזה מ"מ נ"מ למכור משמשיו ולא כתב דנ"מ לשאר איסורי הנאה אלא ודאי דבשאר איסורי הנאה מותר גם לו אפשר דזה ג"כ כוונת המ"א כאן:

וגם נראה דבשאר איסורי הנאה כ"ע מודים דמותר דהנה סברת התוס' דאם מכר בהקפה דמותר דדומה לבא עליה ואח"כ נתן לה האתנן היינו כמו דבאתנן אף אם הבטיח לה בשכר ביאה הטלה מ"מ אינו מחויב ליתן לה כי לא קנתה דמי טלה כמבואר ברא"ש ור"ן שם ולזה אף אם נתן לה הטלה שהבטיח לה כיון שלא הי' מחויב בדבר ליתן לה מותר והנה בייי"נ דהוה איסורי הנאה והפקר גם כשמשך הלוקח האיסורי הנאה לא נשתעבדו הנכסים שלו ומשלם להמוכר כי לא הי' כלל של המוכר ומה עדיף המוכר הזה מאיש אחר כיון דלא נתחייב כלל לשלם למוכר אף כשמשלם לו אינו נותן דמי יי"נ ולפ"ז מיושב קושיית הרמב"ן מהא דפועל דבשלמא במכירה לא נשתעבדו כלל הנכסים שלו לשלם למוכר כי מה לו למוכר ליקח מעות עבור דבר של הפקר והוא אינו בעלים של היין אבל בשכר פעולה אינו לוקח השכר בגזילה או מתנה כי מגיע לו שכר טרחתו

וכיון דעשה הפעולה נתחייב לשלם הוה דמי הפעולה ואסור מדרבנן. בזה ארווח לן מה דקשה לכאורה דתוס' כתבו על הא דבי ר' ינאי והא דאמרינן בסוכה (דף ל"ט) דמבלייע דמי אתרוג בלולב ה"ה בלא הבלעה אם הי' עם הארץ רצה להקיף עד שיכלה האתרוג וקשה דהא מסיק דאם משך הלוקח קודם אף דהיי"נ בעין אינו תופס דמיו א"כ אף אם אינו רוצה להקיף עד שיכלה האתרוג כשימשוך מקודם לא הי' דמי שביעית ובזה ניחא דבאיסורי הנאה אף דמשך לא נשתעבדו הנכסים שעבוד כללי למוכר כיון דהפקר הוא אבל בפירות שביעית נשתעבדו הנכסים שעבוד כללי עכ"פ נתפס הקדושת שביעית וצריך דוקא שלא יהי' בעין האתרוג והא דבאתנן מותר אף נשתעבדו הנכסים שיעבוד כללי דבאתנן שנוי מותר כמו דדרשינן בב"ק (דף ס"ה) הם ולא שינוייהם אבל:

בשביעית ובע"ז גם בחליפי חליפים דעות הפוסקים לאסור:

אך צריך להבין דלפמ"ש לחלק בין מכירה לשכר פעולה דבמכירה מותר דאין זה דמיו כיון דלא נתחייב לשלם לו אבל שכר פעולה נתחייב לו א"כ קשה דבש"ס הקשה מ"ט שכרו אסור הואיל דהוא אסור הרי ערלה דאסורין בהנאה ומכרן וקידש בדמיהן מקודשת יקשה דאיך מדמה הש"ס מכירה לשכר פעולה דבשלמא במכירה הוה מעות מתנה או גזל כי מה לו ליקח חליפין בשביל דבר של הפקר אבל בשכר פעולה אינו לוקח השכר בגזל או במתנה כי מגיע לו שכר טרחתו ונראה דהר"ן במשנה הביא בש"ס הרמב"ן דה"ק אי לימא הואיל ויי"נ שכל שאסור בהנאה אף הנאת גרמתו אסור אע"פ שאין דמים לו א"כ בערלה וכלאי הכרם נהי שהמעות גזל ואינם חליפין מ"מ הערלה וכלאי הכרם גרם לו הנאה וגורם אסור אבל לפי האמת דגורם מותר רק דנאמר מה לי הן ומה לי דמיהן כתב הירושלמי דאין זה דמיו וחליפיו כלל אבל שכר פעולה הוה שפיר:

ולפ"ז יש לומר דאף הפוסקים דס"ל דאם מכר בהקפה כשהיין בעין תופס חליפיו הוא דוקא ביין נסך דהר"ן כתב והאי שעתא אע"ג דנשתעבד לו כיון דלא מיחד שעבודו מותר נראה דמשתעבד להמוכר הנכסים כשמושך הלוקח קשה כיון דיי"נ הוה הפקר במאי משתעבד הנכסים וע"כ צ"ל כיון דהתורה גלי דע"ז תופס דמיו והוא חליפיו נשתעבדו הנכסים במשיכת היין לענין זה שיהי' אסור רק דהר"ן מתיר כיון דאינו מיחד השעבוד א"כ יש לחלק בין יי"נ לשאר איסורי הנאה דבשאר איסורי הנאה לא נתפס כלל השעבוד במשיכת החפץ לא שעבוד כללי ולא שעבוד פרטי מותר אפילו כשהחליף בעצמו עכ"פ אם מכרה שפחתו אפילו בידיעתו ולא קיבלה הדמים עד שמשך הלוקח נראה פשיטא דמותר דגם יי"נ אינו תופס דמיו רק בישראל כמ"ש בתוס' ע"ז (דף ס"ד) דכתיב והיית חרם כמוהו א"כ גם בשאר איסורי הנאה נגד איסור דרבנן אין תופסין דמיהן וכיון

שהחמץ בידה זכתה וקנתה החמץ ואין מקום לאסור רק מטעם רוצה בקיומו אך לכאורה דהא דתפס המ"א במישלם דרוצה בקיומו אסור בחמץ צ"ע דנראה דרוצה בקיומו הוא אסור מדרבנן רק במקום שצותה התורה לאבד שלא יהי' בעולם והוא רוצה היפך התורה אבל במקום שאין שום אחד עובר בבל יראה לא צותה התורה לאבד מנ"ל דרוצה בקיומו אסור. וראי' לזה נראה דהנה בע"ז (דף ס"ד) כתבו התוס' הא דאמר ר"ע מקיים בכלאים לוקה פירש בקונטרס שעשה להם סייג וגדר בקוצים כדי קיומו ויפה כוון דהא במכות מוכח דר"ע אית לי' לאו שאין בו מעשה אין לוקין ודלא כפירוש הערוך שפירש מקיים בכלאים בהנחה ליגדל בתוך שדהו וא"ת איך ס"ד להוכיח דלעקור אסור אי לאו למעוטי תיפלה לפי שרוצה בקיומו כדי להשתכר מדאסור לקיים התם הוא עשה מעשה אבל הכא אין כאן מעשה כל באיסור ונראה ברור בכוונתם לקושייתם כיון דכלאים אינו אסור רק שמקיים במעשה א"כ אין זה דומה ליי"נ דשם מצוה לבטל ורצון התורה אשר יבוער מן העולם והוא רוצה במחשבתו אשר יהי' קיום לאותו דבר היפך רצון התורה ולזה אסור אבל בכלאים לא אסרה התורה רק שהוא לא יקיים אבל לא שהתורה רצתה אשר יתבטל מן העולם לשיטת רש"י א"כ מאי ס"ד דש"ס למימר בשלמא לפי הערוך דס"ל דאם מניח אדם בשרה כלאים ואינו עוקר לוקה וע"כ רצון התורה שיתבטל ויבוער כלאים מן העולם דייקו שפיר אבל לשיטת רש"י קשה כן נראה ברור ע"ש ותבין א"כ מוכח דדבר שלא הקפידה התורה אשר יבוער מן העולם אין רוצה בקיומו אסור ובלא"ה לשיטת הר"ן (ר"פ השוכר) אין כאן רוצה בקיומו ע"ש א"כ נראה עכ"פ דאם החליפה שפחתה והלוקח משוך מקודם שנתן החליפין אפילו בידיעת ישראל דמותר ואם החליף בעצמו ומשך הלוקח קודם שנתן המעות או במכרה שפחתה אף אם קיבלה הדמים מקודם עפ"י הדברים שכתבנו יש ג"כ מקים להתיר וצ"ע:

הה"י כתב דגדולי החמץ שעבר עליו הפסח דהיינו אם הי' לו דגן מחמיצים וזרעו הגדולים מותר דחליפין כגדולין כמו דמותר החליפין גם הגדולין מותר דבש"ס נדרים (דף מ"ז) מדמה חליפין לגדולין המו"ח הגאון זצ"ל חולק עליו וכתבו דנהי דחליפיו מותרין מ"מ הגדולין אסור דכל דבר שנעשה ע"י איסור הנאה ואיסור הנאה גרם לו לבא לעולם אסור וא"כ מסתפקא להו לש"ס רק אם לדמות חליפין לגדולין דחליפין לא גרמו להיות הדבר אבל גדולין שגרמו להיות הדבר לכ"ע אסורין ובאמת מבואר בסוגיא דהגדולין חמורין יותר מחליפין ובתוס' ע"ז (דף מ"ט) הקשו אמאי גדולי תרומה מותר וגדולי ערלה אסורין ותירץ דערלה שאסורה בהנאה יש לאסור הגדולין שגם זה הנאה הוא אבל באיסור אכילה אין לאסור הגדולין: (ונראה לע"ד דבגדולי חמץ לא שרינן משום

זוז"ג לאחר הפסח דבגמ' קאמר דתנור שהסיקו בעצי הקדש דאסירי דאפילו באלף לא בטיל וכתבו התוס' תימא מה חמור הוא זה הא הקדש הוי דשיל"מ ע"י חילול ומטעם זה אין דינו להיות בטיל וכו' ותירצו המפרשים דזוז"ג דמותר משום ביטול הוא וא"כ שפיר עולה הטעם דהקדש לא בטיל משום דשיל"מ ולכך זוז"ג נמי אסור ועיין מה שכתב מו"ז ז"ל לקמן תמה בחידושיו דהתוס' ג"כ סברי כך רק בהקדש ע"י תערובות לא מהני חילול עיש"ה שמבואר הדבר היטב:

נמצינו למידין דהכא דאין צריך להוציא הוצאות יותר מכדי איסורו הוי דשיל"מ ולא שרי משום זוז"ג והנה קי"ל (בסי' תמ"ז) דחמץ שנתערב לאחה"פ דבפחות מששים סגי ליה בהשלכת הנאת האיסור לים המלח ועט"ז ומ"א דשרי אפילו באכילה וע"ש בדברי אא"ז ז"ל במקור חיים שביאר הא דקאמר בגמ' כי קנס ר"ש בעיני' אבל ע"י תערובות לא קניס פי' דלא קנסו כ"כ שיאסור גם התערובות ולא קנוי רק להפסיד החמץ עצמו ולא התערובות ממנו וזהו נגד האכילה אבל האיסור הנאה שבחמץ דהדין הוא בכל איסורי הנאה שנתערבו להוליך הנאה לים המלח א"כ אף בחמץ שנתערב צריך להוליך הנאת האיסור דמ"מ ירויח במה שנתערב ליהנות גם מהחמץ כו' עיש"ה: ולפי"ז בגדולי חמץ לאחר הפסח לא שרי מטעם זוז"ג כיון דאפילו בפחות מס' סגי לי' בהשלכת הנאה לים המלח ושרי התערובות באכילה א"כ הוי לי' דשיל"מ כיון דאם ישליך הנאת החמץ כי יהי' שרי בלא ביטול א"כ לא בטיל מטעם זוז"ג כיון דא"צ להוציא הוצאות יותר מכדי הנאת החמץ:

ובחדושי הבאתי ראי' לשיטת רש"י ז"ל דסגי בהולכת הנאת העצים ליה"מ ולשיטת רש"י הא דחדש יותץ עד שלא יוליך הנאה ליה"מ ויהי' מתורץ בזה קושיית התוס' ד"ה וכן הי' ר"א אוסר בכל איסורין שבתורה השתא משמע דבכ"מ א"ל לר"א זוז"ג אסור ותימא לרשב"א דתיקשי מהכא לרב הונא בר חיננא דתניא בתמורה כל האסורין לגבי מזבח ולדותיהם מותרין ותני עלה ר"א אוסר וקאמר ר"ה ב"ח מחלוקת כשעיברו ולבסוף נרבעו דר"א סובר עובר ירך אמו הוא אבל נרבעו ולבסוף עיברו ד"ה מותרין אלמא לר"ע זוז"ג מותר:

ולהנ"ל מתורץ דלשיטת רש"י דבע"ז סגי בהשלכת הנאת העצים ליה"מ א"כ קשה האיך הוכיח הגמ' דר"ע סובר דזוז"ג אסור):

אך לא זכיתי להבין דעת הגדולים האלו דהא אנן פסקינן ביו"ד (סימן רצ"ד סעיף י"ב) והוא מוסכם מכל הפוסקים [לבד דעת תוס' בע"ז (דף ה') ד"ה שאם נטע ובנדרים (דף נ"ט)] דאם זרע פרי של ערלה דמותר בזה וזה גורם דהיינו הקרקע והפרי מותר והראב"ד

(בפ"ה מה' נדרים) כתב: על הא דכתב הרמב"ם האוסר פירותיו על חבירו בין נדר ובין שבועה הרי גדוליהן וחלופיהן ספק כתב מיהו קשי' להו כל היכא דאמרינן אוסר בגדוליהן אפילו בדבר שזרעו כלה אמאי והא קי"ל דזה וזה גורם מותר ואם נטע אגוז של ערלה מותר בפירותיו ותירץ הכ"מ כיון דהנדרים הוה כהקדש גם זה וזה גורם אסור ועיין טו"ז (סי' רי"ו ס"ק ז') א"כ חמץ שעבר עליו הפסח בוודאי דזה גורם וזה גורם מותר כמו ערלה ואפילו אם נאמר כסברת התוס' דזה וזה גורם צריך להיות דוקא הגורמין שוה והפרי עם הקרקע לא הוי זה וזה גורם מ"מ בגדולין של חמץ שעבר עליו הפסח מותר דהא דעיקר לא נתבטל בגדולין כתב הרמב"ם (בפ"ה מה' נדרים) דהוה דבר שיל"מ א"כ בחמץ שעבר עליו הפסח בטל העיקר בגדולין וצע"ג דבריהם אשר דברו מזה הסוגיא ואישתמיט מיניהו ההלכתא:

(והנה מה שהקשה מו"ז זצ"ל על הא דזוז"ג מותר אמאי לא יהי' אסור לזרוע ולנטוע מטעם דביטול איסור לכתחילה לשיטת הר"ן ז"ל דזוז"ג מטעם ביטול הוא קושי' עצומה ונראה לפענ"ד לתרץ דאמרינן בביצה (דף ד') עצים שנשרו מן הדקל ביו"ט מרבה עליהם עצים מוכנים ומסיקן והא קמבטל איסור לכתחילה ה"מ בדאורייתא אבל בדרבנן מבטלין וכתב הרא"ש ז"ל דאפילו איסור דרבנן שנתערב אסור להוסיף עליו ולבטלו ולא התירו אלא בעצים שנשרו לתוך התנור משום דמקלי קלי לאיסורא עיי"ש אלמא היכא דמקלי קלי לאיסורא מותר לבטל לכתחילה איסור דרבנן והנה כתב הר"ן בפ' כל הצלמים גבי בגד שנארג בכרכור של ע"ז דמותר ע"י הולכת הנאה לים המלח ומשום דגורם אינו אסור אלא מדרבנן עיי"ש:

ומיושב היטב הקושי' כיון דאפילו בחד גורם נמי אינו אסור אלא מדרבנן א"כ שפיר רשאי לבטל דהיינו לעשות זה וזה גורם שהרי ליתא לאיסורא בעינא דהי' זרעו כלה והוי כמקלי קלי ורשאי לבטל בדרבנן והכא הוי כבדרבנן כיון דאורייתא אפילו בחד גורם מותר כנ"ל וא"ש בעזה"י): ובאמת צריך לעיין דכפי הנראה דזה וזה גורם מותר אפילו להזורע והנוטע ג"כ אמאי לא יהי' אסור עליו מטעם דביטול איסור לכתחילה כמבואר ביו"ד (סי' צ"ט) וצ"ע לשיטת התוס' בע"ז (דף מ"ט) ובנדרים (דף מ"ו) דזה וזה גורם הוא דוקא כששניהם מענין אחד כמו הברכת איסור האילן היתר ששניהם אילן או זבל ונב"י אבל אגוז וקרקע שני ענינים הם לא אמרינן זוז"ג ובמקום אחר תרצתי קושיית התוס' מכות (דף כ"א) וכן בפסחים (דף מ"ז) שהקשו על הא דתנן יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין החורש בשור ובחמור והן מוקדשים וכלאים ושביעית ויו"ט כהן ונזיר בבית הקברות והקשו אמאי נקיט בשור וחמור לחודי' ה"מ לאשכוחי כלאים

בשור פסולי מוקדשין כדאמרינן בסוגיא אר"י המנהיג בשור פסולי מוקדשין לוקה משום דעשאו הכתוב ב' גופים דאיתקש לצבי ולאיל:

ונראה לענ"ד דהנה הא דחייב שמונה לאווין מחולק רש"י עם תוס' רש"י חושב א' הא דחורש בשור וחמור ושני לאווין במוקדשין על השור שהוא קדשי מזבח עובר משום לא תעבוד בבכור שורך ועל החמור שהוא קדשי בדק הבית משום לאו דהזיד במעילה הרי ג' ושביעית וכלאי הכרם הרי חמשה ויו"ט וכהן ונזיר בבית הקברות ותוס' פסחים כתבו דלא תשבו התנא לאו דהזיד במעילה דלא חשיב אלא הנך לאוי דלקי עלייהו אחרישה כל שהוא אבל לאו דמעילה לא לקי עד שיחרוש בשו"פ וכלאי הכרם הוי שנים אחד משום כלאי זרעים ואחד משום כלאי הכרם. והנה מחלוקת הקדמונים בגיות הבכור דשיטת התוס' דאף כשעבר על לאו לא תגזוז מ"מ אין הגיזה אסור בהנאה מדאורייתא רק מדרבנן ודעת הרמב"ם נראה דהגיזה אסור מדאורייתא אם עבר על לאו רק כשנתלש ממילא אסור מדרבנן ונראה דאפילו לשיטת התוס' דהגיזה אינו אסור רק מדרבנן אבל העבודה אסור מדאורייתא דבחולין (דף קי"ד) אמר רב אשי לא תאכל כל תועבה כל שתעבתי לך הרי הוא כל תאכל והקשו בש"ס חורש בשור וחמור וחוסם פי פרה ודש בה ליתסרו דהא תעבתי לך השתא מה שבת דחמור אף מעשיו מותרין הני לא כ"ש פירש"י דהחורש בשור וחמור ליתסר הזרעים והתוס' פירש דהשור והחמור ליתסר ומשני השתא לגבוה שרי להדיוט מבעיא והקשו בתוס' הזרעים והדישה ליתסר ותירצו דלא שייך כל שתעבתי לך דלא תחסום אסור משום בהמה וכן לא תחרש לאו משום חרישה וזריעה דאפילו בלא חרישה אסור להנהיג בשור וחמור ונראה כוונתם דבשלמא הלאו דלא תחסום האיסור משום בהמה אבל הלאו דלא תחרוש אסרה התורה המלאכה והיו אסורין הזרעים ותירצו דלא אסרה התורה המלאכה דוקא דהא אסור להנהיג בשור וחמור וא"כ בבכור דאיסור לא תעבוד בבכור שורך והמלאכה אסורה הוא שפיר בכלל מה שתעבתי לך לפ"ז יש לחלק שפיר בין גיזה לעבודה דתוס' הקשו בצורם אוזן בכור יהי' אסור משום כל שתעבתי לך ותירצו כיון דהתורה התיר קדשים שהוממו הוה כנפל המים מאליו א"כ גם בגיזה אם נשרו השיעור מעצמו מותר אינו בכלל כל מה שתעבתי לך אבל בעבודה לא שייך זה עיין ברמב"ם (בפי"ח מה' פסולי המוקדשין): (גם בערלה מהא דסובר חדש יותץ ולשיטת רש"י הא דחדש יותץ עד שלא יוליך הנאה ליה"מ וא"כ כיון דאית לי' תקנתא שלא יפסיד יותר מהאיסור להכי חשיב דשי"ל מתירין ולהכי אסור בזוז"ג וכנ"ל אבל בערלה דלא מהני הולכת הנאה ליה"מ לא הוי דשיל"מ י"ל דסובר זוז"ג מותר:

אך נראה דמוכח מזה דרש"י סובר כשיטת הרשב"ם ז"ל דר"א סובר דסגי בתקנתא דיוליך הנאה ליה"מ אף בשאר איסורי הנאה ונקט תקנתא גבי ע"ז וכ"ש בשאר איסורין:

א"כ גם בערלה הוי דשיל"מ ואסור זוז"ג וקאמר בגמ' שפיר דר"א דעצי אשירה הוא וכנ"ל ולפ"ז י"ל באמת דזה הטעם של ר"א שסובר דזוז"ג אסור משום דאזיל לשיטתי' שסובר דבכל איסורי הנאה סגי בהולכת הנאת האיסור ליה"מ והוי כדשיל"מ ולא בטיל ומש"ה אסור זוז"ג אבל חכמים סברי דלא מהני התקנה דיוליך הנאה ליה"מ ולא הוי דשיל"מ ובטיל ולהכי זוז"ג מותר אמנם ר"א לשיטתי' הוי דשיל"מ וכנ"ל וזה גופי' הוא הטעם דסובר דזוז"ג אסור משום דלא בטיל ומיושב היטב קושיית התוס' מהא דנרבעו ולבסוף עיברו בזוז"ג מותר דשם כיון דל"ל התקנתא לא הוי דשיל"מ ומורה ר"א דזוז"ג מותר:

ומוכח כשיטת רש"י דלא צריך רק להוליך הנאת עצים לבדו ליה"מ ומש"ה הוי דשיל"מ אבל אי נימא דצריך להוליך דמי כל הפת וצריך להוציא הוצאות יותר מכדי איסורו א"כ לא הוי דשיל"מ ואעפ"כ סובר ר"א דזוז"ג אסור ויקשה קושיית התוס' מהא דנרבעו ולבסוף עיברו אע"כ כרש"י דסגי רק בדמי איסור להוליך הנאה ליה"מ וחשיב דשיל"מ ולא בטיל מש"ה סבר ר"א דזוז"ג אסור ומיושב קושיית התוס' וא"ש בעז"ה:

ובזה מיושב לנכון קושיית הישועות יעקב יו"ד (ס"ק מ"ב) על הא דסברו חכמים דמפרר וזורה לרוח וכתבו התוס' דס"ל כר' יוסי דשוחק וזורה לרוח והקשה הא עיקר טעמו דר"י משום דס"ל דזוז"ג שרי דאף הוא נעשה זבל א"כ לפי דברי המגן אברהם דבחמץ אסור זוז"ג והאיך רשאי לפרר ולזורה לרוח ולדברי מו"ז לא קשה כלל שהרי לאחר הפסח שרי זוז"ג א"כ אף שנעשה זבל הא אינו נהנה ממה שגדל רק לאחר חג הפסח ואז שרי ולא דמי לע"ז דשם לעולם אסור אבל בחמץ רשאי לפרר וזורה לרוח כיון דלאחר הפסח מותר וא"ש):

ה"ה אם נאמר דעבודת הבכור אסור בהנאה מדאורייתא קשה אמאי חייב על יו"ט דהא החרישה הוה מקלקל רק בשדה הוה תיקון דעומד לזריעה כיון דאסור ליהנות מהחרישה ותבור הוה מקלקל ואמאי חייב על יו"ט אך כיון דלשיטת תוס' החמור הא חולין אי אפשר לאסור החרישה מטעם העבודת הבכור דזה וזה גורם מותר כשיטת רש"י דחמור הוה הקדש לשיטתו עבודת הבכור מותר ילפינן משבת כמו שפירש"י בחולין לפ"ז לא הי' יכול התנא לשנות לשיטת התוס' בשור פסולי המוקדשין דא"כ לא הוה זוז"ג והי' החרישה אסור בהנאה מדאורייתא לא הי' חייב על יו"ט ולשיטת רש"י ילפינן משבת דעבודת הבכור מותר בהנאה יש לתרץ מה שהוקשו התוס' בפסחים דאמאי דחוק לאוקמי בבכור ובחמור ובדק הבית הא יכול לאוקמי בעולה או בחטאת דעובר על לאו

דלא תעבוד והזיד במעילה ונראה דהרשב"א יבמות (דף ק"ג) בתלש במנעל של ע"ז כתב דאי מצות ליהנות ניתנו אמרינן דלא יצא וכיון דלא יצא לא נהנה ולא מעל ולא עביד איסורא א"כ גם כאן אמאי מועל נאמר דהחרישה אסור ואינו נהנה כלל אך כיון דעבודת בכור מותר אך הנה זוז"ג אי אפשר לאסור החרישה ומועל אבל אי מוקמינן בשור של חטאת או עולה דלא שייך זוז"ג לא הי' מועל כלל היכי החרישה אסורה ולא נהנה:

סימן תמד

סעיף א' י"ד שחל להיות בשבת בודקין ליל י"ג ומבערים הכל לפני השבת ומשיירין מזון ב' סעודות לצורך השבת דסעודה שלישית זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ אלא במצה עשירה צריך לעשותה קודם שעה עשירית:

הנה בשנה זו שנת תרל"ו חל ערב פסח בשבת לכן מוטל עלי לדרוש לכם איך שהמון העיר יודעים להתנהג בער"פ בזה וגם אינו רגיל תמיד לחול בשנה אחר שנה או באיזה שנים רק פעמים יחול בעשרים שנים או יותר ומי יודע שאני אזכה לדרוש לכם בזה הלכה כי אני זקן ושבע ימים והגעתי כבר בחלק השלישי מימי חיי שהוא שני ירידה ועיני מצפים לחיי עולם הנצח ונפשי לצרור בצרור החיים להיות הדום רגלי בעפר הצדיקים בג"נ ועי"ז הנני מחויב אני לדרוש לכם הלכה זו כדי לזכות את הרבים והוציא לכם ערך שלחן לפני עיני בני ישראל בהלכה פסוקה שייך לענינא דיומא:

והנה בשנה זו אי אפשר לבדוק חמץ בליל ערב פסח שהוא ליל י"ד דהא אסור לטלטל הנר לבדוק לאורו ואין בודקין את החמץ אלא לאור הנר כמו שאר ער"פ שחל בחול גרסינן בש"ס פסחים (דף ז' ע"ב) מנה"מ א"ר חסדא למדנו מציאה ממציאה ומציאה מחיפוש וחיפוש מחיפוש וחיפוש מנרות ונרות מנר. מציאה ממציאה כתיב הכא שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וכתיב התם ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא א"כ מציאות הגביע בשבטים הי' ע"י חיפוש וכתיב שבעת ימים שאור לא ימצא כלומר הציווי שלא הי' מציאות השאור בבתיכם יהי' ע"י חיפוש דהיינו הבדיקה אך אצל השבטים הי' החיפוש לאור יום וכאן למד הש"ס חיפוש מנרות דכתיב ביום ההוא אחפש את ירושלים בנרות פירש"י אדקדק בעונותיהם ויחפש החטאים כמו שמחפש דבר בנרות. נרות מנר דכתיב נר אלהים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן דהנה צפני' אמר והיה בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות ופקדתי על האנשים הקופאים על שמריהם האומרים בלבבם לא ייטיב ד' ולא ירע פירש"י הקופאים הצפים על שמריהם וקפע פירש"י צף אך צף הוא דבר המתנועע וקפע הוא דבר הצף ונגלד עומד על מקום אחר ואינו מתנועע כמו מים ותרגם המתרגם והי' בעדנא ההוא אפקוד בלישין ויבלשין ית ירושלים כמו

דבלשין בנברשתא ואסער על גברין דשלן שלייא על נכסיהן דאמרין בלבהון לא רעיא קדם ד' לאיטבא ואף לאבשאה דהיינו האנשים שהם שתטים בבתיהם על ממונם וכן תרגם המתרגם ואסער על גבריהן דשלן שלייא על נכסיהן והם אומרים בלבם לא ייטיב ד' ולא ירע כי הכל במקרה או במזל על שמריהם על היצה"ר השאור שבעיסה. וחיפוש מנרות ילפינן נרות מנר דכתיב נר אלקים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן דהיינו נשמת אדם מתפשטת בכל האברים ועל ידי הנשמה יחפש ד' כל חדרי בטן ויודע מה שאומרים בלבבם לכפור בהשגחת הבורא ית"ש. באתה זוכר אמרינן אין שכחה לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך דהנה כל החטאים אשר עשה אדם נרשם הפגם בנשמה כמו מי שמלכלך איזה בגד ניכר הכתם על המלבוש בראית עינים וזה כוונת אין שכחה נשמת ישראל נחצב מכסא כבוד ואי אפשר להיות נשכח כי עומדת לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך שבעיניך תראה הכתמים והרשומות ותיקנו חכז"ל דבדיקת חמץ יהי' לאור הנר ולא לאור השמש והאבוקה אינו יכול להכניס לחורין וסדקין ויש בזה ג"כ רמז שצריך אדם לחפש היצה"ר בחורין וסדקין כי היצה"ר נקרא צפון שהוא מצפין עצמו ומפתה את האדם אשר לא יעשה בזה שום רע ירמזו לנו החכמים אשר אדם יחפש בנר ד' את היצה"ר בחורין וסדקין כמו שצריך לחפש החמץ בחורין ובסדקין:

והנה בזה יש להבין רש"י פירש במשנה לאור הנר בגמרא טעמא בודקין שלא יעבור בבל יראה ובל ימצא והקשו בתוס' דהא הבודק צריך שיבטל ומדאורייתא בביטול בעלמא סגי ונראה עפ"י מה שבארתי לעיל (סימן תל"ג) דברי ציון רש"י לאור הנר קודם שציין בודקין דכתיב במשנה קודם ותירצתי דהנה ביטול הוא מטעם הפקר ולא מהני לענין החמץ המונח בחורין ובסדקין כי אין יד שלטת לזכות כמ"ש הט"ז (בסי' תל"ח ס"ק ד') ולזה גם רש"י סובר דעיקר תקנת חכמים לבדוק הוא כסברת התוס' דלמא אתי למיכל רק מטעם זה אמאי צריך לבדוק לאור הנר בחורין ובסדקין כי שייך אתי למיכל על זה ציין רש"י מקודם לאור הנר מפורש בגמ' טעם כדי שיוכל להכניס בחורין ובסדקין ושם לא מהני ביטול ולא אתי למיכל בודקין שלא יעבור בבל יראה ובבל ימצא א"כ כיון דהבדיקה צריך להיות לאור הנר ואי אפשר לבדוק בליל שבת בודקין יום ה' לעת ערב שהוא ליל י"ג ומברכין על ביעור חמץ מבטלין כל החמץ שנשאר ברשותו ואומרים כל חמירא הנאמר בליל בדיקת חמץ והמון העם טועים ותושבים כאשר ימצא חמץ ככר לחם שצריך ליקח להבוער לשרפו ז"א רק מה שצריך לו לאכול צריך להצניע במקום מיוחד ומשומר וביום ע"ש צריך לבער כל החמץ ולא ישייר ממנו רק מה שצריך לא חל בעש"ק ושני סעודות על שבת וסעודת הלילה וסעודת שחרית אבל סעודה שלישית

זמנה לאחר שש שעות אסור לאכול חמץ ובעור חמץ ביום עש"ק אע"פ שמן הדין הי' יכול לבער סמוך לחשיכה מ"מ טוב ליזהר ולבערו בע"ש קודם חצות וביום א"צ לומר כל חמירא בשעת הבעור כאשר כבר ביטל בלילה ועל החפץ הידוע לו שיש ברשותו א"א לבטלו בע"ש שהרי הוא צריך לאכול ממנו בשבת:

והנה אם שכח ליקח חלה מהחלות שאפאה ע"ש על שבת אין תקנה לאותן ואסורין לאכול וצריך ליתן להנכרי במתנה כי בשבת אי אפשר ליקח חלה כן הוא הסכמת האחרונים (חק יעקב ומקו"ח ובית אפרים ופ"מ) כמו שכתב המ"א ויש מהאחרונים שרוצים להתיר אותן חלות. מהר"י יעבץ מתיר לאכול בלא הפרשה כדין חלת חוץ לארץ שאוכל ואח"כ מפרישין וכאן שאסור לו להפריש יתן על מה שישייר לקטן שלא ראה קרי או לגדול שטבלו לקריו וכבר תמה הבאר היטב עליו בזה הוה שמגביה תרומה בשבת ויותר מבואר דשיטת רש"י הובא בטור או"ת (סי' תק"ו) דאסור לאכול ביו"ט חלת חוץ לארץ על סמך שאח"כ יפרוש ואפילו לאחר יו"ט דזה הוה בכלל הגבהות תרומות ומעשרות ביו"ט וכתב בב"י דוקא אם משייר רק שיעור חלה ושרפה או נתנה לכהן אבל אם משייר יותר מכדי חלה ובמוצאי יו"ט מפריש חלה מתוך השיור ששייר גם רש"י מודה דמותר לאכול ובזה משוה כל הדיעות א"כ בשבת זו צריך ליתן לה כהן כל מה ששייר פשיטא דהוה בכלל הגבהות תרומות ומעשרות: ועוד דהא מבואר במ"ש דמאי (פ"ד משנה ד') דאם שקרא שם לתרומות ומעשר בע"ש אינו רשאי ליתן לכהן רק אם לחוד לאכול ע"י שלחני ואין מקים לסמוך על שו"ת יעב"ץ הנ"ל והקרבן נתנאל וכן הפנים מאירות התירו להפריש חלה בשבת כי יש לסמוך על הפוסקים שפסקו כרבה וליתן לכהן קטן או לגדול הטבול לקריו:

ולענ"ד הוא דבר חמוה הנה לשיטת התוס' שאין מתיר רבה רק בגלגל העיסה שלא נגמר לישתה לגמרי אבל נגמרה לישתה לגמרי גם רבה מודה דאין מפרישין אותו ביו"ט וכן הוא בהגהות אשר"י א"כ אסור לכ"ע להפריש חלה מאותן חלות של ערב פסח אך הקרבן נתנאל כתב דהרי"ף לא נחית לחלק בזה וס"ל דלא הוה הפרשת חלה בכלל איסור הגבהת תרומה כמו שסובר רש"י והנה רש"י פירש דלכך לא גזרו על תרומת עיסה שהרי מותר לגלגל ביו"ט ולאפות כדי לאכול פת תמה ואם מותר להפריש ממנה חלה כיון שביו"ט נלושה א"כ לא הי' הפרשת חלה בכלל איסור הגבהת תרומות ומעשר אפילו כשגלגל מבעוד יום ונכון הדבר דאי אמרינן לחלק בהפרשת חלה ביו"ט דמותר אם אפאן ביו"ט ולאסור ולהפריש מעיסה הנלושה בעיו"ט הטעם כיון שהי' יכול להפריש מיו"ט יהא באוכל נפש עצמו גם בהי' אפשר לעשותו מעיו"ט מותר לעשות ביו"ט כי רק במכשירי

אוכל נפש שהי' אפשר לעשותם מאתמול אסור לעשות ביו"ט כמבואר בתוס' ביצה (דף ג') וכן פסקינן בש"ע (סי' תצה) פירש רש"י שפיר דהפרשת חלה ביו"ט אין בכלל ואין מגביהין תרומות ומעשרות ביו"ט אבל בשבת אי אפשר שיהי' מותר הפרשת חלה דאין אופין בשבת א"כ כמו דאין מפרישין תרומה כמו כן דאין מפרישין חלה ומה שמפלפל בפנים מאירות כיון דחלת חוץ לארץ אינו רק מדרבנן מותר לתקן בשבת כמו טביעות כלים חדשים דפסקינן באו"ח (סי' שס"ג) הוא תמוה לא עיין בהלכה ראשית שכתב ראי' דבבכורות (דף נ"ח) לא אמרו לעשר ביו"ט משום סקרתא כי צריך לעשות רושם צביעה בעשירי משמע אף דאסור לאכול מדרבנן וטבל בגורן עד שיעשר לא חשיב תיקון כיון דמן התורה מותר. במחילתו אשתמיט לי' תוס' חגיגה (דף ח') ד"ה משום סקרתא שהקשו תיפוק לי דאין מקדישין ביו"ט ותירצו דנקט סקרתא לפי שהוא אסור דאורייתא ובסוף דבריהם כתבו ולא דמי להגבהת תרומות ומעשרות דאסור משום מתקן דהתם לאו מתקן הוא דבלא"ה שרי למיכל קודם שיעשר בהמותיו ומבואר להדי' מדבריהם דאסור לתקן אם הי' אסור באכילה מדרבנן ומה שמותר לטבול כלים חדשים בשבת דהנה בביצה (דף י"ת ע"א) פליגי מאן דאומרים הא דאינו רשאי לטבול בשבת כלים שנטמא דעת רבה דגזרינן שמא יעבירינו ד' אמות ודעת רב יוסף גזירה משום שחיטה ור' ביבי אמר גזירה שמא ישהא רבא אמר מפני שנראה כמתקן כלי א"כ כל האמוראים לא סבירא להו טעמא דטבילת כלים הוה מתקן וכן רבא בעצמו אמר נראה כמתקן ולא דהוה תיקון גמור:

ונראה הטעם דגם קודם טבילה לא נאסר הכלי ולא נאסר המאכל בתוכו רק שאין ברצונו לטמא האוכלין ויכול להשתמש בימי טומאתו כמ"ש הרב המגיד (בפי"ד מה' יו"ט) דבכלי טמא סברי המ"ד דלא מיחזי כמתקן שאפילו קודם הטבילה הי' ראוי כלי להשתמש בו טומאה לטמא או למי שאינו אוכל חולין בטהרה והנה לענין טבילת כלים חדשים דאינו ראוי להשתמש בו כלל כתב הרא"ש בביצה והביא רב אלפס טעמא דרב יוסף דאמר משום סחיטה וטעמא דרב ביבי דאמר גזירה שמא ישהא ושביק טעמא דרבה דאמר גז רה שמא יעבירנו ד' אמות וטעמא דרבא משום דנראה כמתקן ותמהני מה האריך לפרש משנה זו מה ששייך טבילת כלים האידנא ועוד לפי הטעמים שכתב מותר להטביל כלים חדשים ביו"ט הלכך נראה דטעמא דרבה עיקר דהילכתא כוותי' לגבי דרב יוסף וכן רבא בתראה הוא ומאילו שני טעמים אסור להטביל כלים חדשים ביו"ט עכ"ל א"כ סובר הרא"ש דגם כלים חדשים לא סבירא להו הני מ"ד דמחזי כמתקן ולא כמו שסובר ה"ה (בפ"ד מה' יו"ט) דכלים חדשים אסורים לכ"ע דהוה כמתקן:

וצריך להבין סברת הרא"ש אמאי לאותן מ"ד לא הוה טבילת כלים חדשים תיקון וי"ל שני טעמים טעם אחד כמ"ש הרלב"ח (ח"ב סי' י"ו) דהנה צריך להבין (בה' יו"ט פ"ד ה' י"ז) כתב הרמב"ם כלי שנטמא מערב יו"ט אין מטבילין אותו ביו"ט גזירה שמא שהוא מביא טעמא דרב ביבי (ובפ' כ"ג מה' שבת ה"ח) אסור להטביל כלים טמאין בשבת מפני שהוא כמתקן כלים וקשה אמאי כתב (בה' שבת) טעמא דרבא (ובה' יו"ט) כתב טעמא דרב ביבי וכבר התעורר המהרש"א וכתב דהי' קשה לרבינו ז"ל דא"כ הטעם הוא שמא ושהוא א"כ למה אמרינן שם בברייתא לחלק לרבי ולרבנן בין בשבת ויו"ט א"ו דגם רב ביבי סובר הטעם משום תיקון כלי רק זאת שייך דוקא בשבת ולא ביו"ט וטעם לחלק כתב המהר"י בן חביב דביו"ט מותר לתקן משום מכשירי אוכל נפש מהא דאמרינן דמכשירי אוכל נפש שאפשר לעשותן מעיו"ט אין דוחין יו"ט היינו דוקא כשעושה מעשה בגוף הכלי אסור משום מתקן אבל בטבילה כיון דאינו עושה מעשה בגוף הכלי הוא מכשירי אוכל נפש כיון שאינו עושה מעשה בגוף הכלי עכ"פ מבואר דעת המהרש"א וכן הרלב"ח דרק ביו"ט לא שייך תיקון כלי אבל בשבת טבילת כלים חדשים אסור דהוה כמתקן ומ"ש דהב"י למד מרמב"ם דטבילת כלים חדשים מותר בשבת אחר סליחה ומחילה מהדרת קדשו לא למד הב"י דלהרמב"ם מותר לטבול בשבת רק ביו"ט וטעמא דלמד מרמב"ם דמתיר, לטבול ביו"ט כיון דהביא טעמא דרב ביבי ולא טעמא דרבא ביו"ט ובכלים חדשים לא שייך שמא ישהא אבל בשבת כתב הרמב"ם בפ"ג דאסור משום טעם דמתקן (והנה איתא בגמ' ביצה (דף י"ח) דר"ע מיהת כלי בשבת לא מ"ט אמר רבא גזירה שמא יטלנו בידו ויעבירנו ד' אמות בר"ה כו' תוס' ד"ה נגזור השקה אטו הטבלה וקש ה לפרוך נגזור משום שמא יעבירנו ד' אמות לר"ה להשיקן כו' וכן בסמוך גבי ולד הטומאה לא פריך נגזור שמא יעבירנו כו':

ונראה לתרץ דהנה בשבת (דף צ"ד) אמר רבה מודה ר"ש במרה לחפור בו וס"ת לקרות בה דחייב פשיטא דאי הא נמי משצל"ג אלא משצל"ג היכא משכחת לה מהו דתימא עד דאיכא לגופו ולגופה כגון מרה לעשות לו טס ולחפור ס"ת להגי' ולקרות בו קמ"ל (ובתוס' ד"ה ר"ש פוטר כו' עיי"ש) מבואר דאם אין צריך לו כלל הוי משאצל"ג ופטור והנה בפסחים (דף ט"ז) רב אמר דכן ממש דקסבר טומאת משקין דרבנן כו' והנה בשבת (דף כ"ב) אמר אביי כל מילי דמר עביד כרב וכנ"ל:

א"כ מדאורייתא לא צריך המשקין להטבילם דאין מקבלין המשקין טומאה מדאורייתא ולהכי אף אם יוצאים לר"ה יהי' פטור להכי לא גזרינן שמא יעבירנו ד' אמות בר"ה דאפילו אם יעבירנו יהי' פטור מהתורה וכן בכלי שנטמאו בולד הטומאה דאין טמא רק

מדרבנן לא גזרינן מהאי טעמא וכנ"ל: ובזה מיושב מה דקשה לו על דברי הרמב"ם ז"ל (דבהלכות שבת פ' כ"ג) והיך טעם איסור הטבילה משום מתקן ובהלכות יו"ט נתן טעם איסור הטבילה משום שמא ישהה ומבואר בצל"ח דבשבת אין קצר כזה לא חיישינן לתקלה לכן המציא רבא טעמא דמתקן וביו"ט ל"ש טעם דמתקן דהא כלי שנשבר ביו"ט מותר לתקנו ביו"ט ולפ"ז גם בנטמא מעיו"ט לא מצינו לאסור הטבילה משום מתקן דהרי הרואה שזה מטביל אף שיחשוב שגם זה מיקרי תיקון כלי הלא יחשוב שנטמא ביו"ט וכמו דאמרינן בטבילות דמחזי):

והנה המחבר דהביא ב' דיעות אי מותר להטביל כלים חדשים בשבת הוא דעת הרי"ף אליבא דרא"ש דלטעם דרב ביבי מותר להטביל כלים חדשים: בשבת ולא דעת הרמב"ם וטעם לסברת הרא"ש דסובר דלאותן מ"ד אין סוברין דטבילת כלים הוה תיקון וכן צריך להבין מ"ש תוס' בחגיגה (דף ח') ד"ה משום סקרתא ולא דמי הגבהת תרומות ומעשרות דאסור משום מתקן הוא דבלא"ה שרי למיכל קודם שמעשר בהמותיו וקשה דהא במתניתין (פ"ט מה' בכורות) שעד שלא הגיע הגורן מותר למכור ולשחוט הגיע גורן לא ישחוט שהגורן קבעו למעשר מדרבנן ופירש"י כשיגיע הגורן לא יאכל מהן לכתחילה מדרבנן בלא מעשר ואמאי כתבו תוס' דלא הוה מתקן:

ונראה דהנה הא דדברים כאלו אסורין משום מתקן ותיקון הדבר הוא ממלאכה מכה בפטיש סברי תוס' וכן הרא"ש בדבר שלא נאסר שאינו נאסר רק שאסור לכתחילה ובמה שעושה מעשה דהיינו לעשר הבהמה או לטבול הכלים מותר לו לכתחילה לעשות אין זה בתיקון כלי כלל ומותר לאדם לעשות ולזה במעשר בהמה אם שחט פטור ומותר לאכול וכן בטבילת כלים איני נאסר המאכל והכלי אם שימש בלא טבילה אין בגדר מתקן דהתיקון הוא לארם שמותר לו לאכול דהא דאסור התיקון הוא מטעם דהוה כמכה בפטיש אף שאין עושה שום מלאכה במה שמכה בפטיש רק כיון שהוא גמר מלאכה לתיקון הדבר הוה מלאכה ולתקן אדם שמותר לו לאתר המעשר ולאחר הטבילה לאכול מתקן את האדם וזה לא נמצא במשכן לתקן אדם האדם וכמו שכתב תוס' דחי נושא את עצמו אף שיש משאות קלות מבעל חי רק במשכן לא הוה נושא בע"ח ורבא דסובר דטבילת כלים הוה מתקן מקשה הש"ס שפיר אמאי מותר האדם:

אך הרמב"ם דאומר דטבילת כלים בשבת דהוה מתקן סובר כרבא דגם זה הוה כמתקן ופ"מ סובר דטבילת כלים חדשים ביו"ט ג"כ כיון דאינו רשאי להשתמש בהם הוה תיקון לכל האמוראים ביו"ט והנה המחבר בש"ע נראה דתופס לעיקר כדעת הרא"ש בדעת הרי"ף דמותר בשבת לטבול כלים חדשים כי פוסק כדעת הטעם דאסור לטבול הוא

משום סחיטה או שמא ישהא ואינו פוסק כרמב"ם דפוסק דרבא דגם טבילת כלים הוה כמתקן מה שרצה הפ"מ ללמוד כמו שמותר להמחבר טבילת כלים חדשים בשאר מותר להפריש חלת חוץ לארץ לפי דברינו דיש חילוק בין דאינו אסור רק לכתחילה ובין דבר כמו חלת חוץ לארץ אם לא יפרוש מכל העיסה אסור כמו טבל דרבנן אין ראוי כלל אך בלא"ה תמוהין הדברים דאטו הא דאין מגביהין תרומות ומעשרות בשבת וביו"ט אינו אסור רק מטעם מתקן דהא (הרמב"ם בפכ"ג מה' שבת ה' ט') כתב אין מגביהין תרומות ומעשרות בשבת מפני שנראה כמתקן דבר שלא הי' מתקן (בה' י"ד) כתב ואין מגביהין תרומות ומעשרות שזה דומה למקדיש אותן פירות שהפריש ועוד מפני שהוא כמתקן אותן בשבת וכתב הרלב"ח דביו"ט לא הי' איסור להגביה תרומות ומעשרות משום דהוה כמתקן דהא ביו"ט מותר לתקן כשהוא אוכל נפש ולא כדסברי תוס' חגיגה דאם הי' מעשר בהמה אסור לאכול לא הי' רשאי להגביה דיהי' כמתקן ולזה כתב עוד טעם דאין מגביהין שזה דומה למקדיש אותן פירות ומתניתין ביצה (דף ל"ו) ולא מקדישין ולא מעריכין ולא מחרימין ולא מגביהין תרומות ומעשרות וחשיב הגבהת תרומות ומעשרות בכלל השבותין דאין מקדישין וכן מפרש ברמב"ם שכתב (בה' י"ד) ועוד מפני כשהוא מתקן בשבת ודייק בשבת דביו"ט הי' מותר מטעם מתקן רק דאסור משום דדומה למקדש וכתב (בה' ט"ו) המגביה תרומות ומעשרות בשבת או ביו"ט בשוגג יאכל וזה ג"כ כוונת הש"ס בביצה (דף ט') א"ר מי לא מודה שמואל דאסור לזרעים א"כ נהי דלא הוה בכלל מתקן מ"מ כיון דאסור לזרעים הוה בכלל מקדיש:

ולפמ"ש נפל היתרא דפנים מאירות ואי אפשר למילף הפרשת חלה מטבילת כלים דשם ההיתר בשבת כיון דלא הוה בכלל תיקון כיון דאין הדבר נאסר ולשיטת הסוברים דגם זה הוה בכלל מתקן באמת הארכתי יותר מדי אשר לא כל מה שנדפס בספר יש בידינו לפסוק דמותר ועיקר כדעת המ"א והאחרונים דאסור להפריש חלת חוץ לארץ בשבת:

והנה אפיית החלות דעתו שיהי' בליל ה' כדי שיהי' זמן שיצטיין התנור להכשירו לאפות בו מצות ביום ו' ושיהי' כשר התנור על פסח:

הנה בענין מצה המשתמרת לאכול לקיים מצות בערב תאכלו מצות איתא בש"ע אין לשון מצה מצוה ולא אופין אותה ע"י עכו"ם או ע"י חרש שוטה קטן והיוצא ממ"א ומהסכמת אחרונים דטחינה מותר בנכרי כשישראל עומד על גביו אפילו ברחיים של יד כיון שאינו עשה בקמח עצמו רק במלאכתו ע"י כלי משא"כ בלישה ואפי' שעוסקי' בעיסה ובמצה עצמו לא מהני בעומד על גביו וזה לכאורה דלא כדעת הרשב"א שכתב דצריך שימור לשם מצוה בין שימור דלישה וכן שימור מעידן קצירה לכל מר כדאית לי'

התירה דהנה בפ' כל שעה (דף מ') אמר רבא מצוה ללתות שנאמר ושמרתם את המצות אי לא לתתיה שימור למאי אי שימור לתיתה שימור דלישה לאו שימור הוא דהייינו אם לא עשה שימור קודם לישה לא מיקרי שימור דאר"ה בציקות של נכרים אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה פירש"י דבבצקות של נכרי לא נפיק ידי חובת מצה משום דלא הוה שימור לשם מצה אע"פ שאנו רואין שאין כאן חימוץ לא קרני חגבים ולא הכספת פנים מיהו למצה של מצוה שימור לשמה בעינן באחרונה הוא מצה הנאכלת באחרונה עם הפסח חובת אכילתה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו בראשונה לא באכילה הראשונה משום דלא עביד לי' שימור ליעביד לי' שימור מאפי' ואילך אלא לאו שימור מעיקרא בעינן ממאי דלמא שאני התם דבעידנא דנחית לשימור לא עביד לה שימור ה"נ דשימור דלישה הוה שימור ואפ"ה לא הדר בו רבא דאמר להו להני דמהפכי הפוכי לשם מצה אלמא קסבר שימור מעיקרא מתחלתה ועד סופה בעינן: ולכאורה צריך להבין מדוע סובר רבא דאי אין צריך שימור מעיקרא סגי בשימור אפי' והש"ס דחי דבריו דאף דאינו צריך שימור מעיקרא מ"מ שימור דלישה בעינן ונראה דהנה דהא דאמר ר"ה בצקות של נכרים בלבד שיאכל כזית מצה באחרונה פירש"י שמכיר בהן שלא החמיצו שאין שם לא קרני חגבים ולא הכספות פנים והנה במאי דכתיב ושמרתם את המצות יש לפרש שני פרושים אחד דהתורה צותה לשמור מן החמץ ולא לסמוך על הסימנים דקרני חגבים כמו דסמכינן לענין אכילה וכאשר התורה הקפידה שלא לסמוך על הסימנים רק שצריך שמירה שלא יתחמץ הסברא נותנת שצריך שמירה מעיקרא משעת קצירה אבל שיהי' צריך שמירה לשם מצוה לשם מצה לא מצינו דהקפידה התורה אי דנפרש דהתורה לא הקפידה שלא נסמוך לצאת ידי מצות מצה על הסימנים דשפיר סמכינן כיון שהוא מותר באכילה (כמיקר ה"נ אמרינן דמחזי שנטמאו ביו"ט ובטל טעם דמחזי כמתקן לגבי יו"ט ולהכי הוצרך רב ביבי לומר טעמא דשמא ישהה כן כתוב בצל"ח עיי"ש:

ולפ"ז קשה דהא הרא"ש ז"ל הקשה אמאי לא הביא טעמא דרבה שמא יעבירנו דהא מצינו גבי שופר ולולב ומגילה וכתב הט"ז (בסי' שכ"ג) דהתם בשבת שפיר גזרינן אבל כאן ביו"ט י"ל לרבה גזירה יו"ט אטו שבת לא מצינו עיי"ש:

ולפ"ז עדיין קשה על הרמב"ם דנתן טעם הא דאסור להטביל בשבת משום מתקן וביו"ט טעמא אחרינא א"כ אדחי הוצרך לומר בשבת טעמא דמתקן הלא בשבת יכול לומר טעמא דרבה כמו שופר ולולב ומגילה:

ולהנ"ל ניחא היטב דהנה הרמב"ם ז"ל פוסק דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עלי' א"כ קשה קושיית התוס' נגזר בהשקה גופי וכן בולד הטומאה שמא יעבירנו ולולב לומר כנ"ל כמובן ולהם הוצרך לומר טעמא דמתקן אף שבת וכנ"ל וא"ש בעזה"י):

רק קפידות התורה דצריך לכוין לשם מצוה לשם מצה וסבירא ליה לרבא דאם התורה הקפיד שיהיה לשם מצה סגי בשימור דאפיה דהיינו שיהיה האפיה לשם מצה כיון דעיקר מה שנעשה מצה לצאת בו הוא באפיה כאשר אין חשש חימוץ בעיסה מחמת הכרת הסימנין דהא בלחם הפנים ומנחת מאפה תנור ביחיד לישתן ועריכתן מבחוץ ואפייתן בפנים וכן הוא שיטת רב צדוק כהן שכתב לצאת ידי חובה בלישה ראשונה אינה אלא במצה שאפאה ישראל לשם מצה שנאמר ושמרתם את המצות עד שתהא משומרת לשם ולזה הוכיח רבא דהא ושמרתם הוא נגד חשש חימוץ שלא נסמוך על הסימנים ממילא דצריך שימור משעת קצירה דאי אמרינן דהתורה לא הקפיד על חשש חמץ שלא נסמוך על הסימנים רק דגזה"כ דיהיה צריך נעשה לשם מצוה סגי בשימור דאפיה לאפות לשם מצה והש"ס דחה ראיתו דיש לומר דהתורה ציוה רק על חשש חימוץ מ"מ אין צריך שימור מעיקרא משעת קצירה כיון דלא שכיח שתבא לידי חימוץ רק משעת לישה דשכיח ומצויה שתבא לידי חימוץ עכ"פ מבואר דאי צריך שימור מעיקרא לא יקפיד התורה שיהיה העשייה לשם מצה רק שלא יבא עליהן מים והשמירה הוא מחשש חמץ ולא סגי בסימנים וכן כתב הרי"ף דהא דאמר רבא להנהו דמהפכי כי הפיכתו הפיכי לשם מצוה כלומר הזהירו בהן שלא יעבור עליהן מים וכן הרמב"ם (בה' חמץ הל' ט') לפיכך אמרו חכמים צריך אדם ליזהר בדגן שאוכל ממנו בפסח שלא יבא עליו מים אחר שנקצרה עד שלא יהיה בו שום חמץ והה"מ כתב דצריך לו עיון דבריהם אמאי לא הביא דינא של רב הונא והשע"מ תירץ כיון דאנן פסקינן דאם לש במים שלא לנו אסור בדיעבד ע"ש והשאלתות כתב דאם לש חש"ו אע"פ שאפאה ישראל אסור כיון דלאו בני שימור נינהו ולא כתב מטעם דלאו בני כוונה נינהו א"כ סובר ג"כ דעיקר השמירה מטעם חימוץ ולא שצריך שיהיה לשם מצה א"כ ברייתא דקתני בפסחים (דף ל"ח) דאין יוצאין בחלת תודה ורקיקי נזיר משום דלא נעשה שימור לשם מצוה סוברין דעיקר קפידא שיהיה לשם מצה ומחשש חמץ סגי הסימנים וסגי כפי דברינו בשעת אפיה והרי"ף מדחה הסוגיא דש"ס ופסק כרבא כי הסוגיא דאין יוצאין בלחמי תודה הוא לשיטת ר"י היה מקריבין תודה בבמה ומיירי בשעת היתר הבמות אבל לחכמים דסברי דאין מקריבין חלות תודה אין יוצאין דלא קרינן ביה בכל מושבותיכם ומשחרב בהמ"ק ונאסרו הבמות קשה לי על הרמב"ם דפסק (בפ"י מה' חמץ ומצה ה' ע') דחלת תודה ורקיקי מצות נזיר שעשאן

לעצמן אין יוצאין בהן שנאמר ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לענין מצה בלבד שהוא שיוצאין בה אבל זו משתמרת לענין זבח:
וקשה לכאורה בחרתי חדא דהא הרמב"ם פסק דאין יוצאין במצה של בכורים דהיינו נאכל בכל מושבותיכם א"כ לחמי תודה ורקיקי נזיר אינן נאכלין בכל המושבות ועוד דהא הרמב"ם פסק דעיקר השמירה מחשש חמץ ואפשר דהשמירה שלא יתחמץ סובר דצריך להיות לשם מצה וכן דייק לישנא מצה המשתמרת לענין מצה דהיינו שמשתמר לצורך מצה שלא איתתמץ ולא לענין זבח:
ולפ"ז ניחא מה שכתב הרשב"א דצריך לשם מצוה או מעיקרא או משעת לישה לכל אחד כדאית ליה ויכול להיות מה שאמר רבא הפיכו לשם מצוה וכתב הרי"ף כלומר שלא יבא מים ג"כ כך אך מנהגן של ישראל דטחינה מותר ע"י נכרי יש לומר כיון דישראל עע"ג ושומר מחשש חמץ הוה השמירה לשם מצה אבל בשעת אפיה סברי הרבה פוסקים דצריך ורב כהן צדוק דצריך לשם מצוה כפי סוגית הש"ס דחלות תודה פסול כיון שלא נלושה לשם מצות בערב תאכלו מצות או לר' יוסף לשם מצות שבעת ימים תאכלו מצות הנעשית ע"י עכו"ם או ע"י חש"ו גם בישראל עומד על גביו ובשעת נתינת מים לקמח או בשעת אפיה שעושה לשם מצות מצה כמו שהביא הד"מ בשם (אא"ז בסי' תע"ז) אך בהש"ע של הרב שצריך לכוין לצאת ידי מצות בערב תאכלו מצות או לשבעת ימים תאכל מצות הוא דבר חדש ולא נמצא בשום פוסק דבר כזה:
ולע"ד נראה דמי שרוצה לצאת באותן מצות שאופה על כל החג גם אם לא אמר בפירוש לשם מצה סתמא לשמה קיימו כמו בזבחים והא דרבה ור' יוסף פסלי רקיקי נזיר כיון שלא נעשה לשם מצוה הוא כמ"ש הר"ן (והנה בדברי הר"ן אמרתי דבר נחמד ליישב קושית התוס' ברכות (דף י"ג) מצות צריכות כוונה מאי אם כוון לקרות לקרות והא קא קרי בקורא להגיה תוס' ד"ה בקורא להגיה פי' בקונטרס שאין מסתכלין לקרות תימא אכתי הא קא קרי כו' עיי"ש:
והנראה לפענ"ד לפרש דברי הגמ' עפ"י דברי הר"ן ז"ל בר"ה (פרק ד') על הא דמתעסק לא יצא דבתוקע לשיר כיון דאין מכוון לשם מצוה יצא למ"ד מצות אצ"כ אבל מתעסק כיון שכבר הוא מכוון למצוה דהיינו לחנך את התינוקות אותה כוונה מעכבת מצוה אחרת שלא תחול דומיא דמאי דאסקינן ריש זבחים דבת מינה מחריב בה דלאו בת מינה לא מחריב בה ע"ש: והקשה בס' טורי אבן דא"כ מ"פ ש"מ מצות צריכות כוונה דהיה הוא מכוון למצוה לקרות בתורה דאין לך מצוה גדולה ממנה ואותו כוונה מעכבת מצוה אחרת מלחול ע"ש:

והנראה דלא קשה כלל דהא אף אם קורא ק"ש בזמנה לצאת י"ח אפ"ה בזה גופיה מקיים ג"כ מצות תלמוד תורה כמו דאמרינן במנחות (דף ל"ט ע"ב) דבק"ש שחרית וערבית מקיים והגית בו יומם ועוד דבשעת ק"ש ודאי דר"ע מאי מקיים ושנימצות ק"ש ות"ת א"כ כיון דבכל פעם איכא מצות תלמוד תורה בשעת ק"ש לא שייך לומר דלאו בת מינה לא מחריב בה כיון דהוי מצוה אחרת ת"ת דז"א דלא הוי כלל מצוה אחרת התלמוד תורה כיון דבכל פעם הקורא ק"ש בזמנו לצאת ידי ק"ש מקיים ג"כ מצות ת"ת ולהכי שפיר פריך בגמ' מצות צריכות כוונה מיושב קושיית הט"א הנ"ל וא"ש: ומובן היטב תירוץ הש"ס בקורא להגיה דהנה מבואר בש"ס מנחות (דף ל') אמר רב ששת אם הגיה אפילו אות אחת בתורה הוי כאילו כותב ס"ת כולו א"כ אותו הכוונה דלהגיה כיון דהוי' מצוה אחרת מעכבת מצוה אחרת דהיינו ק"ש מלחול וכנ"ל וא"ש בעזה"י ונכון) דתוקע לשיר יצא אם תוקע לחנך את הילדים אינו יוצא דמצוה מחריב בת מינה ואינה מחריב שאינה בת מינה כמו כל הזבחים שנזבחו לשם חולין עלו לבעלים לשם חובה לשם קדשים אחרים אינן עולין אך מוטב שיאמר בפירוש בתחילת עשית לישה ואפית מצה שיהיה לשם מצוה אין מבשלין בשבת זה מיני קמחים או שאר מיני תבשילין שדרכן לידבק בקדירה או בקערה כדי שלא יצטרך להדיח בשבת אחר גמר אכילה להסיר החמץ הדבוק בה אך אם אי אפשר לקנח הכלים היטב מותר להדיחם בשבת אחר גמר אכילה ולאחר אכילה קודם שעה ה' מנער היטב המפה מן הפרורין ויטמין המפה והכלים שאוכל בהן במקום שאינו רגיל ללילך ולהשתמש שם כל הפסח ויאמר כל חמירא האומרים בכל ערב פסח ביום י"ד וכל החמץ אשר ישאר יתן לעכו"ם במתנה כי העיר מעורבות היטב עם הנכרית ויקח את הכלים ותכבד את הבית והפסקת אכילה יהיה עד שעה תשיעית וחצי. והנה עפ"י הדין אסור להאכיל לקטן ולקטנה היודעים להבין מה שמספרים להם ביציאת מצרים בלילה מצה בע"פ והקשה מאד מה יאכלו הקטנים ביום ארוך כזה אם לא לבשל בעש"ק (בארשט) ויערב עם מצה הטחונה גם אפשר להניח להם מצות וכשהם בעצמם יטלו קטן האוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו אמרו כל האוכל מצה בע"פ כאילו בועל ארוסתו בבית חמיו מחמת גודל התאוה שהוא שטוף בזימה וקשה לפניו: להמתין עד שיכנס לחופה ויברכו ז' ברכות כן האוכל מצה בע"פ מראה שהוא רעבתן שלא יכול להמתין עד הלילה ומברכין ז' ברכות והברכות הם ג' שבעה ברכות היין קדוש אשר גאלנו המוציא אכילת מצה שהחיינו לא קחשיב דנשים מברכין שהחיינו ע"י הדלקת הנרות ועוד הא אם מברך שהחיינו ג"כ יצא דהא דעת כמה פוסקים דאין מברכין ברכת היין על הכוס השני וברכת בורא פרי האדמה לא קחשיב נראה כיון דאינו

רק משום היכר התינוקות. והנה בשאר שנים מצוה לאפות מצות של מצוה אחר חצות היום והטעם כיון דאיתקש מצה לפסח כמו שאין שוחטין פסח רק אחר חצות שביער כל חמץ דכתיב לא תשחט על חמץ דם זבחי כמו כן אפית מצות לצאת ידי חובתו מחויב להיות אחר ביעור חמץ ורוב העולם מקילין בזה סברי כהפוסקים דלא איתקש מצה לפסח רק לאכילה ולא לעשיה או אפשר דעכשיו אין אנו מקיימין מטעם שכתוב בתורה על מצות ומרורים יאכלוהו כשאין פסח רק המצוה בערב תאכלו מצות אופין קודם ביעור חמץ:

ובזה יש להבין מה שאמר ר"ג כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו כאשר עיין בהגדת זכרון נפלאות שלי ובשנה זו אי אפשר לאפות אחר ביעור חמץ כי צריכין לאכול שתי סעודות מחמץ אופין עש"ק לאחר חצות אך כבר פירשו האחרונים מביאין אותו בשם הר"ן דאין בזה סרך מצוה לאפות בע"ש רק שלא לאחר לאפות בליל יו"ט דלמא יבא לידי חילול שבת אין חילוק אם אופין ע"ש אחר חצות או מקודם יו"ט כשאופה לשם מצת מצוה הן אמת שיש דיעות לאפות בליל יו"ט ובשנת תרי"ז בהיותי עוד יושב על כסא הרבנות בעיר פלאצק אפיתי במוצש"ק אך שנה זו לא אוכל לעשות מצידי כי שיבה נזרקה בי ואין בכחי כמאז וכמו כן יש אתי עוד טעמים כמוסים ואין הדבר הזה ניתן לאסור. ה' יזכני להיות מהעוסקים בקרבן פסח ותחזינה עינינו בשובנו לציון ברחמים להגדיל ויאדיר ויבא לציון ברנה א"ס:

סעיף ז אם יצא לצורך עצמו וכו'. עיין במ"א (ס"ק י"ג) דפעמים מערבין לדבר הרשות כמו שמבואר (בסי' תט"ו) זה הוא שיטת הרשב"א וכן כתב רבינו יהונתן (בפ' כיצד משתתפין) דהא דאין מערבין אלא לדבר מצוה הוא אם מערב בפת דעיקר עירוב ברגל רק דמערבין בפת להקל על העשיר אין מערבין רק לדבר מצוה אבל אם מערב ברגל דהוא עיקר עירוב מערבין אפילו לדבר הרשות:

ונראה לענ"ד דכמו לדידן כיון דעיקר עירוב ברגל מערבין ברגל אפילו לדבר הרשות א"כ לר' מאיר דס"ל בערובין (דף נ"א) דעיקר עירוב בפת עני הוא דאקילו רבנן עליו לערב ברגל אבל עשיר עיקר עירוב בפת ע"כ מערבין בפת לדבר רשות וברגל אין מערבין אלא לדבר מצוה ובזה יש לתרץ הא דהקשו תוס' פסחים (דף כ"ג) על הא דהקשה הש"ס על ר' אבהו דאמר כל מקום שנאמר לא יאכל לא תאכל לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע והרי תרומה דרחמנא אמר וכל זר לא יאכל קודש ותנן מערבין לנזיר ביין ולישראל בתרומה וכתבו בתוס' ולא פריך הכא אליבא דמ"ד אין מערבין אלא לדבר מצוה ומצות לאו ליהנות ניתנו ובאמת קשה לומר כן הא דפסקינן דאין מערבין

לדבר מצוה ולפמ"ש ניחא דהא דאמר ר' אבהו כל מקום שנאמר לא יאכל אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע הוא אליבא דר"מ דאמר גר בנתינה כמבואר בסוגיא שם ור"מ סובר דעיקר עירוב בפת ולא ברגל א"כ מערבין גפת לשיטתו אפילו לדבר רשות ושפיר הקשה הש"ס ותוס' דהקשו נראה דלא ס"ל סברת הרשב"א דבדבר שהוא עיקר העירוב מערבין אף לדבר הרשות דהא בשבת (דף ל"ד ע"א) ד"ה לא קשיא כתבו דלר"מ סובר דתחומין דאורייתא מ"מ בתחומין מערבין בכל דבר ועירובי חצירות חמור וצריך פת ונראה אם יכול לערב לדבר הרשות ברגליו ופליג רש"י דוקא הטעם כיון דאין מערבין עירובי תחומין רק לדבר מצוה ע"ש ותוס' בפסחים (דף מ"ט) ד"ה לשבות שביתת הרשות ע"ש:

בזה יש לתרץ דהנה רש"י בפסחים פירוש דהא דמערבין לנזיר ביין ולישראל בתרומה הטעם דהואיל אי בעי איתשיל עלה והקשו דהא בעירובין (דף למ"ד) מערבין לנזיר ביין ולישראל בתרומה סומכוס אומר בחולין ואילו לנזיר ביין לא פליג מאי טעמא אפשר דמיתשיל אנזירותיה אי הכי תרומה נמי אפשר דמיתשל עלה אי מיתשיל עלה הדרא לטיבלא ליפרש עלה מינה ובה אלא סומכוס סובר לה כרבנן דאמר כל דבר שהוא משום שבות גזרו עליו בין השמשות פירש"י והגבהת תרומה שבות מבואר שם בסוגיא דהא דמערבין בתרומה אין הטעם משום דאי בעי מיתשיל רק דחכמים סברי דסעודה דעירוב כיון דחזי לאחריני סגי וסומכוס סובר דמאי דחזי לו בעינן ואמאי פירש"י בסוגיא דמערבין בתרומה הוא מטעם דאי בעי איתשל תוס' בפסחים כתבו מערבין לנזיר ביין בפ' בכל מערבין (דף ל' ע"ב) מפרש טעמא משום אע"ג דלא חזי להאי חזי להאי:

ובזה ניחא דהא דבאמת לא מוקי הש"ס דמערבין מטעם דאי בעי מיתשיל דבתרומה אם ישאל יחזור לטיבלא ואין מערבין בטבל ולישאל על התרומה ולהפריש מינה ובה או אפשר דאסור לו להגביה תרומות ומעשרות בבין השמשות א"כ כיון דקושיית הש"ס בפסחים הוא אליבא דר"מ דוקא ור"מ סבירא ליה דגם בטבל דאורייתא יכול לומר מה שאני עתיד להפריש יהיה תרומה וא"צ לקבוע מקום דסבר יש ברירה כמבואר בכמה דוכתי לומר מה שאני עתיד להפריש מותר בבין השמשות כמבואר ברפ"ז דדמאי במ"א סימן ש"ז (ס"ק ל"ז) ע"ש שפיר יכול להיות הטעם משום דאי בעי מיתשיל ולהפריש מינה ובה ובאמירה מה שאני עתיד להפריש דמותר אבל בעירובין לא אזלא הסוגיא בשיטת ר' מאיר ובטבל דאורייתא אינו יכול לומר מה שאני עתיד להפריש וצריך להגביה תרומות או לקבוע מקום והנה שבות גזרו בין השמשות:

אך אחר העיון אין זה מעלה ארוכה דהנה הא דמשני הש"ס ס"ל לסומכוס דגזרו על שבות בבין השמשות פירש"י דצריך להגביה תרומה ומעשר ולכאורה יש לעיין דהנה תוס' שם בד"ה אלא סומכוס הקשו כיון דס"ל לסומכוס דגזרו על שבות בין השמשות הא שבות הוא לשאול על נדרים בשבת ותירצו לצורך שבת נשאלין והא הוה צורך שבת שיהיה מותר לשתות יין בשבת ובד"ה לא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף כתבו אע"ג דמשום דכבוד שבת מותר לתרום שלא מן המוקף הכא מיירי דאין צריך לאכלן בשבת עיי"ש וכיון דאין צריך לאוכלן בשבת א"כ הוה שבות לשאול על הנדרים בשבת ולא היה צריך לפרש משום, הגבהת תרומה אך כיון דאמר סומכוס בחולין משמע דאין מערבין בתרומה משום מקום ואי אמרינן דשבות הוא מטעם דאין נשאלין בשבת א"כ אי צריך לאוכלן בשבת מותר לו לשאול ויש באפשרות לערב בתרומה ולזה פירש דמטעם אין מגביהין תרומות ומעשרות הוה שבות: ולפ"ז נסתר דברינו ג"כ דאף לר"מ דיכול לומר מה שאני עתיד להפריש בשבת א"י לערב בתרומה מטעם דאי בעי מיתשיל כיון דגזרו על שבות בין השמשות אסור לו לישאל על תרומה במקום שא"צ לו וסתמא קתני מערבין נהי דסוגית הש"ס בעירובין גזרו בין השמשות על שבות אבל אנן פסקינן דלא גזרינן מ"מ קשה בתרומה ועוד קשה למה לרש"י לפרש כן כיון דבש"ס שם לא פירש כן ולזה נראה דהנה צריך להבין דאנן פסקינן בש"ע (סי' שפ"ז סעיף ח') דמשתתפין באוכל שאינו ראוי לו אם ראוי לשום אדם כגון לנזיר ביין ולישראל בתרומה וקשה לכאורה דהנה בעירובין (דף פ') אמרינן איתמר שתופי מבואות רב אמר א"צ לזכות ושמואל אמר צריך לזכות עירובי תחומין רב אמר צריך לזכות ושמואל אמר א"צ לזכות ופירש רש"י בתוס' דלשמואל במבוי צריך לזכות דמקנה רשות הוא דקסבר עירוב משום דירה צריך לזכות כדי שיהיה קונה דירה בבית חבירו ובתחומין סבר שמואל דא"צ לזכות דלא קני רשות אחרים הוא והקשה בש"ס בשלמא לשמואל הכא תנן והכא לא תנן פירש רש"י הכא תנן בעירובי חצירות ומזכה להן הכא לא תנן בעירובי תחומין:

דקתני לקמן כיצד משתתפין בתחומין ולא קתני מזכה להן אלא לרב מ"ט תנאי הוא פירשו ר' חייא קאי כרב בתחומין וגבי חצירות טעמא דרב משום דקאסר עליו גמר ומקני אע"ג דמתניתין פליג עליה דרב רב תנא הוא ופליג ומסיק הש"ס א"ר נחמן אחד עירובי תחומין ואחד עירובי חצירות ואחד שתופי מבואות צריך לזכות. היוצא מסוגית הש"ס דמתניתין סובר דעירובי חצירות צריך לזכות שיקנה הדירה וע"ת א"צ לזכות ואנן פסקינן דגם עירובי תחומין צריך לזכות ולפ"ז ניחא דלפי מה דפסק המשנה דע"ת א"צ לזכות לא צריך בתרומה וטעמא דאי בעי מיתשיל עלה וסגי בטעמא דש"ס כיון דראוי

לאחרים סגי אבל לפי פסק הילכתא דע"ת צריך לזכות קשה דאיך יכול להניח עירוב תחומין בתרומה דהא תרומה אינו שלו וטובת הנאה אינו ממון לקנות כמבואר (בס"פ האיש מקדש) וכיון דאינו שלו איך יכול לקנות ולזה פירש"י כיון דבידו לישאל הוה שלו ויכול לקנות שפיר ולא גזרו בין השמשות על השבות והא דאינה מקודשת בתרומה אף דבידו לשאול כיון דלא נתן לה כלל דהא לא יהיה לאשה בתרומה רק טובת הנאה וטובת הנאה אינו ממון:

אך קשה לפ"ז דאיך משתתפין בתרומה דנהי דשלו הוא מטעם דאי בעי מיתשיל מ"מ איך יכול לקנות הרשות בתרומה דהא השותף אינו מקבל כלום וכמו דאינה מקודשת בתרומה דכיון דאינה מקבלה רק טובת הנאה איך יכול לזכות ברשות חבירו וצריך לומר דהא דמשתתפין בתרומה מיירי דמשתף עצמו עם הכהנים א"כ הם מקבלים התרומה ואצלו הוה הנתינה כיון דבידו לשאול ויצא דין חדש דהא דמשתתפין בתרומה מיירי בכהנים דוקא דבשותפו ישראל אי אפשר לזכות בתרומה רשותם ואפשר דבלא"ה אי אפשר לערב בשותפו ישראל בתרומה דנהי דחזי לאחרינא מ"מ הוה בכלל המקפיד על עירובו דהא הישראל האחר אי אפשר לו לאכול נהי דהבעלים יכולין לישאל אבל האחר אי אפשר לו לישאל על התרומה של חבירו והרבה הארכתי במקום אחר ואין כאן מקום עוד להאריך:

סימן תמה

סעיף א כיצד ביעור חמץ שורפו או פורר וזורה לרות או זורקו לים: והנה במקור חיים (ס"ק א') איתא כששורף חמץ שכבר עברו בבל יראה כמו שהחמץ אסור לעולם אף האפר אסור לעולם עיי"ש ולענ"ד צע"ג כששרף חמץ בפסח שיהיה האפר אסור לאחר הפסח דלא מבעיא לשיטת התוס' דבל יראה הוה ניתק לעשה א"כ אם שרף בפסח קיים המ"ע דתשביתו שוב לא עבר על הלאו מה"ת יהיה האפר והגחלים אסור לאחר הפסח ואפילו לשיטת הרמב"ם דחמץ אינו ניתק לעשה עכ"פ מנ"ל דקנסינן ליה כשקיים עכ"פ מצות תשביתו לשרוף החמץ בפסח דהא דחמץ שעבר עליו הפסח אסור לאחר הפסח הוא רק מטעם קנס ומנ"ל דקנסינן שיהיה האפר והגחלים אסורין והא דאסרו הרמב"ם והשו"ע הגחלים והאפר בהנאה הוא ליהנות בפסח אבל לאחר הפסח דחמץ גופיה אינו אסור רק מטעם קנס אין סברא לומר דקנסו. כששורף בפסח יקיים מ"ע דתשביתו והרווחנו בזה דלא תקשה קושית המ"א שהקשה שם על הרמב"ם והשו"ע דפסקו דהגחלים והאפר אסור א"כ סברו דהחמץ הוא מהנקברים ואיך סוברים דמותר לשרוף החמץ דהא כל הנקברים לא ישרפו כמבואר ברמב"ם (פי"ט מה' פסולי המוקדשין) ובזה ניחא דהא

באמת שריפה חמורה מקבורה רק דאסור להחמיר לשרוף הנקברין מחמת תקלת האפר כמ"ש הרמב"ם בסוף (פסולי המוקדשין) דכל איסור שריפה הוא מחמת תקלת האפר ע"ש ולזה לר' יהודה דסובר דחמץ שעבר עליו הפסח אסור מדאורייתא יש לומר דגם כששורף בפסח האפר והגחלים אסורין אבל לדידן דחמץ שעבר עליו הפסח מותר מדאורייתא רק מטעם קנס אסור ואינו אסור התערובות כששרף בפסח נראה ברור דהאפר והגחלים מותרין לאחר הפסח א"כ שפיר פסקו דיכול לשרוף החמץ כששורף החמץ הוא מחמיר יותר מלקבור והאפר יהיה מותר לאחר הפסח ולא חיישינן לתקלה כי לתקלה לזמן מועט לא חיישינן כמבואר ביו"ד (סי' נ"ז ש"ך ס"ק מ"ז) כן הוא במקור חיים גופיה שם ואין לדמות חמץ לשאר נקברין כי שם העפר אסור לעולם וחיישינן לתקלה ובזה מיושב אמאי לא חשיב במתניתין דתמורה (דף ל"ג) חמץ בפסח דלרבנן הוא מהנקברין ע"ש וי"ל כיון דלחכמים שהוא מהנקברין חותר האפר אחר הפסח מותר לשרפו ולכך לא קתני במתניתין דהא תנא שם הנקברין לא ישרפו:

ובזה ניחא הא דהרי"ף והרמב"ם לא הביא הירושלמי מלוגמא שנסרחה לחלק בין נסרחה קודם שנתחמץ לנסרחה לאחר שנתחמץ דסברו הירושלמי לא אמר רק לר"י דחמץ לאחר הפסח אסור בהנאה מדאורייתא וגם האפר כשלא נעשה המצוה אסור לעולם שפיר דצריך לבער כמו כל איסורי הנאה אבל לדידן כיון דנפסל מאכילה ונעשה עפר ואחר הפסח מותר א"צ לבער כנלענ"ד:

אך קשה לי כיון דחזינן דאף דמקום דהחמיר התורה בשריפה מ"מ העפר מותר כיון דנעשה מצותו וקשה דבפסחים (דף כ"ב) תנא סקל יסקל השור איני יודע שהוא אסור באכילה מה ת"ל לא יאכל מגיד לך שאם שחטו לאחר שנגמר דינו דאסור אין לו באכילה בהנאה מנין ת"ל בעל השור נקי טעמא דכתיב בעל השור נקי דאי מלא יאכל איסור אכילה משמע איסור הנאה לא משמע וקשה לפ"ז נהי דלא יאכל משמע איסור הנאה צריך למיכתב בעל השור נקי דהו"א דוקא כששחט דלא עשה המצוה אסור בהנאה אבל כשנסקל דנעשה מצותו מותר בהנאה וצריך בעל השור נקי דאסור בהנאה גם כשנעשה מצותו וצ"ע: סעיף ב אסורים בהנאה עיין (במ"א ס"ק ה'):

(והנה איתא בגמ' פסחים (דף כ"ו ע"ב) תנור שהסיקו בקליפי ערלה וכו' אלא ר"א דעצי אשירה ורש"י ז"ל כתב דה"ה דהוי והנראה מצי לאוקמי כת"ק דר"א אלא משום דלא ידענא מנו כו':

לע"ד לתרץ קושית רש"י דהגמ' עכצ"ל דהא מנו ר"א הוא ולא כתב דהנה קשה היאך מוכח בש"ס דר"א סובר דגם בערלה וחדש יותץ דהתוס' כתבו הא דסברי רבנן אין שבח

עצים בפת אע"פ שהאבוקה כנגדו דשלהבת אינה באה מן העצים אם מחמת משהו הנשרף וא"כ הוא כמו גחלת דאין האיסור בעין וא"כ בע"ז הגחלת אסור מודו רבנן דיש שבח עצים בפת דהא אף דשלהבת בזה ממשהו הנשרף והוי כגחלת הא גם גחלת איסור וא"כ דילמא סובר ר"א דאין שבח עצים בפת וה"ה דאין שבח עצים בתנור ולהכי שרי בתנור והא דבע"ז יותץ משום דהגחלת אסור והוי שבח עצים והגחלים בתנור ולהכי יותץ כמו דהפת אסור משום דיש שבח עצים וא"כ אף דר"א סובר זוז"ג אסור אפ"ה מנ"ל דסובר דגם בשאר איסורי חדש יותץ דלמא סובר אין שבח עצים בפת ובתנור ושרי התנור כמו הפת:

ונראה לתרץ דהנה התוס' כתבו דלא פליג ר"א ארישא דחדש יותץ דלא קאמר ר"א דמהני הולכת הנאה ליה"מ רק בנתערב אבל לא כשהוא בעין והנה הטעם דבנתערב בטיל מהתורה ולגבי איסור דרבנן מהני הולכת הנאה ליה"מ אבל לא לענין איסור תורה:

והנה הב"י כתב דגחלת של ע"ז אסור רק מדרבנן א"כ אי סובר ר"א אין שבח עצים בפת ובתנור ורק בע"ז משום גחלת וכנ"ל א"כ כיון דגחלת אינו אסור רק מדרבנן לא אסור התנור רק מדרבנן וא"כ מהני הולכת הנאת עצים ליה"מ כשיטת):

כיון דבאלף לא בטיל זה וזה גורם אסור כמו בהקדש לכאורה הי' נראה לשיטת הרמב"ם דסובר לכך חמץ במשהו מטעם דהוה דשיל"מ ותוס' בפסחים (דף כז ע"ב) הקשו על הא דפשיט הש"ס דבהקדש זוז"ג אסור דחמיר איסורא דאפילו באלף לא בטיל כתבו תימא מה חומרא הוא זה הלא הקדש דשיל"מ הוא ע"י חילול מטעם זה אין דינו להיות בטל מבואר דמטעם דבר שיל"מ סבירו לי' דזוז"ג אסור ובט"ז יו"ד (סי' רי"ו ס"ק ז') כתב דלכך הגדולין אסור בנדרים ואינו מותר מטעם זוז"ג דהוה דשיל"מ נלענ"ד דהפ"י בפסחים כתב דאין מקום לתמיהת התוס' דאה"נ דלאו מצד חומרא מסיק רבא דזוז"ג אסור אלא טעמא יהיב כיון דהקדש לא בטיל גם זוז"ג אסור ונראה דתמיהת התוס' קיימת לשיטתם דהנה מבואר בהג"א חולין אמרי רבנן בס' שכתב בשם ר"ת דהיכא דממשו של איסור ליכא בעין רק טעם בעלמא גם דשיל"מ בטיל וכ"כ הש"ך ביו"ד (סי' ק"ב) א"כ לרבנן דלא ס"ל שבח עצים בפת הוה כטעם לא שייך לומר דשיל"מ והקשו תוס' שפיר דהא דהקדש לא בטיל הוא מטעם הנתערב ממש הוה דשיל"מ אבל כאן כיון דאין שבח עצים בפת זוז"ג מותר:

ועוד נראה דתמיהת התוס' קיימת כי נראה ברור לענ"ד הקלושה דפדיון לא שייך רק בדבר של הקדש כמו אם נתערב דבר של הקדש דנהי דלענין איסור אכילה בטיל מ"מ צריך לשלם להקדש השויו כמו שנתערב קב חיטין או יין של חבירו וגבי תרומה צריך

להרים מכש"כ במקום שיש תובעין א"כ יכול לחלל בכל מקום שהוא ההקדש אבל אם נבלע בליעה של הקדש בתוך דבר של היתר אין הדבר של היתר שייך להקדש רק שנאסר באכילה לא שייך כלל חילול ובהדיא כתב רש"י בשבועות (דף כ"ב) דאין פדיון לקונמות להתירה לו שלא נאמר פדיון באיסורין ואפילו לשיטת התוס' בקונם כלל יש פדיון כיון דהחפץ אסור לכל העולם גזה"כ הוא כיון דדומיא להקדש אבל דבר שאינו שייך להקדש רק דנאסר מטעם הקדש לא שייך חילול כלל והא דאמר ר"א יוליך הנאה לים המלח לא הוה דשיל"מ כלל רק במקום דעיקר איסור מדרבנן אי הכי שנתערב היכי דקלי אסוריה התירו החכמים האיסור הנאה ולא האיסור אכילה עיין בר"ן בפ' כל הצלמים (דף מ"ט) ולא הוה דשיל"מ א"כ הקשה תוס' שפיר דמאי חומרא הוא זה דהא הקדש לא בטיל כיון דהוא דשיל"מ ע"י חילול היינו במקום דיכול להיות אבל בפת שנאפה בעצי הקדש נהי דאי אמרינן יש שבח עצים בפת מ"מ הפת אינו של הקדש לא שייך חילול ועדי בשחק אשר אחר כתבי זאת מצאתי בספר מחנה אפרים (בה' מאכלות אסורות) שכתב להכריע דהא דס"ל להרי"ף והרמב"ם דפת שנאפה בעצי איסור דיוליך הנאה של הפת לים המלח ולא סגי בהולכת דמי עצים דהא כל המדומע אינו מדמע אלא לפי חשבון שכתב כיון דכל התירו של ר"א משום פדיון תו ליכא למימר דסגי בהולכת הנאת דמי עצים דהוה דבר שאין בו ממש ודבר שאין בו ממש לית ליה פדיון והרי אמרו בירושלמי הביא הר"ש (בפ"ב דמעשר שני) דתבלין של מעשר שני שנפלו לתבשיל ונתנו טעם אין להם פדיון ועיינתי בירושלמי ואיתא דקתני תבשיל של חול שתיבלו בתבלין של מעשר שני אינו יוצא מעשר שני מידי פדיונו דס"ל לר"ש מטעם דבר שאין בו ממש:

ולענ"ד נראה מטעם שכתבתי דלא שייך פדיון רק בדבר שהוא של הקדש או של מעשר שני אבל דבר שאינו של הקדש ולא של מעשר רק שאסור מחמת נתינת טעם לא שייך פדיון אבל תקנת ר"א הוא בדבר שאינו של ע"ז להתיר יש לומר דגם בדבר שאין בו ממש שייך הך תקנתא יהיה שיהיה עכ"פ דתמיהת התוס' קיימת ואינו מוכח דתוס' פליג עם הט"ז דגם לשיטת התוס' יש לומר דשיל"מ זוז"ג אסור רק בפת שנאפה בעצי הקדש לא הוה דשיל"מ:

אמר המעתיק הנה ראיתי לכתוב בסוף הסימן הזה פלפול בין אאמ"ו הרב הגאון החריף המפורסם הצדיק זצ"ל ובין הרב הגאון החריף המפורסם הצדיק מו"ה ישראל יהושע נ"י אב"ד דק"ק קוטנא בסוגיא דפסחים (דף ה') על פירוש רש"י שפירשו השבתה בכל דבר כי מחמת ששייך לסימן הזה והוא מהיות טוב כי אקוה שכל חכמי דורנו יאשרוהו ויפארוהו וישתו בצמא את דבריהם וכאשר יראו עיניהם ותחזינה מישרים ויטעמו מעט

מדבש צוף טעם אמריהם ויערב להם פלפולו הזה שיוצא בסוגיא הזאת בין הגדולי זמנינו שדבריהם בנוים על אדני השכל והתבונה והנה דלו עיני למרום וכפי פרושות השמים שה' ידריכני בדרכי ה' ומשפטי התורה וזכות אבותי הקדושים אשר בארץ המה יעמדו לי לזרעי וזרע זרעי שלא תמוש ספר התורה מפיהם עד עולם ויתקרבו אל ה' וישמחו בו כל חוסיו והם ישמחו בהם ויתקיים יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו בעגלא ובזמן קריב אמן סלה:

ב"ה יום א' פ' שמות שנת תרל"ג לפ"ק סאכאטשאב:

החיים והשלום לכבוד מחותני ה"ה הרב הגאון הגדול המפורסם עפ"י תבל לגאון ולתפארת כקש"ת מו"ה ישראל יהושע נ"י אב"ד דק"ק קוטנא: אחדשכת"ה זה זמן כביר לא היה בינינו מכתבי שלום הגם שאין הזמן מסכים אתי לכתוב מכתב וכאשר הקרה לפני הזדמנות טוב ואהבתנו קשורה בנפשנו עכ"ז פניתי מטרדותי להראות את כת"ה כי ברית אהבתנו לא הופרה אמנם ברית אהבת האמת הוא ברית מלת עולם לא אחשך מלהגיד לפני כבוד ת"ה גרגיר אחד אשר עלה על דעתי ליישב בסוגיא דפסחים (דף ה' ע"ב) דאין ביעור חמץ אלא שריפה פירש"י דאי השבתה בכל דבר סבירא ליה לאוקמי ביו"ט ויבערנו בדבר אחר יאכילנו לכלבים וכו' ועמדו המפרשים. א' דהא אסור להאכיל לבהמה חמץ אפילו בהמה של הפקר כמבואר בשו"ע או"ח (סי' תמ"ח) ועוד דהא רש"י בביצה (דף כ"ז) כתב לתתו לכלבו ביו"ט אסור דאין מבערין קדשים טמאים ביו"ט אפילו ע"י אכילת בהמה דקיי"ל שאין שורפין קדשים ביו"ט ולא תימא דוקא שריפה משום דהבערה שלא לצורך הוא דהא אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט דגזה"כ שאין קדשים טמאים מתבערים ביו"ט דרחמנא אחשבה להבערתן דכתיב באש ישרף הלכך מלאכה הוא א"כ אסור להאכיל לכלבים מה שצריך שריפה ביו"ט:

ונלענ"ד דהא בביצה (דף כ"א) אך אשר יאכל לכל, נפש הוא לבדו יעשה לכם ממשמע שנא' לכל נפש אפילו נפש בהמה במשמע ת"ל לכם ולא לכלבים דברי ר"י הגלילי ר"ע אומר אפילו נפש בהמה במשמע א"כ מה תלמוד לומר לכם לכם:

(הפוסקים היכא דנתערב סגי בהולכת הנאת עצים ליה"מ כן בתנור דלא אסור רק מדרבנן משום הנחלת ומהני הולכת הנאת עצים ליה"מ ואמאי לא פליג ר"א אירשא דחדש יותץ יוליך הנאת עצים ליה"מ ויהיה התנור מותר אע"כ דר"א סובר יש שבח עצים בפת ואסור התנור והפת מדאורייתא ולהכי לא מהני הולכת הנאה ליה"מ כשהוא בעין ושפיר מוכח תרתי דר"א סובר זוז"ג אסור ומוכח דסובר יש שבח עצים בפת ובתנור ולהכי גם בשאר איסורין חדש יותץ:

ומיושב היטב קושית רש"י הנ"ל דלרבנן דסברי דלא מהני הולכת הנאה ליה"מ אינו מוכח דסברי גם בשארי איסורין חדש יותץ די"ל דסברי אין שבח עצים בפת ובתנור משום דהגחלת מותר וכנ"ל ורק בע"ז דהגחלת אסור וכנ"ל להכי קאמר דר"א הוא וא"ש בעזה"י):

ולא לכותים א"כ לר"ע מותר לעשות כל מלאכה ביו"ט לצורך נפש בהמה א"כ גם אם דבר שהתורה חייבו בשריפה הוה מלאכה לבער מן העולם אכילת בהמה דהא הבערה של אש ג"כ מותר ושפיר כתב רש"י אליבא דר"ע יאכילנו לכלבים ובאם שיהיה המצוה של הבערת חמץ ע"י אכילת בהמה מותר להאכיל כי מצות לאו ליהנות ניתנו אפילו במקום שהגוף נהנה לדעת כמה ראשונים והא דנודר מן המעין אסור לטבול בימות החמה כיון דיש לי הנאה גם אחרי כן כמבואר בשעה"מ (ה' ר"ה) ע"ש ועוד יש לומר דהר"ן (בפ' גיד הנשה) כתב דאיסורי הנאה כל היכא דלא מכוין אפילו פסיק רישיה נמי מותר ומביא ראיה מהא דמוכרי כסות מוכרין כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה והא התם ודאי מטא ליה הנאה אלא כיון דלא מכוין לא חיישינן לה מידי ובטורי אבן ובאבני מלואים בר"ה (דף כ"ח) הקשה דהא במודר מהמעיין ובזה לא מכווין לה ואפילו הכי בימות החמה אסור ע"ש: ולענ"ד יש לומר דברייתות אילו אתיא כר"י דסובר דבר שאינו מתכוין אסור ובזה ניחא שלא הביא הרמב"ם בהלכותיו אותן הלכות אבל לר"ש מותר דבר שאינו מתכוין בהנאה גם בפסיק רישיה א"כ אי אמרינן דמצות הבערה של חמץ דיאכילנו לכלבים ואינו מתכוין להנאה מותר גם בפסיק רישא אבל לפי פסק הילכתא דאין ביעור חמץ אלא שריפה לר"ע ואינו מצוה להאכיל לבהמה סובר רש"י כירושלמי המביא לפסק הלכה (בסי' תמ"ח) דאסור להאכיל לבהמה של הפקר חמץ כיון דמכוון והא דפסקינן בשו"ע דאסור להאכיל כיון דאנן פסקינן דיכול לבער בשריפה וכיון דאפשר לבער בשריפה ואפשר ולא קמכוין אסור כמבואר ברמב"ם (פי"ד מה' מאכלות אסורות) דפסק כרבא בפסחים (דף כ"ה) דאפשר ולא קמכוין מודה ר"ש דאסור אף שמותר לברר הקטנים כמבואר באו"ת (סי' של"ז) היינו באיסור דרבנן ע"ש:

והנה רש"י בחומש (פ' בא) נראה דפסק כר"ע דגם נפש בהמה בכלל ואך בפ' אין צדין (דף כ"ג) פירש"י אפילו למ"ד נפש בהמה משמע נראה דפסק כדעת הרי"ף כר"י הגלילי ובביצה (דף כ"ז) פירש רש"י אליבא דר"י הגלילי דאין נפש בהמה בכלל ואסור לבער מה שהצריכה התורה השריפה באכילת הבהמה כי רחמנא אחשביה להבערה וגזה"כ שאין מתבערין ביו"ט:

עוד יש לתרץ קושיית הטורי אבן על הר"ן כי בחלבים ועריות לא מהני מה שאינו מתכוין כיון דמתעסק חייב כמ"ש, הר"ן שם במעילה מתעסק חייב כמבואר בפסחים (דף ל"ד) ובנדר יש קונמות והקונמות יש מעילה לזה אסור לטבול בימות החמה אע"פ שאינו מתכוין. ידידו דשכת"ה ומברכו בכל טוב כאות נפשו ונפש הכותב אלעזר ברז"ו הכהן תשובה בעזה"י אור ליום ה' ג' שבט תרל"ג לפ"ק קוטנא:

שלום וכ"ט לכבוד ידיד ה' וידיד נפשי מחו' הרב הגאון המפורסם נ"י ע"ה ופ"ה הזקן וישיש כקש"ת מו"ה אלעזר הכהן אבדק"ק סאכאטשאב:

אחדשכת"ה נועם אמרותיו הגיעני ושמחתי מאד על מכתב קדשו והנני להשיב לכת"ה ע"ד הפלפולים הנחמדים מזהב ומפז אשר כת"ה רצה ליישב דברי רש"י בפסחים (דף ה') דאי ביעור חמץ בכ"ד היה רשאי לתת לכלבו ועל זה הקשה הפנ"י מדברי רש"י ביצה (דף כ"ז) דאסור להאכיל תרומה דאחשביה לביעור כמו כן ביעור חמץ וכת"ה תירץ ע"ז דדברי רש"י אינו אלא אליבא דריה"ג דס"ל דאסור ביו"ט מלאכה לצורך אוכל נפש בהמה משא"כ לר"ע מאי בכך דהו"ל מלאכה הא מלאכה ג"כ מותר, לצורך נפש דבהמה ודבריו צ"ע דודאי לר"ע דס"ל בפסחים (דף ל"ג) דחמץ בפסח אסור בהנאה אסור להאכיל בהמתו דישראל רק לבהמת הפקר וס"ל לרש"י דהא דאיתא בירושלמי (ר"פ ר"ש) דאסור להאכיל לבהמת הפקר אינו אלא מדרבנן ולבהמת הפקר ג"כ ר"ע מודה דאסור מה"ת כמבואר בר"פ אין צדין (דף כ"ג) ואפשר דכוונת כת"ה דרשאי להאכיל לבהמת חבירו איסורי הנאה כמו במודר הנאה כמבואר בר"פ אין בין המודר (דף ל"ח) ועכ"ז צל"ע דל"ד להתם דאין האיסור על גוף הדבר רק ליהנות מחבירו אבל לא כשהאיסור לכל חפץ גם הא דאסור להדליק בתרומה טמאה ביו"ט אע"ג דהדלקה שרי וע"כ כמש"כ התוי"ט פסחים (דף מ"ז) דכיון דעיקרו בשביל מצוה הנ"ל כמו נדרים ונדבות א"כ גם לר"ע אסור להאכיל לבהמתו דעיקרו לצורך מצוה:

וגם מש"כ כת"ה בהא דלא אמרינן מתוך בשריפת קרשים דלדידן דקיי"ל דלא כר"ע אסור לעשות בשביל בהמה לא אשכחן צד היתר ביו"ט בביעור לא הבנתי כלל דאטו מי נוסף על ל"ט מלאכות השנויין סתם בפ' כלל גדול (דף ע"ג) אלא מאי אית לך למימר בכלל הבערה הוא א"כ למה לא קיימא מתוך שהותר הדלקת נר כהאי דכתובות (דף ז') גבי מוגמר או הדלקה לבשל ובודאי כוונת כ"ת כש"כ רש"י דרחמנא אחשביה לביעור דלא נימא מתוך א"כ גם בביעור דבהמה מדוע נאמר מתוך בפרט לדעת רש"י דהבערה שרי לגמרי ביו"ט ואפ"ה תרומה טמאה אסור מאן לנו להתיר לר"ע הא חידוש חידשה התורה בביעור תרומה ועיקר קושיית הפ"י אינו נכון דדוקא בביעור דקדשים ות"ט דאסור לאבדן

וצריך דוקא שריפה או ביעור דבהמה בתרומה טמאה כדאיתא בפרק הערל (דף ע"ג) ובפ"ב (דף כ"ה) דמשמרת תרומתי דרשינן בשתי תרומות הכתוב מדבר אלמא דאסור לבד דרך השחתה גם תרומה טמאה לכן חשוב מלאכה אבל ביעור חמץ עיקרו לשרוף דרך השחתה כל האי ל"ט מלאכה שהרי גבי מוחק סותר א"ח אלא ע"מ לבנות ובמילה דחשיב בשבת (דף ק"ו) שתיקן גברא לפי שנעשה תיקון בגוף הדבר אבל ביעור חמץ דעיקרו דרך השחתה וכן במשליך תשמישי ע"ז לים המלח לא מיקרי מלאכה גם לדעת רש"י וזה פשוט וקרוב בעיני דגם תרומה טמאה להאכיל לבהמה אינו אלא איסור דרבנן תדע דאטו מי נימא דלדעת רש"י יהא אסור לסוך בשמן תרומה טמאה בשבת ועיין בר"ן פסחים ובריש סוגיא דהואיל (דף מ"ו). ידידו הדוש"ת בלונ"ח ומברכו בכל טוב כאות נפשו הטהורה ונפש הכותב ישראל יהושע חופק"ק קוטנא יע"א תשובה ב"ה יום א' ו' לר"ח שבט תרל"ג סאכאטשאב לפ"ק: החיים והשלום למחותני ה"ה הרב הגאון הגדול החריף המפורסם עפ"י תבל לגאון ולתפארתו כקש"ת מו"ה ישראל יהושע אבדק"ק קוטנא יע"א: אחדשכת"ה הנני מוכרח להשיבו כי סמכתי עצמי אשר חכם בעוז התורה כמותו איננו צריך לפרש הדבר הנה ברור דסובר נפש חיה בכלל מותר לעשות מלאכות יו"ט גם לבהמה שאין מזונותיה עליו וזה א"צ ראיה כהא דכתב רש"י דאפילו לר"ע אין נותנים לפניהם מזונות הוא רק מדרבנן וכן מפורש בתוס' שם ר"ע לא אמר רק דמיעט רחמנא נפש עכו"ם ולא נפש בהמה כי נפש עכו"ם אין מזונותיו עליו ובהמה מזונותיה עליך אבל כאשר התיר התורה אוכל נפש בהמה אין חילוק בהמות רק בין בהמה לעכו"ם ומותר לעשות כל מלאכה גם לבהמות שאין מזונותיה עליך רק דחכמים אסרו וז"ב לכל מי שמעיין בסוגיא היטב:

והנה מ"ש כ"ת בענין הבערה אמרינן מתוך כשהמלאכה הוא כמו מלאכה המותר הבערת אש אבל אי הבערה מן:

העולם הוא מלאכה יהיה בכלל הבערה מ"מ אותו מין הבערה לא הותר באוכל נפש ולא שייך לומר מתוך דברי ידידו מחותנו דשכ"ת באהבה עזה ומברך בכל טוב כאות נפשו הטהור ונפש הכותב אלעזר ברז"ו הכהן תשובה בעזה"י יום ה' יו"ד לר"ח שבט שנת תרל"ג לפ"ק קוטנא החיים והשלום לכבוד ידידי מחותני הרב הגאון הגדול החריף המפורסם זקן מלא חכמה נר ישראל כקש"ת מו"ה אלעזר הכהן נ"י אב"ד דק"ק סאכאטשאב:

אחדשכת"ה ידידי מה מאד ענוה לי דברי כת"ה דלר"ע שרי לעשות מלאכה דאורייתא גם לבהמת עכו"ם או הפקר שהרי בהדיא אמרינן ביצה (דף כ"ט ע"ב) מרבה אני בהמה

שמזונותיו עליך והיינו בהמת ישראל והא דבר"פ א"צ (דף כ"ג) משמע דליכא אלא איסור דרבנן היינו לתת לפניהם דליכא לתא דמלאכה וזה פשוט תמיה לי על מעלת כת"ה שתפס בפשיטות להיפך. ידידו דוש"כ ומברך בשיבה טובה כאות נפשו ונפש הכותב ישראל יהושע חובק"ק קוטנא יצ"ו תשובה בעזה"י יום ב' י"ד לר"ח שבט שנת תרל"ג סאכאטשאב לכבוד ידידי מחותני הרב הגאון הגדול החריף המפורסם זקן מלא חכמה נר ישראל כש"ת מוה' ישראל יהושע נ"י ראב"ד דק"ק קוטנא:

אחדשכת"ה מכתבו האחרון נכתב במהירות ולא ראה כ"ת אשר כתבתי דקושית הש"ס אמאי מרבה בהמה ומוציא עכו"ם ומשני כיון דבהמה מזונותיו עליך מסתבר יותר להרבות אבל כיון דבהמה בכלל יאכל לכל נפש ואין לנו רק מעוט לכם לא ממעטינן רק נכרים ואין חילוק רק בין בהמה לנכרי הבהמה הוא בכלל נפש ולא נכרי אבל אין חילוק בין בהמה לבהמה דבהמה שמזונותיו עליך הוא בכלל נפש שאין מזונותיו עליך אינו בכלל נפש ולא ניתן להאמר ומה שכתבנו מפ' א"צ מעכת"ה תפס דבנתינה ליכא מלאכה דהא רש"י כתב אפילו למאן דאמר נפש בהמה על הא דאין נותנין וכן בעה"מ הביא ראיה בד"ה דפסקינן כר"ע אך גוף הדבר דלר"ע כיון דנפש בהמה בכלל אשר יאכל לכל נפש אין חילוק בין בהמה שמזונותיו עליך או אין מזונותיו מדאורייתא א"צ ראיה:

בחדושי כתבתי בסימן תמ"ה דבכלב גם מדרבנן לחלק בין מזונותיו עליו או לא כיון דהתורה הקפידה לתת לו שכרו ורש"י בפסחים כתב הו"א קרא ומצותיו איצטריך שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה. ויותר יסלח לי כת"ה לפלפל עוד בזה. ידידו דושכת"ה באהבה עזה ומברכו בכל טוב כאות נפשו הטהורה ונפש הכותב אלעזר ברז"ו הכהן:

סימן תמו

סעיף א המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יצניענו ויבערנו מיד אם הוא יום טוב יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו:

והנה המחבר סתם דבריו אפילו כשלא ביטל כדעת הרמב"ם אף דפסקינן מתוך שהותר לצורך הותר נמי שלא לצורך מ"מ אסור לשרוף וכתב בכ"מ דלא אמרינן מתוך אלא בהנאה השוה לכל הגוף ובזה אין הנאה לגוף ומפשטא דסוגיא דפסחים (דף ה') אמר רבא ש"מ דר"ע ליית ליה מתוך מוכח דאי אמרינן מתוך היה מותר לשורפו וכתב המ"א דזה הוי כס"ד דאך ביום הראשון תשביתו היינו ביו"ט אבל להמסקנא דביום הראשון היינו מעיו"ט אסור לשורפו ביו"ט:

ונראה לע"ד בכוונתו באחד משני דרכים דנהי דשריפת קדשים אינן דוחין יו"ט מטעם מתוך דצריך צורך היום קצת ואין המצוה לשרוף דוקא באותו יום אבל בחמץ כיון שעובר

בכל יראה לא גרע מס"ת לקרות בו דהוה צורך היום קצת אמאי לא יהיה מותר לשרוף וצריך לומר כמ"ש המ"א לעיל דמשהה כדי לבערו אינו עובר לא הוה צורך היום אך באמת הקשה הש"א דא"כ בכל לאו הניתק לעשה יהיה מותר לעבור על לאו כשדעתו לקיים העשה וכתב מו"ח זצ"ל במקו"ח (סימן תל"א) דיש לחלק בין לאו הניתק לעשה דעלמא בין לאו שקדמו העשה בשאר לאו הניתק לעשה דא"א לקיים העשה בלא עברות הלאו אי אפשר לומר שיש מצוה לעבור הלאו לקיים העשה ולא נכתוב העשה רק לתיקון הלאו אבל לאו שקדמו לעשה שיש קיום מצוה אף עבר על הלאו והעשה לא לתיקון בלבד נאמר רק למצוה באנפי נפשה יש לומר דה"ק רחמנא דתשביתו לא יראה לך אין איסור כשמשהה לבערו:

א"כ לפי הו"א דתשביתו הוא ביום הראשון דוקא לא הוה עשה קדמו ללאו כי תיכף בתחילת הלילה עובר בבל יראה ואף אי בל יראה הוה ניתק לעשה לא הוה עשה הקודם ללאו רק, לתקן הלאו ועובר במשהה כדי לבערו והוא צורך היום קצת לכך אי אמרינן מתוך מותר לשורפו אבל לפי האמת דביום הראשון הוא, מעיו"ט והוא עשה דקדמו ללאו ואינו עובר במשהה כדי לבערו אינו צורך היום כלל ואסור:

אך כוונתו הכ"מ כתב דשריפת חמץ הוה כמו מוגמר דאינו צריך לכל אדם ביו"ט בעינן צורך לכל אדם ונראה דלכך חמץ לא הוה צורך לכל אדם דבאמת אין המצוה מוטלת על כל ישראל לשרוף חמץ של אחרים דהא בשל אחרים ושל גבוה מותר לראות ואף דאמרינן דהכל מצווין עליו לבערו היינו שלא יעבור מי שיש לו חמץ להנצל אותו מאיסור אבל לא שיהיה מצות תשביתו עליו לשרוף חמץ של אחרים עיין בנוב"י חלק או"ח (סי' ט"ו) ועוד הא תוס' (דף ו') כתבו דלא אמרינן רק שיהיה הדבר רגיל והש"מ הביא בשם הרשב"א דר"פ ס"ל דלא אמרינן מתוך אלא בצורך מצוה באוכל נפש ע"ש א"כ שריפת חמץ הוה דבר המצוי צורך לכל נפש אבל לפי המסקנא דצריך לבער קודם פסח אם נמצא בפסח לא הוה צורך לכל נפש כנ"ל:

אך דברי המ"א שכתב כיון דחמץ הוה לאו הניתק לעשה ומשהה כדי לבערו מותר לכך אסור לשרוף תמוהין דהא הרמב"ם לא ס"ל דחמץ ניתק לעשה בגוף הדין של מתוך דעת ה"ה דלשיטת רש"י והרמב"ם דאמרינן מן התורה מתוך אפילו בדבר שאין צריך כלל והפ"ח (סי' תצ"ה) הקשה דא"כ אמאי פסק הרמב"ם ואין שורפין קדשים ביו"ט דיו"ט הוה עשה ול"ת דהא ליכא כלל איסור מטעם מתיך דנהי על הש"ס יש לומר דלא ס"ל דפליגי ב"ש וב"ה במתוך כדס"ל לש"ס ביצה (דף י"ב) בהס"ד אבל לפסק הילכתא קשה אמאי כתב הרמב"ם דאין שורפין מטעם דיו"ט הוה ל"ת ועשה דהא מותר מטעם מתוך

ולזה העלה דצריך דוקא צורך היום קצת אך לכאורה קשה דהנה בשבת (דף ק"ה) כל המקלקלין פטורין חוץ מחובל ומבעיר א"ל פוק תנא לברא חובל ומבעיר אינה משנה ואת"ל משנה חובל בצריך לכלבו ומבעיר בצריך לעפרו וכתב הרשב"א ויסוד הענין לפי שכל מלאכות שבת ממשכן גמרינן להו וכולן צריכות היה לגופן ותיקון היה בהם לפיכך סובר רש"י דכל מלאכה שאין לו תיקון לצורך הגוף המלאכה ממש פטור עליו וכיון שכן מילה בשבת מן הסתם מותרת שהרי יש בו חבלה וקילקול אצל התינוק ותיקון המילה שהוא עשה המצוה אינו תיקון בגוף הדבר אלא שהוא מצוה אינו מתחשב:

מתחשב אע"פ שהוא מתקנו לתרומה וקדשים ולאכילת פסחים אין אותו תיקון בגוף המילה אלא אצל אחרים ומלאכה שאינה צריכה לגופה הוא וכיון שכן לא היתה צריכה התורה להתיר מילה בשבת אלא לאשמועינן דע"ג דמקלקל בעלמא פטור מקלקל בחבורה חייב וחידוש הוא שחידשה התורה במילה וכן הבערה דבת כהן מן הסתם היה מותרת לפי שכל מבעיר מקלקל הוא ר"י סובר דמלאכה הצריכה בלבד בעינן כלומר שהיה בה תיקון מצד אחד או בגופה של מלאכה או אפילו אצל אחרים לפיכך מילה אסורה היתה שהרי יש בה תיקון אצל אחרים כמו שאמרנו לפיכך הצריך הכתוב להתירה וכן הבערה דבת כהן מן הדין אסורה הוא דהרי יש בה תיקון האבר שהוא מצרפה והרי הוא כבישול סממנים ולא אסרה התורה הבערת בת כהן אלא מצד תיקון האבר אבל הבערה גופה דבת כהן קלקול גמור הוא ומותר היה לולא התיקון שיש בה מצד אחר שהוא כבישול הפתילה וכן פירש"י שם בישול פתילה שהוא מדליק פתילה של אבר ודרך בישול הוא זה וחייב על הבישול שאינו מקלקל האבר בבישול אלא מתקן וצורך מבואר דהמצוה בעצמותו לא הוה מתקן א"כ אמאי אין העשה דשריפת קדשים דחי יו"ט דהא הוה מקלקל ואין לומר דכיון דאסור בהנאה לא הוה מקלקל מ"מ הא מתקן לא הוה ואנן גמרינן ממלאכת המשכן דכולן היו צריכות לתיקון אפילו לשיטת התוס' שם דתיקון מצוה הוה תיקון כתבתי בחדושי דמצד הסברא נראה דמותר שריפת קדשים ביו"ט דהנה הא דאין עשה דוחה ל"ת ועשה אין הטעם דחמיר איסורא רק כיון דהאי עשה והאי עשה מאי אולמיה דהא דידחה אחרת ולזה אם עבר אינו לוקה כמבואר בתוס' חולין (דף קמ"א) וכתבו דהוא מהאי טעמא עיין בנוב"י מה שכתב בזה א"כ אי גוף המלאכה הוה קילקול רק דהמצוה גורם לעשותו תיקון ואי לאו המצוה לא היה המלאכה אסור לא שייך לומר מאי אולמיה דהאי מצוה ממצוה אחרת דהא מצוה זו גורם אשר המלאכה זו אסורה והוא ברור בסברא א"כ קשה אמאי שריפת קדשים אינה דוחה יו"ט וליה נראה כיון דאסור בהנאה וכששורף מותר האפר הוה כמתקן גמור בגוף

מלאכת יו"ט ולפ"ז במקום שהאפר אסור לא הוה מתוקן בגוף המלאכה רק דהמנוה שהוא בשריפה גורם שהוא מלאכה שפיר דדחי יו"ט יש לתרץ קושית התוס' סוכה (דף ל"ה) של ערלה פסול פליגי זה בש"ס חד אמר לפי שאין בה היתר אכילה וחד אמר לפי שאין בו דין ממון והקשה בתוס' באתרוג של ערלה תיפוק ליה דמיכתת שיעורא כמו דאמרינן באתרוג של אשירה ותירצו בדוחק ולפמ"ש יש לומר דהא דעומד לשרוף כשרוף דמי היינו דוקא אם מותר לו לשרוף היום אבל אי אסור לשרוף לא שייך לומר כל העומד לשרוף כשרוף דמי דהא אינו עומד לשרוף מחמת האיסור עיין תוס' ב"ק (דף ע"ז) ד"ה מטמא טומאת אוכלין שכתבו דאף דאינו עומד לשריפה עכשיו כשנגעו בה שרץ דנפסלה מ"מ עומד לשרוף כשרוף דמי זה דוקא בפרה דאין איסור לשרוף אבל במקום דאסור לו לשרוף לא שייך לומר כשרוף דמי לפ"ז באשירה דעפר אסור והשריפה בעצמותו לא הוה תיקון רק דהמצוה מה שנצטוה עושה אותו לתיקון דחי יו"ט וכתותי מיכתת שיעורו אבל ערלה דעפר מותר והמלאכה בעצמותו הוה תיקון בלא גרם המצוה אינו דוחה ואסור לו לשרוף לא שייך לומר מיכתת שיעורו:

ויש לתרץ ג"כ קושית הרב הגאון מו"ה אברהם ברודא בפסחים (דף ה') א"ר ש"מ מדר"ע תלת ש"מ אין ביעור חמץ אלא שריפה דלמא סבר כרבנן דתשביתו משמע שריפה ומפרר וזורה לרוח ג"כ כדס"ל לחכמים ומוכח נמי דתשביתו בעיו"ט דאי ביו"ט הבערה מי שרי ותשביתו הפירוש בין שריפה בין שאר ביעורים ואיך מותר לשרוף ביו"ט ובזה ניחא דאי ס"ל לר"ע דחמץ אינה בשריפה דוקא א"כ עפרן אסור כששורף כמ"ש (בסי' תמ"ה) ממילא דמותר לשורפו כמו אשירה א"ו דסובר דמצוה בשריפה דוקא ואפרו מותר והשריפה בעצמותו הוה תיקון בלא גרם המצוה ואסור לשורפו ביו"ט:

והנה עפ"י סברת רש"י בביצה (דף כ"ז) שכתב דתרומה טמאה אינו ראוי לכהן היום דהא באכילה אסורה לעולם ובהסקה או לתת לכלבו ביו"ט אסור דאין מבערין קדשים טמאים ביו"ט אפי' ע"י אכילה דקיי"ל דאין שורפין קדשים ביו"ט ולא תימא דוקא שריפה משום דהבערה שלא לצורך הוא דהא אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט והבערה לצורך הוא דהדלקת נר ביו"ט צורך אכילה הוא ומותרת אפילו הכי בשמן תרומה דנטמאת לא דגזה"כ הוא שאין קדשים טמאים מתבערים ביו"ט דרחמנא אחשבה להבערתן דכתיב באש ישרפו הלכך מלאכה הוא ע"ש ולא קשה קושיית הפר"ח דאמאי אין שורפין קדשים ביו"ט דהא אמרינן מתוך דכיון דהתורה אחשביה להבערתן לא מצינו מלאכת הבערה מן העולם שהוא מותר דנימא מתוך:

אך הפנ"י הקשה על סברת רש"י דא"כ איך הוכיח רבא בפסחים (דף ה') דסבר ר"ע דאין ביעור חמץ אלא שריפה ואף אי סובר כרבנן דהשבתה בכל דבר מ"מ אסור ביו"ט דרחמנא אחשביה להבערתן ואסור להאכיל לכלבים או להטיל לים וקשה דמנ"ל דר"ע דל"ל מתוך דלמא סובר דאמרינן מתוך מ"מ אסור ביו"ט לבער דמלאכת הבערה מן העולם לא מותר כלל כי לא נמצא באוכל נפש לא שייך מתוך עיין בנוב"י (סי' ט"ו) מה שכתב בזה סברות דקות לחלק בין חמץ לשריפת קדשים:

ועוד נראה דהנה קשה לרש"י פירוש שם דאי השבתה בכל דבר יאכילנו לכלבים אכילת כלבים מאן דכר שמיה דהא בפלוגתא דר"י ורבנן לא תנא אכילת כלבים רק ר"י אומר אין ביעור חמץ אלא שריפה ורבנן אמרין אף מפרר וזורה לרוח מה לו להזכיר אכילת כלבים ולזה נראה דלר"ע סובר ביצה (דף נ"ג) דאך אשר יאכל לכל נפש אפילו נפש בהמה במשמע ומותר לר"ע כל המלאכות לצורך אוכל נפש בהמה אי הוה סובר ר"ע דחמץ השבתתו בכל דבר היה מותר ליתן לכלב החמץ דאף דזה הוה מלאכה דרחמנא אחשבה למלאכה מ"מ לא עדיף מאפייה ובישול דמותר לנפש בהמה א"כ גם מלאכת הבערה מותר לר"ע דסובר דלכם לא אתיא למיעוט רק נפש נכרי אבל נפש בהמה הוא בכלל אשר יעשה לכם לכל נפש מותר גם לבהמת של הפקר דמדאורייתא אין חילוק בין בהמה לבהמה רק בין בהמה לנכרי ומה שאמר בש"ס מה ראית לרבות את הכלבים ולהוציא את העכו"ם מרבה אני את הכלבים שמזונותיו עליך ומוצא אני העכו"ם שאין מזונותיו עליך היינו כיון שיש בהמות שמזונותן עליך מרבה בהמה אבל כיון שהתורה לא מיעט רק כותים מן התורה מותר כל המלאכה כמו לנפש אדם והא דפירש רש"י בפ' אין צדין (דף ג') דאפילו למאן דאמר נפש בהמה במשמע הני מילי דמזונותן עליך הוא רק מדרבנן וז"ב:

ועוד נראה דבכלבים גם של הפקר הוי מזונותן עליך ככי שפירש רש"י בפסחים (דף כ"ב) דאתא קרא למצותיו איצטריך דהתורה הקפידה לתת לו שכר שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה א"כ גם מלאכת ביעור מן העולם מותר יהיה מותר להשליך לים ג"כ להאכיל לדגים ועיין במג"ש בביצה ר"פ אין צדין (דף כ"ג ע"ב) דרש"י מודה לתוס' שם דלמאן דסובר אפילו בהמה במשמע אם דגים בכלל כדמוכח בש"ס שם רק מדרבנן סובר רש"י דאסור ע"ש דהא מלאכת ביעור ג"כ הותר לצורך אוכל נפש בהמה מוכח דר"ע סובר אין ביעור חמץ אלא שריפה אבל לפי פסק הילכתא דפסקינן כר"י הגלילי דלא, הותר אוכל נפש לנפש בהמה לא נמצא מלאכת ביעור דהותר לאוכל נפש לא שייך לומר מתוך א"כ גם בחמץ שפיר פסק הרמב"ם דאסור לשרוף או לפרר החמץ ביו"ט דאף דאמרינן מתוך

כיון דרחמנא אחשביה להבערתן הוי מלאכה ומלאכת ביעור מן העולם לא הותר לדידן לצורך אוכל נפש נהי דמותר הבערה או מטעם מתוך אבל אותו מין הבערה לא הותר לצורך אוכל נפש כיון דליכא גם הבערת קדשים לא ניתר מטעם מתוך ובזה מתורץ ג"כ קושית הפנ"י דהא אסור להאכיל לכלב חמץ ומה שתירץ הוא דהא גם כלב של הפקר אסור כמבואר בטור ובמ"א סי' תמ"א בלי שום:

חילוק בשם הירושלמי ובזה ניחא [(הנה כתב כאן איזה דברים שקשה להבינם ובודאי הוא שגגת המעתיק:

ונראה לע"ד להשלים דברי מורי אא"ז זצ"ל דמיושב בזה קושיית הפ"י דלכאורה מה קאמר ר"ע דתשביתו מעיו"ט דאי ביו"ט מצינו להבערה שהוא אב מלאכה דלמא הוא ביו"ט ועשה דתשביתו דוחה ללא תעשה דיו"ט אך הא יו"ט הוא עשה ול"ת ואין עשה דוחה ל"ת ועשה אמנם אי היה סובר כחכמים דתשביתו הוא דבכל דבר וא"כ להאכיל לכלב החמץ דהוי נמי ביעור ולהנ"ל דר"ע אף נפש חי במשמע לא הוי האיסור רק מה שמאכיל להכלב החמץ דלא הוי רק לאו דבירושלמי יליף מן לא יאכל כו' וא"כ עשה דתשביתו דוחה לל"ת ושפיר רשאי להאכיל החמץ לכלב דקיים עשה דתשביתו בזה ואף שעובר על איסור דמאכיל חמץ להכלב מ"מ זה האיסור העשה דתשביתו דחה ליה ומיושב קושית הפ"י וא"ש בעזה"י) כי לפי הו"א דביום הראשון הוא ביו"ט והבערה הוא מלאכה ואינה מותרת באכילת נפש של בהמה והבן] כי הוא עצה עמוקה תלי"ת:

ודעת בעה"מ בסוגיא י"ד שחל להיות בשבת דמפרר לרוח או להטיל לים הוה שבות ולא סבר דאחשביה ע"ש ועפ"י פרושו שם לא קשה מה שהקשה בס' מקו"ח דבא זונין ממונה של ר"ג ואמר הגיע עת לבער את החמץ והלכתי אחר אבא ויבערנו את החמץ דמותר לבער חמץ בשבת מכ"ש ביו"ט דהרמב"ם פוסק כר"ע איש ברתותא דלא הותרו לו השבותין הללו רק שיכפה כלי ולא פסק לא כחכמים ולא כראב"צ ע"ש:

והנה במקור חיים (בסי' תל"ד) כתב מסברא דנפשיה מה שכתב בעה"מ בסוגיא אך מה שכתב דתרומה כיון דמצוה בשריפה צריך לבער קודם שבת לראב"צ דאם ישייר לא יכול לבער בשבת כדיני דברים תמוהין דהא בהדיא בפסחים (דף ל"ב) אף בזו יש לו בה היתר הסקה שאם רצה הכהן מריצה לפני כלבו או מסיקה תחת תבשילו א"כ גם תרומה יכול לבער בשבת ליתן לפני כלבו עיין תוס' ביצה (דף כ"ז) שכתבו דלכך אין נותנה לפני כלבו משום דמצותו בשריפה ובתרומת חמץ דקאמר מריצה לפני כלבו לא מיירי כשנטמא אלא משום ביעור חמץ ולכך אינה צריכה שריפה כמבואר דלשיטת רש"י גם תרומה טהורה וטמאה מריצה לפני כלבו ותוס' סברי דטמאה א"י ליתן לפני

כלבו כיון דצריך שריפה וטהורה מריצה לפני כלבו ונראה אחר העיון להעמיד דבריו דלכאורה סברת התוס' תמוהין דתרומה טמאה יהיה אסור ליתן לפני כלבו ותרומה טהורה שנתחמץ יהיה מותר לרצות לפני כלבו כי גרע תרומה טהורה מתרומה טמאה עכצ"ל דדוקא תרומה טמאה שלו בפסח אסור לרצות לפני כלבו דאין עליו כל כך איסור אכילה אבל תרומה שנתחמצה כיון דיש עליו איסור אכילה בכרת נפקע קדושתה דהא אפילו בקדושת דמים סובר רב אם נעשה הפקר פקע קדושתו בחולין (דף קל"ט) א"כ בשעת ביעור בתחילת שש או גם לאחר שש כיון דאינו חייב כרת על אכילתה לא נפקע קדושתה ואסור לרצות לפני כלבו וצ"ע:

הנה העירונו למעלה דברי נכד הרב המחבר הרב המאוה"ג החריף המפורסם מו"ה יחיאל מיכל הכהן נ"י בענין הזה:

סעיף א המוצא חמץ בביתו אם הוא בחול המועד יצניענו ויבערנו מיד אם הוא יום טוב יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו:

והנה הפוסקים הקשו הא בגמרא קאמר ר"ע דתשביתו מעיו"ט דביו"ט מצינו להבערה שהוא אב מלאכה וקאמר בש"ס ש"מ מר"ע דלא אמרינן מתוך וכו' והא אנן קיי"ל דאמרינן מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך אמאי לא יבערנו ביו"ט:

ונראה לתרץ דהרמב"ם (בפ"ה מהלכות יו"ט הל' ה') וכן אין שורפין קדשים ביו"ט ששריפת קדשים שנטמא מ"ע ועשיית מלאכה שאינה לצורך אכילה עשה ול"ת ואין עשה דוחה ל"ת ועשה והקשה דאמאי לא אמרינן מתוך שהרי שיטת הרמב"ם ורש"י דאפי' שלא לצורך כלל אמרינן מתוך ותירץ הלח"מ דשאני שריפת קדשים דאחשביה רחמנא מלאכה דכתיב באש תשרף ואפי' לצורך אכילה כיון דהדלקת נר ביו"ט אסור וכמ"ש רש"י בביצה (דף כ"ז) תלה שנטמאה וצ"ל בהסקה או לתתי לכלבו ביו"ט אסור דאין מבערין קדשים טמאים מן העולם ביו"ט ואפי' ע"י כילת בהמה דקיי"ל אין שורפין קדשים ביו"ט ולא תימא דוקא שריפה משום דהבערה שלא לצורך הוא דהא אין מדליקין בשמן שריפה ביו"ט הבערה לצורך הוא ובהדלקת נר ביו"ט צורך אכילה הוא ומותרת ואפ"ה בשמן שריפה לא כי דגזה"כ הוא שאין קדשים טמאים מתבערים ביו"ט דרחמנא אחשביה להבערה דקדשים דכתיב באש תשרף וכנ"ל וכ"כ הר"ן שם יעיי"ש והקשה בס' שער המלך דא"כ היכא אמרינן אמר רבא ש"מ מדר"ע תלת ש"מ אין ביעור חמץ אלא שריפה וש"מ לא אמרינן מתוך כו' והשתא לפי"ז היכא אמרינן מדר"ע דל"ל מתוך שאני התם כיון דס"ל כר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה רחמנא אחשביה להבערן ומש"ה אסור בשריפת קדשים כו' עיי"ש:

ועוד הקשה הפנ"י על פירוש רש"י ש"מ מדר"ע אין ביעור חמץ אלא שריפה דאי השבתתו בכל דבר הו"ל לאוקמא ביו"ט כ"ש יאכילנו לכלבים ותמה הפ"י דרש"י כתב לקמן (דף מ"ו) במשנה כיצד מפרישין דכשם שאין שורפין קדשים ביו"ט כמו כן אסור להאכילה לכלבים וכ"כ ג"כ בביצה (דף כ"ז) ותירץ הפ"י דחמץ אינו מצוה להשביתו מן העולם ואם משליכנה לכלבים סגי והקשה הנודע ביהודה א"כ סובר הפ"י שאפילו לא אכלו הכלבים ג"כ אינו עובר בב"י ודבר זה טעות הוא דמה לו אם השליכו לכלבים או הוא בביתו בכ"מ שהוא אינו ברשותו אלא שהכתוב עשאו כאילו הוא ברשותו ובכ"מ שהוא עשאו הכתיב ברשותו רק כוונת רש"י ז"ל יאכילנו לכלבים וכשהכלבים אוכלים אותו הוא מושבת מן העולם:

והנלענ"ד לתרץ הקושיות דהתוס' ד"ה מדאורייתא בביטול בעלמא סגי פרש בקונטרס מדכתיב תשביתו ולא כתיב תבערו אלמא השבתה בלב הוא וקשה לר"י דהא השבתה הבערה הוא ולא ביטול דתניא בשמעתין רע"א א"צ הרי הוא אומר תשביתו ומצינו להבערה שהוא אב מלאכה ועוד דתשביתו אמרינן לקמן מאך חלק שהוא משש שעות ולמעלה ואחר איסורא לא מהני ביטול והנה על קושיא דמאך חלק כתב הפ"י דלא הקשו התוס' רק לשיטתם אבל לשיטת רש"י ז"ל לא קשה כלל לשיטתו דפלוגתא דר"י ורבנן בביעור חמץ בשריפה היינו דוקא קודם ביעור וא"כ ע"כ פירושו דקרא ראשון דמעיקרא תשביתו שיהיה מושבת ועומד ביו"ט או לאחר שש על הקושיא מר' עקיבא תירץ בס' מגיני שלמה דכוונת רש"י ז"ל דתשביתו משמע בכל דבר שיכול להשביתו בכל מה דקרי השבתה וגם ביטול בלב וגם הבערה בכלל ע"ש:

אך תוס' הקשה שפיר מר"ע דא"כ ל"ל לר"ע למידק מדאסור להבעיר שהוא אב מלאכה הו"ל למידק בקיצור כיון דתשביתו כל מיני השבתה הוא וא"כ גם ביטול בלב בכלל שגם זה השבתה היא ואי ביו"ט מי שרי הרי שאינו ברשותו כלל ולא יכול לבטל וקושיית התוס' שפיר דע"כ דתשביתו או ביטול: ונראה לתרץ קושיית התוס' דבגמ' קאמר דלמא משכחת לאחר זמן איסורא ולא מצי לבטל דאמר ר"א שני דברים אינן ברשותו וכתב הצל"ח הנה נפלאו למה הביא דברי ר"א דאי למימר דחמץ אינו ברשותו ואטו עד דאתי ר"א ולא ידענא מדברי התנאים שחמץ אסור בהנאה ואי להורות שאע"פ שאסור בהנאה אפ"ה עובר בב"י כאילו הוא שלו ג"כ למה לי לר"א קרא כתיב לא יראה ולא ימצא ונראה דמשום דמקרא כתיב לא יראה לך:

הו"א שאינו עובר בב"י אלא במכוין שיהיה החמץ שלו ורוצה לעבור על האיסור תורה שאסרתי בהנאה והוא רוצה להחזיקו ולהנות וכן משמע לא יראה לך שלך אי אתה

רואה ולא שהוא שלו באמת שהרי הוא אסור בהנאה מ"מ בדעתו הוא מחזיקו כשלו אבל אם אינו מכוין ליהנות ממנו להחזיקו אז ממילא כיון שהוא אסור בהנאה אינו עובר עליו אפי' על בטולו כך עלה על דעת המקשן כו' מקשה כי משכחת לבטלה וכיון שמבטלו הרי אינו רוצה לזכות בו וממילא אינו עובר בב"י כיון שאינו שלו כו' ומשני דלמא משכחת לבתר איסורא וכו' כדר"א כו' וכשחידש לן דברי ר"א אז באמת צריך לבטל אפילו אם ישהנו כלל אחר מציאתו או לא ימצאנו כלל מ"מ כבר עבר למפרע בשוגג כו' עכ"ל עש"ה:

ולפי"ז י"ל דהא דחידש ר"א דאע"פ שאינו רוצה ביטול לחמץ ע"כ אוקמי' ברשותא לעבור על ב"י ומנ"ל לר"א הא היינו לפי המסקנא דידעינן דאך ביום הראשון תשביתו קאי על עיו"ט קאמר ר"א שפיר דהא דמחויב להשבית החמץ מעיו"ט הוא משום דלאחר זמן האיסור לא מצי להשבית דלא מהני הביטול לאחר זמן איסור ומזה גופו מוכיח ר"א דהתורה אוקמה ברשותיה בע"כ אבל בהו"א דלא ידעינן דתשביתו הוא מעיו"ט והוא דקאי ביו"ט א"כ י"ל שפיר דבאם אינו רוצה בהחמץ לא אוקמי' בע"כ ברשותיה ולא עבר על ב"י היכא דמבטל להחמץ אף לאחר זמן האיסור:

ומיושב קושיית התוס' על רש"י מהא דאמר ר"ע דתשביתו הוי נמי מצות ביעור ומצינו להבערה שהוא אב מלאכה ולא מצי ר"ע להוכיח דלאחר זמן איסורו לא מהני ביטול דז"א דבהו"א דתשביתו קאי על יו"ט מהני נמי ביטול לאחר זמן איסורו וכנ"ל דהא דאוקמי' רחמנא ברשותו לעבור על ב"י היינו דוקא ברוצה לזכות בחמץ אבל היכא שביטל להחמץ לא עבר על ב"י ולהכי הוכיח מהא דהבערה שהיא אב מלאכה דבכלל תשביתו נמי הבערה וא"ש בעזה"י:

ומתורץ קושיית הפ"י על פי' רש"י ז"ל דאי השבתתו בכל דבר כו' יאכילנו לכלבים והקשה כנ"ל ולהנ"ל ניחא דכיון דבהו"א מהני ביטול והיכא שאינו רוצה בהחמץ ל אוקמה רחמנא ברשותיה א"כ תיכף כשישליך לכלבים אינו עובר על ב"י ולא מיחייב תו לבערו ואף קודם שיאכלו הכלבים אינו עובר על ב"י ומיושב כנ"ל ומתורץ ג"כ קושיית שער המלך הנ"ל דקאמר בגמרא שפיר דש"מ ר"ע דלא אמרינן מתוך דאין לומר דאסור משום דרחמנא אחשביה משום דאין ביעור חמץ אלא שריפה ודומה לקדשים דז"א דבהו"א דמהני ביטול לאחר זמן איסורו א"כ לא שייך לומר דרחמנא אחשביה להבערתן דהא כיון דמהני גם ביטול וממילא דאי סובר מתוך כו' הו"ל למישרי נמי הבערתן ביו"ט:

והנה זה הוא רק בהו"א דתשביתו קאי על יו"ט אבל לפי המסקנא דתשביתו הוא בעיו"ט וא"כ ממילא לא מהני ביטול לאחר זמן איסורו וא"כ שפיר אינו רשאי להבעיר החמץ

ביו"ט מטעם מתוך כו' כקושיית השער המלך דרחמנא אחשבי' ואף דהשבתתו בכל דבר אפילו הכי מיקרי נמי ביעור כקושיית הפ"י הנ"ל. ובהנ"ל יש ליישב קושיית השאגת אריה (סי' ע"ז) לשיטת רש"י דהא דסובר ר"י אין ביעור חמץ אלא שריפה הוא קודם זמן האיסור אבל לאחר איסורו השבתתו בכל דבר אפי' לר"י והקשה שהרי ר"ע יליף דאך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם מעיו"ט או אינו אלא ביו"ט הא כתיב כל מלאכה לא תעשו ומצינו להבערה שהוא אב מלאכה ואמר רבא ש"מ דס"ל לר"ע אין ביעור חמץ אלא שריפה ואי לבתר איסורו לכ"ע השבתתו בכל דבר אכתי י"ל ביו"ט אע"ג דהבערה אב מלאכה הא יו"ט דלאחר זמן איסורו הוא דהשבתתו בכל דבר אלא ודאי לאחר איסורו הוא דהוי בשריפה למ"ד אין ביעור חמץ אלא שריפה וכ"כ ר"ת ז"ל:

ונראה לתרץ דהנה טעם רש"י ז"ל דלאחר זמן האיסור השבתתו בכל דבר דהנה בשאר איסורי הנאה שאין כתיב בהן שריפה אין מצוה כלל מהתורה להשביתו מן העולם וכמ"ש התוס' הא דכל הנקברים אפרן אסור משום דלא עשה מצותו דאין מצוה מן התורה לבער מן העולם ורק מדרבנן משום תקלה. והנה בחמץ דכתיב תשביתו ומצוה מן התורה להשביתו מן העולם פליגי ר"י וחכמים דר"י סובר דילפינן מנותר דמצוה בשריפה ורבנן סברי דאף מפרר וזורה לרות וא"כ לשיטת רש"י דביטול הוא מטעם תשביתו וא"כ תשביתו הוא ג"כ ביטול וביעור כמ"ש המגיני שלמה הנ"ל וא"כ ע"כ קאי תשביתו על קודם זמן איסורו דלאחר זמן האיסור לא מצי לבטל וכיון דתשביתו קאי אקודם זמן איסור להכי סובר ר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה משום מצוה דתשביתו דיליף מנותר אבל לאחר זמן האיסור דלא קאי עליו מצות תשביתו וכנ"ל הוי כשאר איסורי הנאה ולהכי סובר דהשבתתו בכל דבר אך זה הוא לפי האמת דתשביתו קאי על יו"ט אבל בהו"א דר"ע דתשביתו הוא ביו"ט ובארנו לעיל דלפי אותו הו"א מהני ביטול אפי' לאחר זמן איסור וכנ"ל א"כ כיון דמצות תשביתו קאי על אחר זמן האיסור א"כ ממילא אם סובר כר"י דאין ביעור חמץ אלא שריפה הוא דוקא לאחר זמן איסורו וכמצות תשביתו דקאי על אחר זמן האיסור ומצותו בשריפה וקאמר בגמרא שפיר דמוכח דר"ע סובר אין ביעור חמץ אלא שריפה ומתורץ קושיית הש"א הנ"ל כמובן וא"ש בעזה"י:

סימן תמז

סעיף א חמץ בפסח אסור תערובתו בין במינו שלא במינו במשהו אפילו בהנאה:: הנה איתא בפסחים (דף כ"ט ע"ב) חמץ בזמנו בב"מ ובשל"מ אסור שלא בזמנו במינו אסור שלא במינו מותר וכו' ע"ש כל הסוגיא והקשה הרא"ש לא ידענא למה לא יהי' תערובות חמץ מותר אף באכילה דהא חמץ במשהו היינו דבר לח המתערב דבמקום

דהוה כשאר איסורין בנ"ט הוה חמץ במשהו אבל דבר יבש דבשאר איסורין חד בתרי בטיל ה"ה חמץ בפסח ע"ש ורש"י בסוגיא אינו מחלק בין יבש ללח ונראה דבאמת יש להבין שיטת הרא"ש דמחלק בין יבש ללח. דמאי שנא דאטו חומרא דחמץ דחייב כרת ולא בדיל מינייהו יש חילוק בין לח ויבש דהא ביבש שייך ג"כ הני טעמי:

ונראה דרא"ש סובר דהא דמחמרינן בתערובות חמץ יותר משאר איסורין אין הטעם כיון דהחמץ בעין בכרת ולא בדיל רק דהרא"ש פוסק כר"ת דטעם כעיקר דאורייתא דהיינו אם יש בתערובות טעם איסור אוכל כזית חייב מלקות וכן כרת כמ"ש הפר"ח לשיטתם כי הטעם עושה כל התערובות איסור כמבואר בטור או"ח (סימן תמ"ב) א"כ כיון דחמץ בפסח בכרת ולא בדיל מינייהו החמירו לאסור בתערובות לח בלח במשהו כי חששו דלמא לא יתבטל ויהיה פחות מששים ויתן טעם יכול לבא לידי חיוב כרת לכך אסרו במשהו וגזרו מינו אטו שאינו מינו אבל יבש ביבש ע"י תערובות דהיינו ברוב היתר אי אפשר לבא לידי חיוב כרת דמן התורה בטיל לא גזרו בתערובות יבש ביבש אבל רש"י סובר דטעם כעיקר לאו דאורייתא א"כ בתערובות מין בשאינו מינו גם כן אי אפשר לבא לידי חיוב ברת כלל וע"כ דחומרת חמץ כיון דחייב כרת על גופו של חמץ בלא תערובות אין חילוק בין לח ויבש אך לפ"ז יהי' קשה הלכתא אהלכתא דמתניתין בע"ז הלכתא היא וממעט פרוסת חמץ בפסח מהדברים שאינם בטלים וכאן פסק רבא דחמץ במשהו ולזה פירש רש"י בסוגיא דע"ז לענין הנאה דלענין לאסור בהנאה צריך דבר חשוב וסוגיא דידן לענין איסור האכילה כשיטת הראב"ד דסובר כן:

והנה הר"ן בע"ז כתב דלכך סובר הראב"ד והרמב"ן דאין התערובות נאסר בהנאה כיון דלענין איסור הנאה גם כזית בכדי אכילת פרס לא מזיק לך דבשלמא לענין איסור אכילה כשיש כזית בכדי א"פ חייב מדאורייתא דהא איכא טעמו וממשו אבל לענין הנאה כיון דלא שייך טעמא חד בתרי בטיל ונראה כוונתו דבאיסור אכילה יש עכ"פ בתערובות כזית בכדי א"פ איסור דאורייתא וחייבין עלי' א"כ גם דביותר מכדי א"פ אסור מדרבנן אבל לענין הנאה ליכא בתערובות איסור דאורייתא דגם כזית בכדי א"פ מותר דחד בתרי בטיל כיון דלא איכפת לן הטעם ולא משכחת תערובות איסור כלל מדאורייתא לענין הנאה לא החמירו חכמים לאסור התערובות בהנאה. והנה מוכח מדברי הר"ן דכזית בכדי א"פ בלא טעמו אינו אסור מדאורייתא לא כמו שרצה הר"ת לומר דאסור א"כ לכאורה לר' דסובר מין במינו לא בטיל ולא אזלינן בתר טעמא כלל כמבואר באריכות ברשב"א חולין (דף צ"ח) לתרץ שיטת רש"י דפסק דטעם כעיקר מדרבנן ופסק כר"י דמין במינו לא בטיל ע"ש א"כ ליכא לכאורה לחלק בין איסור אכילה ואיסור הנאה ומין במינו אסור באיסורי

הנאה כל התערובות וסוגיא דע"ז מיירי במין בשאינו מינו דדבר שבמנין גם בשאינו מינו לא בטיל כמבואר בש"ך יו"ד (סי' ק"י) א"כ כשגזר רב חמץ בפסח מין בשאינו מינו אטו מינו גם לאסור בהנאה היה לגזור אטו מינו וקשי' הלכתא אהלכתא אך לפי מה שכתב רש"י דגזר רב בחמץ בפסח שאינו מינו אטו מינו מטעם דחייב כרת על חמץ ובהנאה ליכא כרת בחמץ ולכך לא גזר על שאינו מינו אטו מינו ובזה לא קשה מה שעמד בצל"ח דלמה לא פירש רש"י דלכך גזר רב בחמץ כיון דהתורה החמירה לעבור בבל יראה דא"כ הי' קשה הלכתא אהלכתא דמטעם בל יראה גם בהנאה היה מהראוי לאסור. ובזה מתורץ ג"כ מה שאמר רבא הלכתא חמץ בזמנו בין במינו בין בשלא במינו במשהו כרב יקשה בשלמא לשיטת רש"י דרבא פסק בכל מקום מין במינו לא בטיל ובפסח גזר שאינו מינו אטו מינו ניחא דאמר כרב דפסק בכל מקום כרב אבל לשיטת ר"ת דבכל מקום פסקינן כרבנן דמין במינו בטל רק בחמץ מטעם חומרא דחמץ שיש בו כרת ולא בדיל אמאי אמר כרב ובזה ניחא דר"ת הובא בתוס' זבחים (דף ע"ג) ותוס' מנחות (דף כ"ג) דהא דסובר ר"י מין במינו לא בטיל הוא רק לח בלח בדברים המתערבים אבל יבש ביבש גם ר"י סובר דחד בתרי בטיל א"כ הא דאמר רב חמץ בזמנו במינו ושלא במינו במשהו הוא רק לח בלח דיבש ביבש בטיל לר"י במינו ג"כ מדאורייתא ולזה אמר דחמץ במשהו בין במינו ובין שלא במינו במשהו כרב דהיינו לח בלח כי רב ג"כ אינו מחמיר רק בלח ולו היה אומר סתם דאסור במשהו הוי אמרינן דגם יבש ביבש לא בטיל:

ועוד יש לומר כפי מה שהביא באו"ה הובא בש"ך יו"ד (סי' ק"ב) בשם ר"ת דדשיל"מ לא בטיל רק ממשו של איסור אבל הטעם בטיל והוא הא דמחמיר רבא בחמץ בפסח הוא מטעם דשיל"מ כשיטת הרמב"ם והרמב"ן ולא מחמיר רק בממש ולא בטעם ולזה אשמעינן דמחמיר גם בטעם חמץ ולר"י גם בטעם במין במינו לא בטיל כדמוכח ממ"ש הרי"ף בגיד הנשה דרב אוסר ריחא דפוסק כר"י דמין במינו במשהו וכן באמת הדין דחמץ בפסח גם בטעם בלא ממש מחמרינן ולזה אמר כרב דהיינו טעם בלא ממש ג"כ אסור במשהו:

והרמב"ם סובר דטעם כעיקר מדרבנן וסובר דתערובות נאסר בהנאה ולתרץ דלא קשה הלכתא אהלכתא דבע"ז פסקינן דפריסת חמץ בטל בפסח וכאן פסק רבא דחמץ במשהו ולזה תירץ כמו שכתב הר"ן דסוגיא דע"ז אזלא אליבא דר"מ דחמץ אסור בהנאה לאחר פסח ולא הוה דשיל"מ אבל לדידן דחמץ מותר לאחר הפסח אינו בטיל מטעם דהוה דבר שיל"מ ומין במינו לא בטיל ומטעם דלא בדיל גזרינן אינו מינו אטו מינו ומה שהקשה הרמב"ן דא"כ מאי טעמא דר"י דסובר דחמץ בטיל בפסח דהא דשיל"מ לא פליג וכתבתי

לקמן בחדושי ע"ש. ולכאורה יש לומר דר"י סובר דחמץ לא הוה דשיל"מ כיון דנאסר לשנה הבאה ובזה היה מקום לפרש אשר ראיתי בספר ישועות יעקב שהביא דברי רבינו יונה בלקוטי אהא דקאמר ר"י חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו בששים להא דר"י ליתא דפליג על רב אשי שלהי ביצה דקאמר גבי מים ומלח בעיסה כיון דהוה דשיל"מ אפילו באלף לא בטיל עכ"ל הרר"י ותמה עליו דמאי מייתי מדר"א דדשיל"מ לא בטיל הרי ברייתא ערוכה היא ואי ניחא לי' לרבינו יונה למינקט ר"א הרי רב אשי בתחלת המסכת אמר דדשיל"מ לא בטיל אפילו בדרבנן יש לומר דכוונת רבינו יונה דאפשר לומר דחמץ לא הוה דשיל"מ כיון דנאסר לשנה הבאה ומביא ראיה משלהי משילין דסובר דמים ומלח לא בטיל לענין תחומין כיון דהוה דשיל"מ אף אם יניחנה לשבת הבא חוזרת ונאסרת דומיא דחמץ ואעפ"כ הוה דבר שיש לו מתירין אך דוחק לומר דר"י ורבא פליג בזה אי חמץ הוה דשיל"מ כיון דנאסר לשנה הבאה והעיקר כמו שתרצתי בחדושי הנ"ל: סעיף א במשהו עיין בט"ז (ס"ק א') שהרמב"ם והרמב"ן נתנו טעם משום דהוה דבר שיש לו מתירין והקשה הרמב"ן אמאי אמר ר' יוחנן חמץ בזמנו במינו ושלא במינו בנ"ט דהא דבר שיש לו מתירין אינו בטיל במינו ודחק בתירוצו דר"י ל"ל דדבר שיל"מ אינו בטיל ע"ש. ולענ"ד נראה עפ"י מה שהקשה הרמב"ן דאיך הוה חמץ דבר שיש לו מתירין דהא חייב לבערו כשהוא בעינו ותירץ דכל ממילא משתרי ואין היתרו מחוסר מעשה ודאי יש לו מתירין הוא וכ"ש חמץ של אחרים שנפל לקדירה של ישראל אפילו בעינו דשיל"מ ע"ש, וכוונתו מבואר דמתרץ דנהי אם החמץ בעין צריך לבער מ"מ הוה דשיל"מ דההיתר יבא ממילא אך דלא סגי לי' בזה ולזה כתב ר"ש חמץ של אחרים שנפל לקדירה של ישראל שאפילו בעינו דשיל"מ הוא א"כ אם יפול חמץ כזה בודאי דאסור דהוי שפיר דשיל"מ ולא חילקו חכמים בין חמץ לחמץ ואסרו בכל חמץ אפילו אותו שצריך ביעור כשהוא בעינו ולפ"ז מתורץ קושיתו. דהנה יש לדקדק על הא דהקשה הש"ס מי אמר רבא הכי הא א"ר אר"ש קנסא קנס וקשה אמאי לא הקשה הש"ס על ר' יוחנן דסובר דחמץ לאחר זמנו מותר כר"ש דהא ר"ש קנסא קנס אלא ודאי דעל ר' יוחנן לא הי' להקשות דאפשר דלא סבר להא דר"ש קנס אך לפ"ז קשה כמאן מוקי מתניתין וצ"ל דמתרץ כרב אחא בר יעקב דילפינן שאור דאכילה משאור דראיה דאף רב אחא בר יעקב לא איתותב רק דהדר בי' כמ"ש תוס' והרשב"א ז"ל בחולין (דף ד') א"כ אי סברינן דיליף שאור דאכילה משאור דראיה דחמץ של אחרים מותר באכילה ואין יכול לאסור התבשיל ולא הוי חמץ דשיל"מ דשל ישראל מצוה לבערו ושל אחרים מותר אף דהקשו תוס' על רש"י דאי אפשר שיהיה מותר באכילה דזכה לענין חיוב אונסין מ"מ מודים דחמץ של אחרים

אינו אסור באכילה רק כיון דנעשה שלו אבל כל זמן שאינו שלו מותר ואינו יכול לאסור התערובות ולא הוה דשיל"מ ועיין (בסי' תמ"ב) מ"ש בישוב קושיית הש"ך ביו"ד (סימן ק"ב) דלשיטתם חמץ דהוה דשיל"מ אמאי בטל בער"פ במינו ע"ש:

ולענ"ד נראה באם נערב רק טעם חמץ משש עד הלילה ונשפך דאזלינן בספיקא לקולא דהנה לשיטת התוס' דחמץ משש ולמעלה אסור מטעם מ"ע דתשביתו וקשה לכאורה לפי מה שהעלו האחרונים דבטעם חמץ לבד בלא ממשו אינו, עובר בבל יראה ואינה בקיום מ"ע אמאי יהיה אסור טעם חמץ בלא ממש דהא אינו מצוה להשבית טעם חמץ בלא ממש וצריך לומר כמו שכתב הר"ן בע"ז בשם בעה"ת דבישול שנאסר משום חתנות צריך הכלי הכשר שאע"פ שלא אסרו בשולהון אלא משום גזירה דחתנות ובבליעת כלים לא שייך חתנות: אפ"ה כיון דכשהוא בעינו נאסר משום חתנות אף פליטת בליעתו כמוהו א"כ ג"כ כיון דחמץ בעין אסור מטעם תשביתו גם הפליטה אסור אבל נראה דאינו אסור רק מדרבנן דטעם כעיקר ילפינן ממשרת או מגעולי מדין ולא נמצא איסור אכילה שיהי' עליו רק איסור עשה ולא איסור לאו א"כ אי אפשר למילף דטעם כעיקר באיסור עשה אסור מדאורייתא. והא דמחמרינן בנשפך באיסור דאורייתא דחיישינן לדעת התוס' דסברו דטעם כעיקר בכל איסורין מדאורייתא א"כ בחמץ לאחר שש עד הלילה כיון דגם לשיטת תוס' אינו אסור רק מדרבנן נראה להקל בנשפך אבל אם נתערב ממש לא אזלינן להקל אף דלשיטת הרז"ה ובעה"ע דלאחר שש גם בעינו אינו אסור רק מדרבנן לא סמכינן בזה דתפסו לעיקר דבעין איסור מדאורייתא אבל בטעם לבד יש כמה צדדים להתיר דלשיטת הרמב"ם ורש"י בכל איסורין הטעם אינו אסור רק מדרבנן ולשיטת הרז"ה ובעה"ע גוף החמץ אינו אסור רק מדרבנן ולשיטת התוס' נהי דממש אסור מדאורייתא אבל טעם לבד בלא ממש אינו אסור רק מדרבנן כנ"ל ברור:

סעיף ה במים פסח עיין במ"א (ס"ק י"ו) שהביא בשם הרא"ם (בפ' צו) דהיכי דהפגימה והבליעה באין כאחד אסור ומהר"ל בספרו גור ארי' חולק על הרמב"ם ע"ש אך פליאה בעיני דעת הגאונים האלו דאיך אישתמיטתא מינייהו תוס' בסוגיא דקדירה בת יומא שכתב דלשיטת רש"י ור"ת דלינת לילה פוגמת דיש לדקדק דסוף לילה לבד אינו גורם אלא כולו מדהוצרך הכתוב שבירה בכלי חרס מריקה ושטיפה בכלי נחושת אחר בישול חטאת למ"ד נט"ל מותר ואמאי הא מותר לבשל בו לכתחילה אחר עמוד השחר א"כ מוכח להדיא דאין לחלק בין כשבאין להדדי או קודם וגם הר"ן בסוף ע"ז כתב הא דהקשו תוס' אי לינת לילה לבד פוגמת למה הצריכתו התורה שבירה או מריקה ושטיפה הרי בשעה שנעשה נותר ופגם שרי לדידי לא קשה שכבר פרשתי למעלה שבליעה הבלועה

בקדירה שאינה בת יומא ראוי לגר הוא מעצמו אסור אלא שמפני שאינו משביח תערובתו אלא פוגם הוא אינו אסור תערובתו וכיון שעדיין שם נותר עליו צותה התורה לבערו כשם שצותה לשרפו ובוער יותר הבליעה בכלי ראתה התורה שהוא שבירה בכלי חרס או הגעלה מכלי מתכות ע"ש ובחו"ד (סי' צ"ג ס"ק ב') כתב סברא זו מדעתא דנפשיה והיה בהעלם עין ממנו דהוא דעת הר"ן. אך לכאורה צריך להבין דהא ניחא לשיטת הרמב"ם (בפ"ח מה' מעשה הקרבנות ה' י"ד) דטעון מריקה ושטיפה עקב אכילה קודם שנעשה נותר אבל לשיטת תוס' זבחים (דף צ"ו) דא"צ שבירה רק אחר שנעשה נותר וקשה דאם גם בבליעה שייך נותר אמאי לא יהי' אסור לעשות נותר כמו שאסור לו לעשות נותר בבשר גופי' ונראה דבשלמא בקדשים צותה התורה שלא לעשות נותר רק שיאכל הקדשים אבל בבליעה כיון דאי אפשר לאכול וצריך לבער מן העולם בשבירה או במריקה ושטיפה לא צותה התורה רק לאחר שנאסר כמ"ש (הרא"ש בפסחים) לענין מ"ע דתשביתו הוא רק לאחר זמן איסורו ומה שמשבית קודם זמן האיסור היינו שלא לעבור בבל יראה אין מפורש בו מצות עשה מן התורה ע"ש (ח"צ סי' פ'):

הנה מו"ח זצ"ל הקשה על הא דאמר רב קדירות בפסח ישברו וכתב רש"י דרב סובר נט"ל אסור והקשה דהא מאן דסובר נט"ל אסור ע"כ דיליף מגעולי מדין וסובר דקדירה בת יומא נמי אי אפשר דלא פגמה פורתא וסובר דאין חילוק בין פגם מרובה לפגם מועט וסובר דסרוח מעיקרא מותר א"כ קשה אמאי אמר רב קדירות בפסח ישברו דהא נפגם קודם פסח וסרוח מעיקרא מותר ע"ש ולפי סברת הר"ן לא קשה כלל דהא דקדירה הוה נט"ל לא נפסל מאכילת אדם והבליעה אסורה לא הוה כסרוח מעיקרא בנבילה דנפסל מאכילת אדם וחל שפיר איסור חמץ על הבליעה רק שאינו אוסר התערובות ולא שייך לומר סרוח מעיקרא:

בדעת הר"ן הנ"ל יש לפרש סוגית הש"ס בהא דאמר רב קדירות בפסח ישברו והקשה הש"ס אמאי לישהינהו וליעבד בהו שלא במינו והקשו רש"י ותוס' חדא דהא אמרינן קדירה שבישל בה בשר לא יבשל בה חלב ואם בישל בנותן טעם ואמאי הקשה הש"ס דלישהינהו וליעבד בה שלא במינו דהא רב סובר דלאחר זמנו בנ"ט ודחקו עצמן בקושיא זו דאף דבכל דברים אם בישל בנ"ט בחמץ לא הוה רק בליעת משהו כי אין דרך להשתמש חמץ בשפע והח"י הקשה דא"כ דבליעת חמץ לא הוה רק משהו ויש חילוק בין חמץ לשאר איסורין אמאי אסור שומן שנעשה בכלי בת יומא דהא בליעת ופליטת חמץ לא הוה רק משהו. ב' דהא נט"ל מותר א"כ ישהנו לאחר פסח ויהי' מותר. ג' דהא

אסור לבטל איסור לכתחילה אפילו איסור משהו ואיך יעביד בהו שלא במינן ויבטל איסור לכתחילה ובדברי הר"ן הנ"ל יבא הכל על נכון:

דהנה הר"ן כתב בסוגיא דאף דנט"ל מותר הוא דוקא בדיעבד ולא לכתחילה אע"ג דאי אפשר שלא לשבור הקדירה אפ"ה לא הוה כדיעבד וראי' לדבר מההוא פינכא דאיתמלח בה בשר חברו ר' אמי ואי כדיעבד דמי למה לי למיתברי' לישהינהו למחר. ולענ"ד נראה דס"ל לראשוני' דזה הוה כדיעבד הא דצריך לשבור הכלי כמו דאמרינן בתנור חדש שהסיקו בעצי ערלה דאם יצטרך נתיצה הוה כדיעבד והא דתברה ר"א לאו משום דהוה לכתחילה להשתמש בקדירה רק דגזרינן אינו בן יומא אטו בן יומא דהיינו אם מתירין לו להשתמש בכלי דאינו בן יומו יבא להשתמש בבן יומו ואף דשבירת כלי הוה כדיעבד מ"מ אסור משום הגזירה אטו בן יומו אבל בקדירת חמץ לאחר הפסח לא שייך האי גזירה דיבא להשתמש בקדירה בת יומא של חמץ דהא מילתא דלא שכיח כלל שיהיה אחר פסח קדירה בת יומא מחמץ דמנין לו חמץ דהא ביער חמץ שלא לעבור בבל יראה וכיון דלא שייך האי גזירה ושבירת קדירה הוה כדיעבד הקשה שפיר אמאי ישברנו ישתמש בהו ומצאתי כעת בפ"מ (בסי' צ"ג) דהביא בשם הרשב"א במשמרת הבית שכתב כעין זה וכוונתי בעהשי"ת לדעתו. והנה הר"ן תירץ בשם הראשונים דהא קשיא דאף דנט"ל מותר הוא דוקא באיסורין שהן אסורין בנ"ט אבל חמץ שהוא במשהו כיון שאין הולכין בו אחר נתינת טעם אפילו נט"ל אסור והקשה דהא מאן דשרי נט"ל מנבילה שאינו ראוי לגר גמר לה דאינה קרויה נבילה וכיון דאפילו פגם בעיני' מותר האיך יאסור את תערובתו וקשה לכאורה דהא הר"ן גופי' כתב בקדירה אינה בת יומא הבליעה אסורה דהא נפסלה מאכילת אדם א"כ הפוגם בעין אוסר ולא קשה קושייתו. ונראה דבפ' השוכר לאחר שהעלה הר"ן דנט"ל מותר אפילו בפגום קצת כתב אבל עדיין צריך ישוב היכי גמרינן לה מנבילה דהא נבילה נפסל מאכילת אדם וכתב ונראה לו דהיינו טעמא מצינו בנבילה שלא אסרה תורה אלא כשיהי' ראוי לגר מפני שהאוכלה נהנה מן האיסור אע"פ שנפגמה קצת אבל כל שאינו ראוי לגר כיון דאינו נהנה מן האיסור התירתה התורה אע"פ שחל עליו איסור מתחילתו ויליף אף באיסור שנתן טעם בהיתר כיון שההיתר נפגם קצת מן האיסור נמצא שהאוכל אינו נהנה מן האיסור אלא מצטער עליו לכך שרי אע"פ שחל איסור מתחילה באותו דבר שנתערב בהיתר עיי"ש א"כ קושיתו שפיר דאיך מדמים הראשונים איסור משהו לנט"ל דמשהו נהי דאינו מועיל מ"מ אינו מזיק ולא מצטער עליו אסור אבל נט"ל מצטער עליו. העולה מכל הנזכר דהבליעה הוא איסור כמו חמץ רק בתערובתו אינו אוסרה דפוגם התערובות ומצטער לפ"ז אם אינו נותן טעם גמור

רק משהו אינו מצטער עליו דאינו פוגם התערובות ואוסרה שפיר כמו משהו דחמץ גמור דבשלמא אם הי' הבליעה נבילה שאינה ראויה לגר ומותרת גוף הבליעה פשיטא דלא היה באפשרות לאסור התערובות כיון דהבעין: מותר אבל כאשר הבליעה אסורה דאינה נפסלת מאכילת אדם א"כ אם נותן טעם פוגם התערובות ומצטער עליו ומותר דנט"ל מותר אבל אם אינו נותן רק משהו ואינו פוגם הוה כמו משהו מחמץ דאינו מועיל ואינו מצטער עליו דאסור והקשה הש"ע לישהינהו ולעביד בהו שלא במינו דשלא במינו מותר ממ"נ אי הבליעה נותן טעם ממש עליו מותר דנט"ל מותר בדיעבד ושבירת הקדירה במקום דלא שייך למיגזר אטו בן יומו כדיעבד דמי ואי לא יתן טעם רק משהו ואינו פוגם בטל הוא ותירץ דגזרינן שאינו מינו אטו מינו ובמינו נהי אם יתן טעם מותר דפוגם הוא ומצטער עליו דילמא לא יתן רק משהו ובמשהו לא נפגם התערובות ואסור מדאורייתא לשיטתו דמין במינו לא בטיל (והנה לע"ד תמוה סברתו דבאם נו"ט יהיה מותר דיהיה לפגם ובמשהו יהיה אסור ועוד דהא לא הוי כזית בכדי א"פ ולא הוי רק חצי שיעור ע"י תערובות ולא שייך חזי לאיצטרופי באם יוסיף עוד איסור הרבה שיהיה כזית בכא"פ ויהיה אסור ולהכי גם באינו מוסיף איסור מטעם דחזי לאיצטרופי דהא בזה לא שייך לומר כן דאדרבה אם יוסיף איסור יהיה נ"ט לפגם שרי נטל"פ בתערובות וצ"ע):

ולפ"ז לא קשה דהא אין מבטלין איסור לכתחילה כיון דכאן הוה ספק אם מבטל איסור לכתחילה דאם הקדירה נותן טעם לא מבטל האיסור ומותר מטעם דהוה נט"ל דמותר בדיעבד וספיקא דמבטלין איסור לכתחילה לא עדיף משאר ספיקא דרבנן לקולא וכיון דחמץ דומה לשאר איסורין ולא נצריך לומר דבליעת חמץ הוה רק משהו שפיר דאסרינן שומן הנעשה בקדירה בת יומא ולא קשה קושיית החק יעקב ועיין בזה כי תלי"ת סלקנו כל הקושיות מסוגיא בדברים ישרים למוצאי דעת:

סימן תמח

סעיף א חמץ של עכו"ם שעבר עליו הפסח מותר אפי' באכילה:

הנה איתא בח"י (ס"ק א') שהביא הירושלמי בפ' כל שעה גר שמת והניח חמץ ועבר עליו הפסח כל הקודם אחר הפסח וזכה בו מותר לדברי הכל והקשה דהא בש"ס ב"ק (דף ק"י) מבעי' לי' לש"ס כהנים בגזל הגר יורשין הוי או מקבלי מתנה הוי למאי נ"מ כגון שגזל חמץ שעבר עליו הפסח אי אמרת יורשין הוו היינו דירתי מורית ואי אמרת מקבלי מתנה הוו מתנה קאמר רחמנא דניתיב להו והא לא קא יהיב להו מידי דעפרא בעלמא הוא מוכח דגזל הגר חמץ בעבר עליו הפסח אסור בהנאה. ותירץ דהתם מיירי שלא מת הגר עד שחל עליו איסור חמץ או אפילו מת הגר קודם הפסח מ"מ היתה

ביד הגזלן בשעת איסור חמץ ויפה כוון ובפרט לסברת הישׁ"ש שם שקשה דכאן בגזל הגר פשיטא לי' לרבא דצריך לשלם חומש ואשם ולעיל (דף ק"ה) בעי רבא גזל חמץ ועבר עליו הפסח אומר לו הש"ל נשבע עליו מהו מי אמרינן כיון דאי מיגנב או מיתאבד בעי שלומי לי' ממונא קא כפר לי' או דילמא השתא לאו ממונא הוא מסופק רבא אי השביע בחמץ שעבר עליו הפסח זוקק לאשם וחומש ותירץ דבגזל הגר מיירי שנשבע קודם הפסח ופשיטא דחייב אשם וחומש ושם מיירי דנשבע לאתר זמן איסורו. והיה נראה לכאורה לומר דהנה בב"ק (דף ק"ו) איתא אר"ה א"ר מנה לי בידך והלה אומר אין לך בידי ונשבע ואח"כ באו עדים פטור שנאמר ולקח בעליו ולא ישלם כיון שקיבלו הבעלים שבועה שוב אין משלם ממון אמר רבא מסתברא מילתא דרב במלוה דלהוצאה ניתנה אבל פקדון ברשותא דמריה איתא והאלהים אמר רב אפילו בפקדון דכי כתב קרא בפקדון כתב וכיון דסובר דהבעלים קנו בשבועה א"כ קנה הגזלן החמץ קודם הפסח בשבועה שנשבע עליו והוא שלו לגמרי ועדיף משאר גזלן דעלמא אך באמת מסיק הש"ס בהודה דצריך לשלם:

אך נראה דהנה בחדושי הקשיתי דמנ"ל לרבא דרב אמר אפי' בפקדון כשהחפץ בעין כיון דהקרא מיירי בפקדון דילמא כשהחפץ בעין לא קנה השבועה רק דקרא מיירי שטען נגנבו ונמצאו אח"כ עדים דפשע א"כ אין החפץ בעין וצריך לשלם ממון קנה הממון בשבועה אבל אם באו עדים שהחפץ ברשותו באמת לא קנה בשבועה. בזה יש לתרץ מה שהקשה תוס' אמאי לא פריך מסיפא דמתניתין היכן פקדוני ואמר לו נגנב משביעך אני ואמר אמן והעדים מעידים אותו שנגנב משלם תשלומי כפל עיי"ש. ולפ"ז יש לומר דסבר רב אחא בר מניומי כסברת רבא דכשהחפץ בעין אינו קונה בשבועה ולזה לא יכול להקשות מסיפא אך ברישא עדים מעידין שאכלו וסתמא קתני שהעידו שאכלו בין קודם שבועה ובין לאחר שבועה קודם שבועה אם אכל הו"ל להשביעו לפוטרו מממון ולזה הקשה מרישא. ומה נעמו בזה דברי רש"י שפירש בדברי רבא שהקשה בעה"ב שטען טענת גנב בפקדון ונשבע והודה ובאו עדים אם עד שלא בא משלם קרן וחומש ואשם ואם משבאו עדים הודה משלם תשלומי כפל ואשם פירש"י אבל חומש לא דחומשו עולה לו בכפילו כדאמרינן בפ' מרובה (דף ס"ה) וקשה הא לעיל אמרינן דחומשו עולה לו בכפילו הוא סברת ר' יעקב אבל חכמים אומרים בראשו וחמישיתו ממון המשתלם בראש מוסיף חומש ואמאי פירש"י דקושיית רבא הוא אליבא דר' יעקב ולפי דברינו הנ"ל ניחא דכיון דיש לחלק בין כשהחפץ בעין דאינו קונה בשבועה לא קשה כלל קושיית רבא אך אליבא דר' יעקב הקשה שפיר דלעיל הקשה הש"ס איך חומשו עולה

בכפילו הא חומשא זוזא וכפילו ד' כשהחומש אינו ניכר לא הוי חומש ותירץ הש"ס דמעיקרא שויא ארבעה ולבסוף שויא זוזא דכפילא זוזא וחומשא זוזא וע"כ צ"ל דהחפץ אינו בעין דאי החפץ בעין ומחזיר החפץ כיון דלא שויא רק זוזא לא היה צריך לשלם חומש זוזא ולזה הקשה שפיר אך הא קשה דא"כ מנ"ל לרבא דסובר רב דקנה בשבועה כשהחפץ בעין: ונלענ"ד דהנה מבואר בחו"מ (סי' רצ"ד) דעת הפוסקים דדעת הרמב"ם דעיקר השבועה היא שבועה שאינה ברשותו ושלא פשע בה ושלא שלח בה יד אינו רק גלגול שבועה ודעת הפוסקים (בסי' ע"ה) דעל גלגול שבועה לא אמרינן מתוך שאינו יכול לישבע משלם א"כ כמו דשבועה שלא פשע אי אפשר לו לחייבו ממון אם אינו יכול לישבע כמו כן אינו קונה בשבועה שלא פשע החיוב דלא הוי רק גלגול שבועה וע"כ הא דאמר רב דשבועה קונה היינו עיקר השבועה שאינו ברשותו קונה א"כ מוכח שפיר דרב סובר דקונה החפץ בשבועה דאי אמרינן כשהחפץ בעין אינו קונה רק דהתורה מיירי כשהחפץ נאבד בפשיעה ופטור מחויב ממון זה אינו דהא שבועה שלא פשע לא הוי רק גלגול שבועה וגלגול שבועה אינו יכול לפטור ממון. ולפ"ז נראה לשיטתם רב דסובר דשבועה הוה קנין רק בהודה או בטוען טענת גנב גזה"כ הוא דצריך לשלם מ"מ נראה דא"צ להחזיר החפץ כי קנה בשבועה רק דלא נפטר מלשלם בהודה או בטוען טענת גנב ובטוען טענת אבד א"צ לשלם כלל דולקח בעליו ולא ישלם כתיב א"כ קנה הגזלן החמץ והוא שלו ולכך אסור בהנאה ועדיף משאר גזלן ועיין בתשובות נוב"י חלק או"ח (סי' כ') והבן. ושוב ראיתי דצ"ע להחליט הדבר דלרב קנה בשבועה החפץ רק דצריך לשלם ממון דהא כתיב והשיב את הגזלה אשר גזל בהודה שנשבע לשקר א"כ גזה"כ הוא דאינו קונה החפץ ג"כ בשבועה ולא עדיף האי גזלן בשבועה משאר גזל דעלמא ועיקר כתירוצו של הח"י:

בהאי סוגיא דב"ק דבעי רבא גזל חמץ ועבר עליו הפסח ונשבע אם יכול לומר הש"ל ומסיק הש"ס דא"י לומר הש"ל עמד המשנה למלך (בפ"ג מה' גזילה ה"ג) דאמאי השמיט הרי"ף האיבעיא דהא נ"מ לדידן לענין קרן והרא"ש כתב האיבעיא וכתב דלא מכפר ליה עד דמשלם ממונא מעליא ולפי דעת הישו"ש הנ"ל דהא דבעי רבא מיירי כשנשבע לאחר שנאסר החמץ י"ל דהא דכתב הרא"ש דלא נתכפר לי' עד דמשלם ממונא מעליא אין הטעם כשנשבע צריך לשלם מטעם השבועה כי דוקא בגזל הגר דהוי מתנה צריך לשלם קרן מעליא רק לכך א"י לומר הש"ל דהא הש"ס הקשה (דף ס"ו) לרבה דסובר דיאוש קונה אמאי יכול לומר הש"ל דהא קני ומשני הש"ס כי אמרינן יאוש קונה זה מתיאש וזה רוצה לקנות האי זה מתיאש וזה אינו רוצה לקנות כיון דנאסר החמץ אינו רוצה לקנות

ובכאן מיירי שנשבע לאחר שנאסר וחזינן דרוצה בחמץ לאחר האיסור א"כ קנה בהיאוש ולפ"ז הרא"ש דפוסק לחומרא דיאוש קונה שפיר פסק דאינו מתכפר ליה עד דמשלם ממונא מעלי' אבל הרי"ף דפסק דיאוש אינו קונה לגמרי וס"ל דאיבעיא דרבא הוא רק לענין חומש ואשם אבל לא דצריך לשלם דלא זה ממונא מעליא. אך עדיין אין זה מעלה ארוכה לשיטת הראב"ד (בפ"ג מה' חמץ) דסובר דהא דצריך לשלם קרן חומש ואשם בגזל חמץ ועבר עליו הפסח ונשבע עליו דדוקא אם ההוא דמודה דכפר בי' אינו תותי ידיה ואפשר דמיגנב או דמתאבד אבל אם האי מילתא אתי תותי ידיה דמצי לאהדורי לאלתר פטור דלאו ממונא קא כפר בי' והיש"ש כתב שטעה טעות גדול דהיינו דוקא בשאר גנבות והוא אמר ש"ח מוקי הש"ס כשעמד באגם דאם הוא תותי ידיה לא כפר לי' מידי אבל גבי חמץ דכפרו מה לי בביתו מה לי באגם עיי"ש. ואני אומר דחלילה לחשוד מאורן של ישראל ומאורן דתלמודא הראב"ד ז"ל שטעה טעות גדול בסברת היש"ש אך סברת הראב"ד ז"ל דהנה היה קשה להראב"ד דאי אמרינן דחייב מטעם דאילו מגנב או מתאבד ממונא בעי שלומי ליה הוי כפירת ממון הא דבר הגורם לממון לאו כממון דמי לענין שבועת העדות ומ"ש שבועת העדות משבועת הפקדון. ולזה סובר דהכא לאו מטעם גורם לממון אתינן עלה רק דכאן הוי השבועה כפירת ממון דירא להודות אולי נגנב החפץ ויצטרך לשלם וזה ניחא אם אין חמץ בעין הוי השבועה כפירת ממון דירא להודות אולי נגנב ויצטרך לשלם כופר בשבועתו תביעת ממון לדעתו אבל אם החמץ בעין ואינו רוצה להחזיר אינו כופר ממון רק דבר הגורם לממון ודבר הגורם לממון לאו כממון דמי והבן כי הוא ת"ל סברא אמיתית בדעת הראב"ד ולפ"ז אין ראיה משבועה אשר רצה לקנות החמץ דאיסורא רק דלכך נשבע כי ירא להודות אולי נגנב א"כ אינו רוצה לקנות החמץ ולא קנה ביאוש ומ"מ סובר הרא"ש דצריך לשלם ממון מעליא וקשה קושית המשנה למלך והיש"ש דא"כ מאי מבעי' לי' לש"ס כהנים בגזל הגר אי הוי מקבל מתנות או יורשין דמאי נ"מ דאף אי יורשין הוי צריך לשלם ממון מעלי' דהא גם לנגזל צריך לשלם אחר השבועה ממונא מעליא ולזה כתב היש"ש והמשנה למלך דהא בכהנים בנכסי הגר מיירי כשלא נשבע אף דאינו משלם חומש ואשם מ"מ צריך להוציא הגזילה מתחת ידו וכן הוא סברת ב"י שם והמשנה למלך השיג שם וסובר דדוקא דנשבע צריך ליתן לכהנים אבל כשלא נשבע א"צ ליתן כלל לכהנים: ולכאורה נראה ראיה לדעת הסברא דאף דלא נשבע צריך ליתן לכהנים דהנה במכות (דף ט"ו) הקשה דהא איכא גזל ורחמנא אמר לא תגזול והשיב את הגזלה משכון דרחמנא אמר לא תבוא אל ביתו לעבוט השב תשיב לו את העבוט משכחת בקיימו ולא קיימו ביטלו ולא ביטלו פירש"י שישרפו

ומשני התם כיון דחייב בתשלומין אין לוקה ומשלם מתקיף לה ר"ז הא איכא משכון של גר ומת הגר ואמאי לא הקשה ר"ז מגזל ג"כ הא איכא גזל הגר א"ו דבגזל הגר צריך ליתן לכהנים שייך שפיר אין לוקה ומשלם ומוכח כדעה זו לכאורה אך מדעת הפוסקים משמע כדעת המשנה למלך דרק בנשבע צריך ליתן לכהנים א"כ קשה קושיות הנ"ל. ונלענ"ד דסובר הרא"ש כדעת התוס' ב"מ (דף ל"ז) בד"ה התם שהקשו וא"ת הא דפריך אמתניתין דקתני הגוזל את חבירו שו"פ ונשבע לו יוליכנו אחריו למדי ומוקי כר"ט מאי אירי' נשבע אפילו הודה נמי מאי פריך הא מוקי ברייתא דמודה ר"ט בבא לצאת ידי שמים וי"ל מתניתין דהתם מיירי לצאת י"ש להביא קרבן וקאמר אם רצה להביא קרבן צריך להביא גזילתו למדי. א"כ בנשבע אם רצה להביא קרבן צריך לשלם ממונא מעלי' דאם אין קרן אין חומש ואשם אבל אם אינו רוצה להביא קרבן אין כופין אותו לשלם ממונא מעליא כמו דאין כופין אותו להביא הגזילה למדי ולזה מבעי' לי' להש"ס כהנים בגזל הגר אי מקבל מתנה הוי והוא מן מתנות כהנים כופין אותו בע"כ כמו דכופין אותו על כל מתנות כהונה כמבואר בר"ן ר"פ הזרוע או דיורשין הוי אם אינו רוצה א"צ לשלם ממונא מעליא וזה שדייק הרא"ש בלישנא ולא מתכפר לי' עד דמשלם ממון דהיינו שאין לו כפרה אבל לא שכופין אותו לשלם אך שיטת הרמב"ם (בפ"ג מה' גזילה) נראה דחייב לשלם בנשבע קרן וחומש ואשם כמו אם נאבד חמץ ובפ"ח מה' גזילה ואבידה כתב דכהנים בגזל הגר הוי מקבל מתנה וגזל חמץ ועבר עליו הפסח חייב ליתן לכהנים את דמיו כשעת הגזילה ואילו היה הגר קיים הי' אומר לו הש"ל כמו שבארנו סובר דא"צ לשלם וא"כ צ"ל דבפ"ח מיירי כשלא נשבע כסברת הי"ש ולא כסברת הרשב"א הובא במ"ל פ"ח מה' גזילה הלכה ב':

הנה נוכל ליישב אמאי לא הביא הרי"ף הא דאבעי' בגזל חמץ ונשבע כתב הש"ך (ס"ק ט') כל גזילות וחבלות דנין רק הקנס מגזילות וחבלות אין דנין דל"ש הקנס מגזילות. והנה הא דקנס לא שכיח כי קנס הגזילות אינו רק עפ"י עדים שיהיה להם דו"ח ולזה ל"ש אבל גוף הגזילות שכיח. ולכאורה קשה דהא המחבר וכן הרמב"ם כתבו דברים שאין בהם ח"כ אע"פ שהם מצוים כגון תשלומי כפל אין דנין מוכח דגם הקנס שכיח ועוד דאיך משכחת בגזילות קנס בחבלות הוא דיש קנס לשיטת הרמב"ם (בפ"ה מה' חובל ומזיק) אבל בגזילות מאי קנס איכא ואפשר לענין תשלומי חומש דתשלומי חומש אין דנין כמ"ש בסמ"ע (ס"ק ז') ובזה ניחא נוסחאות הטור והש"ך והרמב"ם (בפ"ה מה' חובל ומזיק) מי שגנב או גזל מגבין ממנו הקרן בלבד ולא התוספת דהיינו החומש ומתרץ ג"כ קושית המ"ל (בפ"ג מה' גזילה) דהא דאמר רבא גזל חמץ ועבר עליו הפסח אומר לו

הש"ל בעי רבא נשבע עליו מהו מי אמרינן כיון דאי מגנב בעי שלומי ליה ממונא קא כפר לי' או דילמא השתא מיהת הא מנח ועפרא בעלמא הוא וכתב דיש להסתפק אם האיבעיא הוא אם דוקא לענין קרבן אשם כדין כל הנשבע לשקר או דילמא כיון דחייב קרבן חייב נמי לשלם את הקרן מדמי חמץ מעליא והסברא נותנת לזה שהרי לא מצינו בשום מקום קרבן בלא תשלומין דקרן והרא"ש בפסקיו הביא בעיא זו דרבא וסיים וכתב לא מכפר לי' עד דמשלם דמי חמץ מעליא א"כ יש לתמוה על הרי"ף דילמא לא הביא דין זה דרבא דנ"מ בזמן הזה לענין דלא מצי למימר הש"ל ע"ש שהאריך ובזה ניחא דגזילה כזו דהיינו שנשבע לשקר ויודה לא שכיח אין דנין בזמן הזה לענין הקרן דמשלם דמי מעליא דכיון דכל גזלן יוכל לומר הרי שלך לפניך רק בכאן תשלומין דמי מעליא מחמת שהנשבע הודה ובזה אין דנין כמו שאין דנין החומש:

מו"ח זצ"ל כתב (בס"ק א') דלפמ"ש הר"ן בנדרים (דף מ"ו) דאפילו בחצר שיש בו דין חלוקה שמותרין אחר החלוקה דאף ע"ג דקי"ל דבדאורייתא אין ברירה אפ"ה אנן סהדי שע"מ כן נשתתפו שלא יוכל אחד מהם לאוסרה על: חבירו בענין שתהא נאסרת עליו לאחר חלוקה וכתב דמסתמא גם במטלטלין הדין כן:

והנה בשיטה מקובצת כתב בר"פ שנים אוחזין בטלית זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי זה ישבע שאין לו בה פחות מג' חלקים וזה ישבע שאין לו בה פחות מרביע וכתב הרא"ש ז"ל מן הדין הי' לו ליטול החצי שחבירו מודה לו בלא שבועה אלא שלא יכול לכלול שום רמאות בשבועתו לפי שהאומר חציה שלי אע"פ שמודה לחבירו בחציה אינו מודה לו בחצי מסוים אלא שותפין הם בכל הטלית ואף אם תחלוק הטלית כל חצי וחצי משותף בין שניהם ואם האומר כולה שלי יטול חצי בלא שבועה אף אם אין לו בטלית אלא חצי ישבע באמת על החצי האחר שאין לו בה פחות מחצי שהרי שניהם שותפין בשני החצאין לפיכך אעפ"י שנטל החצי האחד לעצמו כיון שלא נטל ע"מ להסתלק מחצי השני לא אבד זכותו מחצי השני וכשנשבע שאין לו בה פחות מחציה כדין הוא נשבע אלא שחייב להחזיר חצי מחציה הראשון שנטל. והנה מבואר (בסי' רס"ט) בסמ"ע דשנים שהגביהו מציאה כל אחד זכה עבורו ועבור חבירו חצי השני והוו שותפין דאי לאו דהגביה חבירו ג"כ לא היה קונה האחד אפילו החצי א"כ נשתתפו בשעת הגבהה א"כ נהי דהוא לא לקח החצי ודעתו להסתלק מ"מ בשעה שנעשו שותפין נעשה על דעת כן כאשר יחלוקו יהיה הוברר הדבר אשר החצי שלקח אחד נעשה שלו והחצי האחר הוא של חבירו א"כ הוי כמודה לו בדבר מסויים ואין כל חצי וחצי משותף בין שניהם כאשר ישבע שאין לו בהנשאר פחות מחצי ישבע על שקר. אך באמת הביא

הרמ"א (בסי' קל"ח) דאם הוא דבר הראוי לחלוק יכול ליטול החצי שמודה לו בלא שבועה ונשבע כל אחד אח"כ שאין לו בהנשאר פחות מחבירו והוא מהאי טעמא דכיון דנשתתפו על דעת כן כאשר יחלוקו יהיה לכל אחד למפרע אותו חצי שמגיע לידו א"כ נסתלק תיכף בחלוקה:

ולפ"ז יש לתרץ קושית התוס' אמאי בספק ויבם שבאו לחלוק בנכסי סבא ביבמות (דף ל"ח ע"א) דהוה יבם ודאי וספק ספק אין ספק מוציא מידי ודאי דהתם ל"ל לספק חזקת ממון כלל אבל האי כיון דתפס בה ודאי חולקא אית לי' בגווה דאנן סהדי דמה דתפס דידי' הוא:

וצריך לעיין דהא מוקמינן בש"ס דמתניתין מיירי כשאוחזין בשפת הטלית וכן מבואר בש"ע חו"מ (סי' קל"ח) אמאי נוטל החצי. ואנכי בעניי רציתי לומר דסברת רש"י כיון שיש בו החצי בודאי גם בחלק החצי הנשאר הוה ודאי מוחזק דרש"י בגיטין (דף מ"ז) כתב דאם אין ברירה אין לך בכל חטה וחטה שאין חצי טבל וחצי חולין והתוס' חולקין ע"ש. והנה אנן פסקינן כר"י דאחין שחולקין לקוחות הן ומחזירין זה לזה ביובל ולא אמרינן שהוברר לכל אחד חלקו וכיון שהיבם יש לו בהנכסים חצי בודאי וחצי מתפשט בכל הנכסים א"כ אי אמרינן שיחלוקו ונתן להספק החצי גם בהחצי ההוא יש ליבם ודאי חלק בכל דבר ודבר ומה שנטל היבם החצי הוה ספק אם החזיר לו הספק בעד חלקו אשר להיבם תחת ידו דעלמא אין לו שום חלק בנכסים והוה כחיוב ודאי וספק בחזרה אבל אם נותנין להיבם כולו הספק בחיוב אם יש להספק כלום בהנכסים ולזה מיקרי היבם ודאי וגם בחצי השנית אבל בכאן טען החצי שלו ברי א"כ טוען אשר החזיר לו בעד חלקו לא מיקרי הטוען כולה שלי ודאי בחצי הטוען חצי שלי ועוד במציאה לא אמרינן אין ברירה כמבואר בר"ן בפרק השותפין והנה בהמגביה מציאה לחבירו אמרו דהוה כתופס לבע"ח במקום שחב לאחרים והקשה הריטב"א דהא ר"י סובר המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו כיון דמציאה הוה תופס במקום שחב לאחרים ור"י אית לי' דתופס לבע"ח במקום שחב לחבירו לא קנה ותירץ דר"י סובר המגביה מציאה לחבירו לא הוי חב לאחרים כיון שלא זכה בה אדם מוצא מציאה לאו חובה הוא ולבעלים נמי אינו חב כיון דאבודה ממנו ומצויה אצל כל אדם ונתייאש ממנה כאחד אחר הוא אצלה:

ולכאורה צריך להבין דאיך יכול לומר דמציאה הוא חב לאחרים דהנה הא דלא אמרינן מגו דזכי לנפשי' הטעם כיון דסוף סוף לא הגביה לעצמו וקשה דהא עדיין בידו לזכות לעצמו כיון דחבירו לא קנה מה חב לאחרים איכא. ונראה לפענ"ד דהא דמדמה הש"ס מוצא מציאה לחב לאחרים דהנה הקצה"ח ומו"ח זצ"ל בספריו ובמ"ק נ"מ כתבו דיאוש

אינו דומה להפקר דבהפקר פליגי ר"י ורבנן אי צריך לאתויי לרשות זוכה ואנן פסקינן כרבנן דהפקר א"צ לבא לרשות זוכה והוא בעצמו צריך לזכות בו מחדש אבל ביאוש לא מהני עד דאתי לרשות זוכה ואם נתיאש מאבדה ומצאה אח"כ אצלו יכול לזכות בו ויכול לחזור מהיאוש א"כ כאשר הוא נוטל המציאה עבור חבירו אי אמרינן דקנה חב להבעלים שא"י לחזור מהיאוש ולזה סברי דלא קנה דהוה חב לאחרים להבעלים ול"ק תו דהא המוצא יכול לזכות בו כיון דלא קנה בהגבהה ולא היה מהני היאוש הוה כאילו בא לידו קודם היאוש וא"י לזכות בו עוד ולזה צריך לומר בדעת ר"ת דר"י סובר דאי בעי זכי לנפשיה לא הוה כתופס לבע"ח:

והנה דעת הגדולים האלו דגם גזלן כאשר יאוש אינו קונה הוה כלא אתי ליד זוכה ולענ"ד נראה דבגזל פשיטא דאף דיאוש אינו קונה א"י לחזור מהיאוש אף דלא אתי לרשות זוכה דהנה בסוגיא דיאוש אמר רבה יאוש אמרו רבנן דקני מיהו לא ידעינן אי דאורייתא או דרבנן אי דאורייתא מידי דהוי אמצא אבידה וכו' או דילמא לא דמי לאבידה דכי אתא לידיה בהתירא אתי לידיה אבל האי דבאיסורא אתי לידיה מדרבנן הוא דאמרי רבנן נקנה מפני תקנת השבים ופירשו הראשונים האי חלוקא דבאיסורא אתי לידיה הוא דמיחייב בהשבה:

ולענ"ד להסביר הדבר דהנה הרמב"ם (בפ"א מה' גזילה) כתב גזל שו"פ עבר על לאו דלא תגזול ואין לוקין על לאו דהוי ניתק לעשה אע"פ שנשרף החפץ או נאבד מ"מ אין לוקין דהוי לאו הניתן לתשלומין היוצא מזה דגזל הוה לאו הניתק לעשה וכאשר מחזיר החפץ מקיים העשה של השבה אבל אם נשרף או נאבד א"י לקיים המ"ע רק הלאו הניתן לתשלומין מ"מ איסור דקאי קאי ועיין בפ' המשניות להרמב"ם בפ' אלו הן הלוקין דחשיב לאו הניתק לעשה ולאו הניתן לתשלומין לשנים כי לאו הניתק לעשה כשקיים העשה תיקן הלאו אבל לאו הניתן לתשלומין אינו מתקן בתשלומין הלאו ואע"פ שישלם הגזילה רשע מיקרי וכן המהרש"א ר"פ איזהו נשך כתב דגזל הוה ניתק לעשה ורבית ואונאה הוי לאו הניתן לתשלומין ומחלק בין לאו הניתק לעשה ולאו הניתן לתשלומין ואם אינו מחזיר אותו חפץ רק שקונה חפץ אחר כמוהו ומחזיר פשיטא דאינו מקיים מ"ע של השבה דאל"כ אמאי כתב הרמב"ם אע"פ שנשרף החפץ או נאבד מ"מ אין לוקין דהוה ניתן לתשלומין תיפוק ליה דאין לוקין דהא אפשר לו לקיים עדיין המ"ע של השבה לקנות חפץ כזה א"ו דאם אינו מחזיר הגזילה בעצמותו לא עדיף מה שמחזיר חפץ כמוהו מאילו מחזיר תשלומין ואי יאוש קונה החפץ דא"צ להחזיר אף אם מחזיר החפץ הוי כמו שקונה חפץ אחר ומחזיר דאינו מקיים העשה ולזה סובר רבה כיון דיאוש לא כתיב

בקרא בהדיא אינו קונה דאי יקנה לא יהיה בידו לקיים העשה של השבה ולא ריבה התורה קנינים בגזלן רק שנוי מפורש בקרא והשיב את הגזלה אשר גזל כעין שגזל:
ובזה ניחא דבתמורה (דף ד' ע"ב) גבי הא דרבא אמר מלתא דאמר רחמנא לא תעביד דאי עביד לא מהני הקשה הש"ס מהא דגזל עצים ועשאן כלים קנה אמאי יקנה בשינוי ועמדו המפרשים דהא נודע סברת המהרי"ט על הא דשוחט בשבת שחיטתו כשירה ולא אמרינן אי עביד לא מהני:
כיון שלא יתוקן האיסור א"כ מאי הקשה הש"ס מגזילה דהא אף אם שינוי אינו קונה לא יתוקן הלאו דלא תגזול שעבר ולפמ"ש ניחא דאי שינוי אינו קונה עדיין לא עבר על לא תגזול כי יכול לקיים העשה [עיין רש"י מכות (דף ט"ז) בסוגיא ביטלו ולא ביטלו קיימו ולא קיימו]. אבל אי אמרינן שינוי קונה לא יוכל לקיים עוד העשה כי אף אם יחזיר הוה כאילו קנה חפץ אחר דאינו מקיים העשה ועובר על לא תגזול ומשני הש"ס אשר גזל כמו שגזל כלומר שגזירת הכתוב הוא דאם נשתנה אינו מקיים העשה וקנהו. ומה נעמו בזה לפרש הש"ס ב"ק (דף ס"ח) דאר"ע מפני מה אמרה תורה טבח ומכר משלם ד' וה' מפני שנשתרש בחטא פירש"י עשה שרשין לחטא והוא כמו שכתבנו כי מקודם שטבח ומכר לא היה שורש לחטא דהיה יכול לקיים מ"ע והשיב אבל טבח ומכר לאתר יאוש אינו יכול לקיים העשה עוד ועשה שורש לחטא:
ובזה יש להבין דעת הב"י באה"ע (סי' כ"ח) דאפילו מאן דס"ל דקנין דרבנן נעשה קנין דאורייתא ואם מקדש אשה במעמד שלשתן מקודשת מדאורייתא מ"מ אי יאוש אינו קונה מדאורייתא אינה מקודשת רק מדרבנן דהא צריך להחזיר מדאורייתא [ועמדו בזה הישש"ש וב"ש ומו"ח הגאון זצ"ל בספרו קהלת יעקב]. ובזה הדבר נכון דהנה הא דתיקנו דיאוש קונה מטעם תקנת השבים בודאי שלא תיקנו שיהיה שלו לגמרי וע"כ אם ירצה האחד לעשות תשובה שלמה ולתקן הלאו בחזרת החפץ לא יהנה דהא כבר קנה קנין דרבנן הוי כקנין דאורייתא א"ו דתיקנו דאין כופין אותו להחזיר אם אינו רוצה אבל אם משיב הוי השבה גמורה א"כ לא הפקיעו חכז"ל לגמרי החפץ מהנגזל כי אם היו מפקיעים לגמרי לא היה ביד הגזלן אם ירצה להשיב הגזילה לתקן הלאו בתשובה גמורה וכיון דלא הפקיעו רק דתיקנו מפני תקנת השבים שלא לכוף להגזלן שישיב וקנין כזה אינו קונה שיהיה קנין מדאורייתא א"כ הא דיאוש אינו קונה בגזילה מטעם דצריך לקיים העשה של והשיב את הגזילה ולתקן הלאו ואם יאוש יהיה קנין לא קיים העשה ולא יתוקן הלאו כמו שמחזיר החפץ אחר כמוהו שקנה. ובזה יש להבין דהנה אף דיאוש אינו קונה מ"מ יאוש וש"ר קונה ולא מיבעי' למאן דסובר דחיובא דד' וה' במכירה היא

דומיא דטביחה דאהני מעשיו מהקרא מוכח דש"ר ויאוש הוה קנין כמבואר בב"ק (דף ס"ח) אלא אפילו לדידן דחיובא דד' וה' במכירה הוא בין לפני יאוש ובין לאחר יאוש מ"מ מוסכם דיאוש ושינוי רשות הוה קנין:

ולכאורה היה נראה דהא דיאוש ואח"כ ש"ר קונה כיון דלבטל ש"ר בא הדבר בהיתר והוה כמו אבידה לאחר יאוש אך לפ"ז קשה חדא דאמאי כשמקדש בגזל לאחר יאוש מקודשת דהוי יאוש וש"ר הא בקדושי אשה בעינן שיתן מכספו וכיון דיאוש אינו קונה אלא מחמת שבא לידה בהיתר הרי לא נתן הוא ועוד דאי אמרינן דקנין של בעל ש"ר הוא מטעם דאתי לידה בהיתרא אם קנה החפץ בקנין סודר או בחליפין לא מהני כיון דלא זכה הלוקח בהחפץ במשיכה כמו במציאה והגזלן א"י להקנות דהא לא קנה בהיאוש. ולכאורה מבואר בברייתא ב"ק (דף ע"ט) ת"ר גנב והקיף וגנב והחליף משלם תשלומי ד' וה' דלמאן דסובר דחיובא ד' וה' במכירה הוא לאחר יאוש דצריך שיהנה מעשיו דומי' דטביחה מוכח דגנב והחליף אף דלא משך הלוקח מ"מ קנה במה שמשך הגזלן החליפין ולא שייך לומר בהיתר אתי לידי' וכן קשה אמאי כתבו התוס' דגזל והקדיש הוה ש"ר וקנה ההקדש בשלמא בכל שינוי רשות דלוקח הרי הלוקח בעצמו קונה אותו ע"י משיכה כיון דלדידיה בהתירא אתי לידיה אבל הקדש דאינו אלא ע"י מקדיש ואינו שלו איך יכול לעשות השינוי רשות שיקנה ההקדש ועיין בקצה"ח (סי' שנ"ג) וכן קשה אמאי צריך רצון של הגזלן ואם תפס אחד בע"כ מהגזלן אינו קונה דהא אתי לידיה בהיתרא לאחר היאוש והא דכתבו התוס' ב"ק (דף ס"ט) דכיון דצריך להגזלן להחזיר החפץ הוה כמו באיסורא אתי לידיה קשה דאם משלם להגזלן ממון דיחזיר להנגזל יקנה החפץ ולזה נראה דכיון דיאוש אינו, קונה הוא מטעם דצריך לקיים מ"ע של והשיב ואם יקנה לא יהיה בידו לקיים העשה ולנתק הלאו של גזלה נראה דהנה בסנהדרין (דף ע"ג) סבירא לי' לרב דכל גזלן דעלמא אף בלא יאוש קונה החפץ תיכף בשעת גזילה והא דאינו יכול למוכרו משום דהתורה חייבו במ"ע להשיב ולהחזיר החפץ והשיב את הגזילה ורבא סובר הגזלן אינו קונה כלל הגזילה נ"מ לענין קלב"מ דלרב פטור אם הגזילה בעין דאם יחייבו הב"ד להשיב הוה ב' רשעיות רשעה אחת מיתה והשני שצריך לחזור עיין שם ברש"י:

ובזה יש לתרץ מה שקשה לכאורה דבב"מ (דף ז') ממעטינן מיאוש כי יקדיש את ביתו דגזל ולא נתיאשו הבעלים הנגזל אינו יכול להקדיש דהוי דבר שאינו ברשותו אבל להגזלן שאינו יכול להקדיש אינו צריך קרא כי מסברא ידעינן דאינו יכול להקדיש דבר שאינו שלו ובב"ק (דף ס"ח) ממעט הש"ס מה ביתו שלו אף כל שלו דהיינו שהגזלן אינו יכול להקדיש והנגזל יכול באמת להקדיש דס"ל הצנועין וכו' עיי"ש ולפמ"ש ניחא דהנה

למאן דס"ל דגזלן קונה החפץ תיכף בשעת גזילה והא דא"י למכרו כיון שהתורה שעבדו להשיב וצריך לקיים המ"ע של והשיב והו"א דיכול להקדיש דהנה בתרומה נטמאת מקיים מ"ע בהשבה ואומר לו הש"ל ולמאן דס"ל דהיזק שאינו ניכר לא שמי' היזק ואפילו אם טימא במזיד אינו חייב רק מדרבנן שלא יהא כל אחד וכו' כמבואר בגיטין (דף כ"ג) בתוס' שם א"כ אם הקדיש ג"כ יכול לקיים מ"ע של והשיב כי מה לי אם נטמא התרומה או שהקדיש החפץ כיון שאינו ניכר יכול לקיים השבה והו"א דיכול להקדיש ולזה אתי ביתו למעט דצריך להיות שלו לגמרי דומיא דביתו שלא יהיה שום חיוב עליו להחזיר ולהשיב מכ"ש לשיטת הפוסקים דס"ל דקדושת דמים מפקיע מידי שעבוד הוה אמינא כיון דקנה הגזילה רק שאינו יכול למכור דהתורה רמיא עליה מ"ע של והשיב. ולא גרע אפותיקו הו"א דיכול להקדיש דהקדש מפקיע מידי שעבוד ואתא קרא ביתו למעט שלא יכול להקדיש אבל למאן דסובר דגזלן אינו קונה החפץ ואינו שלו כלל א"צ דא"י להקדיש ואתי ביתו למעט דא"י להקדיש דבר שאינו ברשותו. עכ"פ חזינן דרב סובר דכל גזלן קונה החפץ שיהי' שלו רק דצריך להשיב דהתורה חייבו בהשבה א"כ נהי דרבא חולק וסובר דגזלן אינו קונה החפץ אבל לאחר יאוש נהי דיאוש אינו קונה שלא יצטרך להשיב ולהחזיר הגזילה מ"מ קונה ביאוש החפץ שיהיה שלו רק כשהוא ברשותו צריך לקיים והשיב אבל כשמכר המכירה קיימת דגם במ"ע והשיב יש לחלק בשני אופנים אופן אחד כיון שצריך לקיים מ"ע של והשיב יש להנגזל שעבוד על החפץ ולא מהני שום מכירה או הקדש להפקיע הדבר וזה לרב קודם יאוש דאף שקונה החפץ יש להבעלים שעבוד על החפץ וא"י למכור או להקדיש ואופן השני דמוטל על קרקפתא דגברא לקיים מ"ע של והשיב ולא נמשך הדבר על החפץ שיהיה שעבור על החפץ והנה כיון דש"ר לאחר יאוש קונה לכ"ע ע"כ דנהי דיאוש אינו קונה דהיינו שאינו קונה כמו שינוי שיהי' שלו לגמרי אבל עכ"פ קונה דהוא שלו רק שמחוייב להשיב אם נמצא בידו לקיים מ"ע של והשיב אבל אין שיעבוד להבעלים על החפץ כמו למ"ד שעבודא לאי דאורייתא ופריעת ב"ח מצוה ולזה אם מכר מהני כיון דהא דלא קנה ביאוש היינו שלא קנה שלא יצטרך להחזיר אם יש תחת ידו אבל לא שיהיה שעבוד על החפץ רק המצוה על קרקפתא להשיב גזילה ולזה א"י אתר לזכות בו בע"כ דגזלן אף אם ירצה לשלם ממון דלענין אחר שיקנה ולא יקיים המצוה של השבה בגזלן קנה בהיאוש ולא שייך לומר דאחר יאוש יקנה בלא רצון הגזלן דהגזלן לא קנה דבאיסור אתי לידיה דמחויב להשיב דנגד האחד אינו מחויב בהשבה א"כ כיין דנגד האחד קנה הגזלן מהני ש"ר ע"כ דקנה הגזילה: להפקיע הדבר משל בעלים אף דלא קנה כשהוא ת"י שלא יצטרך להשיב וכיון דקנה לענין זה שיהי'

בידו להפקיע מרשות הבעלים גם להקדיש יכול או כשמוכר בק"ס או בחליפין מפני דקנה לענין זה שיהיה בידו להפקיע הדבר מהנגזל. היוצא מדברינו דלמאן דסובר יאוש קונה הוא כמו דשינוי קונה דא"צ להשיב אף אם הגזילה תחת ידו ולמאן דסובר דיאוש אינו קונה היינו דאינו קונה שלא יצטרך להשיב אם יש תחת ידו כיון דלא מפרש בקרא דקנה ומצוה עליו להשיב לקיים מ"ע של והשיב אבל קנה שיהיה בידו להפקיע הדבר משל הבעלים במכירה או בנתינה כמו למאן דסובר שעבודא לאו דאורייתא רק דמצוה לפרוע כן בגזילה לאחר יאוש קונה שיהיה בידו להפקיע הדבר משל הבעלים במכירה או בנתינה כמו למאן דסובר שעבודא לאו דאורייתא רק דמצוה לפרוע כן בגזילה לאחר יאוש קונה שיהיה בידו למכור רק אם יש תחת ידו מחויב להשיב הגזילה לקיים מ"ע וזה שיטת רש"י ור"ת בגיטין, (דף נ"ה) דאף דיאוש אינו קונה היינו לקרבן אבל לכל מילי יאוש קונה דהיינו שקונה לענין שהרשות בידו להפקיע הדבר משל בעלים ולא כשיש תחת ידו ולזה פסול לקרבן כמו מפקיע בהקרבן המ"ע של והשיב אבל למאן דסובר דיאוש קונה לגמרי ואף אם יש ת"י אינו מחויב להחזיר גם לקרבן כשר:

ובזה יש להבין כמה דברים בסוגיא דיאוש דהנה בקדושין (דף נ"ב) אמר רב ש"מ קידשה בגזל אינה מקודשת כי סליק ר' זעירא אמרה להא שמעתא קמיה דרבי יוחנן אמר ליה מי אמר רב הכי והוא לא אמר והאמר ר' יוחנן גזל ולא נתיאשו הבעלים שניהם אינם יכולים להקדיש זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו הרי קא"ל מי אמר רב כוותיה והקשו בתוס' וכל הראשונים בשלמא ר' יוחנן אשמעינן דא"י להקדיש דבר שאינו ברשותו אבל רב מאי קמ"ל פשיטא שאינו שלו ומתניתין היא המציל מן הנהר אם נתיאש הרי אלו שלו ואם לא חייב להחזיר ולפמ"ש ניחא דהנה לרב דסובר דכל גזלן קונה הגזלה בגזלתו רק דהתורה חייבו במ"ע להשיב את הגזילה הו"א דיכול למכור ולהקדיש ולקדש בלא יאוש רק כשהחפץ ברשותו צריך להחזיר לו לקיים מ"ע דוהשיב קמ"ל רב דאינה מקודשת דכיון דהתורה רמיא עליה מ"ע להשיב יש להבעלים שעבוד על הגזילה והקשה בש"ס ור' יוחנן לא אמר הכי והא אמר ר' יוחנן גזל ולא נתיאשו הבעלים שניהם א"י להקדיש זה לפי שאינו שלו וזה לפי שא"ב וקשה מנין ידע דא"י להקדיש דבר שאינו ברשותו וצ"ל מביתו וקשה דהא ביתו צריכין שא"י להקדיש דבר שאינו שלו כסוגיא דב"ק (דף ס"ח) וצ"ל דעל שלו א"צ קרא דסברא הוא דא"י להקדיש דהא לא קנה החפץ א"כ ממילא דר' יוחנן סבר דא"י לקדש בגזל קודם יאוש ומתרץ הש"ס דאמר מי אמר רב כוותיה דלשיטת רב הו"ל למימר דיכול לקדש דהא רב סובר דהגזלן קונה החפץ ומ"מ אמר דאינה מקודשת דהתורה רמיא עלי' המצוה להשיב נמשך השעבוד מעל החפץ:

ובזה מתורץ ג"כ מה שהקשו התוס' בב"ק (דף מ"ח) דאמאי לא הקשה הש"ס על רב מקרבנו ולא הגזול וממשכבו ולא הגזול כמו שהקשה על רבה (דף ס"ו) כי מה תירצו כיון דרב מיירי במילי דגניבה הקשה הש"ס מגניבה ורבה דמיירי בגזילה הקשה הש"ס ממילא דגזילה לכאורה קשה דנהי דלרבה לא רצה הש"ס להקשות מברייתא שהקשה על רבה כיון דהברייתא קאי במילי דגניבה לא שייך כלל האי דינא בגזילה אבל על רב היה יכול להקשות מקרא דקרבנו ומשכבו למה לי למעט לפני יאוש כי לכאורה בודאי היכי דממעטינן קרבנו ולא הגזול ממעטינן נמי קרבנו ולא הגנוב ולפמ"ש ניחא דכיון דסובר רב דגזלן קונה החפץ בגזלתו רק למכור א"י דהתורה שיעבדו להחזיר והו"א שפיר דיכול להקדיש אף דממעטינן מביתו ראוי להקדיש הוא דוקא קדושת דמים שאינו מפקיע מידי שעבוד אב קדושת הגוף שמפקיע מידי שיעבוד יכול להקדיש אתא קרא לאשמעינן דא"י להקדיש וכן ממשכבו לא קשה כלל דהו"א דכיון שקנאו רק שצריך להשיב יכול ליחד הדבר לישיבה משא"כ לדידן דפסקינן דאין הגזלן קונה החפץ א"כ קרא לפני יאוש למה לי:

ועוד נראה לתרץ קושיית התוס' דלא הקשה על רב מקרבנו ולא הגזול וממשכבו ולא הגזול דהנה כיון דיאוש אינו קונה הטעם כיון דגזול הוי ניתק לעשה להשיב אם יקנה לא יקיים העשה לנתק הלאו ולכאורה נראה מהרמב"ם (בפ"א מהל' גניבה) שכתב כל הגונב ממון משו"פ ולמעלה עובר בלא תעשה שנאמר לא תגנוב ואין לוקין על לאו זה שניתן לתשלומין שהגנב חייבתו התורה לשלם ולא כתב כמו שכתב בהל' גזילה דאין לוקין שהרי הכתוב ניתקו לעשה שאם גזל חייב להחזיר שנאמר והשיב את הגזלה אשר גזל זו מצות עשה ואפי' שרף את הגזילה אינו לוקה שהרי הוא חייב לשלם דמים וכל לאו שניתן לתשלומין אין לוקין עליו מוכח דגניבה לא הוי כלל ניתק לעשה ולא כסברת ספר החרדים ועיין תוס' ב"ק (דף י"א) שהביא ירושלמי מנין שאין שמין לא לגנב ולא לגזלן אר"א ב"ר מעל חיים שנים ישלם עד כדון גניבה גזילה מנין ת"ל והשיב את הגזילה והוא כדעת הרמב"ם וכיון דגניבה לא הוי לאו הניתק לעשה לכך לא שייך לומר דבאיסורא אתא לידיה דאף אם לא יקנה לא יקיים הלאו ולכך סובר דקונה אבל בגזילה דהוי ניתק לעשה סובר רב דאין יאוש קונה ולכך לא מקשה על רב מהברייתא דקרבנו ולא הגזול וכיון דפירש"י דבאיסורא אתא לידיה דמחויב בהשבה לא קשה מה שהקשה פני יהושע בגיטין (דף ל"ח) בנתייאשתי מפלוני עבדו דקנה ביאוש דהא יאוש אינו קונה עיי"ש בשיטת רש"י בערובין (דף ס"ב) דשבאי אינו חייב בהשבה דגבי ישראל כתיב והשיב את הגזילה אשר גזל א"כ שפיר דקנה ביאוש ובלא"ה לא קשה קושית פנ"י בשיטת

רש"י בע"ז (דף ע"א) דהשבאי קונה הגזילה דקלב"מ ותוס' הקשו דהא אנן פסקינן כרבא בסנהדרין דכשהחפץ בעין אינו קונה בקלב"מ עיי"ש והא דקלב"מ אינו קונה כשהחפץ בעין דאין זה בכלל שתי רשעיות דאנן לא מחייבינן ליה רק רשעה אחת מיתה רק דצריך להחזיר דלא קנה וכל היכי דאיתא ברשותא דבעלים הוא כמבואר ברש"י סנהדרין (שם) ולפ"ז נראה בשבאי דקונה ביאוש דאי אמרת יאוש אינו קונה דבאיסורא אתי לידיה מחייבינן ליה שתי רשעיות אחת מיתה ואחת דלא קנה:

ונראה דגם דעת הרמב"ם דהגזלן יש לו בהגזילה קנין להפקיע הדבר מרשות בעלים לאחר היאוש ומקרי שלו. דהנה הרמב"ם (בפ"ח מהל' לולב הל' ט') כתב כל אלו שאמרנו שהם פסולין מפני מומין שבארנו או מפני גזל וגניבה הוא ביו"ט ראשון בלבד אבל ביו"ט שני ושאר הימים הכל כשר וקשה לכאורה דהא במקום שקנה האתרוג בשינוי גם מצוה הבאה בעבירה ליכא כדפסק המחבר והרמ"א (בסי' תרמ"ט) וע"כ דמיירי דלא קנה בשינוי א"כ פסול דגזל וגנב פסול מטעם דלא הוי לכם דבש"ס תירץ דלכך לא נקיט שאול לאשמעינן דסתם גזילה לא הוי יאוש בעלים דאי הוי יאוש בעלים הא קונה דסוגית הש"ס דיאוש קונה אבל לדידן דפסקינן דיאוש אינו קונה א"כ גזל או גנב פסול מטעם דלא הוי לכם ולזה נראה כיון דגזלן קנה החפץ ביאוש דרשות בידו להפקיע הגזילה מן הבעלים דנהי דאינו קונה שלא יצטרך להחזיר כשיש ברשותו כיון דעכ"פ קנהו לענין זה שבידו להפקיעו משל בעלים למכור ולהקדיש קרינן ביה לכם ועדיף ממתנה על מנת להחזיר:

בזה ניחא מה שעמד המ"א על המחבר דבסימן תרמ"ט סעיף א' כתב י"א דגזול אינו פסול אלא לעצמו אבל לאחרים כשר משאר ימים לבד ביום ראשון ובסעיף ד' כתב דפסול גנב וגזל אינו אלא ביום ראשון והוא סותר א"ע דבסעיף א' כתב דלגזלן פסול כל שבעה וכאן כתב דאינו פסול אלא ביום ראשון ולפמ"ש ניחא דבסעיף א' מיירי דלא הוי יאוש דאם הוה יאוש הוה כשר לאחר גם ביום ראשון:

וקודם יאוש הוה חפץ של בעלים לגמרי ועושה עבירה בנטילה פסול כל ז' אבל בסעי' ד' כתב דהפיסול בגזול וגנוב ע"כ מיירי לאחר יאוש דאין הפיסול מטעם דלא הוה לכם רק משום מהב"ע ולאחר היאוש שוב אינו עושה איסור במה שנוטל ולא אמרינן מצוה הבאה בעבירה בשאר ימים. ולהסביר הדבר יותר נראה דהנה כשקנה החפץ לגמרי לא הוי מהב"ע כמו שפסק המחבר שם ובמצוה דרבנן דעת הרמב"ם דלא אמרינן מהב"ע א"כ נהי דפסקינן דבאם קנה לגמרי לא הוי מהב"ע אפילו במצוה דאורייתא אבל אי יאוש אינו קונה לגמרי רק דיש לו קנין במקצת במצוה דאורייתא הוי מהב"ע אבל במצוה

דרבנן א הוי מהב"ע דלאחרים גם קודם יאוש לא הוי מהב"ע ע"פ סברת התוס' ב"ק (ר"פ הגוזל ומאכיל) דנהי דפסקינן כר"י דגזל ולא נתיאשו הבעלים רמ"ג מ"מ בש"ר ואח"כ יאוש אף דאינו קונה אינו חייב לשלם וע"כ דלא נעשה השני גזלן כיון שלא גזל מרשות הנגזל כי גם קודם היה ברשותו רק דחייב מטעם מזיק כשאוכל קודם יאוש א"כ לא הוי מהב"ע במה שנוטל כי אינו עושה גזילה בנטילה כיון דלא הוי ברשות בעלים בלא"ה רק כשאכל חייב מטעם מזיק או מטעם גזלן כי קודם האכילה היה של נגזל רק כשלא היה ברשותו ובמה שאוכל גזל את מה שהיה שלו (עיין בקצה"ח ובנ"מ סי' ל"ד):

במה שכתבנו דלשיטת רש"י בסנהדרין (דף ע"ג) דלרב קונה הגזלן הגזילה בגזילותו ס"ל דהתורה רמיא עליה חיוב להשיב ולזה צריך קרא דאינו יכול להקדיש את שאינו שלו ניחא הא דפירש רש"י בחולין (דף מ"א) אר"ה היתה בהמת חבירו רבוצה לפני ע"ז כיון ששחט בה סימן אחד אסרה פרש"י לא מבעיא עומדת דכשהגביה והרביצה קנאה בהגבהה ונעשית שלו והקשה תוס' דהא גזל ולא נתיאשו הבעלים שניהם אינם יכולים להקדיש זה לפי שאינו שלו וזה לפי ש"ב ולקמן נמי דא"ת אין אדם אוסר דבר שאינו שלו ופריך ליה מהמנסך דהא מנסך אגבהי' קניא ולפי"ז ניחא דר"ה אשמעינן ברבוצה דאם הגביה היה נעשה גזלן וגזלן קנה החפץ הו"א דיכול לאסור אף דלהקדיש אינו יכול כיון דהתורה ממעט מביתו אך זה ניחא לפי שיטת רב דס"ל דגזלן קונה הגזילה אבל לענין פסק הילכתא דגזל ולא נתייאשו הבעלים שניהם אינם יכולים להקדיש זה לפי ש"ש וזה לפי שא"ב וע"כ דס"ל דגזלן אינו קונה הגזילה ולא צריך למעוטי מביתו דבר ש"ש וממעטינן דבר שא"ב וכיון דהגזלן אינו קונה החפץ שפיר הקשה הש"ס לקמן ממנסך או כמו שכתב בתורת גיטין דהגביה ע"מ לנסכו כיון דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו הרי לא הגביה כדי להחזיקו כלל ולא נעשה כלל גזלן על היין: ולכאורה נראה דהא דנקיט ר"ה רבוצה לרבותא לפי מאי דמסיק הש"ס דאפילו אי אמרינן אדם אוסר דבר שאינו שלו בישראל אמרינן לצעורי קא מכוין כיון דיש לו היזק ולפ"ז נראה דיהיה חייב לשלם על ההיזק לא שייך לומר לצעורי קא מכוין דהא לא ציער לחבירו כלל רק לעצמו ואפילו אם אינו צריך לשלם כל ההיזק מ"מ לא שייך לומר לצעורי קא מכוין לשיטת רש"י א"כ נקיט ר"ה רבוצה לרבותא דאי כשהגביה אף דאמרינן אין אדם אוסר דבר ש"ש מ"מ נעשה נבילה לדעת הר"ן והרא"ה דהוא לא אסרה והוא לא שרי: ונלענ"ד נראה דמאן דס"ל דאדם יכול לאסור דבר שאינו שלו רק בישראל אמרינן לצעורי קא מכוין כ"ע מודה דאסור באכילה דנהי דמה דאמר ששחט לע"ז שיהיה אסור בהנאה אינו נאמן ואמרינן לצעורי קא מכוין אבל לענין איסור אכילה לא שייך לומר דלא מהימנינן

ליה דהא בשוחט דנאמן שכשירה הקשו בתוס' בהג"א אמאי מהימן עד אחד במקום דאיתחזק איסורא והוכיחו דהיכא דבידו נאמן א"כ כיון דלא אמר ששחט שחיטה כשירה ממילא אסור באכילה ועוד דהא לענין אכילה בידו לאסור לעשות אחד מאיסורי שחיטה א"כ נהי דלענין איסור הנאה אינו נאמן דאינו בידו לעשות כי אף אם ישחוט לע"ז אנן לא מהימנינן ליה דאמרינן כוון לצעורי אבל באכילה בודאי דאסור והא דפליג הרשב"א על הרא"ה וס"ל דמותר באכילה היינו למאן דס"ל דאין אדם יכול לאסור דבר ש"ש אף אי כוון לע"ז ומהימנינן ליה מ"מ אינו יכול לאסור א"כ גם באכילה ס"ל לרשב"א דמותר אבל אי הטעם משום לצעורי קא מכוין ואם היה נאמן היה אסור בודאי דאסור באכילה וכיון דאסור באכילה וצריך לשלם עכ"פ מה שעושה אותו איסור אכילה לא שייך לצעורי קא מכוין לכך יכול לאסור אבל ברבוצה א"צ לשלם כי הקלב"מ פוטר אותו ולא עשה הגבהה מקודם שיהיה חייב הו"א דאמרינן לצעורי קא מכוין אשמעינן ר"ה דלא אמרינן ויכול לאסור והא דהקשה הש"ס ממנסך דהא במנסך הוה היזק שאינו ניכר ולא שמיה היזק כלל רק דחכמים תקנו שלא יהיה כל אחד ואחד הולך ומנסך יינו של חבירו הקשה הש"ס שפיר דלמה לחכמים לעשות תקנה זו דהא אף אם מנסך לא יהיה נאסר כי אמרינן דלצעורי קא מכוין א"ו דאדם יכול לאסור ולא אמרינן לצעורי קא מכוין והוצרכו לתקנה שלא יהא כל אחד ואחד הולך וכן משנים אוחזין בסכין הקשה הש"ס דהתם על השחיטה א"צ לשלם כי רצון הבעלים שיהיה נשחט והא דאסרה מטעם שחושב לדבר פסול הוי היזק שאינו ניכר ולא מצינו שעשו בזה תקנה לשלם כמו טמא ומדמע ומנסך:

בזה יש להבין הפירוש המשניות להרמב"ם שבמתניתין דהמטמא והמדמע ומנסך שכתב מה שאומר המנסך אפשר זה על אחד משני דברים אחד מה שמערב יין נסך ביין של חבירו שהכל אסור כמו שיתבאר בע"ז בפרק האחרון והדרך השני שינסכהו לע"ז ודע שהיין אסור בזה הנסוך כשהי' מזיק בנזק ולא ידע שהוא חייב סקילה כשמנסך אותו לע"ז לפי שאם היה יודע ג"כ שהוא חייב סקילה לא היה חייב תשלומין לפי שהעיקר אצלנו אין אדם מת ומשלם והדברים מרפסין איגרא חדא דהא הש"ס מוקי למאי תני מנסך ממש דאין קלב"מ פטור דמדאגביה קניא ועוד דהא חייבי מיתת ב"ד פוטרין בשוגג ג"כ [וקושיא זו יש לתרץ עפ"י מ"ש לקמן סימן תנ"ד בשיטת רש"י ע"ש] ובזה ניחא דלא בא הרמב"ם לומר דלכך אין הקלב"מ פוטרו דכיון דלא ידע שהוא חייב מיתה דגם כשידע אין הקלב"מ פוטרו מדאגביה קניא ועוד ואפילו בלא ידע הקלב"מ פוטרו במיתת שוגגין רק כוונתו לתרץ דהנה בש"ס אמרינן מדאגביה קניא דפירש"י דאגביה ע"מ לגוזלו זה נימא דאם היין נאסר כולו דאגביה לאסור הוי מגביה לגזול אבל אי אמרינן לצעורי קא

מכוין ולא לאסור היין כלל לא נעשה כלל גזלן ואיך שייך מדאגביה קניא ותירץ דידע שהיין נאסר ולא ידע שהוא חייב מיתה וכיון שהוא מזיק בניזק יהיה חייב לא שייך לצעורי קא מכוין דהא לעצמו ציער דצריך לשלם אבל כשידע שהוא חייב מיתה א"כ ידע שאינו חייב לשלם והקלב"מ פוטרו ושייך לצעורי קא מכוין ולא נאסר היין כלל ולא רצה לאוקמי המתניתין דמיירי במומר כדמוקי הש"ס בחולין דכבר כתבו תוס' חולין (דף מ"א) דלהנך אמוראי דמוקי בישראל מומר הוי מצי למימר בהנזקין דמנסך היינו שנוגע בי וכיון דלא מוקי הש"ס בנוגע רק במנסך ממש ע"כ דלא מיירי בישראל מומר ותירץ הרמב"ם בתירוצו והא דלא מוקי הש"ס מנסך במומר ובנוגע בו נראה דכיון דהש"ס רצה לאוקמא אפי' אי סבר דקנסא מקנסא ילפינן וקשה קושיית הש"ש אמאי תני מנסך ותירץ דהו"א דקלב"מ א"כ לא היה יכול לאוקמא בנוגע דא"כ אמאי תני מנסך דהא יש ללמוד מן מטמא ובחולין סובר הש"ס דקנסא מקנסא לא ילפינן ואף אי מנסך בנגיעה צריך למילף [אך בגוף קושיית תוס' דלאוקמי מנסך בנגיעה יש לתרץ עפ"י סברת הר"ן בע"ז (דף נ"ט) אר"א האי מאן דנסכי לחמרא דישראל בכוונה אע"ג דלזבניה אסור מ"מ שרי למשקל דמי מהאי דניסך ליה מ"ט מקלי קלי ליה אר"א מנא אמינא לה וכו' ועיין שם בר"ן בפירושא דהאי סוגיא דפירש:

דאם נאסר היין מטעם נגיעה היה אסור לקבל מעות רק כיון דיכל לו לאסור מותר לו לקבל עי"ש והתוס' הקשו לשיטתם שם עיי"ש ודוק] נחזור לענינו דעכ"פ הגזלן קונה הגזילה ביאוש שהיה בידו להפקיע החפץ משל בעלים א"כ קנה שאין הבעלים יכולין לחזור מיאוש דלא כדעת מו"ח זצ"ל דנהי דצריך לבוא לרשות זוכה לענין זה שלא יהיה ביכולתו לחזור אתא לרשות זוכה של הגזלן אך לפ"ז עכ"פ הדין דיאוש צריך לבוא לרשות זוכה רק בגזילה כבר אתא לרשות זוכה הגזלן קנה ביאוש דא"י לחזור ובירושלמי נראה דיאוש הוא דומה להפקר לגמרי ואין צריך לבוא כלל לרשות זוכה:

והנה תוס' סוכה (דף ל') הביאו הירושלמי (בפ"ק דמס' ערלה) רשב"א אומר נוטע לרבים חייב בנוטע בתוך שלו ברשות הרבים פטור בגזל קרקע ויש קרקע נגזלת אר"א אע"פ שאין קרקע נגזלת יש יאוש לקרקע וכתבו בתוס' וכולה מילתא תמיה עיי"ש וכן הר"ש בפירושו תמה על הירושלמי ולע"ד נראה בכוונת הירושלמי דס"ל לרשב"א דהנוטע לרבים חייב בנטיעה בשל יחיד אבל כשהנוטע הוא לרבים ובקרקע של רבים פטור ואם נטע לשל רבים בקרקע גזולה ג"כ פטור והקשה דכי יש קרקע נגזלת א"כ נוטע לרבים בשל יחיד יחייב א"ר אילעי אע"פ שאין קרקע נגזלת מ"מ יש יאוש לקרקע וס"ל לירושלמי דיאוש אינו קונה דבאיסורא אתא לידיה והנה במטלטלין אף דיאוש אינו

קונה וש"ר לאחר יאוש קנה מ"מ לא הוי היאוש בהפקר כמ"ש תוס' ב"ק (דף ס"ט) דהא אסור לו לאחר להחזיק בהגזילה דצריך הגזלן להשיב הגזילה ובקרקע כיון שאין הקרקע נגזלת אין הגזלן חייב בהשבה וכמבואר בירושלמי ב"ק דהא דגזל שדה ונטלוהו מסיקים אם מחמת גזלן חייב אמר ר"י הלא אמרו אין קרקע נגזלת ולמה אמרו חייב להעמיד לו אחרת קנס קנסוהו א"כ כיון דאין הגזלן חייב להחזיר לו מדין תורה מי שזוכה לאחר יאוש קונה דמשום קנס שקנסוהו לגזלן ולא שייך להפקיעו מבעל ש"ר ולקנסו א"כ הוי השדה הפקר וכל אחד יכול לזכות ולא הוי הקרקע של יחיד דהא כל אדם יכול לזכות וסובר הירושלמי דיאוש מהני בקרקע או כשנשתקע שם בעלים א"כ מוכח דיאוש הוי כהפקר דאי צריך שיבוא לרשות זוכה לא הי' פטור דכיון דבידו לחזור ולא הוי הפקר כמו שכתב מו"ח הגאון זצ"ל לענין מעשר:

אך גוף סברת רש"י בשותפות לא אמרינן לצעורי קא מכוין כיון דיש לו היזק צריך ישוב מהא בגיטין (דף נ"ה) התם איכא למימר טעות בד"ר ירמי' עיי"ש וצ"ע:

אמר המעתיק הן ראיתי לכתוב כאן עוד קצת חדושים מחולין (דף מ"א) בסוגיא דהשוחט חטאת בשבת בחוץ לע"ז הואיל דשייך קצת בענין איסור הנאה וגם מחמת מהות טוב הצגתי בסימן הזה:

גרסינן בחולין (דף מ"א) איתביה ר"נ לר"ה השוחט בשבת בחוץ לע"ז חייב לשלם חטאת ואי אמרת כיון ששחטה בה סימן אחד אוסרה בשחוטי חוץ לא ליחייב והקשו האחרונים דהא בשוחט להר אינו נאסר התקרובות מ"מ העובדו חייב א"כ לוקי הברייתא ששחט להר כמו דהוכיחו התוס' דלפני ע"ז לאו דוקא דאל"כ אמאי הקשה הש"ס אשחוטי חוץ לא ליחייב דלמא מירי ששחט שלא לפני ע"ז דלא מיתסר ומ"מ העובד חייב. ונראה דהנה תוס' ב"ק (דף ע"א) בד"ה איסורי הנאה כתבו דקושיית הש"ס אשחוטי חוץ לא לחייבו דכיון דאסרה לא חזי לפתח אהל מועד א"כ לא היה יכול לאוקמא בשוחט להר דהא לגבוה נאסר כמו שכתבו התוס' דהמשתחוה להר אבניו אסורין למזבח אבל אי אמרינן דאין נאסר רק כשנשחט לפני ע"ז שלא לפני ע"ז אינו נאסר גם לגבוה היה מותר והוכיחו תוס' שפיר:

בזה יש לתרץ מה שהקשו על הט"ז ביו"ד (סימן ב' ס"ק י"ד) דרצה להוכיח מדנקיט ר"ה סימן אחד דצריך לעשות מעשה נבילה דוקא אבל במידי שאינו עושה אותה נבילה לא נאסר דאפילו כל דהו לא מיקרי וקשה דא"כ מאי הקשה הש"ס מכדי ר"ה כמאן אמרה לשמעתין כעולא ועולא מעשה כל דהו קאמר כיון דצריך לעשות מעשה טריפה א"כ משכחת לה שפיר ששחט הקנה ולא נאסר עד אשר שחט הרוב וכולהו בהדי הדדי קאתי:

ונראה דהנה תוס' לקמן ד"ה ת"ש כתבו דאיך ילפינן מכלים דאחז דנאסר במעשה להדיוט דהא כלים דאחז נאסר לגבוה ומנ"ל דנאסר להדיוט ותירצו דכיון דכלים דאחז נאסרו אע"פ שלא עשה בהן אחז שום שינוי א"כ היכי דעביד מעשה גמור שהתחיל לשחוט אסר אף להדיוט א"כ אי לאו דר"ה הוה אמרינן דהא דאמר עולא הוא במעשה ממש להדיוט ולגבוה אוסר במעשה גמור כשעשה אותו טריפה ול"ק מהא דחייב שלש חטאות דמיירי בחטאת העוף אבל ר"ה דסובר דבמעשה טריפה נאסר להדיוט ע"כ דלגבוה אסור במעשה כל דהו כדמוכח מכלים דאחז דנאסרו לגבוה ולא להדיוט א"כ אשחוטי חוץ אמאי חייב. וראיתי בת' ר"ע איגר (סי' קס"ה) שהקשה לשיטת רש"י דאם שחט סימן אחד בחוץ וסימן אחד בפנים לדידן דפסקינן דישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף חייב רק כשנפסלה בשחיטה איגלאי מילתא למפרע דלא הוה שחיטה הוא רק אם נתנבלה בסוף אכל אם אירע פסול אחד בסימן השני חייב משום שחוטי חוץ דהא ישנו לשחיטה מתחילה ועד סוף כמבואר בתולין (דף כ"ט) א"כ בכאן לא נתנבלה רק דנשחט לע"ז ושחיטת ע"ז מיקרי שחיטה דהא שחט ראשון לע"ז ושני לשולחנו חייב משום אותו ואת בנו א"כ מה הקשה הש"ס משום שחוטי חוץ לא לחייבו ולענ"ד דלכך פירש"י בשחט לע"ז דפקע שם קדשי מזבח הכוונה כיון דנאסר להדיוט פקע קדושת מזבח ולא מיקרי שחיטת קדשים לבסוף ואינו חייב מטעם ישנו לשחיטה מתחילה ועד סוף משא"כ כשאירע פסול קדשים בסוף מיקרי קדשים פסולין חייב מטעם שחוטי חוץ דישנו לשחיטה מתחילה ועד סוף א"כ אם לא היה נאסר רק לגבוה ולא להדיוט שפיר לשיטת רש"י חייב משום שחוטי חוץ דישנו לשחיטה מתחילה ועד סוף ואי אפשר לומר לשיטת רש"י כמו שפירש תוס' דקושיית הש"ס הוא כיון שאינו ראוי לפתח אוהל מועד תוס' אזלי לשיטתם דגם אם אירע פסול בשחיטתו אמרינן איגלאי מילתא למפרע דלא הוה שחיטה:

ועוד הקשה בת' הנ"ל על קושיית תוס' ד"ה אי הכי הקשו דש"ס דייק לר"נ דסובר דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו מברייתא דקתני חטאת ולא תנא זבח דאדם יכול לאסור ומאי קושיא הא מתוקמא בחטאת בהמה והא דלא תני זבח לאפוקי שלמים וכתב רש"י דדיוק הש"ס הוא אמאי לא תני עולה א"כ בלא ר"ה היה יכול הש"ס להקשות אמאי תנא חטאת והקשה דמעיקרא בלא ר"ה היה סובר דבמעשה רבה יכול לאסור א"כ ניחא דנקט חטאת ולא עולה דבעולת עוף לא משכחת דהא בשחוטי חוץ לא מחייב רק בב' סימנים כיון דשחט סימן אחד נאסרה דהא סי' בעוף דהוי שחיטה מעליא היא מעשה רבה מש"ה נקט חטאת משכחת גם בעוף דבגמר סימן אחד דנאסר חייב ג"כ משום שחוטי חוץ:

ולענ"ד אפשר לומר דהא דסגי בעוף בשחיטת סימן אחד אין הטעם כי יצא חיותה דהא ילפינן דסגי בעוף בשחיטת סימן אחד מה דאיתקש לבהמה ולדגים ואי אמרינן דקים לן דיצא חיותה ממנה בשחיטת סימן אחד לא היה מהצורך ללמוד מהקישא והיה קשה קושיית הש"ס כי מיתה עומד ושוחט והא דהקשה הש"ס לעיל כי מתה עומד ומולק ופירש רש"י דהא ודאי עוף בחד סימן מת ואמאי מעכב השני הוא כשנשבר מפרקתה ורוב בשר עמה כמו דאיתא בר"ן בחדושי הש"ס (דף כ"ח) א"כ סימן אחד בעוף הוה רק מעשה נבילה כמו בבהמה רק אם שחט לע"ז:

ואי אמרת דאינו נאסר משום ע"ז מותר העוף באכילה דהתורה התירה בסימן אחד הוה מעשה גמור ולזה נאסר אבל כששחט לע"ז קדשים בחוץ אינו מותר באכילה מטעם שחיטת קדשים בחוץ לר"א הוה סימן אחד מעשה גמור שיהיה נאסר כמו דלא מהני שחיטת סימן אחד בבהמה. שוב ראיתי דליתא דהא הוה מעשה גמור דתיקון להוציא מידי נבילה ותוס' פסחים (דף ע"ג) סברי דאי טומאת ע"ז לאו דאורייתא הוה תיקון במה שמטהר בשחיטה מידי נבילה אך לכאורה יש לומר דהא דאמר בש"ס פסחים דזה הוה תיקון להוציא מידי טומאה הוא רק בבהמה כיון שמטמא במגע ובמשא אבל בעוף כיון שאינו מטמא רק בבית הבליעה וכשאסור לאכול מטעם ע"ז ושחוטי חוץ לא הוה תיקון במה שמטהרו מידי נבילה מ"מ יש לומר דהוה מעשה גמור אך באומר בגמר זביחה הוא עובדה אי הכי מאי איריא חטאת לאשמעינן זבח לכאורה צריך להבין דאי אמרינן ששחט סתם ובגמר זביחה שחט לע"ז נאסר השחיטה מטעם הוכיח סופו על תחילתו לרשב"ג דלעיל (דף ל"ט) ואי אמרינן שאמר בתחילת השחיטה דאין רצונו לעבוד רק בגמר שחיטה קשה דהא לר"י דס"ל דאם חשב בשעת שחיטה לזרוק דמה לע"ז אסור דמחשבין מעבודה לעבודה מכ"ש באותו עבודה אם חשב בתחילה על סוף דמהראוי להיות נאסר ונראה דמיירי שאמר בתחילת השחיטה דאין רצונו לעבוד רק בגמר שחיטה רק דהא דמחשבין מעבודה לעבודה ילפינן מפיגול ובפיגול מסקינן דאין מפגלין בחצי המתיר וצריך לפגל דוקא בשני הסימנין ולא בסימן אחד כמבואר בפסחים (דף ס"ג) א"כ הא דאסור לר"י כששוחט ע"מ לזרוק דמה לע"ז הוא דוקא בכולו מתיר אבל כשחשב בתחילת השחיטה על לבסוף לא נאסר עד לבסוף דתחילת השחיטה לא הוה רק חצי המתיר ולפ"ז קשה דלמא לכך לא תנא זבח דס"ל כר"מ דמפגלין בחצי המתיר ופירש תוס' בזבחים (דף ל') בד"ה סימן ראשון חוץ לזמנו דדוקא סימן אחד הוה חצי מתיר דמפגלין א"כ בזבח כיון שחשב בתחילת השחיטה בסימן אחד שיהיה סוף השחיטה לע"ז נאסר תיכף דכמו דמחשבין מעבודה לעבודה מחשבין מתחילת עבודה על סוף

עבודה אבל בעוף אינו יכול לפגל בשחיטת חצי סימן דלא הוה חצי מתיר ומשכחת לה באומר בגמר זביחה הוא עובדה וצ"ע קצת:

והנה לעיל הארכתי בסוגיא זו בענין יאוש מאותו ענין והנה תוס' הקשה ב"ק (דף ס"ו) קרבנו ולא הגזול ומסיק הש"ס דגזל קרבן דחבריה תימא דאי בחטאת אפילו הוא עצמו אם אכל חלב מאתמול אינו מתכפר באותו קרבן על חלב שאכל היום ואי בעולה ובשלמים והמוכר עולתו ושלמיו לא עשה כלום ולחומר הנושא נראה לענ"ד דהנה תמורה (דף כ"ז) וברמב"ם (פט"ו מה' מעשה הקרבנות הל' ח') היתה לו בהמה מעוברת ואמר אם תלד זכר הרי הוא עולה ילדה ב' זכרים אחד יקרב עולה והשני ימכור לצורך עולה ודמיו חולין פירש"י שם דעל שניהן חלה קדושת עולה מיהו לא נדר אלא אחד ואם גזל השני הוא דיאוש מהני וקנה הגזלן ואתא קרא קרבנו ולא הגזול: והנה יש לומר דהנה רש"י בפסחים (דף פ"ח) המוכר עולתו ושלמיו לא עשה ולא כלום פירש"י להתכפר בו אחר לא עשה ולא כלום דאין עולה קריבה אלא לשם בעלים הראשונים והטעם כמו דאין משנין מזבח לזבח כך אין משנין מבעלים לבעלים כמבואר ברמב"ם דאם שחט עולת ראובן לשם שמעון לא עלתה לא לראובן ולא לשמעון. והנה במפריש שתי אשמות או שתי חטאות או שני עולות לאחריות השני תרעה ותמכר ותבא בדמיו עולה לקיץ המזבח ואם היא קרבה בעצמה עולה כשרה דרעי' הוא רק מדרבנן ואפילו ניתק סובר התוס' (דף ע"ג) ובתמורה (דף י"ח) דהוה רק מדרבנן ולשיטת רש"י דניתק הוה מדאורייתא אם שחטו בפירוש לשם עולה הוה ניתק ונסכיה משל ציבור כמבואר בתמורה (דף כ') וברמב"ם (פ"ג מה' מעשה הקרבנות הל' ז') הוא דאם גזל ונתיאשו הבעלים קודם שנתכפר ונתכפר בשני אח"ז וקרב הגזלן העולה יהיה כשר כי נעקר שם הבעלים מהבעלים ונעשית של ציבור קמ"ל מקרבנו ולא הגזול אך יש לומר כיון דנעשית עולת צבור א"צ קרא דיאוש של נגזל לא מהני י"ל דמשכחת בנשיא שהקדיש שעיר לחטאת ועברה שנתו דהדין דרועה ויביא בדמיו עולה ומבואר בפסחים (דף צ"ד) בתוס' דבזה לא, יפלו דמיו לקיץ המזבח כיון שהדין דרועה פשיטא דאם הוא קרבה בעצמו עולה דכשירה דמ"ש שאר חטאת ואשם שניתק לרעי' מטעם עבודה או גזילה דכשירה והוא כיון דנעקר שם הזבח מזה הקרבן גם לא היה שם בעלים על הקרבן לשם עולה אם גזל ונתיאשו הבעלים יהיה כשר אתא קרבנו ולא הגזול לפסול כיון דסוף סוף הוא של הקדש ולא מהני היאוש:

ועוד יש לומר דעולה שנתחייב קודם מיתה מחויבין היורשין להביא כמבואר ברמב"ם (פ"א מה' מחוסרי כפרה הל' י"ג) ואם הביא היורש העולה וגזל אחד ונתיאש היורש אי

לאו קרא הו"א דהגזלן יצא דלאחר מיתה ליכא שינוי בעלים כדאיתא בזבחים (דף י"ז ע"ב) א"ר עולה הבאה לאחר מיתה שחטה בשינוי קודש פסולה בשינוי בעלים כשירה הו"א דהוא עולה של גזלן מחויבים היורשין להביא עולה אחרת קמ"ל קרבנו ולא הגזול ולא קנה הגזלן ועולה הבאה לאחר מיתה שעשאה שלא לשם בעלים עלתה לבעלים לשם חובה שאין בעלים לאחר מיתה כמבואר ברמב"ם (פט"ו מהלכות פסולי המוקדשין הל' ט"ו) ואי לאו הקרא קרבנו הו"א דכיון דמהני היאוש אין לומר במה שאין משנין מבעלים לבעלים:

דין מכירת חמץ הנהוג עתה:

והנה בדין זה לעיין הרבה אם מכירת חמץ כפי שקנה המקום או קניית חמץ ע"י שכירות משום חצירו מבואר בכאן דין דהא חצירות מטעם שליחות ואין שליחות לנכרי שהוא לישראל ולא לנכרי:

סעיף ג ואם מכרו או נתנו לעכו"ם שמחוץ לבית קודם הפסח אעפ"י שהישראל מכירו לעכו"ם ויודע בו שלא יגע בו כלל אלא ישמרנו לו עד לאחר הפסח ויחזור ויתננו לו מותר ובלבד שיתננו לו מפנה גמורה בלי שום תנאי או שימכרנו לו מכירה גמורה בדבר מועט אבל במתנה ע"מ להחזיר לא מהני: והנה לפרש ד' המחבר או שנתנו לעכו"ם שמחוץ לבית קודם פסח שהיינו שיוציא החמץ מן הבית כי עיקר קנין לנכרי במשיכה כאשר לא משך צריך להקנות לו המקום שהחמץ עומד עליו וקרקע אינה נקנה רק בשטר ולזה נהגו לכתוב שכירות על מכירת חמץ כדי שיקנה המקום וקניית חמץ ע"י שכירות או מכירת הקרקע הוא או מטעם חצרו החמץ עומר עליו או מטעם קנין אגב והנה מטעם חצר מפקפקים דהא חצר מטעם שליחות ואין שליחות לנכרי ויש מהפוסקים דהא דאין שליחות לנכרי הוא לדידן אבל נכרי לנכרי יכול להיות שליח וכ"כ המ"ב שהביא המ"א (ס"ק ד') דנכרי אינו נעשה שליח לישראל ולא ישראל לנכרי אבל נכרי לנכרי שהם שוין נעשה שליח לחבירו והמ"א הביא צ"ע דבירושלמי (פ"ו מהל' דמאי ובפ"א מהל' תרומה) מבואר דאין נכרי נעשה שליח לחבירו ולזה העלו האחרונים שלא להקנות בשכירות מקום מטעם חצר רק מתורת אגב וסמ"ע (סי' קפ"ח) כשהמשלח ושליח בענין אחד מהני בשליחות והש"ך (בסי' רמ"ג ס"ק ה) אבל נכרי לנכרי נעשה שליח ונ"מ לענין מכירת חמץ [כוונתו אי החצר מהני] וכ"כ בת' משאת בנימין בפשיטות עכ"ל ובב"ש אה"ע (סי' ה' ס"ק י"ט) בת"ה ש"מ דאפילו עכו"ם לעכו"ם אין שליחות דלא כמשאת בנימין והקצה"ח (סי' קפ"ח) כתב דראיית הב"ש מת"ה אינה ראיה דהת"ה מסופק אם הנכרי:

לנכרי שייך אין שליח לד"ע כמו בישראל או בעכו"ם יש שליח לד"ע או כאשר בישראל אין שליח לד"ע מכ"ש בכותי ע"ש אבל היכא דאין שליח לד"ע משמע דיש שליחות כה"ג וכדברי משאת בנימין בנה"מ (סי' קפ"ח) הביא הש"ך (מסי' רמ"ג) ע"ש:

ובמדרש רבה פ' בראשית (פ' ל"ד סי' י"ט) ע"י שליח שהרג את חבירו ע"י ופירש ביפ"ת דבישראל המשולח פטור מדיני אדם דאין שליח לד"ע ובבן נח חייב מבואר ספיקא דת"ה הביא בקצה"ח דבנכרי יש שליח לד"ע ולפי סברתו מכש"כ במקום שליחות בלא עבירה דנעשה שליח בשוין בפרשת דרכים (דרוש ב' י"ד) הקשה דהא במדרש רבה (פרשה א' סימן י"ז) ואמר בילדכן את העבריות למה צוה להרוג אותם ע"י המילדות כדי שלא יתבע ממנו ויפרע מהם ביפ"ת פירש מהם דהיינו מהמצריים דאינו מצוה בפירוש לעבדיו במה שאמר אח"כ כל הבן הילוד ודאי שיתבע הקב"ה דמם מידם ויפרע מהם משא"כ עכשיו דאין שליח לד"ע אעפ"י שמצות המלך עליהם שיהרגם כי לא צוה עליהם אלא ביקש מהם שיעשה בדרך צנעה כן דרך פיוס כמ"ש הרמב"ן עכ"ל יפ"ת א"כ סובר המדרש בשמות דאין שלית לד"ע עכ"פ יש להוכיח מהמדרש הנ"ל ג"כ כמ"ש הקצה"ח בדעת הת"ה דרק לדבר עבירה אין שליח אבל בלא ד"ע יש שליח בשוין:

י"ל דהמדרש בפ' שמות לא מתורת אין שליח לד"ע רק דסובר כמו שהאריך בפרשת דרכים (דרוש א') שהביא שהוא פלוגתא דתנאים ראשונים תוס' ורמב"ן (בפ' אמור) כתב כי מעת שבא אברהם בברית היה ישראל ובגוים לא יתחשב וכמ"ש בעשו דלמא ישראל מומר שאני ע"ש א"כ יצא מכלל בני נח מגיורת אברהם אין ישראל נעשה שליח לנכרי ולזה צוה המילדות א"כ מבואר במדרשים דבדומה נעשה שלוחין וכן הוא באו"ת (סי' ל"ב) וגם דעת הסמ"ע והש"ך והת"ה והאחרונים והקצה"ח ונ"מ סוברים דשוה בשוה נעשה שליח ויכול להקנות החמץ בתורת חצר:

ומבואר לפי דעת המדרש רבה שמבואר בשני מקומות נכרי שעושה שליח לחבירו וכן דעת הסמ"ע והש"ך והקצה"ח ונ"מ ואו"ת לדעת המ"ב ודעת הת"ה א"כ שכירות המקום במכירת חמץ להקנות מטעם קנין חצר ולדעת המ"א דאין שליחות גם בשוין וכן הוא בירושלמי שכירות המקום להקנות מתורת אגב והתומים (בסי' קכ"ג) כתב לא מצינו בשום דוכתא דקנין אגב יועיל בנכרי וגם בחמץ ובבכורות למה לא צוו המחברים להקנות אגב קרקע ש"מ דאינו מועיל גם מדוע לא צייתי ר"ת בהרשאה של נכרי להקנות אגב קרקע דהוא קנין הנהוג בהרשאה ובמקו"ח כתב דנהי דחצר אינו קונה לנכרי בתורת שליחות קונה לו מתורת יד כי רק בנכרי קטן דאין לו דעת אין החצר קונה מתורת יד אבל בגדול שיש לו ודעת קונה מטעם יד אע"פ שאינו עומד בצד החצר כיד אריכתא

דמי והביא בשם הר"ן ב"מ (דף י"א) במשנה ראה רצין אחר מציאה וכן הוא בש"מ שם בשם הרמב"ן והריטב"א ועוד כתב דהא דאין הנכרי קונה בכסף רק במשיכה הוא כשהחפצים מונחים ברשות המוכר אבל כשהחפצים מונחים ברשות הלוקח אף דלא עשה המשיכה המעות קונה דהא דלא קנה בכסף דוקא כשחזר המשיכה ולא גמר ומקני עד שמכניסו לרשותו אבל כשעומד בחצירו דלא מיחסר משיכה לרשותו המעות בעצמו קנין ונ"מ בין הני תרי טעמי לטעם הראשון דקנין הוא מטעם יד לדעת המחבר (בסי' ר') דגם במכירה ומתנה צריך להיות חצר משתמרת לקונה אינו מהני אם משכיר לו המקום שהחמץ עומד עליו בחדרו ותולה היריעה כנהוג כי אינה משתמרת לדעת הקונה לדעת הרמ"א דבמכר כאשר להמשכיר היא משתמרת מהני לקנין וקונה הנכרי ולטעם האחרון כשעומד ברשות הלוקח בסוף קנין נראה ברור דגם בחצר שאינה משתמרת קונה ומהני שכירות המקום ותלית היריעה והנה מנהגנו וכתב מטעם קנין אגב ג"כ ודלא כמ"ש התומים דאגב אינו קנין לעכו"ם והא דלא היו נוהגים בחמץ לכתוב אגב הוא כי התוס' בכתובות ר"פ אע"פ (דף נ"ד ע"ב) ד"ה אם רצה להוסיף וכן בב"ק (דף ק"ד) והא דכותבין בהרשאות להקנות לו ד' אמות קרקע אע"פ שאנו יודעין שאין לו קרקע כיון דמודה שיש לו הודאת בע"ד כמאה עדים דמי כשקנין הקרקע הוא מטעם הודאה ובחמץ לא מהני הודאה כמ"ש הט"ז יו"ד (סי' ק"ס ס"ק י"ד) שאינו מועיל לאפוקי האיסור שלו בשביל שקר שלו דמודה ובב"ק כותבין תוס' (דף ק"ד) וההוא דפרק הזהב גבי היה עומד בגורן דפריך ולקני ליה אגב ארעא ומשני דלית ליה ארעא התם מדאורייתא בעינן דאית ליה ארעא דאי לית ליה ארעא לא היו קרוין מעותיו מדאורייתא שיוכל לפדות בהן פירות מעשר שני אבי לענין לגבות כיון שהודה שיש לו והקנה לו אגב קרקע למה לא יגבה א"כ כשיש לו קרקע בשכירות קנין אגב קנין מעליא הוא לענין חמץ והא דרצה התומים לומר דבנכרי לא מהני קנין אגב והביא קצת ראיה דלמה לא צוה ר"ת בהרשאות של נכרי להקנות אג"ק דהא קנין הנהוג בהרשאה יותר מועיל לכמה דברים שאין קנין סודר מועיל בוקשה דהא ר"ת היה צריך לפסוק דקנין סודר מועיל דאל"כ במה היה קנה הקרקע שיקנה אגב המטלטלין ועוד דלאו כל מרשה יש לו קרקע ומטעם הודאה שכתב ר"ת הנה הודאת בע"ד דמהני אף שהוא קרוב אצל עצמו ילפינן כמ"ש רש"י בקדושין (דף ס"ה ע"ב) מדכתב אשר יאמר כי הוא זה הרי שסמך על מקצת הודאתו עיין בקצה"ח (סי' ל"ד וסי' רמ"א סעי' א') שהאריך וכתב בשבועת מודה במקצת ועל טענות נכרי אין משביעין לא מוכח דהודאת בע"ד כמאה עדים דמי נגד נכרי לא מהני הרשאה כשאין לו קרקע אבל כשיש לו מהני מדאורייתא כמ"ש תוס' ב"ק (דף ק"ד) והוא קנין חשוב

בחמץ וק"ס בחמץ נראה כמ"ש הש"ך דכן הוא בתרגום רות על הקרא (ד' ז') וזאת לפנים בישראל כתב דקנין הסודר בחליפין הוא ממנהגא וז"ל כהדא מנהגא בעידנא די מלקדמין מתנהגא בישראל בזמן דשקלן וטרן ופרקן ומחלפין חד מן חבריה שלא גברות נרתק יד ימינא ואושיט בו קנין לחבריה והרי נוהגין בית ישראל חד מן חבריה קודם סהדי מבואר בפירוש דקנין הוא מצד מנהג וגם דצריך להיות לפנים עדים ולא כדעת הרמב"ם דא"צ עדות רק כדעת הראב"ד עכ"פ מבואר בפירוש חד מן חבריה אבל בנכרי אין קנין סודר או חליפין קנין ושפיר נהגו דבמכירת חמץ ובבכור לא נוהגין בקנין סודר ובש"מ ב"ב (דף מ') קנין בפני שנים אמר אברהם לכאורה הא דאמרו קנין בפני שנים לא מפחד הכפירה אלא שאין מתקיים המעשה אלא בפני שנים אפילו הוא מודה לו כך כתב הגאון זצ"ל: ואני מוסיף על דבריו כי על תפיסת הסודר בלבד נאמר מפני שאין בו שום מו"מ שלא בעדים מחזי כחוכא וטלולא אבל בקנין החמור בקרא שלף איש נעלו ונתן לרעהו א"צ לעדות אלא מה שיודה לו ובתרגום נראה דהקרא ושלף נעלו ונתן לרעהו מיירי בקנין סודר דהתרגום מתרגם כל מקום שנאמר ונתן ויהב או מני כאן מתרגם ואושיט השטה אינו נתינת דבר לרשות אחר רק כמו ויושט לה המלך את שרביט הזהב ונראה דהתרגום סובר כמ"ש הראב"ד בש"מ דקנין צריך עדים לגוף המעשה ולזה תרגם יונתן ואושיט כי כאשר תרגם התעודה בישראל שצריך עדות כמו שפירש האבן עזרא אבל אם היה קנין חליפין ממש לא היה צריך עדות א"כ יש לומר דהא דכתב דהקנין הוא קנין מצד המנהג הוא בקנין סודר מה דנהגו בישראל מיד חבירו אבל ישראל עם נכרי אין קנין סודר כלל אבל בחליפין ממש גם בנכרי הוה קנין ולזה כתב ר"ת בקדושין (דף ח') דדרשו מכסף מקנתו דאין עבד נקנה בחליפין אבל שאר דברים הוה שפיר קנין בנכרי עם כל זה יש לומר דבחמץ לא נהגו בקנין גם בחליפין ממש בכלי כיון דבישראל אין חילוק בין קנין סודר לקנין חליפין ממש לא נהגו בחמץ בקנין ממש דאי ינהגו בקנין: חליפין ממש ינהגו גם בקנין סודר שאינו קנין כלל ובהראב"ד בהלכות שכתב דאין הכל מודים בקנין שא"צ עדות נראה ג"כ דהוא כדברי ובשיטה מקובצת ב"ב שהוא בקנין סודר עכ"פ שכירות המקום הוא קנין מטעם שליחות כי בשוין יש שליחות דהיינו נכרי לנכרי וקונה מצד שליחות בחצר המשתמר או גם בחצר שאינו משתמר ומוכר כי דעת אחרת מקנה או כיון שהוא ברשותו הכסף קונה כמ"ש במקור חיים או שקונה מטעם אגב כי כשיש להמקנה קרקע הוה קנין מדאורייתא ומהני במעשר שני ומהני ג"כ בחמץ כמ"ש תוס' ב"ב הנ"ל:

והנה במקומות דנוהגין למכור חמץ אצל ב"ד נראה דמוטב לעשות המכירה בש"ע הרב מלאדי זצ"ל כ' א"צ למכור החמץ להדיין רק מוטב לעשות בשליחות ולעשות המכירה עם ערב קבלן אך על גוף המכירה כתב במחצית השקל ולבי אומר לי דדוקא הקדמונים שהיה מכירת חמץ לגוי במקרה והיה המכירה בלב בין אצל ישראל המוכר ובין אצל הנכרי הקונה אבל עתה בעוה"ר הן רבים ע"ה שרק בעיניהם כמצות אנשים מלומדה ומנהג אבותיהם בידם וכ"ש שאין דעת הגוי לקנות כלל בעניותי הדבר קשה מאוד בעיני הרבה לכאורה היה נראה לעשות המכירה ע"מ להחזיר דמן הדין מכירה ע"מ להחזיר מהני בחמץ רק משום חומרא דחמץ ועדיף לעשות מכירה ע"מ להחזיר כי המכירה ע"מ להחזיר לא היה הערמה ולא מצד המקנה יצא מצד הקונה כי מכירה גמורה האי גברא ערטילאי אין בדעתו לקנות החמץ לחלוטין אבל כאשר יש בידו להחזירה למה לא יגמור לקנות דהיה בידו להחזירו עיין בנתיבות המשפט (סימן קצ"ז) בענין כוונה בקנין:

אמר המעתיק זה הפלפול בענין מכירת חמץ שנוהגין לעשות בקנין כסף ובשטר ובקנין אגב הוא מאחי הרב הגאון מו"ה אברהם זצ"ל שישב על כסא הוראתו בעיר ווארשא שלשים שנה ומחמת זה עלה על רעיוני להדפיס בסימן זה אחר פלפול מענין שכירות חמץ של אמ"ו הרב הגאון הצדיק זצ"ל כי עוד בחיים חייתו היה מגמתו ורצון אחי להדפיס הפלפול הזה בהגדת המחבר זכרון נפלאות מה שהדפיס אמ"ו הרב הגאון הצדיק זצ"ל בעצמו בחיים חייתו בשנת תר"מ ומחשבתו הטהור לא יצא אז לפועל מפני כמה וכמה טעמים כמוסים ועי"ז באתי אני המעתיק הצעיר לעשות רצון קדשו ולהעמיד זאת לפני בני גילי כי אמרו בירושלמי שקלים כל האומר שמועה בשם אומרו יראה בעל השמועה כאלו עומד לנגדו פירש אא"ז הרב הגאון האמיתי רשכב"ה זצ"ל בסידור דרך החיים כי מצינו לרז"ל בש"ס ובמדרשים לפעמים ר' פלוני בשם ר' פלוני כו' עד ששה פעמים או שבעה פעמים כי מאוד הקפידו לומר בשם אומרו כי אלו האמצעים אע"פ שלא חדשו תורה מאומה רק יצא דרך פיהם ד"ת כמשפך בעלמא מ"מ בעת אשר יאמרו שיצאה מפיהם כבר אז שפתי כולם ידובבו בקבר ויהנו מזה וז"ש שפת אמת תכון לעד וגו' ובפרט בדברי הלכה כאשר חבירו למד ממנו הלכה ועל טוב יזכר שמו בכל פעם ויברכהו ובשכר זה אזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות וימחה ה' דמעה מעל כל פנים ונזכה ונחיה ונראה לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא א"ס:

הנה בענין מכירת חמץ שנוהגין לעשות בקנין כסף ובשטר ובקנין אגב הנה שטר לא קני במטלטלין גם קנין כסף לא סמכינן במטלטלי להיות קונה הנכרי ולא נשאר רק קנין אגב ויש לדון טובא אם מהני דהתוס' בבא בתרא (דף נ"ד ע"ב) בד"ה נכרי מכי מטו זוזי

לידיה איסתלק ליה ועוד תניא התם מכסף מקנתו בכסף הוא נקנה ואינו נקנה בתבואה כלים דהיינו חליפין משמע דה"ה בשטר אינו נקנה דאפילו כל שוה כסף הוה ממעט התם מכסף אי לאו דכתיב ישיב לרבות שוה כסף ככסף אבל בעלמא אומר ר"ת דאדרבה אין קנינו של נכרי בכסף אלא במשיכה וכדר' יוחנן קיי"ל דדריש בבכורות (דף י"ג) מיד עמיתך בכסף הוא מיד נכרי במשיכה וכן בפ' בתרא דע"ז (דף ע"א) מסיק דמשיכה לנכרי קונה הא דקאמר הכא ונכרי מכי מטי זוזי לידיה איסתלק ליה היינו משום דמצינו בנכרי קנין כסף בעפרון ושטר ודאי לא קנה בנכרי משום דישראל גופיה לא קנה בשטרא אלא מספר המקנה דירמיה והתם ישראל הוה עכ"ל וא"כ כמו דלא קנה בשטר כן נמי אגב קרקע דילפינן מליתן להם אביהם מתנות ב"ק (דף י"ב) ושם בישראל מיירי אבל בנכרי י"ל דאינו קונה באגב וכן מבואר בתומים (סימן קכ"ג):

א"כ אין לנו על מה לסמוך שיהי' מהני מכירת חמץ לנכרי ויותר הי' טוב להקנות לנכרי בק"ס וכשיטת ר"ת ז"ל שכתבו התוס' בקידושין (דף ג' ע"א) ד"ה לאשה וכו' גבי נמכר לנכרי מכסף מקנתו בכסף נקנה ואין נקנה בתורת תבואה וכלים ומאי ניהו חליפין ש"מ דשאר דברים וקנין בחליפין לנכרי וכן הורגל ר"ת לשלוח הרשאה ביד נכרי והיה מקנה בחליפין וכו' עכ"ל ע"ש:

איברא דכבר הקשה הש"ך ז"ל (סי' קכ"ג) דאמאי לא נהגו למכור בק"ס בכור וחמץ ע"פ שיטת ר"ת דמהני ותירץ בתומים שם דענין ממון סומכין להקנות לנכרי כשיטת ר"ת אבל לענין איסור לא רצו לסמוך שיהי' מהני דהא לשיטת רש"י ז"ל ורשב"א שפירשו הא דקאמר בגמ' קדושין (דף י"ד ע"ב) אשכחן ע"ע הנמכר לנכרי הואיל וכל קנינו בכסף ופירש"י ז"ל שלא נאמרה בו משיכה במטלטלין והתוס' הקשו שם דהא בנכרי לא קני אלא משיכה לכן פירש ר"ת הואיל דכל קנינו של נכרי בע"ע בכסף ע"ש נמצא דלשיטת רש"י שפירשו דקאי על כל מילי א"כ גם בקנין חליפין לא קני הנכרי ע"ש בתומים: וזה הוא רק שלא לסמוך אק"מ לבד אבל אנו שמקילין לנכרי גם בכסף ובאגב הי' צריך להקנות גם בק"ס ולחוש לשיטת ר"ת דלא מהני כסף. בנכרי רק בק"ס ממ"נ יהי' מהני דלשיטת רש"י יש קנין לנכרי בכסף ולשיטת ר"ת הוא מהני הק"ס ואף שיש מקום לפלפל שיהי' מהני קנין אגב גבי נכרי אף לשיטת ר"ת אף דשטר לא מהני אבל קנין אגב מהני כמו שיתבאר בעזה"י אמנם להלכה נראה שיותר טוב להקנות גם בק"ס לחוש לשיטת התומים שכתב שגם קנין אגב לא מהני לפי דברי ר"ת ע"ש וזה מה שיש לדון שיהי' מהני קנין אגב דהנה תמוה מאוד שיטת ר"ת שהרי בקדושין (דף ג' ע"א) הוכיח ר"ת מכסף

מקנתו דאינו נקנה בחליפין ילפינן דשאר מילי קונה בנכרי ובב"ב הוכיח תוס' להיפך דשטר לא מהני בנכרי והדברים סתרי אהדדי וכן הוא בתומים (סימן קכ"ג):
ונראה לתרץ ויתיישב גם קושיית הש"ך שם שהקשה על ר"ת דדלמא להיפך מוכת מקנתו כמו דלא מהני קנין חליפין בעבד וכן בשאר מילי לא מהני חליפין בנכרי ונראה לתרץ דהתוס' בבבא מציעא (דף י"א ע"ב) ובערכין (דף כ"ט ע"ב ל' ע"א) כתבו דשאלה ושכירות אינו נקנה בחליפין כיון דהוי קנין לזמן אינו נקנה בחליפין וכתב בקה"ח (סימן קצ"ה) הקשה למה לי קרא למעט חליפין בעבד עברי תיפוק ליה דכל דבר החוזר לית ליה קנין חליפין ועבד עברי חוזר לעצמו בשש או ביובל ומתרץ דהא גופא קא משמע לן דכל דבר שסופו לחזור אינו נקנה בחליפין דילפינן מהא דכסף מקנתו דאינו נקנה בחליפין משום דהוי קנין לזמן דיוצא בשש וביובל מוכח מקנין שהוא רק לזמן אינו נקנה בקנין חליפין ולפ"ז ל"ק קושיית הש"ך דלא מצי למימר איפכא שיהי' ילפינן מהתם דאינו נקנה בחליפין הנכרי דז"א דהא הוי קנין לזמן ואף בישראל לא קני מהאי טעמא אף בשאר מילי בכהאי:
גוונא והי' צריך למיכתב מיעוט גבי דבר אחר ולא גבי עבד דהוי קנין לזמן אע"כ דבאמת קונה ק"ס בנכרי דמדכתב רחמנא מיעוט כסף מקנתו דאינו נקנה בחליפין בעבד משמע דבשאר מילי קנה בחליפין גם גבי נכרי ומיושב היטב קושיות הנ"ל דבשטר שפיר י"ל דיליף מהתם כמו דאינו נקנה בעבד בשטר דמיעט מכסף מקנתו כן נמי אינו קונה בנכרי בשטר אף בשאר מילי דקושיות הש"ך על נ"ק ואף בישראל נמי לא הי' צריך לקנות בשטר מזה הטעם דקרא מכסף מקנתו דקאי גם על עבד הנמכר לישראל כמ"ש הש"ך (סי' קכ"ג) רק כיון דכתיב ספר המקנה מוכח דמהני שטר בישראל אבל בנכרי י"ל דלא משום מיעוט דמכסף מקנתו ולפ"ז בקנין אגב דלא מיעט מכסף מקנתו דעבד אינו נקנה באגב מטעם אחר כמו דאמרי' בב"ק (דף י"ב) שפיר י"ל כמו דמצינו דקונה אגב קרקע בישראל כן י"ל דמהני גם בנכרי ובדברי התוס' הנ"ל דקנין לזמן אינו נקנה החליפין ישבתי בזה קושיית מהרש"א ז"ל ובקדושין (דף ב') שהקשה על תוס' שכתבו דהא דלא תנא מנינא בעבד עברי משום דלא איצטריך מידי למעוטי והקשה המהרש"א דהאי אינו נקנה בחליפין ואיכא למעוטי ולהנ"ל ניחא דל"ש למעט רק אם בכגון זה יועיל לא כן הכא דאינו מועיל בשום דבר אשר סופו להחזיר:
הנה לכאורה יש להקשות על ר"ת שהוכיח מכסף מקנתו דאינו נקנה בחליפין מוכח דבכל דוכתא מהני חליפין הא זה הוא אם פירות נקנה בחליפין אמרינן דאינו נקנה בתורת תבואה וכלים ומאי ניהו חליפין אבל לר"נ דאמר פירות אינו נקנה בחליפין

מוקמינן המיעוט על פחות משו"פ כמ"ש בגמ' קדושין (דף ח') ונראה דל"ק שהרי גם לר"נ יכול למעט חליפין מכסף מקנתו דאינו נקנה בתורת כלים בחליפין רק הגמ' פריך על הר"ן מהברייתא שהתנא קתני דאינו נקנה בתורת תבואה וכלים ואין יכול לומר דהתנא ממעט חליפין שהרי פירות אינו נקנה בחליפין להכי איצטריך הגמ' לאוקמא שהתנא ממעט פחות משו"פ אבל לפי האמת כמו דממעט מכסף מקנתו פחות משו"פ כן ממעטינן קנין חליפין תדע שהרי התוס' ב"ב (דף נ"ה) שהבאתי לעיל כתבו דממעט מכסף מקנתו ושטר דאפילו שו"כ הוי ממעטינן לולא שכתוב ישיב לרבות שו"פ דכל הקנינים שיכולים למעט מכסף מקנתו ממעטין דהי מנייהו מפקת נמצא דלפי האמת גם לר"נ ממעט מכסף מקנתו חליפין. עוד י"ל דמהני קנין אגב בנכרי ע"פ דברי התוס' בב"ק (דף י"ב) ד"ה אנא מתניתא ידענא דקנין אגב לא הוי רק מדרבנן י"ל דרבנן תקנו שיהי' מהני אף בנכרי. אמנם יש לדון בזה דהא התוס' בגיטין (דף כ"ד) כתבו דלא קתני דמעמד שלשתן בנכרי כיון דלא הוי רק מדרבנן לא הפקיעו ממון ישראל בתקנתם ליתן לנכרי ע"ש וא"כ לא מהני קנין אגב גבי נכרי ואפשר בחמץ כיון שהוא לטובת ישראל מהני גם בנכרי אך לפ"ז כיון דלא הוי רק מדרבנן י"ל דלא מהני לענין חמץ להפקיע איסור דאורייתא וזה הוי איסור דאורייתא כמ"ש בקונטרס אחרון מהרב זלה"ה בעהמ"ח ספרו ש"ע ומה גם לפי מה שכתב אא"ז הגאון האמיתי זצ"ל בספרו מקור חיים דקנין דרבנן הוי רק כמו הפקר דצריך אידך למזכי ביה אבל כל זמן שלא זכה בו לא הוי אלא הפקר ואף דהפקר הוי דאורייתא מ"מ הא הפ"מ הביא בשם הירושלמי דגם על חמץ של הפקר עובר עליו דהא דאתה רואה של אחרים הוא בעינו יכול לבערו אבל הפקר שיוכל לבערו עובר וא"כ כיון דקנין אגב לא הוי רק מדרבנן לא הוי רק כחמץ של הפקר ועובר עליו הישראל ואף שהמק"ח הקשה על הפ"י ב' קושיות לע"ד לא קשה כלל שהקושי' אחת היא אמר ר' אלעזר שני דברים אינו ברשותו ועשאן הכתוב כאלו הם ברשותו ולדברי הפ"י לא יהי' אלא חמץ של הפקר נמי יהי' עובר לע"ד דאדרבה שמזה ילפינן שיהיה עובר על חמץ של הפקר כיון דחזינן דעובר על חמץ שלו וע"כ דאוקמי' ברשותי' ואמרינן הטעם מפני שיכול לבערו כן נמי בחמץ של הפקר ברשותו מפני שיכול לבערו וקושי' הב' מהא דאמר ר"י לא זהו חמץ שמזהירין עליו בב"י דטובת הנאה אינו ממון והא אף בחמץ של הפקר עובר נמי ל"ק כלל שהרי הא דעובר על חמץ של הפקר הוא משום שיכול לבערו והתם הא אינו יכול לבערו כמו שפירש רש"י ז"ל שבא דלשרפו או להאכילו לכלבים אי אפשר ע"ש א"כ יש לומר כדברי הפ"י שעובר על חמץ של הפקר א"כ לא מהני קנין אגב או לא הוי רק מדרבנן דברי הירושלמי הנ"ל ישבתי לנכון דברי הרמב"ם ז"ל שכתוב

(בפ"א מה' חמץ) דאינו לוקה בחמץ בפסח רק כשחמצו בידים או קנה חמץ בפסח לוקה דעשה מעשה בידים הביא שם המל"מ קושי' דהא דהוי לאו הניתק לעשה דתשביתו ותירץ דמיירי בשביעי של פסח שחל להיות בשבת דאינו יכול לבער והקשו המפרשים דהא הרמב"ם ז"ל יכול לנקוט בקיבל אחריות על חמצו של נכרי דהוי מעשה וליכא עשה דתשביתו כמ"ש בתשו' שאגת ארי' שלא הי' צריך למינקט בקנה חמץ דלא משכחת לה בשביעי של פסח שחל בשבת. ונראה לתרץ דהנה קשה אמאי ליקנה בקנה חמץ בפסח הא כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני א"כ לא מהני הקנין ואין לומר דלקי משום דעובר אמימרא דרחמנא דז"א דאם הי' כותב בתורה שלא יקנה חמץ בפסח אז אם קנה אף שלא מהני הי' לוקה דעבר אמימרא דרחמנא אבל בחמץ שנאמר לא יראה לך וכו' ואתה רואה של אחרים וא"כ אם קנה חמץ אם לא מהני הוי של אחרים לא עבר כלל אמימרא דרחמנא ואמאי לוקה: ונראה ליישב דאמרינן בבא בתרא (דף נ"ה) אמר ר"י אמר שמואל נכסי נכרי הרי הן כמדבר ופירש שם רשב"ם ז"ל דמיירי כשקנה בכסף מכי מטו לידי' איסתלק לי' אף שלא קנה בכסף מנכרי מ"מ הנכרי איסתלק וישראל לא קני אלא בשטרא והוי הפקר עיי"ש א"כ גם כאן אף אם נימא דלא מהני מ"מ גם להנכרי לא הוי דהנכרי נסתלק משהגיע זוזי לידי' והוי הפקר:

והנה ידוע דברי מהרי"ט ז"ל ודברי אא"ז זצ"ל בספרו חוות דעת דהיכא שלא יתוקן האיסור לא אמרינן דלא מהני דרק היכא שיתוקן האיסור אם לא יהי' מהני אמרינן דלא מהני אבל אפילו היכא שלא יהי' מהני נמי יהיה עביד איסורא אזי לא אמרינן דמהני לכן השוחט בשבת שחיטתו כשירה דאף אי לא מהני נמי חייב משום נטילת נשמה וכיון שלא יתוקן האיסור לכן מהני ושחיטתו כשירה עיי"ש א"כ כיון דבחמץ של הפקר נמי עובר על ב"י ואף אי אמרינן לא מהני לא יתוקן האיסור דיהי' הפקר כנ"ל ואמרינן שוב דמהני הקנין והרי לקה ומיושב היטב דלא יכול הרמב"ם ז"ל למינקט בקבל עליו אחריות דאז באמת לא לקי כיון דלא מהני והוי חמץ של אחרים כנ"ל יתוקן האיסור דלא הוי הפקר אם אמרינן דלא מהני להכי אינו לוקה בקע"א. נחזור להנ"ל שנראה דיש להקנות לנכרי החמץ גם הק"ס. והנה ראיתי בספר אור חדש על קדושין (דף ח' ע"ב) הביא ראיה דלא כשיטת ר"ת שסובר שייך ק"ס הנכרי מהא דקאמר בגמרא פסחים (דף ל"א) דנכרי מישראל כ"ע לא קנה משכון וכתב בספר הנ"ל הטעם דתוס' סובר דמ"ד יצחק לא מתחייב על המשכון רק כש"ש והקשה התוס' בב"מ (דף פ"ה) אי חשיב קנין גמור אפילו באונסין מתחייב ואי לא חשיב קנין גמור לא יהי' אפילו ש"ש וכו' ותירצו ועוד דחליפין

יכול לעשות במשכון מה שלא הי' יכול לעשות במעות דאין מטעם נעשה חליפין עיי"ש ואם נימא דבנכרי אינו קונה בחליפין א"כ לא נתחייב כלל בשום אחריות עי"ש:
ולענ"ד תמוהין דבריו מאוד דלפ"ז אמאי בישראל שהלוה לנכרי על חמצו עובר משום דישראל מנכרי קונה משכון שהרי חמץ הוא פירי ולא עבדי חליפין א"כ לא נהנה ישראל ממשכון ואינו עליו אפילו כש"ש שיתחייב בגניבה ואבידה א"כ אמאי יהי' עובר הישראל. באמת כבר, הקשיתי: זאת לגיסי הרב הגאון החריף מו"ה דוד דוב מייזילש זצ"ל ב"ד דק"ק לאסק ותירץ לי בטוב טעם דאף דאינו חייב בגניבה ואבידה אפ"ה הוי שלו והקנין לא תליא אי הוה כש"ש אי כש"ח רק הקנין מדרבנן מדר"מ אף אי לא הוי כש"ש וכמו שכתבו התוס' בב"מ (דף צ"ו) ד"ה בעל בנכסי אשתו כו' ולפ"ז הלוקח בהמה לשלשים יום אע"ג דלאו שואל הוי ולא שוכר דבלשון מקח לקח מ"מ שומר חנם הוי עכ"ל הרי מבואר דחשיב קנין אף אילו הוי ש"ש רק קושית התוס' הוא בזה"ל אי חשיב כקנין גמור ודייקו התוס' בלישנא קנין גמור אי הוי קנין גמור יתחייב נמי באונסין ואי לא הוי קנין גמור אף דהוי כשלו כמו הלוקח בהמה לשלשים יום מ"מ אמאי הוי כש"ש ותירצו דחשוב הנאה במה שיוכל להקנות המשכון בתורת חליפין מזה הטעם הוי ש"ש ולהכי אף אי פירי לא עבדי חליפין אפ"ה עובר בישראל שהלוה מהנכרי דמ"מ חשיב קנין מדר' יצחק ודפח"ח ולפ"ז נסתרו דברי האור חדש שכתב הטעם דנכרי אינו קונה משכון משום דאינו נקנה בחליפין שהרי אף אי לא קנה בחליפין מ"מ הוי קנין כנ"ל אע"כ דטעמא אחרינא הוא הא דלא קנה משכון הנכרי מישראל משום דל"ש ביה ולך תהיה צדקה ויש לומר כשיטת הר"ת הנ"ל דהנכרי קונה בק"ס כנ"ל:
מבואר בנחלת שבעה אצל מכירת חמץ קנין סודר וראיתי בס' חתם סופר חלק יו"ד (סימן ש"ו) שהביא תשו' עה"ג שמפקפק על קנין אגב שאין דעת העכו"ם סומכים לקנות וכתב הגאון בספר חתם סופר רק בקנין דרבנן צריך דעת הנכרי לקנות והביא ראיה מנמוקי יוסף מראה את המציאה גלי דעתו דלא ניחא לי' לקנות בד' אמות וכתב בנמוקי יוסף כיון דתקנת חכמים הוא אמנם בקנין דאורייתא אפילו אין דעתו של גוי לקנות קונה עיי"ש וכמו שיסביר להנכרי הקנין אגב כן יכול להסביר להנכרי הקנין סודר לכן דעתו לעשות עם נכרי גם קנין סודר אצל מכירת חמץ כמו שמבואר בנוסח נחלת שבעה וכמו שהקשה הש"ך מדוע אינם עושים קנין סדר אצל בכור וחמץ ומתרץ התומים רק לעשות קנין סודר לבד לא נוכל לסמוך אמנם לעשות עם הקונים אחרים מדוע לא נעשה כמו שבארנו:
נוסח שטר הרשאה:

הנה אנחנו חתומי מטה הנקובים שמותינו בשטר השליחות ובניירות הן אותם שבאו עה"ח בחתימת ידם ממש והן שבאו על החתום במסה"ק או רק נקובים בשמותם עשינו את (פב"פ) להיות שלוחנו ומורשנו למכור כל מיני חמץ ותערובות חמץ הן שנתערב בהם ממש או טעם לבד וכל משקה ומאכל ככרות לחם וקמח וכל המינים ש"ש בהם תערובות חמץ או חמץ נוקשה ושמרים תבואות וסחורות כלים ושקים שנשתמשו בהם חמץ כמו כן למכור הפרות והבהמות וסוסים שיש לכל מי מאתנו כאשר יהי' נכתב ונרשם בשטר הדין ובניירות הדבקים וכן למכור המקומות השייכים לנו למכור את המקומות לחלוטין ולהשכיר מה שיש לנו בשכירות דהיינו המקומות והבנינים והחדרים והעליות והמרתפות ושפייכלערס וקאמערין רפת בקר ורחיים הן של מים או של רוח והאוויאטרעקעס או של יד או פאראווע וגם החנותים כאשר יהי' נכתב בשטר הדין ובניירות הדבקים והשענק שטובין גם מחזיקי השווייגין הן היינו פה העירה או מחוץ לעיר הכל אנו נותנים כת למכור או להשכיר על משך עשר יום מיום י"ד דר"ח ניסן דהאי שתא דלמטה הבע"ל היינו למכור לחלוטין ולהשכיר כנ"ל לכל מי שירצה למכור או להשכיר ותהא ידו כדינו ועשית ותהא לו רשות להעמיד מורשה אחר במקומו מורשה אתר מרשה עד ק' מורשים וכל מה שיעשה בענין המכירה והשכירות הרי כאלו עשינו בעצמנו ואין בידינו לטעון שום טענה או לומר לתקוני שדרתיך ולא לעוותי רק הרשות בידו לעשות כפי ראות עיניו ועלינו לאשר ולקיים את כל אשר יעשה אין כת רשות בידינו לעור שום טענה לא על השליח ולא על הקונה ועל השוכר ובפירוש הותנה ביניינו תנאי שאפילו יהי' אונאה כדי ביטול מקח אין בידינו לבטל או לטעון שום טענה על כל מה שיעשה ורשות בידו למכור במזומן או אפי' בהקפה אפי' דברים שאין דרכם ליתן בהקפה גם אנחנו הח"מ מחייבים את עצמנו למסור המפתחות לערל הקונה והשוכר הנקרא בשמו (פב"פ) אשר יקנה מהשליח ומורשה הנ"ל ובאם שלא נמסור את המפתחות הרשות ביד הקונה והשוכר הנ"ל לפתוח בעצמו בלי שום מחאה מצדנו או מצד הממשלה יר"ה. כללו של דבר כל מה שיעשה השליח ומורשה הנ"ל עלינו לאשר ולקיים ולא יגרע כחו בשום גריעותא בעולם רק הכל בתקפו ויש לשטר השליחות הזה כל תוקף ועוד נעשה הרשאה זו בקגא"ס את כל הנזכרים הנ"ל ויש להשטר הזה כל תוקף ועוז שיש לכל שטרי השליחות והרשאה שנעשה בקגא"ס לקיים את כל הנ"ל שלא לעורר שום טענה לבטל לגרוע שטר שליחות והרשאה או כולו או מקצתו ויכול לעשות המורשה הנ"ל בכל הנ"ל כאדם העושה בשלו ודלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי רק

הכל בתקפו ככל שטרי השליחות והרשאות העשויין כפי תקנות חכז"ל נעשה באופן היותר מועיל בד"ת ובצד הממשלה יר"ה ובביטול מודעא עד סוף כל המודעות:
שם העיר (פלוני) פרשה פלוני חודש (פלוני) שנת פלוני:
נוסח כ"ה מכל איש ואיש שיבא למכור החמין שלו יבא על החתום בנוסח הזה:
גם אנחנו הח"מ נותנים כ"ה (לפב"פ) להשכיר מקום (פלוני) (או מצד קרן פלוני) תחת נומר (פלוני) (או המקום אשר מושכר) מפלוני על משך עשרה ימים מיום דלמטה בעד סך (פלוני) ולמכור אגבן כל המינים המונחים שמה דהיינו.. ומקבל עלי כל הפונקטין המבואר בש"ש בלי גריעותא ולראיה באתי עה"ח פה (עיר פלוני) (יום פלוני) י"ד ניסן שנת (פלוני) לפ"ק: נוסח שטר השליחות:
בכח שטר השליחות שיש לי הח"מ מהאנשים הנקובים בשמותם על שטר הרשאה והשליחות הן אותן שבאו בעצמם על החתום והן שבאו על החתום במסה"ק או אותן שלא באו על החתום כלל רק שהזכירו בניירות הדבקים לשטר השליחות הנני מוכר מה שיש לי רשות למכור ומשכיר מה שיש לי רשות להשכיר להערל המוכ"ז (פב"פ) את כל המקומות והחדרים והשענק שטובין והמרתפות והשפייכלערס והקאממערין והעליות והחנותים והשטעלערס מקומות שכל מיני חמץ ותערובת חמץ הן בממשו או בטעמו לבד וחמץ נוקשה ויין שרף ואקאוויט שכר פשוט ושכר ביריש ופארטער וי"ש מחוק וכל מיני ארעק וליקער ושפריט וחטים שעורים ודגן ושמרים ולחם וקמח וחומץ וכל המינים הנזכרים בניירות הדבקים לשטר השליחות והמקומות הנזכרים שם שעשאו אותו שלית ומורשה למכור מקומותיהם הנזכרים בהניירות הדבקים בהשטר השליחות מכרתי להקונה הנ"ל כפי שוי' המוזכר שם ואותן שעשו אותו שליח להשכיר המקומות הנזכרים בניירות הדבקים לשטר השליחות והשכירות להערל המוכ"ז הנ"ל כפי שוי' המוזכר שם והמקומות שלא נזכרו דמי המכירה והשכירות יהי' כפי שמות הבקיאים אחד מהיהודים ואחד מהערלים וקבלתי מהערל המוכ"ז (פב"פ) על כל הנ"ל ערבון הנקרא זאדאטעק סך פלוני) מזומן כדי לקנות בו והמותר זקפתי עליו במלוה לשלם לו אחר הפסח הבע"ל ואגב המכירות ושכירות הקרקעות מכרתי לו בכח השליחות הנ"ל במכירה גמורה כל המינים הנזכרים בהניירות הדבוקים בשטר השליחות שמסרתי ליד הערל הקונה הנ"ל עד למדידה ולמשקל:
ולמנין דהיינו מה שצריך למדידה יהי' למדידה ומה שצריך למשקל יהי' למשקל ומה שצריך למנין ולמשקל ולמדידה והמנין יהי' הכל לאחר חג הפסח דהאי שעתא דלמטה הבע"ל ועשיתי נתינת יד עם הערל הקונה האנדשלאג על כל הנ"ל גם קבלתי ממנו כל

דמי המכירה והשכירות מהמקומות וממכירות המינים הנ"ל כי מזומן קבלתי מהערל הקונה המוכ"ז סך (פלוני) לערבון במזומן לקנין גמור והמותר זקפתי עליו במלוה לשלם לו מיד אחר הפסח הבע"ל נתן לי מו"ה (פב"פ) מפה (בלאנקיט) אשר כמה הסך הנ"ל מהמכירה ומהשכירות מקומות וממכירות הנ"ל אשר מכרתי לו כל המינים הנ"ל הסך שמגיע מערל הקונה בעד הנ"ל מחויב מו"ה (פב"פ) לשלם עבור הקונה הנ"ל בלי שום טענה ומענה ופ"פ שבעולם כפי שטר הערב קבלנות בחתימת יד ממש שיש ת"י ונכלל במכירה זאת גם מיני חמץ הנמצאים בהמקומות הנ"ל שלא נזכרו בניירות הדבוקים לשטר השליחות גם כן מכרתי להקונה הנ"ל גם אם יהי' להקונה הנ"ל איזה טענה בענין שכירות ומכירת המקומות או בענין מכירת חמץ מהמינים הנ"ל בפירוש הותנה שאין לו טענה עלי רק מוכרח לקבל כפי שיהי' או כפי אשר נכתב (בהאצענע) הדבוק להנייר והשענק הכל כאשר מוזכר בהשטר ההוא אני נותן ומוכר ושעבוד כל (הקאנטראקטין) וכל החובות מהאדנים להעמדת האקאוויט וכמו כן שכירות (הפרעפאנציע) (ושענק) הכל כאשר מוזכר בהשטר ההוא השכרתי ומכרתי להערל המוכ"ז וכל האחריות (הקאנטראקטין) [ודזערזאוועס] הוא על האחריות הערל הקונה המוכ"ז ומכל מינים הנזכרים הנ"ל ועל כל זה נתן לו מו"ה (פב"פ) ע"ק בחת"י וכנזכר ומעתה ומעכשיו נקנה כל המכירות והשכירות החדרים ומיני חמץ הנ"ל ופרות ובהמות וסוסים נקנה להערל הנ"ל מעתה ומעכשיו לחלוטין בקנין גמור בלי שום תנאי ושיור שבעולם ואין לי עלי על המשלחים שעשו אותו מורשה טענה ושום פתחון פה שבעולם וכל המעות שמגיע ליד הערל הקונה הנ"ל מחויב לסלק הכל ליד מו"ה (פב"פ) החתום בחתימת ידו הנ"ל כשמכרנו הערל הנ"ל או כולו או מקצתו ליהודי או להערלים הכל יתן (פב"פ) הע"ק הנ"ל ולא לידו כלל אפילו פרוטה אחת וגם מסרתי להערל המפתחות והחדרים הנ"ל ואם לא יהי' המפתחות ביד הערל הנ"ל רשות ביד הערל הנ"ל לפתוח כאות נפשו ורשות בידו לילך בכל הרשותים הנ"ל לעשות שם עם כל הנ"ל כאדם העושה בתוך שלו וגם בפירוש הותנה בדיני תנאי עם הערל הקונה הנ"ל שבאם אחד מהאנשים הנקובים בשמותם בשטר השליחות ובניירות הדבוקים שיהי' להם דריסת הרגל על המקומות הנמכרים והנשכרים לו והערל יוכל לעבור דרך רשותם לילך להמקומות הנזכרים ואין אחד מהם יוכל לעכב על שכנגדו וגם התניתי עם הערל הקונה הנ"ל אשר יהיו החטים המונחים בהרחיים נטחנים אין להקונה שום טענה ומענה רק מחויב לקבל המקח כפי מקח השער עפ"י שומת בקיאים אחד מהיהודים ואחד מהנכרים והקונה הנ"ל נותן רשות להשענקערס ולבעל החנותים ליקח משרת נכרי למכור על יד על יד על חשבון

הערל הקונה הנ"ל וגם מכרתי והשכרתי אשר נשלח לי ממקומות אחרים כתבים אם הם תפורים בניירות הללו השכרתי המקומות אשר כל אחד כתב אל כל זמן המבואר בניירות הללו בעד סך המבואר והרשות נתונה להעתיק המכתב הזה בלשון רוסיא באיזה מקום משפט הקיסר יר"ה להיות תיכף מכתב זה כתוקף [הקאנטראקטין] הנעשה כנימוס דת הקיר"ה הן על השכירות החדרים הנ"ל והן על המכירות כל המטלטלין הנ"ל כז"נ בקנין גמור היותר מועיל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי בלי הכרח כלל רק בלונ"ח בביטול מודעי דמודעי עד סוף כל המודעות כדרך שמבטלין בג"ן ולראי' באתי עה"ח לכתוב שם העיר יום פלוני י"ד ניסן שנת (פלוני) לפ"ק:

נאום לחתום מי שיש לו כ"ה:

הקונה הח"מ מקבל לקיום המכירה וכל אחריות מכל הנכתב בניירות הנ"ל עליו ועלי לאשר ולקיים כל הנכתב בניירות הללו הדבוקים:

נאום לחתום הערל הנכרי פלוני:

וגם מחויב לקרות נוסח המכתב הזה על לשון רוסיא או באיזה לשון שמבין הנכרי הערל באזני הגוי וגם נוסח ח"י מהערב קבלן ולהסביר להערל הנכרי היטב כל הענין מראש ועד סוף:

נוסח חת"י מהערב קבלן:

הנוסח הזה הוא כמ"ש בשולחן ערוך אורח חיים הלכות פסח מהר"ז זצ"ל: ח"י למטה תעיד עלי כמאה עדים איך שכל הסך שמגיע מהנכרי (פב"פ) ליהודי (פב"פ) בעד כל החמץ שקנה ממנו בק"ג ומכירה חלוטה במקח המבואר בשטר מכירה שמסר לידו מחויב אני הח"מ לסלק ליהודי הנ"ל לזמן הפרעון לא יאוחר משני ימים אחר הפסח הלז במזומנים בלי שום טו"מ ופ"פ שבעולם בעד הגוי הנ"ל כפי החשבון שיעלה אחר המדידה (או המשקל) אם ימכרנו הגוי לאחרים ואף גם אם לא ימכרנו כלל ואקבלנו ממנו מחובו הריני מחויב למוכרו בעצמו לסלק ליד (פב"פ) הנ"ל לזמן פרעון אם לא שיתרצה מרצונו הטוב לקבל החמץ בפרעון חובו וחיוב זה קבלתי בקנא"ס מי"ד (פב"פ) הנ"ל ולראי' באתי עה"ח לכתוב שם העיר יום פלוני שנת פלוני לכ"ק:

נאום לחתום הערב קבלן:

זה פלפול ארוך שהי' בין אאמ"ו הרב הגאון הצדיק זצ"ל בעל המחבר ובין הרב אדומו"ר הגאון האמיתי רבן של ישראל נזר שר התורה והיראה והחסיד ועניו איש אלהים מאד נעלה גדול מרבן שמו מרנא ורבנא מו"ה אברהם זצוק"ל אב"ד דק"ק טשעכאנאווע יע"א

בענין הנצרך למעשה בנידון קונטראקט אשר התחייב להעמיד אחר הפסח ספינות להוליך לדאנציג דגן וחטין ושאר תבואות:

שאלה:

לה' הישועה כ"ח תשרי שנת תר"ד לפ"ק פולטוסק ישפות ה' רוב שלום וברכה וכל טוב למחו' ידידי וידיד ה' הרב הגאון החסיד המפורסם נר ישראל שר התורה פאר הדור המפורסם ע"פ תבל מו"ה אברהם לנדא אב"ד דק"ק טשעכאנאווע יע"א:

אחד"ש כבוד תורתו הרמה אבקש להשיב בענין הנצרך למעשה בנידון [קונטראקט]אשר התחייבו עצמם להעמיד אחר הפסח ספינות להוליך לדאנציג במקח שנים עשר ר"ט כל לאסט ובאותו (קונטראקט) מכרו דגן וחטין במקח בפ"ע וכעת נתיקרו הספינות ואין מוליכין בעד עשרים ר"ט והמתחייבים קבלו איזה אלפים ר"ט על קיום הקונטראקט ומחמת התיקרות שער שכר הספינות רוצים לחזור ולברר הדין עפ"י ד"ת:

הנה בנידון שכירת הספינות נראה שנגמר הקנין בהמעות שקיבלו דהא דפסקינן בח"מ (סי' קצ"ח סעי' ו') דשכירות מטלטלין נקנה בכסף הן אמת שעמדו מדוע סתם המחבר והרמ"א כדעה זו דהא רש"י והרשב"א וכן הנ"י בפ' השואל בסוגיא דשאל לו את הפרה ושלח לו ביד בנו דשכירות הוא כמכר כי היכי דמכירה אינן נקנין אלא במשיכה רק אין שכירתן נקנה אלא במשיכה אע"ג דמדאורייתא נקנין בכסף אלא משום גזירה שמא יאמרו לו נשרפו חיטיך בעלי' משא"כ בשכירות כיון שגוף הכלי ששכרו ממנו הוא בידיו טרח ויציל:

מ"מ כיון דשכירות כמכירה אין לחלק וכ"כ הרשב"א והסכימו עמו האחרונים עכ"ל הנ"י והרמב"ן והר"ן ז"ל דקנה במעות וכיון דנחלקו הראשונים מדוע סתמו דנקנה שכירות מטלטלין בכסף ויש לומר עפ"י סברת מהרי"ט (בחלק ב' חלק יו"ד) שכתב דהא דפסק הרא"ש במלוה את חבירו לעשר שנים דלישנא קמא במסכת מכות (דף ה' ע"ב) שביעית משמטת ללישנא בתרא אין שביעית משמטת ואפליגו רבוותא כמאן פסקינן וכתב הרא"ש דהלכה כלישנא בתרא דפשיטא דמתניתין מסייע לי' ועוד דשביעית בזמן הזה מדרבנן ואזלינן לקולא והקשה בב"י דהא בספיקא דממונא נקטינן קולא לנתבע וכתב המהרי"ט דטעמא דהרא"ש כיון דשביעית בזמן הזה מדרבנן וחיובו דאורייתא נהי דשביעית דרבנן מפקיע חיובא של תורה בזמן שהוא ודאי אבל בזמן שהוא ספק אינו מפקיע החיוב שחייב מדאורייתא דומיא דבר מצרא דכתב הרמב"ם דכל ספיקא מעמידין ביד הלוקח לפי שהוא לוקח מהן והמצרן בא מכח תקנת חכמים ע"ש והמחבר פסק (בסי' ס"ו) דמלוה לעשר שנים אין שביעית משמט ונראה ג"כ ראי' לסברת המרי"ט

דהרמב"ם (פ"א מה' נזקי ממון) כתב המית מי שחציו עבד וחציו בן חורין נותן חצי קנס לרבו וחצי האחר ראוי ליטול ואין מי יקחנו והקשה ה"ה דהא למשנה אחרונה כופין את רבו לעשות בן חורין והי' מעוכב גט שחרור ובמעוכב גט שחרור הוה אבעי' דלא אפשיטא ואמאי צריך לשלם חצי קנס לאדון וכן עמד הלח"מ שם ולפי הסברא זו יש לומר כיון דמדאורייתא מגיע לאדון חצי קנס רק מתקנת חכמים מחויב לשחררו והי' מעוכב גט שחרור דהוא אבעיא דלא איפשיטא הוה ספיקא מדרבנן ואינו מפקיע חיוב מדאורייתא וכיון דמדאורייתא אינו מעכב כלל גט שחרור רק מדרבנן אם כן הספק דאינו מחויב ליתן החצי לרבו הוה ספיקא דרבנן ואזלינן בתר חיובא דאורייתא לא אמרינן קולא לנתבע א"כ בשכירות מטלטלין מדאורייתא מעות קונות רק דחכמים תקנו שאינו קונה במקום דאיכא פלוגתא דרבוותא או אבעי' דלא אפשטא אוקמינן אדין תורה: ולהסביר עוד סברת מהרי"ט דהנה הכנה"ג הקשה אמאי ספיקא דאיסורא לחומרא וספיקא דממונא הוה קולא לנתבע דהא בספיקא דממונא הוה ג"כ ספיקא דאיסורא ספק גזל ותורץ דהא אף אם יהבינן לחבירו אף הוא מכנים עצמו לספק גזל והתומים הקשה אמאי פסקינן ברי ושמא לאו ברי עדיף מי שטוען שמא הוה אצלו ס' גזל ולכשנגדו לא שייך ספק גזל דהא טוען ברי וכתב הוא דהתורה לא אמרה ספק גזל רק ודאי כי כך נאמר הלכה למשה מסיני ולענ"ד קשה לומר כן דהא בב"ק (דף מ"ו) אר"ש בר נחמני מנין המוציא מחבירו עליו הראי' שנאמר מי בעל דברים יגש אליהם יגיש ראי' אליהם מתקיף לה ר"א הא למה לי קרא סברא הוא דכאיב לי' כאיבא אזיל לבי אסיא ולסברת התומים שפיר דצריך קרא דאל"כ אמאי ספק גזל מותר אמאי לא יהי' ברי ושמא ברי עדיף א"ו דעיקר כמ"ש הכנה"ג וקושי' התומים שברי ושמא לא קשה לא מיבעי' לשיטת הרמב"ם דכל ספיקא דאורייתא לקולא רק רבנן החמירו ובממונא לא ראוי להחמיר אבל בבעי' דלא אפשיטא או בספיקא דרבוותא לא שייך לומר ספיקא לקולא כי בספק במציאות לשיטת הרמב"ם ספק מותר מן התורה אך גם להפוסקים דפסקו אסור במציאות מן התורה להחמיר כיון דלהב"ד ספיקא הוא ולא מהימנינן לי' אין לנו לפסוק אשר הטוען שמא יפריש עצמו מן ספק גזל לצי"ש באמת חייב דברי ואין לדמות ספיקא דדינא לספיקא דבעל דין כי לספיקא דבעל דין מהני חזקת ממון כמו בשאר אסורין דמהני חזקת היתר יש להבין סברת מהרי"ט דספיקא דרבנן אינו מפקיע מידי חיוב דאורייתא דהא שם לא שייך לומר דהא אם יהבינן לי' לחבירו אף הוא מכנים עצמו לספק גזל דלחבירו מדאורייתא אינו גזל כלל רק מדרבנן והוה ספיקא דרבנן אבל מי שרוצה לזכות מטעם ספק שהוא רק מדרבנן הוה אצלו ספק גזל מדאורייתא אך יהי' מאיזה טעם שיהי' כיון דפסקינן בש"ע דשכירות

מטלטלין נקנה בכסף אי אפשר לטעון קים לי' כאותה שיטה דשכירות מטלטלין אינו נקנה בכסף כמבואר בתומים בקיצור תקפו כהן א"כ נגד הספינות נגמר הקנין אך זה הי' ניחא אם היו הספינות ברשותן אבל כיון דהספינות לא הי' ברשותן ובמוכר דבר שאינו ברשותו פסקינן בח"מ (סי' ר"ט) דהוה כמו דבר שלא בא לעולם ופליגי הסמ"ע והש"ך אם מקבלין מי שפרע בדבר שאינו מצוי בשוק לקנות: אך לכאורה יש לומר דהמנהג המדינה דקונה בקאנטראקט והוי כמו סטומתא דהמנהג הוא כקנין בקצה"ח (בסי' ע"א) הביא בשם המרדכי בשבת פ' הבונה (דף ק"ג) דהא סטומתא הוה קנין הוא בדבר שבא מעולם הקנין מועיל המנהג להחשיבו כקנין אבל דבר שלא יועיל בו קנין כגון דבר שלב"ל לא מצינו המנהג להחשיבו כקנין גמור וכן הוא בנ"י שם והב"י ביו"ד (סי' רס"ד) כתב מהר"ם אומר מי שנדר לחבירו להיות בעל בריתו או למול את בנו צריך לקיים לו אע"ג דאין אדם אקנה דשלב"ל מ"מ הואיל ומנהג בני אדם שנודרין ביניהם הלזה מקיימין ג"כ צריך לקיים וראי' מדאמרינן האי סטומתא קני מיהו רבינו יחיאל אומר דאם הוא מתנה בעודה מעוברת אינו כלום דהוה דשלב"ל דלא דמי לסטומתא דהתם בא לעולם ומועיל בה קנין אבל דבר שלא יועיל כמו בדשלב"ל לא מצינו שיועיל בו מנהג להחשיבו בקנין גמור עכ"ל:

ונראה דגם הרמ"א ביו"ד (סי' רס"ד) פסק כשיטת רבינו יואל. אך לכאורה נראה כיון דנאמר בקאנטראקט (מיר פאר בינדען זיך) דהוא לשון חיוב וחיוב מהני גם בדשלב"ל אך יש לומר דהא מבואר בח"מ (סי' קי"ב וסי' ר"ט) דאף דחיוב מהני בדשלב"ל וכן להשתעבד נכסים שאין ברשותו כשיקנה מ"מ יש דעות דיכול לחזור קודם שבא לרשותו והסכים התומים דהוה ספיקא דדינא והמע"ה. עוד ראיתי (בת' פנים מאירות) במי שעשה מקח עם חבירו על עורות משך שנה תמימה ועשה קנין והתחייבות באופן המועיל ולא נתן מעות רק התחייבות שמחויב להעמידו לו משך שנה תמימה והלוקח מחויב לקבל אם הוזלו והמוכר מחויב ליתן אם נתיקר כתיב דאם נתיקר או הזיל כל כך עד שנתאנה או המוכר או הלוקח יותר משתות כיון שלא הי' למוכר באותו זמן הסחורה ברשותו אלא שהתחייב בקנין באופן המועיל כיון שיש עכשיו אונאה יכול לחזור אע"ג דאם נשתנה השער פסקינן בח"מ (סי' כ"ז) דא"י לחזור מיירי במטלטלין שהם בעין בשעת מכירה אבל כשמחויב בעצמו במאי שאינו ברשותו והתחייב לקנות אם כן באותו זמן שקונה יש בו אונאה בשלמא אם נתן כל המעות על המקח חשבינן לי' כאלו קנה מיד לפי סך המעות ואשתכח דכי אתיקר ברשותו דלוקח אתיקר וצריך המוכר לקיים התנאי

אבל הכא שלא נתן כל המעות למוכר אלא עשו השטר התחייבות נהי דא"י לחזור מ"מ עכשיו שנתאנה למה לא נדון בהם דין אונאה בשתות וביטול מקח ביותר משתות עכ"ל: והנה מה שכתב הפ"מ דאם נתן מעות חשבינן כאשר קנה מיר הוא בדבר דמינו מצוי בשוק והספינות אין מינן מצוי בשוק ואי אפשר דחשבינן כאלו קנה מטעם התחייבות השטר כאשר נתיקר כל כך יש דין אונאה דהמקח חוזר באותו ענין קשה לי מאוד על הרמ"א (בסי' רכ"ז סעי' ט') אמר המאנה שנשתנה השער ומתאנה אמר שלא נשתנה על המתאנה להביא ראי' שדרך השערים להשתנות והדין זה נובע ממרדכי והטעם הוא דכל דנולד הספק ברשותו עליו להביא ראי' דאמרינן כאן נמצא כאן היה וקשה לי' דהא תינח אם אונאה יותר משתות דהוא ביטול מקח ולבטל רשות אמרינן כאן נמצא כאן היה שלא לבטל הרשות כמבואר בתוס' חולין (דף ד') ובראשונים בסוגיא דהיו בה מומין אבל כשאונאה הוא בשתות דהמקח קיים ואונאה חוזרת לא שייך לומר כאן נמצא כאן הי' ומהראוי שיהי' המוציא מחבירו עליו הראי'. דברי: הדו"ש באהבה עזה ומברכו בברכה המשולשת כאות נפשו הטהורה ונפש הכותב ומצפה לתשובתו הרמתה להלכה למעשה:

אלעזר ברז"ו הכהן תשובה טשעכאנאווע יום א' ה' מרחשוון שנת תר"ד לפ"ק:

החיים והשלום לכבוד ידידי מחו' הרב הגאון החריף ובקי המפורסם פאר הדור והזמן מו"ה אלעזר הכהן אב"ד דק"ק פולטוסק:

אחד"ש ידידי מחותני נ"י הגיעני מכתב ידידי נ"י בשבוע העברה ורצון ידידי מחותני להודיע דעתי בעסק הבא לפניו מדרכי בכל ענינים שבין אדם לחבירו הבאים לפני אני משתדל ומטריח א"ע בכל האפשרות בידי לפשר ביניהם ולא להעמיד הדבר על ד"ת על דעתי מה שאינני בגדר הזה ולזאת גם עתה מבוקשי שכבוד ידידי מחותני נ"י יזרז א"ע בהשתדלות האפשרי לרצות את הבע"ד זולת אם יהי' הדבר מהנמנע לגמרי:

הנה מ"ש ידידי בכה"ג לא שייך כל שנולד ספק ברשותו ומזה הקשה על דברי הרמ"א שסתם משמע אף באונאה שיעור שתות על המתאנה לברר ואף דלא שייך הך כללא דכל שנולד ספק ברשותו וכו' דברי טעם ויפה וכתב ואני אומר דלפי הבנתי בדברי הרמ"א בלא זה קשה טובא דהא מבואר (בסי' רל"ב סי' ט"ז) גבי גבינות דהמע"ה ולא אמרינן כל שנולד ספק ברשותו משום דליכא חזקה דמעיקרא דדרך הגבינות להתליע כמ"ש הסמ"ע והש"ך וא"כ אדרבה גבי אונאה אפילו הי' ידוע שערי השער שיהי' מקודם ליכא אונאה מ"מ כיון שדרך השערים להשתנות דמי לגבינות והמרדכי נראה דסובר דלא בעינן כלל להך כללא חזקה דמעיקרא וא"כ הדברים הנראים בש"ע כסותרים זא"ז וראיתי

בנתיבות (סי' רכ"ז) מ"ש לתרץ קושיית הקצה"ח מהא דבשכ"מ אזלינן בתר השתא וכתב בתוך דבריו בטעמא דמלתא משום שהקנין הוא דבר ברור לא מבטלינן מספיקא ומדמה לתשובת הרשב"א המובא (בסימן מ"ו) גבי תרי ותרי בתנאי ולדברי הט"ז (בסימן ק"ג) ודבריו אינם מובנים כלל ואין לו דמיון דהתם הקניה הוא בברור אף לדברי האמוראים תנאי משא"כ הכא וגם מ"ש דאתחזיק אינשי בגזלנא לא מחזקינן הוא דבר דחוק גם הוה להפוסקים לחלק בין ידע המוכר באונאה או לא וגם בכל זה אינו מיושב מההיא (דסי' רל"ב) שם נמי נימא דהקני' הוא בודאי לכך אני אומר בטעמא דמילתא דהרמ"א סובר דבעינן אונאה דנלמד מקרא דלא תונו ומבואר ברמב"ם (פרק י"ב ממכירה) דלכך לוקין משום שניתן להשבון אם כן אמרינן דהענין נתקיים בשעת מעשה רק חיובא דהשבה עלי' בשתות או לבטל המקח לגמרי ביותר משתות ובזה מתקן הלאו וא"כ כל היכא דאיכא ספיקא במילתא ליכא עלי' חיוב השבה או חיובא לבטל הקני' או ההתחייבות שנגמר כבר רק דאכתי צריך לטעמא דדרך שערים להשתנות להפוסקים כר' יעקב גבי אם ברי הוא ומפקין ממונא ובזה צריכין לסברת המרדכי דלא דמי להתם מחמת דדרך להשתנות השער וכל זה שייך בענין אונאה משא"כ לגבי מום במקח דההיא (דסי' רל"ב) דלא נלמד דהא אף בקרקעות הדין כן ורק מסברא בעלמא דקנין בטעות חוזר וכיון דאיכא ספיקא בגוף החיוב ממילא אמרינן המע"ה ולדעתי הדבר מוכרח כמ"ש והיא ברירא דמילתא ואפשר גם הנתיבות נתכוין לזה ונשמט איזה תיבות מהדפוס ולפ"ז אין חילוק כלל בין שתות או יותר משתות א"ו שהענין נגמר עפ"י התחייבות כמו בנ"ד מ"מ ספיקא לא מבטלינן וליכא עלי' חיובא דביטול הענין מחמת אונאה עד שיברור ומ"ש ידידי מתשובות פ"מ דאף בנתייקר אח"כ שייך אונאה בלא קיבל מעות הנה הספר הנ"ל אינו ת"י לעיין בו ולדעתי יש לפקפק בזה טובא לדין אונאה בדבר העתיד ואדעתא דהכי נחתי תרווייהו לקבל עליהם הספק הזה וכן דרך הסוחרים ומזלי' גרם:

והנה (בסי' ר"ט) הקשה הב"י על דברי הרמב"ם שכתב בערימה של חטים דיש להם אונאה מהא דאמרינן מה שעזי חולבות וכו' וכתב שם הד"מ דשם מיירי בליכא שיעור אונאה וכן כתב שם הט"ז משם יש ראי' לדברי הפ"מ דאף בספק העתיד שייך אונאה ואמנם בהגהות דו"פ תמה על הב"י והד"מ דאינו ענין לאונאה ומתוך לשון הדו"פ משמע דהב"י וד"מ מיירי הכא שלא פירש בהדיא אבל במפרש והדבר הוא בספק העתיד בודאי לא שייך אונאה ולא דמי לע"מ שאין לך אונאה דלא מהני מחמת דלא ידע דמחיל אבל בספק העתיד מהני לכ"ע במפרש דעל דעת זה נכנסו שניהם וראיתי בס' מחנה אפרים (דף כ"ז ע"ב) שכתב ג"כ על דברי הב"י הנ"ל דלא שייך דין אונאה בכה"ג והביא ראי'

מתשו' הרא"ש (כלל י"ג) דכתב שם דבכה"ג אמרינן מזלו גרם ומשמע שם מדברי הרא"ש דתליא אם פירשו בהדיא שמקבלים עליהם הספק הזה ועובדא דפ"מ שהביא ידידי לא אדע אם מיירי דפירשו בהדיא ואפשר דבכה"ג מודה דאין שייכות בזה לדין אונאה:

ולדעתי יש להסתפק אם שייך כלל דין אונאה בדבר שלב"ל רק נעשה עפ"י התחייבות והשתעבדות על גופו וכמו שכתב הה"מ בשם תלמידי הרשב"א (פ' י"ג) ממכירה דלכך ליכא דין אונאה בחליפין דממכר אמר רחמנא וכו' וה"נ י"ל דהיכא דליכא קנין רק ההתחייבות על גופו אינו בכלל ממכר וגם י"ל כיון דמבואר בכתובות (דף ק"ב) בכתב לכהן שחייב לו ה' סלעים דמה"ת פדוי לכשיתן וכתבו שם התוס' דקודם שבא לידו לא מהני כיון דליכא רק שעבוד והוה כמו שטרות דאין פודין דאין גופו ממון וא"כ גם לענין אונאה י"ל כיון דבשעת חיוב אין גופו ממון דמי לשטרות דאמעטו מדין אונאה ואין חילוק אם נתן לו המעות בעד שט"ח דאחרים או בעד שט"ח של עצמו וכמ"ש התוס' כתובות (דף פ"ה) דמיירי שנתן לו דמים שכתב לו שטר ע"ש ואם כי יש לחלק קצת בכל זה צריך עיון לדינא ואמנם אף אי נימא דגם בענין התחייבות שייך אונאה כמ"ש הפ"מ ונימא דגם זה נכנס בסוג ממכר מ"מ נראה לפע"ד ברור דכל זה י"ל היכא שעשו סכום ידוע ביניהם על המקח משא"כ בנ"ד שהי' המדובר ביניהם שבאם ישיג בפחות מי"ג ר"ט אזי גם הוא לא יתן יותר ובאם שיצרך ליתן יותר מחויב להשלים מכיסו בודאי אין להכניסו כלל בדרך מקח וממכר או שכירות רק חיובא בעלמא קבל עלי' נגד הקונה להתרצות על קניית הדגן וכיון שנעשה החיוב עפ"י שטר מחויב להשלים תנאי ואין ענין כלל לדין אונאה ואינו מסוג שכירות ועדיף טובא מהא דנו"נ באמונה שכתבו הפוסקים הטעם דלא הי' דעתם על שיווי המקח ומכ"ש בנ"ד דלא הוה כלל בכלל מכר או שכירות והי' בזה שלום, ממני ידידי מחותנו הדו"ש בלונ"ח. אברהם במו"ה רפאל זצ"ל החו' בק"ק הנ"ל. מחמת טרדות שונות שהי' באותו זמן לא השבתי לכבוד קדושת הרב זצ"ל ואח"כ עיינתי:

הנה זה שמפלפל בדינא דפ"מ ולענ"ד נראה במקום דאונאה הוא אם יהי' יותר או פחות מהאומדנא שיש לכל אחד תלה בהולך לחלוב עזים ויש לעיין אם יש דין אונאה אבל אם אונאה הוא כי מה שמכר או קנה שוה יותר או פחות נראה כדעת הפ"מ דהא פשיטא דלר"מ דסובר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם פשיטא דלא עדיף שלב"ל מדבר שבא לעולם דיש בו דין אונאה ודנין השומא לאחר שבא לעולם ומ"ש דדברי הנ"י אינן מובנין לי:

ולענ"ד נראה דשפיר כתב וסברתו דהיכי שהקנין הוא דבר ברור לא מבטלינן מספיקא דהא דלא מבטלינן מספיקא המקח כשנולד הספק ברשות הלוקח הוא כשיש חזקה שמעידה שהמקח נעשה כראוי ואי אפשר לבטל המקח מהספק הנולד אח"כ ברשות הלוקח אבל בגבינות דליכא חזקה כיון שדרך להתליע ולא נתחזק הקנין עדיין דנאמר דמספיקא לא מבטלינן א"כ באונאה בשעת מקח ליכא ספיקא דמסתמא דקדקו במקח ולא להונות עצמן כי בפחות משתות דהוה מחילה כתב הרא"ש לפי שאין המוכר והלוקח יכולין לכוין המקח בצמצום ודרך העולם למחול עד שתות אבל בשתות או יותר משתות מדקדקין לידע המקח וליכא ספיקא על שעת הקנין ולזה כשנתודע ברשות הלוקח אמרינן כ"נ כ"ה אבל בממון לא שייך האי סברא וצריך חזקה:

ומה שחידש לן הרב הצדיק זצ"ל דחוזרת אונאה אי לבטל המקח ביותר משתות הוא מטעם מצות השבה א"כ כל היכא דאיכא ספיקא במילתא ליכא עליה חיוב השבה או לבטל המקח ודבר מסתבר אך לבטל המקח שיהיה מטעם מצות השבה יש לומר לדעת המחבר (בסי' רכ"ז) דאין המאנה יכול לחזור אבל לדעת הרמ"א דאף המאנה יכול לחזור כיון שהנתאנה יכול לחזור לא נגמר המקח מעולם משום הכי גם המאנה יכול לחזור מבואר דאין הביטול מקח מטעם מצות השבה דא"כ אמאי המאנה יכול לחזור א"ו דביותר משתות בטל המקח מצד הסברא כמו בקרקעות ביותר מפלגא ובמטלטלין ביותר משתות:

אך קושייתו מתורץ דביותר משתות דהוה ביטול מקח אמרינן כיון דדרך השערים להשתנות אמרינן כ"נ כ"ה ואין מבטלין רשות ובשתות דאונאה חוזר הוא מצד מצות השבה ומספיקא לא מחייבינן למוכר להחזיר:

סימן תמט

סעיף א חנות של ישראל ומלאי של ישראל ופועלים הנכנסים לשם עכו"ם חמץ שנמצא שם אחר הפסח אסור בהנאה חנות של עכו"ם ומלאי של עכו"ם ופועלים הנכנסים לשם ישראלים חמץ שנמצא שם מותר אפילו באכילה כך היא גירסת רש"י ורבינו האי אבל רבינו חננאל גורס בהיפוך:

והנה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש השמיטו האי דינא המפורש בברייתא בפסחים (דף ל"א) ת"ר חנות של ישראל ומלאי של ישראל ופועלי אחרים נכנסין לשם חמץ שנמצא שם אחר הפסח אסור בהנאה חנות של אחרים ומלאי של אחרים ופועלי ישראל נכנסין ויוצאין לשם אחר הפסח מותר בהנאה ותירצו דספיקא דרבנן לקולא וס"ל בכל גוונא דספק חמץ שעבר עליו הפסח דמותר וקשה כיון דהברייתא מפורש דאזלינן בתר הקביעות ולא

אמרינן ספיקא לקולא אמאי השמיטו. במקור חיים כתב כיון דהישראל ודאי לא הכניסו חמץ בפסח רק קודם פסח אזלינן בתר בתרא ולענ"ד נראה דהברייתא מירי בגוונא דליכא למיתלי בשל אחרים יותר מישראל דבדקו קודם פסח לא היה נכנסין בפסח כלל ולא שייך לומר דבתר בתרא אזלינן כי סתם נאמר בברייתא דאזלינן בתר קביעות:

ונלענ"ד דהנה פסקינן דאפילו בביטול חמצו מ"מ אסור חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח ובאמת צריך להבין כיון דספיקא דרבנן לקולא אמאי אסרו בברייתא אם החנות של ישראל ולא אמרינן ספיקא לקולא ונראה דהנה אם דנין על החמץ גופיה לענין ממון של מי הוא אף דליכא חזקת מרא קמא כיון דהספק הוא ספק השקול מ"מ הדין דמספיקא לא מפקינן ממונא כיון דנמצא בחנותו ובחצירו וכיון דלענין ממון היינו דנין דשל ישראל הוא ממילא הוה חמצו של ישראל שעבר עליו הפסח דאסור אבל כשביטל החמץ והפקירו נהי דביטול לא מהני להתיר אם עבר עליו הפסח מ"מ חזקת ממון לא שייך לומר דהוי הפקר והוה ספק דרבנן ומותר ולזה ניחא דהנה הא דא"ר הבודק צריך שיבטל מבואר בראשונים ובאחרונים דמדאורייתא סגי באחד מהם או בביעור או בביטול ובימי המשנה ובברייתא והיה עיקר הבדיקה לא רצו לסמוך על הביטול דלמא לא יבעל בלב שלם כמבואר בר"ן בריש מכילתין ורב תיקן דצריך שניהם בדיקה וביטול וכתבתי (בסי' תל"ד) דכיון דתקנת חכמים דצריך שיבטל אף דשכח לבטל בטל הוא ע"ש וניחא דבימי הברייתא דלא היה התקנה שיבטל רק דבדיקה לחודיה דסגי א"כ לענין ממונא היה של ישראל בעל החנות לכך אסור אבל לדידן דצריך שיבטל אף אם לא ביטל בטל הוא ולא הוה שלו לענין ממונא והוה כמו שאר ספיקא דרבנן לקולא והשמיטו הברייתא:

בזה יש לתרץ מה שהקשה הב"ח על הא דתני בברייתא חנות של ישראל ופועלי אחרים נכנסין לשם חמץ שנמצא שם אחר הפסח אסור בהנאה ואין צריך לומר באכילה חנות של אחרים ופועלי ישראל נכנסין לשם חמץ שנמצא שם אחר הפסח מותר באכילה ואין צריך לומר בהנאה והקשה אמאי לא תני סתם ברישא דאסור ובסיפא דמותר כדקתני בכל דוכתא והוכיח מזה דספק חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אסור באכילה ומותר בהנאה על כן תני ברישא דאסור בהנאה דתלינן דשל ישראל הוא בודאי ואצ"ל באכילה דלענין אכילה אפילו מספיקא אסור ולפמ"ש ניחא דהא לכך לא אמרינן דספיקא דרבנן לקולא כיון דכשאנו דנין לענין ממונא הוה של ישראל ממילא דאסור והנה באיסורי הנאה דעת רש"י דלא הוה של בעלים כלל והפקר הם ודעת הרשב"א בסוכה (דף מ"ו) דגם איסורי הנאה מקרי של בעלים עיין במק"ח (סימן תל"א) ותוס' קדושין (דף ע"ג)

כתבו דלשמואל לא שייך לומר בקידשה אביה בדרך קידשה לעצמה בעיר חזקת פנויה כיון דעכשיו ממ"נ מקודשת ע"ש א"כ גם כאן לכאורה כיון דכל העיקר הטעם דאסרינן ולא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא כיון לענין ממונא מחזקינן דשל ישראל הוא וקשה כיון דמחזקינן דשל ישראל אסור בהנאה ואיסורי הנאה הוה הפקר ואינו שלו לא שייך לומר חזקת ממון כלל אך אי נימא כסברת הרשב"א דאיסורי הנאה יש לו בעלים שפיר דמחזקינן דשלו הוא ולזה קתני בברייתא אסור בהנאה דהו"א דלענין איסור הנאה לא שייך לאסור דכיון דיהיה אסור בהנאה ואינו של בעלים כלל לא שייך חזקת ממון וקתני דאסור בהנאה כסברת הרשב"א ואצ"ל באכילה דלענין אכילה שפיר יש מקום לאסור מטעם חזקת ממון ובסיפא אמר דמותר באכילה דמחזקינן ליה לחמץ של אחרים ואצ"ל בהנאה דבהנאה פשיטא דמותר דאי תאסר בהנאה תפקיע החמץ מרשות האחרים אבל ספק חמץ שעבר עליו הפסח מותר באכילה ג"כ:

סימן תנא

סעיף א קדירות של חרס שנשתמשו בהן חמץ ועיין במקו"ח (סימן תמ"ז) שהקשה על סוגיית הש"ס פסחים (דף ל') אמאי אמר רב קדירות בפסח ישברו דהא מאן דסובר דנט"ל אסור ע"כ דסובר דקדירה בת יומא נמי אי אפשר דלא פגמה פורתא ואין חילוק בין פגם מרובה לפגם זוטא והתורה אסרה נבילה שאינה ראויה לגר רק הקרא אתא למישרי סרוח מעיקרא א"כ הקדירה נפגמה קודם פסח והיה סרוח מעיקרא ע"ש:

ונראה דהנה יש לעיין רב סובר כר"י דמין במינו לא בטיל ובהא דסובר ר"י דמין במינו לא בטיל פליגי במנחות דף כ"ג) ר"ח ור' חנינא ר"ח סובר דנבילה בטילה בשחוטה אליבא דר"י דהוה מין בשאינו מינו כיון דשחוטה אי אפשר להיות נבילה ושחוטה אינה בטילה בנבילה דאפשר לנבילה להיות כשחוטה דלכי מסרת פרחה טומאתה ממנו ואזלינן בתר מבטל ור' חנינא סובר דאזלינן בתר בטיל ולא בתר מבטל ולזה:

נבילה אינה בטילה בשחיטה דאפשר לנבילה להיות כשחוטה אבל שחוטה בטילה בנבילה דאי אפשר לשחוטה שתעשה נבילה דאזלינן בתר בטיל ותוס' זבחים (דף ע"ד) כתבו דסוגיית הש"ס דלר"י אסורין אינן בטילין ע"כ דאתא כר' חנינא דאזלינן בתר בטיל ואפשר לאסור להיות מותר דלכי מסרחא פרחה איסורא מיניה א"כ אי סבר רב דנבילה שאינה ראויה לגר קרוי נבילה אף לכי מסרח אסור הוה מין בשא"מ ואמאי אינו בטיל ולומר כיון דאם נסרח ונפסל מאכילת כלב מודה רב דמותר א"כ אפשר להיות האיסור היתר זה אין סברא כלל לענין איסור אכילה דאם נפסל מאכילת כלב אינו אוכל כלל רק עפרא בעלמא פשיטא דהוה מין בשא"מ כמו שכתבו תוס' בפסחים דמשקין כיון דלכי

מסרח אין שם משקין עלייהו הוה מבשא"מ ואיני דומה האיסור אכילה לאיסור טומאה א"כ ע"כ צ"ל דהא דסובר רב נט"ל אסור הוא כמ"ש תוס' בע"ז (דף ס"ח) דיש שלש מחלוקת בדבר דר"מ סובר כל נט"ל אסור אפילו כשהוא פגום כשהוא בעין ור"ש מתיר כל פגם אפילו כשהוא שבח כשהאיסור בעין ורבנן דר"ע סברי בפסחים (דף מ"ד) דדבר בעין כשהוא פגם שרי דיליף מאכילה אבל פגם דהשתא שאין האיסור בעין עכשיו אמנם היה לשבח כשהאיסור היה בעין אסור דיליף מגיעולי מדין א"כ גם רב סובר דנבילה שאינה ראויה לגר כשהוא בעין מותר רק נט"ל עכשיו כשאין איסור בעין אסור לרבנן דמחלקי בין פגם כשהאיסור בעין לפגם שהיה משובח כשהיה בעין אין חילוק כלל בין נפגם מעיקרא או לנפגם אח"כ ושפיר דסובר רב דקדירות בפסח ישברו ומזה מוכח דלא כמ"ש המו"ח זצ"ל על הא דהקשה דהא חמץ אסור אפילו כשנפסל מאכילת אדם עד שיפסל מאכילת כלב ולא חשיב בפסחים (דף כ"ד) חמץ בין הדברים שאסורין שלא כדרך הנאתן ותירץ דהא דאסור חמץ שנפסל מאכילת אדם הוא משום דכתיב תשביתו דמשמע שלא כדרך אכילה דילפי מתשביתו כמ"ש תוס' דתשביתו משמע שלא כדרך הנאתן וכיון דאינו רק איסור עשה לא חשיב ליה בגמ' דעל הלאו לא עביד כיון דהיה שלא כד"א עיי"ש א"כ לפי דבריו עכ"פ אי אפשר לחמץ להיות מצה שיהיה נותר לכי מסרח ואמאי פוסק רב דלר"י דסובר מין במינו לא בטל אסר בחמץ אלא ודאי דהתוס' סברי כשיטת הר"ן דחמץ כשנפסל מאכילת אדם מותר כמו כל האסורין רק חמץ דראוי לחמע בו עיסות אחרות אסור כשנפסל מאכילת אדם אבל אם אינו ראוי מותר א"כ שפיר לר"ח הוה מין במינו ואינו בטל: (ובגוף קושיית המקו"ח כיון דחמץ אסור אפילו כשנפסל מאוכל אדם א"כ הוה שלא כדרך הנאתן ואפ"ה אסור לאכול א"כ אמאי לא קאמר בגמ' דגם חמץ אסור שלכד"א כמו הכלאי כרם ולזה תירץ שם דאינו עובר בלאו רק אעשה עיש"ה (בסי' תמ"ב) לפע"ד דלסברת הר"ן הואיל וראוי לחמע בו עיסות אחרות עובר נמי בלאו ואפ"ה לא קשה אמאי לא קאמר בגמ' דהכל מודים חמץ בפסח דאסור שלכד"א והטעם דהנה שאור אינו ראוי לאכול ואפ"ה אסור באכילה בלאו ובכרת והוא משום דראוי לחמע עיסות אחרות עובר על ב"י וממילא דאסור באכילה דהוקש שאור האכילה לשאור דראיה ובנוקשה דפליגי ר"א ורבנן הוא באותו נוקשה שאינו ראוי לחמע בו עיסות אחרות אבל בראוי לחמע עיסות אחרות בודאי עובר על אכילתו כמו שאור ולא הוצרך הגמ' כלל לאשמעינן כזאת דבחמץ אסור שלא כד"א בראוי לחמע בו עיסות דהא זה הוי ממש כמו שליח דכתוב מפורש בתורה דעובר עליה בלאו וכרת אף דשאור הוי שלא כד"א שראוי לחמע וכמו כן חמץ היכא דראוי לחמע דלא גרע משאור כנ"ל):

עיין לעיל בסי' תמ"ז מה שתירצתי קושיית מקור חיים הזה בסגנון אחר: והרשב"א בת' (סי' רפ"ד) כתב דהפלוגתא בין ר"ח ור' חנינא אי אזלינן בתר מבטל או בתר בטל אבל כשאין אחד יכול להיות כמו השני הוה מבשא"מ הוא רק לענין טומאה אבל לענין איסור אכילה אף שאין אחד יכול להיות כמו חבירו מ"מ מקרי מב"מ והכל מין בשר א"כ שפיר דאפשר דרב סובר דמין במינו לא בטיל ונבילה שאינה ראויה לגר קרוי נבילה ויש מקום לקושיית המקו"ח:

וקודם שנתרץ קושיותי נראה להסביר סברת הרשב"א והר"ן בנדרים כתב הטעם דהחמירו חכמים בדשיל"מ דאינו בטל במינו דפלוגתא דר"י ורבנן דר"י סובר דמין במינו לא בטיל ורבנן סברי דעולין אין מבטלין זה את זה ותרווייהו ילפי מחד קרא דולקח מדם הפר ומדם השעיר ר"י סובר דמין במינו לא בטל ורבנן סברי דעולין אין מבטלין זה את זה ר"י סובר דעצם בעצם לא בטיל ורבנן סברי דאזלינן בתר דמיון ולא בתר עצם ולכך אין עולין ומבטל זה את זה אבל איסור והיתר נהי דעצם הם מין במינו אבל הדמיון אינו מינו במינו כי זה איסור וזה היתר סברי רבנן דבטיל נמצא דלרבנן אזלינן בתר דמיון ור"י אזל בתר עצם וסובר הרשב"א דהא דסובר ר"י דאזלינן בתר עצם הוא באיסורי אכילה כי חיך אוכל יטעם כיון שהם עצם אחד ואין הרוב מחליש הטעם המועט לא אזלינן בתר דמיון רק בתר עצם אבל לענין טומאה כיון דלא איכפת לן בטעם וסובר ר"י ג"כ דאזלינן בתר הדמיון ולא בתר העצם לבד וכיון שזה מטמא וזה אינו מטמא הוה מין בשא"מ כמו לחכמים דאיסור והיתר הוה משבא"מ רק במקום דאפשר שיהיה המבטל כמו הבטל לר"ח או הבטל כמו המבטל לר"ח אף דעכשיו אינן שוין כיון דשוין בעצם וגם בדמיון יכול להיות האחד כמו חבירו אינו בטל ורבנן כיון דלא אזלי בתר העצם רק בתר הדמיון כיון דעכשיו אין הדמיון שוה בטל:

ולפ"ז נראה לר"י דלענין איסור בל יראה הוה כמו טומאה ואינו מין במינו רק במקום דיכול להיות המבטל כמו הבטל לרב חסדא או הבטל כמו המבטל לר' חנינא ובחמץ ומצה אפי' אי אפשר לר' חסדא להיות המבטל כמו הבטל והוא מבשא"מ ולא משכחת רק בחטים מצומתים ובחטים שאינם מצומחים ולא בחמץ ומצה אפי' אך לכאורה נהי דאנן פסקינן כר' חנינא לשיטת התוס' בזבחים הנ"ל והאיסור יכול להיות כמו ההיתר מכל מקום קשה דהא בחמץ גם אם נפסל מאכילת כלב צריך לבער ואי אפשר להיות האיסור כמו ההיתר ואיך כתב המ"א (בסי' תמ"ב) דלשיטת רש"י דפסק כר"י דמב"מ לא בטיל עובר בבל יראה ואפשר כיון דאנן פסקינן דחמץ לאחר הפסח מותר ודלא כר"י א"כ אפשר האיסור להיות כהיתר ואינו בטל בפסח לענין בל יראה ולר"ח לא משכחת

רק בחטים מצומחים שנתערבו בחטים שאינם מצומתים ועל קושיית מקו"ח עיין לעיל (סי' תמ"ז) מה שתרצתי:

דהר"ן כתב בסוף ע"ז (דף ע"ו) על הא דהקשו תוס' אי לינת לילה לבד פוגמת למה הוצרכה תורה שבירה בכלי חרס ומריקה ושטיפה בכלי מתכת הרי בשעה שנעשה נותר נפגם ושרי לדידי לא קשה שכבר פרשתי למעלה שבליעה הבלוע בקדירה שאינה בת יומא דאלו לגר הוא מעצמו אסור אלא מפני שאינה משובח תערובתו אלא פוגם אינו אוסר ערובות וכיון שעדיין שם נותר עליו צותה התורה לבערו כמו שצותה לשרוף ולבער ונותר בעין והבליעות נותר בכלי ראתה התורה שהוא שבירה בכלי חרס או הגעלה בכלי מתכת ועיין בחוות דעת (סי' צ"ג ס"ק ב'):

ולכאורה צריך להבין דהא ניחא לשיטת הרמב"ם (בפ"ת מהל' מעשה הקרבנות הל' י"ד) דטעון מריקה ושטיפה עקב אכילה קודם שנעשה נותר אבל שיטת התוס' זבחים (דף צ"ו) דא"צ שבירה רק לאחר שנעשה נותר יקשה: דאם גם בבליעה שייך נותר אמאי לא יהיה אסור לעשות נותר כמו שאסור להתיר בבשר ונראה בשלמא בקדשים צוה התורה לאכול שלא יהיה נותר אבל בבליעה כיון דאי אפשר לאכול רק צריך לבער מן העולם במריקה ושטיפה או בשבירה לא צוה התורה רק לאחר שנאסר כמ"ש הרא"ש בפסחים לענין מ"ע של תשביתו הוא רק לאחר זמן איסורא מה שמשבית קודם זמן האיסור הוא רק שלא לעבור בבל יראה אין מפורש במצות עשה מן התורה עיין ח"צ (סימן פ') וכיון דכתב הר"ן דבליעת הקדירה אף שאינה בת יומא לא נפסל מאכילת אדם הבליעה אסורה. לא הוה הבליעה סרוח מעיקרא כנבילה דנפסל מאכילת אדם וחל שפיר איסור חמץ על הבליעה רק למאן דסובר דנט"ל מותר אינו אוסר הבליעה התערובות אבל הבליעה אסורה בזה יש לפרש כל הסוגיא דהא דאמר רב קדירות בפסח ישברו הקשה אמאי לישהינהו ולעביד בהו שלא במינו. א' הקשה תוס' ורש"י דהא דאמרינן קדירה שבישל בה בשר לא יבשל בה חלב ואם בישל בה בנ"ט והא רב סובר דחמץ לאחר זמנו אסור וכתבו דחמץ אינו משתמש בשפע ואינו רק משהו והקשה בח"י דאם יש חילוק בין חמץ לשאר איסורין אמאי אמרינן השומן שנעשה בכלי בת יומא של חמץ קודם הפסח דהא פליטת חמץ לא הוה רק משהו. ב' דהא נט"ל מותר ולישהינהו עד אחר הפסח ויהיה מותר. ג' דהא אסור לבטל איסור לכתחילה אפילו איסור משהו ואיך יעביד בהו שלא במינו ויבטל איסור לכתחילה. והנה הא דנט"ל מותר בדיעבד שלא לכתחילה כתב הר"ן אע"ג דאי אפשר שלא לשבר הכלי אפ"ה לא הוה כדיעבד דהא תברה ר' אמי הפינכא דמלח בה בישרא ואי כדיעבד דמי למה לו להמחבר ולישהנו עד למחר:

והרשב"א במשמרת כתב דהא דנט"ל בקדירה שאינה בת יומא אסור לכתחילה להשתמש בהו לא הוה כדיעבד במאי דאסרינן הכלי כיון דגזרו אטו בת יומא לפ"ז הא דאסרינן הכלי הוה כדיעבד רק כיון דגזרו אטו בן יומא אי אפשר להתיר להשתמש באינו יומא כי כאשר ישתמש באינו בת יומא ישתמש בבן יומא ולפ"ז דחמץ לאחר הפסח לא שייך הגזירה דאם יבשל בקדירה שישתמש בה חמץ בפסח יבשל בקדירה שבישל בה היום חמץ דהא חמץ כל ימות השנה מותר וכיון דל"ש הגזירה ואין נאסר הקדירה כיון שבישל בה חמץ בתוך הפסח ומצריכין לתברה הוה כדיעבד ואמאי אמר רב קדירות בפסח ישברו דהא נט"ל מותר בדיעבד ושבירת הכלי הוה כדיעבד כיון דל"ש הגזירה אטו קדירה בת יומא:

ונראה דהנה הא דילפינן דנט"ל בקדירה שאינה בת יומא דמותר מנבילה כיון דנפסל מאוכל אדם דמותר אף דומה הפגם של הבליעה לפגם של הנבילה כי הפגם של הכלי לא נפסל מאוכל אדם כתב הרשב"א דבנבילה אין למידין רק דאף כשהיה משובח היה אסור לאכול ולוקין על כזית מ"מ כשנפסל אח"כ מאכילת אדם התורה התירה ובטעם כעיקר דאסור מדאורייתא ולא לבטל הטעם ברוב מאחרי רבים להטות ילפינן ממשרת או מגיעולי מדין וזה דוקא בטעם משובח כמו שהיה שם אבל כל שנט"ל קצת טעם כזה לא אסרה התורה מדין ביטול ברוב קא אתינן עלה א"כ יש לומר כיון דרב סובר כר"י דמין במינו לא בעיל אפילו בדליכא טעם כלל והבליעה בעצם לא נפסל מאכילת אדם שפיר דאסור לשיטתו גם קדירה דאינה בת יומא כי מה שמותר קדירה שאינה בת יומא לדידן הוא מטעם ביטול ולזה מקשה הש"ס שפיר דלעביד בהו שלא במינו כי שלא במינו בטל ברוב כיון דנפגם הבליעה במקצת וגזירה דאטו קדירה בת יומא לא שייך בחמץ אחר הפסח והוה שבירת כלי דעובד והבן: והנה הר"ן לא הזכיר ליה תרוצא של הרשב"א והוא כתב דכולה מילתא דנט"ל מותר בתערובות ילפינן מנבילה כמו דנבילה דאינו ראוי לגר מותר כי התורה לא אסרה רק במקום שנהנה מן האיסור וכשאינו ראוי לגר כיון דאינו נהנה התורה התירה אע"פ שחל עליו איסור מתחילתו ילפינן בקדירה דאינה בת יומא כיון שהבליעה נפגם במקצת וההיתר נפגם מה בליעה אינו נהנה בטעם הבליעה ומצטער עליו לא נאסר ע"ש ולפי דעת הר"ן אף דחמץ אוסר במשהו מ"מ נט"ל מותר בשאינו מינו דהבליעה פוגם הטעם ומצטער ולא קשה תינח בליעה מרובה דפוגם התערובות יהיה מותר אבל כשהבליעה הוא משהו אינו פוגם הבליעה יהיה האיסור כי חמץ במשהו דלא דהא דאסרו משהו בפסח הוא כל שבשאר איסורין אוסר עד ס' בפסח אסור במשהו אבל אם בשאר איסורין אינו אוסר גם בפחות מס' לא החמירו בפסח

ובפוגם מותר בפחות מס' כי מצטער על התערובות לא אסרו בחמץ במשהו אך זה ניחא לדידן משא"כ לרב דפסק כר"י דמין במינו לא בטיל במשהו מדאורייתא אף דבשא"מ טעם כעיקר לאו דאורייתא א"כ במינו כשאינו נותן טעם רק משהו ואינו פוגם התערובות אוסר במשהו כי במשהו אין חילוק בין טעם לשבח או טעם לפגם כיון שהבליעה אסורה ואינו פוגם התערובות ואינו מצטער א"כ לא קשה דאמאי אסר רב במינו לאחר הפסח דלא הוה נט"ל הא במשהו אין פוגם ואינו מצטער אסור דמין במינו, אסור במשהו ולזה הקשה הש"ס שפיר לשהינהו וליעבד בהו שלא במינו ושלא במינו מותר ממ"נ אי לא יתן טעם בטל ואי נותן טעם פוגם התערובות ומצטער עליו ותירץ דגזרינן שאינו מינו אטו מינו ובמינו אם לא יתן טעם לא יפגום התערובות ויהיה אסור כי מין במינו לא בטיל שבירת הקדירה החמץ הוה כדיעבד:

ולפ"ז תירץ ג"כ קושיית הג' דהא אין מבטלין איסור לכתחילה כיון דכאן הוה ספק אם מבטל איסור כלל דאם הקדירה נותן טעם הרבה הוה נט"ל ובשבירת הקדירה הוה כדיעבד לא מבטל איסור כלל וספיקא דמבטלין איסור לכתחלה הוה ספיקא דרבנן ולקולא כנלענ"ד:

והנה טעם כעיקר ילפינן ממשרת או מכלי מדין ולכאורה אי ילפינן ממשרת ואמאי לא הוה כלי מדין שני כתובים הבאים כאחד וצריך לומר דקדירה בת יומא נמי אי אפשר דלא פגמה פורתא א"כ בכלי אינו אסור מדאורייתא התערובות לשיטת הרשב"א מטעם בטל ולשיטת הר"ן מטעם מצטער בתערובתו ולפ"ז נראה (דבסי' צ"ח) ביו"ד הובא דאם נתערב מין במינו ונשפך בעין שאינו יכול לעמוד עליו אם היה ס' מותר ובמין בשאינו מינו אסור דהוה ספיקא דאורייתא ולא הביא הדין לענין בליעת הכלי אפשר דלענין בליעת הכלי הוה ספיקא דרבנן גם במין בשאינו מינו כי אולי יליף טעם כעיקר ממשרת בזה יש לתרץ סתירת הרשב"א בסוגיא דזרוע בשלה מה שעמד בחמדת שלמה ע"ש לעיל (בסי' תמ"ב) מה שתרצתי הרשב"א:

סימן תנג

סעיף א רמ"א מותר להדליק בשמנים עיין במ"א (ס"ק ב') שהביא בשם המהרי"ל דמשמע דמותר לאכול שמן זית ונראה דלאכול שמנים הנעשה ממיני קטניות אסורין דרק להדליק מותר ולא לאכול וכן הוא להדיא בתה"ד שכתב דמותר ליהנות באותן תבואות בפסח כגון ע"י הדלקה משמן זרע פשתן ושומשמין וזרע קנבוס דאסור אינן אלא בלאו בלאו מוכח דאכילה אסור אך לכאורה נראה דדוקא שלשה מינין הללו אסורין דכיון דכל סברת חלוקו דכיון דאכילה בכרת גזרינן אבל הנאה דאינה אלא בלאו לא גזרינן: [:

ומה דקשה לכאורה מהא דאמרינן ביבמות (דף קי"ט) אמר רבא מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא מה לי איסור כרת ומה לי איסור לאו קשה ג"כ על רש"י והר"ן ע"ז (דף ט"ו) דאין מוכרין בהמה גסה גזירה משום שכירות גזירה משום שאלה גזירה משום נסיוני דזמנין דמזבין לה ניהלה סמוך לשקיעת החמה דמעלי שבתא ואמר ליה תא נסייה ניהליה: ושמעיה ליה לקליה ואזלא מחמתיה וניחא ליה דתיזיל והוה ליה כמחמר אחר בהמתו בשבת פירש"י הוה ליה מחמר ואיכא מאן דאמר בפרק בתרא דשבת (דף קנ"ד) דחייב חטאת וכתב הר"ן דקשה דלמה לן טעמא דמחמר בלא מחמר נמי כגון דלא שמעה ליה איכא משום שביתת בהמתו ותירץ דמטעם שביתת בהמתו לא גזרו משום נסיוני ולזה כוון רש"י שכתב כאן והו"נ מחמר אחר בהמתו ואיכא מאן דאמר דחייב חטאת למה לי רב להזכיר כן אלא לומר אע"פ שאין אנו חוששין בכי האי גוונא לשביתת בהמתו חוששין ללאו דמחמר ואפשר דגם לזה כוון הרמב"ם ג"כ ע"ש בר"ן וקשה ג"כ דמה לי איסור לאו או איסור סקילה. אחר כתבי זאת ראיתי במהרי"ק (שורש ע"ב) שכתב דלא אמרינן מה לי איסור לאו ומה לי איסור כרת אלא לענין ספיקא אבל לענין הרחקה אמרינן ע"ש שהאריך]:

וקשה דהא מה שיוצא ע"י סחיטה פסקינן דאין אוסר אפילו בלאו ואפילו להפוסקים שמחמירין ביו"ט השני היינו כיון שבא ע"י בישול אבל ע"י סחיטה פשיטא דכל היוצאין מהן אינן אסורין רק מדרבנן או מדאורייתא אבל לאו או כרת לית בהו וצריך לומר כיון דהשלשה מינין הללו אינן בר אכילה ועיקר לשמן עומדין דומה לזתים דיצא מהן כמותן אבל שאר שמנים דיוצא ע"י סחיטה נראה לכאורה דמותר:

והנה בשמן פרגון שנקרא (מאהן) לית דין צריך בושש דמותר דפרגין גופיה לא אדע מדוע נהגו לאסור דלא שייך כלל טעמא דקטניות דבקטניות הטעם או שמיני חטין מעורבין בהם או כיון שראוי לעשות מהן עיסה אתי לאחלופי ובפרגון השני טעמא לא שייכי כי קטניות וכן שומשמין וקנבוס וזרע פשתן גדלין בארץ ונתגדל בין מיני דגן שפיר יש לחוש לתערובות וקשה הבירור מהם משא"כ פרגון שגדל על עץ ובתוך הקליפה ואין דומה לחרדל דאוסר הט"ז כיון שהגידול הוא בשרביטים דומה לגדול קטניות אבל פרגין אינו דומה כלל לשרביטים דקטניות רק שיהיה נעשה לשם פסח דאם לא נעשה בפירוש לשם פסח לא עדיף משומן ואסור:

סעיף ב העושה עיסה מן החטים ומן האורז אם יש בה טעם דגן יוצא בה ידי חובתו בפסח:

והנה עיין בח"י שהוא הפלוגתא אף דאינו אוכל רק כזית מטעם גרירה דחמץ גורר האורז שיתחמץ ודעת הראב"ד דצריך דוקא כזית בכדי א"פ ולאכול כל התערובות:
והנה יש להסתפק בזה אי נגד איסור אמרינן ג"כ גרירה דהיינו אם עירב חצי זית דגן באורז ואכל כזית אי חייב כרת כמו דיוצא במצה או דלענין איסור לא אמרינן גרירה וכבר עמד הפרי מגדים על החקירה הזאת ולכאורה היה נראה כיון דלא ידעינן מהו חמץ שאסרה התורה רק דקים להו לחכז"ל דמלבד חמשת מינין אינן באין לידי חימוץ רק לידי סרחון ובאורז סובר ר' יוחנן בן נורי דבא ג"כ לידי חימוץ וחייב כרת וחכמים פליגי ולית דחש להא דר"י ב"נ וכיון דקים להו לחכז"ל אם יש דגן באורז גם האורז נגרר ובא לידי חימוץ ולא לידי סרחון הוה חמץ גמור אך בחדש יש לעיין דהא דידעינן דחדש אינו אסור רק חמשת מינין פליגי רש"י ותוס' מנחות (דף ע') על הא דאמרינן אסורין בחדש מלפני פסח מנה"מ אר"ל אתיא לחם לחם ממצה פירש"י מה מצה חמשת מינין ולא לחם ואורז אף חדש נמי חמשת מינין ותו לא א"כ היה נראה דגם לענין חדש שייך גרירה אבל לתוס' שם שכתבו וקשה דהיה לו למידק כדדייק לעיל הני אין אורז ודוחן לא אלא נראה דאיצטריך לרבות חמשת מינין דלא תימא דוקא שעורין דמייתי עומר מיניה א"כ אינו דומה חדש לחמץ דחמץ לולי דהיה קים להו לחכז"ל דשאר דברים אינן באין לידי חימוץ היה הכל אסור רק דקים להו דאינו בא לידי חימוץ רק לידי סרחון ובגרירה דבא לידי חמוץ חייב אבל בחדש מהראוי שלא יהיה אסור רק שעורין רק דילפינן מגז"ש דלחם לחם דחייב א"כ יש לומר דדוקא ארבעה מינין לבד שעורין דהמה לחם מרבינן אבל אורז דאינו לחם רק מטעם גרירה שהדגן גורר את האורז לא אסרה התורה מה שבאו לידי לתם ע"י גרירה אך לפ"ז יש לעיין במה שפלפלו תוס' קדושין (דף ל"ז) אי אכלו ישראל מצה מחדש כשעברו את הירדן דהא היה אפשר לאכול מצה של אורז ע"י גרירה בחצי שיעור או חצי שיעור מותר מדאורייתא:
ובירושלמי מס' חלה מהו שיהיה חייב על קלי שלא משום חדש א"ר זעירא כתיב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו את שחייבים על לחם שלו משום חדש חייבים על קלי שלו משום חדש את שאין חייבין על לחם שלו משום חדש אין חייבין על קלי שלו משום חדש ועיין כריתות (דף ה) אר"י האוכל לחם קלי וכרמל לוקה שלש מבואר דלא כסוגיית הירושלמי וצ"ע:

סימן תנד

סעיף ד אין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה במה דברים אמורים כשגזל מצה אבל גזל חטים או קמח ועשאו מצה יוצא בה שקנאה בשינוי ודמים לבד הוא חייב לו:

והנה הרא"ש כתב דגזל פסול דגם מצה צריך לכם והש"א הקשה דודאי אי כתב רחמנא במצה מצתכם שפיר הוה ממעטינן מיניה של גזל כמו באתרוג דממעטינן מלכם אבל דגבי מצה לא כתב רחמנא בהדיא למצתכם אלא דמייתינן לה בגז"ש דלחם לחם מחלה והרי בחלה גופו של גזל חייב בחלה ובספר מקו"ח כתב דדוקא כל היכי דבאנו לדון מטעם הגזלן ממעטינן מלכם אבל על העיסה דנין לעשותו טבול לחלה מטעם הנגזל אך הקשה דהא קניא בלעיסה דהוה שינוי ולכך העלה כדעת ש"א דמצה גזולה פסול מטעם מצוה הבא בעבירה וכתב דאף דהיכא דקניא ליה קודם עשיית המצה לא שייך מצוה הבא בעבירה כמבואר (בסי' תרמ"ט) מ"מ היכא דהקנין בשעת אכילה דלעיסה צריך אכילה הא הוה מהב"ע והביא ראיה לזה מהא דקתני דאין יוצאין בהקדש שלא נפדה וקשה דהא בר"ה (דף כ"ח) אמרינן תקע בשופר של עולה יצא דכיון דמעל נפקא לחולין וה"נ נימא הא נטלה לאכלה מעל לפי כולה ואף אם נאמר שלא מעל בנטילה משום דהוה כגזבר מ"מ מדלעסיה מעל אלא ודאי כיון דלהעיסה צריך אכילה הוה מצוה הב"ע כפי הנראה ס"ל דמעל בלעיסה מטעם קנין דהא אינו נהנה א"כ דברים אלו צ"ע דהא הטעם דאין הגזבר מעל כתב תוס' ב"ק (דף כ') דאין אדם מועל אלא במתכוין להוציא מרשות מי שהוא והכא הא סבר שלו הוא א"כ כמו דאינו מועל בהגבהה רק אם מתכוין להוציא מרשות כן אינו מועל בקנין לעיסה אם אינו מתכוין להוציא מרשות מה לי אם אינו מתכוין בהגבהה להוציא מרשות דאינו מועל או דאינו מתכוין להוציא מרשות בקנין הלעיסה:

(והנה דברי מו"ז זצ"ל תמוה מאד שהרי גמ' מפורשת במעילה (דף כ') בנאה בתוך ביתו אינו חייב כו' למה לי עד שידור תחתי' כיון דשני מעל ופירש התם בפירש"י ובתוס' קס"ד השתא דבנאה מיירי שסתתה ותיקנה הרי לך שעשה בה שינוי וקנאה וכו' עיי"ש מבואר בפירוש דאף דמיירי בגזבר המסורות לו כמו דמוקי בגמ' שם וסבור שהם של אפ"ה פריך בגמ' כיון דשינוי מעל ודלא כסברת אא"ז זצ"ל כמו כן ניחא דברי זקני המקו"ח זצ"ל):

דעיקר הטעם דבמעילה יש שני דברים או במוציא מרשות או בנהנה ובמוציא מרשות אינו מועל רק כשמתכוין להוציא מרשות רק שהוא שוגג על ההקדש אבל על הגזילה אינו שוגג דמתכוין להוציא מרשות אחרת א"כ מה לי משיכה או הגבהה או הלעיסה:

אך לכאורה יש להעמיד דברו דנהי דאינו מועיל מטעם קנין אם אינו מתכוין להוציא מרשות מ"מ מעל כשנהנה בגרונו א"כ יהיה דבהנאת גרונו אינו יוצא דהא הוה מהב"ע דנהנה ומעל מ"מ מהראוי לצאת ידי מצה בהנאה במעיו א"ו כיון דהנאת גרונו צריך אכילה הא הוה מצוה הב"ע:

בחדושי כתבתי לתרץ קושיית התוס' שבועות (דף כ"ד) שהקשה לר"ל דס"ל דבאיסור הבא ע"י עצמו לא אמרינן איסור מוסיף אמאי חל איסור הקדש על איסור חלב דהא הקדש הוה איסור הבא ע"י עצמו כתבתי שם דהנה ר"ל סובר בפ' גיד הנשה (דף ק"ג) דאינו חייב על הנאת גרונו דהנחה בתוך מעיו בעינן ע"ש אך זה דוקא באיסור אכילה אבל לענין הנאה פשיטא דחייב על הנאת גרונו א"כ מחייב בהקדש אשם מעילה על הנאת גרונו דהא נהנה ועל החלב אינו חייב בהנאת גרונו וחייב על הנאה במעיו דלענין איסור אכילה אף דאין לו הנאת גרונו רק הנחה במעיו חייב כמו דאם בלע מצה יצא עיין במשנה למלך (בפי"ד מה' מ"א) וכל פלפוליה דש"ס דהקדש הוה איסור מוסיף הוא רק לר"י דסובר דחייב על חלב ונותר בהנאת גרונו אבל לר"ל א"צ כלל בהקדש לאיסור חל על איסור דהקדש אסור בהנאת גרונו ואיסור אכילה הוא במעיו:

ובזה מתורץ מה שהקשה מו"ח זצ"ל בספרו נתיבות המשפט (סי' כ"ח) על הא דיש אוכל אכילה אחת וחייב עליו ד' חטאות ואשם אחד ר' מאיר אומר אם היה שבת והוציא בפיו חייב והקשה דהא אמרינן בפסחים (דף כ"ט) האוכל חמץ של הקדש במזיד אינו מועל לרנב"י דס"ל דבכרת פוטר מן התשלומין והקשה תוס' דהא קלב"מ אינו פוטר מקרבן ותירצו כיון דפטור מקרן גם מחומש ואשם פטור א"כ כשמוסיף ר"מ שבת וחייבי מיתות שוגגין פטורין אליבא דכ"ע מתני דב"ח כתובות (דף ל"ה) ופטור מאשם מעילה וכן עמד על הקושיא זו הקצה"ח והצל"ח בפסחים (דף כ"ט):

מו"ח זצ"ל תירץ דהא בלא"ה קשה דהא בפסחים (דף כ"ט) מוכח דכל היכא דהוא לאו בר דמים שהוא אסור בהנאה אין בו חומש ואשם ונותר איסורי הנאה כמו חמץ ולאו בר דמים הוא החלק מבואר דש"ה בפסחים (דף כ"ט) דהוה קדושת דמים ומעילה דקרן וחומש הוא משום גזילת ההקדש מש"ה בעינן שיהיה בר דמים משא"כ הכא דמיירי בקדושת הגוף דמעילה דידה לא תליא בדמים כלל וכיון דא"צ שיהיה בר דמים מתורץ קושיא זו ואף דקלב"מ פטור מקרן דהא א"צ כלל שיהיה בר דמים ע"ש בנתיבות המשפט (סי' כ"ח) וצ"ע: דהנה תוס' ישנים בכריתות (דף י"ג) כתבו הא דמחייבי אשם מעילה אנותר אע"ג דלא שוה מידי ואמרינן בפסחים (דף כ"ט) האוכל חמץ של הקדש במועד לא מעל התם בקדושת דמים ולא נחת עליו קדושת הגוף וכשנאסר הנאה אינו שו"פ ולא נהנה מן ההקדש שו"פ ונראה לכאורה כמ"ש הנ"מ אך באמת דברי נ"מ צ"ע דהנה בהקדש גם בקדושת הגוף צריך ליהנות בפרוטה דוקא כמ"ש הרמב"ם (בפ"א מה' מעילה) וכן איתא בש"ס על משנה זו דשבועות (דף כ"ד) הרי הקדש פירש רש"י אשם

מעילות בא על שו"פ אפילו פחות מכזית ומתרץ הא בעינן שו"פ פירש"י והיינו שעורין [וצ"ע גדול להבין כוונת התוס' שם בד"ה הרי הקדש ע"ש ומצוה לפרש הצ"ע]:

הנה בכריתות (דף כ"ג) אמר ליה ההוא חתיכה דלא נותר הכא שוה פרוטה והא יש אוכל אכילה אחת דקתני בה נותר וקתני אשם אחד ההיא בגסה ההיא בדקה ופירש רש"י אע"ג דאיסורי הנאה הוא כשאר כל הקדשים האסורין בהנאה שמועלין בהן דהא נמי חזי לגבוה שאם עלה לא ירד הנה מפירש"י נראה דאשם מעילות בקדשי מזבח אינו חייב רק בהדיוט היה חייב לשלם הוה כמו הפסיד להקדש שו"פ ונותר כיון דאם עלה לא ירד שוה הוא להקדש שו"פ במאי שאכל הפיד להקדש וכן נראה לכאורה פשיטא דש"ס בכריתות (דף כ"ג) ההיא חתיכה דלא נותר הויא שוה פרוטה ומתוס' נראה דא"צ להפסיד שו"פ רק כיון דהוא נהנה שו"פ מהקדש אף דהקדש לא הפסיד מאומה ובהדיוט לא חייב צריך לשלם קרבן מעילה:

ונראה דהנה ב"ק (דף כ') בנאה לתוך ביתו הרי זה לא מעל, עד שידור תחתיו שו"פ זאת אומרת הדר בחצר חבירו שלא מדעתו צריך להעלות לו שכר לא אשגח ביה כדרבה דאמר רבה הקדש שלא מדעת כהדיוט מדעת דמי פירש רש"י דעת שכינה איכא ותוס' הקשה שם ופירשו רש"י ז"ל דדעת שכינה שלא יהנה אדם בלא מעילה ועיין בש"מ שכתב הקדש שלא כמחאה בהדיוט כמחאה דמי שכבר מיחה הכתוב שלא יהנה מן ההקדש והרשב"א כתב דהכי קאמר כהדיוט מדעת ומתנה עמו שיעלה לו שכר שכן אמרה תורה שלא יהנה אדם בלא מעילה א"כ נראה דא"צ שיפסיד ההקדש שו"פ דהא בדר בחצירו לא הפסיד ההקדש רק כיון שהוא נהנה שו"פ חייב לשלם א"כ בנותר כיון שנהנה שו"פ נהי דלא הפסיד להקדש חייב קרבן מעילה והא דבאוכל חמץ של הקדש לא מעל אף דהוא נהנה כוונת התוס' בקדושת הדמים כיון שאינו שוה מאומה לא הוה הקדש כלל ונפקע הקדושה כמו שכתב הר"ן והרשב"א בחולין (דף ק"מ) דכיון דמרדה פקע קדושתיה ולא נהנה מן ההקדש כלל אבל בקדושת הגוף נהי דלא הפסיד להקדש לא נפקע הקדושה ונהנה מהקדש שו"פ חייב קרבן מעילה א"כ קשה במאי דתירץ הנ"מ דבקדושת הגוף א"צ שו"פ דכל המעילות צריכין שו"פ א"כ כיון דכל חיוב המעילה כי צריך לשלם הקרן שו"פ שנהנה קלב"מ פוטרו ואמאי מחייבו ר"מ אשם מעילות:

ומה שתירץ הקצה"ח והצל"ח דכיון דקלב"מ אינו פוטרו מלציש"ש חייב אשם מעילות דחייבי חטאות ואשמות אין ממשכנין אותן וכל עיקר חיובן הוא לציש"ש רק לרנב"ה דסובר דכרת פוטר גם מלצאת ידי שמים פטור לבד אשר ההנחה דחיוב דחטאות ואשמות הוא רק לצאת ידי שמים כיון דאין ממשכנין אותן אינו נראה דכבר כתבו תוס'

ר"ה (דף י') דהיכי דעובר בבל תאחר או היכי דחזינן שהוא מתעצל להביא ממשכנין אותו והטעם דאין ממשכנין אותו דכיון לכפוריה חטאת קבע לה לא משי ליה אבל לא שלא יהיה עליו רק חיוב לצי"ש קשה לי דאף לפי סברתם דחייבי חטאות ואשמות אינן רק לצי"ש וקלב"מ אינו פוטר לצי"ש מנא להו דהתורה חייבו חומש ואשם במקום דאינו חייב לשלם הקרן רק לצי"ש דאילו לא חייבו התורה רק במקום דצריך לשלם הקרן מטעם גזילה והגזילה דהדיוט אינו משלם רק קרן ובגזילה דהקדש חייבו התורה חומש ואשם ג"כ ועל הקרן פשיטא דמחייבין אותו גם בהקדש דהא אפילו על פחות משו"פ זוקקין לתשלומי הקדש כמבואר ב"מ (דף נ"ה) ואת אשר חטא מן הקודש ישלם לרבות פחות משו"פ בהקדש (הנה כבר הקשיתי על הא דאי' בפסחים (דף ל"ב ע"ב) ת"ר האוכל תרומה פחות מכזית משלם את הקרן ואינו משלם את החומש היכי דמי אי דלית ביה שו"פ קרן נמי לא לישלם וקשה דהא תוס' גיטין (דף כ') מתרצים על קושייתם על הא דאמרינן אין נתינה פחות משו"פ דהא בתרומה וגט כתב ונתן וא"צ שוה פרוטה ומתרצים כמו דילפינן חטא חטא מעילה מתרומה ג"כ ילפינן תרומה ממעילה כמו דמעילה אינו רק בשו"פ גם בתרומה אינו משלם חומש עד שיהיה שו"פ וקשה א"כ מה מקשה הש"ס אי דלית ביה שו"פ קרן נמי לא לישלם דהא בהקדש אמרינן בפירוש ואת אשר חטא מן הקודש ישלם לרבות פחות משו"פ בהקדש דהב"ד נזקקין וכיון דילפינן תרומה ממעילה גם פחות משוה פרוטה: צריך להשיב וצ"ע] א"כ מנ"ל דהתורה חייבו חומש ואשם במקום דאינו חייב לשלם את הקרן רק לצי"ש:

ולפי דברינו יש לתרץ קושייתם דהנה תוס' שבת (דף י"א) ועירובין (דף כ') הוכיחו דחיוב שבת בא על בליעת גרונו ואינו צריך במעיו דאל"כ איך חשיב ר"מ איסור הוצאה בהדיא דהא בעידנא דמחייב עלייהו דהיינו בשעת הנאת גרונו אכתי לא מחייב אהוצאה עד שינוחו במעיו אלא אהוצאה נמי מיחייב בשעת בליעה דחשיב כמונח וכ"כ תוס' שבועות (דף כ"ד) אמרו לו אינו מן השם והנה לר"ל דסובר לענין איסור אכילה דהנחה במעיו בעינן שפיר די"ל להיפך דגם לענין שבת הנחה במעיו בעינן דבאו איסור אכילה ואיסור שבת כהדדי ואשם מעילות ע"כ דמחייב גם בהנאת גרונו דעכ"פ נהנה הוא א"כ אין המיתה של הוצאה אפשר לו לפטור מאשם מעילות להאי לישנא דאמרינן כתובות (דף ל"ז) דאף דאי אפשר לאכילה בלא הגבהה מ"מ הקלב"מ אינו פוטרו במקום דאפשר לו לאהדורי ע"ש ועוד דהא יכול לאכול בבליעה דלא נהנה גרונו וחייב משום שבת על הנחה או לכרוך בסיב לפמ"ש במשנה למלך (בפ' י"ד מהל' מאכלות אסורות) דבאיסור גם בכרכן בסיב או במידי דאכילה דחייב מטעם אכילה אך נראה דהא דר' יוחנן מוקי

בפסחים דאוכל חמץ של הקדש אינו מועל כרנב"ה ור"י סובר דחייב על הנאת גרונו א"כ גם בשבת חייב על הנאת גרונו הקשה מקושייתם דהא החיוב של הוצאה פוטרו מקרבן אשם:

ולזה נראה דהנה רש"י בפסחים (דף כ"ט ודף ל"א) סובר דלרנב"ה דסובר דכריתות פוטר מתשלומין דוקא במזיד אבל בשוגג ס"ל לרנב"ה אינו פוטר והקשו עליו א' קושיית הרמב"ן מהא דתנן במגילה (דף ז' ע"ב) אין בין שבת ליוה"כ אלא שזה זדונו ביד אדם וזה זדונו בידי שמים והקשה בש"ס הא לענין תשלומין שוין הן מתניתין מני כרנב"ה דעשה יוה"כ כשבת לתשלומין וקשה לשיטת רש"י דהא גם לרנב"ה יש חילוק בשוגג דבשבת פטור וביוה"כ חייב. ב' הקשה הפנ"י כיון דלרנב"ה כרת פוטר מאיזה סברא יהיה חילוק בין מיתת ב"ד לכריתות לענין שוגג:

ונראה לע"ד דהנה צריך לעיין דבכתובות ילפינן במתניתין דהבא על בתו פטור מפני שמתחייב בנפשו שמיתתן בידי ב"ד וכל המתחייב בנפשו אין משלם ממון שנאמר אם לא יהיה אסון ענש יענש וקשה דאיך ילפינן מלא יהיה אסון דפטור חייבי מיתות ב"ד במקום דלא עבדינן לאו החומרא בלא התרו בו נהי דס"ל לש"ס ולא יהיה אסון אסון ממש ולא דין אסון כמבואר שם מ"מ קשה בשלמא ברציחה הדין דאם גואל הדם הורג לרוצח אינו נהרג עליו וכל אדם אין חייבין עליו א"כ בר קטלא הוא והוה כמו מחתרת או רודף ולכך פטור אבל בבא על בתו או כשהדליק הגדיש בשבת כיון דלא התרו בו לא הוה בר קטלא מנ"ל דפטור ואדומו"ר הרב הגאון הצדיק יסוד עולם מו"ה יצחק מאיר זצ"ל אב"ד דק"ק גוד יע"א השיב לי דאין לדמות לרודף דברודף אם נתאמץ הרודף והרג את המציל נהרג עליו והוה שפיר הרודף בר קטלא אבל בגואל הדם אם הרוצח הרגו אינו נהרג עליו כמבואר במ"ל (פ"א מהל' רוצח) וש"נ לא מיקרי בר קטלא מ"מ קשה מהא דמקשין בש"ס כתובות (דף ל"ה) מי איכא למ"ד דחייבי מיתות שוגגין אינו פוטר הא תני דבי חזקיה מכה אדם יומת מכה בהמה ישלמנה מה מכה בהמה לא חלקת בין שוגג למזיד אף מכה אדם לא תחלק בין שוגג למזיד וקשה דאיך אפשר למילף מתנא דב"ח למיתת שוגגין בשלמא ברציחה במקום דחייבה התורה גלות שפיר דפטרינן ליה מטעם קלב"מ ובמקום דלא חייבו תורה גלות דרך עלי' כמדומה א"כ לא ניתן משגגתו לכפרה אבל במקום דקרוב לאונס צריך כפרה כמבואר בכתובות (דף ל"ח) דלא מקבלין מיניה ממונא לכפרה וכיון דיש עליו פטור ממון אבל חייבי מיתות שוגגין כמו בא על בתו ושורף גדישו בשבת בשוגג דנתכפר לז' בקרבן חטאתו וענשו איך ילפינן דפטור ממון מטעם קלב"מ: ולזה נראה דס"ל לרש"י דהא דנקיט הש"ס חייבי מיתות שוגגין אין

הכוונה כשנעשה בשוגג במקום דנתכפר בחטאות רק כשעובר במזיד בלא התראה וזה מיקרי שוגג כי לא ניתן התראה רק להבחין בין שוגג למזיד וכיון דאינו בר כפרה שפיר ילפינן מתנא דב"ח כמו דלדידיה פטור במקום דאינו חייב גלות מטעם דיש עליו עונש מכ"ש במזיד גמור דיש עליו עונש דפטור (וכן ר"ל דאמר פטור כיון דאלו אתרו ביה פטור כי לא אתרו ביה נמי פטור מבואר דהיה מזיד רק דלא אתרו ביה] אבל במקום דמתכפר עונשו בחטאת אין הקלב"מ פוטרו ולפ"ז אין חילוק בין חייבי מיתות ב"ד לחייבי כריתות רק במקום דפטר עצמו בקרבן גם חייבי מיתות שוגגין חייבין ובמקום דאינו יכול לפטור עצמו בקרבן ג"כ ח"כ פוטרין לרנב"ה:

אדומו"ר הרב הגאון הצדיק זצ"ל הנ"ל השיב לו דהא מבואר ב"ק (דף ל"ה) שורו שהדליק את הגדיש חייב והוא שהדליק את הגדיש פטור והקשה הש"ס הא מקלקל הוא ומבעיר אינו חייב רק דצריך לעפרו רבא אמר מתניתין בשוגג כדתנא דב"ח פרש"י לעולם מתניתין בדלא קבעי ליה לעפרו והא דפטור מתשלומין לאו משום דליהוי ביה חיוב מיתה דהא מתניתין אפילו בשוגג נמי דליכא חיוב מיתה מיתוקמא דפטור מתשלומין כדתניא דב"ח והתם אי אפשר לומר דמיירי במזיד בלא התראה דהא לא צריך לעפרו ומקלקל ופטור מעונש מיתה ועדיף עוד משוגג ופטור:

ונראה דהנה באמת הראשונים תמהים שם על רש"י כיון שאין כאן איסור מלאכה ואין כאן חיוב מיתה כלל אמאי פטור ע"ש בתוס' וש"מ ואחר העיון דברי רש"י מזוקקים דהנה בכתובות (דף ל"ה) פליגי ר"י ור"ל ר"י סובר בהו"א דמיתת שוגגין אין פוטרין התשלומין א"ל רבא מי איכא למאן דאמר דמיתות שוגגין אין פוטרין מתשלומין הא תנא דב"ת והקשו בתוס' לר"י דס"ל דמיתת שוגגין אין פוטרין מתשלומין ואינו נפטר רק בדעבדינן ליה החומרא אמאי לא הקשה הש"ס ממתניתין דקתני ברישא דחייבי כריתות חייבין בקנס וחייבי מיתות ב"ד פטורין מקנס והנה ברישא דח"כ חייבין ע"כ בדלא התרו בו דאל"כ היה נפטר מהתשלומין במלקות וכן מוקי ר"י שם א"כ אמאי פטור בסיפא דחייבי מיתות ב"ד וכתב שם השיטה מקובצת דכי קא מחייב ר"י בחייבי מיתות ב"ד וד"א היינו כשחיוב ממון ברור כגון קריעת שיראין דהא ודאי חייבו לחבירו מה שהזיקו אלא דאנן בעינן למפטריה משום דחייב מיתה סובר ר"י כיון דלא עבדינן ליה החומרא לא מיפטר מחיובא דממון דנתחייב ובעי לשלומי דהא אין כאן אלא רשעה אחת אבל בתו דאין חייבו ברור דהא כתיב ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו אלא דאנן מרבינן מרבויא דנערה הנערה חייבי לאוין וח"כ אבל חיובי מיתות ב"ד לא נתרבו דאין לנו אלא תרי רבויי דלכך אין להם קנס והא דתנן אין להם קנס מפני שמחייב בנפשו שמיתתן

מיתת ב"ד ה"ק דלא נתרבו שישלם קנס בחייבי מיתות ב"ד דחייבי מיתות ב"ד במקום דעבדינן ליה חומרא פטור לא מרבינן ליה ונשאר כלל מאי דפטריה הקרא:

וכתב דזה כוונת רש"י דפירש ר"י אמר חייב בתשלומין ע"ש ויצא דברי רש"י לאור דהנה הא דאדם מועד לעולם בין במזיד בין בשוגג אין חיובו ברור רק דנפקא לן מתנא דבי חזקיה ב"ק (דף כ"ו) פצע תחת פצע לחייב שוגג כמזיד א"כ י"ל דחייבו התורה בפצע תחת פצע שוגג כמזיד היינו במקום דליכא חייבי מיתות ב"ד אבל במקום דאם היה התראה ועבדינן ליה החומרא היה פטור מן התשלומין לא נתרבו כלל כמו שכתב השיטה מקובצת והא דמביא תנא דב"ח דלפי דברינו גם בחייבי מלקות שוגגין היה ראוי להיות פטור כשעושה היזק בשוגג דהתורה לא ריבה תשלומין במקום דאם הותרו בו היה פטור אך הא ליתא דהא ריבה הקרא פצע:

תחת פצע בחובל חבירו אף דחובל הוה איסור לאו ומלקות אף דהתורה ריבה בפירוש חובל לתשלומין מ"מ חייבי מלקות שוגגין מיקרי כמבואר בקצה"ח (סי' ל"ח) ובהפלאה בכתובות פ' אלו נערות וכיון דנתרבו חייבי מלקות שוגגין לתשלומין א"כ גם בחייבי מיתת ב"ד שוגגין במקום דלא נפטר מטעם קלב"מ יהיה חייב ולזה מביא תנא דב"ח דמיתת שוגגין פטורין מתשלומין א"כ נהי דריבה תורה בחייבי מלקות שוגגין דחייב אין לדמות לחייבי מיתות שוגגין דפטור במקום דליכא בר קטלא בלא היתר ב' א"כ בדלא בעי ליה לעפרא נהי דהוה מעשה היתר מ"מ פטור דלא נתרבו אבל במעילה כתב רש"י שפיר דכיון דיש לו כפירה בקרבן והתשלומין ברור דנהנה (דהא דאוכל דבר איסור שוגג דמבואר בבכורות (דף ל"ז) דפטור מתשלומין הוא רק משום קנס כמו שבא בדברינו לקמן לשיטת רש"י וכיון דהתשלומין ברור אינו נפטר במקום דיכול ליפטר מהעונש בקרבן דאי אפשר למילף מתנא דב"ח דשם אינו נפטר מן העונש בקרבן] ולפ"ז לא קשה מכריתות דכיון דחייב קרבן חטאת לא נפטר מטעם קלב"מ כלל ושפיר קאמר ר"מ אם היה שבת והוציאו בפיו חייב:

נחזור לענין הא דהקשה מו"ח זצ"ל על הרא"ש דאמאי אינו יוצא במצה גזולה מטעם דבעינן שיהיה שלו דהא קניא בלעיסה וקושיא זו קשה ג"כ על תוס' פסחים (דף ל"ח) וסוכה (דף ל"ה) שהקשו אמאי איצטריך למעוטי שלא יצ בטבל מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ תיפוק ליה דבעינן לכם בטבל אינו שלכם וקשה ג"כ קושייתו דהא קניא בלעיסה הן אמת דעל קושיית התוס' הנ"ל קשה יותר דאיך מדמה מצה לאתרוג דכמו דבאתרוג אינו יוצא בטבל דלא מיקרי לכם גם במצה אינו יוצא בשל טבל דלא מיקרי לכם דהא המזיק או שאכלו מתנות כהונה פטור א"כ כשלעס לא גרע מהיזק אבל באתרוג

הוא בעין וכשהוא בעין לא שייך לומר דהוה ממון שאין לו תובעין כמ"ש הר"ן (בר"פ הזרוע והלחיים) דכי איתנהו בעין מיחייב משום מצוה והב"ד כופין אותו לקיים המצוה: ולזה נראה דהנה במצה בעינן לחם ואי אמרינן דאינו יוצא רק אחר הלעיסה לא עדיף מפרורין דליכא עליה תוריתא דנהמא המבואר בברכות (דף ל"ז) דאינו יוצא ע"ש מחלוקת הרמב"ם והראשונים ושפיר כתב הרא"ש וכן תוס' דאינו יוצא במצה גזולה מהקנין דלעיסה לא מהני ליה לצאת ידי מצה דבעינן תואר לחם אך מה דקשה לכאורה דהנה בסוכה (דף ל"ה) איתא דיוצא באתרוג של דמאי כיון דאי בעי מפקר להו לנכסים כתבו תוס' לא הוה צריך להאי טעמא אלא משום דיש בו היתר אכילה לעני כמו לישראל דנפיק בשל תרומה וקשה לי דהא דיוצא בתרומה כיון דיש היתר אכילה לכהן היינו אם לקחה ישראל מכהן אבל אם לא לקחה נהי דיש היתר אכילה לכהן מ"מ לא הוה שלו ואינו יוצא בו תוס' פסחים דף ל"ה) כתבו דטבל אינו שלכם דהא אתרוג של דמאי דמכשירי בית הלל הוא משום דאי בעי מפקיר לנכסי השתא נמי שלכם קרינן ביה משמע דטבל גמור לא חשיב שלכם ונראה דתוס' סוכה סברו דגזילה שאינה יוצאה בדיינין לא מיקרי גזילה ויוצאין בה וכבר הרגיש בזה חכם אחד בתשובותיו הא דטבל פסול משום דלא הוה לכם אף דממון שאין לו תובעין אינו יוצא בדיינים כיון דכשהוא הב"ד כופין אותו לקיים המצוה כסברת הר"ן הנ"ל א"כ בדמאי כיון דמאכילין לעניים אין עליו מצות מתנות כהונה והוה ממון שאין לו תובעין ויוצא בו ולא צריך לטעמא דאי בעי מפקיר לנכסי ובפסחים (דף ל"ה) סובר הר"י דאורליניש דגם גזילה שאינה בדיינין לא מיקרי לכם ולזה כתב דצריך לטעמא דאי בעי מפקיר לנכסי והבן:

והנה הנ"מ אי אמרינן דמצה גזולה פסול מטעם דבעינן לכם או מטעם מצוה הב"ע כתב הש"א ומו"ח זצ"ל לענין מרור דאי מצה גזולה פסול מטעם לכם גם מרור הגזול פסול דאיתקש למצה ואי דפסיל מטעם מצוה הבאה בעבירה בכל המצות לא שייך לומר דאיתקש למצה א"כ מרור הגזל כשר דכיון דמרור דרבנן לא אמרינן מצוה הבאה בעבירה כמו בלולב הגזול דפסק המחבר (בסי' תרמ"ט) דכשר ביום טוב שני ע"ש:

אך לבבי לא כן ידמה דאף אי יהבינן להו דמצה גזולה אינו נפסל רק מטעם מצוה הב"ע גם מרור פסול מטעם מצוה הב"ע ואין ראיה מהא דפסק המחבר (בסי' תרמ"ט) דיוצא בלולב הגזול ביו"ט שני והוא דהנה תוס' הקשו תימה למה לי קרא דאינו יוצא במצה של טבל תיפוק ליה דהוה מצוה הב"ע ועמד המהרש"א דהא תוס' הקשו לעיל (דף ל"ה) למה לי קרא למעט סוכה גזולה תיפוק ליה דה וה מצוה הב"ע ותירצו דמהב"ע הוה דרבנן א"כ גם ממצה של טבל לא קשה ונלענ"ד דהנה לכאורה תמה כל הדבר דמנ"ל דמצוה הב"ע

פסול דיליף מהא דפסיל הקרא גזל כמה פירכות איכא למיפרך ולזה נראה כיון שנעשית עבירה בשעת עשיית המצוה והעבירה כזו אינה נדחית מפני המצוה פסול דהתורה גלי לן דמצות עשה דוחה ל"ת אבל במקום דאין העשה דוחה לא תעשה דחמיר איסורה פסול ומצוה הב"ע כזו הוא מדאורייתא דכיון דאין כח בהמצוה לדחות האיסור לא הוה מצוה כלל אבל בגזל האיסור כבר נעשה ובמה שמקריב אח"כ לא נעשה עבירה דהא קניא מקודם ביאוש לשיטת רש"י או ביאוש וש"ר לשיטת התוס' רק כיון שבא לידו באיסור זה לא הוה רק מדרבנן אך לפ"ז צריך להבין דהא בלולב עושה העבירות בשעת עשיית המצוה דשואל שלא מדעת או שולח יד בפקדון נעשה גזלן אך ז"א דכשגזל מקודם אינו עושה בזה איסור יותר דכבר כתב בקצה"ח ובנ"מ (סי' ל"ד) כשאינו מוציא הדבר מרשות הבעלים אינו נעשה גזלן בשליחות יד או בשאלה ע"ש באריכות ואף דגזילה הוה ניתק לעשה ומחויב לקיים מ"ע של והשיב ובכל רגע ורגע בעמוד והשב קאי וכשאינו מחזיר מתעצל בהשבה מ"מ כיון דכשאינו מבטל העשה בידים ובידו לקיים המצוה עוד רק דמתעצל ס"ל לתוס' דמצוה הב"ע כזו אינו רק מדרבנן כיון דאין האיסור בשעת עשיית המצוה רק במאי שמתעצל מלקיים המצוה של והשיב אבל כשאוכל מצה של טבל כיון דלאו של טבל לא ניתן לדחות מפני מ"ע של מצה ובשעה שמקיים המצוה עושה עבירה אינו יוצא מדאורייתא ולזה הניחו בתימא דל"ל קרא למצה של טבל ולזה ס"ל להפוסקים לחלק בין מצוה דאורייתא למצוה דרבנן דלא אסרו החכמים כשהאיסור כבר נעשה רק במצוה דאורייתא אבל מצוה הב"ע כשעושה האיסור בשעת עשיית המצוה דאסור מדאורייתא גם במצוה דרבנן אסור אינו יוצא ולזה במרור הגזול כשאוכלו מבטל המצוה של והשיב גזילה מחדש להפקיע הדבר משל בעלים דמעיקרא היתה שלו כמו שכתב בנ"מ שם גם במצוה דרבנן פסול:

והנה ברשב"א סוכה (דף ל"ה) כתב דבגמ' דילן לא אדרכי המצה גזולה פסול משום דלא משכחת לה דסברי לה כדאמרינן בפ' אלו נערות (דף ל') דמכי לעיסה בפרומיא קניא דלאו בר אהדורי הוא ואין להנגזל אלא דמים ותו ליכא בשעת הנאת גרונו ומעיו דעביד מצוה לא משום מהב"ע ולא משכחת אלא במעשר שני ואליבא דר"מ דהכא כיון דברשות הוא אוכל ומשלחן גבוה קא זכי בדין ליכא למימר דקניא בלעיסה דכי איתא דגבוה הוא ולא קרינן ביה לכם משא"כ בטבל ותרומה כיוצא בו והוא היפך דעת הרא"ש ותוס' שהקשו במצה של טבל דהא דבעינן לכם עכ"פ מבואר ברשב"א דלא כדעת מו"ח זצ"ל דאף דקניא בלעיסה מ"מ מהב"ע הוא וברשב"א איתא כיון דקניא לא הוה מהב"ע כלל:

והנה לפי פסק הלכתא דאין יוצאין במצה גזולה אבל כשגזל חטים ועשאו מצה יצא וכתב הרמ"א דלא יברך כמו שפסק המחבר (בסי' תרמ"ט) והמ"א הקשה דא"כ מאי פריך גבי אוונכרי ליקניא בשינוי השם דהא עכ"פ לא יהיה רשאי לברך ולענ"ד נראה דהא דהחמירו בתוס' לענין ברכה הוא דוקא אם הברכה נאמר על אותו דבר כמו חלה או לולב או:

מצה ומרור מחמירין לענין הברכה יותר אבל לענין הדס דאין מברכין על הדס רק על הלולב ולא נזכר בפירוש בברכה והדס לא החמירו לענין ברכה עיין סימן תע"ג מ"ש שם לענין מרור גזול:

(ומצאתי סברא זו בספר כפות תמרים לחלק בין חלה להדס עיי"ש ומהר"ם לובלין ז"ל כתב שם דהא דכתבו התוס' גבי גזל קמח טחנו אפאו דלא יברך אף דקנאו בשינוי השם ובמעשה משום דהוה גזל ודאי אבל באוונכרי דלא הוי גזל ודאי רשאי לברך באם קנאו: ובסברא הנ"ל לחלק לענין ברכה בין חלה להדס תירץ בזה אאמ"ו ז"ל קושיית התוס' שם וא"ת הא דפריך תנא ליקנינהו בשינוי השם תיקשי ליה אמתניתין דלולב הגזול עיי"ש ובזה ניחא דמלולב לא קשה כיון דמברך על הלולב וכן לסברת מהר"ם הנ"ל נמי מתורץ כמובן):

המפרשים עמדו על התוס' שהקשו ל"ל קרא דאין יוצאין במצה של טבל תיפוק ליה דהוה מהב"ע דהא הנ"מ כשאכל בשוגג וטעה בדבר מצוה פטור אף דלא עשה המצוה לר"י ועוד דנ"מ כשכפאוהו לאכול דאינו עושה איסור או כשהוא חולה שיש בו סכנה דמאכילין אותו טבל ולא הוה מצוה הבאה בעבירה: ונראה דהנה הרמ"א באו"ח (סי' ר"ד סעיף ח') כתב דאם אנסוהו לאכול או לשתות אע"ג דהתיך נהנה ממנו אינו מברך עליו הואיל ונאנסו על כך והקשה המ"א (דבסימן תע"ה סעיף ד') פסקינן דאם כפאוהו לאכול מצה דיצא דהמתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה א"כ ש"מ דחשיב הנאה ותירצו האחרונים דאנסוהו לאכול מצה הוה כתלוי וזבין כמו שכתב הרמב"ם לענין הא דכופין אותו עד שיאמר רוצה אני בקרבן וגיטי נשים דמהני א"כ במצה של טבל כיון דאסור לו לאכול לא הוה כתלוי וזבין ואינו יוצא: וכן לענין אכילת שוגג כתב הט"ז דדומה לאנסוהו ובאמת מפורש הדבר במאי דפליג הרמב"ם והראב"ד (בפ"ו מה' תרומה ה' י"א) נזיר שוגג ושתה יין של תרומה והשותה שמן והסך את היין כל אלו משלמין קרן ולא את החומש והראב"ד משיג וכתב דצריך לשלם חומש וכתב בכ"מ טעם לדברי הרמב"ם כיון דאסור באכילה זו כשאכל בשוגג לא הוה הנאה ואינו משלם רק קרן ולא חומש כמו סך וסוגיא דבכורות (דף ל"ז) המוכר בשר לחבירו ונמצא טריפה מה שאכלו אכלו ויחזיר

להם את הדמים רשבא"א דברים שהנפש קצה בהן יחזיר להן הדמים שאין הנפש קצה בהן ינכה להם את הדמים סובר הרמב"ם דת"ק סובר דיחזיר להם את הדמים כי אכילת איסור בשוגג לא הוה הנאה ופטור מלשלם ורשב"א מחלק בין דברים שהנפש קצה בהן ובין שאין הנפש קצה בהן וראב"ד סובר דאכילת איסור הוה הנאה סובר כדעת רש"י דת"ק קנסא ורשב"א לא סבר דקנסא קניס רק בדברים שנפש של אדם קצה בהן פטור דלא הוה הנאה ובדברים שאין נפשו של אדם קצה בהן חייב לשלם דלא קנסוהו כלל א"כ אי סובר תוס' כשיטת הרמב"ם דאכילת איסור בשוגג לא הוה אכילה ודומה לאונס לא קשה קושיית האחרונים:

ודע דלשיטת הרמב"ם דאכילת איסור שוגג לא הוה אכילה צריך לאוקמי הא דאוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג דמשלם קרן וחומש ואשם דהיה מזיד על החמץ דאל"כ לא היה חייב חומש כמו נזיר ששתה יין של תרומה וכן צריך לומר דהא דמבואר שם (ה' ז') כשאכל תרומה בשוגג ביוה"כ דמחייב דמיירי שהיה מזיד על יוה"כ דאל"כ לא חשיבא אכילה כמו נזיר ששתה יין או אולי יש לחלק בין אכילת איסור ובין אכילת היתר בזמן דאסור כמו שמחלקין תוס' חולין (דף ה') ובהרדב"ז ראיתי שהקשו מהא דנזיר על הא דיוה"כ ומחלק דאכילת יוה"כ חשיבא אכילה לחייב עליו קרבן אבל נזיר השותה לא חשיבא אכילה כיון שאין מתחייב עליו כלום והוא דבר חדש:

אך עדיין קשה דהא הרמ"א פסק דאם אנסוהו לאכול דבר איסור לא הוה אכילה ובאוכל איסור במקום סכנה פסקינן (בסי' קצ"ז) דמברכין עליו וכבר עמד הט"ז (בסימן כ"ח) בזה וצריך לחלק דהנה הדין בסי' קצ"ז באוכל איסור במקום סכנה דמברכין נובע מן רבינו ירוחם שהביא בשם הרמ"ק הביא ברא"ש יומא (דף פ"ג) ס"ל דאיסורין הותרו בפקוח נפש ולא שנדחו וכיון דס"ל דהתירו הוה הנאה המחבר אף דפוסק בכל דין בפני עצמו דהיינו בפקוח נפש פוסק דנדחה ולא דהתירו ובאוכל אכילת איסור פוסק כהרמב"ם דלא הוה אכילה ואין מברכין מ"מ סותם ובאוכל במקום סכנה דמברך כיון דלדעת הראב"ד בכל אכילת איסור מברכין ובמקום סכנה דעת הרמ"ה דהותרו ולזה סתם דמברך א"כ אי אמרינן דפקוח נפש הותרו והוה אכילה היה מקום לתרץ קושיית התוס' כקושיית האחרונים הנזכר עיין תוס' פסחים (דף מ"ז) בסוגיא דהואיל שהקשו אמאי לא אמרינן הואיל במלאכת שבת כיון דמותר כל מלאכת שבת לחולה שיש בו סכנה ורצו האחרונים להוכיח מקושיא הנ"ל דס"ל לתוס' דהותרו ויש שדוחים דאף אי אמרינן דנדחה הקשה שפיר דהרי בסוגיא הקשה דנימא הואיל במלאכת תפירה כיון דצריך לכסות דם השחיטה וכיסוי דם דוחה מלאכת יו"ט כמו כל מ"ע שדוחה הל"ת.

ואגב אורחא יש לתרץ קושיית התוס' דהואיל כי סברת רבה דאמרינן הואיל דהנה התורה אמרה אשר חמץ שלו עובר של אחרים אינו עובר כאשר בידו להשאיל הוה כשלו במלאכת יו"ט אינו מפורש בתורה מה שאסור רק לא תעשה מלאכה אך אשר יאכל לכל נפש וסובר רבה כיון דהתורה התירה אוכל נפש ואי מיקלע ליה אורחים הוא אוכל נפש לא אסרה תורה, המלאכה ואינו בכלל לא תעשה מלאכה כי אוכל נפש לא אסרה תורה ור"ח סובר דהמלאכה נאסרה רק כשהוא אוכל נפש שיאכל התורה התירה וכשאין לו צורך אסור. ובזה יש להבין מה שהקשה ר"ח לרבה אי אמרינן הואיל כיון דחזי לכיסוי דם צפור כי החרישה הוא בדבר שראוי לזריעה כמבואר בש"ס פסחים (דף מ"ז) דעל צונמא לא היה חייב וחזי לכיסוי א"כ חרישה אינו בכלל מלאכה לא תעשה ואמאי חייב ולא קשה קושיית התוס' דהא יו"ט לא תעשה ועשה מלאכה דאסורה ואין עשה דוחה אבל כיון דכל החרישות ראוין לכיסוי אינו כלל בכלל לא תעשה מלאכה ומשני הש"ס באבנים מקורזלות א"כ יש חרישה דאינו ראוי לכיסוי וממלא דחרישה בכלל לא תעשה מלאכה והקשה דהא ראוי לכותים וכתישה הוא מלאכת טחינה ומקשה שפיר כתישה ביו"ט מי שרי כי יש כתישה דהיינו טחינה שאינו ראוי לכיסוי והוא בכלל לא תעשה מלאכה ואינו דוחה העשה הלא תעשה ועשה דיו"ט וכן כתב הפנ"י בש"ס ברכות (דף כ') בתוס' ד"ה שב ואל תעשה שאני דמביא תוס' בשם רש"י דקרא גלי לן דלה לא יטמא לא נאמר גבי מת מצוה דלא נהירא דא"כ כל מקום דאמרינן שעשה דוחה לא תעשה לקרי שב ואל תעשה וכתב הפנ"י דכוונת רש"י כיון דמת מצוה נכתב בהא קרא ממש בכהן הדיוט להתורה כמו דמתיר בקרובים משא"כ בשאר עשה דוחה לל"ת לא נאמרה העשה אצל ל"ח א"כ הל"ת לכל ישראל נאמרה אלא דמילף מכלאים בציצית דדחה הוה דחה ובשעטנז וכתיב (ויקרא י"ט י"ט) ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך א"כ גם אשר כתב לא תלבש שעטנז גדילים תעשה לך כיון דאסר הכתוב שעטנז ולא נכתב ההיתר לא הוה רק דחויה וביו"ט כתיב לא תעשה כל מלאכה ונאמר באותו קרא מאשר יעשה לכל נפש א"כ הקרא לא תעשה כל מלאכה לא נאמר באוכל נפש וניחא סוגית הש"ס ותוס': ונחזור לענייננו ונראה לאחר עיון דתוס' הקשה שפיר דהב"י (בסי' תע"ה) הביא בשם רי"ו שהביא בשם תוס' דכפאוהו ואכל מצה מיירי שהיה סבור שהוא חמץ ונמצא שאכל מצה אבל אם ידע שהוא מצה ולא רצה לאכול וכפאוהו ואכלו לא יצא אפילו למ"ד דמצות א"צ כוונה א"כ בכפאוהו או במקום סכנה מ"מ עושה איסור אם יתרצה לאכול דהא מבואר בפסחים (דף כ"ה) לא אפשר ולא קמכוין מותר לא אפשר שקמכוין אסור א"כ אף דצריך לאכול מ"מ אסור לו להיות מתכוין להתרצות לאכילה כי לא אפשר וקמכוין

אסור ואם לא יתרצה לאכילה אינו יוצא לשיטתם ולכוין הוא אסור והוה מהב"ע ואין להאריך עוד בזה:

ובגוף קושיית התוס' לולי דמסתפינא הייתי אומר לשיטת ר"ת ובעה"מ דהא דמיעט בברייתא שבעת ימים תאכל עליו מצה לא תאכל עליו חמץ מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ יצא זה שאיסורו משום בל תאכל טבל דהברייתא ממעט שאינו יוצא במצה זו לא למי שאסור עליו משום בל תאכל טבל דלמי שאסור משום בל תאכל טבל א"צ קרא שאינו יוצא דהא הוה מהב"ע רק דברייתא ממעט למי שאינו אסור משום טבל מ"מ כיון דאי אפשר לחול על עיסה זו איסור חמץ לכל העולם דהיינו למי שאסור עליו משום טבל דסובר אין איסור חל על איסור אפילו בכולל אינו יוצא בעיסה זו אף מי שאין איסורו עליו משום בל תאכל טבל דכך רצון התורה אשר אינו יוצא במצה רק שאפשר לחול על העיסה איסור חמץ לכל העולם. והנה שיטת ר"ת (ב"מ דף פ"ח) וכן הוא שיטת הרמב"ם דכשלקח תבואה אחר מרות לא קרינן תבואת זרעך ואינו חייב משום טבל ואתי הקרא לאשמעינן דאינו יוצא במצה של טבל כיון שאין יכול לחול איסור חמץ לכל העולם דלבעלים אסור משום טבל:

אך לכאורה אי אפשר לומר כן דהקרא ממעט דהצריך להיות דוקא שיהיה באפשרות לחול איסור חמץ על העיסה לכל העולם א"כ אמאי כהנים יוצאין בחלה ובתרומה דהא אי אפשר לחול לר"ש דלית ליה אחע"א איסור חמץ לכל העולם ונראה דהנה בסוגיא דאוכל תרומת חמץ בפסח מוקי הש"ס במתניתין כר"י הגלילי והקשה בס' הפלאה דהא רי"ה ל"ל אחע"א ואיך חל איסור חמץ על איסור תרומה ועוד דהא לרי"ה חמץ מותר בהנאה לא הוה כולל ומוסיף והרבה האריכו בזה ולענ"ד נראה לפי שיטת ר"ח והרז"ה ס"ל דנדרים חלים על איסורין לקיים באיסור הבא ע"י עצמו ולא באיסור הבא מאליו כמבואר בר"ן שבועות:

והנה תרומה הוה איסור הבא ע"י עצמו ולא איסור הבא מאיליו כמבואר בחולין (דף ק"כ) א"כ לשיטת הראשונים הנ"ל נדר חל על תרומה לקיים וכיון דנדר דהוא ג"כ איסור הבא ע"י עצמו חל מכ"ש דחל איסור הבא מאיליו על איסור הבא ע"י עצמו דהא נדר אינו יכול לחול על איסור הבא מאיליו וחל על איסור הבא ע"י עצמו א"כ איסור הבא מאיליו חמור מנדר וכיון שנדר חל מכ"ש איסור הבא מאליו לפ"ז גם לר"ש דל"ל אחע"א יכול לחול איסור חמץ שהוא איסור הבא מאליו על תרומה הוא איסור הבא ע"י עצמו:

ועוד נראה דהנה הא דר"ש ל"ל אחע"א הוא מהא דסובר דהאוכל נבילה ביוה"כ פטור דאין איסור יהיה חל על איסור נבילה ויוה"כ הוה איסור כולל אבל איסור מוסיף יש

לומר דגם רש"י סובר דחל כמ"ש תוס' קדושין (דף ע"ז ע"ב) דבאיסור חל אינו חל מוסיף לר"ש ע"ש א"כ לשיטת הרמב"ם ור"ת דכשקונה אחר מרות לא קרינן ביה תבואת זרעך ואינו חייב משום הכי הוה חמץ איסור מוסיף לכאורה היה נראה דהנה הראב"ד (בפ"ד מהל' שביעית) כתב דאם נשבע שלא יאכל היום וחזר ונשבע שלא יאכל הככר לעולם דחלה שבועה שניה דהוה מוסיף כיון שניתוסף איסור לעולם א"כ נהי דחמץ מוסיף איסור על הטבל דמשום טבל לא הוה אסור רק על מי שקרינן בו תבואת זרעך ומשום חמץ אסור לכל העולם מ"מ אינו חל חמץ על טבל דטבל הוא ג"כ איסור מוסיף דחמץ מותר לאחר הפסח וטבל אסור לעולם. ובזה יש מקום לתרץ שיטת רש"י דפירש דר"ש פוטר מיוה"כ דאיסור נבילה קדים ואף שנתנבלה ביוה"כ אין איסור יוה"כ חל דאיסור אבר מן החי קדים והקשו תוס' דהא כשנתנבלה נפקע איסור אמ"ה והוה נבילה ויוה"כ איסור בת אחת בזה ניחא דהנה הא דאיסור בת אחת חל מסתפק הש"א אי הטעם משום דהי מיניה מפקת וחייב על שתים לפ"ז לדידן דפסקינן דאחע"א באיסור מוסיף או כולל אם באו שני איסורים יחד אחד דהוה כולל או מוסיף על השני אינו חל רק האיסור שיש לו מעלה שהוא כולל או מוסיף והוא זצ"ל דחה סברא זו. ובאמת מצאתי דעת קדמון תוס' רי"ד בקדושין (דף נ') כל שאינו בזה אחר זה אפילו בבת אחת אינו ראיתי שמקשים הרי איסורין דאין אחע"א ואיתנהו בבת אחת ואין זה קושיא של כלום א"כ יש לומר דר"ש ל"ל איסור כולל אבל מוסיף אית ליה שפיר א"כ כשחל נבילה יוה"כ בהדדי הוה נבילה מוסיף לענין יוה"כ דנבילה אסור לעולם ויוה"כ אינו אסור רק ליומא ונדחה יוה"כ מחמת נבילה:

אך אין זה מעלה ארוכה לנידון דידן דא"כ גם תרומה וחלה הוה איסור מוסיף נגד חמץ דחלה ותרומה הוה איסור עולם וחמץ מותר לאחר הפסח ועוד דהא הרמב"ם סובר דאף דנתוסף איסור על הזמן יותר לא הוה מוסיף או כולל (בפ"ד מהל' שבועות):

ולזה נראה דהנה הריטב"א בעירובין (דף ל') כתב וז"ל ושמעינן מהכא דכיון שאין מערבין בטבל הטבל מדרבנן שאסור להאכילו בידים לקטנים דאי חזי לקטנים אמאי אין מערבין כמו דמערבין ביוה"כ ואין לומר דשאני טבל שהוא איסור חפצא דהא בכל הסוגיא לא מחשבינן מיפלגי בהא מילתא כדאמרינן הכא כשם שמערבין לגדול ביוה"כ כן מערבין לנזיר ביין א"כ מוכח דסובר דטבל הוה איסור חפצא ג"כ ויוה"כ לא הוה רק איסור גברא והנה הא דנדרים אינן חלין לקיים המצוה אף דנדרים הוה איסור חפצא ס"ל להראשונים דכל איסורין הוה איסור חפצא כדעת הריטב"א והנה סברת הריטב"א לחלק דיוה"כ הוה איסור גברא ושאר איסורין הוה איסור חפצא נראה דסובר דדוקא

אסורין איסור עולם הוה איסור חפצא ג"כ אבל איסורין דאינן אסורין איסור עולם אינן איסור חפצא דהא אין חפץ גורם האיסור רק היום:

ולפ"ז ניחא קושיתנו על שיטת הרמב"ם דלכך סובר הברייתא אליבא דר"ש דאין איסור חמץ חל על איסור טבל אף דחמץ הוה מוסיף למאן דלא קרינן בי' תבואת זרעך כיון דחמץ לא הוה רק איסור גברא דהא הזמן גורם האיסור וטבל הוה איסור חפצא ג"כ ובזה מתורץ ג"כ קושיית התוס' על רש"י כשנתנבלה ביוה"כ דהא נבילה הוה איסור מוסיף ואיסור חפצא ויוה"כ לא הוה רק איסור גברא אינו חל יוה"כ בבת אחת כיון שאינו בזה אמר זה: ובזה ניסא דברינו דהנה כמו שסברת הריטב"א דכיון דאין האיסור רק לזמן לא הוה איסור חפצא גם חלה ותרומה כיון דאינן אסורין לכל העולם אין החפץ גורם האיסור רק הגברא א"כ שפיר דחמץ חל על חלה ותרומה דהוה מוסיף אבל טבל דומה לנדרים דאסור לכל העולם למי שקרינן ביה תבואת זרעך כמו נדרים דאסור לכל מי שינדור א"כ הוה טבל איסור חפצא אף לשיטת הרמב"ם ור"ת דמותר למאן דלא קרינן ביה תבואת זרעך א"כ אף דחמץ הוה מוסיף אינו חל לר"ש ומיעט הקרא דאינו יוצא בטבל הגוף למי שאינו אסור משום טבל כיון דאי אפשר לחול איסור חמץ לכל העולם:

והנה הריטב"א הנ"ל דסובר דיוה"כ הוה איסור גברא ושאר אסורין הוה איסור חפצא עיין בחלק יו"ד (סי' רל"ח) מה שמפלפל אאמ"ו הרב הגאון הצדיק זצ"ל בעוד חיים חייתו עוד בשנת תקצ"ו עם הרב הגאון הנשר הגדול:

שר התורה והיראה מו"ה שלמה זלמן זצ"ל שמפלפל עמו בדבר הלכה לענין אחע"א על חבורו היקר הנחמד חמדת שלמה ע"ש באריכות מה שהקשה על סברא זו דהריטב"א סותר לעצמו מה דכתוב במכות (דף כ"ג) בסוגיא דיש חורש תלם אחד וחייב משום שמונה לאוין וקשה לי ג"כ כיון דסובר דיוה"כ הוה איסור גברא לבד וטבל הוה איסור חפצא א"כ אמאי כתב בקידושין דאם נתנבלה ביוה"כ דיוה"כ קדים אין איסור נבילה חל דהא יוה"כ לא הוה רק איסור גברא ונבילה הוה איסור חפצא ואמאי אינו חל וצריך ישוב: נראה משיטת רש"י דס"ל דלא אמרינן מהב"ע:

ולכאורה רק באיסור חפצא ולא באיסור גברא אך מהא דאיתא בפסחים (דף מ"ח) דאין מביאין נסכים מערלה יכול אף ממוקצה ולכאורה מבואר כן דהא דפסקינן ביו"ד (סימן ש"מ סעיף כ"ח) דבקורע בשבת יצא ידי קריעה ובחלוק הגזול פסקינן בסי' הנ"ל (סעי' כ"ט) דאינו יוצא ועכצ"ל כסברת הירושלמי הובא ברשב"א שבת (דף ק"ה) דתמן גופיה עבירה הכא הוא עבר עבירה ולזה בחלה ובתרומה פירש"י דאינו יוצא מטעם הנאמר בברייתא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצה מי שאינו מוזהר על חמצו

אלא משום חמץ לבד אתה יוצא בו ידי מצה זה שאסור מחמת דבר אחר אינו יוצא כאוקימתא דרבינא אף דמסיק הש"ס בקושיא מידי בלבד כתיב ובטבל פירש מטעם מהב"ע והר"ן פירש במשנה גם בתרומה מטעם מהב"ע ובזה ניחא כיון דחלה ותרומה לא הוה איסור חפצא כמו שבארנו לא נפסל מטעם מהב"ע אבל טבל דהוא איסור חפצא הוה מהב"ע:

סימן תנז

סעיף א ברמ"א ואם לקח ממקצת העיסות וממקצת לא לקח ונתערבו צריך ליקח חלה מכל אחד ואחד:

והנה עיין במקור החיים בביאורים (ס"ק ב) שהביא הט"ז (מס"ק ב') דבחלת א"י כשנשתייר פחות מכשיעור צריך לצרף בסל בשעת הפרשה לעיסה אחרת והמקו"ח כתב דא"צ שיעור חלה רק להתחייב בחלה אבל בשעת הפרשה כשנאכל או נאבד מקצת אין צריך שיעור חלה ע"ש. והנה איתא בביצה (דף ט') דאמר שמואל חלת חו"ל אוכל ואח"כ מפריש ונראה דהא דמהני ההפרשה על מה שאכל כיון דגמר בדעתו להפריש חלה אח"כ הוה כאילו אמר שני לוגין שאני עתיד להפריש ובאם היה אומר כן פשיטא דהיה מהני כיון דחלת חוץ לארץ מדרבנן וקיל משאר איסורי דרבנן אמרינן ברירה וכן נראה ממ"ש המ"א (סימן תק"ו ס"ק ח') ע"ש במחצית השקל והקילו דגם אם אינו אומר בפירוש כיון שגומר בדעתו להפריש אח"כ יכול לאכול ואינו אוכל טבל מדרבנן ובשבת ויום טוב דאינו רשאי לומר שני לוגין שאני עתיד להפריש ההפרשה הוא שלא מן המוקף כי כבר אכל חלת חוץ לארץ א"צ להפריש מן המוקף והסמ"ג כתב הובא בב"י סימן שכ"ג חלת חוץ לארץ אוכל והולך ואח"כ מפריש וצריך לשייר מעט יותר מכדי חלה כדי להפריש עליו החלה משום דבעינן ראשית ששיריה ניכרין כדאיתא גבי תרומה וגם גבי חלה כתיב ראשית מיהו מוקף ודאי לא בעינן מדשרי אוכל והולך ואח"כ מפריש ומה שנהגו בפסח להניח. כל המצות בסל בשעת הפרשה חלה זה מפני שנהגו למיפת קפיזא קפיזא פחות מכשיעור ומצרפו להתחייב בחלה אמנם כתב מורי רבינו יהודה בשם הרב ר' אלחנן דהא דאמרינן אוכל והולך ואח"כ מפריש זה כשנתחייב כל העיסה ביחד כשנילושה ביחד אבל במצות שלנו שכל אחת נתחייב בחלה לבדה סברא הוא שלא יועיל בשלא הקפה לפטור את כולם עכ"ל:

ולפ"ז בשכח להפריש חלה דצריך לשייר מכל מצה ומצה היינו כשנילוש כשיעור ונתחייב העיסה צריך לשייר דהא יכול להיות שיאכל כל העיסה ויפריש אח"כ חלה מעיסה אחרת ויהיה שלא מן המוקף אבל אם לא היה בכל עיסה שיעור רק נצטרפה בסל

מותר לאכול כל העיסה על סמך שיפריש אח"כ משאר מצות כיון דהעיסה לא נתחייב בלישה רק בצירוף סל והפר"ח כתב דאם נצטרפו המצות בסל ביו"ט א"צ שום תקנה ויכול לאכול כל המצות על סמך שישייר מצה אחד להפריש חלה אף דהוה בכל עיסה שיעור חלה דצירוף הוה כעורסין ביחד רק ביו"ט אסור לצרפן ומו"ח הגאון בספרו מקור חיים חלק עליו במה שכתב דאסור לצרף ביו"ט ותמוהין דבריו דהא המ"א (בסי' תק"ו ס"ק י"א) כתב דדוקא כשצריך לפת חמה דלא עביד כלום וכתב בפרי מגדים דוקא שיש שיעור חלה והפריש ממנה הא אין בה כשיעור חלה אסור לצרף בסל דהוה מעשה וכ"כ במחצית השקל שם ובמקו"ח כתב דתוס' כתבו שילוש ויאפה עיסה קטנה ולא נכתב בתוס' האי לישנא וכוונת התוס' שילוש עיסה כשיעור כמ"ש הפר"ח בדעת המרדכי ודבריו צע"ג אך עם כל זה קשה לסמוך על הפר"ח אם היה בעיסה שיעור חלה והיה צירוף סל לאכול על סמך שישייר מצה אחת מהסל דפשטא דדברי תוס' נראה שיהיה צירוף הסל אך כשלא היה מעיסה שיעור חלה רק הסל בצירוף פשיטא דמותר לאכול וא"צ לשיעור מכל מצה רק על סמך שיפריש מהמצות שבסל וגם אם יש בסל מצות מעיסות שהיה בהן שיעור בלישה ומעיסות שלא היה בהן כשיעור נראה לכאורה ג"כ דא"צ תקנתם לשייר מכל מצה רק יכול לאכול על סמך שיפריש מהמצה בסל כי יש ס"ס דילמא אוכל מהעיסה שלא היה בה כשיעור ויכול לאכול כל העיסה ואם אוכל מהעיסה שהיה בו כשיעור דילמא לא יאכל כל העיסה וס"ס מהני בדשיל"מ: ועוד דהא הטעם שאינו יכול להפריש מעיסה שהיה בה כשיעור על עיסה שהיה בה כשיעור אם נאכל כולו דהוה שלא מן המוקף כמ"ש הסמ"ג אבל בדיעבד מתוקן רק שאינו וכאן הוא ספק אם מפריש מן העיסה על אחרת ואילו אכל מאותן מצות שלא היה בהן כשיעור רק הסל צורפין ועושה כדין אינו דומה אם מתערב איסור דרבנן חד בחד דא"י לאכול מתערובות חתיכה אחת: ובמצות הנדוכין דק דק קמח נראה דגם אם היה כל המצות מעיסות שהיה בהן כשיעור אם משייר מקמח הנידוך מקצת מותר לאכול דהא הפר"ח ביו"ד (סימן ק"ט) כתב דיש בילה בקמח וקמח אם כן משייר וכשמפריש מפריש מן המוקף והנה מ"ש הסמ"ג דצריך לשייר מעט יותר שיהיו שיריה ניכרין לכאורה נראה דרש"י ורי"ף סוברים דצריך שיהיו שיריים ניכרים דהיינו בשעת הפרשה והוה שיעור חלה כדי שיהיה ניכר הטבל והתרומה מתיר השיריים בפסחים (דף ל"ג) אמר קרא ראשית ששיריה ניכרין פירש"י משמע שתהא היא ראשית ואלו שיריה ניכרים שתהא היא מתירתן לישראל ובחמץ אינו מתירין דהא השתא נמי אסור באכילה מחמת חמץ ולפ"ז יש לומר בשלמא כשהעיסה לפנינו ויש בה כשיעור שחייבת בחלה שיריה ניכרים שמתירה אבל בשעת

הפרשה אינו כשיעור אינו ניכר אשר החלה מתיר השיריים כי אפשר שלא היה בה יותר ובלאו הכי היה מתיר:

ונראה דמזה הטעם צריך בתרומה ובחלת ארץ ישראל מוקף מדאורייתא כדי שיהיו שיריה ניכרין ובזה ניחא מ"ש הט"ז (בסי' תנ"ו) דבחלת ארץ ישראל כשנשתייר פחות מכשיעור צריך לצירוף הסל בשעת הפרשה לעיסה אחרת ותמה מו"ח הגאון בספר מקו"ח ושאר אחרונים דא"צ שיעור רק להתחייב בחלה אבל בשעת הפרשה כשנאכל או נאבד מקצת א"צ שיעור חלה ובדברינו ניחא דעת הט"ז דצריך שיהיו שיריה ניכרין בשעת הפרשה כשאין בו שיעור אינו ניכר שמתיר השירים ובזה היה ניחא ג"כ מה שכתב רש"י וכן הרי"ף בפסחים (דף מ"ו) בד"ה הואיל אי בעי מיתשיל ותוס' כתבו ואינו נראה לרובא מה שמשמע מתוך פרש"י דאף עפ"י שהיה:

בהן כדי חיוב חלה מתחלה בענין צירוף סל לפרוש אחת על כולן אבל היכא דיש שיעור לא בעינן צירוף סל להפריש מזה על זה אלא הקפה בעלמא כדי לתרום מן המוקף כמו בתרומה ומעשר דלא בעינן צירוף סל להפריש מזה על זה אלא הקפה ובדברינו ניחא בתרומה כיון שיש לפנינו חטין ממורחין והן בחזקת טבל כשמפריש תרומה ניכר אשר התרומה מתיר השיריים אבל בחלה נהי דמונח לפנינו שיעור חלה מ"מ לא ידעינן אם נילושו יחד ולא מינכר האיסור טבל אשר יהיה ניכר שהחלה מתיר השיריים ולזה צריך רש"י ורי"ף צירוף סל ותוס' סברו כיון דמונח לפנינו שיעור חלה וצריך שיהיו נוגעים זה לזה מן המוקף הוא בחזקת אשר נילוש יחד ואין צריך צירוף סל ומינכר השיריים מתיר אבל כשאין שיעור חלה לפנינו לא מינכר האיסור כלל ואינו ניכר אם הראשית מתיר השיריים שפיר כתב הט"ז דצריך צירוף סל בחלת ארץ ישראל ולפי זה בחלת חוץ לארץ א"צ שיהיה שיריים ניכרים לשיטתו ולא היה מהצורך רק לשייר רק כדי החלה כדעת הב"ח וכן כתבו תוס' בברכות (דף כ"ז) דלרש"י א"צ לשייר רק כדי החלה:

דברי נכד הרב המחבר הרב המאוה"ג החריף המפורסם מוה' יחיאל מיכל הכהן נ"י בענין זה:

והנה הרי"ף ז"ל כתב רבה דאמר דאמרינן הואיל כר"א דס"ל שמוזהרין על חמץ של חלה משום בל יראה הואיל אי בעי מיתשיל עליה ותמה הר"ן ז"ל שהרי טובת הנאה ממון וכיון שכן אפשר דר"א דאמר שמוזהרין על חמץ של חלה טעמיה משום דטובת הנאה ממון ולא משום הואיל דאי בעי מיתשיל עליה:

ונראה לתרץ דהנה בשבת (דף ד') בעי רב ביבי בר אביי הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי חיוב חטאת או לא התירו תוס' ד"ה קודם שיבא לידי האיסור

סקילה וא"ת מה בעיא הוא זה אם התירו לרדותה פשיטא שלא ישמע לנו אם נאסר לו ותירץ ריב"א דאם לא הותרו לא מיחייב סקילה כיון שמניח מלרדות ע"י מה שאנו אוסרין לו וכן בפסחים כיון הזאה ואיזמל העמידו דבריהם במקום כרת אלמא לא מחייב כרת הואיל ורבנן הוא דאסרו ליה למעבד פסח ע"ש:

והנה החלה טמאה דאינו רשאי לשרפו גם לא להאכילה לכלבים מהכלל דבכל מיני ביעור אסור ביו"ט דחשיב כשריפה ואין שורפין קדשים ביו"ט כמו שפירש"י ז"ל:

א"כ קשה הא דקאמר בגמ' דר"א סובר טובת הנאה ממון הא כיון שלאחר שנתחמץ יהיה אסור לו לבערו ויהיה אונס א"כ לא יעבור על בל יראה אף שהוא ע"י הגרמה דידיה אעפ"כ לא יעבור על בל יראה דאינו עובר רק משעה שנתחמץ ואם הוא אנוס כמו בהדביק פת בתנור אף דהוא פושע אפי' אינו חייב אח"כ כיון שאנוס:

אך לא קשה דרש"י ז"ל פירש דבס"ד לא ידעינן מברייתא דאמר לי' ר"א לדבריך הרי הוא עובר משום בל יראה ובל ימצא א"כ נהי דס"ד דאינו עובר משום שהוא אנוס אבל ע"מ אסור לו לכתחילה להביא עצמו לידי כך ואפי' מדאורייתא אסור לו להביא עצמו ע"י אונס ושפיר קאמר ר"א לא תקרא לה שם עד שתאפה:

אך לפי המסקנא דאמר דתניא בברייתא דלר"א עובר משום בל יראה וקשה כנ"ל אמנם כיון דר"א סובר הואיל ואי בעי מיתשיל א"כ ממילא לא הוי אנוס דהא לאחר שנתחמץ יוכל לשאול ויהיה טבל ויהיה רשאי לבערו ביו"ט לפרר וזורה לרוח כיון דלא יהיה קדשים וכיון שלא יהיה אנוס שפיר קאמר ר"א דעובר על ב"י וב"י ומיושב היטב דברי הרי"ף דהא ע"כ ס"ל טעמא הואיל ואי בעי מיתשיל וכנ"ל וא"ש בעזה"י:

סעיף ב הלש עיסה ביו"ט של פסח לא יקרא שם לחלה עד שתאפה שאם יקרא לה שם אינו רשאי לאפותה ואם יניחנה כך תתחמץ ואינו רשאי לשורפה ביו"ט ואם שכח ויקרא לה שם יטלנה לצונן וימנענה מלהחמיץ:

והנה אע"ג דהקדש הוא ואינו שלו עובר בבל יראה הואיל ואי בעי מיתשיל עליה ותוס' פסחים ד"ה הואיל (דף מ"ו) הקשו דא"כ היכי משכחת לן דדרשו אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה דהא בגבוה שייך הואיל אי בעי מיתשיל ולענ"ד נראה דהנה מבואר בפסחים (דף כ"ט) האוכל חמץ של הקדש למאן דסובר דבר הגורם לממון לאו כממון דמי אינו מועיל אבל לאחר הפסח דמותר בהנאה מטעם איסור חמץ לדידן נראה פשיטא דנעשה אחה"פ הקדש ומועל כמו בהקדיש פירות נטועות הללו עד שיקצם דאף דפדאן חוזרות וקדושות א"כ ג"כ כיון דהוא הקדיש סתם רק כשבא פסח דאינו שוה דמים כלל אין מועלין אבל כשנעשה אחר הפסח שוי' נעשה הקדש ומעל. והנה בשבועות (דף כ"ת)

מבואר דשאלה לא מהני רק כשהשאלה עושה איזה פעולה דהיינו שמתיר באכילה או שמציל את העובר ממלקות אבל כשהשאלה אינו עושה פעולה לא מהני השאלה דכך אמר אמימר אכלה כולי נשאלין עליה או במזיד מחוסר מלקות ובשוגג מחוסר כפרה משמע דהיכי דאינו מחוסר כלום לא מהני שאלה:

ולפ"ז נראה לכאורה כיון דבפסח אם אוכל החמץ או נהנה אינו מועל כיון דלא שוה מידי להקדש וגורם לממון לאו כממון דמי א"כ לא מהני השאלה להתיר דגם בלא שאלה אין איסורי הנאת הקדש על זה אף דהשאלה מהני לאחה"פ דהא דעת המחבר ביו"ד (סי' רכ"ח) דאפילו בנדר לאחר הזמן לא מהני השאלה עד שיחול ולא אמרינן דזמן ממילא אתיא ע"ש א"כ השאלה בכאן ליכא מקום דלאחה"פ לא מהני השאלה דכיון דעכשיו אין האיסור הקדש מעל עכשיו אינו להשיב לו השאלה דמותר בלא"ה מדאורייתא לענין ההקדש ולא שייך כלל אי בעי איתשיל אבל בחלה דהאיסור כל זר לא יאכל קודש אינו מטעם שוויא ממון ופשיטא דגם בחמץ עובר אם אוכל ולא מהני מאי דאינו שוה כלל דבהקדש קדושת דמים כל עיקר ההקדש דרכיב עלי' הוא מטעם שוויא כיון דאינו שוה כלום אינו מועל אבל בחלה אין הקדושה מטעם דשויא רק בקדוש בקדושת הגוף א"כ אסור בפסח מטעם אכילה דכל זר לא יאכל קודש ועושה השאלה הפעולה לענין איסור הקדש שפיר שייך לומר דאי בעי מיתשיל וכיון דפסקינן דדבר הגורם לממון כממון דמי ניחא קושיית התוס' שפיר: ותוס' תרצו דהיכי דאתי ליד גזבר לא מהני השאלה ואי בעי פריק לא אמרינן כמו דלא אמרינן אי בעי קניא וחתני הרב הגאון מו"ה דוד דוב מייזילש אב"ד דק"ק לאסק זצ"ל כתב פלפול עצום בהאי סוגיא וכתב בתוך דבריו דיש לדקדק מדוע כשתירץ תוס' דהיכי דאתי ליד גזבר לא מהני שאלה כתבו דאי בעי פריק לא אמרינן הא בלא זה צריך לחלק דאי בעי פריק לא אמרינן וכתב דהנה הש"ך (בסימן רנ"ה) כתב דלכך כשמסר ליד הגזבר לא מהני השאלה דבשלמא באמירה לגבוה נהי דהוה כמסירה להדיוט מ"מ כיון דלא קנה אלא מצד האמירה אתי דיבור ומבטל דיבור אבל כשמסרו לגזבר לא גרע כח הקדש מכח הדיוט דהא בהדיוט גופו כשהקנהו במשיכה תו לא מהני שאלה ולא אתי דיבור ומבטל הקנין ע"ש וכיון דמכח קנין לא מהני השאלה יש לחלק בין ב"ה לקדשי מזבח דאמרינן ב"ק (דף ע"ו) דגנב והקדיש חייב ד' וה' דמה לי מכרו להדיוט ומה לי מכרו לשמים אבל מקדשי מזבח לא הוה כמכר דמעיקרא תורא דראובן והשתא תורא דראובן מיקרי ומבואר שם בש"מ דלפי מסקנא זו לא הוה הקדש מזבח שינוי רשות כלל ע"ש ע"כ לא מהני המסירה ליד הגזבר מטעם קנין ושפיר דמהני השאלה:

ובזה תירץ קושיית התוס' פסחים (דף מ"ז) שהקשה על רש"י דפירש ביש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין החורש בשור וחמור והן מוקדשין ופירש רש"י בשור דמיירי בבכור וחייב משום לא תעבוד בבכור שורך וחמור מיירי בקדשי ב"ה וחייב משום הזיד במעילה והקשה בתוס' דהא הש"ס מכות (דף כ"ג) תירץ דמידי דאתי בשאלה לא קתני והקשה הרי שור ותירץ דמיירי בבכור והקשו נזיר לפירוש רש"י ליקשי' מחמור דהא בדק הבית ע"ש ובזה ניחא מה דהקשה הש"ס משור דילמא מיירי דאתי ליד הגזבר דלא מהני שאלה רק בקדשי מזבח וגם באתי ליד הגזבר מהני שאלה והקשה שפיר אבל מחמור לא הקשה הש"ס דכיון דמיירי בקדשי בדק הבית איכא לאוקמי דאתי ליד הגזבר דלא מהני השאלה ובזה מתורץ דאי לא תירץ התוס' דמיירי באתי ליד הגזבר לא היה יכול להקשות דנימא אי בעי פריק דדילמא מיירי בלחמי תודה דהוה קדשי הגוף דלא מהני הפדיון אבל כשמתרץ תוס' דמיירי באתי ליד הגזבר ע"כ צ"ל דמיירי בקדשי ב"ה דמהני המסירה דא"י לשאול הקשה תוס' שפיר נימא דאי בעי פריק והדברים ראוין למי שאמרם ונכונים בסברא וראיה מצאתי לדבריו דלא מהני מסירה ליד הגזבר בקדשי מזבח דתוס' כריתות (דף י"ג) ד"ה ארבע חטאות ואשם אחת דקדשים שנשחטו ונזרקו דמן בהלכתא ליתא בשאלה ולמה להו לתוס' לומר סברא דהושחטה ונזרקו דמן כהלכתן מהני שאלה תיפוק ליה בדאתי ליד גזבר לא מהני שאלה ומה לי גזבר או הכהן ששוחט א"ו בקדשי מזבח לא מהני המסירה ליד גזבר: דברי נכד הרב המחבר הרב המאוה"ג החריף המפורסם מו"ה יחיאל מיכל הכהן נ"י בענין הזה:

הנה איתא בפסחים (דף מ"ח ע"א) אמר רמב"ח הא דר"ח ורבה מחלוקת דר"א ור"י כו' ואר"פ דילמא לא הוא כו' כל חדא וחדא חזיא ליה כו' אמר ר"ש בד"א כו' ע"כ לא קאמר ר"י התם דלא אמרינן הואיל אלא דאיכא חדא דלא חזי לא לדידיה ולא לאורחין אבל היכא דחזי מיהא לאורחין אימא ה"נ דאמרינן הואיל:

וברש"י ז"ל לא קשיא הא דאמר ר"י לא זה חמץ שמוזהרין כו' אלמא ל"ל הואיל ואי בעי מיתשיל עלה אפי' לחומרא וכ"ש הואיל דהכא לקולא כו': והנראה לתרץ דהתוס' בד"ה הואיל אי בעי מיתשיל כו' כיון שנתחמץ שום אדם לא יפדנו ויש להבין א"כ אמאי אמרינן הואיל ואי בעי מיתשיל אך ניחא דהא בעת שפדאו עדיין לא התחמץ ושייך למימר הואיל עד שנתחמץ והוי כדידיה ואח"כ עובר עליה בע"כ כשנתחמץ דהתורה אוקמיה ברשותו כמו של חמץ אמנם עדיין קשה שהרי אף קודם שנתחמץ למה לו לישאל עליה דהא אינו ראוי לו כלום דאם שאל יהיה הטבל אסור בהנאה של כילוי ואח"כ יתחמץ וא"כ אינו ראוי לו לכלוב ומה לו לישאל עליה אמנם לר"א דמתיר לאפות קודם קריאת שם

משום דכל חדא חזיא ליה וא"כ שייך לומר הואיל אי בעי מיתשיל קודם שיתחמץ ותיכף יאפה לא יתחמץ והרי חזיא ליה להכי סובר ר"א הואיל אי בעי מיתשיל אבל ר"י דאינו סובר הואיל בזה כמו דאמר ה"ש בד"א משום דאיכא חדא דלא חזיא ליה לא לדידיה ולא לאורחים וכיון דאסור לו לאפות אף כשישאל עליה וא"כ יש למימר הואיל אף כמו דל"ש למימר הואיל אחר שנתחמץ משום שאינו ראוי לו כן ל"ש הואיל טרם שנתחמץ דנמי לא יהיה לו הנאה אם ישאל עליה דיהיה טבל ואח"כ יתחמץ וכנ"ל ומיושב קושיית רש"י דלר' יהושע לשיטתו לא שייך לומר הכא דאי בעי מיתשיל וכנ"ל וא"ש בעזה"י:

ולכאורה עדיין קשה דהא רש"י פירש דהא דלא חזיא לא לדידיה והרי סופו ליטול אחת לחלה שאין דרך לבצע מכל אחת מבואר דאם בוצע מכל אחת אף לר"י שרי לאפות וא"כ ממילא שייך למימר גם לר"י הואיל אי בעי מיתשיל קודם שנתתמץ דהיה ראוי לו לאפות אותו חלה ששאל ואח"כ יאפה ויבצע פורתא:

אמנם ניחא דהתוס' כתבו ור"י מקשה דהא כי נמי בצע מכל חדא וחדא אסור לאפות דאמר עיסה של נכרי ושל ישראל אסור לאפות ביו"ט כיון דאפשר למיפלג בלישה ונראה לרשב"א לחלק דדוקא בעיסת נכרי אסרו מדרבנן אבל גבי חלה לא אסרו משום תיקון חלה ופירש להכי שרינן האפיה כדי שיוכל ליטול תלה לאחר אפיה דקודם אפיה לא יכול ליטול חלה כיון שיתחמץ אח"כ וא"כ אם קרא שם קודם אפיה ואם ישאל על החלה שוב לא יהיה מתירין לו האפיה אף כשיבצע פורתא דלא שייך לומר משום תיקון חלה לא אסרו שהרי אמאי שאל עליה דהא היה חלה קודם ששאל עליה וכיון דלא יתירו לו לאפות שוב אינו ראוי לו לכלום וממילא דלא שייך למימר הואיל וכנ"ל אמנם לר"א שסובר הואיל דכל חדא וחדא חזיא ליה ופירש רש"י לרב פפא דר"א סובר דאיכא למימר כל חדא וחדא חזיא ליה בלא הואיל בכל חדא איכא למימר זו לא תהא לחלה להכי שפיר לר"א שייך למימר הואיל דאי בעי מתשיל אבל לר"י כיון דסובר דבזה לא אמרינן הואיל וגרע משאר הואיל משום דאיכא חדא דלא חזיא לא לדידיה ולא לאורחין וא"כ אסור לו לאפות ולהכי לא שייך למימר הואיל אף קודם שנתחמץ כנ"ל וא"ש:

ומובן בזה הא דפליגי רמב"ח ור"פ דרמב"ח נקט ההואיל דאי בעי בצע מכל חדא ור"פ לא סבר הך הואיל ורק כל חדא וחדא חזיא ליה ואינו מובן במה פליגי:

ולהנ"ל יש לומר דרש"י כתב במ' ביצה דעיסה של ישראל ונכרי דאסור לאפות פליג ר"ה וסובר דשרי לאפות משום דהוי חד טרחא ור"ח סובר דאסור לאפות עיי"ש וא"כ י"ל דרמב"ח סובר דמותר לאפות וגם הכא לא איצטריך לומר משום תיקון חלה לא אסרו שהרי אפילו בלא תיקון חלה נמי שרי כשבצע מכל חדא כמו עיסה של נכרי וישראל

ולהכי כיון דמתירין לו לאפות שייך למימר לר"א הואיל דאי בעי מתשיל קודם שנתחמץ וכנ"ל:

אבל ר"פ י"ל דסובר כר"ח דאסור לאפות עיסה של נכרי וישראל רק משום תיקון חלה לא אסרו וא"כ אמאי סובר ר"א הואיל אי בעי מיתשיל דהא כשיפריש החלה וישאל עליה אח"כ לא יהיה רשאי לאפות אף כשיבצע דל"ש למימר משום תיקון חלה לא אסרו וכנ"ל א"כ אין ראויה לו לכלום כשישאל ול"ש למימר הואיל אי בעי מיתשיל כמו דל"ש לומר אחר שנתחמץ וכנ"ל וא"כ אמאי עובר לר"א על ב"י אע"כ דר"א סובר דמתירין הכא משום כל חדא וחדא חזיא ליה ובלא הואיל וכמו שפירש רש"י ז"ל דכל חדא איכא למימר זו לא תהא לחלה וא"ש:

ובזה יש להבין דברי הרי"ף ז"ל שכתב דהלכה כר"א דהא ר' אלעזר שייכא בהך אחריתא דר"א דאמר אף הרודה ונותן פת לסל הסל מצרפן לחלה וחד טעמא הוא וכבר פסיק שמואל הלכה כר"א כו' דהסל מצרף לחלה וכו' עיי"ש וכתב הר"ן ז"ל דלא נתבארו דבריו דהא לא שייכי אהדדי כלל כו' עיי"ש: ולהנ"ל יש לומר כך דהנה לפי מאי דקי"ל כר"ח דעיסה של נכרי וישראל אסור לאפות ע"כ טעמא דר"א משום הואיל כל חדא חזיא ליה וכנ"ל ולהכי לא הביא הרי"ף ההיא דבצע מכל חדא אליבא דר"א רק ההואיל דכל חדא חזי ליה וסובר הרי"ף דאמאי אמרינן הואיל כל חדא חזיא ליה שהרי ידעינן דאיכא חדא דלא חזיא ליה לא לדידיה ולא לאורחין כמו שסובר באמת ר"י ולכאורה פליגי בסברות הפוכות אך סובר הרי"ף דאזלי לשיטתם דר"א סובר דהכל מצטרף לחלה וא"כ איכא למימר כל חדא וחדא חזיא ליה היינו שיאפה עיסה אחרת שאינה טמאה או שישאיל אפיה שיש לו ואח"כ יניח:

בתוך הסל עם אותן המצות שאופה עכשיו אבל ר"י דסובר דהתנור מצטרף והכא כתבו התוס' דמיירי בנאפה ע"ג גחלים וא"כ אי אפשר להפריש מעיסה אחרת קאמר שפיר דאיכא חדא דלא חזיא לא לדידיה ולא לאורחין וא"ש: ולהנ"ל מתורץ קושיית הצל"ח על הא דקאמר בגמ' לימא בטובת הנאה קמיפלגי דהא אף אי סבר ר"א טו"ה ממון אעפ"כ איך רשאי לאפות ולעבור על ל"ת מלאכה אע"כ מטעם הואיל ובצע מכל חדא פורתא וא"כ כמו דסובר הך הואיל כן סובר הואיל אי בעי מיתשיל ואמאי איצטריך הגמ' לומר דסובר טו"ה ממון עיי"ש:

ולהנ"ל ניחא דהנה הא דשרי אם יבצע מכל חדא הוא מטעם תיקון חלה לא גזרו דעיסה של נכרי וישראל אסור לאפות ורק משום תיקון חלה וכמ"ש התוס' וא"כ כשיקרא לה שם ושאל עליה שוב לא יהיו מתירין לו האפיה וכנ"ל א"כ ממילא ל"ש למימר הואיל ואי

בעי מיתשיל אף קודם שנתחמץ כמו לאחר שיתחמץ וכנ"ל ואמאי סובר ר"א דעובר על ב"י אע"כ דסובר טו"ה ממון וקאמר בגמ' לא דכ"ע סובר טו"ה אינו ממון ורק ר"א סובר הואיל דאי בעי מיתשיל משום דהא דשרי לאפות אינו מטעם הואיל דאי בצע מכל חדא ורק מטעם הואיל דכל חדא וחדא חזיא ליה כמו דאמר ר"פ לקמן ופירש"י דבלא הואיל שרי משום כל חדא איכא למימר דהא לאו חלה הוא וא"כ שפיר שייך לומר הואיל דאי בעי מיתשיל קודם שיתחמץ וכנ"ל והבן וא"ש בעזה"י:

סימן תנח

סעיף א נוהגין שלא ללוש מצות מצוה בערב פסח עד אחר שש שעות שהיה זמן הקרבת קרבן פסח:

והנה המנהג אשר כל אחד נותן קודם פסח מעות ליקח ו' מצות בליל פסח וכמה נוטלין בלא קדימת מעות כללו של דבר המשתדל בזה אופה ע"מ לחלק ולמכור לצאת בהן בליל פסח יש לעיין בענין הפרשת חלה לפי מה דמבואר ביו"ד (סי' שכ"ו) העושה עיסה לחלק בבצק פטורה וכתב בט"ז דאם אין דעתו לחלק בבצק אף ע"פ שדעתו לחלקם אחר אפיה חייב הנה זה ניחא אם יש בעיסה כשיעור אבל מצות האלו נאפין קפיזא קפיזא ואין בעיסה כשיעור חלה רק הסל מצרפן לאחר אפיה א"כ הוה צירוף הסל כלישה כיון דדעתו לחלק הוה כמו עיסה שנילושה על דעת לחלק ופטור מן החלה ולא שייך לומר דהמשתדל בזה הוה כמו נחתום דחייבת העיסה בחלה כי שם הטעם כשלא ימצא מי שיקנה ממנו נותן דעתו לאפות כולו לעצמו לא כן באותן מצות וביותר כפי מה שכתב הט"ז נחתום שיש לו מכירין שרגילין ליקח ממנו כל ערב שבת הוה ליה כאלו קנו ממנו עוד קודם שעושה עיסה מכ"ש מצות הללו אשר הוא משתדל רק למכור והם יסמכו שיהיה להם אותן המצות א"כ צירוף הסל הוא על דעת לחלק ופטורין מן החלה ולצרפם עם שאר מצות ג"כ לא מהני כיון דאותן מצות פטורין וצריך צירוף סל ובמקום דצריך צירוף לא מהני אם מקפיד על תערובתן ולא יכול ליקח מהמצות הללו החלה כי הם פטורין ואינו יכול לברך עכ"ל שם:

סעיף א נהוגין עיין במ"א (ס"ק א') ואם נילושו עיסה סמוך לחשיכה ולא הספיק לאפותה עד שחשיכה צ"ע אם מותר לאפות ביו"ט כדי שלא החמץ דהא חלה אסורה לאפותה כדי שלא תחמץ דשרי להערים ולומר אני אוכל פת חמה והקשה המקו"ח דהא בשביל טעמא שלא יחמיץ מותר לאפות כמו דמותר לשחוט בהמה מסוכנת דמשום הפסד ממונו התירו בשלמא בחלה טמאה ליכא הפסד ממון דבלא"ה אסור לבעלים ולכהן ולענ"ד נראה דהמ"א כתב ועיין (בסימן תק"ו סעי' ג') מ"ש שם וכוונתו דהמרדכי פסק דאסור לאפות

עיסה שנילושה מעיו"ט כיון דאינו יכול להפריש חלה ויש באפיה זו אפיה שלא לצורך והמ"א מתיר דמשום תיקון חלה לא גזרו וכיון דאפשר להפריש מכל חדא וחדא מותר לאפות ולא אמרינן דאפשר למיפלגיה בלישה משום תיקון חלה ע"ש וכיון דמיירי בשלא ניטל עדיין חלה שפיר כתב המ"א דא"י לאפות בלא הערמה דהא דמותר מטעם הפסד ממונא אף שאינו צריך לאכול מטעם דפסקינן כרבה דאמרינן הואיל ובכאן תצטרך לתרי הואיל דאי מיקלע ליה לאורחין והואיל דכל חדא וחדא חזי ליה ותרי הואיל לא אמרינן כמבואר בתוס' פסחים (דף מ"ז) ולזה כ' המ"א דאינו מותר רק בשביל הערמה:

מו"ח הגאון זצ"ל תמה בס' קהלת יעקב בקונטרס חדושי אורח חיים על הלכות יו"ט על האי דינא דמרדכי דהא יכול להניח עיסה שיפריש במוצאי יו"ט מן העיסה חלה גם על מה שאכל דבשלמא בפסח א"א לעשות כן דאסור לשהות כיון שתעשה חמץ משא"כ בשאר יו"ט ובודאי דמותר לפרוש מן העיסה על האפויה ועוד שיכול לאפותו בלילה של חול וירים ממנו חלה דמ"ש שמשייר מן האפויה או שמשייר מן העיסה:

ולענ"ד י"ל דאם יאפה כל הפת ושייר עיסה שיהיה ביכלתו להפריש חלה אסור ביו"ט דהא שיטת רש"י הובא בטור דגם בחלת חוץ לארץ דאוכל והולך ואח"כ יפריש אסור לאכול ביו"ט ולשייר דהוא בכלל אין מגביהין תרומות ומעשרות נהי דלא פסקינן בזה כרש"י סובר המרדכי דדוקא כשאוכל ומשייר דלא ניכר כל כך אבל אם יאפה כל מה שצריך וישייר מן העיסה ניכר דבשביל להפריש חלה ומשייר והוא בכלל אין מגביהין תרומות ומעשרות ביו"ט ואחר כותבי זאת ראיתי אשר כבר הרגיש חכם אחד בזה הסברא: ועוד נראה דאין זה דבר ברור אצלי דיכול להפריש מן העיסה על האפויה וכן נראה כי אין תורמין מדבר שלא נגמר מלאכתו על דבר שנגמר מלאכתו ואין תורמין זיתים על השמן ולא ענבים על היין א"כ לשייר עיסה ולאפות ולהפריש אח"כ ג"כ אינו יכול כמו דא"י להפריש חלת חוץ לארץ מעיסה אחרת הטבולה לחלה על מה שאכל כבר אף דתורמין חלת חוץ לארץ שלא מן המוקף צריך דוקא שיהיה נשאר מן אותו עיסה א"כ כיון דמן העיסה א"י להפריש על האפויה וצריך אפויה דומה לעיסה אחרת דא"י להפריש בחלת חוץ לארץ שלא מן המוקף אם אכל העיסה קודם שאפה וכדומה ללש עיסה אחרת כנ"ל:

סימן תנט

עיין (בסי' תס"ז) לקמן מה שהביא על סעי' ב' משני עיסות שאם נתחמצה אחת גם השני חמץ וכן אם החמיצה מקצתה הוה כולו חמץ עיי"ש:

סימן תס

סעיף א אין לשין מצת מצוה ולא אופין אותה על ידי עכו"ם ולא על ידי חרש שועה וקטן: והנה בישראל עומד על גביו השמיטו המחבר וכן הרמ"א מהו דינא וט"ז ומ"א הביא תשובת הרשב"א (סימן כ"ו) כמו שהביא הב"י ואשר יש כאן מקום עיון הנני מוכרח להאריך קצת דהנה הרשב"א בתשובה הנ"ל כתב תחלת כל דבר צריך אתה לדעת כי מצה של מצוה צריכה שימור לשם מצה בין שימור דלישה בין שימור דמעידן קצירה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה בשלהי פרק כל שעה (דף ל"א) ותנן התם חלות תודה ורקיקי נזיר עשאן לעצמו אין יוצאין בהן למכור בשוק יוצאין בהן ואמרינן עלה בש"ס מאי טעמא אמר קרא ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה:

יוצאה זו שאינה משתמרת לשם מצה אלא לשם זבח ואין אדם יוצא במצה שלש מי שאינו בר י"ג שנים אפילו כשישראל עומד על גביו ע"ש:

והנה דעת הרי"ף דבעינן שימור משעת קצירה יש מקום ספק אי בעינן שיהיה שימור לשם מצוה או לא ואי מהני בחש"ו בגדול עע"ג ומרשב"א בפירוש דצריך כתיב כי מצה של מצוה צריכה שימור לשם מצה בין שימור דלישה בין שימור דמעידן קצירה למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה והט"ז תפס בפשיטות דשימור דטחינה אינה רק משום חשש חימוץ ומהני עע"ג והעיד דכן נוהגין ובאמת צריך טעמא לחלק בין שימור דטחינה וקצירה בין שימור דלישה: ונראה לענ"ד דכיון דשיטת הרי"ף הוא בפירוש דעיקר השמירה מחשש חמץ וכן הרמב"ם (בפ"ח מה' חמץ ומצה הל' ט') כתב ושמרתם את המצות כלומר הזהרו במצה ושמרו אותו מכל צד חמץ מבואר דעיקר השמירה לענין חמץ וכן הוא דעת השאלתות דכתב אי נמי לשה לעיסה חש"ו דלאו בני שימור נינהו אע"פ דאפי' ישראל בר דיעה ועביד בהו שימור בשעת אפיה לא נפיק ידי חובתו א"כ פסול בחש"ו מטעם דלאו בני שימור נינהו ולא מטעם דלאו בני כוונה נינהו ונראה דהנה בפ' כל שעה (דף מ') פליגי דרבא סובר דחיובא דקרא ושמרתם את המצות מעיקרא משמע משעת קצירה דשימור דלישה לא הוה שימור דאמר"ה בציקות של כותים אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה באחרונה אין בראשונה לא מ"ט משום דלא עביד בהו שימור ליעבד ליה שימור מאפיה ואילך אלא לאו ש"מ שימור מעיקרא בעינן ממאי דלמא שאני התם דבעידנא דנחית לשימור לא עביד להו שימור פרש"י משום דמשעת נתינת מים לקמח שזה דבר המחמצת היא צריכה שימור ואפ"ה לא הדר ביה רבא דאמר להו להנהו דמהפכו כו' כי מהפיכתו הפיכו לשם מצה [והרי"ף כתב כלומר הזהרו בהו שלא יבא עליהן מים נראה דא"צ שימור לשם מצוה רק נגד

חשש חימוץ] אלמא קסבר שימור מעיקרא בעינן וצריך להבין מדוע סובר רבא דאי אין צריך שימור מעיקרא דסגי בשימור דאפיה והש"ס דאף דאין צריך שימור מתחלתו מ"מ צריך שיור דלישה ובאיזה סברא פליגי: ונראה דהנה בהא דאמר רב הונא בציקות של אחרים ממלא אדם כריסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה פירש"י שמכיר בהן שלא חמצו שאין שם לא קרני חגבים ולא הכספת פנים והנה במאי דכתיב ושמרתם את המצות יש לפרש שני פירושים אחד דהתורה צותה לשמור מן חשש חימוץ ולא לסמוך על הסימנים דקרני חגבים והכספת פנים כמו דסמכינן לענין אכילה ולפ"ז צריך שימור מעיקרא כיון דלא סמכינן אסימנים שלא נתחמץ אבל שיהיה צריך שימור לשם מצוה לא מצינו דהקפיד התורה או דנפרש דהתורה לא הקפיד שלא נסמוך לצאת ידי מצה על הסימנים דשפיר סמכינן כמו דסמכינן לענין היתר אכילה רק דצריך לכוין לשם מצוה אך אי צריך שימור לשם מצוה ונגד חשש חימוץ סמכינן על הסימנים סגי בשימור דאפיה דהיינו שיאפה לשם מצה דכיון דעיקר מה שנעשה לחם לצאת בו הוא באפיה וסגי כשמכוין לשם מצה וכן הוא שיטת רב צדוק כהן שכתב לצאת ידי חובה בלילה הראשונה אינו אלא במצה שאפאה ישראל לשם מצה שנאמר ושמרתם את המצות עד שתהא נשמרת לשם מצה ועוד נראה ראיה ברורה דהנה (בפ"ק דחלה) איתא עיסת כלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה ויוצאין בה ידי מצה אם, אין הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בתלה ואין אדם יוצא בה, ידי מצה ופירש הרמב"ם דעיקר חלה בכוונתו אם מתכוין להאכילה לכלבים או לזולתם ממנו חיות ושלא יאכל ממנה שום אדם אינה חייבת בחלה למאמר הש"י באכלכם מלחם הארץ ואינו יוצא ידי חובתו בפסח ואם חשוב בשעת הלישה בין על אכילת כלבים ובין על אכילת בני אדם נתחייבה אותו עיסה במה שהיא חייבת כל העיסות ויוצאין בה וכן הוא בש"ע (סי' תנ"ד) וקשה דמאי מהני מחשבתו שהיה לצורך אכילת אדם לבד דהא צריך שימור לשם מצה אלא ודאי דהכוונה לענין מצה סגי משעת אפיה ולזה אם העיסה נילושה לצורך אכילת אדם חייבת בחלה ואם אפה אותו לשם מצה יוצא בה: ולפ"ז הוכיח רבא דהא ושמרתם הוא נגד חשש חימוץ דהיינו שלא נסמוך על הסימנים קרני חגבים והכספת פנים וממילא הוצרך שימור מעיקרא דאי אמרינן דהתורה לא הקפידה על חשש חימוץ רק דצריך כונה לשם מצה א"כ היה סגי בשימור דאפיה ואמאי אמר רב הונא דבציקות של אחרים מותרים ואין אדם יוצא בה כיון דמותרין רק דצריך שימור לשם מצה ליעבד בהו שימור משעת אפיה ודחה הש"ס דנהי דהקפידה התורה נגד חשש חימוץ שלא נסמוך על הסימנים ולא שיהיה צריך שימור לשם מצה מ"מ אין צריך שימור נגד חשש

חימוץ מעיקרא רק משעת לישה דמצויה לבוא לידי חמץ בשעת נתינת מים לקמח אבל שימור דמעיקרא דאינו מצוי שיבא לידי חימוץ לא הקפידה התורה ואזלינן בתר רובא דחטין דלא נתחמצו וא"צ שימור:

א"כ ברייתות דקתני דאין יוצאין בחלות תודה ורקיקי נזיר משום דלא נעשה שימור לשם מצות מצה סוברין דעיקר קפידת הקרא נגד חשש חימוץ רק שיהיה משתמרת לשם מצה סגי בשעת אפיה והרי"ף פסק דצריך שימור מעיקרא נגד חשש חימוץ דחה הסוגית הש"ס דאין יוצאין בחלת תודה מטעם דלא הוה שימור לשם מצה ופסק כרבא דא"כ כלל שימור לשם מצה רק נגד חשש חימוץ דסוגיית הש"ס דפסול בחלת תודה ורקיקי נזיר מטעם דלא נעשה לשם מצה הוא למאן דסובר דחלות תודה ורקיקי נזיר נאכלין בנוב וגבעון דאי לאו הכי היה פסול מטעם דבעינן מושבות שיהיו נאכלין בכל מקומות מושבותיכם והוא כר"מ דסובר דקריבין אבל לחכמים ור"ש דסברי בזבחים (דף קי"ד) דאין קריבין בבמות אין יוצאין בחלות התודה דלא קרינן בהו בכל מושבותיכם [וקשה לי על הרמב"ם שהביא הטעם דאין יוצאין בלחמי תודה (בפ"ו מה' חמץ ומצה) ומטעם דלא היה שימור לשם מצוה והש"ס צריך להאי טעמא לר"מ דסובר דלחמי תודה ורקיקי נזיר קריבין היה בנוב וגבעון אבל לחכמים ור"ש דסברי דאין קריבין פסול מטעם דבעינן בכל מושבותיכם וביותר קשה לשיטת התוס' פסחים (דף ל"ו) דסברי בזה"ז אין יוצאין בלחמי תודה ורקיקי נזיר מטעם מושבותיכם והברייתות דממעטינן חלות תודה מטעם דלא נעשה לשם מצה הוא בזמן נוב וגבעון והרמב"ם לא הביא בהלכות בית הבחירה כל הסוגית הש"ס מה נקרב בגבעון ונוב והטעם כיון דפסקינן כיון שנבנה בהמ"ק שיב"ב נאסרו כל המקומות לדורי דורות ואין נ"מ מה דהוה הוה]:

ועוד נראה דהנה הרמב"ם פסק דשימור הוא נגד חשש חימוץ והביא דבלחמי תודה אינו יוצא דלא נעשה לשם מצה ופסק תרוייהו דצריך שימור נגד חשש חימוץ דלא נסמוך על הסימנים דקרני חגבים ופסק דצריך שימור לשם מצה והוא דלא כדברינו דמאן דפסק דצריך שימור נגד חשש החימוץ א"צ שימור לשם מצה ולמאן דבעי שימור לשם מצה אין צריך שימור נגד חשש חימוץ ולזה נראה דהרמב"ם פסק כדעת הרי"ף דצריך שימור מעיקרא וא"צ שיהיה נעשה לשם מצה כלל או דמסתמא לשמה קיימא כיון דהיה שימור מעיקרא כמו בקדשים המבואר בזבחים (דף ב') והא דפסיל בברייתא בלחמי תודה ורקיקי נזיר משום דלא נעשה לשם מצה הוא עפ"י מה שכתב הר"ן (בפ"ג דר"ה) דדוקא התוקע לשיר יצא שהוא חול ואין כוונתו בו כוונה אבל מי שמכוין תקיעתו למצוה אחת לחנוך התינוקות אין תקיעתו עולה למצוה אחרת ודמיא הא מילתא למאי דאמרינן בריש

זבחים דמינה ומחריב דלא בת מינה לא מחריב בה א"כ נהי דא"צ כוונה לשם מצה מ"מ פסול:

כיון דמכוין למצוה אחרת לשם זבח נמצא זכינו לדין דדעת הרי"ף והרמב"ם דצריך שימור מעיקרא מן חשש חימוץ ולא שיהיה נצרך לשם מצה ודעת השאלתות דצריך שימור מחשש חימוץ רק דסגי בשימור משעת לישה כדחיית הש"ס לראית רבא וכן הוא שיטת הירושלמי הובא בתוס' ביצה (דף ג') דיליף דמלאכת יו"ט לא הותרו רק משעת לישה וכ"כ הפר"ח (סי' תנ"ג) דירושלמי חולק על רבא וסובר כסוגיית הש"ס דילן מו"ח הגאון זצ"ל הביא ראיה מירושלמי דישראל אכלו מצות ממה שתגרי ישמעאלים הביאו ע"כ דבדיעבד א"צ שימור מעיקרא דלא כפר"ח (סי' הנ"ל) ובאמת דהירושלמי סובר דא"צ שימור מעיקרא כמו דכתב הפר"ח בעצמו ושיטת רב צדוק כהן דצריך שימור לשם מצה וסגי אם מכוין באפיה ולפ"ז מנהגן של ישראל תורה דלענין חשש חימוץ בטחינה סגי בעע"ג דממ"נ אי סברינן דצריך שימור מעיקרא א"צ שימור לשם מצה ואי צריך שימור לשם מצה לא צריך שימור מעיקרא רק דסגי בשימור משעת אפיה וכל מה שכתבתי הוא להלכה אבל למעשה חלילה להקל נגד דעת הרשב"א דעכ"פ משעת הלישה לא יהיה נעשה ע"י מי שאינו בר מצוה אפילו בישראל עע"ג וגם אפילו היה השמור משעת לישה אם לא שמר משעת אפיה אין יוצאין כן מבואר בתוס' חולין (דף ד') ד"ה מצת כותי אך בישראל אם נילושו בכוונת שימור גם אם האפיה היה בסתם נראה דמסתמא לשמור עמדו ומה שהקשה המהרש"א בפסחים (דף מ') דמאי במצה אמר רבא דשרי ללתות ובמנחות אין לותתין בין הכא ובין הכא לית במקום זריזין:

ונלענ"ד דאחר שנבין מדוע במצה סובר רבא דצריך שימור מעיקרא ובמנחות לא מצינו בש"ס שיהיה צריך שימור מעיקרא רק משעת לישה כמבואר במנחות (דף נ"ג) בעי מיניה רב פרידא מר' אמי מנין לכל המנחות שנילושות בפושרין ומשמרן שלא יחמיצו נלמדנה מפסח דכתיב ושמרתם את המצות אמר ליה בגופה כתיב מצה תהיה החיי' פירש"י כלומר דהואיל ונילושות בפושרין מצוה לשומרם שלא יחמיצו ושימור היינו שיעסוק בבצק כל שעה כדאמרינן בפסחים (דף מ') וע"כ דקושיית הש"ס מנ"ל דמשמרן שלא יחמיצו דהיינו שצריך לעסוק כל שעה ואי לא עביד הכי אע"ג דשפיר חזי בשעת אפיה שלא החמיצה עדיין לא מהני וקאמר דנלמדנה מפסח דכתיב ושמרתם את המצות דצריך דוקא שמירה לענין כזית מצה ולא סמכינן על מראות עינינו שלא נעשה כקרני חגבים והכספת פנים אמר ליה בגופיה כתיב מצה תהי' עכ"פ מבואר דא"צ שימור מעיקרא מ"ש מצה ממנחות ונראה דהנה הא דהקפידה התורה לא הקפיד נגד הלאו כל שאור וכל

דבש לא תקטירו דהיינו הקרבת חמץ כי שם סמכינן על מראות עינינו כשלא החמיץ רק עיקר קפידת התורה על לאו לא תעשה חמץ ולא תאפה שלא נסמוך על מראות עינינו רק שצריך לשומרה ומבואר במנחות (דף נ"ז) דאי מדת היבש לא נתקדשה אינו עובר בלחם הפנים על לא תעשה ולא, תאפה ולזה שפיר דלא הקפידה התורה על שימור מעיקרא דאם נעשה חמץ קודם המדידה בעשרון של קודש קודם הלישה לא נתקדשה בכלי שרת כלל דאין כלי שרת מקדש רק דבר הראוי להם וכיון דלא נתקדש לא עבר כלל וכיון דלא הוזקקה התורה לשימור דמעיקרא אין לותתין אבל במצה עיקר קפידת הקרא שיאכל כזית מצה משומרת וצריך שימור מעיקרא וכיון דהתורה זוקק לשימור מעיקרא מותר ללתות כיון דצריך שימור כנ"ל:

הנה מש"ס הנזכר ראיה ברורה לדעת הפוסקים דסברי ושמרתם את המצות הוא נגד חשש חימוץ ולא לשם מצוה דעיקר אבעיא דר"פ דמנ"ל דצריך שימור מחשש חימוץ לעסוק בבצק כל שעה ורצה ללמוד מצה ואם נאמר דבמצה צריך שימור לשם מצה א"א לפשוט ממצה למנחות דצריך לעסוק בבצק כל שעה וצריך לומר דסברי דסוגיית הש"ס במנחות (דף נ"ז) הוא כסברת רבא דצריך שימור מחשש חימוץ והם פסקו כסוגיית הש"ס דברייתות מלחמי תודה ורקיקי נזיר ובלא זה קשה דאיך אפשר ללמוד ממצה לענין מנחות דבאמת צריך להבין דעת הפוסקים דעיקר שימור הוא נגד חשש החימוץ ולא שיצטרך לשם מצה וקשה דאיך לענין אכילה שהוא בכרת לא יצטרך שמירה וסמכינן על סימנין ונגד המצוה לא נסמוך על הסימנין ויצטרך שמירה וכן הוא במנחות (דף מ') השתא חמץ בפסח ויוה"כ בכרת סמכינן אדיסקי עשה בעלמא לא כ"ש וצריך לומר דהקפידה התורה יותר בעת קיום המצוה שלא יעשה עבירה שיאכל חמץ ולא יקיים המצוה גם כן אבל אם לא היה עושה איסור רק נגד קיום מצוה לבד הוא נגד הסברא אשר התורה יחמיר לענין קיום מצוה יותר מחשש איסור שיש בו כרת כנ"ל. והנה במנחות (דף נ"ז) אף אם לש בחמץ ואינו עושה מצות המנחה מ"מ עבירה לא עבר דהנה בגיטין (דף נ"ה) אמרינן העיד ר"ל בן גודגדא על חטאת הגזולה שלא נודעה לרבים דמכפרת אמר עולא דבר תורה בין נודעה ובין לא נודעה אינה מכפרת מ"ט יאוש כדי לא קני ומ"ט אמרו לא נודעה מכפרת שלא יהיו כהנים עצבין פרש"י שאכלו חולין בעזרה וקשה לכאורה דהא גם על הקרבה שייך לומר שלא יהיו כהנים עצבין שהקריבו חולין בעזרה ואין איסור יותר באכילת חולין בעזרה מהקרבה ונמצא דעת הרבה ראשונים דסברי דאכילת איסור בעזרה אין רק מדרבנן והקרבת חולין בעזרה הוא מדאורייתא אך דעת רש"י מוכרח דאי מטעם שלא יהיו כהנים עצבין שהקריבו חולין בעזרה גם בעולה היה

לחכמים להכשיר אך הוא גופיה טעמא בעי ונראה דעל הקרבת חולין בעזרה לא חששו כל כך דכבר כתבו תוס' שבת בפ' כלל גדול (דף ע"ב) ד"ה ומתכוין דהגביה לתלוש ובכריתות (דף י"ט) דאם מתכוין להתיר ונעשה איסור דפטור דמתעסק פטור בכל התורה כולה ולזה לא חיישינן שיהיו הכהנים עצבין על הקרבה כיון דמתעסק פטור אבל לענין אכילה המתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה חששו ולפ"ז לא תקנו חכמים שיהיה מכפרת רק כשגזל בהמה והקריבה ולא נודעה עד שאכלו הכהנים דמתכפרת אבל אם נודעה קודם אכילה אין חילוק בין חטאת לעולה ולזה הקשה הש"ס מה דגנב והקדיש וטבח ומכר משלם תשלומי כפל ואינו משלם ד' וה' ותני עלה בחוץ כהאי גונא עונש כרת לאו אמרת יאוש כדי לא קני כרת מאי עבידתיה דהא קמ"ל דהראוי לפתח אוהל מועד חייב אבל כשאינו ראוי לבוא לאוהל מועד אמאי חייב וקשה דהא תיקנו חכמים שמכפרת וראוי לבא לאוהל מועד ורש"י כתב אי מדאורייתא לא חזיא אינו ראוי לבא לאוהל מועד כי ס"ל דקנין דרבנן לא מהני שיהיה מדאורייתא אך תוס' בד"ה אוקמוה רבנן ברשותו כי היכא דליחייב עלה פ"ה דקנסוהו רבנן וקשה דמי לא עסקינן דשחט אחר בחוץ דחייב אלא כיון דלא נודעה לרבים אוקמוה ברשותיה שלא יהיו כהנים עצבין ממילא השוחט בחוץ אלמא דס"ל כיון דמדרבנן מכפרת קרינן ביה ראוי לבא לאוהל מועד א"כ דקארי לה מאי קארי בדברינו א"ש דאף ראוי לבא לאוהל מועד מדרבנן חייב מ"מ הקשה הש"ס שפיר כיון דעיקר תקנת חכמים שלא יהיו כהנים עצבין שאכלו חולין בעזרה א"כ דאוקמוה ברשותיה אם גזל והקריב ואכלו כהנים מכפרת כיון דלא נודעה עד אחר אכילה למפרע הוא שלו א"כ בשעת הקרבה לא היה עדיין ראוי לבא לאוהל מועד כי אם נתודע קודם אכילה אף שנזרק הדם לא מהני ותירצו הש"ס דאוקמיה ברשותיה משעת הקדשה דהיינו אף קודם אכילת הכהנים ופירש"י מטעם קנס שיתחייב כרת דהיינו אם גנב בהמה והקדישה ושחטה בחוץ הפקירו החכמים הגזילה ונעשית שלו שיתחייב כרת מטעם קנס הא דדחיק ליה לתוס' הנ"ל גיטין (דף נ"ה) דמיירי כששחט הגנב בעצמו לא מיירי ששחט אחר לא היה לרש"י לדחוק דהא קתני במתניתין ואח"כ טבח ומכר פטור מד' וה' וחיוב דטביחה ומכירה הוא דוקא כששחט הגנב בעצמו [ושליחות נתרבה דהוה:

כמו שעשה עצמו] ותני בברייתא כי האי גונא דהיינו כששחט הגנב חייב כרת וכבר הארכתי במקום אחר עכ"פ העולה מהני מילי דאין לדמות מנחות למצה דמנחות כיון שמכוין להתיר אף אם נתחמץ לא עשה איסור דהמתעסק פטור אבל במצה אם לא היה

שימור מעיקרא אם נתחמץ אף שמתכוין למצוה ולדבר היתר מ"מ יעשה איסור באכילה דמתעסק בחלבים חייב:
מכל מקום פשיטא דסוגיא מוכח דעיקר הוא, נגד חשש חימוץ ולא שיהיה נצרך שימור לשם מצה כשיטת הרי"ף והרמב"ם:
ועדיין חל עליו חובת ביאור להפוסקים דסברי דצריך לאפות לשם מצות מצה כפשטא דסוגיא דאין יוצאין בחלת תודה והנה שם בסוגיא פליגי רבה ור"י רבה אמר דלכך אינו יוצא בחלת תודה דאמר קרא ושמרתם את המצות מצה המשתמרת לשם מצה יצאה זו שאינה משתמרת לשם מצה אלא לשם זבח פירש"י כל שימור שאתה משמרה שלא תחמיץ התכוין לשם מצה של מצוה ר"י אומר אמר קרא שבעת ימים מצות תאכלו מצה הנאכלת לשבעת ימים יוצאה זו שאינה נאכלת לשבעת ימים אלא ליום ולילה פירש"י אע"ג דלא נשחט עליהן הזבח ועכשיו יש לה היתר לשבעה מיהו כי עבדה לאו לשם מצה הראוי למצוה איתכוין ואית ליה לר"י הא דרשה דרבה דבעינן שימור לשם מצה ואההוא קרא סמיך ובהא פליג דאי נמי איכוין לה נמי לשמור מצת מצוה למיפק בה משום תודה ומשום מצה לא נפיק דבעי שימור לשם מצה כל שבעה וכן הוא בתוס' שם דבעינן שתהא משתמרת לשם שבעה ולפ"ז לרבה סגי אם מתכוין לשם מצה של מצוה דהיינו בערב תאכלו מצות ולר"י לא מהני רק שתכוין לשם מצה של שבעת ימים ונראה דאף דר"י פליג על רבה וסובר דאף אם מכוין לשם מצה של מצוה בערב תאכלו מצות לא מהני רק דצריך להתכוין לשם שבעה אבל רבה לא מוכח דפליג אר"י יסבור דצריך דוקא לכוין לשם מצה של מצוה ולא סגי אם מכוין לשם שבעת ימים תאכלו מצות. ואחר כותבי זאת ראיתי בשלחן ערוך של הרב הגאון הצדיק שניאור זלמן זצ"ל שכתב (בסי' תנ"ג) אין אדם יוצא י"ח אלא במצה ששמרה ישראל מחימוץ לשם פסח שנאמר ושמרתם את המצות שישמרנה ישראל לשם מצות מצה וי"א לשם בערב תאכלו מצות וי"א לשם מצות ז' ימים תאכלו מצות דהיינו שאם שמרה לשם מצה שיאכלנה בז' ימי פסח יוצא בה וכן עיקר ונראה מדבריו דאם מתכוין לשם מצות בערב תאכלו מצות בודאי דיוצא ולענ"ד נראה להיפך דלרב יוסף לא יצא אם אינו מתכוין לשם מצה של שבעה ורבה לא מוכח דפליג על זה ולזה נראה דלכתחלה צריך לכוין שניהם דהיינו לשם מצות בערב תאכלו מצות ולשם מצות שבעת ימים תאכלו מצות:
והנה איתא במ"א (ס"ק א') מוטב שיעשה ע"י קטן עיין יבמות (דף ק"ד) וכוונתו דשם מבואר דאי לאו הקרא היה הקטן חולץ והקטנה נחלצת מוכח דקטן יש לו כוונה כשעומד על גביו ולפמ"ש הח"צ בתשובה (סי' א') דכוונת חליצה לא הוה כעין כוונת

מצות בכל מקום רק כוונת קנין שמתכוונת לקנות עצמה ולזה אי לאו קרא הו"א דקטנה חולצת דתוס' בסנהדרין (דף ס"ח ע"ב) ד"ה קטן כתבו הכי דאיכא דעת אחרת מקנה קונה מן התורה ליכא ראיה דקטן עדיף כיון שאין צריך שום כונה כלל אך במקום אחר כתבתי דאף אי אמרינן דחליצה א"צ כוונת מצות רק כוונת קנין ובדעת אחרת מקנה קונה מדאורייתא מ"מ הקשו תוס' שפיר ובפנ"י הקשה על שיטת הש"ך דסובר דקטן יש לו דעת ויש לו זכיה מדאורייתא אפילו בלא דעת אחרת מקנה מהא דאיתא בגיטין (דף ל"ט) גר שמת ובזבז ישראל נכסיו והיו בהן עבדים גדולים וקטנים הקטנים כל המחזיק בהן זכה מסתמא קתני דוקא גדולים זכו בעצמן ולא הקטנים דאף שיש להן דעת:

ולעניד נראה דהנה מבואר חולין (דף י"ב) דקטן אין לו מחשבה אפילו אם אמר שמכוין אבל מחשבתו ניכר בתוך המעשה מהני ומעשה גמור מהני אפילו בלא אמירה מדאורייתא כמבואר במשנה למלך (פ"א מה' פסולי המוקדשין) וכיון דקנין צריך כוונה ס"ל להש"ך במקום דעושה מעשה דהיינו משיכה או הגבהה חזינן דרוצה שיהיה שלו הוה מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו ומהני לדידיה מדאורייתא אבל בעבדים אינן עושין מעשה כלל שיהיה ניכר מחשבתן מתוך מעשה ולא מהני ושפיר דאינו קני עצמו ושיטת תוס' דדוקא בדעת אחרת מהני [לא כסברת הש"ך בסברתם] כשיש מחשבה וס"ל דמשיכה לא הוה מעשה גמור דליהני בלא דעת אחרת מקנה אותו ולזה בכל הקנינים מהני דעת אחרת דמחשבתו ניכרת מתוך מעשה כל דהוא אבל בחליצה לא ניכר מתוך מעשה כלל שכוונתה לקנות לעצמה כמ"ש תוס' יבמות (דף ד' ע"ב) ד"ה והא אמרו דחליצה לא הוה מחשבתו ניכרת מתוך מעשה ויפה הקשה ותירצו דכשאחרים עע"ג מהני המחשבה בקטן וראיית המ"א נכונה:

סעיף ג אני מבטל אותם עיין ט"ז (ס"ק ג') נוהגים לומר בלשון הפרורים יהיה הפקר והמ"א (ס"ק ב') טרח ליישב המנהג דאם אמר הפרורין הפקר ג"כ מהני והח"י כתב בחנם טרח דאף דש"ס גיטין (דף ל"ב) מדמי לשון הרי הוא הקדש דומה והרי הוא בטל דלא מהני מ"מ לענין זה יש חילוק דאם אמר הגט בטל לא מהני ואם אמר ככר זה הקדש מהני הנה הא דכתב בפשיטות דככר זה הקדש מהני הוא מסוגיית הש"ס נדרים (דף ל"ד) אמר רבא היתה לפניו ככר של הפקר ואמר ככר זה הקדש נטלה ואכלה מעל לפי כולה והרא"ש כתב אע"ג דמדמה ליה להקדש בהאי לישנא לא דמי לגמרי להקדש דאילו בהקדש אי אמר ככר זה הקדש מעל כדאיתא בפרק אין בין המודר (דף ל"ד ע"ב) ואם אמר גט זה חרס לא אמר כלום והתוס' הניחו בתימא דאמאי ככר זה הקדש מהני וגט זה בטיל לא אמר כלום:

ולענ"ד היה נראה ליישב עפ"י דברי הר"ן שכתב על הא דאמר רבא היתה לפניו ככר של הפקר ואמר ככר זה הקדש נטלה לאכלה מעל לפי כולה אמאי נקיט רבא האי דינא על ככר של הפקר ולא נקט ליה בככר שלו משום דכי האי גוונא לא מעל בנטלה לאכלה משום דעיקר ברייתא קאי והשתא נמי ברשותיה קאי ואין מעילה בהקדש רק כשיצא מרשות לרשות מש"ה נקט ככר של הפקר שהיתה עומדת תוך ד' אמותיו שקונות לו בכל מקום מש"ה כי אמר ככר זה הקדש חייל והקדש זה לא קנה מעולם דאע"ג דד' אמות קונה לו בכל מקום הכא שאני כיון דאמר ככר זו הקדש גלי דעתיה דלהקדש ניחא ליה למקניא ולדידיה לא ניחא ומצי למעבד הכא דהוה כמגביה מציאה לחבירו דקנה חבירו ע"ש והש"ך (בסי' רמ"ט) כתב דהמגביה מציאה לחבירו אפילו לא אמר כלום אם מודה שהיה כוונתו לכך קנה חבירו ולפ"ז ניחא דהקדש הוה לישנא דמפרע כמו חרס בטל רק דמהני כיון דאמר ככר זה הקדש מודה הוא שלא זכה הככר עבורו רק עבור ההקדש וזכה ההקדש והככר דסגי במחשבה כמו המגביה מציאה לחבירו והוא הקדש באמת למפרע משעה שחשב לזכות עבור ההקדש ועכשיו מודה שזכה ההקדש בככר אבל להקדיש דבר שלו אם אמר זה הקדש לא מהני כמו גט זה בטל והתוס' אזלי לשיטתם בנדרים (דף ל"ד) דמתרצי קושיית הר"ן באופן אחר ע"ש היוצא מזה דדעת התוס' ככר זה הקדש לא מהני עפ"י דברי הר"ן א"צ לומר כסברת הרא"ש א"כ שפיר טרח המ"א ליישב המנהג ולא כאשר חשב הח"י דבחנם טרחו האחרונים:

סימן תסב

הנה איתא במ"א (ס"ק א') שהביא בשם הש"ג (דף רל"ח):

תפוחים ורמונים שהן חמוצים משקה היוצא מהן מחמיץ שכל משקה חימוץ מחמיץ עכ"ל:

ולענ"ד נראה שהוציא כן דהא בפסחים (דף כ"ח) איתא אין לי אלא שנתחמץ מאליו מחמת דבר אחר מנין ת"ל כל מחמצת לא תאכלו וכתבו בתוס' פירש ריב"א מחמת דבר אחר דלאו מיניה דעל ידי שאור מיקרי חמץ טפי משנתחמץ מאליו אלא כגון שנתחמץ ע"י שמרי יין שמיבשין בתנור ולא דמי לעיסה שנילושה ביין דלית בה כרת ויש בה לאו ע"ש כפי הנראה דתוס' מחלקים בין שמרים של פירות למי פירות והש"ג סובר דאין חילוק רק דמשקה חמוצה מחמץ והא דהקשה המ"א מתפוח שריסקו דאיתא במנחות דהוה מי פירות נראה דהנה בירושלמי שם הביא בר"ש ר' יוסי מתיר רבי אחא בשם ר"י בר חנינא מה פליגין במחמץ מימיו אבל במחמץ בגופו מותר והנה הרמב"ם לא הביא האי דירושלמי דרק במחמץ במימיו אסור אבל במחמץ בגופו דמותר ונלענ"ד דסובר

דהפלוגתא היא רק במחמץ בגופו ולא במימיו ור' יהושע סובר בחולין (דף ק"ב) דמשקין היוצאין מתרומה אינן תרומה דאמרינן דון מינה ואוקי באתרה ע"ש ע"כ יש לומר דגם הש"ג מוקי להא דתפוח דמיירי בגופיה לכך לא הוה רק נוקשה אבל במימיו ס"ל דהוה חמץ גמור אך מפשטא דדעת הראשונים מוכח דגם משקה חמץ לא הוה רק נוקשה:

הנה הא דמי פירות הוה נוקשה שיטת תוס' הראשונים דדוקא מי פירות עם מים ולפ"ז הא דתנן דתרומת תפוח שריסקו ונתנו לתוך עיסה וחמצה הרי זו אסורה היינו כל העיסה משום מחמץ ע"כ מיירי עם מים א"כ קשה דזה וזה גורם מותר עיין בפרי מגדים שהניחו בצ"ע ולענ"ד דכפי הנראה סובר הפ"מ דמי פירות לבד בלא מים אינו עושה כלל פעולת החמיצה רק שהמים גורמין לאותו פעולה והקשה דהא הוה זוז"ג אך הרמב"ם (בפ"ה מהל' חמץ) כתב חמשת מיני דגן אלו אם לשין דמי פירות בלבד בלא שום מים לעולם אינן באין לידי חימוץ אלא אפילו הניחן כל היום עד שתפח הבצק מותר באכילה שאין מי פירות מחמיצין אלא מסריחין נראה מבואר דגם מי פירות לבד עושין פעולת החמיצה רק במסריחין א"כ כשנותן בהם מים אין הפעולה של מי פירות הוה פעולה מסרחת רק חמץ מעליא ואין זה בגדר זוז"ג כמו דפסק הש"ך ביו"ד (סי' ק"ג ס"ק ז' וס"ק י"ב) דאם נותן טעם לפגם מפני שאין שם מלח או תבלין דמותר דוקא קודם שנתן בו מלח או תבלין אבל אם נתן מלח ותבלין ונעשה לשבח הוה פוגם לבסוף השבוח דאסור וע"כ דאין זה בגדר זוז"ג דהמלח אינו עושה פעולה רק שמסיר הפגם א"כ גם המים אינו עושה פעולה של החמיצה רק שמסיר הפגם:

הנה הנוב"י והמקו"ח הקשה לשיטת הפוסקים דמי פירות עם מים הוה נוקשה וסברי דאינו אסור רק מדרבנן איך יפרנסו סוגיא דמנחות (דף נ"ז) שמרבינן מקרא מנחת נסכים לחימוץ דהוה מי פירות עם מים ולזה חידש מו"ח הגאון זצ"ל דנוקשה כזה הוה מדאורייתא ולענ"ד נראה דהנה לכאורה קשה דנאמר דהא דמרבה מנחות נסכים לחימוץ הוא רק נוקשה ועוד דא"כ מאי דחקו תוס' פסחים (דף מ"ד) ובחולין לומר דיש שום ריבוי לרבות נוקשה למנחות דהא מוכח מהא דמרבינן מנחת נסכים לחימוץ ומנחת נסכים הוה נוקשה ולזה נראה דהנה הח"י כתב דמי פירות עם מים אינו גורם שממהר להחמיץ ומותר ללוש בו לכתחלה אבל מ"מ צריך העיסה שימור ועכ"פ יש חשש חימוץ במקום מים והאליה רבה משיג עליו דממ"נ אם נתבטל לית בו חימוץ כלל ולא שייך במקום מים דהכל מתערב בהדי הדדי ומה"ט לח בלח אינו חוזר וניעור וכן הוא הסכמת האחרונים ולפ"ז יש לומר דהא ניחא בכל מי פירות אבל מים עם שמן פסקינן כרבנן דשמן שצף על יין אינו חיבור כמבואר ברמב"ם (בפי"ג מהל' שבת ובפ"ט מהל' טומאת

אוכלין) עיין שבת (דף ה') א"כ שמן אינו מתערב אפילו עם יין שפיר שייך סברת הח"י דיש ששה חימוץ במקום מים והוה חמוץ גמור אפילו אם חיבץ מבואר (ברפ"ב מסכת טבול יום) בר"ש בברטנורה לא שמתערב השמן רק שאינו יכול להפרידה מן המקפה ומן החמיטה ע"ש:

ובזה ניחא הא דמבואר (בסי' תס"ג סעי' ב') ותיקא שהוא תבשיל העשוי משמן ומלח עם קמח מותר והוא שלא יהיה בו מים והקשה הט"ז דהא פסקינן (בסי' תס"ב ס"ג) דהמים בטל ביין לפמ"ש לחלק בין יין לשמן ניחא ולא קשה ג"כ מה שהקשה הפרי מגדים שם דהא מלח שלנו ממים הוא ומחמיץ ומה חילוק יש בין מלח ובין מים לפמ"ש יש לחלוק שפיר דמים עם שמן אינו מתערב וגם אין ראי' דמעט מים אפילו אחד מאלף ממהרים להחמיץ דשאני שמן דאינו מתערב עם מים וחוששין למקום מים:

ולפ"ז נראה דיש מקום להקל בחטה שנמצאת [בתרעמזלי"ך] שנעשה משומן ודבש ומים דבטל בששים כיון דפסקינן כדעת הרא"ש והטור דמי פירות מים הוה נוקשה ומ"ש מו"ח זצ"ל דדוקא מי פירות עם מים דהיינו כשהרוב מי פירות:

ומעט מים אבל כשרוב מים ומעט מי פירות הוה חמץ גמור הוא דבר ברור ומוכח כן מהא דאיתא בברכות פ' כיצד מברכין (דף ל"ז) ליקט מכלן כזית אם מצה הוא יצא ידי חובתו ואם חמץ חייב כרת דמעט מי פירות עם מים הוה חמץ גמור:

סימן תסה

סעיף ב אין האשה שפה מורסן על בשרה אפילו יבש:

והטעם הנה איתא בט"ז דחיישינן שמא ישאר קצת עליה בשעה שתשטף במים והקשה בט"ז מהא דמותר להתם החמין בכלי חמץ בפסח והנה לא זכיתי להבין קושייתו כלל דכאן אין האיסור בשביל הנאה רק האיסור שתעשה חמץ מן המורסן וצ"ע:

סימן תסו

סעיף א לא ילעוס אדם חטים ויתן על גבי מכתו מפני שהן מחמיצות שהרוק מחמיץ:

והנה איתא ברמב"ם (בפ"ה מה' יסודי התורה) כתב בד"א שאין מתרפאין בשאר איסורים אלא במקום סכנה בזמן שהן דרך הנאתן כגון שמאכילין את החולה שקצים ורמשים או חמץ בפסח או שמאכילין אותו ביוה"כ אבל שלא כדרך הנאתן כגון שעושין לו רטיה או מלוגמא מחמץ או מערלה או שמשקים אותו דברים שיש בהן מר מעורב עם איסורי מאכל שהרי אין בהן הנאה ה"ז מותר אפילו שלא במקום סכנה חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב שהן אסורין שלא כדרך הנאתן לפיכך אין מתרפאין מהן אפילו שלא כדרך הנאתן אלא במקום סכנה מבואר דמותר בחולה שאין בו סכנה רטיה או מלוגמא מחמץ: ולענ"ד

היה נראה דהנה המשנה למלך האריך לפשוט דדעת הרמב"ם דאין באיסורין כי אם שני חלוקות האחת הוא האוכל דרך אכילה שהוא מה שהוזהרנו עליו בלאו וכרת והב' הוא הנהנה ולא אכל דאין בו מלקות רק איסור תורה לשיטת הרמב"ם (פ"ח מה' מאכלות אסורות) ואין חילוק בנהנה בהן בין הוא כדרך הנאתן או לא אלא כל הנאות שוות דאין בהם מלקות ושרי בחולה שאין בו סכנה אף איסור תורה אם אין בו חיוב מלקות: ולפ"ז יש לומר דהרמב"ם (בפ"א מהל' חמץ ומצה) כתב דאינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא אלא אם קנה חמץ בפסח או חומצו כדי שיעשה בו מעשה אבל אם היה לו חמץ קודם פסח ובא הפסח ולא ביערו אלא הניחו ברשותו אע"פ שעבר על שני לאוין אינו לוקה מן התורה מפני שלא עשה מעשה א"כ יש לומר דמתניתין דקתני לא ילעוס אדם:

חטין ויניח ע"ג מכתו דהוא לאו שיש בו מעשה אם הוא לועס ועושה מעשה חימוץ אף דצריך שיעור מיל זה הוה מעשה במה שלעס ונתן רוק על החטין כמו שמבואר (בפי"ב מהל' מעשה הקרבנות) הניח שאור על גבי עיסה והלך וישב ונחמצה מאליו לוקה שהנחת השאור הוא המעשה אבל (בפ"ה מהלכות יסודי התורה) כתב שעושין לו רטיה או מלוגמא מחמץ דהיינו שעושה לו אחר מן קמח של חולה א"כ מי שהחמיצו אינו עובר דהא לאו שלו הוא והוא לא עשה מעשה דהא אף אם לא יניח ע"ג מכתו החמץ הוא שלו וכיון דאין בו חיוב מלקות דומה לאיסור הנאה כדרך הנאתן דאסור מדאורייתא מ"מ מותר לחולה שאין בו סכנה:

אך יש לעיין בזה חדא דאף אם נאמר דסובר הרמב"ם דמתירין לחולה שאין בו סכנה איסור תורה שאין בו חיוב מלקות מ"מ יש לחלק בין איסור הנאה כדרך הנאתן דאינו לאו מפורש בתורה רק דאתי מדרשה לאיסור בל יראה ובל ימצא שהוא מפורש בתורה רק שאינו עושה מעשה ועוד דמשנה למלך הקשה בעצמו חדא דקשה לומר בדעת הרמב"ם שיתיר איסור תורה לחולה שאין בו סכנה נגד כל דעת הראשונים ועוד דהא חצי שיעור דאין בו רק איסור תורה ולא חיוב ואין מתירין רק בחולה שיש בו סכנה דקתני מאכילין אותו פחות פחות מכשיעור ועוד הקשה דאם נאמר דהרמב"ם סובר דאפי' איסור דאורייתא מתירין לחולה שאין בו סכנה ואמאי כתב דבבשר בחלב וכלאי הכרם כיון דאסורין שלא כדרך הנאתן אין מתרפאין מהן דהא גם בבשר בחלב וכלאי הכרם אין לוקין על הנאה לבד לשיטת הרמב"ם א"כ אמאי אסור לעשות רטיה מבשר וחלב ומתוך קושיות האלו צידד המשנה למלך דגם הרמב"ם סובר דאין מתירין לחולה שאין בו סכנה איסור תורה רק שלא כדרך הנאתן מותר דאין בו איסור תורה אך האשה דא"כ אמאי תפס דבחולה שיש בו סכנה אסור להאכיל לו חמץ בפסח או ביוה"כ ואמאי

נקט דאין מתירין לו לסוך בשמן של ערלה אף דאין בו מלקות לשיטתו מ"מ כיון דאסור מן התורה אסור לחולה שאין בו סכנה:

ולזה נראה לענ"ד בכוונת הרמב"ם דסובר כדעת כל הפוסקים דאין מתירין לחולה שאין בו סכנה רק אסורין דרבנן ולא איסורי התורה אך דקשה לכאורה דהנה הר"ן בפ' גיד הנשה כתב דדבר שאינו מתכוין בפסיק רישיה דמותר בכל הנאות שבעולם ולמה מוכרי כסתן מוכרין כדרכן ובלבד שלא יתכוין בחמה מפני חמה אף דהוה פסיק רישיה מותר לא כדעת התוס' שבת (דף ל"ב) א"כ קשה אמאי אין מתירין לחולה שאין בו סכנה כל איסורי הנאה דאורייתא אפי' כדרך הנאתן לסמוך בשמן של ערלה דהא הוה דבר שאינו מתכוין להנאה ולא גרע מהא דמותר לו למכור כדרכן ומותר להריח ביין נסך להבחין אם החמיץ כיון דאינו מתכוין להנות מהריח וצריך לומר כיון דמכוין לרפואה הוה כמתכוין להנאה הרפואה עצמו הוה הנאה ולזה יש לומר דסובר הרמב"ם דהנאת רפואה הוה שלא כדרך הנאתן ומותר מן התורה לו לסוך בשמן של ערלה בחולה שאין בו סכנה אף דגוף הסיכה אסור מדאורייתא היינו כשמתכוין להנאה אבל אם אינו מתכוין להנאה רק לרפואה הוה דבר שאינו מתכוין והא דמתכוין לרפואה הוה שלא כדרך הנאתן ולזה בחצי שיעור לא מהני במאי שאינו מתכוין דהמתעסק בחלבים ועריות חייב ויש איסור תורה אף דאינו מתכוין אין מתירין לחולה שאין בו סכנה וניחא דאינו אסור לחולה שאין בו סכנה רק לאכול דברים אסורים אבל שאר הנאות מותר דאין בהן איסור תורה כיון דאינו מתכוין רק לרפואה ורפואה הוה שלא כדרך הנאתן א"כ בבשר וחלב וכלאי הכרם דלוקין על אכילה שלא כדרך הנאתן ממילא דגם הנאות דרפואה אסור ואין מתירין לעשות מלוגמא והדבר נכון תלי"ת כדעת הרמב"ם:

ולפ"ז קשה דנהי דמצד הנאה מותר מ"מ עובר בבל יראה ואמאי מתיר הרמב"ם לעשות מלוגמא מחמץ והנה הכ"מ כתב דלא התיר אלא מחמץ דאחרים והשאילה לישראל ואין אחריות על ישראל ומו"ח הגאון זצ"ל הקשה דנהי דהחולה אינו מתכוין לזכות מ"מ קונה בע"כ כיון דאינו חוזר בעינו כמו שהקשו תוס' על שיטת רש"י דסובר דחמץ של אחרים מותר באכילה לר"א בר יעקב דאיך אפשר באכילה חמץ של אחרים דנהי דאינו מתכוין לזכות כיון דניטלה שלא להחזירו ממילא נעשית שלו ע"ש ונראה לענ"ד דהנה לסברת כמה ראשונים דבאיסורי הנאה לא מהני קנין א"כ אינו עובר כלל משכחת לה שפיר בחמץ של אחרים והא דהקשה תוס' על רש"י או דתוס' סברי דיש קנין באיסורי הנאה או כיון דשם אזלינן אליבא דרב אחא בר יעקב דס"ל דחמץ של אחרים מותר בהנאה הוה שפיר בר קנין אך אין זה מעלה ארוכה לתרץ שיטת הרמב"ם דרמב"ם (פ"א מה'

חמץ) דפסק דקונה חמץ בפסח לוקה א"כ מוכח דסובר דיש קנין באיסורי הנאה אך נראה דהנה (הר"ן בע"ז בפ' כל הצלמים) כתב וז"ל דאי מגבה לה מקמיה הכי הוה ע"ז דישראל דאינה בטילה עולמית אע"ג שאסורה בהנאה ואין בה ממון אפ"ה כיון שיכולה להתבטל ע"י נכרי מצי זכי בה ומכאן לחמץ של אחרים בפסח שאפשר ישראל לזכות בו והוה חמץ של ישראל יאסר לעולם ע"ש א"כ מחלק הר"ן אם אסור בהנאה קודם שבא לישראל א"י לזכות בו דאין קנין באיסורי הנאה רק אם אינו נאסר רק כשבא לידו זכה ס"ל כמו בע"ז כיון שיכול לבא לידי ביטול קודם שבא לישראל שפיר מקרי בר זכיה וכן חמץ של אחרים דמותר לאחר הפסח ויש להבעלים אחרים זכות בחמץ יכול לזכות א"כ בחמץ של ישראל דנאסר גם לאחר הפסח מדרבנן עכ"פ וגם שאין לבעלים שום זכות אין הקונה זוכה באיסורי הנאה א"כ משכחת מלוגמא של חמצן עוברי עבירה דאין החולה זוכה בו דאין קנין באיסורי הנאה כזו:

חכם אחד הקשה על סברת הר"ן הנ"ל דכל הנאות של עולם כשאינו מתכוין מותר בפסיק רישיה מהא דאיתא בר"ה (דף כ"ח) המודר מן המעין טובל בימות הגשמים אבל לא בימות החמה וקשה דהא לא גרע מריח של י"נ וכיון דאינו מתכוין מותר ועיין בטורי אבן ולכאורה היה נראה דהברייתא אתיא כר"י דסובר דבר שאינו מתכוין אסור והרמב"ם לא הביא האי ברייתא בהלכותיו ועוד נראה דהנה לשיטת הרמב"ם דסובר דכל איסורי הנאה אין לוקין אף אם נהנה כדרך הנאתן רק כשאוכל יש לומר דלכך דבר שאינו מתכוין מותר בכל עניני הנאה לבד באכילה ועריות הוא מהאי טעמא כיון דבאכילה לוקין לא מהני מה שאינו מכוין אבל בשאר עניני הנאה כיון דאין לוקין רק דאסורין מדאורייתא אין אסורין רק כשמתכוין לפ"ז בנודר דלוקין על הנאה גם דבר שאינו מתכוין אסור אך הא ליתא דהא גם בשבת דבר שאינו מתכוין מותר ונראה דהנה הרמב"ם (בפ"ד מה' מעילה) כתב דיש מעילה בנדרים וכתב המשנה למלך דאפי' אוסר איזה דבר ולא התפיס בקרבן מ"מ יש מעילה ובמעילה אמרינן בפסחים (דף ל"ג) דמתעסק חייב ולא מהני במה שאינו מתכוין והנה הא דבמעילה חייב במתעסק פירש"י שם דוחטאה בשגגה כל דהו כתב ולא כתיב בהו מעוטא כדכתיב בשבת מלאכת מחשבת ובשאר מצות כתיב אשר חטא בה פרט למתעסק ונסתפקתי בשלמים דאין בו דין מעילה רק שאסור ליהנות או מתעסק ג"כ חייב כמו במעילה או דלא עדיף משאר מצות התורה דמתעסק פטור הדעת מכרעת דאין איסור במתעסק דרק המעילה כיון דכתיב בשגגה כל דהו משמע ולא כתיב בה מעוטא:

וי"ל בזה קושיית תוס' ר"ה (דף כ"ח) אר"י בשופר של מעילה לא יתקע ואם תקע יצא בשופר של שלמים לא יתקע ואם תקע לא יצא מ"ט עולה דבת מעילה כיון דמעל בה כו' שלמים דלאו בני מעילה נינהו איסורא הוא. דרכיב עלי הו והקשה תוס' כשמחלק בין עולה ושלמים היה יכול לחלק במעילה גופיה בין שוגג למזיד דבת מעילה היא:

יצא ובמזיד לא יצא ובזה ניחא דהנה ר' יהודה רצה לאשמעינן דהמצוה בעצמותו הוה הנאה ואי אשמעינן בעולה מזיד דלא יצא לא הוה ידעינן דהמצוה בעצמותו הוה הנאה רק דלכך לא יצא דנהי דהמצוה בעצמותו אינו הנאה הקול הוה הנאה א"כ לא מבעיא אי הוה אמרינן במזיד שמתכוין להנות מהקול פשיטא דלא היה מוכח דהמצוה בעצמותו הוה הנאה אך אי הוה אשמעינן במזיד דהיינו שרצה לצאת ולא דמתכוין ליהנות מהקול מ"מ לא מוכח דהמצוה בעצמותו הוה הנאה רק כיון דמתעסק בקדשים חייב א"כ נהנה מהקול ולכך נקיט האי דינא בשלמים מתעסק פטור ואם אינו מתכוין להנאת קול הוה דבר שאינו מתכוין לשיטת הר"ן ומותר אלא ודאי דהמצוה בעצמותו הוה הנאה דמצות ליהנות ניתנו:

הן אמת דקושית התוס' צ"ע דלמא לכך נקיט האי דינא בשלמים לאשמעינן דשלמים אסור מדאורייתא ליהנות אפי' כשאין בו דין מעילה דתוס' בנדרים (דף י') ד"ה אדם כתבו תימא מאי תקלה שייך בשלמים הא אין מעילה בשלמים וי"ל דנהי דבמעילה ליכא איסורא מדאורייתא איכא כדאמר בר"ה בשופר של שלמים לא יתקע ואם תקע לא יצא א"כ כל עיקר הוכחת התוס' מהאי סוגיא דבשלמים איכא איסור מדאורייתא ולכך משמעתו בשלמים וצ"ע: סעיף ו חטים שמצאו בהם מבוקעות אותם שאינן מבוקעות מותרות מפני שהדבר מצוי שבשעת גשמים עליונות הגדיש ותחתיתו מתחמץ ומתבקע ואין המים נוגעים באמצעיתו כלל:

והנה בענין החטים שנקצרו על תג הפסח והיו נשמרים שלא יבא עליהם מים לאחר הקצירה ונמצא בתוכם מצומחים אשר בטלים במאה ובמאתים נלפענ"ד דאין להשתמש בהן בפסח כלל דהא הר"ן כתב בתשובה שהובא בב"י שנשאל לו על החטים שנמצא בהן מבוקעות והשיב דבחטים המבוקעות אינו רואה בהם צד היתר ישאר חטים שאין מבוקעות נראה בעיני דמותרים מפני שהדבר מצוי שבעת הגשמים עליונות הגדיש ותחתונים מתחמץ ומתבקע ואין המים נוגעים באמצעה כלל וכל כה"ג לא אתיליד ריעותא באמצעות הגדיש וכן הוא בש"ע אורח חיים בסימן זה אותן שאינן מבוקעות מותרות מפני שהדבר מצוי שבעת הגשמים עליונות הגדיש ותחתונים מתחמץ ומתבקע ואין המים נוגעים באמצעיתו כלל א"כ החטים הנשמרים שלא היו מונחים בגדיש לאחר

הקצירה ולא בא על החטים שום מים לאחר הקציר וע"כ כשנמצא בהם מבוקעים או מצומתים כי ירד עליהם הגשם כאשר היו עוד מחוברים בשדה לא היו צריכים עוד לקרקע וכמבואר בסימן זה (סעיף ה') דהדגן שא"צ עוד ליניקת הקרקע מקבל חימוץ אם ירד עליו הגשמים אם כן אתיליד ריעותא בכל החטים שנקצרו יחד ואין לנו דבר המסתבר לתלות בו שרק אלו החטים שנתחמצו ולא אחרים דהא מבואר ביו"ד (סי' י"ז) במקום שאין לתלות בהיתר הנראה לעינים או שהיו רגלים לדבר לא נאמרו נשחטו הותרו ויותר מזה מבואר בסימן זה דאם נמצא שלשה גרעינין מצומחים בכרי שחוששין לכל הכרי כמבואר (בס"ק י"ב) מיהו בכרי של החטים שנפל עליו גשם יש לומר האי סברא היינו אם נמצאים בתוך הכרי שלשה מצומחים אסור על הכרי וכתב ועיין (בסעי' ב') וכוונתו דדגן שנטבע בנהר או שנפל עליו מים אע"פ דלא נתבקע אסור ומה שכתוב מה שכתבתי שם אולי כוונתו למ"ש (בס"ק ב' וס"ק ד') דאם לא שהה עדיין שיעור מיל עדיין לא החמיץ ובחמד משה כתב משמע מדברי המג"א (ס"ק י"ב) אם נמצא בהם ג' גרעינין שנתבקעו כולם בחזקת חמוצין הם ויש ללמוד זה מהא דאיתא (בסי' תנ"ט סעיף ג') בשני עיסות אם נתחמצה אחת גם השני חמץ וכן אם החמיצה מקצתה הוה כולי חמץ ונראה דלכך כתב והביא ראיה משני עיסות כיון דכוונת המ"א לאסור גם אותן שאינן מבוקעים כמו שכתב עיין (סעיף ב') ומביא ראיה (מסימן תנ"ט) ואפשר דגם אם לא שהה שיעור מיל כיון דשלשה גרעינין נתבקעו חוששין לכל הכרי כמו בעיסות המבואר בסימן תנ"ט) אך בחטים שאינם משומרים משעת קצירה יש לומר שלא באו המים לאמצעות הכרי אבל בחטים המשומרים כאשר נשמר שלא יבא מים עליהם לאחר הקצירה ע"כ דנתחמץ במחובר וחוששין לכל החטים ולא מהני ברירה בשנה שיש ריבוי גשמים כמו שנת תרכ"א ותרכ"ה והחטים נקצרו לאחר שכבר נגמרו ולא היו מונחים בגדיש יש לחוש גם על החטים שאין נשמרים ואם (שבת' מעיל צדקה) מיקל וחולק על הש"ע ומחולק בין חטים הצריכים לקרקע ובין חטים שאין צריכין עוד לקרקע ודין זה נובע מרשב"א שהקשה לה מהא דאיתא בש"ס פסחים (דף ל"ד) דבחמץ לא היתה לו שעת הכושר דאתחמץ במחובר והקשה ברשב"א האיך אנו אוכלים לתם בפסח א"א שלא באו על החטים גשמים ומחלק כשהחטים נגמרים ונתיבשו שא"צ עוד לקרקע מקבלים חימוץ אבל כל זמן שיונקין מן הקרקע אינם מקבלים חימוץ והקשה, הוא דא"כ אמאי משני בש"ס דבטומאה היה לו שעת הכושר הא גם לענין טומאה יכול לטמא במחובר כמו דאיתא בפ' העור והרוטב תאנים שיבשו באביהם מקבלים טומאה בחבורין ומשכחת בטומאה ג"כ כשלא היתה לו שעת הכושר וע"פ קושי' זו חלוקו על הרשב"א ע"ש:

ולענ"ד נראה דהנה תרומה גם תירוש ויצהר חייב מדאורייתא לכל הפוסקים עיין ברמב"ם (בפ"ב מהל' תרומות) ואנן פסקינן (בפי"ב מה' תרומות) זיתים וענבים שנטמאו סוחטן ועושה אותן תרומה ואם נטמאו אחר שנעשה תרומה וסוחטן בפחות פחות מכביצה הרי המשקה היוצא מהן מותר בשתיה לכהנים דמשקין מפקיד פקיד א"כ תרומת תירוש ויצהר לא משכחת שלא היה לו שעת הכושר ולזה תנא הש"ס הדין לענין חמץ דאינו רק בחמשת מינין שוב ראיתי דגם לא בכל חמשת מינין יש לומר דאתחמץ במחובר ולא היה שעת הכושר והוא דבמנחות (דף ע' ע"ב) שעורה קליפה מצטרפת שאינה קליפה אינה מצטרפת ולא קשיא הא בלחות הא ביבשות לחות מצטרפות דשימור הוא יבשות לא הוה שימור וכיון דבשעורה יבישות לא הוה הקליפה שומר ולא נטמאו השעורה כשנוגע השרש בהקליפה וכמו שפירש"י שם דאפילו אוכל אינו מצטרפו לביצה משום דקליפה מפסקת וכשאינה שימור הוה דומיא דענבים שנטמאו דלא נטמא מה שבתוכו כמו כן אם נגע בקליפה כשאינה שימור לא יגע באוכל רק בקליפה ולא נטמאת האוכל כלל ומבואר בחולין (דף ק"ב) לר' אושעיא שני שומרין אינן מצטרפין ואי אפשר אשר החטים יטמאו רק חטים שיש בהן לבד כביצה כמו חטים בימי שמעון בן שטח נהי דאנן לא פסקינן כר' אושעיא מ"מ לא קשה כ"כ אם ר"ה בריה דר"י סובר כר' אושעיא דשני שומרין אינן מצטרפין:

ועוד נראה דהנה טמאה בחבורין ולא שכיח שיהיה אדם טמא נגע בהן רק כמו שפירש"י בחולין (דף קי"ח) זרעים מקבלין טומאה לכשיתלשו כדאמרינן בת"כ אם אתה אומר מחוברין טמאין טמא את הכל שאין לך מחוברין שאין שרצים מצוין אצלם והנה דעת רש"י ותוס' ורשב"א דאוכל אינו נטמא מדאורייתא בפחות מכביצה ואם נוגע השרץ בתאנה שהוא פחות מכביצה אינו מקבל טומאה מן התורה כי החיבור על האילן לא מהני גם בנוגעין זה את זה ובכל אחד רק צריך להיות גוש אחד ואינו מטמא רק מדרבנן או לפי מה שמפלפל המשנה למלך (בפ"ד מה' כלים) דאם נטמא שני חצאי ביצים כל אחד בפני עצמו וחזרו ונצטרפו ונעשה כביצה אף דבשעת קבלת הטומאה היה כל אחד בחצי ביצה מצטרפין ונטמאו ע"ש א"כ בחמשת מינין לא תנא הש"ס דאם נטמאו בחבורין דלא הו"ל שעת הכושר כי גם אם נתיבש התבואה ונמצא שרץ אצלם לא נודע אם נגע השרץ בכביצה כל אחד טהור אם לא שנצטרפו אח"כ יהיה להם שעת הכושר קודם הצירוף ולזה אינו מחלק בטומאה בין היה לו שעת הכושר ועוד י"ל דחמשת מינין משכחת לה דאיחמיץ במחובר וקשה דא"כ איך אנו אוכלין חטים בפסח:

וצריך לחלק בין הנצרך לקרקע ובין אין הנצרך לקרקע ושפיר דאיחמיץ: ועוד י"ל דהא דינא דתאנים שיבשו באביהן הוא מימרא דשמואל לא שייך לומר מדוע לא אשמעינן המשנה דאין תורמין מן הטמא על הטהור דאם נטמאו במחובר דלא היתה לו שעת הכושר דאינה קדושה ותוס' בחולין (דף קכ"ח) ד"ה רבי יהודה כתבו דר"י חולק על האי דינא וסובר דאינו מקבל טומאה בחבורין גם ביבשו ולפי מ"ש הב"ח בשם עיטור הביא בש"ך (סי' צ"ה) ויש לחלק ולומר דתאנים דנפלו מאליהן מטמאין בחבורין דכמאן דנפל דמי לא כן בתבואה שצריכה להקצר ע"ש עכ"פ אין הקושיא חמורה כל כך להיות דברי הרשב"א וש"ע מהלכה ואין לנו רק דבריהם הקדושים דיש חמץ במחובר הנה להשתמש לצאת ידי מצה שיהיו נקראים מצה שמורה בלא ברירה רק לסמוך על הביטול בלא דבריו אין אדם יכול לעשות כן דלצאת ידי מצה דצריך להיות החטים משומרים הוא משיורי מצה ולסמוך על ביטול מחומצים דעת הרמב"ם והגאונים והביא בש"ע יש מי שאומר דחוזר וניעור אך גם לאחר הברירה נראה דחטים המשומרים שנמצאו בתוכן מצומחים יותר יש לחוש משאר חטים שאין משומרים משעת קצירה והראה לי אחד מצורבא מרבנן אשר בת' חתם סופר (סימן קל"ו) כי אנן לא נהגינן להשתמש בחטין שהיו מצומחים בתוכן וכפי הנראה שהוא כתב על סתם חטים ג"כ שלא נהג להשתמש מכל שכן במשומרים כמ"ש בשנת תרכ"ה בר"ח ניסן הצעתי הדבר לפני אדומו"ר הרב הגאון הצדיק הקדוש נר ישראל מהרי"ם זצ"ל ואמר לי שעיין היטב כי היה נראה לו לפום ריהטא לחומרא והדברים נכונים ולא להשתמש בשנה ההיא גם לבני ביתו מחטים שהיו בהם מצומחים והיה שמונה פעמים ששים גם לאחר הברירה וכאשר היה אז הדבר שאין רוב הציבור יכול לעמוד לא היה באפשרו למחות ולאסור והיה מהכרח לסמוך על שיטת הרוקח דסובר דחטים שירד עליהם דלף ונתבקעו וחזרו ונתייבשו ואין ביקוען ניכר דנטה להתיר וחולק על הרשב"א כמבואר בב"י וצ"ע:

ומה שרצה בת' הנ"ל להקל אשר אם לא ראינו בחטים שנתבקעו אמרינן דלא נתחמצו גם אם אין צריכין לקרקע עוד וטעמא דאגב מולדייהו לא מחמיץ כבר כתב ב"י וכתבו עוד דדוקא בלתיתה ובטביעתא בחשותא אסורין אבל אם נפלו מים על החטים או היו על הארץ במקום מדרון ויוכלו המים לצאת מהם או בעפר תיחוח שיוכלו לכנס בקרקע שלא אסורין דאל"כ לא תמצא לעולם חטים שלא באו מים עליהם עכ"ל שם וזו קולא יתירה ואין לסמוך עליו עכ"ל ב"י ומי יכול להכריע בדבר אשר הב"י כתב שהוא קולא יתירא שאין לסמוך עליו ואין ראי' מקמחא דאבישונא כי שם לא הניח מים שנפל בקמח שיעור מיל רק מטעם דבמקום חמין א"צ שיעור מיל יש לומר דסבר דאביי דאגב מידלהו

אינו מחמץ בחמימות האור אבל כשהיו החטים במים שיעור מיל מאן יימר דלא מיחמיץ ולפ"ז כזית מצה של מצוה דבעינן שמירה יש שלשה שיטות הרי"ף והרמב"ם דבעינן שמירה משעת קצירה ושיטת כמה פוסקים דלא בעינן שמירה רק משעת לישה. והנה לדעת אותן הפוסקים אין הכוונה מה שחייב התורה ושמרתם את המצות שיהיה צריכה לשם מצוה רק שיהיה צריכה להיות משומרים שלא יהיה חשש חימוץ ולדעת הרי"ף שיהיה משומר שלא יבא מים על החטים משעת קצירה וכ"כ הרמב"ם שצריך להיות משומר שלא יחמיצו וכן לשיטת הפוסקים דצריכה שימור משעת לישה ג"כ אין הכוונה שהיה לשם מצוה רק מחשש חימוץ דאמר ר"ה בצקות של נכרים ממלא אדם כרסו מהם ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה פירש"י בציקות של נכרים שמכיר בהן שלא החמיצו שאין שם לא קרני חגבים ולא הכסיפו פניו דהוא הוה סימן סידוק שאכל כזית מצה באחרונה דבהא לא נפיק ידי חובת מצה משום דלא הוה שימור לשם מצה אע"פ שאנו רואין שאין כאן חימוץ מיהו למצה של מצוה שימור בעינן ואם שרש"י כתב שימור לשם מצה הכוונה כמו שכתב הרי"ף על הא דאמר רבא להנהו דמהפכו כיפי כי מהפכיתו הפוכי לשם מצוה וכתב הרי"ף כלומר הזהירו שלא יבא עליהן מים:

הנה שמירה משעת קצירה דא"צ לשם מצה כתב הט"ז (סי' ת"ס) רק בשימור דלישה היה נראה דא"צ שימור רק מחשש חימוץ ולא לשם מצה כמו שכתב הרב צדוק גאון הובא בטו"ר שכתב לצאת ידי חובה בלילה הראשונה אינו אלא במצה שאפאה ישראל לשם מצה שנאמר ושמרתם את המצות עד שתהא משומרת לשם מצה וכוונת הענין דהא דכתיב ושמרתם את המצות יש לפרש שני פירושים אחד דהתורה צותה לשמור מן חשש חימוץ ולא לסמוך על הסימנים דקרני חגבים והכספת פניו דלענין אכילה סמכינן להסימנים שלא נתחמץ ובכזית אכילת מצה צריך אדם לידע בבירור שלא יתחמץ או דנפרש דהתורה לא הקפיד שלא נסמוך על הסימנים לצאת ידי מצה דשפיר סמכינן כמו דסמכינן לענין אכילה רק דצריך לכוין לשם מצוה והנה רבא הוכיח דהא ושמרתם הוא נגד חשש חימוץ דהיינו שלא נסמוך על הסימנים קרני חגבים וממילא דצריך שימור משעת קצירה שימור דמעיקרא דאי אמרינן דהתורה לא הקפיד על חשש חימוץ רק דצריך כוונה לשם מצה אמאי אמר ר"ה דבציקות של נכרים אדם ממלא כרסו מיהו בלבד שיאכל כזית מצה באחרונה ומה טעמא משום דלא עביד בהו שימור ולעביד ליה שימור מאפיה כי אם סמכינן אסימנים רק דצריך שימור לשם מצה היה סגי בשימור לשם מצה משעת אפיה כיון דעיקר מה שנעשה לחם לצאת בו הוא באפיה וסגי כשמכוין לשם מצה ודחי הש"ס דלמא שאני התם דבעידנא דנחית לשימור לא עביד לה שימור רש"י

פירש דמשעת נתינת מים לקמח שזה דבר מחמצת היא צריכה שימור וזו לא נעשה לה שימור מההיא עידנא דנחית לתורת שימור דהיינו מנתינת המים ויש לפרש, דנהי דהקפידה תורה נגד חשש חימוץ שלא נסמוך על הסימנים מ"מ אין צריך שימור נגד חשש חימוץ מעיקרא רק משעת דמצויה לבא לידי חמץ אבל שימור דמעיקרא דאינו מצוי שיבא לידי חימוץ ולא הקפידה התורה ואזלינן בתר רוב חטין דלא נתחמץ וא"צ שימור ובש"ס פסקינן דגם הלישה צריך שיהיה לשם מצוה ולא כשיטת רב צדוק הגאון כי הם מפורשים דבעידנא דנחית לשימור לא עבד לה שימור דעיקר עשית מצה הוא הלישה ואפיה כמ"ש הט"ז היוצא מדברינו לשיטת הרמב"ם והרי"ף ופסקינן בש"ע שמירה מעידן קצירה היינו שלא נסמוך על הרוב חטים רק שצריך אדם לידע בברור שלא נתחמץ ולדעת הפוסקים דצריך שימור לשם מצה ג"כ נראה דעיקר דצריך שימור שלא נסמוך על הסימנים לענין חמץ רק דידע שלא בא מים ולא שיהיה עיקר השמירה לשם מצות מצה עיין (בסי' ס') שכתבתי דברי הש"ס מנחות (דף נ"ג) מה שהארכתי שם:

סימן תסט

סעיף א אסור לומר על שום בהמה בין חיה ובין שחוטה בשר זה לפסח לפי שנראה שהקדישו מחיים לקרבן פסח ונמצא אוכל קדשים אלא יאמר בשר זה ליום טוב:

הנה היא מימרא דפסחים (דף נ"ג ע"א) אמר רב אסור לו לאדם שיאמר בשר זה לפסח הוא מפני שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ עיין רש"י שפירש שעכשיו קורא שם והיינו הבשר לדמי הפסח ותוס' פירשו כמו שכתב המחבר דנראה שהקדישו מחיים לקרבן פסח ולכאורה מוכח כשיטת רש"י דאי כשיטת תוס' אמאי חיישי רבי ללאכול קדשים בחוץ דהא יותר ראוי לחוש לשחיטת קדשים בחוץ כמו דחיישינן בחולין (דף מ"ג) ושחיטת קדשים בחוץ חמור מאכילת קדשים וצ"ל דבשלמא בחולין דשם השוחט אמר לשם פסח חיישינן אבל בכאן כיון דאמר עכשיו בשר זה לפסח ולא בשעת שחיטה יכול: להיות ששחט אחר ועדיף ליה למינקט האי טעמא דאכל קדשים בחוץ: ועוד נראה דהנה נגד שחוטי חוץ צריך דוקא שיהיה ראוי לבא לאוהל מועד ואם שחט קדשים בחוץ כשמחוסר זמן בבעלים פטור כמבואר ברמב"ם (פי"ח מה' מעשה הקרבנות) ובפסח כשנטמאו הבעלים אינו ראוי לבא לאוהל מועד עיין תוס' (דף לט) ד"ה לכך תפס החשש משום אכילת קרשים בחוץ אבל בחולין מיירי דשחט בשאר ימות השנה דפסח הוא שלמים לא איכפת לן אם הבעלים טמאים לכך תני דהחשש לענין שחוטי חוץ:

והנה שוב ראיתי דלשיטת התוס' יומא (דף ס"ב) דאינו חייב על שחוטי חוץ בזמן הזה בלא"ה לא קשה דנקט חשש אכילת קדשים אך צריך להבין דא"כ אמאי חיישינן בחולין

לשחיטת קדשים בחוץ וצריך לומר דסבירא להו לתוס' דמדרבנן אסור אך קשה דא"כ גם בחולין הו"ל למינקט חששא מטעם אכילת קדשים בחוץ דאסור מדאורייתא אך לפי שיטת תוס' קדושין (דף נ"ח) בד"ה מהו שלי בשלך נראה דגם אכילת שחוטי חוץ אין איסור מדאורייתא עיין בהפלאה שם שהאריך וניחא:

סימן תע

סעיף א הבכורות מתענין בערב פסח בין בכור מאב בין בכור מאם ויש מי שאומר שאפילו נקבה בכורה מתענה:

והנה המהרי"ל כתב בבית שאין בכור א"צ הגדול להתענות ונקבה בכורה כתב הרמ"א דהמנהג שאינה מתענה והנה בטו"ר איתא שבמס' סופרים שבכורות מתענין בע"פ הטעם זכר לנס שניצולו ממכת הבכורות וכתב אבי העזרי שגם בכור לאם [וס"א לאב יש לו להתענות כמו שהיתה המכה בהו וכתב הב"ח שגם בכור לאב כלומר אעפ"י שאינו בכור לאם משום דרחמנא תלי מצות פדיון בכורים בפטר רחם זכר למכת בכורות וסד"א דדוקא בפטר רחם האי זכר למכת בכורות קמ"ל דלא ובס"א שגם בכור לאם כלומר אעפ"י שאינו בכור לאב אפ"ה מתענה מאחר שהוא פטר רחם ומשמע לפ"ז אבל בכור לאב לחוד אינו מתענה מ"מ נהגו להתענות והיה אפשר לומר הטעם דסברת הב"ח דדוקא בבכור לאב מתענה דיש לומר דהא דהבכורים מתענין אין הטעם בשביל זכר לבד רק דמבואר בספר אהבת יהונתן בהפטורת אמר דעתיד לבא יעבדו הבכורות את עבודתן כי הטעם דזכו הלוים לעבודה מפני שלא חטאו וכשחטאו הבכורות זכו הם לעתיד יכופר עון ויחזור העבודה לבכורות ע"ש] רק מה שרוצה לומר דלא יהי' העבודה ללוים אינו נראה כי מעלין בקודש ולא מורידין רק גם הבכורות יעבדו העבודה ולזה מתענין בער"פ אשר נתקדשו לעבודה יחזור העבודה ב"ב ויתקדשו בקדושת העבודה ולפ"ז אין צריכין להתענות רק הבכורות שנתקדשו היינו בפטר רחם רק מצד המנהג מתענין הבכורות מהאב ולזה גדול הבית או נקבה בכורה אינה מתענה דאם הטעם מטעם שניצול גם גדול הבית היה מהראוי להתענות:

סימן תעב

סעיף ד אינה צריכה הסיבה עיין במ"א (ס"ק ה') שאבל תוך י"ב חודש א"צ הסיבה וכו' והנה האחרונים העלו להלכה דמיסב ובפ"מ כתב תוך ז' אינו מיסב לכ"ע ע"ש לענ"ד נראה דאין חילוק דהא דאבל אינו מיסב ביו"ט אף דדברים שבפרהסיא אינו נוהג ביו"ט צריך לומר כסברת הש"ך (בסי' ת') דלא אמרינן דברים שבפרהסיא אינו נוהג היינו מה שאינו רק תוך ז' אבל מה שהוא כל שלשים נוהג בשבת ויו"ט אפילו בפרהסיא א"כ

פסקינן דאבל לאחר ז' מותר להסב רק לאסור בתוך ז' הוה דבר שבפרהסיא דאינו נוהג אם לא כשאבל מיסב לבדו דפסק המחבר (בסי' שע"ט) לענין בהמ"ז דאם בירך ביחיד דהוה דבר שבצינעה אך אין לדמות בהמ"ז להסיבה ונראה דלהפוסקים דמיסב לאחר ז' אין חילוק בין תוך ז' לאחר ז' ומחה ה' דמעה מעל כל פנים:

סעיף ז הגה נראה לי אם לא שתה כוס שלישי או רביעי בהסיבה אין לחזור ולשתות בהסבה דיש בו חשש שנראה שמוסיף על הכוסות:

והנה עיין בט"ז (ס"ק ה') שהקשה דהא הרא"ש מסיק וכיון ששתה שלא כתיקון הוברר הדבר שלא ממנין הכוסות היה וקשה לי טובא סברת הרא"ש דהא כתב (דף קי"ז) מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו א"ל ר' חנין לרבא ש"מ בהמ"ז טעון כוס כתב הרא"ש לעיל פרשתי שאין להוכיח מכאן דבהמ"ז טעונה כוס ביחיד דאי אף ביחיד טעונה כוס אמאי קרי לה ד' כוסות הא ליכא אלא ב' דטופיינא דקידוש ובהמ"ז בעלמא איתנהו א"ו בעלמא א"צ לחזור אחר ג' ובליל פסח צריך לחזור וכן קידוש בעלמא א"צ כ"כ לחזור אחר יין והעולם לא נהגו כך לחזור אחר זימון וארבעה כוסות ואע"ג דליכא אלא שתי דטופיינא מ"מ כולן כאחד הם ד' כוסות וכיון דמסיק הרא"ש דרק שני כוסות תיקנו יותר רק כיון דכולן כאחד הם ד' כוסות קרי להו ד' כוסות איך אפשר לומר בכוס שלישי דהוברר הדבר כיון ששתה שלא כתיקון דאינו ממנין הכוסות דקאי נגד כוס בהמ"ז א"צ הסיבה עיין תוס' (דף ק"ח) ד"ה ידי יין יצא:

ובלא"ה קשה לי הוכחת הרא"ש דהא בבהמ"ז וכן בקידוש לשיטתו דא"צ לשתות המברך והמקדש ובפסח תיקנו שצריך לשתות דוקא וצ"ע בש"ס מבואר יין אתמר משמיה דר"נ צריך הסיבה ואיתמר משמיה דר"נ דא"צ הסיבה ולא פליגי הא בתרתי כוסי קמאי והא בתרתי כוסי בתראי אמרו להו להאי גיסא ואמרו להאי גיסא אדרבה תרי כוסאי בתראי בעי בהסיבה השתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי אידי ואידי בעי הסיבה וכתב הר"ן אע"ג דבעלמא קיי"ל איפכא דספיקא דרבנן לקולא כיון דלאו מילתא דטירחא עבדינן לרווחיה דמילתא כך פירש ז"ל ולי נראה דע"כ בעי למיעבד הסיבה בכולהו דאי ניזול לקולא אמאי ניקל טפי בהני מהני ואי ניקל בתרווייהו האי מיעקרא מצות הסיבה לגמרי והמ"ל (בפ"א מהל' מגילה ה' י"א) הקשה אמאי ובעיירות שהוא ספק אם הם מוקפין חומה מימות יהושע ב"נ פסק הר"ן דקורין בי"ד דאי לא יקרא בי"ד כיון דהוה ספיקא דרבנן גם ביום ט"ו לא יקרא דהוה ס' דרבנן נמצא פוטרו בשניהם וביטלו ממנו מקרא מגילה וקשה דניחייב לקרות בשניהם בי"ד וגם בט"ו כמ"ש הר"ן כאן לענין הסיבה דאי ניקל בתרווייהו מיעקרא מצות הסיבה לגמרי וצריך הסיבה בכולן ומחלק דכאן הוה ספק

בעוקר התקנה ואם יעשה רק בתרי קמאי אולי מיקני חכמים בתרי בתראי ונעקר תקנת חכמים אבל בעיירות המוקפין תומה נהי בעיירות שהם ספיקן נעקר תקנת חכמים מ"מ עיקר התקנה קיימת:

ונראה לבאר הדבר יותר עפ"י הרמב"ם (בפ"א מהלכות ממרים) אחד דברים שעשאן סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזירות והמנהגות בכל אחד ואחד מאלו השלשה דברים מ"ע לשמוע להן והעובר על כל אחד מהן עובר בלא תעשה לא תסור והקשה הרמב"ן א"כ כל דברי סופרים הוה לאו ועשה והיה לנו להחמיר בכל ספיקא דרבנן ותירץ המרי"מ מטראני דחכמים התנו מתחילה שלא ילכו בדבריהם להחמיר אלא להקל ע"ש והוא כמו ספק ממזר דהתורה התירה אפילו לדעת הפוסקים דספיקא דאורייתא מן התורה לחומרא ולשיטת הרמב"ם דס"ל דכל ספיקא דאורייתא מדרבנן לחומרא כי התורה לא אסרה רק הודאי ולא הספק עיין בחוות דעת (סי' ק"י) רק שהם החמירו לא החמירו בספק דרבנן אך דזה ניחא אם הספיק במציאות אם הוא בשר טריפה או כשר יש לומר דהתורה לא אסר רק ודאי טריפה רק חכמים החמירו:

ובלאו דלא תסור לא החמירו אבל בספיקא דדינא לא שייך לומר דהתורה לא אסר רק ודאי ולא ספק דהא אנן מספקינן אם הוא אסר מן הדין או לא ומדאורייתא לחומרא א"כ אמאי בספיקא דדינא אבעיא דלא אפשיטא אמרינן בדרבנן לקולא דהא הספק הוא בלאו דלא תסור דהא מדאורייתא כי מחמת אשר אין אנו יודעין לפשוט הספק לא שייך לומר דלא אסרו בשלמא לשיטת הרמב"ן דספיקא דרבנן לקולא מטעם דלא חמיר אסורא גם בתקו אמרינן כן כיון דבודאי לא חמיר איסורא מקילינן בספיקא אבל לשיטתו דאי לאו דתקנו חכמים דספיקא לקולא הוה ס' של תורה וכיון דאנן מספקינן אי הדין לאיסור או להתיר ואין בידינו לפשוט ולא שייך לומר דלא תקנו דניזיל לחומרא דאטו בשביל הדבר ספק לנו היה להם ג"כ ספק דאלו מיפשט פשיט להו לאיסורא:

לזה נראה דהא דפסק הרמב"ם דתקנת חכמים הוא מדאורייתא הוא דוקא בעיקר התקנה דכיון דתקנו דהבודק צריך שיבטל ולא סמכינן אבדיקה לחוד או אביטול לחוד מי שלא עשה כן עובר בעשה ובל"ת לשיטתו עפ"י התורה אשר יורוך ולא תסור אבל כשמסתפק לנו איזה דבר כמו בעכבר דשקל לפנינו כמבואר בש"ע (סי' תל"ז) הם לא תיקנו דצריך בדיקה וביטול ובזה רק אנן מספקינן או היה זה בגזירת חכמים אין זה בכלל ככל אשר יורוך ולא שייך לומר דהוה ספק דאורייתא והבן:

א"כ ניחא במגילה תקנו בעיירות המוקפין צריכין לקרות בט"ו ובר מתא דמוקף חומה דאינו קורא בט"ו עובר על הקרא דעל פי התורה אשר יורוך אבל כשהוא ספק אם הוא מן

המוקפין או לא לא דברו מזה לא תיקנו רק דאנן מספקינן הוה ספיקא דרבנן ולקולא אבל בהסיבה ידעינן דתיקנו דתרי כסי צריכין הסיבה ולא ידעינן איזה הוא הוה שפיר ספיקא דאורייתא כיון דהס' הוא בעיקר התקנה וכבר כתבתי דהא דפליג הש"ס ביצה (דף ג') אי אמרינן בספיקא דרבנן דשיל"מ ומסיק ר"א דגם בספיקא דרבנן אמרינן דשיל"מ יש לומר דמחלוקתם הוא דסוגית הש"ס דהא דספיקא דרבנן לקולא אינו מטעם דלא חמיר איסורא רק דתיקנו בפירוש דספיקן לקולא והתירו הספק לא שייך לומר קודם שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר דאין כאן איסור כולל כמו ספק ממזר דהתורה התירה אף נתברר אחר זה דהא ממזר לא עבר לר' אשי סובר כשיטת הרמב"ן דספק דרבנן לקולא כיון דלא חמיר איסורא אבל אם נתברר דהיה אסור עשה איסור בשוגג שייך לומר קודם שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר:

עכ"פ מבואר מש"ס דרק מטעם ספיקא צריך הד' כוסות הסיבה א"כ דעת הרמ"א ניחא לתרץ הראשון דתירץ הר"ן דכיון דלא טריחא למילתא עבדינן לחומרא שייך בדיעבד בשתי כוסות הראשונות דליכא חשש איסור אבל בשתי כוסות האחרונות דיש חשש מוסיף על הכוסות אמרינן ספיקא דרבנן לקולא: סעיף ט רמ"א צריך לשתות השיעור שלא בהפסק גדול בנתיים:

והנה ע' במ"א (ס"ק א') דלא כדעת חק יעקב דגם ששהה יותר מכדי אכילת פרס גם בכוסות הראשונות א"צ לחזור ולשתות ונכון הוא אך מה שחילק המ"א בין כוסות הראשונות לכוסות האחרונות וענין השהיה הוא עפ"י מה דאיתא בש"ע או"ח ה' יוה"כ (סי' תרי"ב) דדעת הרמב"ם דמשקין מצטרפין בשיעור שתיית רביעית ודעת הראב"ד דמשקין כאוכלין ומצטרפין בכדי א"פ א"כ בב' כוסות הראשונות דמותר לשתות ביניהן פסק להחמיר כדעת הרמב"ם וצריך לשתות אם שהה יותר מכדי שתיית רביעית עוד הפעם ובב' כוסות אחרונות דאינו רשאי לשתות ביניהן סמך עצמו על הראב"ד דמשקין כאוכלין ומצטרפין בכדי א"פ:

ולענ"ד אפשר לומר דהא דפסק הרמב"ם דמשקין אינו מצטרפין רק בשתיית רביעית לענין יוה"כ וכן בתרומה (פ: מה' תרומות) וכן בדם (בפי"א מה' מאכלות אסורות) קשה לי דהא (בפ"ה דנזירות) כתב דאם שרה פת ביין והיה רביעית יין בכדי א"פ מן הפת ואכל כדי פרס נמצא שאכל רביעית יין חייב וקשה דהא אם היה שותה היין בכדי א"פ לא היה חייב אפי' ששתה היין בעין וכשאכל היין בפת יהיה חמור ויצטרף בכדי א"פ וגם לתרץ השגות הראב"ד דהא בכריתות בפ' אמרו לו (דף י"ג ע"א) איתא דכל המשקין מצטרפין לפסול את הגוי בכדי א"פ ע"ש ולזה נראה דסבר הרמב"ם דהלכה למשה מסיני

היה דאוכלין מצטרפין בכדי א"פ ומשקין בכדי שתיית רביעית ולא יותר אך המשקין האסורין ששיעורן עפ"י הלכה למשה מסיני רביעית ולא כזית אי אפשר לומר דמצטרף בשיעור רביעית מן התחלת השתיה עד סוף כיון דצריך לשתות כל הרביעית ואי אפשר בהפסקה כלל אלא ע"כ דמשקין האסורין שצריכין שיעור רביעית מצטרפין כשיעור רביעית מצטרפין כשיעור שתיית רביעית לבד השתיה ורביעית הלא ביצה ומחצה השהיה ג"כ ביצה ומחצה והוא ג' ביצים היא שיעור פרס לשיטת הרמב"ם וטעם רבה יש לסברא וחילוק הנזכר דהנה ביומא (דף ה') מתקיף לה רבא כזית בכדי א"פ וכותבת בכדי א"פ פירש"י בתמיה יוה"כ ששיעור אכילתו בכותבת אף הוא שיעור בכדי א"פ ואם שהה יותר מכן אינו מצטרף ופטור כיון דשיעור גדול בעי שהיה טפי לצירוף אכילתו והשתא קולא דפטירי ליה א"כ כאשר בכדי רביעית שהוא שיעור גדול יותר מכזית או אפשר לומר דאינו מצטרף כמו האסורין בכזית דהוא פחות מרביעית ותירצו דאביי דביוה"כ לא תעונה כתיב ובישוב הדעת תליא מילתא ואם שהה יותר מכן לא מתישבא דעתא לא שייך הכא ולזה האסורין שאסורין בכזית וכן פחות מרביעית עכ"פ מצטרף בשיעור שתיית רביעית אבל אסורין שאין אסורין רק ברביעית מצטרפין בכדי שתיית רביעית לבד השתיה א"כ ניחא הכל דתרומה שיעור בכזית וכן דם אין מצטרפין רק בכדי שיעור שתייה רביעית וכן ביוה"כ דשיעור כמלא לוגמיו דהיא פחות מרביעית אבל בנזיר דשיעור ברביעית צריך לבד השתיה שיעור רביעית והנה כא"פ לשיטתו:

ובזה ניחא גם השגות הראב"ד דלפסול הגוי' בשתיית משקין טמאין צריך רביעית א"כ צריך לשתות רביעית לבד שהיית שתיית רביעית והוא בכדי א"פ לשיטת הרמב"ם ובסתם יין פסק (בפי"ד מהל' מאכלות אסורות) דאינו מצטרף רק בשתיית רביעית כיון דאינו אסור אלא מדרבנן לא החמירו דיצטרף לבד השתיה ולפ"ז בכוסות כיון דלכתחילה המצוה לשתות כל הכוס ע"כ דמצטרף כשיעור הרביעית לבד השתיה דהוא בכדי א"פ אם גם בכוסות הראשונות אם לא שהה יותר מאכילת שלשה ביצים דהוא בכדי א"פ אין צריך לחזור ואם שהה בכדי אכילת ד' ביצים חלוקו של המ"א ניחא:

סימן תעג

סעיף ה אלו ירקות יוצא בהם ידי חובתו חזרת עולשין תמכא חרחבינא: והנה בענין מלילות הקריין מחמיר מו"ח הגאון זצ"ל בהגדת מעשה נסים כי סברתו כי ע"י המלילה נשתנה המרירות וכל דבר שנשתנה מהמרירות אף שמר יותר משאר דברים המרים לא יצא וראיתו נכונה מברכות (דף ל"ט) הני גרגליתא דליפתא פרימנה פרימא רבה בפה"א זוטא שהכל ואין לומר דדוקא גרגליתא דליפתא אשתני טעמן משא"כ שאר דברים לא

נפגמו טעמן במלילתן דעניני ראית דהמלילה מבטל טעם הראשון דהא בשביל כך מוללין אותו עכ"ל שם:

והנה כעת המנהג נתפשט שמוללין וכן העידו על הצל"ח ועל הגר"א ולא מצאתי טעם מספיק מה שמשיבין על דבריו ונדפס מקרוב משם חכם אחד דצריך דוקא מלילה דאל"כ הוה שלא כדרך אכילתן ואין ממש בדברים האלו דהא: המ"א כתב (בסי' תע"ד ס"ק ו') שאוכל קריין אינו מברך עליו כלל שאין דרך לאכלו כמות שהוא ומ"מ לוקחין למרור אע"פ שאינו ראוי לאכילה כלל ויוצאין ידי חובתן וכן מוכח דהא הרמב"ם (בפי"ד מה' מאכלות אסורות) כתב דאם עירב לענה באוכל הוה שלא כדרך אכילתו ובש"ע (סימן זה) פסקו דאם אין לו אחד מאלו ירקות יקח לענה וע"כ דמרור הוה כדרך אכילתו אם לא נשתנה מברייתו וגם דברי ת' בית אפרים (סי' מ"ג) דחוקים מאד עפ"י פירש"י מכ"ש כיון דמבואר בש"ס דאפי' אם לא חשיב שינוי לענין הברכה מ"מ לא נפיק ידי מרור אם נשתנה מברייתו ולקיים המנהג ואפשר לומר דדוקא גרגלידא דליפתא נשתנה בפרימנה ולא תמכא כמ"ש הוא בעצמו דמוללין י"ל דבתמכא שהוא קריין יש בו טעם מרירות דהא יש בו טעם מרירות דהא יוצאין בו ויש בו חריפות המלילה הוא להפיג החריפות ולא המרירות ואם הפיג החריפות מורגש יותר טעם המרירות ולא נשתנה טעמא לכן מצוה מן המובחר ליקח לאטוגא כמ"ש (בשו"ת חכם צבי) ושלאטין הוא בכלל לאטוגא (פרי מגדים סי' תע"ג) וכן הוא המנהג מו"ח הגאון זצ"ל ולא לחזור אחר מה שהוא מרור ביותר לאטוגא כן שמו בכל הלשונות מצוה לבלוע כזית מרוסק בבת אתת ובדיעבד יצא באכילת מעט מעט ובלבד שלא ישהה יותר מכדי א"פ. ויכול לערב שלאטין ולאטונא ותמכא לאכול מהם כזית כי הכל מצטרפין לכזית:

והנה בש"ס ברכות (דף ל"ח) דרש ר"ח משום רבינו שלקות מברך עליהם ב"פ האדמה ומפלפל הש"ס בזה והביא דההוא תרמסא דשלקי לו שבעה זמנין בקדירה ואכלו לי' בקינוח סעודה אתו ושאלו לר"י ואמר להו מברכינן ב"פ האדמה מתיב ר' יצחק בר' שמואל ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח ויוצא בהן בקלח שלהן אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין ואי ס"ד במלתייהו קאי שלוקים אמאי לא שאני התם דבעינן טעם מרור וליכא והקשה הצל"ח מדוע המתין הש"ס להקשות ממתניתין עד לבסוף ולא הקשה תיכף בתחלת הסוגיא:

ונראה הנה דעת התוס' דשליקה הוא יותר מבשול והרמב"ם בפי' המשניות דתרומה כתב דשלקות אינו כל כך מבושל ובר"ן ובתוס' ר"פ הנודר מן המבושל (דף מ"ט) כתבו דאין להחליט הדבר לפעמים שלוק יותר מן מבושל ולפעמים מבושל יותר מן שלוק

ע"ש והנה כדאמר שלקות מברכין עליהם ב"פ האדמה או שלוק יותר מן מבושל נראה דעל בישול פשיטא דאמר ב"פ האדמה רק אפילו בשלוק אומר ב"פ האדמה ואי אמרינן דשלוק פחות מן המבושל א"כ במבושל אומר שהכל ובמתניתין דקתני לא שלוקין היינו במבושל הרבה דאי לא הוה מתניתין זו ואין צריך לומר זו כמבואר בתוס' פסחים (דף ל"ט) ולא היה אפשר להקשות דשלוק כזה משתנה לברכה אבל אחר שמביא הש"ס דההוא דתורמסא דשלקי ליה שבעה זמנין בקדירה ואמר ר"י דמברך ב"פ האדמה מוכח דגם על שליקה יותר מן בישול מברך ב"פ האדמה הקשה שפיר אמאי אין יוצאין במרור שלוק:

סעיף ה לא כבושים עיין במ"א (ס"ק י"ד) שהביא בשם מהרי"ו ז"ל ובשם מהרר"א שנסתפק כיון דמרור איתקש למצה וגזל פסול אם כן לא יעקור ישראל המרור מן הקרקע כמ"ש (סימן תרמ"ט) ועיין (סי' תע"ג) מ"ש שם הא דלא יעקור ישראל המרור מן הקרקע:

והנה מקור הדין הזה מהא דאמרו בש"ס סוכה (דף ל') אמר ר' הונא להנהו אוונכרי כי זבניתו אסא מכותים לא תגזזו אתון אלא ליגזזו אינהו כי היכי דלהוי יאוש בעלים בידייהו וש"ר בידייכו דסתם כותים גזלנא ארעתא נינהו וקרקע אינה נגזלת הילכך ליגזזו אינהו כי היכי דלהוי יאוש בעלים בידייהו וש"ר בידייכו והנה הרי"ף הרמב"ם והרא"ש השמיטו הא מימרא וכבר עמד הט"ז בזה:

ולענ"ד נראה דהנה הש"ך בחה"מ (י' רל"ז) הא דאיתא שם במה דברים אמורים בשאין שופטים כדי שיוכל להוציא שדהו אבל, אם יש שופטים ודאי נתיאש והקשה דהא (סי' שע"א) מבואר דלא מהני יאוש בקרקע ולענ"ד נראה דהרמ"א גופא מתרץ (בסי' שע"א) קושי' דכתוב ע"ל (סי' רל"ו) אם לקחה מגזלן עובד כוכבים מהני דיני והיינו דמחלק בין גזלן ישראל לגזלן עובד כוכבים והוא דהנה תוס' סוכה (דף ל') כתבו הא דלא מהני יאוש בקרקע אינו מצד הסברא דכיון דקרקע עומדת לעולם רק דילפינן מקרא דקרקע אינה נגזלת ולר"א דל"ל כלל ופרט וכלל קרקע שוה למטלטלין א"כ איך ס"ד לומר דבגזלן עובד כוכבים אין הקרקע נגזלת דהא התורה לישאל נאמר וגזה"כ הוא במיעוט כלל ופרט וכלל שלא יהיה נגזלת ולא שייך כלל בגזלן דעלמא והא דהזהיר ר"ה היינו דוקא שקנה מכותי וס"ל דכותים גרי אמת הן ונתמעט קרקע מגזילה א"כ לפי פסק הלכתא דכותים גירי אריות נינהו ואינן כלל בכלל גרים השמיטו האי דינא דכשלקח מגזלן עובד כוכבים א"צ כלל ליזהר דקרקע נגזלת ובלא"ה אין נ"מ לדינא כאשר כתבו האחרונים כיון שבעל הקרקע ויש לו שטר העשוי בערכאות ומלכא אמר מאן דאית ליה דסקא ליטול ארעא ודינא דמלכותא דינא והקרקע שלו:

והנה רש"י פירש דסתם כותים גזלי ארעתא נינהו דגזלי מישראל והקשה עליה דהא גזל נכרי אסור מדאורייתא ונראה דהנה שיטת הרמב"ם דיאוש וש"ר דקנה מ"מ צריך להחזיר הדמים ע"כ דסובר הרמב"ם דזה שיור בקנין כאשר האריך בקצה"ח והנה להפוסקים דס"ל דקנין דרבנן לא מהני שיהיה שלו מדאורייתא ולמאן דסובר דמדאורייתא מעות קונות ולא משיכה כשקנה האתרוג במשיכה לא מיקרי לכם מדאורייתא וכן ראיתי במחנה אפרים שכתב (בהלכות מכירה) דמה שנוהגים האידנא שקונים אתרוג למצוה והדמים פורעים לאחר החג דלא יאות עבדין דכל כמה שלא נתן את הדמים לא קנאו זה אלא מדרבנן ואנן בעינן לכם שיהיה שלכם מדאורייתא עכ"ל א"כ מאי מהני דקני בש"ר כיון דלא נתן הדמים להנגזל ולא עדיף בעל ש"ר מן לוקח שאינו נותן דמים רק משיכה דאינו שלו מדאורייתא ועיין תוס' פ' השוכר (דף ע"א) דבמקום דאיכא כסף ומאן דאמר כסף קונה ליכא שום קנין רק מעות ובגדולי תרומה כתב דגם רש"י סובר כהרמב"ם דבעל ש"ר צריך להחזיר הדמים להנגזל עיין שער המלך ולזה פרש"י דחיישינן דגזל מישראל אבל מנכרי לא חיישינן כלל דגזל ורש"י סובר דישראל מישראל קנה במשיכה ולזה מהני שפיר הש"ר דלהוי שלו מדאורייתא אבל אי הוה חיישינן דגזלו מנכרים לא קנה רק בכסף כמבואר בש"ך (יו"ד סי' ש"ך) לענין מכירת הבכור לא מהני ג"כ במאי דקנה ביאוש וש"ר כיון דלא נתן הדמים להנכרי: ומה שיש מקום המנהג שלוקחין אתרוג בהקפה דהא לדעת הרבה ראשונים דקנין דרבנן לא מהני שיהיה שלו מדאורייתא נראה כיון דדעת הרבה פוסקים דמשיכה קונה ודעת הרבה פוסקים דקנין דרבנן מהני שיהיה שלו מדאורייתא הוה ס"ס בפלוגתא דרבוותא:

ועוד נראה דהנה דעת הראב"ד הוא בח"מ (סי' קי"ט ס"ק ח') דהיכי דכתב שט"ח עליו ומקדשה בו דמקודשת ולא איכפת לן במאי בכסף אגיד גביה א"כ לכאורה כל מוכר ולוקח דנהי דלא נתן המעות רק דקונה במשיכה נאמר כיון דמחויב לשלם לו מעות הוה כמו שנתן לו שט"ח על עצמו דהוה קנין מעות דקני מדאורייתא כי מה לי אם כתב שטר על המעות או דחייב לו לשלם מן הדין אך דהא ליתא דהא אינו חייב לו דמים כלל כיון דלא קנה במשיכה רק דחפץ הוא גבי ולא מעות אך כיון דתיקנו חכמים דמשיכה קונה לא גרע מאשר חייב עצמו בממון לאחד בלא תנאי אע"פ שלא היה חייב לו כלום ה"ז חייב כמבואר בח"מ (סי' מ') א"כ במשיכות החפץ חייב עצמו במעות להמוכר הוה כמו דנתן לו שט"ח אדמי דקנה מדאורייתא והוא שלו מדאורייתא אך לכתחלה במקום דאפשר מהראוי שלא להכניס עצמו בספיקא דדינא דשיטת הרמב"ן:

וכמה ראשונים דלא מהני אם נתן שט"ח אדמיה כיון דהכסף אגיד גביה כמבואר בש"ע אה"ע שם ודעת כמה פוסקים חולקים על האי דינא (דסי' מ' עיין ש"ך):
והנה לא אכחד תחת לשוני מה ששמעתי בילדותי אצל רבי מורי ש"ב הרב הגדול מו"ה זאב וואלף כ"ץ זצ"ל מזאלאשין שהיה אב"ד דק"ק לאסק שהקשה על הטור ח"מ (סי' ש"נ) דכתב דגנב וטבח בשבת פטור כיון שיש בו חיוב מיתה והקשה דאמאי כתב הטור רק דפטור דהא נהי דלא פסקינן כרב בסנהדרין (דף ס"ב) בדמים קנהו מ"מ כאן קנה הבהמה דהא הטביחו הוה שינוי ותירץ דהנה אף דשינוי קונה צריך לשלם מעות א"כ יש לומר דהא דקניא בשינוי אין השינוי גוף הקנין דהא במקח וממכר אין השינוי קנין רק דהתורה דבשינוי א"צ לקיים מ"ע של והשיב והקנין הוא כיון שחייב לשלם הדמים הוה כמו שנתן שט"ח על הדמים א"כ בטבח בשבת פטור מליתן דמים לא קנה כלל בהשינוי והוא דבר השכל עפ"י פלפול:
סעיף ו נוטל ידיו לצורך טבול ראשון ולא יברך על הנטילה ויקח מהכרפס פחות מכזית ומטביל בחומץ ומברך בורא פרי האדמה ואוכל ואינו מברך אחרונה:
והקשה הטור (ס"ק ו') וז"ל והנה תמיה גדולה מאוד וכתב מכאן תוכחה גדולה לאותן שאינן נזהרין כל השנה לטול קודם שאוכל דבר שטבול במשקין דמה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות וכן הקשה המ"א (סי' קנ"ח ס"ק ח'): ולענ"ד נראה דאם אין נביאים בני נביאים הם דמנהגן של ישראל תורה דמדינא צריך ליטול בלילה זו להירקות דלוקח לטבול הראשון דהא אנן נזהרין כל השנה כתב המ"א (סי' קנ"ח) דסמכו עצמן על התוס' שסוברין בפסחים (דף קט"ו) אמר ר' אלעזר א"ר אושעיא כל שטבולו במשקה צריך נטילת ידים א"ר פפא ש"מ האי חסא צריך לשקעו בחרוסת משום קפא דאי ס"ד דלא צריך לשקעו אמאי צריך נט"י פירש רש"י אע"ג דקיי"ל הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח כיון דאיכא משקין וכל הפוסל את התרומה מטמא משקין להיות תחלה הוי ליה הנך פירות כמו נהמא וצריך ליטול ידיו כמו בנהמא ולפ"ז היה צריך לברך על הנטילה והתוס' כתבו דהנטילה דהכא לא משום קדושה ונקיות כמו נהמא אלא משום שלא יטמא המשקין להיות תחלה כשיגע בהידים שאינן נטלין ויהיו אסורין לשתות לפסול את גופו ולפ"ז כתבו דא"צ לברך על אותו נטילה וכתבו דכ"ש אנו שאין אנו נזהרין מלאכול אוכלין טמאין ואין אנו צריכין אותו נטילה והמברך הרי זה מברך ברכה לבטלה א"כ סומכין העולם על שיטת התוס' דהנטילה לדבר שיטבול במשקה הוא מטעם שלא לטמאות את גופו מלאכול קדשים ואנו אינן נזהרין מלאכול אוכלין טמאים:

והנה בפסח צריך ב' תבשילין הזרוע והביצה אחד לזכר הפסח והשני לזכר חגיגה וכתבו התוס' פסחים (דף קי"ד) כשחל י"ד ניסן בשבת א"צ רק תבשיל אחד דחגיגת י"ד אינו דוחה שבת ומסיק בשם ר"י דאין לחלק דדמי לחובה ואין שום חשש אם אנו עושין אע"ג דלא צריך דליכא למיחש שמא יבנה המקדש ואמרו אשתקד עשינו זכר לחגיגה בשבת השתא נמי נקריבה בשבת דקריבה מסורה לזריזין וכשיבנה בהמ"ק משה ואהרן יהיה עמנו וליכא למיטעי ומוכח דאי לאו משום דהקרבה מסורה לזריזין היינו חוששין שלא יאמרו אשתקד ובביצה (דף ה') מבואר דגם באסורי דרבנן חוששין ויאמרו אשתקד מי לא אכלנו ביצה ביו"ט ב' של ר"ה עיין תוס' מנחות (דף ס"ח) וכיון דבאיסור דרבנן שייך לומר ג"כ אשתקד א"כ קשה באמת אמאי אין אנו נזהרין מלאכול אוכלין טמאין לטמאות הגוף וצ"ל דהנה אין איסור לטמאות גופו רק דפוסל את גופו מלאכול תרומה וקדשים וכיון דעכשיו אין לנו תרומה אין אנו נזהרין מלאכול אוכלין טמאין ואין נוטלין לטיבול במשקה ואין לחוש כשיבנה בהמ"ק ויהיה קדשים ותרומה דכיון דהאכילה בעצמותה אינו איסור רק כשאוכל דברים טמאים פוסל את גופו מלאכול קדשים ותרומה ומנ"ל דכשיבנה הבהמ"ק יאכל דבר הטבול במשקה בלא נט"י כמו שאוכל היום ויאכל אח"כ קדשים או תרומה בלא טבילה עיין רש"י שבת (דף י"ב) דא"צ הערב שמש אבל ביצה כיון שהאכילה בעצמותה אסורה חיישינן לאשתקד: והנה בליל זו הכל חייבין לאכול דבר הטבול במשקה וכשיבנה המקדש יהיה חייבין לאכול קרבן פסח ג"כ שייך שפיר דיאמר אשתקד אכלנא החסא בלא נט"י ויאכל ג"כ כשיבנה בהמ"ק ויפסול גופו מלאכול קרבן פסח ולזה נזהרין כל ישראל בנטילה זו וכאשר הנטילה מצד הדין צריך נט"י כמו לפת ודלא כמ"ש בח"י:

סעיף ו ויאמר הא לחמא עניא עד מה נשתנה:

הנה ויאמרו בלשון שמבינים הנשים והקטנים או יפרש להם הענין וכן עשה ר"י מלונדרו כל ההגדה בל' לע"ז כדי שיבינו הנשים והקטנים:

והנה מו"ח הגאון זצ"ל בהגדת מעשה נסים הביא בשם הרי"ף והרשב"א למה לא תיקנו ברכה על סיפור יצ"מ כמו על שאר מצות ותירץ הרי"ף כי במה שאמר בקידוש זכר ליציאת מצרים יצא והרשב"א תירץ שהוא מצוה שאין לה קצבה כי בדבור אחד סגי וכתב מו"ח דנראה בליל זו סיפור מעליא בעינן ולא יצא בדיבור אחד בכלל זכירה הוא וזכירה בכל לילה ולילה נצטוינו ומה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות אלא ודאי דבלילה הזה סיפור מעליא בעינן מכל זה שאירע מראש עד סוף דאפילו בנס אחשורש בעינן

סיפור מכל מה שאירע מראש ועד סוף וכן הלשון והגדת לבנך מורה המשכת הדיבור והסיפור עכ"ל שם:

והנה מה שהקשה דהא זכירה בכל לילה ולילה נצטוינו כדברי ר' אלעזר בן עזריה והנה הרי"ף והרא"ש השמיטו להא דאמר ראב"ע אף שהרמב"ם הביא ומסתמא גם הרי"ף והרא"ש סוברים כן מ"מ לא נמצא בשום מונה המצות שימנה בחשבון המצות זכירת י"מ בלילות והטעם כיון דלא אתי רק מרבוי דקרא כל ימי חייך הוי חייב ולא מצוה דהא התוס' סברו דחל שבועה על דבר שבא בריבוי כמו על חצי שיעור וביותר נראה דלא נמצא כלל בשום מונה מצות עשה לזכור יצ"מ ביום ובזוהר (פ' ויקהל) מונה ששה מצות בתפלה ולא מנה זכירת יצ"מ (ובדף ר"ב) מונה דאיהו פקודא לאדכרא יצ"מ דכתיב וזכרת כי עבד היית במצרים ולא מקרא למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים והטעם נראה כיון שלא נאמר פסוק זה בלשון צווי זכור יום צאתך מארץ מצרים רק למען תזכור יום צאתך ופירש"י ע"י אכילת הפסח והמצה תזכור את יום צאתך רק אנו לומדים מזה דזכירת יצ"מ הוא חיוב ומצוה אבל אינו נכנס במנין המצות ומצאתי בצל"ח בברכות שכתב כדברינו: א"כ בלילה הזה בכלל מנין המצות כמו שכתב הרמב"ם (פ"ז מהל' חמץ ומצה) ומצות עשה מן התורה לספר יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר זכור את יום השבת ומנין שבליל ט"ו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר מבואר ברמב"ם דמצות סיפור יצ"מ הוא מקרא דזכור את יום הזה ואינו מונה והגדת לבנך למצוה בפני עצמו רק דיליף אשר המצוה דזכור את יום הזה הוא בליל ט"ו וכן הוא שיטת הרי"ף דבלילה זו מצוה לזכור יציאת מצרים ויוצא במה שזכר בקדוש לא תקנו ברכה והרשב"א סובר דוהגדת לבנך הוא ג"כ מ"ע בלילה זו כמו שכתב הרמב"ם במנין המצות (מצוה קנ"ז) צונו לספר יצ"מ בליל ט"ו בתחלת הלילה כפי צחות לשון המספר וכל מי שמוסיף במאמר ומאריך בדברים בהגדת הנס הרי זה משובח והכתוב שבא עליה צווי הזה והגדת לבנך ביום ההוא וכו' ואין לו בן:

מנין ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה ר"ל שהוא צוה לזכור כמו שאמר זכור את יום השבת וכיון דהמצוה הוא כפי צמוח לשון המספר ודי לפעמים בדיבור אחד לא תקנו ברכה ומה שרוצה לדמות לניסא דאחשורש קשה דא"כ יהיה צריך לספר יציאת מצרים מס"ת כמו מגילה דצריך שרטוט וכתב אשורית ואין לדמות מצות בסיפור יציאת מצרים לניסא דאחשורש כי ניסא דאחשורש עיקר מצוה נתקן על הציבור ותיקנו לספר כל הנס מתוך הכתב אבל יצ"מ מחויב כל יחיד לזכור סגי בזכרון כן נראה לישב דעת הראשונים: והנה מו"ח הגאון זצ"ל תירץ דבכל דיבור שתיקנו ברכה בגוף המצוה לא

תיקנו ברכה על צווי העשיות כי אינו בדין לתקן ברכה על ברכה דבהמ"ז דאורייתא ולא תיקנו לברך אשר קדשנו לברך ברכת המזון וכיון שתיקנו על הגאולה והוא ברכת אשר גאלנו לא תקנו עוד ברכה אחר על זה:

והנה עדיין יש לעיין אמאי לא תיקנו ברכה על ק"ש והרא"ש ריש ברכות שכתב דאם יוצא ידי חובתו של ק"ש שחייב לקרוא בלילה בק"ש שעל מטתו כתב רב עמרם דיברך אשר קדשנו וצונו לקרוא ק"ש נדחה מהלכה וק"ש אינה ברכה:

ולענ"ד נראה די"ל דלא מצינו ברכה רק על מצות שהוא במעשה ולא על מצות שהוא באמונה ובדיבור והטעם דהעקרים (במאמר ג' פ"ד) כתב דאדם הוא מורכב מגוף ונפש צריך שיקנה שלמות ע"י מעשה מורכבים פועל גופני והשכלה נפשיית שהוא הכוונה עשייתם ע"ש:

והנה האדם הוא מורכב מגוף ונפש המשכלת ונפש המדברת אשר יש לה יתר שאת מבע"ח ומצד הדיבור והשכל הוא אדם ובאו בתורה מצות שהם רק במחשבה כמו מצות אנכי ה' אלהיך להאמין שיש בורא מנהיג ומשגיח להאמין באחדות וכדומה ומצות התלויין בדיבור כמו לימוד התורה והק"ש ובהמ"ז ויציאת מצרים וכדומה ומצות התלויין במעשה הוא לתקן כל שלשה חלקי האדם הגוף והדיבור והמחשבה:

ודעת הרבה הראשונים דמצות א"צ כוונה כי קנה אדם השלימות כל השלשה חלקים במצות התלוין בהם במצות התלוין במחשבה נפש המושכלת במצות תלוין בדיבור נפש המדברת במצות התלוין במעשה את הגוף והרי"ף והרמב"ם ושאר פוסקי' דמצות צריכות כונה כי השלימות ע"י הדיבור והמעשה צריך להיות בהשכלה נפשיית שיכוין העושה לעבוד ה' ולעשות רצונו וכשתעיין במנין המצות שהמצות תלוין במעשה רבו יותר מהמצות התלוין בדיבור ומצות התלוין בדיבור רבו יותר ממצות התלוין במחשבה:

והטעם נראה דהיותר שלם במעלה ישיג שלימותו בפעולות מועטים כמו שכתב החובת הלבבות (פ"ז משאר הפרישות) שחנוך ונח אברהם יצחק יעקב היה שכלם זך ויצרם חלש ורצונם היה נמשכת אחר שכלם המעט מן המצות עם אמונת לבבם היה מספיק להם בשלימות עבודת אלהים ולא היו צריכין אל הפרישות היוצאין מדרך השוה וכאשר כבשו כנען ונכנסו בארצם והתעצמו בטובה וביקשו מזון המותרות מאכל ומשתה משגל והבנין כל אשר נתוספה ארץ לישב יוסיף השכל חרבן וכל אשר נתחזקו התאות נחלש השכל מהשיג עצה נכונה והצטרכו אל הפרישות חזקה יעמדו נגד חושיהם ע"ש וכיון דכל מי שהוא יותר שלם יצטרך פעולות מעטים להשיג שלימותו נתנו השלשה חלקי מצות התלוין במחשבה בדיבור ובמעשה לתקן שלשה חלקי האדם הגוף והנפש המשכלת לכל

אחד כפי מעלתו לנפש השכליית מצות מעטים וע"י מנות אלו משיג שלימותו ולנפש המדברת יתר מצות פעולות להשיג שלמותו להגוף עוד יותר ויותר להשיג השלימות וכ"כ בעל העקרים הנ"ל דהיותר תומר צריך יותר פעולות להשיג שלימות:

והנה אנשי כנסת הגדולה ראו עוד יותר אשר השכל עומד ליחרב אמרו עשו סיג לתורה והוסיפו סייגים ונדרים והמה ראו אשר שפלות המדרגה מנפש המדברת המשוקע בגוף מתחילת לידתו אין די בהמצות התלוים בדיבור לקנות שלימות הנצרך לו כי כפי חומר העב מועטים המה וגם מיעוט הכונה בהם תקנו אשר בכל מצוה ממעשה הגוף יתקן הדיבור גם כן ותקנו על כל מצוה ומצוה ברכה ומתוקן במצות מעשה הגוף כל השלשה חלקים הגוף במעשה והדיבור בברכה והמשכלת בכוונה לצאת ידי מצוה ולזה בהמצוה אשר גוף המצוה הוא בדיבור ונותן לשלימות נפש המדוברת לא תקנו ברכה והא דמברכים ברכת התורה על עסק התורה לשיטת הרמב"ן ברכת התורה הוא מדאורייתא כמו ברכת המזון ולהרמב"ם דסובר שהוא מדרבנן והוא בכלל כל הברכות שהם מדרבנן נראה דהא דעל מצות דרבנן תקנו ברכות על הלל מגילה ספירת העומר הטעם דהנה בש"ס שבת פ' במה מדליקין (דף כ"ג) היכן צונו פירש רש"י והא לאו מדאורייתא הוא אמר ר' אויא דכתיב לא תסור ודברי חכמים צריכין חיזוק ותקנו הברכה בלשון וצונו להזכיר אשר גם המצוה ההיא שהם תיקנו הוא בכלל וצונו:

והנה לימוד התורה לא נמצא מפורש רק דלמדו מלשון ושננתם שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך תקנו וצונו לשמוע להם מלאו דלא תסור והא דמברכין על ברכת כהנים נראה דשם הוא ברכת הודאה אשר קדשנו בקדושתו של אהרן והוסיפו גם כן לברך וצונו לברך את עמו ישראל באהבה להזהיר הכהנים מה דאיתא בזוהר כל כהן דלא רחים עמו או עמו לא מרחמין ליה לא ישא את כפיו כמ"ש המ"א (סי' קנ"ז):

ועוד יש לומר כי מבואר בפרד"ס שכתב כי פעולת הדברים הגשמים כולם להם מבוא רמז בדברים הרוחנים ובהאחז הפעולה הגשמית יתעורר הרוחניות מרוחני לרוחני עד השורש הנעלם ולזה לכל פעולה הגשמית יתלוה הרוחני שהוא הדיבור והבל פה ולמעלה מזה עוד המחשבה וג' מדריגות בדבר הא' במעשה הב' בדיבור והג' במחשבה זה דק מזה ומזה יסודה כי המעשה הגשמית יעלה ענינים במקום עשיה לבדו ועל זה נאמר ששת ימים תעבוד ועשית וזהו בסוד עשי' שהוא במקום שבו מקבלים הנפשות אשר מנוחתם שכרם והוא לבוש יתהוה ממעשה המצות הגשמיים והנפש מדורה אחר הפטירה בעולם עשיה כמבואר (בשער הנשמה) והדיבור שהוא יותר דק הבל בפה הוא בעולם היצירה שם גן עדן התחתון ששם מנוחת הרוחות ומהקולות ומהדברים נעשה

להם לבוש והוא חלוקא דרבנן בגן עדן במקום מנוחת הרוחות והמחשבה שהוא השכל דקה יותר ומורכב על המעשה והדיבור נעשה לבוש נשמות במקום הבריאה שהוא כסא הכבוד עכ"ל:

ואנשי כנסת הגדולה ראו אשר עניני העולם וחומריות והתאוות השכל נתמעט והמעשים אשר נעשו במצות אינם מחשבה נכונה הראוי ומעלה בלא כוונה רוחניות הוא כגוף בלא נשמה ואי אפשר שיהיה נעשה לבוש כראוי אל הנפש במדור הנפשות ותיקנו ברכה אשר קדשנו לעורר הקדושה העליונה בהבל פה ויזכה אל תיקון שלשה הדברים וכאשר המצוה הוא בדיבור ונתעורר בהבל פה במדור הרוחות לא תקנו ברכה ובמצות דרבנן תיקנו גם על הדיבור שיתעורר השורש הנעלה הרוחני אשר המצוה לשמוע דברי חכמים והמצוה יש לה שורש בהתורה שאל אביך ויגדך לא תסור:

סימן תעה

סעיף א ויטול ידיו ויברך על נטילת ידים ויקח המצות כסדר שהניחם הפרוסה בין שתי השלימות ויאחזם בידו ויברך המוציא ועל אכילת מצה וכו':

הנה גרסינן בש"ס ברכות (דף ל"ה) משתבחי ליה רבנן לר' זירא את רב זביד דאדם גדול הוא ובקי בברכות אפיקו ליה ריפתא פתח ואמר מוציא אמר זה שאומרים עליו דאדם גדול ובקי בברכות בשלמא אי אמר המוציא אשמעינן טעמא:

ואשמעינן דהלכתא כרבנן אלא דאמר מוציא, מאי קא משמע לן והלכתא דקיימא לן כרבנן וכתבו תוס' אע"פ דמוציא כולי עלמא לא פליגי דאפיק משמע בירושלמי מפרש טעמא כדי שלא לערב האותיות כגון העולם מוציא עיין שם בתוס' שדחקו דהא בלחם מי יש גם כן עירוב אותיות:

בעניי היה נראה דכוונת הש"ס על פי מה דאיתא בזוהר פ' תרומה (דף קס"ח) מאי טעמא המוציא ולא מוציא דהא כתוב בורא שמים ולא כתיב הבורא עושה ארץ ולא כתיב העושה ארץ מאי טעמא הכא המוציא אלא כל מילין דאינון מרזא דעלמא עילאי סתירא ואסתרה ה' מתמן לאחזאה דהא בעלמא גניזא וסתירא איהו וכל אלו דאתגלייא יתיר כתיב בה' דכתיב המוציא במספר צבאם הקורא למי הים כולהו מרזא דעלמא תתאה איהו עיין שם במקדש מלך כי אות ד' מורה על מדת המלכות:

ועוד י"ל דכתיב כי ביה ה' צור עולמים בי' עלמא עילאה ובה"א עולם הזה ולזה פסקינן כרבנן המוציא:

המהרי"ל בנתיבות כתב וקשה הרי לחם לא יצא מן הארץ כי לא נעשה לחם כ"א ע"י מעשה אדם טחן ולש ואפה אך אמרינן בש"ס סוף כתובות עתידה ארץ ישראל

שתוציא גלוסקאות וכלי מילת והכוונה כאשר יהיה זמן התיקון ותצא האדמה מהקללה שנתקללה עבור האדם אז תקבל האדמה השפע מן הש"י בשלימות גמור והיה יוצא בשלימות ולא יהיה צריך שום תיקון כי בשביל חטא האדם נתקללה האדמה ואינה מוכנת לקבל הברכה העליונה ולאחר התיקון תצא מן הקללה ותקבל הברכה והשפע בשלימות גמור להוציא המזון בשלימות וכיון שכן יהיה אחר התיקון מכש"כ שהיה כן קודם החטא וכיון שלעתיד לחזור שיהיה כמו שהיה אמרו היום אם בקולו תשמעו והיכן כל יום ויום שיצא לחם מן הארץ טבעו אנשי כנה"ג הברכה מלשון מה שהיה קודם החטא באשר כן עתיד להיות למען אשר יזכור איש הישראלי בשעת אכילתו מה החטא גרם אשר כמה יגיעות יגע אדה"ר חרש וזרע וקצר ובידכם לתקן אם בקולו תשמעו ובכל דרכיך דעהו:

ומה שתיקנו כל הברכות בלשון בורא שהוא יש מאין ובלחם תיקנו בלשון המוציא שהוא יש מיש כמו המוציא מחבירו עליו הראיה נראה דהנה בחובת הלבבות וברירה נבוכים כתבו כל מה שתראו קושית הענין וכבדות ההשגה ובני אדם הוא המותרות כי ההכרחי בקל יגיע אל האדם במעט טורח וצריך שנבחן ענין המציאות כי כל אשר הענין יותר הכרחי לבע"ח נמצא ביותר ההכרח לבע"ח הוא האויר ובלעדו בל יחיה הוא בכל מקום בלי טורח מים צריך לאדם תמצא מים בכל מקום יותר בזול ועניני מזון ולחם נמצא יותר משאר מותרות ע"ש. והנה כאשר גזרה רצונו ית"ש שלא יהיה לאדם קיום בלי מזון נתן תיכף בבריאת העולם אשר תוציא הארץ לחם בלי טרח ויגיעה א"כ הוצאת המזון הלחם הוא בכלל הבריאה ולזה תיקנו על הלחם לשון המוציא להורות כי נברא הארץ להוציא לחם ולא היה הבריאה בפני עצמו רק שנכלל בבריאת העולם אבל יין ופירות שהם מהמותרות ואינו נגזר אחר בריאת העולם תקנו לשון בורא להורות שהיה בריאה חדשה וכן נמצא בברכות בורא נפשות רבות וחסרונן דהיינו ההכרחי על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי א"כ חסרון נכלל בבריאת הנפשות:

סעיף א יאחזם בידו ויברך המוציא ועל אכילת מצה:

והנה בענין ברכת המוציא אשר תיקנו יש מהן בלשון על המצות ויש בהן בלמ"ד דעת הרמב"ם (בפ"א מהלכות ברכות) כל המצות שאדם עושה לעצמו מברך בלמ"ד להניח תפילין להתעטף בציצית וכל שעושה ע"י שליח השליח מברך על קביעת המזוזה כאשר מניח מזוזה עבור אחר וברכה שמברך לעצמו ולאחרים כאשר המצוה אינה חובה כמו עירובי חצירות מברך בעל והרא"ש בשם הראבי"ה כתב דכל מצות שיכולין להעשות ע"י השליח מברכין בעל ואותן מצות שאין יכולין להיות ע"י שלית כגון ישיבת סוכה

הנחת תפילין מברך בלמ"ד ואות המצות שבאפשרי לעשות ע"י שליח כמו מילה גם כשאבי הב מל מברך בעל כי לא חילקו חכמים בברכות ורבינו תם מחלק במצות שיש שהות בעשייתן כמו הנחת תפילין וישיבת סוכה מברכין בלמ"ד ומצות שאין בעשייתן שהות מברך בעל והנה לשיטת הרמב"ם וכן לשיטת הראבי"ה קשה דאמאי מברכינן על אכילת מצה על אכילת מרור ובש"ס בערבי פסחים (דף קי"ד ע"ב) מברך בורא פרי האדמה לאכול מרור אפשר לומר לאכול אינו משמע רק כזית דסתם אכילה בכזית ותוס' במס' ר"ה (דף כ"ח) ד"ה מנא תימרא כתבו כשאוכל פסח כמה זיתים מצה אין זה בל תוסיף דעשיית מצוה פעמים אינו בבל תוסיף נראה מפורש דאכילה אינו במשמע רק כזית והו"א דאם אכל יותר יעבור בבל תוסיף וכתבו דלא שייך בל תוסיף בעשיית מצוה כמה פעמים:

הנה אנן אכלינן מצה בפני עצמו ומרור בפני עצמו ומצה ומרור בכריכה אכילת מצה ואכילת מרור פטרינן הכריכה מברך כמו שמבואר (בסי' זה) שלא להפסיק בו הברכות לאכילת הכריכה ולזה אין מברכין לאכול שאינו במשמע רק כזית ומברכינן על אכילת שמשמע איזה אכילה אך עדיין צריך להבין מדוע בפסח כתב ג"כ הרמב"ם דמברכין על אכילת פסח ולא לאכול פסח ולזה נראה דהנה המרש"ל מדמה אכילת מצה לאכילת איסור כמו באיסור אם אכל כזית מלקינן ליה ואם אכל יותר עושה יותר איסור כמו כן אכילת מצה אם אכל כזית יוצא ואם אוכל יותר עושה יותר מצוה וכן הרמב"ם כתב אם אכל כזית מצה יצא שמש שאכל כזית מצה יצא מוכח דאם אכל יותר עושה יותר מצוה ולזה כתב דמהראוי לאכול בלילה ראשונה כל המצה שיאכל בהסיבה כי אכילת מצה של מצוה צריך הסיבה א"כ גם בפסח אם אכל כזית יוצא ואם אכל יותר עושה יותר מצוה אינו מברך לאכול דהיה משמע רק כזית ומברך על אכילת פסח דהיינו אכילות הרבה לאכול הנוספת על כזית אינה מצוה שהיא מחויבת מברך בעל רק זה בפסח ובמצה דכתיב בתורה אכילה אם אכל כזית יצא ואם אכל יותר עושה מצוה יותר אבל במרור לא כתיב בתורה אכילה כי על מצות ומרורים יאכלוהו הוא על קרבן הפסח ואין צריך מן התורה כזית לא שייך לומר דאם אכל יותר עושה מצוה יותר ולזה אמרו בש"ס פסחים דמברכין לאכול ולא על אכילת:

וגם לפמ"ש כיון דאנן אכלינן מצה ומרור בפ"ע ומצה ומרור בכריכה מברכינן בעל והש"ס פסחים הוא למאן דא"צ לאכול מרור בכריכה והא דכתב הרמב"ם בסוף (ה' תרומה) ומברכינן אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו לאכול תרומה ולא מברכינן על אכילת תרומה הוא כמ"ש הרא"ש מברכינן להכניסו בבריתו של אברהם אבינו ולא על

הכניסו בבריתו כי הברכה זו נתקנה להודות להקב"ה שצוה לעשות מצוה זו בכל פעם שיבא לידינו ולא על מצוה זו לבדו שהוא עושה מברכינן בלמ"ד:
ונראה שמובן יותר עפ"ז מ"ש רבינו תם דכתב כשהמצוה הוא בשיהוי כמו תפילין ציצית וישיבת הסוכה מברכינן בלמ"ד והטעם נראה כי הלמ"ד מורה על להבא יותר מעל דהא בעל פליגי ובלמ"ד מודים וכיון דהלמ"ד על להבא לזה ברכת להכניסו הוא לא על מצוה זו רק על כל זמן שיבוא המצוה לידו מברכינן בלמ"ד דהברכה היא ברכת שבח ולזה כשמברכין אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו כל זמן שיהא המצוה בידו מברך בלמ"ד:
ובסברת ר"ת ניחא דבחנוכה מברכינן בלמ"ד להדליק ובקריאת מגילה על קריאת המגילה דהנה במס' מגילה (דף י"ט ע"א) ר"י סובר דאם קרא מאיש יהודי יצא ר"י סובר מאחר הדברים האלה ואנן פסקינן דאינו יוצא רק כשקורא כולו א"כ כל קריאת המגילה אינו רק מצוה אחת ואין כאן תוספת המצוה מברכינן בעל אבל בחנוכה המצוה בהדלקה ותוספת מצוה בזמן משקיעת החמה עד שתכלה רגל מן השוק:
וכן להיות מן המהדרין מברכינן בלמ"ד על שיהוי המצוה:
סעיף א ואח"כ נוטל מצה שלישי ובוצע ממנה וכורכה עם המרור וטובלה בחרוסת ואומר זכר למקדש כהלל ואוכלם ביחד בהסיבה:
והנה הנוסחא ברוב הגדה כן עשה הלל וכו' היה כורך פסח ומצה ומרור ואוכל ביחד וברוב הגדות הנוסחא היה כורך מצה ומרור ואוכל ביחד והט"ז בסימן זה כתב דצריך לומר היה כורך פסח מצה ומרור ולכאורה נראה כדבריו דאל"כ למה אומרין בזמן שבית המקדש היה קיים אך יש בזה דיעות דעת הרמב"ם דהלל לא היה כורך הפסח רק מצה ומרור ביחד לפי שיטתו יש לומר דאומר בזמן שבית המקדש היה קיים כי בזמן הזה אינו יכול לצאת אם כורך מצה ומרור ואוכל ביחד דמצה דאורייתא ומרור דרבנן כמבואר בש"ס ושיטות הראב"ד ורש"י ותוספות ורא"ש והטור וכן המרדכי דהלל היה כורך גם את הפסח ומהראוי לומר כמו שכתב הט"ז ובחק יעקב כתב דאין לשבש הנוסחא כיון דליכא פסח בזמן הזה ודעת הט"ז לטבול בחרוסת המרור שאוכל בכריכה ותלוי במנהג:
והנה מו"ח הגאון זצ"ל בהגדת מעשה נסים הנדפס פעם ראשונה כ' דמרור א"צ כזית ועל פי שגגת המדפיס שהדפיס פעם שנית נשמט ולא הדפיס עוד בשום פעם כך שמעתי מפי הקדוש וכעת עיינתי בדבר ומצאתי שקדם לו בשו"ת שאגת אריה (סי' ק') שכתב כדבריו דמדעת הרא"ש (פ' ע"פ) דאכלו חצאין יצא ובלבד שלא ישהה בין אכילה לאכילה יותר מכדי א"פ כ' הרא"ש משום דמברך על אכילת מרור צריך שיאכל כזית דאין אכילה

פחות מכזית דגוף המצוה א"צ כזית ולא נזכר בקרא אכילה במרור דהא דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו קאי על הפסח ולפי זה בכריכה דאין מברכין לא בעי כזית והוא ממש כדבריו אשר נדפס בפעם הראשונה:

והנה הש"א הקשה על הרא"ש כמה קושיות. א' דא"כ מנ"ל לרבא דמצה בזמן הזה דאורייתא דכתיב בערב תאכלו מצות דלמא אתא קרא דמצה צריך כזית בזמן דאיכא קרבן פסת א"ו דאף דיאכלוהו קאי אפסח מ"מ צריך מרור כזית דאיתקש לפסח ועוד הקשה דהא רש"י פירש במתניתין ואלו ירקות שאדם יוצא בהן י"ח בפסח ומצטרפין לכזית דאם אין לו מאחד מהם כזית אבל יש לו מזה חצי זית מצטרפין לצאת ידי חובתו מוכח דלצאת ידי חובתו צריך כזית:

והנה קושיא הראשונה נראה דבמצה כתבו כמה וכמה קראי בלשון אכילה בכל מושבותיכם תאכלו מצות אם כן לא מבעיא למאן דסובר דקרא אתי לרבות דמצה הנאכלת בכל מושבותיכם לאפוקי מצה של בכורים של מעשר שני דאינו יוצא מוכת דצריך כזית דפחות מכזית אף דחצי שיעור אסור מן התורה מ"מ לא שייך לומר דהתורה מיעט כשאוכל חצי שיעור של בכורים ושל מעשר שני דאינו יוצא כיון דהא דחצי שיעור אסור מן התורה לא נאמר מפורש רק דאתי מריבויא ובפסחים יליף הש"ס דמצה בזמן הזה דאורייתא מקרא דשבעת ימים תאכל עליו מצות עיין ברש"י (דף כ"ח) מקושייתו דרש"י פירש מצטרפין לצאת ידי חובתו מ"מ אין ראיה דכריכה צריך כזית דבאמת הסברא בעצמותה נכונה כיון דלא כתיב אכילה במרור ומנ"ל דצריך כזית: אך צריך להבין דהא רבנן פליגי אהלל וסברו מצות ומרורים יאכלוהו אפי' זה בפני עצמו וכו' פירש רש"י וכן הר"ן בפסחים מדלא כתיב יאכל אותו ומיאכלוהו דייקו עיין שם בר"ן א"כ נאמר אכילה במצה ומרור ובגוף הקרא שפיר דצריך כזית אבל הכריכה שאנו עושים הוא כהלל דצריך דוקא לאכול ביחד ולא דייק מיאכלוהו וקאי רק אפסח ולא אמצה ומרור נהי דמצה צריך כזית מקרא אחריני אבל במרור לא נאמר אכילה להלל א"צ כזית והמשנה הוא אליבא דרבנן דא"צ לאכול בכריכה ודרשו יאכלוהו אמצה ומרור גם כן: אך לפ"ז צריך להבין אמאי כתב הרא"ש דמרור א"צ כזית רק משום הברכה דהא אכילה כתיב ונראה דהנה המרדכי הקשה להלל דסובר דצריך כריכה דוקא הא אין בית הבליעה מחזיק שלשה זיתים ותירץ דהני מילי כשאוכל שלם אבל כשהוא מרוסק מחזיק טפי וכשמגיע לבית הבליעה מרוסק הוא עיין במ"א (סימן זה ס"ק ד') והוא תמוה דהא בכריתות (דף י"ד) מוכח דאין בית הבליעה מחזיק יותר מב' זיתים אפילו כשהוא מרוסק אך לפמ"ש המ"א (סי' תפ"ו) דהא דמסיק הש"ס דאין בית הבליעה מחזיק יותר

משני זיתים הכוונה דאינו מחזיק שלשה אבל מחזיק הוא יותר מב' זיתים עיין שם ע"כ סובר הרא"ש כיון דפסח ומצה צריך כל אחד כזית ע"כ במרור א"צ כזית דהא אי אפשר לבלוע שלשה זיתים בבת אחת כקושית המרדכי ואפי' לרבנן דא"צ כריכה מ"מ פשטא דקרא על מצות ומרורים יאכלוהו הוא בכריכה כמבואר בתוס' ובמרדכי דלהלל צריך דוקא כריכה ואינו יוצא באופן אחר ולרבנן א"צ דוקא כריכה וכיון דפשטא דקרא הוא לאכול בכריכה ומצוה לבלוע כאחד ואין בית הבליעה מחזיק שלשה זיתים ע"כ דמרור א"צ כזית מה"ת ובזמן שהיה קרבן פסח כיון דצריך לאכול ביחד והמצוה לבלוע כאחת לא תיקנו שיהיה צריך כזית גם מדרבנן ועוד בזמן בהמ"ק דהוה מצוה לאכול בכריכה עכ"פ פשיטא דקרא דיכול לאכול בכריכה לא היה ברכה בפ"ע של אכילת מרור רק הברכה הי' על אכילת הפסח ומצה ומרורים כמו שכתב הרמב"ם (פ"ח מהלכות חמץ ומצה) ע"ש וכיון דלא היה מצוה בפ"ע ולא נתקן ברכה בפ"ע לא תיקנו שיהי' צריך כזית אבל בזמן הזה דאפילו להלל צריך לאכול מצה בפ"ע ומרור בפ"ע כיון דמצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן ואם יאכלם כאחד מרור דרבנן יבטל מצה דאורייתא ותיקנו חכמים ברכה למרור בפני עצמו כמו כל מצוה דרבנן וכיון דתיקנו ברכה והוא מצוה בפני עצמו לאו אורח ארעא למיפק פחות מכזית:

וזה גם כן כוונת הרא"ש במ"ש משם דמברך על אכילת מרור צריך שיאכל כזית כיון דאין אכילה פחות מכזית עיקר כוונתו דתיקנו ברכה והוא מצוה בפ"ע צריך כזית ולא קשה מה שהקשה הש"א דהיה לחכמים לתקן לשון אחרת בברכה דעיקר כוונתו כיון שתיקנו ברכה בפ"ע צריך כזית והיה הנוסח הברכה איך שיהיה ותיקנו ברכה בנוסח שתיקנו כל הברכות א"כ מתקנת חכמים דמרור בזמן הזה צריך כזית שפיר פרש"י לצאת ידי חובתו כי כאשר מרור בזמן המשנה הוא מדרבנן צריך כזית גם יש לומר דרש"י סובר כשיטת בעה"מ דרבנן פליגי על הלל בעיקר הדין וסבירא להו דמצות מבטלין את זו ואוסרים הכריכה ע"כ דרשו יאכלוהו דצריך דוקא לאכול כל אחד בפני עצמו וצריך כזית מן התורה אבל הכריכה שאנו עושין זכר כהלל א"צ בזית לא מיבעיא לשיטת הראב"ד ורוב הראשונים דהיה צריך לכרוך גם הפסח לא באפשרי שיהיה מרור כזית כמש"ל ואפי' לשיטת הרמב"ם דסובר דאף בזמן ביהמ"ק לא היה פסח כורך עמהם וקרא ומצות ומרורים יאכלוהו דבעינן שהמצה והמרור יהיה מכורכים א"כ לא כתיב במרור אכילה בפ"ע וגם הברכת הוא לאכול מצה ומרורים ואינה ברכה בפ"ע אינו מוכח דמרור צריך כזית:

ונראה לפענ"ד ראיה דמרור א"צ כזית מן התורה דהנה יש לעיין דבכל הש"ס לא נאמר האי דינא דאכילת פרס מצטרף במצות עשה ובברכות (דף נ"ז) והא תניא ליקט מכל זית ואוכלן אם חמץ הוא חייב כרת ואם מצה הוא אדם יוצא ידי חובתו בפסח הכא במאי עסקינן בשערסן אי הכי אימא סיפא והוא שאוכלן בכדי א"פ ואי כשערסן שאכלו מיבעיא ליה ופירש רש"י שלא ישהה משהתחיל לאכול שיעור כזית עד שגמר יותר מכדי א"פ שזה צירוף שיעור ואם שהה יותר אין האכילה מצטרפת והוה ליה כמו שאכל חצי זית היום וחצי זית למחר ואין בו חיוב כרת וקשה למה שביק רש"י לענין לצאת ידי מצה ונקט חמץ דהא עיקר אוקימתא דש"ס בשערסן רק משום סיפא דיצא ידי מצה במנחות (דף ע"ה) מפרש המפרש לענין סיפא קושית הש"ס וראיתי בצל"ח שעמד בזה:

ולזה נראה לפי ענ"ד דבר חדש דהנה הא דחצי שיעור אסור מן התורה מבואר ביומא ר"פ יוה"כ (דף ע"ג ע"ב) ר"י אמר כיון דחזי לאצטרופי איסורא קא אכיל וריש לקיש אמר מותר מן התורה אכילה אמר רחמנא וליכא ואותביה ר"י לר"ל אין לי אלא כל שישנו בעונש ישנו באזהרה כו' וחצי שיעור הואיל ואינו בעונש יכול אינו באזהרה ת"ל כל חלב מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא והקשה התוספות דלמה לו ר"י טעמא דחזי לאיצטרופי הא מכל חלב ילפינן דחצי שיעור אסור מן התורה ותירצו דאיצטריך חזי לאצטרופי כדי שנדע דדרשא גמורה היא וכונתם דהנה אי דרשינן כל בכל התורה הוא פלוגתא דתנאי רק במקום דאיכא סברא כ"ע דדרשי כל ולזה בלא סברא דחזי לאיצטרופי הוה אמינא דברייתא אתא כמאן דדרש כל אבל כשיש סברא דחזי לאיצטרופי לכ"ע דרשינן והנה בהאי סברא דחזי לאצטרופי פירשו האחרונים בצל"ח ובשו"ת ר"ע איגר כיון דיכול לאכול בכדי א"פ עוד חצי שיעור שיצטרף והולידו מזה דאם אכל חצי שיעור בז' של פסח או ביוה"כ שאין עוד יכול לאכול חצי שיעור שיצטרף אינו אסור מדאורייתא:

ולענ"ד נראה דלישנא דר"י דאיסורא קאכיל נראה שכבר אכל ולא שיאכל ע"י צירוף רק דהוה הלכה למשה מסיני דאכילת פרס מצטרף בכל איסורין א"כ יש לומר דהלכה הוא דאכילת פרס הוה כמו שאכל אכילה אחת וביותר שיעור אכילת פרס הוה שני אכילות ואינו מצטרף או דהוא שני אכילות כשאינו אוכל בבת אחת רק אם לא שהה יותר מכדי א"פ הלכה דמצטרפת. והנה בפסחים (דף מ"ה) הקשה הש"ס לר"ע דסובר דהיתר מצטרף לאיסור למה לי קרא דאיסורי נזיר מצטרפין ותירץ איסור והיתר בבת אחת איסור ואיסור בזה אחר זה והא דאיסור ואיסור מצטרף בזה אחר זה כתבו התוס' בנזיר (דף ל"ו) דהוא בכדי א"פ ופירושם מוכרח דהא אם אכל איסור אחד ביותר מכרי אכילת פרסי גם כן אינו מצטרף מכ"ש שני איסורין וכיון דאיסור ואיסור מצטרף בכדי

אכילת פרס ע"כ דאיסור והיתר אינו מצטרף בכדי אכילת פרס וצריך לאכול בבת אחת אם כן אמאי מצטרף בכל איסורין בכדי א"פ דהא חצי שיעור היתר גמור והיתר אסור לפי המסקנא אינו מצטרף וצריך אכילה בבת אחת ואיך מצטרף חצי שיעור אי אסרינן דחצי שיעור מותר בחצי שיעור אשר אוכל בכדי אכילת פרס שהוא גם כן היתר אלא ודאי דחצי שיעור אסור מן התורה אסורא קא אכיל ואיסור ואיסור מצטרף ור"ל סובר דבאיסורי נזיר אין היתר מצטרף לאיסור וסובר דהלכה דא"פ מצטרף דהוה אכילה אחת לפי זה כוונת ר"י דכיון דחזינן דהלכה דכל איסורין מצטרפין בכא"פ מוכח דחצי שיעור אסור מה"ת:

ובזה ניחא דברי החכם צבי דסובר דרק באכילה חצי שיעור אסור ורש"י בשבת (דף ע"ד) כתב דח"ש אסור מן התורה בשבת וכבר הרגיש במשנה למלך פי"ח מהל' שבת וי"ל כיון דמרבינן מכל באיסורי אכילה דמצטרף ילפינן בכל מקום דכתיב כל חצי שיעור אסור ומצטרף בשבת כתיב כל מלאכה לא תעשה ויש לי פלפול ארוך בזה:

ולפ"ז במ"ע אין לנו להלכה דמצטרף ולא ריבוי דכל יש לומר שפיר דאם אכל חצי שיעור מצה אינו כלום ואינו דומה לאיסור וכן כתב המשנה למלך (בפ"א מהלכות חמץ) ובפרי מגדים (סימן תפ"ה):

ובשו"ת שב יעקב א"כ יש לומר דאכילת פרס כיון דהוה שני אכילות ולא אכילה אחת לא נמצא בש"ס שיעור אכילת פרס לענין מצות עשה ולפ"ז קשה מדוע בש"ס פסחים (דף קט"ו) תנא דאכילת פרס מצטרף במרור ואמאי בחר התנא לשנות דאכילת פרס מצטרף במרור דהוא מדרבנן ולא בשאר מ"ע ובמצה וכדומה ולפי מ"ש דמרור א"צ מן התירה כזית רק כיון דתיקנו חכמים בזמן הזה לאכול מרור ותיקנו ברכה כמו בכל מצות דרבנן תיקנו גם כן דצריך כזית דוקא עכ"פ בחצי שיעור עושה גם כן מצוה שפיר אמר התנא דא"פ מצטרף היוצא מדברינו למאן דקשה לו לאכול תמכא ואינו אוכל בכריכה כזית אין מזניחין אותו:

ועוד ראיה דמרור א"צ מן התורה כזית דהא אנן פסקינן דהירקות דהיינו הכרפס יקח פחות מכזית אם כן קשה קושית הב"ח דאמרינן בש"ס היכא דליכא אלא חסא אר"ה מעיקרא מברך בפה"א אמרור ואכיל ולבסוף מברך עליו על אכילת מרור ואכיל מתקיף לה רב חסדא לאחר שמילא כריסו מהן חוזר ומברך עליו אלא אמר ר"ח מעיקרא מברך עליו בפה"א ועל אכילת מרור ולבסוף אכיל חסא בלא ברכה וקשה מה הקשה רב חסדא כיון דטיבול הראשון א"צ כזית הא לא קיים עוד מצות מרור אלא ודאי דגם מרור א"צ כזית מדאורייתא יקיים המצוה אך יברך אח"כ ורש"י (סוף פרק גיד הנשה) פי' דאי

אפשר לבלוע גם כזית כאחד א"כ לשיטתו המצוה בכריכה להכניס לפיהן בבת אחת ולבלוע מעט מעט היה יכול לכרוך בכזית מצה ומרור ופסח גם כן לבלוע מעט מעט אבל לשיטת המרדכי שהוא שיטת התוספות סוף פרק גיד הנשה (דף ק"ג) מוכח דמרור א"צ כזית והבן:

והנה הרמב"ם השמיט האי דינא דבמרור מצטרף בכדי א"פ ולא נמצא לענ"ד בשום מקום דא"פ מצטרף במ"ע רק לענין איסור כתב (בפי"ד מה' מאכלות אסורות) דמצטרף ואפשר לומר דסמך עצמו על סוגיא דכריתות (דף י"ב ע"ב) כמה ישהה באוכלין ר"מ אומר כדי אכילת קליות וחכמים אומרים בכדי אכילת פרס אבעיא להו ר"מ לחומרא קתני והרי קתני כאילו אכל קליות אפילו כולי יומא אמרו ליה רבנן עד שישהה כדי א"פ הוא דחייב יותר מכדי אכילת פרס פטור או דילמא לקולא קאמר כאלו אכלו קליות והוא דלא איפסיקו ביני וביני אבל איפסק ביני וביני אע"ג דמתחלה ועד סוף בכדי א"פ פטור ואמרו ליה רבנן כיון דמתחילה ועד סוף בכדי א"פ חייב ואי אמרינן דגם במ"ע שייך צירוף בכדי אכילת פרס א"כ לרבנן קיים המצוה ולר"מ לא קיים בדאיפסק לא הוה ר"מ לקולא ולפ"ז נראה דמחייב לאכול הכזית מצה בלא הפסיק בינתיים כלל כמ"ש בתרומת הדשן הובא בט"ז (סימן הנ"ל ס"ק י"א):

וצריך עיון דבנגעים (פי"ב וברמב"ם פ' יו"ד מה' טומאת צרעת) דמשערין הא"פ בפת חטין ובהסיבה ופת חטין בהסיבה שהיתה מועטת בפת שעורין כמבואר בפירוש הרמב"ם שם וכן רש"י בסוכה (דף ו' ע"א) מדוע לא הזכיר באכילת איסור אשר האכילת פרס הוא דוקא בפת חטין ובהסיבה שהוא שהיה מועטת ואין לומר דהלמ"מ דאכילת פרס מצטרף איזה אכילה ולזה בנגעים דאף אם לא שהה בבית רק בכדי אכילת פרס של פת חטין ובהסיבה ג"כ טמא מכש"כ אם שהה יותר ובאיסורין לא מיבעיא אכילת פת חטין פשיטא דמצטרף דהוה שיעור מעט וליהוי מועטת משאר אכילות רק גם בשיעור שאר אכילות מצטרפין אם כן דרשת ר' חנן בעירובין (דף ד') ובברכות (דף י"א ע"א) דכל הפסק הזה לשיעורין נאמר פירש"י דהפסוק נאמר בשבחה של ארץ ישראל דאפילו דברי תורה צריך לשער בפירותיו וחטה בא לשיעור אכילות פרס בבית המנוגע מאי שבתא דחטין יותר דהא השיעור הוא מחטין עד כל האוכלין שבעולם ותוספות כתבו דדרשת ר' חנן היא דרשה גמורה ה' יגיה חשכי:

ואפשר לומר דדרשת ר' חנן הוא רק לענין בית המנוגע דשם אינו אוכל רק שוהה כדי אכילה משערין מפת חטין שאוכל אבל לענין אכילה כשאוכל הלכה דכל אוכל לפי מה שהיו מונין:

סעיף ו אכל חצי זית וחזר ואכל כחצי זית יצא ובלבד שלא ישהה בין אכילה אחת לחברתה יותר מכדי אכילת פרס:
והנה עיין במ"א (ס"ק ט"ו) שהביא מה שכתב לקמן המחבר (סי' תרי"ב) אכל וחזר ואכל אם יש מתחלת אכילה:
ראשונה עד סוף אכילה אחרונה כדי אכילת פרס מצטרפין ואם לאו אין מצטרפין וכן הביא הרמב"ם (בפ"ב מה' שביתת עשור) בכה"ג בענין צירוף משקין דאם יש מתחילת שתי' ראשונה עד סוף שתי' אחרונה כדי שתיית רביעית מצטרפין לשיעור וכן (בפי"ד מה' מ"א) כשהמחה חמץ או חלב או ששתה מן הדם מצטרף כדי שיעור הרביעית וכן בתרומה כתב (בפ"י מה' תרומות) דמצטרף בשתיית רביעית והקשו הראשונים מהא דפרק אמרו לו (דף י"ג) דכל המשקין מצטרפין לפסול את הגויה ברביעית בכדי א"פ וכן קשה לי (דבפ"ה מה' נזירות) כתב דאם שרה פתו ביין פי' רביעית יין בכדי פרס מן הפת יאכל כדי פרס שנמצא שאכל רביעית יין ה"ז לוקה וקשה דהא אם הי' שותה כעין הרביעית יין לא הי' מצטרף בכדי א"פ רק ברביעית ואמאי מצטרף בפרס:
ונראה דהלכה למ"מ הי' דמשקין מצטרפין ברביעית כמו אכילה בכדי א"פ אך הדברים שחייבין דוקא ברביעית אי אפשר לומר דמיצטרף בשיעור רביעית מן התחלת השתי' עד סוף דהא צריך לשתות רביעית ואי אפשר בהפסקה וע"כ דהלמ"מ דמצטרף בשיעור רביעית לבד בשתי' הרביעית ורביעית ושיעור שהי' רביעית הוא שלשה ביצים דהוא שיעור פרס לשיטת הרמב"ם א"כ בנזיר דצריך לשתות רביעית שפיר כתב דמצטרף בא"פ. דהיינו כשתיית רביעית וכשהיית רביעית ובתרומה דהשיעור הוא כזית הוא מצטרף בשיעור רביעית וכן ביוה"כ פחות מרביעית כמלא לוגמא מצטרף בשיעור רביעית ולפ"ז לא קשה מכריתות דאכילת טמאין מצטרפין בכדי א"פ כיון דלא גזרו רק כששותה רביעית ודומה לאיסורי נזיר דהוא באכילת פרס והא (דבפי"ד מה' מ"א) כתב דברביעית סתם יין אינו מצטרף רק בשיעור רביעית כיון דאיסורו אינו אלא מדרבנן לא ס"ל להחמיר דיצטרף בא"פ כנלענ"ד בהאי ענינא:

סימן תעז

סעיף א ואחר גמר כל הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה כזית כל אחד:
הנה עיין בט"ז ובמ"א (ס"ק א') בשם המהרי"ל דלכתחלה יקח ב' זיתים אחד לפסח ואחד לזכר למצה הנאכלת עמה ולכל הפחות לא מעט מכזית ויאכל בהסיבה ויהי' זהיר לאכול קודם חצות ולא יאכל ולא ישתה אחר האפיקומן ולא יאכל בשני מקומות ולא יאכלנו אכילה גסה ואם שכח ולא אכל עד שנטל מים האחרונים או שאמר [רבותי מיר

וועלין בענטשין] אוכל אפיקומן בלא ברכת המוציא דאתכא דרחמנא סמכינן ואם נזכר אחר שבירך ברכת המזון ועדיין לא בירך בורא פה"ג על הכוס יטול ידיו ומברך המוציא ויאכל אפיקומן ויחזור ויברך ברכת המזון על אותו כוס ואם נזכר לאחר שבירך על הכוס יטול ידיו ויברך המוציא ומברך ברכת המזון בלא כוס ואם נאבד האפיקומן יאכל כזית או שני זיתים מצה שמורה אחרת:

סימן תעט

אמר המעתיק כאשר עמדנו בסימן זה בענין ברכת המזון ושלא להוציא הסימן חלק עלה על רעיוני לכתוב בסימן זה בענין ברכת המזון דבר מאאמו"ו הרב הגאון הצדיק זצ"ל שהוא מענין הגדה ולא מענין הלכה ואעפ"כ לא אמנע מלכתוב מפני ב' טעמים א) שמצאתי בחיבור זכרון נפלאות ב) מאמר אבות דר' נתן ואני אומר הראשונים שהיו עשירים מתאוין לשמוע הלכה ואחרונים שהן עניים מתאוין לשמוע אגדה ואנחנו מהדורות האחרונים נגררים תמיד לשמוע דברי אגדה ונפת תטפנה כדבש על לב השומע והוא מהות טוב ועי"ז העמדתי בזה הסימן עוד הפעם הגדה הזה כי הוא דבר נפלא ויהי' מתקיים על לב האיש שיראה הדבר הנחמד הזאת עוד הפעם:

והנה איתא בברכת המזון בחן ובחסד וברחמים. דהנה חיי האדם נחלקי' לשלשה חלקים שני עלי' ושני עמידה ושני ירידה שני עליה הם השנים עד שיגיע לימי גדלות ואין אדם עושה מעשים כאלו אשר יגיע לו חלף עבודתם המזונות ופרנסה וגם אינו עושה מעשים רעים אשר מהראוי שיקפח פרנסתו אין אדם צריך חסד גדול והש"י נותן לו מצד החן ובימי עמידה אשר טבעו בחוזק ורתיחת דמו והיצר חזק לעשות מעשים כאלו אשר מדת הדין מקטרג, שמהראוי שיקפח פרנסתו הש"י זן אותו ממדת החסד שהוא לרעים ולטובים ובימי הירידה אשר רות האדם נח מרתיחתו והיצר אינו בוער בקרבו כ"כ ודואג על איבוד ימיו ואינו עושה מעשים כאלו אשר ראוי לו שיקופת פרנסתו אך גם אין בכוחו עוד לעשות מעשים כאלו אשר ראוי לו על פי מעשיו הפרנסה הש"י זן אותו במדת הרחמים כי הרחמים אפשר לאדם לזכות במעשיו כאשר האדם מרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים אבל החסד הוא מהש"י המשפיע טוב וחסד מצדו:

סימן תפט

סעיף א אסור לאכול חדש אף בזמן הזה בין לחם בין קלי ובין כרמל עד תחלת ליל י"ת בניסן ובארץ ישראל עד תחלת י"ז בניסן:

הנה כבר האריכו האחרונים ומלמדין זכות על אשר נוהגין היתר בדבר אשר הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והמחבר הם מן המחמירין אשר חדש נוהג מדאורייתא בחוץ לארץ

וקשה להקל מכח פלפול של הלכה נגד דעת רוב ראשונים כי לכל הקושיות שערי תירוצים לא ננעלו ועיקר היסוד של ההיתר מה שהוציא הב"ח דנהי דנוהג בחו"ל מ"מ אינו נוהג בשל אחרים והוכיח דכן הוא דעת הרמב"ם (דבפ"י מה' מעשר שני) כתב דערלה נוהג אף בשל אחרים וגבי חדש לא כתב דנוהג אלמא דבחדש אין אסור אלא בשל ישראל אלא שהתוס' קדושין (דף ל"ו) כתבו דמשמע בירושלמי דחדש נוהג אף בשאינו ישראל דפריך עלה ממתניתין דקתני אף החדש אמאי לא תני חלה ומשני לפי שאינה בשאינו של ישראל משמע דחדש נוהג בשאינו של ישראל וכתב הב"ח דקושית הירושלמי הוא רק אליבא דת"ק דקאמר חוץ מן הערלה וכלאים אמאי לא קתני חלה ג"כ ומשני לפי שאינו נוהג בשאינו של ישראל כמו ערלה וכלאים לכך לא קתני והא דלא תני ר"א חלה כדתני חדש היינו משום דבחלה לא פליג הת"ק אלא דחדש ס"ל לת"ק דאינו נוהג בחוץ לארץ אפי' בשל ישראל וקאמר ר"א דחדש אסור וכתב שהוציא הדבר לפני ארי' דבי עילאי מהר"ל מפראג ושארי גדולים ולא היה מי שסותר את דבריו וכל האחרונים עמדו עליו לתמוה מנ"ל לר"א דת"ק פליג בחדש דלמא גם הת"ק סובר דחדש נוהג בחו"ל והא דלא קתני כיון דאינו נוהג בשאינו של ישראל ועוד דהא הירושלמי הקשה כן במס' ערלה (פ"ג) דתנן במתניתין החדש אסור מן התורה ערלה הלכה וכלאים מד"ס למה לא תנינן אף חלה עמהן א"ל לא אתינן מתניתין אלא דבר שהוא נוהג בישראל ובשאינו ישראל וחלה אינו נוהג אלא בשל ישראל כדכתיב ראשית עריסותיכם ושם קשה אמאי קתני כלל חדש דנוהג אם אינו נוהג רק בשל ישראל לפי תירוצו של הירושלמי:

לענ"ד נראה להעמיד דברי הב"ח דהנה כבר הקשו האחרונים דהש"ס בקדושין (דף ל"ז) הקשה מאי תלויה ומאי אינה תלויה דתלה רחמנא בביאה הרי תפילין ופטר חמור דתלה רחמנא בביאה ונוהג בח"ל ולפי שיטת הירושלמי לא קשה דהא פטר חמור אינו נוהג רק בשל ישראל. ולזה נראה דהנה לכאורה צריך להבין כיון דהמשנה אתי לאשמעינן מה דנוהג בח"ל מה איכפת ליה דאינו נוהג בשאינו ישראל מ"מ צריך לאשמעינן דנוהג בשל ישראל ונראה דקושית הירושלמי כיון דמצות התלויות:

בארץ אינו נוהג בחוץ לארץ וחלה הוא ג"כ ממצות התלויות בארץ ואין מהראוי שיהיה נוהג בחו"ל ובאמת נוהג לרבנן דבי רב מדאורייתא ולר"ה בריה דר"י מדרבנן ואמאי לא תנא התנא לאשמעינן דחלה נוהג בחוץ לארץ ולא ליתן מקום לטעות שאינו נוהג בחוץ לארץ ומתרץ הירושלמי דלא תנא רק ערלה וכלאים דנוהג בארץ ישראל בשאינו ישראל שפיר דיש לטעות דהוה מצוה התלויה בארץ ואינו נוהג בחוץ לארץ ותני דנוהג אבל חלה נהי דלא קתני בשום משנה דנוהג בחו"ל אי אפשר למעוטי דאינו נוהג דהוה

מצוה התלויה בארץ כיון דגם פירות ארץ ישראל ואף שגלגל ישראל העיסה כשהעיסה אינו של ישראל אינו נוהג דראשית עריסותיכם כתיב כמבואר במשנה (פ"ג מס' חלה) [משא"כ תרומות ומעשרות דחייב כשמרחן ישראל כמבואר ברמב"ם פ"א מה' תרומה ה' י"א] א"כ אי אפשר למעוטי דחלה הוה המצוה תלוי בארץ דאדרבה כיון דחזינן דגם פירות הארץ אינו חייב רק כשהעיסה הוא של ישראל לא הוה המצוה התלויה בארץ ונוהג בחוץ לארץ א"כ לא מבעיא לדעת רבנן דבי רב דסברי דחלה בזמן הזה מדאורייתא כתובות (דף כ"ה) פשיטא דליכא למעוטי כלל אלא אפילו לר"ה ברי' דר"י דסובר דחלה בזמן הזה מדרבנן מ"מ ליכא למעוטי שלא יהיה נוהג חלה בחוץ לארץ רק דמקום לטעות דנוהג בחו"ל מדאורייתא א"כ ליכא חשש מאי דלא נקט במתניתין דחלה נוהג בחוץ לארץ אבל חדש לא קתני בשום משנה דאינו נוהג בשל אינו ישראל ואי דס"ל לתנא במתניתין דנוהג בחוץ לארץ היה מחויב לשנות דנוהג דהו"א שהוא תלוי בארץ ואינו נוהג בח"ל וכיון דלא קתני דנוהג ע"כ דסובר דחדש הוה ממצות התלויות בארץ ואינו נוהג בחוץ לארץ לכך חלק ר"א וקתני דנוהג בחוץ לארץ ובזה ניחא קושית האחרונים אמאי הקשה הש"ס ליתני פטר חמור דהא פטר חמור אינו נוהג רק בשל ישראל כיון דעכשיו סובר הש"ס במצות התלויות בארץ היינו מה שהתורה תלה בביאה אף דהוה מצות הגוף הקשה שפיר אמאי לא תני כיון דהתורה תלה המצוה בביאת הארץ מה לי שאינו נוהג בשאינו של ישראל ולא מוכח מהירושלמי דנוהג בשאינו של ישראל:

בש"ס כריתות (דף ה') איתא אר"י האוכל לחם קלי וכרמל לוקה שלש וכן פסק הרמב"ם (בפי"א מהל' מאכלות אסורות) דאם אכל כזית מכל אחד ואחד לוקה שלש מלקות וקשה אמאי כשאוכל כזית לחם אינו לוקה שתים אחד משום לחם ואחד משום כרמל ונראה דהנה בחדש פרט התורה לחם וקלי וכרמל לא בא האיסור בכלל שלא לאכול תבואה חדשה אמרינן דאי אפשר למילף מכרמל שכן לא נשתנה ומלחם אי אפשר למילף שכן נתרבה לחלה ומקלי אי אפשר למילף דאיתא בעין ונתרבו למנחות ומסיק הש"ס דלא נכתב קרא קלי ומילף מלחם וכרמל מה פירכת מה ללחם שכן נתרבה לחלה כרמל יוכיח ואי משום דכרמל לא נשתנה מברייתו לחם יוכיח א"כ יש לומר כיון דנשתנה הכרמל לקמח וקמח אינו ראוי לאכילה כמבואר בטור (סי' ר"ח) אי אפשר למילף מלחם וכרמל במה מצינו דמה לחם וכרמל שהם אוכלין גמורין משא"כ קמח דאינו ראוי לאכילה ומותר הקמת רק כשבא ללחם אסרה התורה אבל האיסור של כרמל פרח ואזיל ליה:

אך אין זה מעלה ארוכה חדא דעל קלי ילקה שתים אחד משום כרמל ואחר משום קלי ועוד כמו בכל אסורין שבתורה אם אינו נפסל מאכילת אדם אסור א"כ גם לחם וכרמל

דאינו נפסל מאכילת אדם אסור בחדש ושפיר דאיכא למילף קמח מינייהו במה מצינו ולזה נראה כיון דלא נאמר בתורה כרמל קלי לחם כסדר עשייתן רק דנאמר לחם קלי וכרמל מוכח דהתורה לא חייבו על אחד שנים רק על אחד לבד וכיון שיוצא מכלל כרמל ומכלל קלי אינו חייב רק בשביל לחם וכשיצא מכלל כרמל ובא לכלל קלי חייב בשביל קלי. ויש לתרץ בזה מה שעמדו האחרונים על תוס' קדושין (דף ל"]ז) שהקשה דאמאי לא אכלי ישראל מצה כשנכנס לארץ דיבא עשה דמצה וידחה ל"ת דחדש והקשה דהא כיון שנכנסו ישראל לארץ נאסרו כל התבואות אפילו אותן שהיה בעלי' משום חדש ולא הוה חמץ לא כולל ולא מוסיף ולא היה יכול איסור חמץ לחול על איסור חדש וקרינן ביה שבעת ימים תאכל עליו חמץ כל שהוא משום בל תאכל חמץ ישנו בכלל אכילת מצה כמבואר פסחים (דף ל"ה) לפ"ז ניחא כיון כשנעשה לחם פרח איסור כרמל מן התבואה רק כשבא לכלל לחם נאסר א"כ אפשר דיחול איסור חמץ ואיסור לחם בבת אחת:

ובזה יש מקום ללמד זכות על שכר שלנו דנהיגין היתר דהוא נגד ברייתא מפורשת חולין (דף קכ"ה) דטבל והקדש וחדש משקין היוצא מהן אסור והנה הפנ"י כתב דהא פרט רחמנא לחם וקלי וכרמל לא תאכלו ואמרינן בפ"ק דכריתות (דף כה) דאפילו חדא מאידך לא אתיא אלא חדא מתרתי מאי בינייהו ע"ש א"כ ממילא השתא נמי דכתיבי כולהו אכתי משקין לא אתיא מבינייהו דמה לכולהו לא אשכחן שם חילוק לענין תרומה ומעשרות ובכורים משא"כ במשקין והברייתא דקתני בחדש משקין היוצא מהן כמותן אתיא כר"א דלא שני ליה כלל בפירות וגדולי קרקע דמשקין היוצאין מהן הוי כאוכל גמור וקשה דהא הרמב"ם מביא ג"כ הא ברייתא ולמ"ש יש לומר דברייתא מיירי בחומץ האדומי וכדומה דשעורן בעין ונותנין טעם וכיון דהם בעין אסורין גם משקין היוצא מהן אסור דטעם בא מאיסור גמור אבל שכר שלנו שבא מקמח טחינה כיון דנשתנה ולא בא לכלל לחם פרח האיסור כמו בלחם דפרח האיסור כרמל רק שם בא לכלל לחם ובמשקין כיון דלא בא לכלל לתם מותרין:

והנה הרמ"א (בסי' ר"ח) פסק דאם אכל שעורים שלמים דאין מברכין רק שהכל דהשעורים לא היה מאכל טוב דאזוקי לקאקאי כמבואר בש"ס ברכות (דף ל"ו) והקשו האחרונים כיון שכוסס שעורין של תרומה פטור מקרן וחומש דאזוקי ליה מה"ת יברך כלל כמו בשותה שמן בעין דפסקינן דלא יברך כיון דאזוקי ליה ולענ"ד נראה כיון דחזינן דהתורה אסור קלי וכרמל של חמשת מינין ולוקה אם אכל ע"כ דהוי כדרך הנאתן ואמאי לא יברך ואין ראיה משמן דבשמן בעין לא מצינו בתורה איסור ילפינן מתרומה דאינו מברך אבל שעורים בעין כיון דאסרה התורה בחדש שפיר פסק הרמ"א דמברך:

סימן תצ

סעיף ט רמ"א נוהגין לומר שיר השירים עיין במ"א (ס"ק ח') שהוא בשם הילקוט (תתפ"ו) מה ענין רות אצל עצרת שנקראת בעצרת בזמן מתן תורה ללמדך שלא נתנה התורה אלא על ידי יסורין או כאשר בזמן ההוא קבלנו עלינו עול תורה ומצות ונכנסו תחת כנפי השכינה במעמד הנבחר דוגמת רות שקבל עלי' הדת וצריך טעם למה אין קורין ביום הראשון אפשר דנתפשט המנהג עפ"י מה שכתב האבן עזרא וכן הסכים הרמב"ן בפרשת (משפטים) כי אחר מתן תורה בו ביום אמר השם יתברך אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם וצוה להזהיר אותם על ע"ג וצוה המשפטים אשר תשים לפניהם והשכים ממחרת היום בבוקר לכרות עמהם ברית טל הכל ובנה מזבח וזבח זבחים ונתן חצי הדם על מזבח ה' וחצי הדם באגנות ולקח הספר שכתב אמר יקראו באזניהם וקיבלו עליהם עוד לבא בברית עמו ואמרו כל אשר דיבר ה' נעשה ונשמע הוה יום אחר מתן תורה וכאשר כריתות הברית היתה ביום שלאחר מתן תורה ואמרו נעשה מה שקיבלנו עלינו ונשמע עוד לעשות קורין רות ביום השני ובתבואת שור במסכת בבא בתרא (דף י"ד) למה נקרא שמה רות שיצא ממנה דוד שריוה להקדוש ברוך הוא בשירות ותשבחות ותוס' חגיגה (דף י"ז) הביא בשם הירושלמי דרות מת בעצרת וקיימא לן שהקב"ה הוא יושב וממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום וכיון שמת בעצרת נולד בעצרת ועיקר ספר רות כתב שמואל הנביא ליחס את דוד כי לכך נקרא רוח:

שיצא ממנו דוד ולהכי קורין רות ביום לידתו וקשה ג"כ מדוע אין קורין ביום הראשון כאשר נולד בעצרת אפשר דטעם קריאת המגילה אינו על לידתו רק על מיתתו וכיון שמת בעצרת פשיטא דלא נקבר רק ביום שלאחר עצרת דהא לשיטת רש"י ובה"ג לא שרינן להתעסק בו רק באישתהא כמבואר בטור או"ח (סימן תקכ"ו) וראיתי בשם חכם צבי דמתרץ קושית התוספות על הירושלמי שכתב דוד מת בעצרת והיו כל ישראל אוננין והקריבו למחר תיפוק ליה בלאו הכי לא הקריבו דאמרו במסכת שבת (דף ל' ע"ב) דדוד מת בשבת וכתב דדוד מת בעצרת שחל בשבת ולא הקריבו ביום טבוח שהוא אחר שבת כי יום הקבורה תופס מדרבנן ולפי עניות דעתי נראה דאם היה מת בשבת היה נקבר בלילה וכשנקבר בלילה אינו מבואר דתופס היום שלאחריו כי כשנקבר ביום אינות לילה מדרבנן דבקדשים הלילה הולך אחר היום אבל כשנקבר בלילה לא נמצא שיהיה אסור מטעם אנינות ולזה קשה תוספות שפיר:

והנה במשנה למלך (פ"ג מה' אבל) מפלפל הרבה בירושלמי חדא דהא נשיא שמת הכל מחויבין לטמאות לו איך הקריבו עולת ראיה למחר הא עולת ראיה אינו בא בטומאה ומתרץ דכיון דהיה עליהם מצות ראיה ושמחה לא היו צריכין ליטמאות וצ"ע מהא דאיתא בפסחים (דף ע' ע"ב) כגון שהיה נשיא גוסס בשלשה עשר מבואר דאם מת הנשיא בא הקרבן בטומאה כיון שכל ישראל חייבין לטמאות ודאי רוב הקהל טמאין מבואר דגם ביו"ט דחייבין בעולת ראיה בשמחה מטמאין עצמן:

ואפשר דלשיטת הירושלמי לכך מטביל בסכין דיש חדא ספיקא דלמא לא יהיה רוב הקהל טמאין ודלא כמו שפירש"י דדלמא לא ימות הנשיא דרוב גוססין למיתה רק דילמא לא יבא כהן לכבוד הנשיא כד דמך ר' יודן נשיאה אכריז ר' ינאי ואמר אין כהונה היום וכתב בקרבן עדה דמקשים אר"ח כהן (בכתובות פ' הנושא) דאמאי הביא ראיה במיתת ר"ת מהירושלמי ולא הביא ראיה מפסחים (דף ע') ותירץ דיש לחלק בין מלך ונשיא דבמלך מטמאין ולא בנשיא עכ"פ מירושלמי דכאן קשה איך הקריבו ביום מחר ומה שמפלפל עוד אמאי לא הקריבו לאחר הקבורה לא אבין דהא לר' זוטרא בלא שהה משהינן ליה ותוס' הקשו דהא בלא"ה לא היו יכולין להקריב כיון דמת בשבת וראיתי בשם חכם צבי דדוד מת בעצרת דהיה יום השבת ויום טבוח הוא לאחר השבת לא היו יכולין להקריב כי יום קבורה תופס בדרבנן והנה אם היה הקבורה בלילה לא מצינו שיהיה אסור ביום הקבורה כמו שהארכתי ולזה מקשה תוס' שפיר:

ועוד נראה טעם מה שקורין רות ביום השני ולמה אין קורין ביום הראשון דהנה במדרש איתא והובא בתוס' מנחות (דף ל') ד"ה מכאן ואילך דמשה מת בשבת והקשה הרא"ש פ' ערבי פסחים (דף ק"ה) על המדרש דמשה מת בשבת מהא דכתיב בן מאה ועשרים שנה אנכי היום ודרשו רבותינו היום מלאו ימי ושנותי ואמרינן בו ביום כתב י"ג ספרי תורות ובשבת היאך היה כותב ועוד מוכח בסדר עולם דבערב שבת נפטר:

:]

ולא זכיתי להבין דברי הרא"ש דהא יש לומר דהא דאמר הש"י למשה עלה אל הר העברים ומות בהר אשר אתה עולה היה בע"ש וכאשר ידע משה אשר לא ישוב עוד לעוה"ז אמר היום מלאו ימי ושנותי וכתב י"ג ספרי תורות ואם לא היה נכתב בתורה וימת שם משה לא היינו יודעים אם הוא על ההר או עלה לשמים רק התורה העידה שמת ונקבר שם וזה היה בשבת ואיתא בספרי ר' אלעזר אומר בת קול יוצאת בתוך המחנה י"ב מיל והיתה מכרזת ואומרת מת משה וזה היה בשבת ובעת רצון נסתלק וה' ינחם וישמח אותנו וישביע לנו רצון אמן סלה]:

והנה דוד המלך מת בעצרת אך כאשר מיתת דוד לא נקראת מיתה כי דוד מלך ישראל חי וקיים הסתלקות מן העוה"ז ביום הקבורה שהיה ביום הטבוח נולד ג"כ בז' בסיון ונתמלאו הימים השנים בז' בסיון ולזה אנו קורין רות ביום השני:

ועוד יש לומר איתא במסורה שני וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי וילך איש מבית לחם יהודה והכוונה כמו ע"י הליכת איש מבית לוי נולד הגואל הראשון גם מוילך איש מבית לחם נולד גואל האחרון ובסידור יעב"ץ מבואר דנתעברה יוכבד מגואל הראשון בז' בסיון כאשר נולד בז' אדר ודלא כדפירשו דמשה נולד לז' חדשים א"כ גם גואל האחרון נולד בז' בסיון וקורין המגילה ביום שני:

ועוד לומר דאמרו בש"ס ב"ב (דף צ"א) דאלימלך מגדולי הדור היה נענש אשר לא התפלל על דורו ויש לפרש דשמואל הנביא כתב במגילת רות וכתב ויהי בימי שפוט השופטים כי בעצרת נידון על פירות האילן וחיטים בכלל כי מביאין שתי לחם מחטין בעצרת ויודע הדבר לאלימלך אשר השופטים ב"ד של מעלה שפטו שיהיה רעב ואלימלך לא התפלל רק הלך בז' בסיון מבית לחם קורין רות ביום השני וה' יכפר על שגגתו:

הנה במ"א (ס"ק א') הקשה האיך אנו אומרים בשבועות שהוא ו' בסיון זמן מתן תורתנו כיון דאנן פסקינן כר"י דבז' בסיון נתנה התורה כתב בס' קדושת לוי תירוץ על קושית המ"א כיון דלר' יוסי אמרינן בש"ס שבת (דף פ"ז) דיום אחד הוסיף משה מדעתו וכאשר רצונו בית"ש היה ליתן התורה בו' בסיון וכן אמר למשה וקדשתם היום ומחר ומשה הוסיף ואמר היו נכונים לשלשת ימים ודבר אלהינו יקום לעולם ועשה רושם שנתגלה באותו יום התעוררות קדושת התורה ועשה רושם לדורות גם כן שנתגלה בכל שנה בו' בסיון אותה בחינה שהיה באותו זמן ולזה נקבע היום טוב בו' בסיון ואומרים זמן מ"ת ע"ש:

ועדיין צריך להבין כיון שנתינת התורה במעשה היה בז' בסיון נקבע היו"ט בז' בסיון על המחשבה ולא על המעשה הן אמת שהאר"י ז"ל בדרוש ר"ה כתב דמה שאנו אומרים בראש השנה היום הרת עולם כי בתשרי העיבור ובניסן הלידה וכן כתב התוס' בר"ה (דף כ"ז) בשם ר"ת דבתשרי עלה במחשבה ולא נברא עד ניסן והוא הוא כי מחשבה נקרא. הרעיון והמעשה לידה כמ"ש הרה עמל מצייר המחשבה לשון הריון ולזה אמרינן היום הרת עולם ל' הריון (עיבור) ולא נברא העולם כי בתשרי היה הריון ולא הלידה שהוא הבריאה והענין מה שאמרו בתחילת הבריאה ניסן או תשרי הכוונה או תליית המאורות היה בראש מזל טלה או במזל מאזנים כמ"ש ביערות דבש והנה גם שם צריך טעמא מדוע נקבע היום על המחשבה ולא על המעשה: והנה שמעתי ממו"ח זצ"ל דרש"י (בפ'

בראשית) הביא המדרש שבתחילה עלה במחשבה לברוא את העולם במדה"ד דהיינו לתלות המאורות במאזנים ושתפו למדת הרחמים ונתלו במזל טלה והיינו דכתיב ביום ברוא אלהים שמים וארץ ונראה דהא דאמר ושתפו אף שהבריאה היה במזל טלה והוא מדת הרחמים כי הנה ידוע לא מחשבותיו מחשבותינו כי כאשר ידמה אדם בשכלו להיות איזה מציאות שהיה הנה מחשבותיו לא תפעיל המציאות עד יפעיל ויצא לפועל הבורא ית"ש כאשר עלה ברצונו הפשוט ונצטייר הבריאה נעשה הבריאה ובא לידו יותר גילוי בדבר ה' ולזה אמרינן דשיתף למדת הרחמים עכ"פ היה במחשבה שתליית המאורות היה במאזנים שהוא מדת הדין נקבע יום הדין שהוא יום המשפט ונשקל במעשה בני אדם בתשרי שהוא מזל מאזנים ומעשה הבריאה היה בניסן במזל טלה לכן הגאולות היה בניסן:

אך על עצרת צריך טעמא מדוע נקבע המחשבה ולא על המעשה ונראה דבזוהר (פרשת ויצא) כתב דלכך ניטלה הבכורה מראובן ונתנה ליוסף כיון דמחשבתו דיעקב היה ברחל אתהדר עובדא לאחריה היוצא מזה כאשר נתקלקל המעשה חוזר:

הדבר למחשבה לזה יש לומר כיון דביום שנתנה התורה נעשה חירות מיצר הרע וחירות ממלאך המות כמו שדרשו חז"ל אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם על הזמן ההוא ואם היה נשאר באותו יקר היה באמת נקבע היום טוב על יום המעשה אך כאשר נתקלקל הדבר, חזר הדבר למחשבה וכאשר מחשבתו ודיבור ית"ש היה על ו' בסיון נקבע היו"ט בששי בסיון והנה בתורה לא הוזכר החג מחמת מתן תורה רק בהקריבכם מנחה חדשה כי התורה היא המעשה אשר יעשה אדם וחי בהם והמעשה של נתינת התורה היה בז' בסיון ובתפלה אנו מזכירין מתן תורה כי התפלה עולה במקום מחשבה והמחשבה היה על ו' סיון:

והנה בהא דאמרינן הוסיף משה יום אחד מדעתו דדרש היום כמחר מה מחר לילה עמו ולילה דהאידנא נפיק והקשה התוס' דא"כ לא היה מדעתו דהא דרשא דרש וכן הקשו על הא דאמרינן ששיבר הלוחות מדעתו דדרש ק"ו מה פסח שהוא אחת ממצות התורה וכו' א"כ דרש ק"ו וק"ו ניתן לדרוש ולא היה מדעתו:

ואפשר לומר דהנה בנדרים (דף ל"ח) אמרו לא נתנה תורה אלא למשה ולזרעו ומשה נהג טובת עין ונתנה לישראל והקשו בש"ס על הא מימרא ומסיק פלפולא דאורייתא פירוש רש"י חריפות התורה להבין דבר מתוך זה לא ניתן רק למשה משמע דאי לא הוה משה נוהג טובת עין ליתנה לישראל לא היה ישראל אותו חלק והמצות היוצאין מפלפולא דאורייתא רק למשה ולזרעו כי נתקדשו הכהנים בהרבה מצות שלא נצטוו ישראל עליהם

והיו אותן מצות היוצאים מפלפולא דהיינו להבין דבר מתוך דבר רק למשה ולזרעו והנה רק פלפולא דאורייתא ניתן למשה ולזרעו אבל תורה שבכתב ותורה שבעל פה לפרש דברי תורה ניתן לכל ישראל כי לא תמצא בתורה מצוה אחת בכל צרכם שניהם תאומות כי אינו מפורש בתורה מצות תפילין וסוכה וכדומה כמו שהאריך אבן העזרא בהקדמה לתורה רק פלפולא דאורייתא אשר אדם דן מעצמו להבין דבר מתוך דבר ניתן למשה ונהג טובת עין ונתנה לישראל כאשר הש"י לא רצה ליתן לישראל רק תורה שבכתב ותורה שבע"פ צוה על הפרשה שני ימים ומשה כשנהג טובת עין ונתן גם החלק להבין דבר מתוך דבר גם כן לישראל ונתקדשו גם באותן מצות שנובעין ויוצאין מתוך פלפול צוה על הפרשת עוד יום אחד כי דרש מה מחר לילה עמו אף היום לילה עמו ולילה דהאידנא נפיק זה הוא מתוך פלפול להבין דבר מתוך דבר ופירש מדעתו מרצונו כי היה הדבר תלוי ברצונו אם ליתן לישראל אותן המצות ואותו חלק שבתורה כי אם לא היה נתקדשה בקדושה זו לא היו צריכין להפרשת יום שלישי והבן:

והנה הא דלא נתנה פלפולא דאורייתא רק למשה מבואר בזוהר ובמדרש דתורה שבעל פה השיג משה מדעתו ואחר זה נתן לו הש"י כל מפתחות גנזי החכמה העליונה כמו שפירש הרא"ש שם כי כל השכליות רמוזים בכתב התורה צורת האותיות הכל נתנה לו ועיין בנזר הקודש פ' בראשית (דף י"ב) ונראה הכוונה דתורה שבעל פה השיג משה מדעתו היינו שדן ק"ו מעצמו ופירש מן האשה ושיבר הלוחות ואח"ז נתנה לו מאתו ית"ש בכל השגות והוא נוהג טובת עין ונתנה לישראל ול"ק קושית התוספות כיון דדרש ק"ו מה נקרא מדעתו דהא ק"ו ניתנה לידרש כיון דשבירת הלוחות היה לטובתן של ישראל שלא יעשו כל כך כמבואר במדרש (פ' כי תשא) כמה וכמה ענינים ואם לא נהג משה טובת עין ליתן לישראל שיהיה להם חלק בפלפולא דאורייתא לא היה מקום לשבירת הלוחות כשאינו שייך להם אותו חלק כלל אך כאשר מדעתו ורצונו נהג טובת עין ליתן לישראל אותו חלק היה בכחו לשברם ולפטור אותם מהדין והבן:

והנה מקושית התוספות יש להוכיח שסברו כדעת (מהר"ש מקינון) ודלא כס' (קרבן אהרן) שהקשו אמאי לא מני ר' ישמעאל בי"ג מדות שהתורה נדרשת היקש היינו שני דברים וגם שני נושאים בכתוב אחד להשוותם יחד כגון אחיך העברי או העבריה ותירץ דהיקש בכלל גזירה שוה כי גזירה הוא מלשון מונח שוה דהיינו השוואה המונחת מנותן התורה והיא משני פנים א' כאשר תניח התורה תיבה אחת בשני ענינים אשר לא היה צריך אליה בב' הענינים או באחד מהם אז נאמר שאין זה אלא להשוות שניהם כאחד כדי שילמדו זה מזה והשני כאשר משוה שני נושאים בחברם אותם יחד בפסוק אחד

וזה נקרא היקש ולשיטתו לא מקשים תוספות כלום דהדרש היום כמחר הוה היקש ואי אמרינן דהיקש הוא בכלל גזירה שוה כאשר היה הדיבור עוד קודם מתן תורה וגזירה שוה אין אדם דן מעצמו אלא ודאי דתוספות סוברים כמ"ש בס' כריתות דהיקש הוה כאילו כתוב בפי' בחורה ולזה לא חשב ר' ישמעאל למדה כי ר"י אינו חשוב רק אותן שהתורה נדרשת ולא מה שכתוב בפירוש עיין תוס' סוכה (דף מ"א) ד"ה ר"י סובר לא מקשינן:
והנה בגוף קושית התוספות נראה דהנה בקדשים הלילה הולך אחר היום ובשאר דברים היום הולך אחר הלילה וילפי מקרא ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד וקודם מתן תורה היה הלילה הולך אחר היום כמו דכתיב יום ולילה לא ישבותו מעיקרא יום ואח"כ לילה ולזה היה מקום לומר היום ולילה שלאחריו עמו ומחר גם כן עם הלילה של אחריו ומשה מדעתו אמר מה מחר לילה עמו דהיינו לילה שלפניו ולילה של אחריו אף היום לילה שלפניו ולילה של אחריו והקב"ה הסכים עמו דלא אתא שכינה עד צפרא דשבתא והיום הולך אחר הלילה:
נשלם הלכות פסח בעזרת השי"ת:

סימן תקו

סעיף ד המפריש חלה ביו"ט והיא טמאה לא יאפה אותה ולא ישרפנה שאין שורפין קדשים ביו"ט אלא מניחה עד ערב ושורפה:
הנה איתא בש"ס פסחים (דף מ"ז) כיצד מפרישין חלה בטומאה ביו"ט ר"א אומר לא יקרא לה שם עד שתאפה פירש"י עד שתאפה תחלה דאכתי כל חדא חזיא ליה דמפריש מכל חדא פורתא ולאחר אפיה אם רצה יפריש חלה שלימה על כולן וקסבר ר"א דסל מצטרפין לחלה דהנה בהא דחלה אחת אף שיש בה פורתא דאינו ראוי לאכילה מותר לאפות לכתחילה ושני חלות אם יש אחת שאינו ראוי לאכילה אסור לו לאפות דהנה לשיטת רש"י דמן התורה אפיה ובישול מותר ביו"ט אף בדבר שאין בו צורך כלל מטעם מתוך שהותרה לצורך ואינו בכלל לא תעשה מלאכה רק מדרבנן אסור יש לומר דלא אמרו חכמים בחד טרחא ובחד מלאכה ואפילו לשיטת הפוסקים דבדבר שאין בו צורך כלל אסור מדאורייתא מ"מ בחד מלאכה וחד טרחא מותר דהר"ן בביצה בסוגיא ממלא אשה קדירה בשר כתב מיהא משמע דלרבות בשעורא ביו"ט מותר מיהו איכא למידק מדמבעיא לן במנחות חולה שאמדוהו לשני גרוגרות ואיכא שתי גרוגרות בשתי עוקצין ותלתא בעוקץ אחד הוה מיתינן שתים דחזיא לחולה או דלמא שלשה מיתינן דממעט בבצירה ועד כאן לא מבעיא לן אלא כה"ג דבשתים בשני עוקצין איכא רובא בצירה אבל שנים בעוקץ אחד ושלשה בעוקץ אחד פשיטא דשתים מיתינן מוכח דלרבוי בשעורא

אסור תירץ ר"י דבשבת איסור, סקילה אסור אבל ביו"ט דאיסור לאו הקילו ע"ש מכלל דסבירא ליה דרובא בשעורא בשבת לא מיתסר אלא מדרבנן ותמהני דא"כ מאי קמבעיא פשיטא דשלש מייתינן דרובא בשעורא לא מיתסר אלא מדרבנן ורבוי בצירה מיתסר מדאורייתא ונראה דרובא שעורא בשבת אסור מדאורייתא דשבת: דחוי הוא אצל חולה ולא הותרה לפיכך כל שעיקר מלאכה אסור אף תוספתו מותר מדאורייתא אבל יו"ט אוכל נפש הותר בה שרי כל שהוא מרבה על עיקר בלבד שיהיה בטורח אחת ועוד שנראה להם כיון שהתורה הותרה אוכל נפש לא הוצרך לשקול ולדקדק שלא יבטל אלא הוצרך משום הכי ריבוי בשעורא כל היכא דלא מפריש בטרחא לגמרי מותר לפי תירוץ זה יש לומר כיון שיש באפושי דבר שאסור לאכול הוה אפושי שלא לאכול אסור מדאורייתא ולאפות שתי חלות דהוה אפושי בטרחא כל שיש אחת שאינו ראוי לאכילה אסור דצריך עריכה אפיה חזי' כמו שמחלק הר"ן בין הא דממלא אשה קדירה אחת ובין נחתום ע"ש:

אך לשיטת רש"י ג"כ כשיש חלה אחת שאינו ראוי אין אסור רק מדרבנן ביו"ט מטעם מתוך שהותרה ואין מלאכת אוכל נפש ביו"ט בכלל לא תעשה מלאכה ולשאר פוסקים מדאורייתא והנה כאשר בשעת אפיה כל חדא וחדא חזיא דמפריש מכל חדא פורתא אם חשיב להפריש לאחר אפיה חלה אחת סובר ר"א ג"כ דמותר דהוה כמתכוין להעלות דגים והעלה דגים ותינוק דפטור כמבואר במנחות פ' ר' ישמעאל כיון שיש במעשה אחד היתר ואיסור כמו דסובר רבה דבתר מעשה אזלינן וכן פסק הרמב"ם (בפ"כ מה' שבת) ואפי' לרבא דסובר דבתר כוונה אזלינן וחייב בהעלה דגים ותינוק כי צידת דגים מלאכה אסורה ובפקוח נפש נדחה אבל מלאכת אפיה ביו"ט מותרת מותר לעשות אותו מלאכה כיון דלא נפיש טרחא והא דאסור לאפות ביו"ט עיסה חצי של נכרי וחצי של ישראל וכיון דאינו יכול לאכול החציה חלק של נכרי אינו רק מדרבנן ותוס' הקשו דאמאי בחלה מותרת דהא צריך לפרוש פורתא הי' אפשר לומר דבמנחות (דף נ"ו) איתא א"ר אם נצלה בו גרוגרת מצד אחד במקום אחד חייב ובשני מקומות פטור וכתבו תוס' דלא דמיא דהוציא חצי גרוגרת וחזר והוציא חצי גרוגרת דחייב דאין דרך בישול בכך ומיתסר נמי חתיכה וקרובה וחלה ואין לה שיעור מן התורה ויכול להפריש מכל חדא פחות מכגרוגרת ואינו מצטרף עם החלה האחרת ואפילו לאידך לישנא דרבא דמצטרף בשנים ושלשה מקומות יכול להפריש מכל העיסה פחות מכגרוגרת וגם אי אמרינן דחצי שיעור אסור מן התורה בשבת מ"מ כיון דאינו חייב מלקות לא החמירו ביו"ט בחד טירחא פחות מכשיעור מכ"ש לשיטת רש"י דמלאכת אפיה מותרת ביו"ט:

ועוד יש לומר דהמרדכי פסק בעיסה שנילושה בערב יו"ט דאסור למיפא ביו"ט דאפשר למיפלג בלישה להפריש אלא דאסורא דאין מגביהין חלה ביו"ט רביע עלה מופלג בלישה קרינן והמ"א בסימן זה (ס"ק יו"ד) הקשה משמעתין דמותר להפריש ומותר לו לאפות מטעם איסור חמץ ע"ש ולענ"ד נראה דאמרינן בפסחים (דף ל"ד) דאם מפריש חמץ לתרומה אינה קדושה כמבואר בתוס' ד"ה דבר הראוי להיות קודש ור"י דלדידן דחמץ אסור בהנאה אף דהיה לו שעת הכושר וכיון דאין קדושת התרומה חל על מה שהפריש פשיטא דאינו מתיר הטבל וכן מוכח בסוגיא שם מקושית הש"ס דתורם מן הטמא על הטהור והוא דבר ברור וא"כ צריך להבין לר' יהושע דאמר מפרישתה ומניחתה עד הערב ואם החמיצה החמיצה דנהי דבשעת הפרשה עדיין לא נעשית חמץ מ"מ אין להכהן יכול להיות שום הנאה מטעם דאין שורפין קדשים ביו"ט לא הוה אפילו לאורו וכשהיה מונח עד הערב ומתחמץ יהיה אסור בהנאה מטעם חמץ ואין לכהן בזה אפילו הנאת אורו איך מותר הפרשה את העיסה וצריך לומר כיון דלר' יהושע אינו עובר בבל יראה ואפשר שיהיה מונח עד לאחר הפסח ויהיה מותר בהנאה ומותר העיסה לפ"ז לר' אלעזר דסובר דעובר בבל יראה אם לא יאפה ויתחמץ ויהיה הכל מצווין עליו לבער גם לאחר הפסח אסור בהנאה ואי אפשר שיגיע לכהן הנאת עורו ולא נתפס על הפרשה קדושת חלה אין הפרשה מתרת העיסה כלל כך מותר לאפותה כי אף שהחלה אינו ראוי לאכילה כי ע"י אפייתה יהי' מותר לאכול העיסה אבל בדינו דמרדכי אם יעבור ויפריש מתנות יהיה העיסה מותרת מופלג בלישה הוא רק איסורא הוא דרכיב עלה לפ"ז מתורץ קושיית התוס' מעיסה חצי של נכרי:

(ובדברים הנחמדים האלה נראה לתרץ קושית מהרש"א ז"ל שהקשה שם על הא דקא"ל ר"א לר"י הרי הוא עובר משום בל יראה וב"י והקשה לפירש"י ז"ל דמוטב לעבור על ב"י מאליה ואינו עושה מעשה א"כ מפי' ליה והא כיון דל"ל הואיל יותר עדיף מלאפות ולעבור על ל"ת כל מלאכה:

ובזה מיושב דכך פריך ר"א לר"י הרי הוא עובר משום ב"י וב"י וא"כ אסור בהנאה ולא הוי נתינה ולא חל עליה שם חלה והוי טבל והאיך יאכל טבל וכנ"ל א"ש:

ובזה מיושב מה שהקשה בס' מגן אלף לשיטת הר"י ז"ל דמשהה חמץ ע"מ לבערו אינו עובר עליה א"כ יפריש חלה וישרוף לערב והוא תמיה רבתא: ולהנ"ל מתורץ היטב כיון דלר"א הוי כחמץ דידיה א"כ אסור בהנאה משום שנתחמץ ואף קודם שנתחמץ נמי לא יוכל ליהנות מהחלה וכנ"ל א"כ אין חל עליה שם חלה וכנ"ל א"ש בעזה"י:

והעיקר נראה לענ"ד דקושיית המהרש"א לא קשה כלל דהתוס' הקשה וקשה לרשב"א לפי' כיון דאם יבצע מכל חדא יהיה מותר בלא הואיל האיך שרי רבנן למיעבד בלא הואיל ותירץ שלא הטריחו חכמים לבצע מכל אחת ואחת עיי"ש והנה זה הוא אם אית לן הואיל ולא הוי רק איסורא דרבנן שפיר אמרינן דלא אטרחוה רבנן לבצוע מכל או"א אבל אי ל"ל הואיל והוה איסורא דאורייתא בודאי ע"כ צריך לבצוע מכל חדא וחדא דבזה שרי בלא הואיל וא"כ כך מקשה ר"א לר"י לדבריך הרי הוא עובר משום ב"י ואי דל"ל הואיל להכי אינו רשאי לאפות הלא יוכל לאפות ויבצע באמת מכל חדא וחדא ולא יעבור על לא תעשה כל מלאכה וגם לא על לאו דב"י וב"י וא"ש בעזה"י:

[ותירוץ הזה תירץ נכדו האברך החריף המופלג מו"ה נתן זאב בן הרב הגאון מו"ה אברהם הכהן זצ"ל]:

עיין לעיל בסימן תנ"ז מה שתרצתי קושיית התוס' ורא"ש אמאי צריך הרי"ף ורש"י צירוף סל כשנילושה שיעור חלה וגם תירצתי דברי הט"ז בסי' הנ"ל (ס"ק ב') מדכתיב בחלת ארץ ישראל כשנשתייר פחות מכשיעור צריך צירוף סל בשעת הפרשה לעיסה אחרת וקשה קושית התוס' מן שיטת רש"י דהא דכיון שנחייב העיסה בחלה למה ליה צירוף חלה מ"ש מתרומה ע"ש באריכות:

סימן תקיג

אלה דברי נכד הרב המחבר הרב המאוה"ג החריף המפורסם מו"ה יחיאל מיכל הכהן נ"י:

סעיף א ביצה שנולדה ביו"ט אסור ליגע בה, וכל שכן שלא לאכלה ואם נתערבה אפילו באלף כולן אסורות:

הנה איתא בש"ס ביצה (דף ב') אר"נ לעולם בתרנגולת העומדת לגדל ביצים וכו' הקשו המפרשים זלה"ה היאך מתרץ ר"נ הך ברייתא השוחט את התרנגולת ומצא בה ביצים גמורות מותרות לאכלן ביו"ט במה מיירי אי בעומדת לאכילה:

א"כ אף נולדה הביצה מותרת ואי בעומדת לגדל ביצים א"כ יהיה אסור אף במעי אמה שהרי התרנגולת מוקצה ורב נחמן אית ליה מוקצה ביו"ט ואי דהברייתא אתיא כתנא דל"ל מוקצה כנ"ל דקשה א"כ אפילו נולדה הביצה מותרת:

והנראה לע"ד לתרץ דהנה התוס' בד"ה גזירה שמא יעלה ויתלוש הקשו דהו"ל לפרש הכא טעמא דמוקצה ופירש הפ"י קושית התוס' דאגופיה מילתא דרב יוסף קושיא לי' דנראה שלא שייך לגזור בביצה משום פירות הנושרין אלא אי אמרינן דפירות הנושרין גופייהו גוזרין עליהן החכמים הגזירה מיוחדת משום שמא יעלה ויתלוש ואם כן איכא

למימר שפיר דבאותו שעה שגזרו על פירות הנושרין ראו גם כן דההיא ביצה דמי להם שנשרה מאלי' וכללי' בכלל גזירתן משא"כ כיון דפירות הנושרין אסורין בלא"ה משום איסור מוקצה אם כן ע"כ אף דשייך בהו נמי איסור דאורייתא גזירת תלישה אעפ"כ לא הוצרכו חכמים לתקן עליהם לאיסורין דממילא היו אסורין בכלל איסורי מוקצה וא"כ גזירות ביצה מהכא אתי' דהוא משום איסור מוקצה לא שייך לגזור בדבר שאינו מוקצה ול"ל דעל הביצה לבד גזירה בפרטות משום גזירת פירות הנושרין דשייך בהו גזירת איסור תלישה הדר הו"ל גזירה לגזירה עכ"ל וכן פירש בש"מ ותירצו דאתי' כר"ש דלית לי' מוקצה: ומבואר מזה אם סוברין מוקצה אזי ל"ש למגזר ביצה משום פירות הנושרין ולפ"ז שפיר כיון דרב נחמן סובר מוקצה ביו"ט לא שייך הגזירה בביצה משום פירות הנושרין וזה טעמו של ר"נ דל"ל הגזירה משום דפירות דנושרין ולהכי הביצה העומד לאכילה שרי הביצה דאוכלא דאפרת הוא אבל למאן דלא סובר מוקצה י"ל שפיר דסובר דאסור ביצה משום פירות הנושרין ואסור אפילו בעומדת לאכילה:

ומיושב היטב דהברייתא אתי' כמ"ד דל"ל מוקצה וממילא דאסור הביצה משום פירות הנושרין ולהכי קתני השוחט תרנגולת ומצא בו ביצים מותרין דדוקא במצא בתרנגולת מותרין דליכא משום פירות הנושרין אבל בנולדה הביצה אסורין משום גזירה דפירות הנושרין כיון דל"ל מוקצה שייך למגזר משום פירות הנושרין גם לר"נ וכנ"ל וא"ש:

ובזה מיושב היטב גם קושיית המפרשים על הא דפריך בגמ' לרבה שבת בעלמא תשרי אמאי לא פריך בגמ' גם לר"נ שסובר דבשבת לא אסור מוקצה אם כן ביצה הנולד בשבת יהי' שרי ולהנ"ל ניחא כיון דבשבת ל"ל מוקצה שייך שפיר למיגזר משום פירות הנושרין ואסור הביצה הנולדה בשבת ואין להקשות כיון דבשבת אסור הביצה משום פירות הנושרין א"צ למגזר גם ביו"ט וכמ"ש בגמרא ביצה (דף י"ת) גזירה יו"ט אטו שבת אך ניחא דהתוס' כתבו שם ולא הוי גזירה לגזירה דיו"ט ושבת אחת הוא עיי"ש אבל לר"נ דסובר דמחלק שבת ויו"ט לענין מוקצה דבשבת מותר מוקצה ויו"ט אסור מוקצה ולא גזור שבת אטו יו"ט ממילא נמי להיפך אף דבשבת אסור ביצה משום פירות הנושרין אבל ביו"ט לא אסור משום פירות הנושרין ובתר גזירות העומדת לאכילה מותרת הביצה ולא גזרינן אטו שבת דהוי גזירה לגזירה וכמ"ש התוס' הנ"ל:

ומתורץ בזה קושיות בעה"מ ז"ל שהקשה לשיטתי' שכתב שאין אסור ביו"ט מוקצה המותר בשבת אלא מוקצה שבשבת אסור בלא"ה מטעם מלאכה בזה אסרו ביו"ט משום מוקצה והקשה לו ביצה למה אסרו ביו"ט ומתורץ דביצה עיקרה דרק הנאתה לבשלה

והוא דוחק ולהנ"ל מיושב לנכון דבאמת בשבת אסור הביצה מטעם פירות הנושרין וממילא אסור ביו"ט משום מוקצה כיון דגם בשבת אסור כנ"ל:
ומיושב קושית הצל"ח שהקשה לשיטת בעה"מ שכתב הא דקאמר בגמ' אלא בתרנגולת העומדת לגדל ביצים היינו לגדל ביצים להוציא להם אפרוחים אבל בעומדת להטיל ביצים להאכילה אף שתרנגולת הוא מוקצה אפ"ה אין הביצה מוקצה כמו חולב אדם עז לתוך הקדירה אפילו בשבת אף שהעז אסורה בשבת אפ"ה אין החלב מוקצה הה"ד בתרנגולת העומדת להטיל ביצים שאין הביצה מוקצה והקשה בצל"ח דא"כ מאי איריא נולדה ביו"ט אפי' נולדה מעיו"ט אפ"ה כל שלא הכינה בפירוש לאכילה הרי הוא מוקצה שהרי הביצה עצמה עומדת לעשות אפרוח ואינה עומדת לאכילה:
ולהנ"ל ניחא היטב דדוקא בנולדה ביו"ט אסור מטעם מוקצה ביו"ט אבל בנולדה הביצה בחול אף דהוא מוקצה אפ"ה שרי ביו"ט כקושית הבעה"מ דאין יו"ט חמור משבת וכיון דבשבת שרי דשבת ל"ל מוקצה וגם מטעם פירות הנושרין שרי כיון דנולד הביצה בחול אם כן ממילא גם ביו"ט מותר אף שהוא מוקצה וכנ"ל משא"כ בנולד ביו"ט דבשבת אסור מטעם פירות הנושרין ממילא ביו"ט אסור משום מוקצה וכנ"ל וא"ש בעזה"י:
עוד נראה לתרץ הקושי' לרב נחמן איך מיתוקם הברייתא דהשוחט את התרנגולת ומצא בה ביצים מותרין אי בעומדת לאכילה אפילו נולדה מותרת ואי בעומדת לגדל ביצים אפילו מצא בה ביצים ליתסר משום מוקצה: והנראה לע"ד דהנה לכאורה קשה בהא דקאמר בתרנגולת העומדת לגדל ביצים ומש"ה אסור הביצה דהא לקמן (דף ל"א) תנן בית שהוא מלא פירות ונפחת נוטל ממקום הפחת והקשה רש"י ז"ל אמאי לא נימא מגו דאתקצאי ביה"ש איתקצאי לכולי יומא ותירץ משום דלא הוי מוקצה רק מחמת איסור דרבנן והרמב"ן ז"ל תירץ דלא שייך כאן כלל איסור מוקצה כיון שאין המוקצה בפירות עצמן אלא מחמת סתירת הבית שמונעו מלקיטת הפירות עש"ה: וא"כ קשה אמאי אסור הביצה הא הביצה בעצמה לא הוי מוקצה רק משום שאינו יכול ליטלה מהתרנגולת כיון דאינה עומדת התרנגולת להשחיטה וא"כ בנולדה הביצה הרי יכול ליטול הביצה ולאכול והוי ממש כמו שם בית שנפחת דנוטל ממקום הפחת לטעם הרמב"ן ז"ל וא"כ אמאי הוי הכא הביצה מוקצה:
ונראה ליישב דהר"ן ז"ל כתב דביצה במעי תרנגולת אע"פ שאין גמורות הרי הן כאחד מאבריה וכו' ובירושלמי אמרו שאינו דומה טעם אכילתה מבפנים לטעם אכילתה מבחוץ היינו משום שכ"ז שהוא בפנים אינה נעשית בריה לעצמה כו' עש"ה:

א"כ ניחא דאינו דומה לשם דהפירות לא נשתנו כלל עכשיו שנפחת מקודם שנפחת רק שלא הי' יכול ליטלה דהא סגור הבית להכי לא הוי מוקצה בנפחת הבית אבל הכא בביצה דנשתנית הביצה ממה שהיתה במעי התרנגולת הוי שפיר מוקצה כיון שכמו שהביצה הוא עכשיו לא היה יכול להיות בתוך התרנגולת ולהכי הוי מוקצה הביצה בהתרנגולת העומדת לגדל ביצים:

א"כ זה הוא רק בנולדה הביצה אבל בשחט התרנגולת אפילו שהיתה עומדת לגדל ביצים והוי התרנגולת מוקצה ואסור התרנגולת דהתרנגולת בעצמה הוי מוקצה אבל במצא בה ביצים שפיר מותר לאוכלן הביצים כיון דהביצים לא הוי מוקצה והוסר המונע דהיינו ששחט לתרנגולת מותרת הביצה כמו בית מלא פירות ונפחת דהא גם הכא הביצה לא נשתנית כלל דהא לא יצא לאויר העולם ומיושב לר"נ דמוקי הברייתא בתרנגולת העומדת לגדל ביצים ושחט התרנגולת באיסור אף שהתרנגולת אסורה אפ"ה הביצה מותרת וכנ"ל א"ש בזה"י:

סימן תקיח

סעיף א מתוך שהותרה הוצאה לצורך אכילה הותרה שלא לצורך כגון קטן ולולב וספר תורה וכלים אבל אבנים כיוצא בהן אסור:

והנה שיטת רש"י בביצה (דף י"ב) ס"ל דמן התורה אפילו אין בו צורך היום כלל ותוס' הקשה דא"כ אמאי פליגי:

באופה מיו"ט לחול דרבה סובר דאין לוקה מטעם הואיל ומיקלע לי' אורחים ור"ח סובר דלא אמרינן הואיל ונלענ"ד דרש"י סובר דהא אי אמרינן מתוך שא"צ צורך קצת הוא רק בהוצאה והעברה ובהא פליגי רבה ור"י דרבה סובר דהוצאה והבערה לא נאסר כלל ביו"ט כיון דכתיב לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת וכן הוצאה ילפינן מויעבר קול במחנה וגמר העברה מיום הכפורים וליום הכפורים אסור בכל מלאכות ולא ילפינן יו"ט אי משום דהוצאה מלאכה גרוע הוא כמ"ש תוס' בזורק (דף צ"ו) ולא ילפינן מיניה יו"ט ומותר ביו"ט לגמרי ור' יוסף סובר דגם הוצאה והבערה מותר בה משום מתוך אבל מלאכת הוצאה והבערה אסורה וס"ל לרש"י דגם רב יוסף לא פליג בזה ארבה דמותר שלא לצורך כלל אותן שתי מלאכות ונ"מ ביניהם דהרמב"ם כתב (בפ"א מה' יו"ט) המבשל ביו"ט לגוים או לבהמה אינו לוקה שאלו באו לו אורחים היה אותו תבשיל ראוי להן אבל אי לא היה אמרינן הואיל היה חייב מלקות דנהי דהתורה התירה אכל נפש כיון דמלכם דרשינן לא לנכרי ולא לבהמה חוזר לאיסור ראשון דלאו לא תעשה כל מלאכה וכ"כ בפרשת דרכים דרך מצותיך (דף ס"ד) על תוס' אם מבושל לצורך נכרי

ובהמה אינו אלא עשה להרמב"ם לוקה א"כ יש נ"מ אם הוציא אבנים או עושה הבערה לצורך נכרי ובהמה לרבה פטור אף דלא שייך הואיל באותן מלאכות מ"מ דהתורה לא אסרה אותן כלל אבל לרב יוסף דהתורה אסרה אותן מלאכות רק מטעם מתוך מותר אף שאין לו צורך כלל לנכרי ובהמה אסורה מלקינן ליה לא שייך מתוך כיון דהתורה אסרה בפירוש אבל בשאר מלאכות אפי' ובשול דמתיר בה מטעם מתוך סובר רש"י וכן הרמב"ם דצריך צורך קצת כמ"ש הפר"ח (בה' יו"ט):

סימן תקכד

סעיף א ולא דנין עיין בט"ז (ס"ק א') שהביא שיטת ר"ת אם אין לו אשה ובנים מותר לקדש ובש"ס ביצה (דף ל"ו) הקשה תוס' לשיטת ר"ת מירושלמי דבפ"ק דיומא גבי כהן גדול מתקנו לו אשה אחרת ופריך והרי קונין לו קנין בשבת ומשני אין שבות במקדש ולשני דשרי כיון דמצוה קא עביד דהא כיון שמחת אשתו מצוה לו לישא אשה אחרת ועוד קא עביד מצוה דכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו והקשה שם הירושלמי לקדשה מאתמול ומשני וכפר בעדו ובעד ביתו ולא בעד שני בתים ופריך לא נמצא כקונה קנין בשבת ומשני משום שבות התירו במקדש ואי אמרינן כסברת ר"ת דבמקום מצוה מותר לקדש שבת אמאי צריך לשנות דשבות התירו במקדש וגם צריך להבין דבירושלמי אוסר הקדושין בשבת מטעם קונה קנין ובש"ס דידן אמר דאין זה בכלל מקח וממכר רק גזירה שמא יכתוב שטר אירוסין וגם קשה לר"ת אמאי אסור להקדיש בשבת אף דהוא דבר מצוה ולקדש אשה בדלית ליה בנים או בדין בדליכא עדיף מיניה מותר בשבת:

ונראה דהנה רש"י פירש בדין אסור בשבת משום גזירה שמא יכתב הפס"ד ובסמ"ע (סי' ה') כתב שמא יכתוב הטענות ופס"ד מדוע שביק רש"י טענות ונראה דהנה במס' נגעים (פ"א משנה ד') רבי עקיבא אומר לעולם רואים הנגעים חל להיות בתוך השבת מעבירן לאחר השבת וכן פסק הרמב"ם (פ"ט מה' צרעת) בכל יום רואין את הנגעים חוץ משבת ויו"ט חל יום ז' להיות בשבת או ביו"ט מעבירן לאחריו והטעם מבואר בפירוש המשנה ובברטנורה כיון דאין דנין בשבת (ובפ"ג מה' נגעים משנה ג') חתן שנראה בו הנגע נותנין לו שבעת ימי המשתה וכן ברגל נותנין לו כל הרגל וכן פסק הרמב"ם (פ"ט ה"ח) דיליף בש"ס דכתיב ביום הראות בו יש יום שאתה רואה ויש יום שאין אתה רואה והקשה המשנה למלך (בהל' יו"ט) אמאי מחלק התנא לשנות שני משניות לחלק בשבת ובין רגל ועוד אמאי פירשו דלכך אין רואין בשבת מטעם דאין דנין שהוא שבות תיפוק לך דהא התורה ממעט מקרא ביום הראות בו יתורץ דקרא לא אתי למעט רק תחילת ראיה כשהוא טהור שאין רואין בשבת וביו"ט אבל לאחר שנזקק לטומאה לא נתמעט

מקרא רק מטעם דאין דנין בשבת ובזה יש לומר לר"מ דמקיש בסנהדרין (דף ל"ד) ריבים לנגעים דכמו דאין רואין נגעים בלילה אין דנין בלילה א"כ על התחלת דין ביו"ט אין צריך לומר הטעם משום שבות דשמא יכתוב תיפוק ליה דהא מדאורייתא הוא דמקשינן ריבים לנגעים כמו דאין רואין נגעים בתחילה ביו"ט כך אין דנין תחילת דין ביו"ט והמשנה נקט טעם משום שבות וגזירה שמא יכתוב ע"כ על סוף הדין דאין דנין דאי אפשר למילף מנגעים דהא נגעים רואין מדאורייתא כשנזקק לטומאה לזה פירש"י דגזרינן שמא יכתוב פס"ד ושביק הטענות והדין הוא מדאורייתא אי מקשינן ריבים לנגעים:

ובזה יש לתרץ מה שהקשו על הרמב"ם (פ"ג מה' סנהדרין) שכתב אין מתחילין הדין בלילה מפי השמועה למדנו שהנגעים כדינים שנאמר ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע מה נגע ביום אף ריבים ביום והקשה בכ"מ דהא האי היקישא סובר ר"מ ולר"מ אפילו גמ"ד פסול בלילה ורבנן לא ילפינן היקישא רק מן ביום הנחילו את בניו או מן ושפטו את העם בכל עת: הנה באמת בת"כ הביא הברייתא בסתם ולא נאמר ר"מ מ"מ קשה דאיך יליף הרמב"ם ההיקש על התחלת דין ולא על גמ"ד בש"ס אמר (דף ל"ד) מתניתין דלא כר"מ מוכח אליבא דר"מ ההיקש על גמ"ד ג"כ דאי אמרינן דההיקש הוא רק על התחלת הדין מנ"ל דמתניתין דלא כר"מ ובזה ניחא דהי' הוכתה להש"ס דהיקש הוא גם על גמ"ד דאי על התחלת הדין דוקא אמאי לא חשיב דיליף מההיקש דאין דנין בשבת וביו"ט אלא ודאי דהלמוד ברייתא על גמ"ד ג"כ דפסל ושבת ויום טוב לא ילפינן מהקרא דביום הראות בו ולזה לא חשיב שבת ויו"ט בהנך דברים דהוקשו להדדי והנה רש"י שביק הטענות כיון דהגזירה הוא משום שבות ואליבא דר"מ התחלת הדין מדאורייתא והסמ"ע כתב לדידן דלא ילפינן כלל מהיקש ריבים לנגעים גם התחלת הדין מטעם שמא יכתוב והרמב"ם דכתב ההיקש מריבים לנגעים ותחלת הדין מ"מ לא כתב דהתחלת הדין אסור מדאורייתא בשבת ויו"ט כי הרמב"ם לא הביא בהלכות יום הראות בו יש לך ימים שאתה רואה רק פסק כרבי שנאמר וצוה הכהן ופינו את הבית ואם המתינה התורה לדבר הרשות שלא יטמא כליו ק"ו לדבר מצוה לא שייך היקש ריבים לנגעים לענין הדין כלל: ועכשיו נבא לתרץ קושית התוס' על ר"ת דהנה שיטת ר"ת הוא כך דחכמים גזרו על מקח וממכר שהוא אסור בשבת ויו"ט וכל דבר שיוצא מרשות לרשות אחרת הוא בכלל גזירת מקח וממכר והעמידו דבריהם גם במקום מצוה ולזה אסור להקדיש דבר בשבת כיון דבהקדישו מוציא הדבר מרשותו לרשותו אחרת והוא בכלל מו"מ וכמו שגוזרין דאין רוכבין אסור לרכוב אפילו לדבר מצוה וכמו כן שגזרו על מקח וממכר וכלל כל הדברים שמוציא מרשות לרשות אחרת אפילו של דבר מצוה אבל דין וקדושין ויבום לא

היה נכלל בגזירה של מקח וממכר דמקח וממכר יכול להיות בלא עדים ובלא ב"ד כי לא איברי סהדי אלא לשיקרא אסרו חכמים משום שלא יכתוב אבל קדושין ויבום וכן דין לא היה נכלל בכלל הגזירה כיון שאי פשר להיות נעשה בלא עדים או בלא ב"ד לא שייך הגזירה של מקח וממכר כמו דמותרין שנים לקרות בשבת דהאחד יזכיר את חבירו נהי דבדבר רשות סובר המ"א (סי' רע"ה ס"ק ה') דאסור בשנים וכל משא ומתן הוא בשנים אבל קדושין ויבום וחליצה הוא דבר מצוה ואינו דומה לשאר מקח וממכר כי נצריך לגמור הענין העדים או הב"ד רק חכמים אסרו גם אותן הדברים משום שמא יכתוב דהיינו שהבעל יכתוב שטר אירוסין או הדיין הפס"ד דיכול להיות נכתב באחד ובזה ניחא דשביק רש"י דיכתוב הטענות כי הטענות צריך שלשה כי שנים שדנו נקרא עכ"פ: ב"ד חצוף אם לא ביחיד מומחה וגם ביחיד מומחה מצוה שישבו אחרים עמהן א"כ לא שייך בטענות שמא יכתבו ולזה פרש"י שמא יכתב פס"ד ופס"ד יכול אחד לכתוב וכשלא יחתמו הדיינים אח"כ מ"מ הוא עשה מלאכה עכ"פ דבר שאי אפשר להיות נגמר בלא עדים או ב"ד לא היה בכלל גזירת מקח וממכר רק חכמים גזרו שלא לדון ושלא ליבם ושלא לקדש כי חששו בדין שמא יכתוב הפס"ד ובקדושין שמא יכתוב הבעל שטר האירוסין ולזה סובר ר"ת דמה שנכלל בגזירת מקח וממכר דהיינו להוציא הדבר מרשות לרשות וגם בדבר מצוה העמידו דבריהם כי כל גזירות חכמים כך הוא דאם גזרו משום שבות גם בדבר מצוה נוהג כמו שאין משתמשין במחובר ואין רוכבין בסוס גם אם מזדמן לדבר מצוה העמידו דבריהם אבל אותן ד' דברים שהם דבר מצוה וגזרו סובר ר"ת דלא גזרו במקום מצוה ממש בדין בדליכא עדיף מיניה ובקדושין בשאין לו אשה ובנים דלישנא דמתניתין הכי מוכח דקתני ואלו הן משום רשות משמע דבדבר מצוה גמורה מותר:

ולפ"ז שפיר עולה שיטת הר"ן לשיטת ר"ת כמ"ש הב"י באו"ח (סי' של"ט) דהכניסה אסור כיון דהכניסה א"צ עדים ונגמר בלא עדים וקונה אותה שכמה דברים הוה בכלל מקח וממכר ואסור אפילו בדבר מצוה כמו דאין רשאין להקדיש אבל קדושין אי אפשר להיות נגמר בלא עדים ואינו בגזירת מקח וממכר לא גזרו בלית ליה אשה ובנים אך קדושין ניחא ובקדושי כסף אבל בקדושי שטר תליא אי אמרינן עידי מסירה כרתי אינו נכלל בכלל גזירת מקח וממכר דהא צריך עדים בשעת גמר קנין אבל אי אמרינן עידי חתימה כרתי או כתב שטר קדושין ע"ש וחתם עדים ואין כותבין זמן בשטר קדושין או בגט אם איחר הזמן א"צ עוד עדים לגמור קנין כי אם קידשה בשטר הזה בשבת היא מקודשת בלא עדים וכיון דא"צ עדים לגמר קנין הוה שפיר בכלל מקח וממכר ואין

מתירין אפילו לדבר מצוה גמור ולפ"ז בש"ס דידן דלא נחשב קדושין בכלל מקח וממכר דסובר דעידי מסירה כרתי אבל בירושלמי הוא אליבא דר"י דגם אשה אחרת מתקינין ליה ור"י סובר בריש גיטין (דף ד') דעידי חתימה מהני בלא עידי מסירה והוה קדושין בכלל מקח וממכר וכיון דקדושין הוא בכלל מקח וממכר מודה ר"ת דבמצוה גמורה ג"כ אסור בשבת ולזה צריך הירושלמי לתרץ דאין שבות במקדש:

סימן תקכז

סעיף יג מיו"ט ראשון לשבת עיין (בט"ז ס"ק י"ב) שהביא הגה"מ דאיתא מירושלמי מיו"ט לחבירו מיו"ט לשבת וכתב הט"ז דאם יו"ט יום ו' בשבת ואומר בלבד כל צרכנא מיומא טבא לשבתא אינו מספיק כי כל האדם מבשל ביו"ט שהוא בשבת טפי ממה שהוא צריך לבשל בשאר שבת א"כ לא נכלל בזה היתר מותרות מה שמבשל לצורך מחר מה שהוא אינו שייך לשבת לחוד והוא אמר מיו"ט לשבת נמצא שאין המותרות בכלל ע"ת ע"כ יאמר שניהם לכלול בו גם מה שבשל היום לצורך ע"ט במותרות על של שבת וכן הביא הא"ר ובסידור של מו"ח הגאון זצ"ל דרך החיים ועפר אני תחת כפות רגלי הצדיקים אי אמרינן דהתבשיל המבשל יותר כיון דעושה בשביל יו"ט צריך להזכיר בע"ת הוא אשר לבשל ביו"ט ראשון לצורך יו"ט שני עם עירוב תבשילין עיין (סי' תק"ג) ובמ"א (ס"ק י"ג) והוא פשוט אלא ודאי דמה שמבשל תבשיל יותר כיון דהתבשיל הוא לשבת גם כשעושה מחמת שהוא יו"ט עיקר הבישול לצורך שבת א"כ אמאי צריך להזכיר בשביל אותו תבשיל ונראה דע"י הזכרה שהוא מבשל לצורך יו"ט היה לנו לאסור לבשל ועוד קשה כי הירושלמי הוא תלמוד א"י ובא"י אין יום טוב רק יום אחד ולא נודע לי מקום הירושלמי: לענ"ד נראה היה הדבר יכול להיות בזמן הש"ס כשהיו העדים באים מן המנחה למעלה היו נוהגים היום קודש ולמחר קודש ומותר לבשל כשבאו עדים מן המנחה למעלה לצורך יום מחר שהוא העיקר לצורך לעשות ע"ת כדי שלא תבא לבשל מיו"ט לחול כמו שכתב הרמב"ם דע"ת על שבת הוא מדברי סופרים כדי שלא יבא לבשל מיו"ט לחול שק"ו הוא לשבת אינו מבשל כ"ש לחול אבל בזה"ז אסור לו לבשל מיו"ט ראשון ליו"ט שני כי יו"ט הראשון הוא עיקר כנלענ"ד ואם שאינו חל שבת אחר ר"ה א"צ לעשות ע"ת שיבשל באם שיבאו עדים אחר המנחה כי לא תיקנו עבור זה ע"ת אבל כשחל שבת אחר ר"ה צריך לעשות נע"ת סוברין הירושלמי דצריך לומר מיו"ט לחבירו והאגודה הביא הירושלמי בזה הלשון בירושלמי איתא הכי נוטל פת כזית ותבשיל כזית יאמר בא"י אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות עירוב בהדין יהא שרא לנא לאפויי ולבשל מיו"ט לחבירו מיו"ט לשבת ולכל מי שסומך על עירוב זה עד מוצאי יו"ט אחרון

ובלבד שיהיה העירוב קיים עד יו"ט האחרון יש לפרש דהירושלמי נמי סובר דמותר לבשל ביום טוב הראשון על יו"ט האחרון כמו שמותר לו לבשל מיו"ט ראשון על שבת וצריך לו רשות ג"כ ע"ת שיהיה היכר כמ"ש הרמב"ם וענין ע"ת על שבת ובאם שיבשל מיו"ט על יו"ט האחרון אומר מיו"ט לחבירו ואם מבשל על שבת אומר מיו"ט לשבת יום טוב האחרון:

סימן תקפח

סעיף ה יו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת אין תוקעין בשופר:

והנה איתא בש"ס ר"ה (דף כ"ט ע"ב) יו"ט של ר"ה שחל להיות במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה פירוש רש"י לא בירושלים ובסוגיא זו קשה כמה קושיות. א) קושית טורי אבן אמאי כשהיה בהמ"ק קיים לא תקעו בירושלים ובחורבנה תקעו בכל עיר ועיר שרואה. ב) קושית תוס' מ"ש לולב היה נוטל בגבולין בזמן שבהמ"ק היה קיים שופר גם בירושלים לא תקעו. ג) דמשמע דלר' לוי בר חמא תקיעת שופר הוה מלאכה ואמאי ביו"ט שחל להיות בע"ש היו תוקעין לבטל העם ממלאכה כמבואר במשנה פ"ק דחולין (דף ד'). ד) במדרש איתא ר"י ור"ל הוו יתבין ומתקשין תנינן ביו"ט של ר"ה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה אם דבר תורה ידחה בגבולין ואם אינו דבר תורה אפילו במקדש לא ידחה עבר ר' כהנא ושאלון לי' אמר להם כתוב אחר אומר זכרון תרועה וכתוב אחד אומר יום תרועה יהי' לכם הא כיצד בזמן שבא בשבת זכרון תרועה מזכירין אבל לא תוקעין וקשה דא"כ במקדש אמאי תוקעין. ה) יש לדקדק בסוכה (ד מ"ב) פירש"י א"כ נמצא ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה הא אותביני' ביבמות (דף צ') שנינן שב ואל תעשה שאני אמאי לא כתב רש"י כאן הקושי'. ו) רש"י כתב דבמקדש לא גזרו דאין שבות במקדש היינו דוקא שבות דתלה במקדש אבל שאר שבותין גזרו דהא גזרו על לולב בשאר כל הימים אלא גזירה משום דרבה שמא יעבירנו ברשות הרבים וקשה אמאי לא אמר דגזרינן שמא יוציא מרה"י לר"ה כמו דכתב הרמב"ם (בפ"ב מה' שופר) אעפ"י שתקיעת שופר הוא משום שבות ומן הדין היה שתוקעין יבא עשה של תורה וידחה שבות של דבריהם גזירה שמא יעבירנו ד' אמות בר"ה או יוציא מרשות לרשות והלח"מ הקשה דהא שבת הוה ל"ת ועשה ואין עשה דוחה ל"ת ועשה ועוד הקשה דאמאי לא אמר הרמב"ם והש"ס דלכך אין תוקעין משום גזירה שמא יתקן כלי שיר וקושי' זו הקשה המר"ם פאדאווא הובא במ"א (סי' תרפ"ח) ותירץ דגזירה שמא יתקן כלי שיר שייך גם ביו"ט דא"כ גם ביו"ט לא נתקע ולזה הטעם משום שמא יעבירנו דלא שייך ביו"ט והקשה הרב הגאון אורים ותומים: דא"כ לב"ש דסובר דיש עירוב והוצאה

ליו"ט קשה אמאי גזרו בשבת ולא גזרו ביו"ט ולא אישתמיט בשום מקום לומר דלב"ש תוקעין בשבת כמו ביו"ט ונראה דכוונת רש"י וכן הברטנורה שכתבו דרבנן הוא דגזור עלה גזירה שמא יטלנו ויעבירנו ד' אמות בר"ה במקדש לא גזר ואין איסור שבות דרבנן במקדש כי במקדש היו תוקעין כל שבת ושבת במבואר ברמב"ם (בפ"ה דסוכה) אין פותחין מעשרים ואחת תקיעות במקדש ואם שהתקיעות הללו היו בחצוצרות כמבואר ברמב"ם (פ"ז מה' כלי המקדש ה' ו') והא דמבואר בספ"ב בשבת שתקיעות להבטיל העם ממלאכה הי' בשופר ולא בחצוצרות צריך לומר דשם מיירי לא במקדש דאי במקדש איתא ברמב"ם דהיו בחצוצרות והטעם כיון שנכלל בתוך התקיעות התקיעות על התמיד והמוספין והן מפורש בתורה שהיו בחצוצרות גם כל השנויין במשנה הי' בחצוצרות והא דבמקדש הי' חצוצרות ושופר כי בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' הוא רק בתענית הן אמת דצריך עיון דכיון דכתיב בקרא בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' מדוע לא יהי' בכל זמן שיש חצוצרות שופר והא דתנן במשנה בתענית הוא לענין כפופין ומצופין כסף ועל הא דאמר ר' לוי מצוה של ר"ה מיוה"כ בכפופין ושל כל השנה בפשוטין פירש"י של כל השנה של תענית ונראה גם כן דסובר דבכל השנה אין תוקעין בשופר בטורי אבן כתב דהא דפירש"י של תענית כיון דתנא במתניתין בשל תענית אבל ה"ה התקיעות דבפ"ה מה' סוכה (דף נ"ז) הן בשופר וכן נראה מתוס' דסוכה (דף נ') ד"ה דרבנן סברו עיקר שירה בפה כתבו לפי שהי' שם רוב כלי שיר גזרו טפי מהנך דסגי בשופר ע"ש נראה ג"כ דסברו דתקיעות הי' בשופר אך ברמב"ם איתא להדיא וכל אלו התקיעות בחצוצרות הן ולא הוזכר שופרות: וצריך להבין דהרמב"ם (בפ"ג מה' כלי המקדש ה' ה') כתב בימי המועדות כולם ובראשי חדשים היו הכהנים תוקעין בחצוצרות בשעת הקרבן נראה דבתמיד לא היו תוקעין (ובפ"ז ה"ה) כתב דתוקעין תשעה לתמיד של שחר בכל יום וכן הוא בספרי וביום שמחתכם ובמועדיכם אלו שבתות ר' נתן אומר אלו תמידים ובמועדיכם אלו שלש רגלים ובראשי חדשיכם כמשמעו נראה דלר' נתן תוקעין בתמידים והקרבנות תמידין הן ימי השמחה ובמוספי שבת הן תוקעין ולת"ק ביום שמחתכם היינו שבתות והרמב"ם (בפ"ה) פסק כסתם מתניתין דבתמיד תוקעין ובמוסף תוקעין בשבת ג"כ וצ"ע אך גם אי אמרינן דלא היו תוקעין כל השנה ובמקדש בשופר רק בתענית מ"מ פירש רש"י והרב דמטעם אין שבות במקדש תוקעין בשופר כיון דעכ"פ תוקעין במקדש כעין שופר תר"ת בחצוצרות לא גזרו בר"ה על השופר כי השבות בזה יש בו שייכות למקדש כי במקדש תוקעין כל שבת:

ונראה מזה ראיה שכתב בט"ז (סי' תרפ"ח) דהא תירץ הר"ן דאמאי לא גזרו במילה בשבת שמא יעבירנו דבמילה אין הכל חייבין דזה דוחק דאל"כ גם במקדש יש לומר כיון דלא היה חיוב רק על הכהנים היו נבררין לתקוע עפ"י הממונה לא שייך הגזירה שמא יעבירנו ולא היה צריך לטעם משום שבות:

ועוד הא לאו מלאכה היא דתנא דבי שמואל והנה תוס' שבת (דף קי"ז) הקשו כיון דתנא דבי שמואל יליף מכל מלאכת עבודה לא תעשו דתקיעת שופר מותר מנ"ל דמותר בשבת דלמא דוקא כיו"ט דכתיב מלאכת עבודה אבל בשבת דכתיב כל מלאכה לא תעשה גם תקיעת שופר אסור ותירצו דילפינן שבת מיו"ט דאין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד:

והנה הר"ן בפ"ק דשבת הקשה אמאי איצטריך למעוטי תקיעת שופר ורדיית הפת דמותר מה"ת לאסור דהא מלאכת שבת ממשכן ילפינן דלא הוה במשכן תקיעת שופר ורדיית הפת נראה דהרמב"ן והרשב"א מתרצים קושית התוס' בשבת דהנה גבי חג המצות כתיב כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש כיון דכתיב כל מלאכה הוצרך להוציא בפירוש אוכל נפש דמותר אבל בשאר חגים דכתיב כל מלאכת עבודה לא הוצרך הכתוב להוציא בפירוש אוכל נפש כי אוכל נפש אין בכלל מלאכת עבודה רק מלאכת הנאה ובחג המצות כתיב פעם אחד לא תעשה מלאכה מפני שלא אמר כל לא הוצרך הכתוב ג"כ להתיר אוכל נפש וכתוב עוד בחג המצות כל מלאכת עבודה לא תעשו למעוטי מאי אי למעוטי אוכל נפש הרי התיר בפירוש אלא ודאי להוציא רדיית הפת ותקיעת שופר אלמא אע"פ שאמר בו הכתוב בפירוש כל מלאכה לא תעשה ולא התיר רק אוכל נפש אפ"ה תקיעת שופר ורדיית הפת מותר אלמא דאותן דברים אין בכלל כל מלאכה כיון שכן אף בשבת ויוה"כ דכתיב לא תעשה כל מלאכה מותר דאין בכלל כל מלאכה עכ"ל:

לפ"ז ר"ל דאינו סובר להא דתנא דבי שמואל סובר דלא ילפינן שבת מיו"ט ובשבת אסור מטעם דכתיב כל מלאכה אבל לא דסובר דחיוב כרת או סקילה על מלאכות אלו דהא לא היה במשכן רק דיליף מכל מלאכה מרובה דכל דאסור כמו דמרבינן חצי שיעור אבל אין חייבין עליהם אבל ביו"ט גם ר' לוי מודה דמותר מכל מלאכת עבודה ומתורץ דזה קושית טורי אבן מהא דתוקעין אם חל יו"ט בערב שבת ורבא מקשה דאי לא ילפת שבת מיו"ט ואסור משבת מריבויא דכל במקדש אמאי תוקעין ועוד דילפינן שבת מיו"ט ובשבת מותר ג"כ כמ"ש הרשב"א והתוס' אלא משרי שרי רק משום הגזירה דרבה וכיון דאמר

רבא משרי שרי ולא אמר חיובא מחייב נראה דהוא מתרץ הקרא דבחול מחויב לתקוע ובשבת אם רצה לתקוע מותר לתקוע אם רצה אומר כהפוסקים שהוא זכרון תרועה:
ובזה ניחא דהמקובלים אמרו סודות מדוע דבשבת אין תוקעין ולכאורה דהא מן התורה חייב אלא ודאי דבשבת גם רבא מודה דאינו חייב רק שאין איסור וכיון דגם לרבא אין חיוב מן התורה לתקוע בשבת לא הקשה רש"י דאיך ב"ד יכולין לעקור דבר מן התורה אבל בלילה דליכא קרא דבשבת א"צ ליטול מקשה רש"י בסוכה ומתרץ וביבמות ובמגילה דהקשה ש"ס משופר לא סברי כרבא דבשבת אינו חייב מן התורה רק דמשרי שרי ולפ"ז גם קושית התוס' לרבא לא קשה מטעם בלולב לא גזרו כשהיה בהמ"ק קיים בגבולין ובשופר גזרו דשופר כיון דמחויב מן התורה גזרו ובלולב דחייב מן התורה כשהיה בהמ"ק קיים לא גזרו:
ועכשיו נבוא לתרץ את המדרש דהנה לקמן (דף ל"ב) סידור הברכות אומר אבות ת"ר מנין שאמרו אבות ומנין שאמרו מלכיות וזכרונות ושופרות ר"א דכתיב שבתון זכרון תרועה מקרא קודש שבתון זה קדושת היום זכרון זכרונות ור"י מקרא קודש קדשהו בעשית מלאכה אמר לו ר"ע מפני מה לא נאמרו שבתון שבות שבו פתח הכתוב תחלה אלא שבתון קדשהו בעשיית מלאכה וקשה דאמאי צריך לאסור מלאכה דהא בפירוש נאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו ועוד קשה דהא ר' לוי מוקי האי קרא בשבת ואסור בעשיית מלאכה מטעם שבת וצריך לומר דלר' לוי הקרא אתי שבתון לשבות מהתרועה ולא ילפינן מקרא קודש שאסור לתקוע בשבת והנה ר' לוי מייתי הקרא שבתון זכרון תרועה דבמדרש איתא זכרון תרועה א"כ לר' לוי הקושי' דכאן כתיב שבתון זכרון תרועה דהיינו לשבות מתרועה וכאן צותה התורה על התרומה מתרץ כאן בשבת כאן ביו"ט דבשבת הוא רק זכרון ושבתון שבות מהתרועה דאסור לתקוע ומקשה רבא קושייתו אבל במדרש מקשים ר"י ור"ל דידחה את דברי תורה ידחה בגבולין וסברו דאסור בשבת לתקוע רק ידחה העשה של תקיעת שופר בגבולין כי הא דאסור לתקוע הן רק מריבוי דכל ואמר רב כהנא אמר כתיב זכרון וכתיב יום תרועה ולא הביא שבתון זכרון תרועה רק זכרון תרועה דבשבת סגי בהחזרה ולא שצותה התורה לשבות מהתרועה א"כ במקדש תקנו חכמים לתקוע ובמדינה סגי בזכרון ולא קשה דבמקדש אמאי תוקעין כולן דאינו אסור לתקוע:
והנה במדרש איתא ארשב"ג ידחה במקדש שהן יודעין בזמנו של חודש ואל ידחה בגבולין שאין יודעין בזמנו של חודש וארשב"י יום תרועה יהיה לכם ועשיתם איזה מקום שהקרבנות קריבין ונראה הכוונה דהוא סובר כמו שתירץ הש"ס סוכה (דף מ"ג) אלא

ראשון דאיתיה מן התורה בגבולין לא גזרו בהו רבנן הנך דליתנהו מן התורה בגבולין גזרו בהו רבנן אי הכי האידנא נמי אנן לא ידעינן בקביעא דירחא וכו' והנה המהר"ם פאדווא מקשה דאמאי לא גזרו בשבת משום שמא יתקן כלי שיר ותירץ דא"כ גם ביו"ט לא יתקע והקשה המ"א לפי מה דמשני הש"ס בגזרו בשביל דלא ידעינן בקביעא דירחא א"כ קשה דנימא הטעם דבשבת לא תקעינן משום שמא יתקן כלי שיר והא דביו"ט לא גזרו כי בממ"נ אי היום יו"ט בודאי לא גזרו ואם אינו יו"ט יתקן כלי שיר אבל בשבת יש לומר דאינו יו"ט ושייך למיגזר משום יתקן כלי שיר וזה מה שתירץ רשב"י במקדש יודעים בזמנו של חידוש ובודאי לא גזרו ובגבולין כיון דלא ידעינן גזרו בשבת וא"צ לטעמא דרבה משום שמא יעבירנה כי לא הובא במדרש אך עדיין קשה דהא מצינו במתניתין דשופר של ר"ה אין רוכבין ואין עולין באילן וגזרו ביו"ט אף כשיודעין זמנו של חידוש ואמאי לא גזרו במקדש ועל זה ארשב"י כיון דכתיב יום תרועה יהיה לכם ועשיתם אשה מקום שהקרבנות קריבין א"כ שייך התרועה לקרבנות ואין גוזרין שבות במקדש ולזה תוקעין במקדש ולא בגבולין:

ולתרץ קושית המ"א לשיטת הר"ן דלא היה לחכמים לתקן מטעם גזירה שמא יעבירנה אך מטעם דאנן מספקינן אי יו"ט הוא לפ"ז למה לו לש"ס לומר גזירה דרבה ולא אמרו מטעם שמא יתקן כלי שיר ומה אמרת דמשום האי טעמא גם ביו"ט נגזר ביו"ט שרי מטעם דהוה ס' ובממ"נ מותר אי יו"ט הוא לא גזרו חכמים ואי חול הוא לא שייך למגזר משא"כ בשבת ע"ש ונראה דסברת הר"ן דאי הוה ידעינן דיו"ט הוא לא גזרו רק כיון דספיקא הוא גזרו וקשה דהא מצינו דתקיעת שופר אינו דותה השבותין דאין רוכבין ואין עולין באילן ביו"ט גרידא דשייך קושית המ"א דהא ממ"נ נדחה אלא ודאי דהר"ן לא אמר רק נגד הגזירה שמא יעבירנה דהנה כשתיקנו חכמים שלא לרכוב ולהשתמש במחובר העמידו דבריהם גם לענין מצוה אסור לרכוב או להשתמש במחובר והנה כשגזרו שלא לשיר בכלי ושלא לתקוע מטעם שמא יתקן גם לענין מצוה היה אסור אבל הגזירה שמא יעבירנה אינו בדבר רשות רק בדבר מצוה ולגזור רק במקום מצוה כתב הר"ן דלא גזרו רק כיון דאנן מספקינן אי היום יו"ט אבל במקום שגזרו חכמים על דבר רשות דהיינו אלא לרכוב ביו"ט ובשלא להשתמש במחובר שלא לשיר בכלי שיר גם אם נזדמן דבר מצוה לעלות על אילן או לרכוב ליקח שופר העמידו דבריהם גם בודאי יו"ט ולא דחי ולפ"ז יפה תירץ מהר"ם דאי אמרינן דכשחל ר"ה בשבת אין תוקעין משום דילמא יתקן כלי שיר והוא בכלל הגזירה שלא לשיר על כלי בשבת גם ביו"ט לגזור ולא שייך לומר דביו"ט גרידא מותר ממ"נ דז"א דגם אם ידעינן בקביעא דהיינו יו"ט לא נתבטל גזירת חכמים

בשביל לקיים המצוה כי העמידו דבריהם אם ג"כ ביו"ט גרידא לא יתקע דהא שייך ג"כ האי טעמא שמא יתקן כלי שיר ולזה אמרו מטעם גזירה דרבה שייך בשבת ולא ביו"ט ולזה מתורץ לב"ש דסובר דיש עירוב והוצאה ביו"ט גם ביו"ט לא נתקע דהטעם שמא יעבירנה הוא רק בדבר מצוה ובדבר מצוה לא גזרינן רק כיון דאנן לא ידעינן בקביעא דירחא ומספקינן א"כ בשבת שפיר דגזרו אבל ביו"ט ממ"נ מותר כי אם הוא יו"ט לא גזרינן בדבר מצוה גרידא ואם הוא חול לא שייך למיגזר והבן כי הדברים נכונים. והצעתי הדבר הזה לפני חותני הרב הגאון האמיתי רשכב"ה מו"ה יעקב אב"ד דק"ק ליסא זצ"ל והוטב בעיניו מאד מאד:

ועכשיו נבוא לתרץ מדוע נקט הש"ס שמא יעבירנה ולא נקט שמא יוציא מרשות לרשות כמו שהקשו תוס' שם במקומו דהנה בשבת (דף ו') המוציא מתנות לפלטיא דרך סטיו חייב בן עזאי פוטר בשלמא בן עזאי קסבר מהלך כעומד דמי אלא רבנן נהי דקסבר מהלך לאו כעומד דמי היכי אשכחנא כהאי גוונא דחייב אלא מידי דהוה אמוציא מרה"י לרה"ר דרך צידי ר"ה בתוס' א"ת מה פשיט לן יותר דרך צידי רה"ר מסטיו וי"ל דדרך הבית שיש לפניו צדדין וכן היה מסתמא במשכן והנה לבן עזאי דסובר מהלך כעומד דמי הקשה בתוס' בשם ירושלמי לבן עזאי דקסבר מהלך כעומד דמי מעביר ד' אמות ברה"ר דחייב היכי משכחת לן ותירץ ריב"א דד' אמות ברה"ר הלכתא גמירא לן לבן עזאי דלא אמרינן מהלך כעומד דמי ומספקא לי אפילו בעומד לפוש תוך ד' אמות לבן עזאי אם אינו חייב כיון דהלכתא דלא אמרינן מהלך כעומד לענין ד' אמות ע"ש א"כ לבן עזאי לא שייך למיגזר דילמא יוציא מרה"י לרה"ר כיון דדרך הבית שיש לפניו צדדין ומהלך כעומד דמי אינו חייב אם מוציא דרך צידי רה"ר וכיון דדרך הבית שיהיה לפני צידי רה"ר לא היו גזרו חכמים שלא לתקוע ולזה נקט שמא יעבירנה דגם לבן עזאי לא אמרינן מהלך כעומד דמי דהילכתא גמירא לן אבל הרמב"ם דפסק דלא כבן עזאי נקט שמא יעבירנה ושמא יוציא מרשות לרשות והנה הירושלמי תירץ דלבן עזאי אינו חייב אם מעביר ד' אמות ברה"ר רק בדילוג ד' אמות וקשה דא"כ אמאי גזרו שלא לתקוע דהא לא שייך לומר שמא יעבירנו וי"ל דלשיטת הירושלמי סבר בן עזאי דצידי רה"ר הוה כרה"ר והגזירה שמא יוציא מרשות לרשות ולא מטעם שמא יעבירנה:

שופר של ר"ה אין מעבירין עליו את התחום מ"ט שופר עשה ויו"ט עשה ול"ת ואין עשה דוחה ל"ת ועשה וכתב הר"ן דקושטא הוא דיו"ט הוא עשה ול"ת אבל אי הוה יו"ט ל"ת גרידא ג"כ לא היה דוחה דלא הוה בעידנא ור"ת הובא במ"א (סי' תמ"ו) סובר דעשה דרבים דוחה ל"ת גרידא גם שלא בעידנא ועיין תוס' פסחים (דף נ"ט) לענין עשה

דהשלמה והא דלא דחי שופר הוא מטעם דיו"ט הוה ל"ת ועשה ולא מטעם דלא הוה האידנא דשופר הוה עשה דרבים:

והנה לפי מה שמפלפל המשנה למלך (בפ"א מהל' שופר) דהא דאין עשה דוחה ל"ת ועשה הטעם דאין העשה דוחה העשה דמאי אולמא האי עשה מהאי עשה ואם עבר אינו לוקה מלקות דהל"ת נדחה מפני עשה רק שלא היה רשאי לעשות דאין עשה דוחה עשה אבל אם עבר אינו לוקה א"כ קשה אמאי לא ידחה עשה דשופר ביו"ט דהא העשה דרבים דוחה העשה דיחיד כמבואר בברכות (דף מ"ז) ר"א שיחרר עבדו להשלימו לעשרה והוכיח לשיטת ר"ת דהא דאין עשה דותה ל"ת ועשה אין הטעם דמאי אולמא האי עשה מהאי עשה רק דל"ת חמירא כיון דיש עשה בהדה ולשיטת הריב"א הובא במשנה למלך דהטעם דאין עשה דוחה עשה צריך לומר דשופר אף דהוה עשה דרבים אינו דוחה כיון דהוה ל"ת ועשה ואינו בעידנא אבל אי היה בעידנא עשה דרבים דוחה אם התקיעה בעצמו מהראוי לדחות יו"ט אף דיו"ט הוה עשה ול"ת כיון דשופר הוה עשה דרבים ולזה כתב הרמב"ם מן הדין היה שתוקעין דיבא עשה אך יש לעיין אי יו"ט לא הוה ג"כ עשה דרבים:

אחר העיון נראה דלא היה שופרות לשיטת הרמב"ם במקדש רק בר"ה ובתענית ולא בשאר יו"ט או בכל יום דלא הוה בשום מקום והטעם נראה כיון דכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' הוא דוקא במקום שנאמר תרועה שהוא בר"ה ובתענית נאמר והרעותם אבל בקרבן תמיד וביו"ט כתיב ותקעתם בחצוצרות א"צ שופר מהא דאיתא בש"ס מי דמי התם חצוצרות והכא שופר לא מוכח דא"צ שופרות במקדש בקרבנות רק בתקיעת השופר א"צ להיות כהנים: הרמב"ם בפ"ז מהל' כלי המקדש כתב על הא דאיתא במשנה ספ"ה דסוכות דאין פוחתין מכ"א תקיעות בכל יום במקדש דהתקיעות היו בחצוצרות לבד (ובפ"א מהל' תענית) כתב דעל מה שמתריעין בתענית היה בחצוצרות: וקול שופר כדכתיב בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' ונראה דסובר דעל הקרבנות לא היה שופר רק חצוצרות כי סובר דאם נכתב בקרא והריעותם זה היה במקדש בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני ה' ובקרבנות כתיב ותקעתם בחצוצרות לא היה שופר ומשאר פוסקים נראה דגם התקיעות במקדש על הקרבנות היה בחצוצרות וקול שופר וכ"כ תוס' בסוכה (דף נ') וכן בטורי אבן בר"ה (דף כ"ז) דהתקיעות דבמשנה סוף סוכה היה ג"כ בשופר כפוף ע"ש והנה התוס' הנ"ל היה בהעלם עין ממהר"ם פאדווא הובא במ"א בהלכות שופר (סי' תרפ"ח) כי תוס' כתבו דבשופר לא חיישינן שמא יתקן כלי שיר ע"ש והבן:

סימן תקפט

סעיף ו המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו תקיעות של מצוה ודוקא כשהוא תוקע מאליו להוציאו אבל אם אמר לו המודר התקע והוציאני אסור: והנה עיין בט"ז (סי' תקפ"ו ס"ק ד') משום דמצות לאו להנות ניתנו והנה איתא בר"ה (דף כ"ח ע"א) אר"י שופר של עולה לא יתקע ואם תקע יצא של שלמים לא יתקע ואם תקע לא יצא והקושיות בסוגיא הזו קשה כמה וכמה קושיות א) על רש"י שפירש דתלשו מחיים אמאי לא פירש רש"י דתלשו לאחר שחיטה קודם זריקה. ב) דאי איירי בתלוש מחיים הקרן א"כ מעל בתלישה כמו דאיתא במעילה. ג) דתלש צמר מחטאת מעל כיון דמעל נפק לחולין ואמאי מקשה רבא אימת מעל לכי תקע כי תקע באיסורא קא תקע וקושית התוס' דאמאי בשופר של ע"ז סובר ר"י דיצא דהא הוא סבר דמצות ליהנות ניתנו ד) קושית התוס' אמאי מחלק בין עולה ושלמים הא יכול לאשמעינן בעולה גופא בין שוגג למזיד. ה) דשיטת בעה"מ דבתקיעות תענית אמרינן דלא יצא וע"כ דמצות ליהנות ניתנו במצות דרבנן דהא בר"ה יש ג"כ תקיעות דרבנן ואמאי יצא. ונראה דהנה מו"ח הגאון זצ"ל בספרו הנחמד נחלת יעקב הקשה בהא דאין מועל אחר מועל ויש שלשה שיטות אחד שיטת הרמב"ם דדוקא אם הוציא מרשות לרשות אין מועל אחר מועל אבל בנהנה יש מועל אחר מועל ושיטת הריטב"א דלאו דוקא בהוציא מרשות לרשות רק בנתכוין לגזול דהיינו דלא ידע שהוא של הקדש אבל ידע שאינו שלו ונתכוין לגזול ג"כ אין מעילה אתר מעילה אבל בנהנה יש מעילה אחר מעילה ושיטת התוס' הגם אם לא היה נתכוון לגזול רק היה מתכוין להיות שואל שלא מדעת כיון דשואל שלא מדעת הוה גזלן יצא כולה לחולין ואין מועל אחר מועל אבל בנהנה יש מועל אתר מועל א"כ כשאמר ר"י כיון דמעל נפקא לחולין ע"כ אי דהוציא מרשות לרשות לשיטת הרמב"ם אינו בנתכוין לגזול לשיטת הריטב"א או כשהיה שואל שלא מדעת לשיטת התוס' בשעת משיכה או הגבהה ומאי מקשה רבא אימת מעל דהא בשעת משיכה או הגבהה מעל קודם דתקע ונראה דלשיטת התוס' מיירי הסוגיא בנתכוין להיות שואל שלא מדעת [הנה לשיטת המ"א דמותר ליטול שופר של חבירו שלא מדעת הסוגיא מיירי דלקח הקרן ועשאו שופר כי הקרן מיקרי שופר וכן נראה פשטא דסוגיא דאל"כ שופר של עולה היכי משכחת במקדש ולומר דמיירי בשופר של כלי שיר כמ"ש תוס' בע"ז (דף מ"ו) דשופר הוה כלי שיר כלי שיר יש מועל אחר מועל] ובשואל שלא מדעת כתבו תוס' בד"ה כשנטלה (בדף מ"א ע"א) בסוגיא דשליחות יד צריכה חסרון וכן הביא המחבר (בסי' רצ"ב) לא נתחייב עד שעת תשמיש באונסין ולא משעת משיכה א"כ מקשה רבא שפיר אימת מעל לכי תקע כי תקע באיסורא קא

תקע דהא לא נתחייב משעת שיכה רק משעת תשמיש ובזה ניחא גירסת הש"ס דבשופר של ע"ז סובר ר"י דיצא דהקשו האחרונים אמאי בשל שלמים אינו יוצא הא מיירי בשוגג וטועה בדבר מצוה פטור במעילה ג"כ כמבואר בסוכה (דף מ"א) ובזה ניחא דנהי דהוה שוגג על הקדש ועל איסור מעילה עכ"פ צריך להיות מזיד על השאלה שלא מדעת דהיינו דידע שאינו שלו ונתכוין להיות שואל שלא מדעת ומיקרי גזלן דאל"כ לא היה יוצא לחולין א"כ ליכא למימר דהוה טועה בדבר מצוה דהא ידע שאסור לו ליקח השופר שלא מדעת שיהיה גזלן א"כ נהי דלענין איסור מעילה הוה טועה מ"מ נגד הגזילה הוה מזיד ולא שייך לומר טועה בדבר מצוה אבל בע"ז א"צ לאוקמי דהוה שואל שלא מדעת ויצא כשתקע בשוגג הא הוה טעה בדבר מצוה על הנאת מצוה:

והנה מה שפירש רש"י דתלשו מחיים נראה בבכורות (דף כ"ו) איתא בעי ר' ינאי התולש צמר מעולה תמימה פירש רש"י מחיים לרבנן מהו לאחר שחיטה בעלת מום לא תבעי לך דודאי לרבנן אסור דאי שרית ליה אתי לאשהווייה דאתי לידי תקלה בגיזה ועבודה כתבו תוס' שיש פירוש מרש"י שכתב בהם שהוממה ואח"כ נפדית שחטה משמע שהעמידה כן כדי שתהא בעין אלא שהתלישה היתה בתמות ותימא הא בעי העמדה והערכה הצמר ואין מועיל לצמר העמדת הבהמה כדמוכח בפ' ראשית הגז (דף קל"ח) ותירצו דקדשי מזבח שיש עליהם קדושת הגוף בטל הצמר אצל הבהמה אפילו אותו שנתלש דבר העמדה והערכה חשיב ולא דמי לקדשי בדק הבית א"כ חשיב האי צמר כבעל מום מעיקרא וכן שופר של עולה לא יתקע ואם תקע יצא משום כיון דמעל נפק לחולין משמע דשייך ביה פדיון והנה דבריהם צ"ע כי תירוץ הראשון מה שתירצו על הצמר לא שייך בקרן מתרי טעמי חדא דהא ר"י לא מיירי שהעולה נעשית בעל מום והבהמה בעלת פדיון ועוד דכל סברת תוס' לחלק בין קדשי ב"ה לקדשי מזבח נראה דקדשי ב"ה יש להצמר אותו קדושה שיש להבהמה דהיינו מה ששוה הוא הקדש אבל בקדשי מזבח עיקר ההקדש הבהמה להקרבה והצמר אינה בר הקרבה ולא נתפשט הקדושה על הצמר רק מחמת קדושת הבהמה בטל הצמר לבהמה ויוצאת בפדיון הבהמה וזה ג"כ כוונתם בתירוץ השני דצמר הוה כבעל מום מעיקרא כיון דצמר אינו עומד להקרבה והנה זה ניחא בצמר אבל קרן מבואר בזבחים (דף פ"ו) במשנה דכל זמן שהן מחוברין נקטרין א"כ יש על הקרן קדושת הגוף וקדושת מזבח לא הוה כבעל מום מעיקרא רק כאשר נתלש אינו נקטר א"כ גם תרוצם הראשון לא שייך דבשלמא הצמר כיון דאין להצמר קדושת מזבח וגם לא קדושת בדק הבית בטל הצמר לבהמה אבל הקרן עומד להקרבה והיה קדושת המזבח וכמו בקדושת ב"ה אין הצמר יוצאה לחולין בלא העמדה והערכה גם

קדושת המזבח של הקרן אינה יוצאת לחולין בפדיון הבהמה א"כ קשה כיון דלא מהני פדיון להקרן אינה יוצאת לחולין במעילה כי רק דבר שיש לו פדיון מועל אתר מועל כמבואר במעילה (דף י"ט) ואמאי אר"י כיון דמעל נפק לחולין ולזה היה נראה דצמר כיון שהיה מחובר לבהמה גם אחר הגזיזה אינה יוצאת בפדיון דצריך העמדה והערכה כיון דהצמר צריך הערכה כמה ששוה הצמר כיון שהוא קדושת בדק הבית צריך שומא כמה ששוה להקדש אבל קרן עיקר הקדושה להקרבה עומד וא"צ להיות השומא כמה ששוה הקרן בעצמות רק כמה שהיה שוה להקרבה וגם אם הקרן בעצמותו שוה יותר א"צ להיות השומא רק כמה ששוה הבהמה עם הקרן להקרבה וכמה ששוה בלא הקרן להקרבה בעומדת הבהמה והערכה יש שומא להקרן כמה ששוה בלא הקרן נגד הבהמה שיש לה קרן ומוכרח רש"י לפרש בתלשו מחיים ויש הערכה והעמדה כמה ששוה פחות לאחר תלישת הקרן מקודם התלישה וכיון דשייך פדיון יוצא לחולין במעילה:

והנה לתירוצם שתירצו בבכורות דסוגיא מיירי שהקדיש הבהמה לדמי עולה וע"כ דהבהמה לא היה ראוי להקרבה דאם לא כן אינו יוצא בפדיון אם מקדיש כל הבהמה לדמי כמבואר ברמב"ם (פ"ה מהל' ערכין):

(והנה נראה דלא קשה דמיירי דהבהמה היה ראוי להקרבה ואפ"ה אמר שפיר כיון דמעל נפקא לחולין אף דאין יוצא עידי מזבח לעולם דהתוס' לשיטתו בזבחים (דף נ"ט) ד"ה עד שלא נבנה המזבח כו' ול"ל דיש איסור מטיל מום אף בבהמה תמימה לקדשי בדק הבית כדאמר המתפיס תמימים לבדק הבית אין יוצאין מידי המזבח לעולם דהיינו מדרבנן משום קנס כדמוכח בפרק המנחות והנסכים דקאמר משום דלא שכיחי תמימים תקנו שיהיה למזבח עיש"ה: וכיון דלא היה רק מדרבנן אבל מדאורייתא שייך ביה פדיון ולהכי כיון דמעל נפקא לחולין וא"ש):

ואנן פסקינן דאם מקדיש בהמה בין קדושת בדק הבית ובין קדושת המזבח צריך העמדה והערכה ולא מהני פדיון הבהמה והקרן כמו בצמר דהא דבעל מום מעיקרא א"צ העמדה והערכה פירש רש"י בתמורה (דף ל"ב) דדוקא בקדשי מזבח ולא בקדשי ב"ה וכן כתב הכ"מ פ"ה מהל' ערכין (ה' י"ב) וצ"ע ואיך יוצא במעילה לחולין:

והנה באותו ענין יש לי תמיה על תוי"ט (פ"ה מה' מעילה ה' ג') שהניח בצ"ע דהרמב"ם פסק בפ"ה מה' ערכין דקדשי ב"ה וקדשי מזבח צריך העמדה והערכה ובפ"ו מהלכות מעילה ה"ו כתב בהמת קדשי הקדשים שנפל בהן מום הואיל והוא עומדת לפדיון הרי הוא כקדשי בדק הבית שהוא קדושת דמים והראשון לבד מעל ותמוהין דבריו דברמב"ם

לא נזכר ששחט הבהמה והרמב"ם מיירי דהבהמה בחייה ובמעילה שם הפלוגתא בשחט וצע"ג:

ודע דהא דאיתא בבכורות דתלש צמר מעולה תמימה דאסור ליהנות כתב המשנה למלך (בפ"א מהל' מעילה הל' י') דאינו אסור מן התורה רק מדרבנן ועיין בתוי"ט (פ"ה מהל' מעילה משנה א') כשהיא מתה כיון כשנהנה מעל ומעילה זו מדבריהם ובמשנה איתא סתם מעל ובמשנה הטעם דקדשים שמתו יוצאין מידי מעילה מדאורייתא ע"ש ובצמר כיון דאינו עומד להקרבה אין מועלין בה מן התורה כשפירש"י כמ"ש תוס' בבכורות וכשהוא מחובר מפורש במשנה דמועלין דבטל הצמר לבהמה ובזה ל"ק מה שהקשו דאם תלש הקרן מחיים מעל בתלישה כמו דתלש צמר דהנה התלישה לא הוה רק פגם שפגם ההקדש ואין מעילה רק בפגם ונהנה הא דמעל בתלש הצמר הטעם כיון דאם תלש אפי' ביד ובמזיד מדאורייתא מותר ליהנות רק מדרבנן אסור א"כ מעל שהוציא מרשות הקדש לחולין מטעם הוצאה מועל אבל בקרן כיון שעמד להקרבה לא יצא לחולין דתלישה כמו בהמה שנעשה בעל מום ואינו מועיל בתלישה אם אינו נהנה והוא נכון תלי"ת:

ושוב ראיתי דברי ר"ת תמוהין דהא הרמב"ם (בפ"ו מהל' מעילה ה' י"ב) כתב דבתלישת הצמר אין מעילה רק כשנהנה בפרוטה א"כ מה קשיא ליה אך לשיטת הרמב"ם דהא דאין מועל אחר מועל הוא דוקא במוציא מרשות לרשות או לשיטת הריטב"א דצריך להתכוין לגזול קשה קושית נחלת יעקב דא"כ מעל בשעת משיכה או הגבהה או בשעה שהוציא מרשותו להקדש ומאי מקשה רבא אימת מעל לכי תקע ונראה לשיטתם דהנה בקדושין (דף ה' ע"א) פליגי ר"מ ור"י ר"מ סובר הקדש במזיד מתחלל בשוגג לא מתחלל ור"י סובר דהקדש בשוגג מתחלל במזיד אינו מתחלל והקשה בש"ס אליבא דר"מ דבשוגג אינו מתחלל בקרבן אמאי חייב לא אמרו בשוגג מתחלל אלא לענין אכילה בלבד פירש"י דא"צ להביא קרבן אלא אם אכל ככר של הקדש דמכלה את ההקדש וה"ה להדלקת נר וכל הנאות אבל בהוצאה מרשות הקדש אין בהם מעילה ולא נפיק מרשות הקדש וכתב הריטב"א דיש מי שסברו דדבריהם כפשוטן דבענין אחר אינו מתחלל בשוגג כלל ל"ש בגופו ול"ש במקח וממכר דדוקא בהנאה דאיכא כילוי קרנא ומקשה כמה קושיות ומסיק דהא דלר"מ אין מעילה בשוגג הוא רק כשהוציא המעות דרך מקח וממכר וכיון שאינו נהנה בגופו כלל אבל בנהנה בגופו ממש אית בהו מעילה ויוצא לחולין רק בנתכוין לגזול מעל כנגד כולן ויוצא לחולין לגמרי אבל אם לא נתכוין לגזול ואינו מכלה קרנא אלא שנתכוין להנות בהם לשעתו בלבד לא מעל אלא כנגד טובת הנאה והטובת הנאה הוא יוצא לחולין ופלוגתא דר"מ ור"י כשהוציא מעות דרך מקח וממכר ולא נהנה הנאת

הגוף לר"י יוצאת לחולין ומועל ולר"מ אינה יוצאת לחולין ולא מעל עכ"פ מדר"מ נשמע לר"י דאינו חייב קרבן מעילה רק במקום שיוצאת לחולין והנה הא דאינו יוצא בשלמים דהוה מצוה הבאה בעבירה וסובר ר"י במקום דחייב קרבן מעילה ונתכפר לו בקרבן לא מבעיא למאן דסובר דמצוה הבאה בעבירה מדרבנן לא גזרו ואפילו למאן דסובר דמצוה הבאה בעבירה מדאורייתא כיון דהיה שוגג והתורה חייבו קרבן ונתכפר לו לא הוה עבירה ויוצא משא"כ בשלמים כיון דאין לו במה להתכפר לא יצא ולשיטתם לא גרסינן כיון דמעל בה נפיק לחולין כסברת תוס' בכורות (דף כ"ו) ד"ה התולש צמר רק גרסינן נפקא לחולין דהיינו הטובת הנאה וחייב קרבן מעילה ונתכפר לו העבירה ויוצא:

(הנה בהסברא הזאת יש ליישב דברי ר"י דאמר עולה בת מעילה כו' מתקיף לה רבא אימת מעל לבתר דתקע וכו' ותמיה מאוד מה היה הו"א של ר"י שהרי זה סברא פשוטה דלא מעל רק אחר התקיעה אבל בעת שתקע באיסורא תקע וכבר תמהו בזה ולדברי אא"ז ניחא דכך היה סברת ר"י כיון דמעל ונתכפר לו בהקרבן הנ"ל כאילו לא עשה העבירה ולהכי יוצא ידי המצוה ורבא הקשה לו כיון דבשעת התקיעה היה עביד איסורא להכי לא יצא ולי נראה לתרץ סברת רב יהודה דהנה התוס' כתבו דר"י ל"ל מהב"ע דבגיטין (דף נ"ה) קאמר ד"ת ובין לא נודעה מכפרת עש"ה דקאמר הכא בשלמים לא יצא משום דתקע באיסורא עכצ"ל כסברת הראשונים והאחרונים זלה"ה משום דהכא כל העבירה הוא הנאת המצוה ואם נימא דלא יצא לא יהיה עבר על האיסור להכי אמרינן דלא יצא: ולפ"ז נראה דסברא זו לא שייך רק בשלמים ולא בעולה דהנה כל מעילה הוא בשוגג דקיי"ל כר' יהודא דהקדש בשוגג מתחלל דר"מ סובר דהקדש אינו מתחלל בשוגג דאלו ידע לא הוי מפיק גבי המוציא מעות הקדש לחולין ורק במלתא דאכילה עם הנאה מתחלל בשוגג אבל ר"י סובר דגזה"כ דהקדש בשוגג מתחלל כמבואר בקדושין (דף נ"ג) ובתוס' שם עיש"ה:

וא"כ שפיר בעולה דבת מעילה היא ואפילו אי נימא דלא יצא אפ"ה יהי' עביד איסור וכיון דכוונתו היתה ליהנות דהא ר"י סובר מצות ליהנות ניתנו וא"כ כיון שלא יתקן האיסור אמרינן דיצא ורב יהודא לשיטתו שאינו סובר מהב"ע היכא שלא יתקן האיסור ומובן היטב הא דקאמר עולה בת מעילה וכיון דמעל נפקא לחולין היינו אפילו אי נימא דלא יצא אפ"ה מעל ונפק חולין א"כ איסורא דעבד עבד שוב שפיר יוצא אבל שלמים דלאו בני מעילה נינהו ורק האיסור הוא ליהנות מהקדש ובזה אם נימא דלא יצא ולא נהנה יתוקן האיסור ולהכי לא יצא כדי שלא יהא עביד עבירה וכנ"ל: אבל רבא סובר מהב"ע דסובר שם בגיטין וכן בעולא בב"ק (דף ד') הוכיח רבא מקרבנו ולא הגזול ולפי

פי' התוס' שם הוא משום מצוה הב"ע א"כ אפילו היכא דלא יתקן האיסור נמי אמרינן דלא יצא משום מהב"ע ופריך רבא שפיר אימת מעל לבתר דתקע א"כ בשעת התקיעה באיסורא תקע ולא יצא משום מהב"ע וא"ש בעזה"י):

אבל בשלמים איסורא דרכיב עלה ואין לו הפרה אינו יוצא א"כ לשיטתם המעילה בכאן בשביל הנאה ולא מטעם דיוצאת מרשות הקדש:

ולפ"ז קשה קושיית המפרשים דסוגיות סתרי א"ע בפסחים:

אמרינן אין מעילה בקול ובכאן אמרינן דיש מעילה דלשיטת התוס' אין המעילה בכאן בשביל הנאה רק כשישמש בשופר נעשה שואל שלא מדעת ומועל מטעם הוצאה מרשות לרשות אבל לשיטת הרמב"ם והריטב"א ע"כ דהמעילה היא בשביל הנאה א"כ סותרים הסוגיות ותירץ הכפות תמרים דאם תקע בעצמו יש מעילה בקול כי נהנה אדם בתקיעתו וסוגיא דפסחים ששומע הקול אין מעילה בהנאה כזו כי אינו הנאה גמורה והפר"ח הקשה דאי אמרינן כשאדם תוקע בעצמו הוה הנאת הגוף אמאי אמר רבא דיוצא דמצות לאו ליהנות ניתנו דהא במקום דאיכא הנאת הגוף לא אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו כמו בנודר מן המעיין דאינו טובל בימות החמה ולזה תירץ הוא דקיל בעצמותו אינו הנאה רק עיקר הנאה לר"י מטעם שמקיים המצוה ולרבא דמצות לאו ליהנות ניתנו אין במצוה הנאה ובקול עצמותו ג"כ אין מעילה:

ובזה יש לתרץ קושיית התוס' דאמאי מחלק ר"י בין עולה ושלמים ואינו מחלק בעולה גופי' בין שוגג למזיד די"ל דאי הי' ר"י אשמעינן דבשוגג יצא ובמזיד לא יצא הו"א דמצוה בעצמותו אינה הנאה כלל והא דאינו יוצא במזיד כי יש לו הנאה במאי שתוקע ונהנה בגופו והוה כמו הנודר הנאה מן המעיין בימות החמה אך לכאורה אי אפשר לומר כן דלכך אינו יוצא במזיד כיון דהקול הוא הנאה בעצמותו דהא הר"ן בפ' גיד הנשה בסוגיא דריחא כתב דבהנאה דבר שאינו מתכוין מותר אפילו בפסק רש"י ומביא ראי' מהא דמכרו כסותן מוכרן כדרכן ובלבד שלא יתכוונו בחמה מפני החמה ובימות הגשמים מפני הגשמים א"כ גם במזיד שידע שהוא של עולה נתכוין לתקוע של מצוה ולא ליהנות מהקול ולא גרע ממוכר כסותן דלאו ברשיעי עסקינן שיתכוין ליהנות מהקול וע"כ הא דאינו יוצא במזיד דכיון דמכוין למצוה והמצוה בעצמותו הוה הנאה אך בטורי אבן הקשה על הר"ן דאי אמרינן דבהנאה אינו מתכוין מותר גם בפסיק רישי' אמאי הנודר מן המעיין אינו טובל בימות החמה דהא אינו מתכוין להנאת רחיצה:

ונראה לתרץ דהא בעריות ואכילה פסיק רישא אסור כתב הר"ן כיון דמתעסק בחלבים ועריות חייב ובמעילה מבואר בפסחים (דף ל"ב) דמתעסק חייב א"כ גם אינו מתכוין

אסור ושפיר דאינו טובל בימות החמה דהא בנדרים וקונמות יש מעילה כמבואר בהרמב"ם (פ"ד מה' מעילה) א"כ אם הי' ר"י אשמעינן דבמזיד אינו יוצא לא הוה ידעינן דהמצוה בעצמותו הוה הנאה דלכך לא יצא כיון שנהנה מהקול ולא מהני מה שאינו מתכוין דהא במעילה מתעסק חייב ואשמעינן בשלמים דאין בהן איסור מעילה ומתעסק פטור כמו בשאר איסורי הנאה ואינו יוצא וע"כ כסברת הפר"ח דהמצוה בעצמותו הוא הנאה:

ובזה יש ליישב שיטת בעה"מ שמחלק בין תקיעות התענית לתקיעות ר"ה דבעה"מ סובר כשיטת הכפות תמרים או כסברת לחם משנה דהסוגיות חולקין והקול בעצמותו הוה הנאה רק דהא אינו מתכוין על הנאה רק לקיום המצוה והנה הא דאמרינן דאינו מתכוין מותר יש להסתפק אי צריך דוקא לכוין שלא ירצה להנות או בסתם אמרינן ג"כ כיון דאינו מתכוין להנות הוה דבר שאינו מתכוין ונראה מצד הסברא דאם מתכוין לדבר אחר כמו מוכרי כסותן כשאינו מתכוין להנאה מותר כמו דאיתא ובלבד שלא יתכוין בחמה מפני החמה ובסתם הוה אינו מתכוין להנאת חימום רק למכור אבל אם אינו מתכוין לדבר אחר בפירוש צריך לכוין דוקא שאינו רוצה בהנאה ולזה בר"ה מצוה על כל יחיד לשמוע התקיעות וצריך לכוין לצאת א"כ על הנאת הקול הוה בסתם דבר שאינו מתכוין אם לא שיתכוין בפירש להנאה וברשיעי לא מיירו ויוצא אבל תקיעת התענית אינו על היחיד רק על הצבור ואין היחיד צריך לכוין לצאת ואם שמיעת הקול הוה הנאה בעצמותו צריך לכוין בפירוש שלא ליהנות כי בסתם הוה כמתכוין כיון שאינו מתכוין לדבר אחר לא יצא: ובעיקר קושית טורי אבן על הר"ן נראה כיון דהרמב"ם משמיט האי דינא במודר הנאה ממעיין דהאי ברייתא אתיא כר"י דדבר שאינו מתכוין אסור והר"ן כתב אליבא דר"ש דדבר שאינו מתכוין מותר רק בפסיק רישא אסור ובהנאה גם בפסיק רישיה מותר:

דברי נכד הרב המחבר הטאוה"נ החריף המפורסם מו"ה יחיאל מיכל הכהן נ"י בענין זה: הנה גרסינן בש"ס ר"ה (דף כ"ח) מתקיף לה רבא אימת מעל לבתר דתקע כי תקע באיסורא תקע והקשה בס' טורי אבן לשיטת התוס' דמהב"ע אינו מן התורה אלא מדרבנן והנה במצוה דרבנן סובר שמואל דלא אמרינן בו מהב"ע והנה איכא למ"ד א' מהתורה וב' מהד"ס וכי תקע כמנין של תורה יצא מה"ת וכיון שיצא מה"ת אף ע"פ שלא יצא מדרבנן ודאי מועל דהא נהנה לצאת ידי חובת של תורה וכי תקע אידך ב' של ג' ג' דהתירא תקע כיון דמעל כבר בשלש ראשונות שתקע והשתא תעלה לו תקיעות של ב' פעמים של ג' ג' לתקיעות של תורה שאין בהן משום מהב"ע דכבר נפיק לחולין בתקיעות

של ג' ראשונות וע"י יוצא י"ח תקיעות של תורה אפי' מדרבנן הואיל ותקע להו בהתירא ואי משום דראשונה היה במהב"ע הא תעלה לו תקיעות של ד"ס דלא איכפת לן בהן משום מהב"ע כו' ואע"ג דהשתא קדים להו תקיעות של ד"ס לתקיעות של תורה ל"ל בה ולא עוד אלא דהקדמה זו אינו אלא מדרבנן דגזרו בשל תורה משום מהב"ע אבל מה"ת דל"ח מהב"ע יצא בראשונה נמצא יוצא י"ח תקיעות של תורה מה"ת קודם לשל ד"ס ואין כאן הקדמה של ד"ס על של תורה דהו"ל כולה מילתא דרבנן ואיך אתקיף רבא לר"י אימת מעל לבתר דתקע כו' עיש"ה והנראה לתרץ דהקשה בס' טעם המלך דאמאי מעל דהא הו"ל טעה בדבר מצוה ועשה מצוה דהא תקע ופטור מקרבן מעילה עיי"ש: ונראה לע"ד דהנה לפי פשוטן של הדברים מהב"ע הא אפילו דהעבירה היה בטעות או באונס וממילא יצא המצוה משום דבא בעבירה ובחמדת שלמה (סי' כ"ט) צידד לומר דבכה"ג לא הוי מהב"ע אך מהתוס' מבואר דאפי' בכה"ג נמי חשיב מהב"ע ומש"ה הקשו ממצה של טבל עיי"ש:

וא"כ כיון דלא יצא ידי חובת מצוה בתקיעת שופר משום דהו"ל מהב"ע אפילו כשטעה בדבר מצוה נמי הו"ל מהב"ע וכיון דלא יצא המצוה הוה טעה בד"מ ולא עשה מצוה דחייב מעילה והנה אי נימא דמהב"ע לא הוי רק מדרבנן אבל מהתורה יצא ידי מצוה א"כ שפיר אינו חייב קרבן מעילה דמהתורה הו"ל טעה בדבר מצוה ועשה מצוה וכיון דלא חייב קרבן מעילה א"כ לא נפיק לחולין וכיון דלא נפיק לחולין א"כ לא היה רשאי לכתחילה לתקוע השני הסדרים של ג' ג' וא"כ הו"ל גם על השני סדרים מהב"ע ולא יצא מדרבנן ומיושב היטב קושית הטורי אבן הנ"ל וכמו כן א"ש בעזה"י: אך לפי מה שכתבו תוס' גיטין (דף נ"ה) דרב יהודא ל"ל מהב"ע א"כ קשה אמאי אינו יוצא היכא דבאיסורא תקע ועכצ"ל כמ"ש דאי נימא דלא יצא לא יהיה עביד האיסור ולכ"ע אמרינן בזה מהב"ע ולא יוצא מה"ת ע"ש ברשב"א יבמות שכתב סברא זו:

והנה השתא קשה דהא אי נימא דיצא המצוה א"כ יהיה טעה בד"ס ועשה מצוה דפטור ולא יהיה עביד איסורא וא"כ יהיה אמרינן דלא יצא דהא אינו סובר דמהב"ע ורק משום דע"י מצוה יעשה האיסור והא להנ"ל לא עשה האיסור או יהיה עשה המצוה דהו"ל טעה בד"מ ועשה מצוה דפטור וכנ"ל:

ונראה לומר דהנה הא דפטור בטעה בד"ס משום דעדיף משוגג והו"ל כאונס ומש"ה פטור אבל אי נימא דל יצא לא יהיה עביד איסורא באונס אמרינן נמי שפיר לא יצא:

ולא יהיה עביד אסורא אפילו באונס:

ולפ"ז מיושב דאי נימא דיצא המצוה א"כ נהנה דהא סבר מצוה להנות ניתנו ואף דיהיה טעה בדיני ויהיה פטור מטעם דהוי אונס ומש"ה פטור אף דעביד האיסור כיון דהיה באונס אבל יותר מהראוי לומר שלא יצא ידי מצוה כדי שלא יהיה עשה האיסור אפילו באונס ומש"ה לכ"ע אמרינן בזה מהב"ע מן התורה וכנ"ל א"ש בעזה"י:

סימן תריא

סעיף א יום הכפורים לילו כיומו לכל דבר ומה הם הדברים האסורים בו מלאכה אכילה ושתיה רחיצה סיכה נעילת הסנדל תשמיש המטה ואין חייב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתייה:

הנה איתא ביומא (דף ע"ד ע"א) יה"כ אסור באכילה אסור ענוש כרת הוא א"ר אילא ואי תימא ר"י לא נצרכה אלא לחצי שיעור וקשה מאי אתא לאשמעינן דחצי שיעור אסור מדאורייתא דהא בכל אסורין חצי שיעור אסור מדאורייתא. ב) קושית הרשב"א על הרמב"ם ותוס' דסברו דעל חצי שיעור חל שבועה דאף דאסור מדאורייתא מ"מ לא הוה מושבע ועומד ובסוגיא הקשה לר"ל דסובר דחצי שיעור אסור מדרבנן אמאי חל השבועה ומתרץ הש"ס כיון דאינו אסור רק מדרבנן השבועה חל מוכח דאי הוה אסור מדאורייתא לא היה השבועה חל ונראה דר"י סובר דחצי שיעור אסור מדאורייתא דחזי לאיצטרופי והאחרונים פלפלו אי חצי שיעור אסור ביוה"כ בין השמשות או בז' של פסח כיון דלא חזי לאצטרופי וכמו כן פלפל הרלב"ח הובא במשנה למלך בה' חמץ ויש לומר דדוקא בחלב חצי שיעור אסור מן התורה דכתיב כל ולא אפשר למילף חמץ דהוה ליה שעת הכושר ולזה דייק הרמב"ם דבחמץ חצי שיעור אסור מלא יאכל:

אך לפ"ז אמאי חצי שיעור אסור ביוה"כ דהא מחמץ אי אפשר למילף דהוה אסורי הנאה וגם אי ילפינן במה הצד בחייבי כריתות דחצי שיעור אסור מן התורה מנ"ל דבחייבי לאוין חצי שיעור אסור ולזה נראה דכוונת הש"ס דחזי לאצטרופי דהנה הלמ"מ דכל אסורין מצטרפין בכדי א"פ דהיינו אם אכל בכדי אכילת פרס שיעור איסור חייב. מלקות וכרת ויש לחקור אי הלכה הוא דאם אכל כדי אכילת פרס הוה כאילו אוכל בבת אחת או דזה הוה באמת שתי אכילות רק דהלכה דמצטרף והנה ר"י סובר בפסחים (דף מ"ד) דהיתר מצטרף לאיסור בנזיר דאם אכל חצי זית פת וחצי זית יין מצטרף והקשה בש"ס מהא דתניא כל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לימד על איסורי נזיר שמצטרפין זה עם זה השתא לר"ע איסור והיתר מצטרף איסור ואיסור מבעיא א"ל איסור והיתר בבת אחת ואיסור בזה אחר זה והא דאיסור ואיסור מצטרף בזה אחר זה ע"כ בכדי אכילת פרס דביותר מכדי א"פ שוב איסור לא מצטרף כמו שכתב תוס' בנזיר בסוגיא א"כ היתר

איסור אינו מצטרף בכדי א"פ רק דוקא כשאוכל בבת אחת וכיון דאיסור והיתר לא מצטרף בכדי א"פ ע"כ דאינו דומה לאכילה בת אחת רק באיסור ואיסור הלכה דמצטרף ולזה הוכיח ר"י דחצי שיעור אסור מן התורה דאי אינו אסור אמאי מצטרף דהא אפילו לפי האמת דחצי שיעור אסור מן התורה באכילה אחת היתר מצטרף לאיסור ובכדי א"פ אינו מצטרף מכ"ש אם נאמר דחצי שיעור מותר מן התורה ואיך יכול להצטרף בכדי א"פ היתר והיתר שיהיה נעשה האיסור אלא ודאי דחצי איסור מן התורה איסור ואיסור הלכה דמצטרף אבל איסור והיתר אינו מצטרף רק צריך אכילה אחת ור"ל דאינו סובר דהיתר מצטרף לאיסור הלכה דאכילת פרס הוה כאכילה אחת והנה מהא דתניא בחלב כל דחצי שיעור אסור לא היה אפשר למילף בכל איסורין דחצי שיעור אסור מן התורה רק כיון דממשרת ילפינן דהיתר מצטרף לאיסור ובברייתא מכל אשר יעשה מגפן היין דאיסורין מצטרפין ע"כ בכדי א"פ אינו מצטרף איסור והיתר רק באכילה אחת מוכח דחצי שיעור אסור דאי היה היתר לא היה מצטרף א"כ הא דחצי שיעור אסור בכל אסורין מוכח כיון דחזינן דחזי לאיצטרופי וכיון דבכל איסורין הלל"מ כזית בכדי א"פ מוכח דבכל איסורין חצי שיעור אסור. והנה ביוה"כ לא רצה הש"ס לאוקמי מתניתין לקמן דלא כרבי דסובר דיוה"כ מכפר בלא תשובה והנה לרבי דסובר דיוה"כ מכפר בלא תשובה הקשה הש"ס כרת ביוה"כ לרבי היכי משכחת לה ותירצתי בשבועות (דף י"ג) ובכריתות דאכל אומצא וחנק ומת וא"נ דאכל סמוך שקיעת החמה דלא הוה ליה שיעור לכפורי ולפ"ז לרבי כזית בכדי א"פ לא משכחת ביוה"כ דהא מכופר ליה וליכא שוב אסורא להצטרף וכיון דביוה"כ לא משכחת כזית בכדי א"פ לא משכחת ביוה"כ מכופר ליה וליכא שוב איסורא להצטרף וכיון דביוה"כ לא משכחת כזית בכדי א"פ מנ"ל דחצי שיעור אסור דמחלב אי אפשר למילף כמ"ש הרלב"ג לענין חמץ אך באמת יוה"כ אינו מכפר על חצי שיעור כמבואר בכריתות (דף י"ח) הובא במשנה למלך (פ"א מה' תשובה ובפי"ב מה' שגגות) א"כ משכחת לרבי אפי' ביוה"כ וחצי שיעור אסור ומיושב קושיא הא' הנ"ל דהתנא השמיענו ביוה"כ דחצי שיעור אסור: ובזה מתורץ מה שעמד בכפות תמרים דקתני במתניתין כל האוכלין מצטרפין וכל המשקין מצטרפין האוכל ושותה אינו מצטרף והקשה כיון דרישא דנקט אוכלין ומשקין ה"נ בסיפא הו"ל למיתני אוכלין ומשקין אינן מצטרפין ובזה ניחא דרצה לאשמעינן דאוכל וחוזר ואוכל מצטרף ולא אמרינן דנתכפר לו באכילה הראשונה ומרישא דקתני כל האוכלין מצטרפין לא הוה ידענא דאוכל וחוזר ואוכל דמצטרף דהו"א דאם עירב מאכלם יחד יאכל בבת אתת והנה הא דכתבו תוס' דאף דחצי שיעור אסור מן התורה מ"מ השבועה חל דלא הוה מושבע

ועומד והטעם כיון דאינו אסור רק מצד הלכה לא הוה מושבע ועומד והנה הא דאין שבועה חל על אסורין דהוה מושבע ועומד אין הטעם מטעם דאין איסור חל על איסור כמבואר באבני מלואים דהא כשנשבע שלא לאכול נבילה אין השבועה חלה ובחולה שמותר לו לאכול איסורין כתב הש"ך ביו"ד (סי' רל"ד ס"ק ה') דא"צ להתיר לו השבועה ואי אמרינן דהא דשבועה אינו חל על אסורין אשר מושבעים ועומדים הוא מטעם אין אין איסור חל על איסור א"כ איסורא מתלי תלי וקאי אמאי אין צריך להתיר בחולה אלא ע"כ הטעם דאינו יכול לאסור על עצמו דבר שמושבע ועומד ובחצי שיעור לא מיקרי מושבע ועומד ולזה יש לומר בחמץ כיון דמפרש בקרא דחצי שיעור אסור מלא יאכל אפשר דשבועה אינו חל אף דאינו חייב מלקות:

אך לכאורה קשה דנהי דחצי שיעור בכל איסורין לא הוה מושבע ועומד מ"מ אמאי חל השבועה הא אין איסור חל על איסור אפילו על חצי שיעור כמבואר במעילה (דף ט"ז) א"ר חצי שיעור נבילה וחצי שיעור טמאה לא מצטרף ונראה דשבועה חל על חצי שיעור הוא מחמת דאיסור שבועה חמור דחייבי מלקות וקרבן א"כ לא מבעיא לשיטת רש"י חולין (דף ק"א ע"א) דשבת חל על יוה"כ כיון דשבת חייב מיתת ב"ד ויוה"כ אינו רק בכרת א"כ גם על חצי שיעור ליכא רק איסור ובנשבע חייב מלקות והוה איסור מוסיף או חמור ואפי' להחולקים על רש"י מודים דאם חלל שבת ויוה"כ במזיד והותרו בו דחייב מיתה רק בחילל בשוגג ס"ל דלא הוה איסור מוסיף עיין בשעה"מ (פי"ז מה' איסורי ביאה) א"כ הא דחל שבועה על חצי שיעור הוא מתרי טעמי חדא דלא הוה מושבע ועומד רק גם אי לא הוה מושבע ועומד מ"מ אמאי חל הא אין איסור חל על איסור לזה מהני דעל חצי שיעור אינו חייב מלקות ועל:

השבועה חייב מלקות א"כ זה ניחא לדידן דפסקינן כר"י דגם באיסור הבא ע"י עצמו חל בכולל אבל לר"ל דסובר דבאיסור הבא ע"י עצמו אינו חל האיסור בכולל ובמוסיף כמבואר בשבועות (דף כ"ד) א"כ אי היה חצי שיעור אסור מן התורה נהי דלא הוה מושבע ועומד מ"מ לא היה יכול לחול מטעם אין איסור חל על איסור ובאיסור הבא ע"י עצמו ולזה מקשה הש"ס דאי סובר ר"ל דחצי שיעור אסור איך יכול השבועה לחול והקושיא הוא לא מטעם דהוה מושבע ועומד רק דהא אין איסור חל על איסור אבל לדידן דבאיסור הבא ע"י עצמו ג"כ חל בכולל שפיר פסקו דשבועה חלה דלא הוה מושבע ועומד וצריך להבין קושית הש"ס דהקשו מהא דאינו חל שבועת העדות על פסולי דרבנן וכי לא ידעינן לחלק דשם לא מהני העדות ולכך אין השבועה חלה ונראה דהרשב"א וכן הר"ן כתבו דאפילו הכשירו לקרב מ"מ אין בכולל חיוב קרבן כיון דאינו עדות ובמקום

דאינו פסול רק מדרבנן והכשירו יש לו לחייב קרבן דהא מן התורה הוה עד והא דלא מהני העדות מדרבנן לעני זה הכשירו א"כ מוכח דכיון דמדרבנן אינו עד הוה כמו דפסול מדאורייתא דאמאי אינו חל ותירצו כיון דאינו בר הגדה מדרבנן א"צ להעיד כלל ולזה אף שהכשירו פטור אבל באיסורין שפיר חל:

סימן תרמח

ב"ה ד' כסליו תרל"ז פה ק"ק קאליש:

לכבוד ידידי מחו' הרב הגאון הצדיק והחסיד אור עולם מופת הדור חמדת הזמן עטרת ישראל כליל בהדרו רבים יאותו לאורו ושותים מי בורו כקש"ת מו"ה אלעזר ברז"ו הכהן שליט"א אב"ד דק"ק סאכטשאב יע"א. אחדשכת"ה כמשפט לכבודו הרמה נפשי בשאלתי מאת כבוד תורתו הרמה:

הנה רחש לבי דבר טוב לישוב ארץ הקדושה המבואר בספרי פ' ראה ששקול נגד כל התורה כולה אמרו חכז"ל כל המשמח חתן וכלה כאלו בנה חורבה אחת מחורבות ירושלים וראינו גודל הפלגותם להגדיל דבר ולהמשילו כאילו בונה חורבה א' מחו' עאכ"ו לגרום ישוב לארצו הקדושה הרב מו"ה אלי' גוטמאכער זצ"ל מגרעדיץ אשר בסוף ימיו נהרו אליו מכל עברים לישאל עצתו כאשר ישאל איש בדבר אלהים ודרכיו היה לאות ולפלא הוא כתב אלי בסוף ימיו קודם פטירתו והאגרת מונחת ת"י כי צפה ברוח קדשו כי הגאולה קרובה לבא ואין שום עיכוב רק שישראל יתחילו בישוב הארץ כנאמר אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו וכתב כי יודע בבירור בלי ספק כי אם יתחילו ישראל בישוב הארץ עד אשר ישבו ק"ל משפחות באה"ק לעבוד את האדמה ולעסוק בישוב הארץ כי אז גאולה תהיה לנו וכתב לאשר נשמע כי אנכי עושה הרבה בענין א"י בקשני מאד לעשות בזה וכו' כי רצה לנסוע אלי בדבר הזה אך כבר היה חלוש ולא יכול ליסע והנה אנכי הרואה דבר נקל להגיע זאת לכונן ישוב ארצנו הקדושה ואביוניה להשביע לחם בדבר האתרוגים של מצוה אשר הגננים ערלי לב יצברו בכל שנה כעפר כסף והשמועה אומרת שמאספים בכל שנה א' מילליאן רו"כ ונקל לפעל דבר זה ליקח אתרוגים מאה"ק:

בשנה העברה נסיתי והבאתי שש מאות אתרוגים והרבה מקומות התענגו עליהם מאד וגם מובחרים היו לי אך בשנה הראשונה כל התחלות קשות המובחרים נתעכבו בדרך והגיעו קודם החג ממש ולא יכולתי לשלחם מרחוק באפשרי ליתן בשנה הזאת אתרוגים עבור כל מדינות פולין אך צריך לזה הכנות גדולות להניח בזה הרבה מעות ונודע כי על כל דבר חדש נמצאים מתנגדים רבים או על הדבר בעצמו או על העושר וכדומה

לכן אלכה לי אל הגדולים והקדושים אשר בארץ המה וביחוד כבוד ידידי הגאון תפארת ישראל להיות ידו עמי בדבר הגדול הזה להסכים כפי התשובה הרצופה פה אשר באמת ע"פ הדין בכ"מ אשר המצא ימצאון האתרוגים המוחזקים בכשרות עפ"י מסורות כמו אתרוגי א"י עכ"פ לכתחלה אין לברך על אחר כמבואר בחתם סופר (סי' ר"ז) שכל ימיו לא בירך על אתרוגי קארפו ולא על שום אתרוג אף אם היו בו כל הסימנים רק על אתרוגי יענעוי שהוא מוחזק בכשרות ע"פ מסורות וכעת אתרוגי יענוי אין אתנו כי לאתרוגי א"י יש יתר שאת גם על אתרוגי יענעוי ובס' בית מאיר הנדפס מחדש על או"ח הביא שהביא לו אתרוג הדר ומהודר אשר מימיו לא ראה הדר כמוהו' וגם היו בו כל הסימנים וכאשר נודע לו כי הוא מקארפו לא רצה לברך עליו. אחד עמד על החקירה והדרישה כי יש עליהם חשש הרכבה כמבואר הכל בתשובה:

בעזה"י:

במקומות שנמצאו אתרוגים מארץ הקדושה אשר המה כשרים עפ"י מסורות שהמה אתרוגים הראוים לברכה ואינם מורכבים אם מותר לצאת לכתחלה באתרוגי קארפו לברך עליהם הנה הר"ם פאדווא הובא בתשובות רמ"א (בסי' קכ"ו) הובא במגן אברהם (בסי' תרמ"ח ס"ק כ"ג) כתב דאתרוג המורכב מלימון ואתרוג פסול ויש בו ג' סימנים שהמורכב חלוק בלא בליטות והעוקץ בולט והמיץ רחב והאתרוג שאינו מורכב בליטות קטנות בכל גופם וגובה להם והעוקץ שוקע והקליפה רחבה והתוך קצר והוא כמעט יבש וסימנים אלו מובהקים לאתרוגים המורכבים הגדולים אצלינו אבל ממחוז פילייא אשר אנחנו מסופקים בהם אבל לא יוכלו להביא אליכם כי רב ממכת הדרך כו' ע"כ והע"ש כתב עוד סימן שאתרוג הגרעין זקוף לאורך האתרוג ובמורכב מושכב לרוחב האתרוג עכ"ד המ"א:

והנה אתרוגי קארפו הרגילים אצלינו קצתם יש להם בליטות וקצתם אין להם בליטות והגרעינים רובא דרובא מונחים לרוחבם כדרך המורכבים העוקץ רובם בולט והקליפה ג"כ אינו רחבה כ"כ ואתרוגי ארץ הקדושה ג"כ מקצתם יש להם בליטות ומקצתם אין להם וגם העוקץ עפ"י רוב אינו שוקע אך הקליפה רחבה הרבה יותר מאתרוגי קארפו והמיץ שלהם מועט והגרעינים רובא דרובא מונחים זקופים לאורך האתרוג וגם לאתרוג ארץ הקדושה יש הכשר מרבנים הגדולים מארץ הקדושה שהמה מוחזקים בכשרות ולאתרוגי קארפו כמעט אין, הכשר כלל ועל ההכשר המביא קשה לסמוך בכמה טעמים כנודע לכל ועתה נעיין לענין דינא:

והנה גוף דברי הר"י פאדווא אינם מובנים דמתחילה נתן סימנים בהם ואמר כי סימנים אלו מובהקים המה ואח"כ כתב שיש אתרוגים אחרים שהמה מסופקים וקשה כיון דר"י פאדווא היה נותן בהם סימנים א"כ אפשר להכיר בין מורכב ובין אינו מורכב ומדוע הוי ספק:

אך כפי המבואר בשו"ת חתם סופר באו"ח (בסי' ר"ז) דאין לסמוך מהדין על סימנים מאתרוגים כי כל אלו הסימנים לאו דאורייתא ולא נזכרו בשום מקום בש"ס ומן הדין דינו של אתרוג זה כדין עוף שנאכל במסורות ע"כ לא אחת הבאים מימנעוי שמסורת בידם מאבות אבותם ורבותינו חכמי הצרפתים אשר מעולם יושבי מדינת אשכנז שיצאו ידי חובתם באתרוגים הבאים מיענעוי הן הנה הכשרים ואינו צריך לשום סימן והגאון מהר"ם פאדווא ז"ל לא בא אלא להודיע סימני האתרוגים ההמה כדי שאם לא ימצאו בהם אותם הסימנים נדע שאינם מאותם שמסורות בידינו אבל הבאים בודאי מאיים אחרים ואפילו יש בהם אותם הסימנים אין ראיה שאינם מורכבים וסיים דהעלה מזה כל אתרוגים שאינם מיענעוי אין ליקח בלי כתב הכשר שיודע המעיד שאינם מהמורכבים ואין לסמוך על הסימנים עכ"ד החת"ס:

א"כ ניחא דברי הר"י פאדווא שאף שהוא נותן סימנים הוא רק לאותם שמוחזקים בכשרות אבל הבאים ממחוז פילייא שמסופקים בהם אם המה כשרים לא מהני שום סימן ונשארו בספיקן ומזה ראיה לדברי החתם סופר: אך שעדיין יש לדקדק מאחר שסימנים אלו אינם מובהקים ולא מהני ואלו שאינם מוחזקים בכשרות ג"כ לא יועיל לאלו שמוחזקים בכשרות להמוציא אותם מחזקת כשרות ואפשר לומר דנהי דמוחזקים בכשרות היינו הגן הזה מוחזק בכשרות אבל עכ"פ כל אילן ואילן אינו מוחזק בכשרות ואטו לא יוכל להיות בגן שמוחזק בכשרות שאיזה ערל הרכיב איזה אילן ומש"ה מועילים הסימנים אלו אף שאינם מובהקים להוציאן מחזקת כשרות: ועוד אפשר לפרש דברי הר"י פאדווא שבאמת משני סימנים אין מקום להתיר ולהכיר אם הוא מין אחר או מורכב רק שבכל מיני פירות נמצא שינוים אף שהכל פרי אחת ומין אחד ואינו מורכב כאשר כתב הרמב"ם (ריש פרק ג' דכלאים) וז"ל יש מינים בזרעונים שהיה מין אחד נפרד לצורות הרבה מפני שינוי המקומות ובעבודה שעובדין בארץ עד שיתראה כשני מינים ועיי"ש:

א"כ אין משנוי הצורה וסימני הפרי ראיה כלל שהיא מורכב רק שמין הזה נפרד לצורות הרבה יוכל להיות שצורת הפרי הזאת ג"כ הוא ממין הזאת ואינו מורכב רק שהוא בעצמותו בשינוי וכן ראיתי סברא זאת נדפס בשו"ת בית מאיר בשם הב"ד מהראדני ע"ש:

אך אימתי ראיה מסימנים אלו שהוא מורכב אם ידוע במקום אחד מאתרוגים שהמה כולם מין אחד ומוחזקים בככר הזה בתואר ידוע ובסימנים ידועים ואין שם במקום הזה מינים שונים זה מזה אך מין אחד כשיתראה אח"כ אתרוגים בשינוי צורה ותמונה כפי המינים שמבוארים בהר"י פאדווא הסימנים מוכיחים עליהם שהמה מורכבים אבל במקומות אחרים שאין אנו יודעים צורת האתרוגים שמה אין סימנים ראיה כלל שיוכל להיות שיש באתרוגים גופא בשינוי צורות ותמונות כנ"ל דברי הרמב"ם:

וניחא נ"כ דברי הר"מ פאדווא שכתב וסימנים אלו מובהקים ואתרוגים המורכבים הגדולים אצלינו והיינו כנ"ל שבמקומם היו יודעים כן שאתרוגים מורכבים היה תמונתם כך והשאר כולו היה בתמונה אחת אבל ממחוז פילייא באים אתרוגים שמסופקים בהם ושם לא יוכל להבחין ע"י אלו הסימנים אף אם ימצא בהם שינוים אלו אין ראיה שהוא מורכב שמא מתולדתו שינוי יש בו וכן להיפך אף אם נמצא כל הסימנים טובים אין ראיה שאינו מורכב דשמא במקומות הללו יוכל לפעול ע"י עבודה שעובדים בשדה ושני צורות הפרי או דשמא צורות הפרי במקום אחד הוא בשינוי וע"י הרכבה יש לו צורה כמו באינו מורכב:

עוד אפשר לפרש דבמחוז פילייא היה סימנים אחרים שנסתפקו על ההרכבה דנראה דבודאי יש אתרוגים מורכבים שהיו בהם סימנים אחרים שמורים על הרכבה על דרך משל דאם האתרוג מורכב בלימין יש אלו סימנים דלימין מיץ שלו רחב והקליפה דקה ואין לו בליטות ועוקצו בולט ואם הורכב האתרוג בלימין נדמה ללימין באלו הסימנים אבל אם יורכב אתרוג בעץ פרי אחר אשר גם לו אין מיץ רחב וכדומה אך שיש לו שינוי צורה אחר שוב ישונה האתרוג בשאר סימנים בהתדמות לעץ פרי אשר הורכב בתוכו ויוכל להיות דבמחוז פילייא כך היה שהיה שינוים אחרים באתרוג ואלו הסימנים בהר"י פאדווא שפיר היה לו אך על שינוים אחרים היו מסופקים אם גם זה מורה על הרכבה ולקמן מבואר דגם לאתרוגי קארפו יש שינוים אחרים שמורים על הרכבה שאתרוג יענעוי נוטה לאדום והקארפו לירוק געל כאשר יבאר אח"כ: אך השתא דאתינא להכא יהיה הדין כפי שיטת החתם סופר ולא מטעמו דסימנים אלו אינו רק להחמיר להוציא מחזקת כשרות ולא להחזיקם בכשרות ולא נצרך לטעם החתם סופר משום דסימנים אלו גרועים המה דא"כ לא היו מוציאין מחזקת כשרות ג"כ אך מטעם אחר דסימנים אלו מורים על הרכבה שאם יש סימנים שמורים על הרכבה הוי ראיה שהמה מורכבים דשמא מורכבים על אופן אחר ובעץ אחר דאין בהם סימנים אלו דהרכבה שביאר הר"י פאדווא איך שינוים אחרים והוא לא נתבאר לנו עדיין כל תמונות האתרוג וצורתו בכל

פרט ופרט ומראהו שנודע אם יהיה על האופן זה שבבירור אינם מורכבים אך הר"י פאדווא ביאר לנו שסימנים אלו מורים על הרכבה במחוז שלו ולתה"נ יש במחוזות אחרות שינויים אחרים על ידי הרכבה וכן משמע לשון הר"י פאדווא שכתב שסימנים אלו מובהקים לאתרוגים מורכבים הגדולים ארצינו ולא כתב להיפך דאם הסימנים טובים המה מובהקים לאתרוגים שאינם מורכבים אך באמת להיפך אינו ראי' שאינו מורכב בבירור כלל אך על הרכבה יש סימן כנ"ל:

והנה לפי שיטת החתם סופר לא מהני שום סימן על אתרוג כל שאינו מוחזק בכשרות ובמסורות שהוא אתרוג והנה (בסי' א') כתב מטעם דסימנים אלו אין להם שורש בש"ס ועוד אפשר לומר דלא מהני מטעם דסימנים לאו דאורייתא ומש"ה כל שאין לו חזקה לא מהני סימנים לענין מצוה דאוריית' אבל להיפך היכא דאית להם חזקת כשרות הסימנים אלו מוציאין מחזקת כשרות דלהחמיר אזלינן בתר סימנים וניחא ג"כ דברי הר"י פאדאוו דאף לאחר שנתן בהם סימנים כתב על האתרוגים הבאים ממחוז פילייא מסופקין בהם דכיון שאין להם חזקה הסימנים אינם מועילים מאומה ואף דהר"י פאדאוו כתב דסימנים אלו מובהקים וסימן מובהק לד"ה דאורייתא ונראה שע"ז רמז הר"י פאדאוו מ"מ כבר בארנו שהוא כתב רק סימן מובהק על מורכב אבל לא להיפך שיורה שאינו מורכב. שבתי וראיתי כדברים האלה בחתם סופר (סי' קפ"ג) דכתב דכיון דסימנים לאו דאורייתא לא סמכינן על סימנין ועוד אפשר לומר וכן הביא שם החתם סופר דבשני סימנים דעת הפוסקים גבי עגונות דחשיב כסימן מובהק ומהני ה"ה באתרוג היכא דהוי שני סימנים הי' מהני אך היכא דהסימנים מכחישים זה את זה שנמצא באתרוג ב' סימנים כנ"ל ואם שנים טובים ושנים מורים על הרכבה לא הוי כאן סימנים כלל וכן כתב בחתם סופר שם כדאיתא בבא מציעא סימנים וסימנים יניח ואם איכא שלשה סימנים טובים ואחד לא טוב בודאי לא מהני והיכא דאיכא סימן אחד טוב וסימן אחד גרוע ועל השאר אנו מסופקים הוי כאין כאן סימן כלל וכן היכא דאיכא שני סימנים טובים ואחד גרוע והרביעי אנו מסופקין ג"כ מהני ועיי"ש כל זה בחתם סופר:

והשב יעקב (בסי' ל"ו) הביא דעיקר הוא הסימן מבפנים בהקליפה ומיץ שבתוכו:

ועתה נשוב לענין דינא דעל אתרוג קארפו בודאי אין ראוי מתחילה עכ"פ לברך היכא שיש אתרוג אחר מוחזק בכשרות מטעם חתם סופר דמסיק להלכה דאין לסמוך על סימנים בלא הכשר כלל כיון דסימנים אלו אינם מבוארים בש"ס וסימנים אלו לא נאמרו רק להחמיר ולא להקל. ב) כיון דסימנים לאו דאורייתא ואין לומר דשני סימנים לד"ה דאורייתא דהא כאשר בארנו אין כאן שני סימנים דאף לאלו מיעוטא דמיעוטא שבהם

שיש להם בליטות והעוקץ שוקע יש כנגדן שני סימנים המורים על הרכבה דהמוץ שלהם רחב נגד אתרוגי ארץ ישראל כאשר נתבאר לעיל ויתבאר עוד לקמן באורך וגם הגרעינים מונחים לרוחב האתרוג ואיכא סימנים כנגד סימנים והוי כליכא סימנים כלל ואף דהחתם סופר כתב (סי' קפ"ג) דבאתרוגים שיש להם סימן בחוץ שוקע ובליטות הרבה הוי לי' ב' סימנים ושוב אין לחוש שמא ימצאו בסימנים הפנימים היפך מזה ואפי' נמצא איזה אתרוגים בסימן הפנימי היפך אין לחוש אפילו לאותו אתרוג אם הי' אפשר לצאת בו אחר שנחתך כיון ששני סימנים טובים עכ"ל משם אין ראי' דהוא מיירי אם ימצא רק אחד מהסימנים הפנימים לא טוב דאז איכא רובא בסימנים שבחוץ וכנ"ל וכפי אשר בארנו לעיל וכן נתבאר בחתם סופר שם הוא רק באם בשני סימנים הפנימים הוא המיץ והגרעין ג"כ סימן אחד טוב דאם הסימן השני רק בספק ג"כ לא מהני כיון דאינו סימן נגד סימן ולא נשאר בחוץ רק סימן אחד וסי' אחד לאו דאורייתא אך דברי החתם סופר בלא"ה צ"ע דהרי הוא ספק (בסי' ר"ד) דבל"ה סימנים אינם מועילים להקל רק להחמיר לאותו שמוחזק בכשרות להוציא מחזקתו ואם כן במאי מיירי (בסי' קפ"ג) ע"כ באתרוגים המוחזקים בכשרות א"כ כיון ששני סימנים מבחוץ טובים המה אף אם יהיו שני הסימנים היפך מזה שוב אינם סימנים נגד סימנים ונשאר על חזקתו: אך עכ"פ כל זה באתרוגי יענעוי כאשר כתב החתם סופר (בסי' ר"ח) שהוא לא הכשיר רק אתרוגי יענעוי אבל אתרוגי קארפו שרובא דרובא המה הגרעינים שוכבים וגם המוץ רחב ועכ"פ על המיץ ספק כאשר מבואר לקמן שוב לא יהיה הסימנים בחוץ אף אם שניהם כאחד טובים לא מהני דאיכא שני סימנים המתנגדים אף אם רק אחד מתנגד והשני ספק בפנים עכ"פ הוי סימן נגד סימן ולא נשאר רק סימן אחד והוא בודאי לאו דאורייתא:

ומכ"ש באלו האתרוגים מקארפו שאין להם שום סימן שאין להם בליטות בחוץ וגם העוקץ בולט בודאי אין שום מקום להתיר לברך עליו ובפרט במקום שנמצא אתרוג שיש לו מסורת:

ועתה נדבר מאתרוגי ארץ ישראל כיון שהוא במסורת כשר ומעידין עליהם גדולי ישראל שהמה כשרים עפ"י הדין בודאי אין להשגיח על שום סימן אף אם מתנגד לזה אף שבת' מהר"י פאדאוו כתב דסימנים אלו מובהקים לאתרוגים הגדולים אצלם וכפי דברי החתם סופר ע"כ מיירי באתרוגים המוחזקים בכשרות דעל אתרוגים שאין להם חזקה בכשרות לא מהני כלל מ"מ כבר בארנו לעיל שסימנים של הר"י פאדאוו קאי רק על מקומות שלהם אבל בשאר מקומות אין ראי' מסימנים אל להרכבה דשמא הוא המה כדברי

הרמב"ם בכלאים דיש כמה מינים שמשונים זה מזה במין אחד והכל מין אחד וכאשר הבאתי מתשובה הנדפסת בבית מאיר שכתבו כדברים האלה:

ועוד מצאתי ראי' לסברא זאת דהנה ראיתי בבגדי ישע (סי' י"ד) שהביא ששמע מהגאונים שבכל אתרוגים אמיתים יש ב' מינים זכרים ונקיבות בהזכרים הגרעינים זקופים ובהנקיבות מושכבות הגרעינים לרוחב האתרוג ובודאי הגננים יודעים דברים כאלה ולמה להוי שקר וגם חזקה אומן לא מרע אומנתו לומר דברים בדאים שיאמרו עליו שאינו בקי במלאכת הנטיעה וא"כ שבזה סתירה לדברי הרי"פ שהרי"פ הי' נותן בזה סימנים להבחין בין מורכב לאינו מורכב אך לפי הנ"ל אין זה סתירה שבמקום הרי"פ שפיר היו אתרוגים זכרים שהיו הגרעינים עומדים זקופים אעפ"כ ע"י הרכבה נעשה כמו נקיבות ומונחים לרחבן וזה הי' שם סימן הרכבה אבל במקום אחר אין ראי' כלל מגרעינים שמונחים לרחבן דשמא נקבות הן ומזה נוכל לדייק על כל הסימנים שהסימנים הללו המורים על הרכבה הוא רק במקום הזה של הרי"פ ובשאר מקום אין זה סימן דשמא דבר אחר הוא גורם השינוי וכנ"ל דברי הרמב"ם דיש במין אחד שינוים בצורות ותמונות כנ"ל:

וע"כ במקום אחר אין הסימנים מגרעים כלל ובפרט בארץ הקדושה שהיו שם תמיד גדולי ישראל ויצאו באתרוגים הללו אין שום דבר מוציאן מחזקת כשרות ובפרט אחר שקצת סימנים בהם טובים שהגרעינים עומדים זקופים והמיץ מועט והקליפה רחבה מאד אף אם היו הסימנים מבחוץ מתנגדים לזה אוקי סימנים לנגד סימנים נשארו בחזקת כשרות וגם הסימן שהעוקץ יהיה שוקע והעוקץ הוא בולט בהרבה אמרתי מעצמי דיכול להיות שסביבות העוקץ מכסה עובי האתרוג וע"ז נראה העוקץ בולט ואם חסר כל סביבות העוקץ המכסה ותראה שוקע וגם אפשר להיות דכיון דלאחר הסרת העוקץ היה נשאר גומא במקומו וגם עי"ז נקרא העוקץ שוקע שבתי וראיתי שבתשו' הרב הגאון אב"ד דק"ק פלאצק בעה"מ גט מקושר בתשו' נדפסת בס' בגדי ישע (סי' ט"ז) וז"ל שם ובענין העוקץ הבולט אפשר שיש רמז בגמרא והמפרשים פטמתו והעוקצו במקום אחר משמע שיש גומא אם ינטל העוקץ לפנים משמע קצת שגודל האתרוגים שבזמן הגמ' היה שקוע העוקץ מיהו גם בבולט ימצא גומא קטנה עכ"פ כשינטל העוקץ אפילו הוא בולט עכ"פ:

וכונתי על מאי דאיתא בגמ' סוכה (דף ל"ד) במשנה נטלה פטמתו פסולה ואח"כ אומר ניטל עוקצו כשר ואיתא שם בגמ' (דף ל"ה ע"ב) תני ר' יצחק בן אליעזר ניטלה בוכנתו ומביא שם רש"י ב' פירושים על נטלה פטמתו דהיה פיטם הוא בראש והעוקץ הוא בזנב וז"פ מורי הזקן רבינו יעקב אבל רבינו יצחק הלוי הי' מפורש פיטמתו והעוקצו

שניהם בזנב ועוקצו שניטל העוקץ מה שחוץ לגומא שבאתרוג כשר פטמתו שנתלש העוקץ מתוך האתרוג וחסרו לפיכך פסול והיינו דתני ר' יצחק ב"ר אלעזר ניטלה בוכנתו מה שנכנס בתוך האתרוג כבוכא הנכנס ומכה באסותא ע"ש וכוונת הגאון הנ"ל דלפי רבינו יצחק אפשר לפרש דהעוקץ שקוע היינו שתחוב בעומק וכשניטל העוקץ ישאר גומא תחתיו אבל במורכב אין העוקץ תחוב בעומק כלל אף אם ניטל העוקץ לא נשאר גומא תחתיו וכן נראה שהוא בלימין ולפי פי' זה בכל אתרוגי ארץ ישראל אין חשש משום העוקץ דנראה כשיוסר רק סביבות העוקץ תיכף ישאר גומא וגם לפי דברי השבות יעקב שהבאתי לעיל עיקר הסימנים הוא רק מה שבפנים ולא מה שבחוץ ויש בפנים כל הסימנים טובים באתרוג א"י כנ"ל והמוץ מעט והקליפה רחבה מאד הרבה יותר מקליפה הנמצא באתרוגי קארפו אף שהקליפה עבה אין ראיה דיוכל להיות משום שלא נגמר פריו וכל זמן שלא נגמר פריו הקליפה עבה והמוץ מועט אף בלימין וכל שקרוב יותר לגמר בישולו נתוסף המוץ כדברים האלה בתשובה מהגאון מפלאצק הנדפס בס' בגדי ישע הנ"ל כמבואר שם (בסי' ט"ז אות כ"ד) דכ' ז"ל דגם בהך סימנא שהמיץ רבה לא ברור לי דהיינו שרצה לפסול מתחילה קארסיקאנער בשביל שהמיץ רבה בהן וכ' אח"כ דזה אינו ברור דכפי הנראה מה שבאתרוג הקליפה עבה הוא לפי שעדיין לא גמר בישולו ואם נגמר בישולו שראוי לאכילה מסתמא כל שמוסיף להתבשל רבה דהמיץ דהקליפה לעולם אינו ראוי לאכילה כמו בלימנא ומראנץ א"כ אפשר שהקרסיקאנער שיש בו מיץ יותר הוא משום שקרוב להתבשל יותר ואח"כ חזר ודחה זה וכו' וז"ל אמנם למה שאנו רואים שהקארסיקאנער ירוקים יותר מהיעניוועזער משמע שלא יהיה הקארסיקאנער קרובים יותר לגמר בישולם שהרי הירקות מורה יותר על שלא:

ב"ב דאל"כ דאף בשופר הגזול יוצא כדאיתא בש"ע או"ח (סי' תקפ"ו) והטעם כמו דאיתא בירושלמי לחלק בין לולב הגזול ובין שופר הגזול דא"ר אליעזר תמן בגופו הוא יוצא ברם הכא בקולו הוא יוצא פי' והקול אינו עבירה וכיון דיוצא אף בשופר הגזול ולא הוי המצוה ב"ב ה"ה וכ"ש שופר של כלאים וראיתי אח"כ כעין זה בתשובה:

אך הנה הט"ז חולק על הלבוש דאין לפסול משום מה"ב מההוא דאמר רבא להנהו אוונכרי כי זבנתי' אסא מעכו"ם דלא תגזזו אתם אלא ליגזזו אינהו והבו לכי מ"ט סתם עכו"ם גזלי ארעא מישראל וכו' וקשה מאי מהני דלגזזי אינהו סוף סוף עביד העכו"ם עברה ואמאס לגבוה דהא ב"נ מצווה על הגזל וכמ"ש הלבוש דהמורכב נמאס לגבוה אף שבן נח הרכיבו דאיכא למ"ד בפ' ד' מיתות דאפילו ב"נ מצווה על הרכבת האילן וע"כ כיון דהוא לא עבר עבירה רק אחר עבר עבירה לא הוי מה"ב וכ"כ הט"ז (סי' י"א ס"ק ז')

על מה דאיתא שם המשתחוה לפשתן נטוע כשר לציצית שהרי נשתנה וכתב הט"ז וז"ל ואין כאן מה"ב שהרי הוא לא עשה עבירה ודבריו תמוהים לפענ"ד מדברי התוס' בריש לולב הגזול דהקשו דלולב של אשירה פסול משום מה"ב ותו דאין המצוה בא ע"י עבירה וקשה דקארי לה מה קארי לה הא התם הוא לא עבר עבירה רק אחר עבר עבירה וא"כ צריכין אנחנו לחלק דבגזל אין באתרוג גופו שום עבירה רק זה שגזלו עשה עבירה דהוא לא גזלו רק אחר גזלו ובא לידו בשינוי רשות וקנאו לגמרי קודם שעשה המצוה אין כאן בשאר המצוה עבירה כלל שעל גוף האתרוג אין כאן עבירה וגם הוא לא עשה העבירה אבל אתרוג של אשירה שגוף הדבר הוא בעבירה והעבירה מונח על גוף הדבר ונמאס אף שהעבירה בא ע"י אחר מ"מ העבירה הוא על גוף הדבר והוי מה"ב וה"ה בכלאים בזה לא שייך תי' התוס' גבי אשירה דאין המצוה בא ע"י עבירה דהרי כאן כל עיקר גדול האתרוג הוא ע"י העבירה ואלו לא תחוב החור באילן לא הי' באילן במקום הזה אתרוג כלל רק לימין ועל החור לחודי' גם כן לא גדל:

אך עוד כתב הט"ז טעם דלא הוי מה"ב וז"ל ותו דאיתא בסי' י"א הלכות ציצית המשתחוה לפשתן נטוע כשר לציצית שהרי נשתנה כ"ש כאן שאין לך שינוי גדול מזה שאחר שנעשה ההרכבה נתגדל האתרוג ונעשה ברי' חדשה ע"כ. והנה טעם זה דלא הוי מה"ב משום שנשתנה ונעשה ברי' חדשה אפשר להביא ראי' מדברי התוס' בב"ק (דף ס"ה ע"ב) ד"ה הא מני בית שמאי וז"ל וא"ת היכי מדמי לי' דמאי ענין אתנן אצל שינוי וי"ל דקסבר דאי שינוי קונה א"כ ראוי הי' להתיר שינוי באתנן דחשיב כאחר ואין זה אותו שבא לידה בתורת אתנן ומימאס נמי לא מאיס יעו"ש א"כ ה"ה לענין מה"ב וכאשר כתב בלבוש גבי כלאים דנמאס לגבוה היכי דנעשה ברי' חדשה מימאס נמי לא מאיס ובזה אפשר לחלק בין אשירה לכלאים דבאשירה האילן עם כל הפירות המה מהאשירה אבל בכלאים רק האילן נרכב ונעשה בו העבירה ולא האתרוג והאתרוג נעשה ברי' חדשה:

אך עכ"ז נראה דבאתרוג של כלאים לא שייך זה כפי מה דאיתא בתוס' חולין (דף קט"ו) בד"ה חורש בשור ובחמור דבשר וחלב אסור משום לא תאכל כל תועבה אך בחורש בשור ובחמור מותר משום דלא אכל החרישה עצמה אבל בבשר וחלב אוכל הבישול בב"ח ואף דבמעשה שבת ג"כ מותר אף דאוכל הבישול עצמו משום דשם אינו ניכר אם נתבשל בשבת אבל בב"ח ניכר שנתבשל בחלב שיש בו טעם חלב ועיי"ש בריטב"א מש"ה הוי תועבה:

וא"כ ה"ה לענין אתרוג המורכב שניכר בו ההרכבה ושהוא מעורב מאתרוג ומין אחר שפיר אסור משום מה"ב שבא ע"י ההרכבת איסור ויש לומר האתרוג נעשה ברי' חדשה

דהרי אדרבה ניכר בו ההרכבה כמו בב"ח שהוא תועבה ונמאס שפיר הוי מצוה הבא בעבירה:

והנה בתשו' הרמ"א (סי' קי"ז) ובתשובות מהר"ם אלשיך (סי' ק"ל) פסלו מורכב מפני שאינו אתרוג וכ"כ המ"א בס"ק הנ"ל ובתשובות הרמ"א סי' הנ"ל הביא דהשואל רצה להתיר דאתרוג אפי' מקצת אתרוג משמע כמ"ש בפ' אותו ואת בנו דשה אפי' מקצת שה ובשבות יעקב (סי' ל"ו) הביא היתר זה בשם הש"ך והביא דמורו וחמיו ז"ל הי' רב בק"ק פראג והביאו אתרוגים מורכבים ופסק מו"ח ז"ל לפסלם ואיזה תקיפים ואלמים רצו להכשירם והי' שם הרב הש"ך ז"ל כאורח נטה ללון והטו אותם בחלקות שפתיהם והתיר ג"כ מטעם הנ"ל דשה אפילו מקצת שה והביא שבסוף ימיו נתחרט וביקש מחילה מכבוד חותנו הגאון על ששגג בדבר זה והביא שהחזן כאשר לקח האתרוג הזה לברך עליו נפל לארץ ונשברה פטמתו והי' לאות עיי"ש:

אך על גוף ההיתר דשה אפילו מקצת שה אני תמה דהא בשה אפילו מקצת שה קיי"ל בחולין (דף קל"ב) דאינו חייב רק חצי מתנות ובתוס' (דף ע"ח ע"ב) בד"ה בין לרבנן ובין לר"א הקשו על מאי דאיתא שם כוי אין שוחטין אותו ביו"ט ואם שחטו אין מכסין את דמו ומקשה הגמרא במאי עסקינן אילימא בתיש הבא על הצבי וילדה בין לרבנן בין לר"א לשחוט ולכסות צבי אפי' מקצת צבי וכו' וכתב שם התוס' הקשה הר"ר שמואל מארפלין הא גבי כוי אמרינן שה אפילו מקצת שה לא חשיב משום הם כולי שה להתחייב בכל המתנות א"כ הנ"ל לא חשיב כאלו הוא כולי דם צבי אלא חצי' ובפ"ק דביצה אמרינן לא כוי בלבד אמרו אלא אפי' נשחט בהמה חי' ועוף ונתערב דמם זב"ז אסור לכסות ביו"ט וכו' ע"ש:

הרי בפי' מבואר דבשביל שה אפי' מקצת שה לא חשיב כולו שה רק מקצתו וא"כ באתרוג לא מהני וראיתי אח"כ בבית אפרים (סי' נ"ו) הקשה קושי' זה וכן החתם סופר (סי' ר"ז) הנ"ל כ"כ וכתב מדעת עצמו כיון דחייב בחצי מתנות הוא משום דרק מקצת שה חשיב ולא הביא שכן מבואר בפי' בדברי התוס' חולין (דף ע"ט) הנ"ל:

והנה בתשובה ליור"ד הארכתי דשיטת רש"י אינו כשיטת התוס' לומר דחייב בחצי מתנות דחשיב מקצת שה ומקצת צבי דרש"י פירש שם בחולין (דף ע"ט) על מה דאיתא שם דמותר להרביע פרדה על פרדה מהו דתימא אתי צד סוס ומשתמש בצד חמור וצד חמור בצד סוס קמ"ל וכ' רש"י קמ"ל שאין כאן צד סוס מיוחד וצד החמור מיוחד הלכך אין מזכירין כאן צדדים דהא מבלבלי זרעו ומינא באפי' נפשי' הוא דמקרי והוי מין מצד עצמו מעין סוס וחמור וע"כ שיטתו נראה שלא כדברי התוס' שיש כאן חצי סוס וחצי

חמור דא"כ הי' אסור להרביע זב"ז דצד סוס משתמש בחמור וכו' אך דכולו מין אחד מעין סוס וחמור לשיטת רש"י צ"ל דאינו חייב רק חצי מתנות הוא משום דהוי כעין צבי לא הוי רק חצי וצריך ללמוד ע"ז דשה אפילו מקצת שה דאל"ה היינו אומרים דכל שאינו שה שלם אינו חייב כלל וגם לשיטת רש"י נראה דמורכב באתרוג אינו יוצא דהוי מין בפ"ע כעין אתרוג ולימין עכ"פ כולו אתרוג ואינו יוצא בו:

והנה בתשובות מהר"ם אלשיך הנ"ל (סי' ק"י) כ' וז"ל ואם הורכב יתור מין באילן אתרוג לא קא מבעי' לי' דהא אין היחור ההוא מוציא אלא לימינעס כדברי הגננים וכמ"ש רש"י ז"ל בפ' משוח מלחמה וכו' כי קא מבעי' לי' איפכא שהרכיב יחור של אתרוג בלימין שמוצא התור ההוא דוגמת אתרוג ואין הפרש אלא שהמיץ שבתוכו מרובה משא"כ לאתרוג בלאו מורכב שהמיץ מועט והקליפה שעליו עבה מאוד וכו' בזה שבטל הילדה בזקינה כדאיתא בפ' משוח מלחמה דילדה שסיבכה בזקנה בטלה וא"כ בטל יחור האתרוג לגבי העץ הלימין והאריך בזה וסיים שאף אם לא הי' היחור ההוא מתבטל בלימין שהוא כב' מינים מעורבים בשוה אתרוג ולימין לא יצא הא למה זה דומה לחצי עבד וחצי ב"ח שתקע שאינו מוציא את ב"ח דלא אתי צד עבדות שבו ומוציא ב"ח וה"נ כ"ש הוא דגוף האתרוג בו מעורב עם לימין: דלא אתי צד לימין שבו ומוציא את החייב באתרוג ועוד דהוי קיי"ל דאתרוג פחות מכביצה פסול והשתא אי הוי מורכב הוי כביצה היכי מצי להתכשר והרי אין בו אתרוג אלא חצי ביצה ועוד דהא קיי"ל דאי חסר כ"ש ליום ראשון פסול ובהאי מורכב החצי הוא לימין והרי הוא כחסר מן האתרוג ועוד הביא ראי' משלהי פ' יש נוחלין (דף קל"ז) דהכי דאתרוג אינו כולו שלו אינו יוצא בו עיי"ש דבריו:

והנה מה שהביא דכל שהוא מורכב אין בו אלא חצי ביצה כן רציתי לומר. בעצמי אך באמת זה אינו כדאיתא בתוס' ריש לולב הגזול על מה דאיתא בגמרא דאתרוג של אשירה משום כתותי מיכתת שיעורי' ורצו מתחילה לומר הטעם הוא משום דאין בו כביצה ודחי זה דהא דבעי שיעורי' כביצה הוא רק משום דכ"ז שלא הגיע לזה השיעור לא הוי גמר פרי וא"כ אין לפסול משום כתותי מכתת שיעורי' דע"כ גמר פרי הוא ע"כ כתב דיש לפסול אותן משום דבעינן מנכרא לקיחתו והיכא דמכתת שיעורי' הוה כאין בו כשיעור כלל ולא מינכרא לקיחתו עיי"ש א"כ בנ"ד דהא מורכב חצי אתרוג וחצי לימין לא שייך ג"כ לפסלו משום דאין באתרוג שיעור כביצה דג"כ עכ"פ גמר פרי הוי ושם הוי ג"כ מנכרא לקיחתו:

אך משום דהוי חסר ודאי יש לפסלו וגם לא הוי כולו אתרוג אך קצת האחרונים רצו לומר דבטל חלק הלימין ברוב אתרוג אף דאיתא בגמ' בילדה שסיבכה בזקנה בטלה

הילדה בזקנה היינו רק לענין ערלה דעיקר הכח בא מהזקנה ולא נחשב ערלה אבל לענין גוף הפרי רובא אתרוג הוי כיון דהפרי גדול כמו היחור כנ"ל דעיקר גידולו הוא כמין היחור כדאיתא ברש"י בפ' משוח מלחמה (דף מ"ג) בטל השאר ברוב:

אך לפענ"ד לא שייך בזה ביטול ברוב כאשר נסתפקתי במקום אחר אם נתערב דבר מועט דבר שאינו ראוי לצאת בו ידי חובת מצה ברוב שראוי לצאת בו אם בטל ברוב שיצא בכזית ממנו שיש בו תערובות מועט שאינו ראוי לצאת בו והעליתי שאינו בטל ברוב לענין שישלים זה שאינו ראוי לשיעורא כאשר נסתפק בעל משנה למלך אם מעט היתר נתערב ברוב איסור אם ישלים לשיעור לחייב מלקות:

בתוס' זבחים (דף ע"ח) בד"ה הפיגול מבואר דהיתר מועט שנתבטל ברוב איסור אינו משלים השיעור ובמנחת כהן כ' הטעם דביטול ל"ש אלא באיסור המעורב בהיתר הוי כאלו אינו בעולם כלל מאחר שנתבטל אבל לא בהיתר שנתערב באיסור להשלים השיעור לאיסור כיון דבאיסור לחודי' ליכא שיעורי' לא אמרינן שנתבטל בו ההיתר ויתוסף על שיעורי':

א"כ לענין היכא שנתערב דבר שאינו ראוי לצאת בו י"ח מצה בדבר הראוי ג"כ אינו משלים לשיעור אף דהוי רוב מדבר הראוי וגם לפ"מ דאיתא בבכורות (דף כ"ג) דטומאת משא אינו בטל כיון דנושא הכל ביחד וידעינן בטומאה יש ג"כ במשא הזה א"כ ה"ה לענין להצטרף לשיעורא כיון דבכל השיעור יחד בודאי יש דבר שאינו ראוי ג"כ לא מהני ביטול ברוב ובחידושי בארתי בזה ליישב קושית התוס' דלמה לי קרא דאין יוצא במצה של טבל מקרא דלא תאכל עליו חמץ תיפוק לי' דהוי מצוה ה"ב ולפי הנ"ל יש נ"מ רבתי הכא שנתערב מיעוט טבל ברוב חולין יאכל כזית מזה דלטעם מצוה הב"ב הי' יוצא שפיר דאין כאן עבירה דבטל ברוב האיסור בהיתר אין כאן עבירה וממילא יוצא אבל כיון דגלי קרא דאינו יוצא במצה של טבל והוי מצה שאינו ראוי למצוה לא מהני ביטול דבר שאינו האוי בראוי להשלים השיעור כמו דהיתר אינו בטל באיסור להשלים השיעור:

ומעתה גם לענין אתרוג כיון דאתרוג החסר פסול וחלק הלימין שיש בו אינו ראוי למצוה לא שייך בזה ביטול ברוב להשלים השיעור ודוק: ועוד נראה לי כיון דיש סימנים המורים על ההרכבה וההרכבה ניכרת בהפרי לא שייך בזה ביטול דהוי ניכר האיסור והפ"מ (סי' ק' ס"ק א') בשפתי דעת ביו"ד האריך הרחיב הדיבור דכל שהוא ניכר בחזותא אינו בטל ומסופק אם מדאוריית' אינו בטל ולפענ"ד אף למ"ד בחזותא בטל מדאורייתא וחזותא לאו היינו רק מראה דהוא דבר שאין בו ממש אמרינן בזה לאו מילתא אבל כאן דמשעת הרכבה ניכר שמשונה בגופו ודאי מילתא היא. ול"ש בזה ביטול וכמ"ש הרשב"א דמש"ה

במין באינו מינו אינו בטל ברוב משום כיון דמרגישין הטעם הוי כניכר האיסור ויוכל להיות דבפרי הנרכבת אף בטעמא ניכר שנרגש בה שינוי הטעם אף באכילה:
עוד יש להעיר בזה לפי דברי המהרי"ט באחד שאסר הנאתו על חכם העיר אם החכם מותר ליהנות מכוס הציבור אם אמרינן שבטל חלק האיסור ברוב וכ' ע"ז דל"ש בזה ביטול וז"ל דבשלמא לענין איסור שייך ביטול שאילו היינו מכירי חתיכות האיסור היינו אוסרין אותה והי' השאר מותר אבל במעות ל"ש זה דהא דכל חדא וחדא יד כולם שוה בו ואפי' היינו מכירים שאין זה מטבעו של שמעון ע"ש:
ולפי דברינו נראה דל"ש ביטול רק היכא שהי' כאן איסור בפ"ע והיתר בפ"ע ונתערבו זב"ז וגם בלא"ה דעת המרדכי דהיכא דבא לעולם ע"י תערובות לא מהני ביטול בזה:
והאחרונים הקשו דברי המרדכי סותר זא"ז דגבי גיגית מלאה ענבים פ' כיון דבא לעולם על ידי תערובות עדיף טפי לבטל אף היכא שיש לו מתירין והפ"מ והחוות דעת חילקו בין היכא שהי' מתחילה כולו היתר ובין היכא שהי' מתחילה כולו איסור ויותר מסתבר לחלק בין שכל הדבר לא הי' בעולם ותיכף בעת ביאתו לעולם הי' בתערובות דאינו בטל א"כ גם באתרוג שכל עיקר ביאתו לעולם על ידי תערובות אינו בטל וכבר הנה הבאתי מ"ש האחרונים על דברי האלשיך דהיכא דהיחור הוא אתרוג והעץ הוא לימין דבטל הילדה בזקנה כדאיתא בפ' משוח מלחמה (דף מ"ג ע"ב) וחלקו האחרונים דזה הוא רק לענין שאנו אומרים הגדול הוא מזקנה ולא מהילדה ואינו ערלה אבל לענין גוף הפרי אינו בטל גבי הזקנה כיון דאדרבה היחור הוא נושא הפרי כמותו:
ואמרתי אנכי דמ"מ פסול באתרוג דבאתרוג בעינן טעם עצו ופריו שוה והיכא שהרכיב אתרוג בלימין אין טעם עצו ופריו שוה דפרי העץ הוא לימין אך הי' אפשר לומר דמ"מ הוי טעם עצו ופריו שוה דהאתרוג עם היחור שלו שגדל עליו שפיר שוה טעמו אבל כיון שאנו אומרים דילדה שסיבכה בזקנה בטל הילדה בזקנה כדאיתא בפ' מ"מ ועכ"פ לענין הגידול הוי כאלו גדל מהזקנה ולא מהילדה שוב הוי אין עצו ופריו שוה דהעץ שגדל עליו הוא לימין וראיתי אח"כ כעין זה בב"א:
אך הבית אפרים התיר היכא שחתך אח"כ יחור זה מגוף האילן ונטעו בארץ היינו אף שלא חתך גוף היחור הזה דזה קשה כאן איך הטבע הוא דמיחור זה נעשה כמה ענפים כמו אילן ולוקחים ענף מזה האילן ושותלים אותם בארץ ובזה התיר הבית אפרים כיון דאין כח גידולו עוד מעץ לימין וזה טעם הוי שפיר טעם עצו ופריו שוה:

אך לפי הנ"ל עכ"פ אסור משום דמעורב ביחור זה ב' כחות מהאתרוגים ולימין בודאי אינו בטל ברוב כיון דביאתו לעולם על ידי תערובות ומתחלה הוי כולו אסור דהיחור הזה שנטעו בארץ הי' מתחלה כולו אסור בעת שהי' מחובר באילן:

והנה עוד נראה לפענ"ד והביא ראי' דלא כהב"א דדעתו דאף דהיכא דהרכיב יחור אתרוג בעץ לימין פסול האתרוג הגזול שם מ"מ היכא שלקח יחור מזה לנטעו בארך שוב מותר: ולפענ"ד לא נראה כן ויש להביא ראיה לזה ממאי דמהר"י:

פאדווא נותן בהם סימנים מבפנים ומבחוץ הסימן דבליטות והעוקץ שקוע ומבפנים המיץ מועט והקשה בשכ"ג הובא בשבות יעקב (סי' ל"ז) דסימנים בפנים אין נ"מ דכ"ז שהוא שלם ניכר לדעת מה הוא בפנים ואחר שיצאו בו יפתחו אותו מה דהוה הוי אך באמת נ"מ גדולה לענין שאם נטע גרעין מזה האתרוג בארץ אחר שראו בו הסימנים שהמה טובים אם נודע שהאתרוגים הגדילים בו כשרים המה וכבר הבאתי תשו' הג' מפלאצק הובא בס' בגדי ישע דכעת בלתי אפשר לידע על שום אתרוג שאינו מורכב דאף שנדע בברור שהעץ שגדל בו אינו מורכב מ"מ דילמא הנטיעה גופא הוא מורכב ואף אם הנטיעה אינה מורכב או אביו או אבי אביו היה מורכב משנים קדמוניות אך לפי הסימנים שנתן בהם מהרי"פ בפנים ומבחוץ שפיר אפשר אח"כ לנטוע מזה אילנות אחר שראה הסימנים מבחוץ ומבפנים והמה טובים ושפיר הוי נ"מ אך לשיטת הב"ח דאף שמורכב פסול היינו מה שגדל על יחור אתרוג הנרכב בלימון אבל אם נטע אח"כ מיחור זה או מגרעין זה בארץ וגדל בארץ יותר שום אין נ"מ בסימנים שבפנים כלל כקושית השכ"ג:

ולדינא כבר נהגו עלמא על אתרוג שנודע שהוא מורכב בודאי פסול ואתרוגי קארפו לא יצאו מחשש מורכב ובמקום שנמצא מארץ ישראל אתרוגים שהמה מוחזקים בכשרות עפ"י מסורת בודאי לכתחילה עכ"פ אין לברך על אתרוגי קארפו וכבר הבאנו שהגאון בעל חתם סופר לא בירך עליו רק על יענעוי וכן הגאון בעל בית מאיר הגדולים שברכו עליהם לא היה להם אחר מוחזק בכשרות וכן איתא בתשובות הב"ח (סימן קל"ד) שהסמ"ע פסל שם האתרוגים שיש בהם חשש מורכב והב"ח הכשיר שם (בסי' קל"ה) האתרוגים שיש בהם חשש מורכב ושם בטעות בתשובה השניה נחתם הסמ"ע וצ"ל נחתם הב"ח וסיים שם דהיכא דאפשר להשיג אתרוגים שהמה כשרים בבירור אין ליקח אתרוגים שיש בהם חשש מורכב ע"ש:

נשמט מפלפול אשר חותני הרב הגאון מקוטנא נ"י הגיד לי כי ראה בספרי עקרי הד"ט בשם הגאון מו"ה חיים יוסף אזולאי כי באו שני אנשים לפניו לדון שאחד מכר לחבירו אתרוג ובחזקת כשרות שהוא מיענעוי ולבסוף נודע לו שהוא מקארפו:

ע"כ יאבה נא הג' להמנות אתי בדבר גדול הזה ולהשיב אמרים בקיצור ולא אטריח את כ"ג להשיב בארוכה גם כי נחוץ לי לדעת תשובה כ"ג במוקדם האפשרי ואבקש מכ"ג להשיב בקיצור כי כ"ג מסכים אשר במקום אשר ימצאו אתרוגים מארץ ישראל לכתחילה אין לברך על האתרוג קארפו בתקותי אקוה כי כבוד מחו' הגאון ישיב אמריו אלי במוקדם האפשרי ולתשובתו אקוה. ידידו מחותנו הדוש"ת באהבה רבה ואהבת עולם כל הימים בלב תמים חיים אלעזר וואקס אבד"ק קאליש יע"א תשובה ב"ה יום ה' פ' וישלח חודש כסליו שנת תרל"ז לפ"ק סאכאטשאב:

החיים והשלום לאהובי ידידי מחותני ה"ה הרב הגאון הגדול החריף המפורסם חמדת ישורון אוהב ישראל כקש"ת מו"ה חיים אלעזר וואקס נ"י אב"ד דק"ק קאליש יע"א:

אחדשכת"ה מכתבו היקר הגיעני הנה מ"ש רום כ"ת הגאון שיחי' אשר הבית מאיר וחתם סופר לא רצו לצאת עם אתרוג קארפו אך בימינו ידעתי אשר כמה וכמה גדולים ישראל וצדיקי הדור יצאו באתרוגי קארפו במקום שהי' יענעווועזער בנמצא מחמת שהמה מהודרים כמ"ש בת' בית אפרים וחותני הגאון זצ"ל יצא באתרוג קארסיקאנער שנה אחת בהיותו בליסא כי הוטב בעיניו והי' משחק באנשים אשר אומרים שהמה מורכבים ולא נודע לי הטעם אך זאת אודיע כאשר הובא אתרוגים קארסיקאנער לווארשא והיו אז מהודרים מאוד וחששו שהמה מורכבים וכתבו לפפד"מ והיה אז בעל המחבר מחנה לוי ובא מפפד"מ אשר המה משתמשים באתרוגים הללו משנים קדמוניות ולא רצו לפרסם שלא יתיקר השער ואתרוגי קארפו שמעתי אשר העולם התחילו לקנותם כאשר הרב הקדוש הצדיק הרבי מלובלין זצוק"ל התחיל ליקח אותו וכן שמעתי שהמגיד מקאזניטץ זצ"ל ושאר צדיקי הדור לקחו אותו לצאת בזמן שהיו שכיחים יאנעווועזער ולזה קשה עלי לבא על החתום אשר לכתחילה במקום שיש אתרוגים במסורות לא יקחו הקרפירער כאשר גדולי ישראל וצדיקי הדור לפנינו קנו אותן לצאת. יאמן לי כ"ת הגאון שיחי' אשר רהיטנא פרסא למלאות רצון מעלתו אמנם אך הדבר הזה אין ביכולתי לעשות:

הנה בגוף הדין המורכב נראה דיחור שלימני יש דיעות להכשיר וכן הש"ך הובא בת' שבות יעקב דהתיר בשעת הדחק בפראג. ועיקר טעמו מהסוגיא דשה אפילו מקצת שה והרמ"א בת' (סי' קי"ו) אוסר והש"ך בעצמו חזר מהוראה וציוה קודם מותו לבנו שיבקש מחילה מהגאון חותן בעל שבות יעקב אב"ד דק"ק פיהם ע"ש ואתרוג המורכב מיחור

של אתרוג בתוך האילן אחר כתב בכנה"ג (סי' תרמ"ח) יש מי שהורה שהוא כשר והרב האלשיך האריך להוכיח שהוא פסול וראיתי מה דאיתא בסוטה פ' משוח מלחמה (דף מ"ג) הילדה שסבכה בזקנה אינו נוהג דין ערלה כי הענף בטל לזקינה ואנו רואין את הענף כאלו האילן הוציא ענף חדש ואין בו דין ערלה כמו דמבטל לענין ערלה בטל לגבי' גם לצאת בו הוה כאלו עץ של לימין או רימון עיין בת' בית אפרים שכך מסביר דברי האלשיך:

והנה לפי מה שפירש"י בפ' כל הצלמים (דף מ"ט) דילדה שסבכה בזקנה אינו נוהג דין ערלה מטעם דזה וזה גורם והקשו בתוס' דלשון בטילה אינו משמע דהטעם משום דזה וזה גורם ואפילו למאן דסובר דזה וזה גורם אסור הילדה בטלה בזקנה והר"ן כתב דזה אינו קושי' דהא דזה וזה גורם מותר הוא מטעם דבטל דכי היכי דאיסור בעיניה בטל חד בתרי' כל היכי דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי אי נמי כשנתערב וליכא טעמא הכי נמי היתר הבא מכח גרמת האיסור כל שהאיסור והיתר גרמי בהו כאלו נתבטל האיסור הזה מש"ה אמרו ילדה שסיבכה בזקינה בטילה דסבירא לי' זה וזה גורם מותר דכן ההלכה א"כ אין סברת הש"ס דהיחור בטיל והיחור של אתרוג מוציא אתרוג כמו שפירש"י בסוטה (דף מ"ג) דההרכבה מוציא הפירות מאותן מין שנטל הענף ממנו ואין לאסור רק דאילן של לימני גורם להוציא האתרוג והא זה וזה גורם מותר בכל מקום כמו שכתב המחבר ביו"ד (סי' קמ"ב סעי' י"א) דזה וזה גורם מותר לגבוה ואפילו למאן דסובר זה וזה גורם אסור מותר לגבוה כמו דאיתא בתמורה (דף למ"ד) בתוס' ד"ה אבל נרבעו ולבסוף עבדו ואפילו לשיטת התוס' דילדה שסבכה בזקינה אינו מטעם זה וזה גורם רק מטעם ביטול אין כוונת הש"ס דהענף בטל לעץ דהא האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי רק דהיניקות הילדה מהקרקע שהי' חייב בערלה בטל בהיניקות הזקינה וכאשר הפרי נגמר מיניקות ההיתר בטל היניקה של איסור וזה לא שייך ביחור של אתרוג המורכב בלימין או ברימון כי התורה הקפיד באתרוג על היניקה כיון דהיחור הוציא אתרוג והפרי דר משנה לשנה וטעמו כטעם העץ שיצא ממנו דהוא היחור מה"ת יהי' פסול איזה ביטול שייך בזה הנה עץ הלימין שמוציא אתרוג פסול אף טמאה שילדה טהורה צריך מיעוט שיהי' טמא ובבכורות (דף ז') שיהי' אסור דהנה בטהורה כתב בתורה הסימנים מפרסת פרסה ושוסעת שסע ומעלה גרה תאכל הו"א כיון דטמאה ילדה דהסימנים הללו יהי' טהור צריך לימוד היוצא מן הטמא טמא משא"כ באתרוג לא נאמר בתורת הסימנים רק פרי עץ הדר וקיבלו חכמים שהוא אתרוג ודרשו:

הדר הדר משנה לשנה וטעם עצו כטעם פריו יש לומר כשהאילן של לימני מוציא תואר אתרוג ודר משנה לשנה ג"כ פסול וכן כתב הרמ"א בת' (סי' קנ"ז) שמיני פירות הנקראים מוראהנץ או לימני דרים משנה לשנה על האילן וגם יש להם כל הסימנים הנאמרים בגמרא כי ס"ד להכשיר הפירות האלו בתורת האתרוג ואין להכשיר רק האתרוג ע"ש:

והנה במורכב ויחור האתרוג כתב רש"י דמוציא את המין אשר היחור ניטל ממנו א"כ הוא אתרוג ולאסור האתרוג מטעם שיונק מיניקות הלימני לא אדע בעניי לאסור ובמורכב היחור של אתרוג לכ"ע באתרוג זה וזה גורם מותר בלימני אין לאסור רק למאן דסובר דזה וזה גורם אסור אבל לפסוק הלכתא בזה וזה גורם מותר בכל מקום והפרי הוא אתרוג כמו שפירש"י אין מקום לפוסלו ולפמ"ש תוס' בתמורה דף ל"א) ובבית אפרים והא דזה וזה גורם מותר לשיטת רש"י מטעם ביטול אף דאין רוב בגורם דהיתר ואזלינן בתרה ולא בתר האיסור נראה להוכיח כמו דסובר המנחת כהן הובא בפ"מ (שער התערובות) דאיסור שנתערב ברוב היתר נהפך האיסור להיות היתר אבל היתר שנתערב באיסור אין ההיתר בטל שיהי' באיסור וטעם נראה כיון דאנן פסקינן (בפי"ח מה' מוקדשין דאין איסורין מבטלין זה את זה א"כ איסור אינו יכול לבטל את ההיתר כמו שאינו יכול לבטל האיסור ולזה בשני גורמין גורם של איסור נתבטל בגורם של ההיתר ולא בהיפוך וכמו לענין קרבן בנרבעת אזלינן בתר היתר ומותר לגבוה כמ"ש תוס' כן לענין אתרוג אשר היחור של אתרוג מוציא מין אתרוג בטל הגורם של לימין שפסול לאתרוג בגורם של היתר האתרוג ומותר גם לשיטת התוס' כנ"ל:

והנה המ"א (בסי' תרמ"ח) כתב אתרוג המורכב מלימני ואתרוג פסול וסיים ול"נ דפסול משום דלא מיקרי אתרוג כלל ע"ש והיינו כשהוא מורכב מלימני דהיחור הוא של לימני דאי היחור הוא משל אתרוג איך שייך לומר דלא מיקרי אתרוג כלל דהא היחור מוציא אתרוג כמ"ש רש"י בנזיר וכן הוא בש"ע הרב מוה' שניאור זלמן זצוק"ל אתרוג המורכב דהיינו שהרכיבו ענף מאילן אחר לתוך האילן האתרוג לגדל מהן מין הדומה לאתרוג פסול שזה אינו אתרוג כלל אלא הוא בריה בפני עצמו וציין הרמ"א והמ"א א"כ מבואר דהמ"א אינו פוסל רק המורכב מיחור הלימני וכן הרמ"א בת' (בסי' קט"ז) ע"כ דמיירי ג"כ באתרוג המורכב מיחור של לימני דכותב ג"כ שאינו אתרוג כלל ובאם המורכב מיחור של אתרוג כתב רש"י דהוא אתרוג וזה דלא כמחצית השקל שכתב על המ"א דפוסל גם ביחור של אתרוג המורכב בלימין בת' בית אפרים על הא דאסור מטעם דילדה בטילה בזקנה דהנה סוגית הש"ס ולא חיללו ולא כתב ולא חילול בא למעט מבריך ומרכיב דאינו חוזר והקשה הא אנן תנן אחד הנוטע ואחד המרכיב ואחד המבריך אר"ז אר"ח לא

קשיא כאן בהרכבת איסור כאן בהרכבת היתר בהרכבת איסור מיעט רחמנא דאינו חוזר בהרכבת היתר חוזר ומקשה הש"ס הרכבת היתר בהיתר היכי משכחת להו אי ילדה בילדה תיפוק ליה דהיחור דבעי מהודר משום ילדה ראשונה אלא ילדה בזקינה הא אמר ר' אבהו ילדה שסיבכה בזקינה בטלה ילדה בזקינה ואין בה דין ערלה אר"א לעולם ילדה בילדה וכגון דנטע להך קמייתא לסייג ולגדרה והקשה בת' הנ"ל אמאי מקשה הש"ס על הרכבת היתר היכי משכחת לה משמע בהרכבת איסור ניחא ליה דיהיה הדין נותן להיות חוזר מחמת הרכבה ומיעט קרא דאינו חוזר מחמת הרכבת איסור באמת שז"א על ענין מה שצריך מיעוטא על הרכבת איסור דאי ילדה בילדה תיפוק ליה דחוזר מחמת הילדה הראשונה וילדה בזקינה בטל ולזה מחלק דהא דאמרינן ילדה שסבכה בזקינה בטל כיון דחד מינא הוא אבל פין בשאינו מ"ט גם לאחר שנסבך הוא מובדל ועומד לעצמו ונושא פירות מאותו מין שנוטל שלא מאותו מין שהרכיב בתוכו לא בטל לגבי אילן כלל ע"ט:

א"כ נראה דמטעם דבטל יחור של אתרוג באילן הלימני אין לפוסלו אך בלבוש אוסר המורכב מטעם דנעבד בו עבירה כי הנכרי מצווה על הרכבת האילן ופסול למצוה כמו דכלאים פסול לקרבן ומאיס לגבוה ואסבר לן בת' בית אפרים דאף בלולב של אשירה גם אם נוטע בתחילה לע"ז אי לאו כתותי מיכתת שיעורא לא היה אסור כיון דהשתא בשעת קיום המצוה אינו עושה עבירה דמצות לאו ליהנות ניתנו אף שנוטע מתחילה לע"ז ועשה עבירה מ"מ גוף הנטיעה שגורם לצמיחת האילן ופריו למאכל אינו בעבירה רק מחשבתו היה לעבירה לא אזלינן בתר מחשבתו לדמותו לבהמת כלאים דעיקר יצירתו הוא ע"י עבירה ומאיס לגבוה והב"ח מכשיר אתרוג המורכב ומביא ראי' דהא צריך קרא לאסור כלאים לגבוה וצריך להבין דהא הלבוש אוסר המורכב אשר בא ביצירת עבירה ומאוס לגבוה דיליף מכלאים דאסר רחמנא דמאוס לגבוה והוא הביא ראיה כאשר צריך קרא לאסור כלאים מוכח דכשר למצוה הבא ע"י עבירה:

ונראה דהב"ח לא דריש טעמא דקרא כיון דיצירתו היה בעבירה מאוס לגבוה דהא דהתורה אסרה נדמה אף דלא נעשה עבירה אלא ודאי דגזה"כ הוא לפסול כלאים ונדמה למזבח רק דהו"א דמצד הסברא פסול ומאוס לגבוה כיון דבא ע"י עבירה והוה מצוה הבאה בעבירה ומביא ראיה אמאי צריך קרא לאסור כלאים תיפוק ליה דהא מאוס הוא לגבוה כיון שבא ע"י עבירה והשיב לו הסמ"ע דעל הכלאים צריך קרא כיון דהשני דברים המורכבים כשר לקרבן עז עם הכבש לכך צריך קרא אבל אתרוג המורכב ממין אחר שאינו מין אתרוג לא צריך קרא ולענ"ד נראה דסברת הב"ח מוכרחת דאי אמרינן דלכך צריך קרא בכלאים כיון דהשני מינים כשרים לקרבן א"כ מנ"ל לש"ס ב"ק (דף ע"ז) שור

או כשב פרט לכלאים או עז פרט לנדמה דהא צריך תרי מיעוטי לכלאים דאי לא הוה רק חד מיעוטא הוה מוקמינן על הכלאים הבא מן הכבש והצבי אלא ודאי דאין סברא לחלק אי אמרינן דהבא ע"י עבירה מאוס לגבוה אם השני מינים מותרים או אסורים א"כ לפסול האתרוג המורכב מיחור של אתרוג אין לפסול לא מטעם ביטל שנתבטל היחור לאילן מטעם שבא בעולם ע"י עבירה ואין לפסול רק מטעם כיון ששני מינים מעורבים בשוה אתרוג ולימין לא יצא כתב האלשיך הא למה זה דומה לחצי עבד וחצי בן חורין שתקע אינו מוציא בן חורין דלא אתי צד עבדות שבו ומוציא את בן חורין ה"נ כ"ש דגוף האתרוג שיוצאין בו מעורב עם לימון דלא אתי צד לימון ומוציא את החייב באתרוג ועוד דהא קי"ל דאתרוג פחות מכביצה פסול והשתא אי האי מורכב הוה כביצה היכי ליתכשר דהא אין בו אתרוג רק כחצי ביצה ועוד דהא קי"ל דחסר פסול בכל שהו ובהאי מורכב החצי הוא לימון הרי הוא חסר מן האתרוג ע"ש שהאריך וכן הט"ז אוסר מצד חסר:

והנה לפי מ"ש רש"י בסוטה (דף מ"ג) היתור מוציא אתרוג והאילן של לימון הוא גורם וזה וזה גורם מותר ובטל האיסור לגבי היתר וכן לגבוה בטל האיסור בהמת טריפה למזבח בבהמה הכשירה לגבי מזבח ואין לומר נהי דבטל האיסור מ"מ השני מינים מעורבים א"כ אמאי מותר לאכול ועוד נראה ראיה ברורה דלא אמרינן סברא זו דהא הרמב"ם (בפ"ה מה' איסורי מזבח) כתב אין מביאין מנחות ונסכים לא מן הטבל ולא מן החדש ואין צריך לומר ערלה וכלאי הכרם כתב המשנה למלך דטעמי' פשיטא ליה שהני לפי שאסורין בהנאה פשיטא דאין להביא מהם דנהנה בהבאתן אבל מכלאי זרעים מותר להביא מנחות והנה הא דכלאי זרעים אסור כיון דיונקין זה מזה וכן מבואר ביו"ד (סי' רצ"ה סעיף מ') מכל אלו דברים נתבאר בזמן שיש ב' מיני הרחקה הראוי להם כדי שלא יינקו זה מזה אין חוששין למראית עין ובזמן שיראו מובדלים אין חוששין ליניקתו:

והנה בעשרון של המנחות וכן בקומץ אם חסר כל שהוא:

פסול ואם נמצא צרור מדבר אחר פסול אמאי יהיה מותר כלאי זרעים למנחות לשיטתם דהא החיטים יונקים מהשעורים יש בהן תערובת טעמים והתורה הקפידה על סולת וגם חסר עכ"פ כל שהוא אלא ודאי כיון דעיקר הוא סולת אין אנו חוששין לתערובת טעמים ושחסר כל שהוא כיון שאינו ניכר. והנה בהדלה גפן על התאנה יינו פסול לנסכים מפני שנשתנה ריחו כמבואר ברמב"ם (פ"ו מה' איסורי מזבח) וגפנים שנזרע זרע ביניהם כשר למזבח כמבואר שם והא זרע אילן וזרעים הוה כלאים בא"י כמבואר (בסי' רצ"ו) ובש"ך ובט"ז אלא ודאי כיון שלא ניכר שום שינוי ביין מותר וכן המנחות מכלאי זרעים מותרים למזבח. והנה באתרוג היחור של אתרוג מוצא אתרוג מה איסור שייך משום תערובת

טעמים ושיהיה חסר ולחלק דבכלאי זרעים אינן גורמין להחיטים שיצמחו באילן זה ניחא לטעמא דלבוש דפוסל כיון שבא לעולם ע"י עבירה ולא מטעמים של התערובות ומטעם חסר ואין מקום לחלק ביניהם ולפ"ז היה מקום להתיר אתרוג המורכב מיחור של אתרוג אך הב"ח (בת' קל"ו) כתב הסמ"ע (בסי' קל"ו) הראי' מפ' משוח מלחמה (דף מ"ג) במה שפירש"י דהיחור מוצא את מינו דוחה אותו מעלתו בלא כלום והדבר פשוט ומפורסם שהפרי היוצא מן הכלאים הוא ממש מן היחור הנרכב לבדו וכן בכל הפירות ומביא ראיה מהתפוחים המורכבים בעץ של ערבה וידעתי גם אני המדקדקים מחזיקים אותו בפסול כשיש כשר אחר לפנינו אולי הוא מפני הספק שנסתפק בו וכן כתב הסמ"ע בתשובה הנ"ל כתב ג"כ כי אולי הוא מיחור של לימוני עם כל זה מסיים והנני מבטל דעתי כנגד מעכ"ת כפי מה שהכריע שאין ראוי לכתחילה לברך עליו כשיש אתר אבל כשאין אחר אין ראוי למחות באותן שנוהגין לברך וכן נהגו בכל מקום לפי מה ששמעתי עכ"ל:

אך באתרוגים המביאים מקארפו גם לפי המחמירין הוא בספיקא דילמא הורכב יחור של אתרוג בלימוני אין מקום להחמיר אפי' לכתחילה דהא הוה ס"ס ספק דלמא אינו מורכב כלל ואת"ל שהוא מורכב דלמא גם מורכב כשר וכל זה בספק גמור אבל בכאן הוא רק חשש דחשש לפי דבריהם. והנה זה יותר משבעים שנים אשר כל המדינה לקחו אותן וכן במדינות גאליציען ורוסיא וכל גדולי ישראל וצדיקים המפורסמים רבינו מלובלין וכדומה לקחו האתרוגים האלו ואין לנו אלא שופטים בימינו וחותני הרב הגאון זצ"ל מעיד אני שבירך וחוכך על תשש מורכב ולא אדע אם דעתו היה להכשיר או שלא האמין כלל וגם הצדיק המפורסם בדורינו מטשמכאנאווע זצ"ל אמר לי הרב המאוה"ג החריף מוה' ישראל יעקב אב"ד דק"ק פלונסק שבסוף ימיו כמה שנים בירך על הקארפו א"כ רובא דרובא בודאי אינן מורכבין וכל דפריש מרובא פריש וגם שאין סברא כלל שמרכיבין היחור של האתרוג דהנה כל הנטיעות בקארפו אינם לאכילה רק מה שקנו כל העולם לצאת ויראים הם להפסיד היחור של אתרוג בתוך האילן אחר שלא להוציא לעז על האתרוגים שלו בהא נחתינן ובהא סלקינן דאין שום חשש על כל האתרוגים המביאים מקארפו ופשטות המ"א אינו רק לאסור מיחור של לימון בת' בית אפרים כתב דאם לקח יחור מהמורכב ונטעו במקום אחר דמותר ליקח יחור המורכב וליטע במקום אחר כמבואר בשו"ע (סוף סימן רצ"ה) האתרוג שמוצא היחור המורכב כשר למצוה ומביא ראיה ובת' חמדת שלמה מדחה הראיה:

ולענ"ד צע"ג מה מקום יש לפלפל בזה דהא הראש יוסף בחולין פרק אותו ואת בנו (דף ע"ט) דהנולד מן הכלאים (צריך לומר כשנולדה מן העז או צבי ואמו כבשה מותרים עם הנולדים מן הכבשים כמבואר במשנה (פ"ח מהל' כלאים) ובש"ע (רצ"ז סעיף ט') הנולדים מן הכלאים אם היה אמותיהן מן אחד מותר להרכיבן זה עם זה] מותרים למזבח כמבואר ברמב"ם (פ"ג מהל' אסורי מזבח) חוץ מולד הנרבע שהוא ואמו נרבעו ע"ש וכמו שנולד מן הכלאים מותר למזבח מכ"ש הפרי היוצא מן המורכב דמותר למצוה: ולכאורה יש קצת ראיה נגד הטעמים הפוסלים באתרוג מטעם עירוב ומטעם חסר ובאותו ענין קשה לי דהא דאמר הש"ס דבנין אב דאמר רבא דכל מקום שנאמר שה בא למעט כלאים ומסיק הש"ס דבנין אב אתי לפטר חמור דהא בבנין אב ובגז"ש כשהוא מופנה מצד אחד למידין ומשיבין ואיך נילף משה דהוא קדשים לפטר חמור דהשה חולין ביד הכהן ואפשר כיון דפטר חמור הוא מצוה ומברכין עליו דומה לקדשים אך בחולין רצה הש"ס ללמוד משה הבנין אב דאין אותו ובנו נוהג בכלאים איך ילפינן חולין מקדשים דהנה במשנה למלך (בפ"ה מהל' אסורי מזבח) על הא דכתב הרמב"ם דאין מביאין מנחות מטבל וחדש ואין צריך לומר מכלאי כרם ועירלה כתב דלכך פשיטא ליה בהני כיון דהם אסורי הנאה ונהנה בהבאתן וכתב אך התוס' בפרק בתרא דחולין כתב דקרבנות לא שייך הנאה דמצות לאו ליהנות ניתנו ואפשר לומר דהנה הא דמצות לאו ליהנות ניתנו הוא במקום דאין הב"ד ממשכנין אותו מנכסיו אבל במקום דממשכנין אותו א"כ משתרשי ליה והנה חייבי עולות נדרים ונדבות ממשכנין ואם נדר מנחה הוא נדרים ונדבות דממשכנין אותו וגם אם נדר עולה פשיטא כמו דממשכנין על הקרבן וממשכנין אותו על המנחות ושפיר דפשיטא ליה לרמב"ם דעירלה וכלאי כרם דאסור להביא מנחות דהא נהנה אבל בסו"פ דחולין דמיירי בצפור דעיר הנדחת דבאין לטהר המצורע אין ממשכנין כמו דאיתא בעירובין (דף כ"א) ר' ישמעאל בר"י דסובר דעולת מצורע מעכב טהרתו גם בעולה אין ממשכנין כיון דטהרתו תלויה בזה:

ועוד אפשר לומר כפי הרמב"ם בסוף (טומאת אוכלין הל' ט') מותר אדם ליגע בכל הטומאות להתטמאות בהן שהרי הזהיר הכתוב את בני אהרן ונזיר מהתטמא במת מכלל שכל העם מותרין וכן הכהנים והנזירים מותרים להתטמא בשאר טומאות חוץ מן המת א"כ טהרת מצורע אין ב"ד ממשכנין רק שהוא מ"ע כתבו תוס' שפיר דמצות לאו ליהנות ניתנו ואבקש מאוד רום כ"ת יסלח לי שלא אמלא רצונו בזה ה' יברך אותו וכל ב"ב בכל טוב כאות נפשו ונפש הכותב הדבוק באהבתו ידידו אלעזר ברז"ו הכהן אבד"ק סאכאטשאב יע"א תשובה ב"ה יום א' פ' וישב שנת תרל"ז לפ"ק קאליש:

לכבוד ידידי מחו' הרב הגאון הצדיק מופת הדור חמדת הזמן תפארת ישראל אור עולם כש"ת מוה' אלעזר ברז"ו הכהן אבד"ק סאכאטשאב יע"א: אחדשכת"ה מכתב קדשו קבלתי והנה אגרת שכתב לסתור הוא הכל להביא ראיה לדברי ואחר שכתב כי אף שהחתם סופר כתבו שאין ליקח אתרוג רק במסורות וגם הגאון הקדוש מטשעכאנאוו זצ"ל לא לקח רק אתרוג יענעוי כאשר כתב החתם סופר מ"מ היו הרבה גדולים וצדיקים שלקחו אתרוג קארפו ומעתה לו יהיה כדבריו שיש מחלוקת בזה כי אין לבטל דעת הגדול שבאחרונים החתם סופר לגמרי וגם דעת הגאון הקדוש מטשעכאנאווע זצ"ל אשר כבוד גאונו נסע והסתופף אצלו בצלו וא"כ בודאי מהראוי להסתלק מהספק במקום שאפשר כאשר כתבו שבמקום שימצא אתרוג ארץ ישראל אין לברך לכתחילה על אתרוג הקארפו כי למה לכתחלה להכנס בספק:

וכל זה אילו היה ספק השקול אבל באמת אף ספק אין כאן להתיר כי אם שכבוד גאונו כתב שכתבו מפרנקפורט דמיין להכשיר אתרוג קארסיקאנער אין מזה ראיה לאתרוגי קארפו שהגאון ב"מ הביא שחקר בקהלת אשכנז ונודע לו ששם מרננים על אתרוגי קארפו ע"כ לא בירך עליו אף שהי' הדר שבמהודרים והיו בו כל הסימנים:

ומה שכתב כבוד גאונו כי השמועה אומרת שהרב הקדוש:

מלובלין התחיל ליקח אתרוג קארפו ומאז התחילו ליקח אתרוג קארפו הנה מהרב הקדוש מלובלין אין להביא ראיה כנודע כי הוא לקח יין לקידוש להביט עליו וע"ז אמר שהוא כשר ועל השני אמר שהוא נסך ומה שנהגו עולם אין ראיה כמבואר בבית מאיר שהדין בעצמם לקחו וכמעט לא היה אפשר למנעם מאחר שראו שמהודרים המה וגם יוכל להיות שאתרוג שהיה להרב הקדוש מלובלין זצ"ל היו בו עכ"פ הסימנים ואף שהחתם סופר לא רצה לסמוך על הסימנים הוא סמך ע"ז אבל עתה שרובא דרובא מאתרוגי קארפו אין בהם סימנים ומסורת ג"כ אין להם אין שום דעה להכשיר כמעט זולת אותן הפוסקים המכשירים מורכבים ובזה נהג כל עלמא שאתרוג המורכב פוסלים אותו:

וגם נודע שבימי הרב הקדוש מלובלין היו אז מלחמות הצרפתים אשר היה קשה להשיג אתרוג יענעוי וכפי אשר שמעתי נעקרו אז הגנים הללו וזאת נודע לי בבירור כי בעיר טארניגראד שהיתה גם אז עיר גדולה והרב הגאון הים התלמוד היה אז רב שם לא היה להם שום אתרוג על חג הסוכות והביא אתרוג מהשר [טשארטאריסקע] מורכב וכן היה כמעט בכל ערי גובערניע מלובלין ואז התחילו להביא אתרוגי קארפו:

אך מאז ידעתי וגם שמעתי שכבוד גאונו הרם תקיף בדעתו ואפילו כל הרוחות שבעולם יבואו לא יזיזו דעתו ממקומו:

אך גם כפי מכתבו מסכים שיקחו אתרוגים מארץ הקדושה לברכה אף במקום שיהיה אתרוגי קארפו מהודרים יותר אך כבוד גאונו התנה תנאי שלא יהיו יקרים ולא יהיה הרבה ריוח מהם הנה המקח יהיה מהאתרוג כשר ראוי לברכה שני רו"כ וחצי שזאת אינו יקר וגם בשנה העברה עשיתי כן בקאליש וכל מי בהוציא אתרוג פסול הוחזר לו מעותיו ואם היה אתרוג כשר לברכה לקח לעצמו וזה אינו יקר ובשנה העברה כולם אמרו בפה כי היה להם בזול אתרוגים אך לחשוב כאשר כבוד גאונו כתב בלתי אפשרי לעשות כי לא נודע עוד ולא נוכל לדעת החשבון כי אנכי אחפוץ להכין הרבה אתרוגים כמעט בעד כל מדינת פולין וכל אשר יותר יקחו האתרוגים ההמה יהיה באפשר להוזיל המקח ואם לא יקחו יעלה מחירם רק כי הנשארים לא יהיה בעדם מאומה לא דבר קטן ולכן בשנה זו יהיה כאשר כתבתי בעד אתרוג כשר שני רו"כ וחצי וכאשר נמכור האתרוגים בשנה זו ונראה החשבון אעמיד הדבר לפני הגדולים והקדושים אשר בארץ המה וכפי אשר יאמרו כן יהיה להבא: וגם ידע כבוד גאונו כי הריוח שיהיה מאתרוגי ארץ הקדושה אינו כמו שאר ריוח שהרי הריוח יהיה על ארץ הקדושה אשר בלא זה ישראל קדושים הם ויתנדבו תמיד יותר מכדי יכלתם לארץ הקדושה בכל לבם ונפשם ומה מאד יגדל הדבר הגדול הזה ליקח הריוח שירויחו עמלקים ליושבי ארץ הקדושה ואילו לא התחלנו בשנים שעברו לעשות בזה כבר היו המקחים מאתרוגי קארפו כפל כפלים כאשר לפני שתי שנים בפעם אחת העלה המקח שלשה פעמים מאשר היה בראשונה ומי יודע מה היה בימים הבאים אך כאשר שמעו כי יבוקשו מעינות אחרות להביא אתרוגים חזרו לאחוריהם:

ע"כ אבקש מאת כבוד גאונו להמנות עמנו ולכתב בסתימות כי גם הוא מסכים ליקח אתרוגים מארץ הקדושה אף אם ימצא אתרוגים מהודרים יותר מקארפו מטעם אשר ביאר בתשובה כי בלא זה בלתי אפשר לבאר הדברים שיהיה ריוח קבוע ליושבי ארץ הקדושה כאשר כבוד גאונו כתב בעצמו ע"כ יכתוב בסתימות וטעם אשר ביאר בתשובה ודברי כבוד גאונו יהיו מועתקים אות באות:

אמנם רבים אשר עמדי גדולים וצדיקים מסכימים לפסק החתם סופר ולמען חיבת ארץ הקדושה כתבו ביתר שאת ויתר עז:

ואקוה כי כבוד גאונו ימלא שאלתי וישים מקום לבקשתי כאשר כבוד גאונו בעצמו כתב כי מהראוי אשר ימלא שאלתי ולתשובת כבוד גאונו אקוה בפאסט החוזרת:

חיים אלעזר וואקס אב"ד דק"ק קאליש יע"א התשובה השנית מן אאמ"ו הרב הגאון הצדיק זצ"ל לא מצאתי תשובה ב"ה יום ב' שמות תרל"ז לפ"ק פה קוטנא:
החיים והשלום וכ"ט לכבוד י"נ המחותני ה"ה הרב הגאון הגדול תפארת ישראל צבי ישראל ע"ה פ"ה כקש"ת מוה' אלעזר ברז"ו הכהן אב"ד דק"ק סאכאטשאב:
אחדשכת"ה אודות האתרוגים מקארפו ודאי דעתי מסכים לכ"ת הרמה שאין לגנות ולזלזל את אתרוגי קארפו אשר רבים ושלמים וגדולי ישראל יצאו בהם זה יותר משש שנים והנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם אולם בודאי ראוי להגין שבאם ימצא אתרוגי א"י נכון יותר לצאת בהם ואם כי אתרוגי קארפו הם מהודרים יותר הוה מצוה מהודרת ביותר שאת כשהם נועם א"י שזה חבוב המצוה ישיבת א"י וגם החזקת ישוב א"י אשר הרבה הקילו חכמים משום ישוב א"י כמבואר בפ"ק דגיטין ומחמת נחיצות המוכ"ז אקצר שיהיה אהלו יפריח. ידידו מחו' הדו"ש ישראל יהושע חופ"ק קוטנא יע"א סימן תרמט אלה דברי נכד הרב המחבר המאוה"ג החריף המפורסם מוה' יחיאל מיכל הכהן נ"י:
סעיף א בהרמ"א משום זה יש ליזהר שלא יקצץ הישראל בעצמו אחד מארבעה מינים שבלולב לצורך לולבו דקרקע אינה נגזלת וסתם עכו"ם גוזלי קרקע הם ויבא בגזילה לידו אלא יקצצו עכו"ם ויקנה מהם ואין חילוק בזה בין ארץ ישראל או חוץ לארץ וכו':
והנה המחבר לא הביא הך הדין והרי"ף והרא"ש והרמב"ם לא הביאו הדין הזה ותמוה ולמה השמיטו דין דר"ה כי הוא מימרא מפורשת בסוכה (דף ל') אמר ר"ה להנהו אוונכרי כי זבניתו אסא מנכרים וכו':
ונראה לי לתרץ ע"ד פלפול על מה ולמה הפוסקים השמיטו הך דין דהנה פסקינן בשו"ע או"ח (סי' י"ד סעיף ד') דמותר ליטול טלית חבירו ולברך עליו עיין בט"ז (ס"ק ה) שפי' שלא מדעתו ומטעם זה פסק רמ"א בסימן זה בלולב שיכול ליטול בלא דעת חבירו ומדמה הך דינא בת"ה (סי' ק') להך דהכא דאין שייך שם קלקול וניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממוניה אלא שקשה מ"ט לא מכשרי שם ת"ה ורמ"א אלא מיום ראשון ואילך אבל לא ביום הא' ומ"ש מציצית שהם דאורייתא ואפ"ה סמכינן ומברכין עליהם שלא מדעת בעלים כו' אע"ג דטלית שאולה פטור מ"מ בזה אמרינן דהקונה לו ע"מ להחזיר דק"ו דתניהו לענין עשיית מצוה ביום א' דלולב ונימא דודאי ניחא ליה במתנה ע"מ להחזיר כו' אלא קשה למה פסלינן ביום א' דסוכות לולב השאול מחבירו משום דבעינן לכם אמאי לא נימא כיון שיודע שא"א לצאת ידי חובתו אא"כ נותנו לו במתנה ע"מ להחזיר ודאי נתכוין ע"ז דמתנה ע"מ להחזיר מהני באתרוג וע"כ לומר כיון שאמר לשון

שאלה אמרינן דלא נתכוין לשם מתנה ומ"ש משואל טלית מצויצת דכתב הרא"ש לעיל דחייב לברך דאמרינן שנתכוין להיות שלו במתנה ע"מ להחזיר וכן קשה ממ"ש הרא"ש בקדושין במקדש בטבעת שאולה כו' עיי"ש בט"ז:

והנה נראה לתרץ דהנה בסוכה (דף מ"א) בתוס' ד"ה הילך אתרוג זה וכו' וא"ת כיון דאמר ע"מ שתחזירהו לי ע"כ אם הקדישו אינו מקודש וכו' דהא כל מתנה שאם הקדישו אינה מקודשת אינו מתנה וי"ל דה"נ הוי בידו להקדש להיות קדוש כ"ז שהוא בידו עד שיחזור ועוד דהתם נמי לא בהקדש תלוי טעם המתנה כי כל המתנה שהיתה בערמה וכו' אינה מתנה וכו' ע"ש מבואר דלתי' הא' בעינן שיוכל להקדיש ולתרץ הב' אפילו שאינו יכול להקדיש כיון שאינה ערמה מהני ונראה לע"ד דבאתרוג בעינן שיכול להקדיש אע"ג דקיי"ל בש"ע ח"מ ברמ"א (סעיף ה') יש מי שאומר שהנותן מתנה לחבירו אינו מתנה אא"כ שיהיה בדעת הנותן שתהא ברשות מקבל לעשות בה כל חפציו בד"א שנותנו לו סתם אלא שניכר מתוך מחשבתו שאינו מכוין ליתנה לו שיעשה בה כל חפצו אבל אם מפרש אפי' אם נותנו לו ע"מ שלא ליתנו לאחר או שלא למוכרו או שלא להקדישו או אפילו ע"מ שלא יעשה בה שום דבר זה או דבר פלוני הוה מתנה דבר שפירש בלבד א"כ מהני מתנה על מנת להחזיר אפילו שאינו יכול להקדישו כיון שפירש לו בהדיא התנאי משני אפ"ה הא מבואר שם בסמ"ע (ס"ק ט"ו) הוי מתנה לאתויי דבר שפירש דלא גרע ממקנה לו בו חלק וא"ל ואתה נהי בשותפין דקני ה"נ הוא של המקבל בדבר זה של הנותן בהמותר א"כ הא דמהני הוא מטעם דהוי כשותפין והנה קיי"ל באתרוג השותפות אינו יוצא ביום הא' א"כ ממילא דלא מהני אם אין המקבל יכול למכור או להקדיש עכצ"ל כתירוץ הראשון בתוס' דיכול להקדיש ולמכור עד הזמן שנותן לו ולהם הוי מתנה ויכול לברך על האתרוג:

והנה בנוטל שלא מדעת מטעם דניחא לאינש למעבד מצוה בממוניה א"כ אם אינו מברך על האתרוג רק שמכרו או נותנו לאחר על הזמן בודאי לא מהני ואינו רשאי שלא מדעת חבירו דרק לברך רשאי מטעם ניחא ליה למיעבד מצוה בממוניה אבל האיך רשאי למכור ולהקדיש דבר בחבירו אפילו לזמן וכיון דלא יכול למכור ממילא לא יכול לצאת בהלולב והאתרוג דהוי כאתרוג השותפות דאינו יוצא בו דבשלמא כשנותנו לו ע"מ להחזיר א"כ כיון שאמר לו לנותנו לו במתנה ממילא דיכול להקדיש ולמכור עד הזמן שנתן לו וממילא כיון שיכול למכור שוב יכול גם לצאת בו אבל כשאינו רוצה לצאת רק למכור אינו יכול א"כ ממילא אינו יכול לברך כיון דאינו יכול לעשות אפילו עד הזמן כפי רצונו הוי כאתרוג השותפות ומיושב היטב קושית הט"ז דבטלית השותפין חייב בציצית להכי

רשאי ליקח שלא מדעת מטעם דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה אפילו שאינו יכול למכור הטלית על הזמן והוי כשותפין אפ"ה הא חייב בציצית ורשאי לברך:
והנה השער אפרים הקשה אמאי לא יגזוזו האוונכרי גופיה מטעם דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממוני' דהא להנגזל אין נ"מ אם יקח הישראל או לא דבין כך ובין כך לא יהיה להנגזל דהגזלן מחזיק בקרקע אך הא הרמ"א ז"ל פסק דביו"ט הראשון אין יכול ליטול לולב של חבירו שלא מדעת והנה הטעם כמ"ש כיון דאינו יכול להקדיש ולמכרו הוי כשותפין ואין יוצא בו: והנה רש"י ז"ל כתב דר"ה סובר יאוש כדי לא קני וא"נ קנה מצוה הבאה בעבירה הוא והנה לפי הרא"ש משום דיאוש כדי לא קני א"כ פשיטא דיכול למכור ולהקדיש דהיה יאוש ושינוי רשות וכן לפי הב' משום מצוה הבאה בעבירה נמי יכול למכור ולהקדיש דהקדש חל כמ"ש רש"י ז"ל בגיטין (דף נ"ה) ותוס' שם בב"ק וא"כ קשה יגזוזו האוונכרי גופו מטעם דניחא ליה לאינש ובודאי ברצון הנגזל להיות אידך יוצא בו וכיון שיכול למכור ולהקדיש א"כ מהני נמי הטעם דניחא ליה לאינש למעבד מצוה בממוניה אפילו ביום הראשון:
הנה אך הרשב"א ז"ל כתב דאם גזל נכרי אסור מדאורייתא יש לחוש נמי שגזלו מן הנכרי וא"כ ניחא דל"ש לומר ניחא לאינש דדלמא גזל שדה מנכרי והנה ר"ה סובר בב"ק גזל נכרי אסור מהתורה שפיר יש לחוש שמא גזל מהנכרי אמנם לדידן דקיי"ל דגזל נכרי לא אסור רק מדרבנן אין לחוש שמא גזלו מנכרי דאפילו גזל מנכרי נמי לא הוי רק איסור מדרבנן ואין לחוש בספק:
ועוד דהש"ס פריך ליקני בשינוי מעשה ותירץ דלולב א"צ אגד ואת"ל צריך אגד שינוי החוזר לברייתו לא קני והנה אנן דקיי"ל דלולב מצוה לאגדו ובודאי אגדו א"כ איכא שינוי מעשה החוזר והתוס' הקשה הא שינוי מעשה החוזר קני מדרבנן ותירצו כיון דמדאורייתא לא קני לא נפק (והא דהקשה התוס' מסוכה תירצו האחרונים זלה"ה דשאני סוכה מלולב עיין בדברי אא"ז במקור חיים (סימן תמ"ח)]:
והנה זה דוקא אם גזל נכרי אסור מדאורייתא שפיר לא מהני הקנין שהוא מדרבנן לגבי מצוה דאורייתא אבל לדידן דקיי"ל גזל מנכרי מותר מהתורה ורק מדרבנן א"כ ממ"נ מהני הקנין מדרבנן דהא מהתורה לא הוי איסור ורק מדרבנן ולגבי דרבנן מהני קנין דרבנן וא"כ מיושב שלא הביאו הפוסקים הדין דר"ה ורשאי האוונכרי ליגזוז הדא ממ"נ אי גזל מישראל הא ניחא ליה כו' וכנ"ל ואם גזל מנכרי הא בזה מהני הקנין דרבנן וכנ"ל וא"ש בעזה"י:

סימן תרעג

סעיף א ואע"פ שאין השמנים עיין בט"ז (ס"ק א') פי' דבנר של שבת אסור משום שמא תכבה ויחזור וידליקנה ובנר של חנוכה היה לנו לחוש אפי' בחול ג"כ שמא תכבה ויפשע ולא יתקן וקמ"ל דאין חוששין בזה כבתה: אין זקוק לה והיה לנו לחוש בנ"ח בשבת חנוכה שמא לא תדלק יפה ויטה הנר כמו שאנו חוששין בנר של שבת קמ"ל דזה איך חוששין דהא אסור להשתמש לאורה א"כ לא איכפת ליה במה שלא תדלק יפה עכ"ל:
והנה גרסינן בגמ' שבת (דף כ"א ע"א) שמנים ופתילות שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת אין מדליקין בהן בחנוכה בין בחול בין בשבת א"ר מ"ט סבר כבתה זקוק. לה ומותר להשתמש לאורה והקשה תוס' דמנ"ל דסבר מותר להשתמש לאורה דלמא מטעם דסבר כבתה זקוק לה אין:
מדליקין בהן בשבת כמו בחול:
ונראה לענ"ד דהנה הש"ס הקשו מהברייתא דמצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק מאי לאו דאי כבתה זקוק לה לא דאם לא אדליק מדליק וא"נ לשיעורו פירש"י לשעורה שיהיה בה שמן כשיעור הזה מיהו אם כבתה אין זקוק לה ומבואר במ"א (סי' תרע"ב) דהני תרי לישני פליגי לשעורא צריך שיתן השמן כשיעור הדלקה חצי שעה ולליש נא קמא הוא דאם אדליק משקיעת החמה מדליק באותו זמן עד שתכלה רגל מן השוק ולא אח"כ א"צ ליתן שמן כשיעור וצריך להבין כיון שאין שיעור כמה שמן יהיה ליתן איך שייך פלוגתא אי כבתה זקוק לה או לא בשלמא דאי אמרינן דצריך שיעור הפלוגתא אם כבתה שצריך להדליק מחדש שיהיה נדלק השמן אבל אם:
אין שיעור כמה שמן יהיה נותן האיך שייך פלוגתא אי כבתה זקוק לה או לא לפ"ז אפילו להאי לישנא א"נ לשיעורא דיש שיעור כמה שמן שצריך ליתן להנר מהראוי היה להש"ס להביא הברייתא דצריך שיעור ואחר זה הפלוגתא אי כבתה זקוק לה או לא:
ולזה צריך לומר דהפלוגתא אם כבתה זקוק לה הוא על השמן שנתן לנר ומאן דסובר דכבתה אין זקוק לה סובר דאינו רשאי לכבות עד שנדלק כל השמן אבל אם נכבה ממילא אינו זקוק לה ומאן דסובר דכבתה זקוק לה צריך להדליק בלילה זה אם נכבה כיון שהוקצה השמן שנתן לנר למצות זכר הנס צריך שיהיה נדלק כל כך זמן ארוך וכ"כ תוס' (דף מ"ד):
דנר שבת אם נכבה מותר ליהנות לאחר שבת ובנר חנוכה אסור ליהנות אחר חנוכה כיון דנר חנוכה עיקר לא להנאתן בא אלא לפרסומי ניסא משום חביבותא דנס אינו מצפה שיתכבה אלא מקצה לגמרי למצותו שלא יעשה בשמן רק שיהיה נדלק כולו זכר לנס

אבל לא לענין שיהיה אסור ליהנות לאורו: ובזה ניחא קושית התוס' כיון דאין שיעור להדלקה רק כיון שנתן כל כך שמן הוקצה לזכר הנס שידליק כל כך זמן שיש בשמן ובפתילה וכשנכבה צריך להדליק מחדש שיהיה נדלק כל השמן הלילה הזה לזכר הנס א"כ בשבת דאסור להדליק לא התחייב עצמו שיעשה זכר לנס כל כך רק אם יהיה נדלק ידלק ואם לאו אינו מחויב כלל להיות זקוק לא מבעיא כשהדליק בזמנו קודם שקיעת החמה קצת ותיכף אחר השקיעה הוא הבין השמשות ע"כ לא התחייב עצמו להדליק עד שיהיה נדלק כל השמן והפתילה ואפילו אם דלק קודם לדעת התה"ד ורש"ל הובא בש"ע (סי' תרע"א) דא"צ להדליק דכבתה אין זקוק לה גם למ"ד דסובר דכבתה זקוק לה לא שייך לומר דהתחייב עצמו דכל זמן שיהיה רשאי להדליק שמחויב להדליק עוד הפעם כיון דהשמן נותן שיכול להיות נדלק בין השמשות שלא יהיה ראוי להדליק לא התחייב עצמו בנתינת השמן להזדקק ולזה הוכיח רבא שפיר דבשבת הטעם דמותר להשתמש לאורו ושיטת הרי"ף לשיעורא אינו שיתן שמן כל כך רק עד זמן שתכלה רגל מן השוק אסור להשתמש לאורו ולאחר זה הזמן מותר להשתמש לאורו ושיטת מהרי"א הובא בט"ז (סי' תרע"ב) דדוקא אם נתן השמן בנר ולא הקצהו אלא לשיעור זמן הדלקה יכול אח"כ להסתפק ממנו אם ירצה אבל כשנתן השמן בנר בסתם אז הוקצה למצות נ"ח וצריך לעשות מדורה והט"ז הקשה מהא דאיתא בסנהדרין דמותר המת ליורשיו אפילו לאביי דסובר הזמנה מילתא היא דחזיא ליה תפיס ודלא חזיא ליה לא תפיס ואם יש לנו לומר במה שהקצה שמן הרבה לנר חנוכה נאסר היה לנו לומר גם במותר המת כן:

ולכאורה היה נראה דסברת מהרי"א דנהי דיוצא המצוה בשיעור משתשקע החמה עד כלות הרגל מן השוק אבל אם מוסיף להדליק יותר זמן ארוך הוא בכלל המצוה כי בכל המצוה יש לומר כן באכילת מצה איתא ברמב"ם אם אכל כזית מצה יצא נראה דאם אכל יותר הכל נחשב בכלל אכילת מצה של מצוה כן העלה המהר"ל בספרו גבורת ה' דכמו דאם אכל איסור כשאכל הכזית חייב ואם אכל יותר בהעלמה אחת דנהי דאינו חייב מלקות או קרבן מ"מ איסור עושה גם במצוה כך שאם אכל כזית יצא ואם אכל יותר הוא ג"כ בכלל המצוה ולזה סובר מהרי"א דנהי דחכמים לא חייבו להדליק לזכר הנס רק משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק אם דלק יותר לפרסם זכר הנס הוא ג"כ בכלל המצוה ואינו דומה למותר המת שהוא ליורשים ובסברת הט"ז יש לומר דסובר דבנתן סתם שמן הרבה לנר לא הקצהו למצותו ואם רוצה בידו לרבות אבל אם נותן בפירוש שיהיה דלוק כל זמן שהשמן בנר יש לומר דגם הרב הט"ז מודה כי כן כתב הלבוש (בסימן תרע"ז) הנותן שמן סתם לתוך הנר להדליק לשם מצוה ונתן בה יותר

מכשיעור כבר נתבאר למעלה (סי' תרע"ב) שאחר שעבר זמן מצותו מותר ליהנות לאורו ואם לא נתן בו יותר מכשיעור אלא שנכבה תוך זמנו ונשאר בו שמן הוקצה למצותו ואסור ליהנות בו אם אפילו נתן יותר והקצהו בפירוש לשם מצוה וכבתה שא"ז ג"כ אסור בהנאה ובהא דהמציא המהר"ל דאכילת מצה יותר מכזית הוא בכלל מצוה ותוס' בר"ה (דף כ"ט) דכתבו דבעושה מצוה אחת שני פעמים לא שייך בל תוסיף ולזה מותר לתקוע בר"ה יותר מתשע קולות וכתבו וכן אם נטל לולב כמה פעמים ביום או שאכל בפסח כמה זיתי מצה אינו בבל תוסיף ע"ש:

א"כ כיון שהם אומרים שאין זה בבל תוסיף עכ"פ מצוה ליכא בהוספה והנה הרי"ף פירש לשיעורא דלאחר אותו זמן מותר ליהנות מאורו והקשה הרשב"א דא"כ אמאי מותר להדליק נר של חנוכה באותן פתילות ושמנים שאמרו חכמים דאין מדליקין בשבת דהא יש לחוש שישתמש בהן בשבת לאחר השיעור שתכלה רגל מן השוק ויש לומר דהנה דעת הרבה ראשונים דמוקצה אסור בהנאה ובמ"א (סי' שכ"ה) הרשב"א בשבת (דף כ"ט) ספוקי מספקא ליה שכתב דלא אסר מוקצה אלא לטלטל מלאכול אבל הנאה הבאה ממילא שפיר דמי ואח"כ אדחי שאני הכא דמיקלא אקליא איסורא הא במוקצה בעין אסור להונות ע"ש ובשמן כתבו תוס' ב"ק (דף ק"א) דהוה בעין בשעה שהוא דולק א"כ אם מוקצה אסור בהנאה א"כ בשבת בבין השמשות היה הנר חנוכה אסור להשתמש לאורו גם אחר שיעור זה אסור מטעם מוקצה ליהנות:

הפנ"י הקשה לרבה דאמר לקמן דאין מדליקין בשמן שריפה בשבת דחיישינן שמא יטה מחמת הבערת קדשים אמאי אין מדליקין בהן בחול דמאי שמא יטה שייך ואפשר לומר דהנה הבעה"מ והרשב"א הקשה למאן דסובר להשתמש לאורו אמאי פליגי בש"ס אי מדליקין מנר לנר משמע דכבר רשות פשיטא דלאסר אמאי מותר להשתמש לאורו ותירץ דהדלקת נר רשות דעושה מעשה בגוף הנר אסור משום בזוי מצוה והר"ן כתב דלמאן דאסר להשתמש לאורה אפילו דבר מצוה אסור אפילו אי מתיר להדליק מנר לנר משום תרוייהו חדא מצוה הוא אבל להשתמש שאר מצוה לאור הנר למאן דאסר להשתמש לאורה אסור דמצות מבטלות זו את זו ע"ש וא"כ בשמן שריפה כיון דחיישינן דבהיל לקיים מצות ביעור מוקדשין חיישינן שמא יטה א"כ חיישינן בחנוכה דיטה כדי שישרוף השמן ויעשה מעשה בגוף המנורה והיה ביזוי במצות הנר חנוכה: בקושייתם שהקשו אמאי קבעו שמונת ימי חנוכה דהא על יום אחד היה שמן ותירץ הט"ז עפ"י הזוהר דעל דבר ריקן אינו חל ברכה ע"כ אם היה נדלק בלילה ראשונה השמן ולא היה נשאר מעט לא היה מקום שיחול הברכה והיה הנס שלא היה נדלק כל השמן לילה הראשונה

ובמקו"ח הקשה דאם היה נותר השמן במנורה היה אסור להדליק פעם שנית כמבואר במנחות (דף פ"ח) והוא זצ"ל תירץ דלא נתן למנורה רק חלק שמינית כדי שיהיה על כל שמונה ימים עד שיהיה זמן טהרו:

ולא הבנתי דבריו בעניי דהא המצוה הוא תן לה כפי מדתה ומה שהקשה דלמ"ד מלמטה למעלה יש לומר כפשוטו דמקודם נתנו שיעור מערב עד בוקר בלילות קצרות וראו שנדלק כולו ולא סגי לילות ארוכות ועשו הוספה עד ששיערו לחצי לוג ולתרץ כמ"ש המהר"ל שנתנו בהמנורה שמן ונתמלא המנורה כשנתן חלק שמינית והקשה הט"ז אכתי לא נזכר זה הנס ולזה תירץ הט"ז דנתן כולו למנורה ובבוקר היה המנורה מלא בשעורא ולא היה שיריים שתהיה נפסל ויש לומר כפי לשון הש"ס שהנס היה בפך שלא נשאר ריקן מכל וכסברת הט"ז והא דהקשה הט"ז כיון שאמרו ולא היה בו להדליק רק יום אחד אם היה הנס תיכף ביום ראשון מדוע לא נזכר בש"ס נראה דהנה הנרות היו צריכין להיות דולקין מערב עד בוקר ונר המערבי היה צריך להיות מערב עד בוקר ומבוקר עד ערב וכל זמן שהיה שכינה בישראל לא היה צריך ליתן שמן בבוקר בנר המערבי רק שהיה דולק מערב עד ערב ולאחר שמת שמעון הצדיק היה נכבה בבוקר היה צריך ליתן בבוקר על הדלקת היום א"כ יש לומר דכוונת הש"ס שלא היה שמן בפך אלא כדי להדליק יום אחד דהיינו על הדלקה מערב עד בוקר וליתן בבוקר מחדש לנר המערבי עד הלילה ולא היה צריך ליתן בבוקר לנר מערבי כי היתה דולקת ממילא כיון שהשכינה שרה בישראל והיה שמן מועט בהפך אותו שמן שהיה בו כדי ליתן לנר המערבי מבקר עד ערב והיה מקום שיחול הברכה ואם לא היה אותו נס אשר נר המערבי דלק מערב לערב לא היה מקום שיחול הברכה:

ועוד יש לומר שלא היה בפך רק על שבעה נרות מערב עד:

בוקר ולא ליתן לנר מערבי בבוקר רק ששכינה שרה בישראל שדלק יעשו זכר להנס ההוא אף שתמיד היה אותו נס ולא עשו זכר כי אמרו מעשרה נסים שנעשה במקדש שלא היה נמצא פסול בעומר ובשתי לחם ולחם הפנים ופירש"י דנס גדול זה שאלו אירע פסול בשלשה דברים האלו היה נדחה לגמרי כי אי אפשר להכין אחרת כי קצירותו לקיטותו היה בליל ט"ז ניסן וכן השתי לחם לא דחה יו"ט א"כ בכל יום אם לא היה דולק הנר מערבי מערב עד ערב היה אפשר ליתן שמן להדלקה אבל ביום הזה שלא היה שמן היה הנס גם ביום ראשון וזה דלא כדברי הט"ז שהיה צריך להשאר שיחול הברכה כי באלישע שהיה הברכה עפ"י ברכתו היה צריך להיות דבר מועט ולא שיחול הברכה על אין אבל נס החנוכה היה מהש"י גם אם לא נשאר היה חל הברכה:

הרא"ם וב"ח הקשו אם לא היה להן שמן טהור היה באפשרי לדלוק בשמן טמא דטומאת זב אינו מן התורה בעכו"ם וטומאת מת הותרו בצבור גם במנורה כמבואר ברמב"ם (פ"ג מה' תמידין ומוספין) דכתיב להעלות נר תמיד ולענ"ד נראה דיש חילוק בין אם הכהנים הם טמאים ובין טומאת הדם וטומאת החלב האמורין דהנה בטומאת הכהנים אין הציץ מרצה על הטומאה מ"מ מותר טומאה בקרבנות הצבור וכשהדם או החלב היה טמאין היה צריך ציץ לרצות והציץ אינו מרצה רק בעודן עליו ואפילו לר"ש דמרצה אפילו בשאינו עליו בנשבר הציץ מודה דאינו מרצה כו' כמבו' כ"ז בפסחים בפ' כיצד צולין (דף ע"ז) וביומא (דף ז') ע"ש וברמב"ם (פ' כהמ"ק א"כ מנ"ל דהיה להם אז בגדי הכהונה שנצחו החשמונאים דהא אפי' אבני מזבח שקצו ולא היו עובדין עבודת המקדש ועוד יש לספק אם הציץ הי' מרצה על שמן טמא כי י"ל דדוקא על דם טמא או אימורין הציץ מרצה כי זריקת הדם והקטרת האימורין היה צריך כהנים לעבודתן הציץ מרצה אבל הדלקת נרות כשר בזר כמבואר ברמב"ם (פ"ט מה' ביאת מקדש) אין הציץ מרצה והא דכתב הרמב"ם בהדלקת נרות דוחה טומאה היינו שהכהנים או המדליקין טמאין שא"צ ציץ לרצות כי הציץ אינו מרצה על טומאת (והנה סברת מו"ז ז"ל דבנטמא השמן כיון דצריך ריצוי ציץ ולהכי כשנשבר הציץ דאינו מרצה לכ"ע לא היה מקריבין בטומאה עיין בתוס' יומא (דף ז') וזה לשון התוס' בד"ה מכלל דר"ש סבר טומאה דחויה היא בציבור כו' וא"ת והאמר לעיל גביה היה מקריב מנחת פרים מאי לאו דחג אלמא למ"ד טומאה דחויה היא אומר לו הבא אחרת תחתיה אפילו בקרבן ציבור גמור י"ל דההוא תנא דלעיל סבר כר"י בהא דאין עודהו על מצחו אינו מרצה וכגון שאינו על מצחו א"נ בנשב הציץ ואליבא דכ"ע עיי"ש:

וא"כ הא איתא התם היה מקריב מנחת פרים ואילים וכבשים ונטמאות בידו אומר ומביאין אחרת תחתיו ואם אין שם אלא הוא אומרין לו הוי פקח ושתוק כו':

וא"כ מבואר בפירוש דאפילו במקום שאין הציץ מרצה נמי מקריבין בטומאה אפילו בנטמאות המנחה א"כ ה"ה בנטמא השמן ולא מתורץ הקושיא) הגוף כמבואר באריכות בסוגיות הנ"ל:

ומה שכתבנו דלכך לא הדליקו בשמן טמא כי לא היה להם הציץ לרצות קשה דא"כ איך הקריבו מנחות ואפשר שלא הקריבו הנסכים כי מביא אדם קרבנו היום ונסכיו אחר עשרה ימים כמבואר ברמב"ם (בפ"ב מהל' מעשה הקרבנות ה' י"ב) בין קרבן יחיד ובין קרבן ציבור:

ועוד יש לומר דהנה הא דדחו טומאה ילפינן ממועדו ותוס' פסחים (דף ע"ז) בד"ה שכן ויש בהן צד חמור מביאים דבירושלמי יליף מדכתיב תמיד אפי' בשבת ואפשר לומר דאם ילפי' ממועדו דדחו טומאה גם בפעם ראשונה שמחנכין את המזבח או המנורה דוחה טומאה אבל אי ילפינן מתמיד הוא דוקא אם עושין העבודה יום יום ולבטלו מחמת טומאה או שבת אין מבטלינן אבל להתחיל לחנך את העבודה אין מחנכין בטומאה ובשבת והנה המזבח מחנכין בתמיד של שחר ובאם שלא חנכו בתמיד של שחר אין מקריבין תמיד של בין הערבים כמבואר במנחות (דף מ"ט) ומנורה מחנכין בנרות של בין הערבים כמבואר ברמב"ם ובש"ס שם (דף מ"ט ודף נ') והא דדחי מנורה טומאה יליף מלהעלות נר תמיד יש לומר כיון דהיה צריכין לחנך את המנורה לא היו מחנכין בטומאה אבל מנחות היו יכולין להביא כי בתמיד ילפינן דדחי טומאה ממועדו:

מה שהקשו אמאי לא עשו זכר על ניצוח המלחמה יש לומר דהנה תיקנו בהודאה מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביר טהורים ורשעים ביד צדיקים דקשה בשלמא רבים ביד מעטים גבורים ביד חלשים הוא נס אבל טמאים ביד טהורים רשעים ביד צדיקים זדים ביד עוסקי תורתיך אינו נס:

ולזה נראה דהנה מצינו בתורה אזהרה כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע א"כ טהרה היא סגולה לניצוח כאשר כתיב (דברים כ"ג ט"ו) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ודרשו שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה ואמרו בש"ס ברכות (דף ז') עוזבי תורה יהלל רשע ושומרי תורה יתגרו בם דמותר להתגרות ברשעים בעוה"ז וכן אמרו צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע ובגיטין איתא שלח ליה בני אדם מצערין ליה וכו' השיב לו דום לה' והוא יפול לך חללים השכם עליהן בבהמ"ד פירש תוס' לעסוק בתורה א"כ שלשה דברים הללו דהיינו טהרה ולימוד התורה ולהיות צדיק סגולה להפיל האויב והנה דבר אשר מצד הדין ראוי לו לא נקרא נס כמו דהבטיחה התורה והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם בעתו אם בחקותי תלכו כאשר נתקיים החיוב של תורה מגיע לו השכר שהבטיח התורה א"כ כשהיה להם השלשה דברים אשר היה מגיע להם שיצליחו בנצחונם לא שייך לעשות על זה זכר לנס כיון שמגיע להם עפ"י דין תורה וזה שאמרו מסרת גבורים ביד חלשים רבים ביד מעטים כי מסרת טמאים ביד טהורים רשעים ביד צדיקים זדים ביד עוסקי תורתיך וכאשר היו כל השלשה דברים מן הדין שנצחו לך לעשות שם גדול וקדוש בעולמיך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ואח"כ באו בניך לדביר ביתך והדליקו נרות וקבעו שמונת ימי חנוכה להודות כי הדלקת נרות

היה נס שהי' ראוי לקבוע זכר אבל נס מלחמה כיון שהוא על פי הלכה מהראוי לנצח לא קבעו זכר לנס:

וכתבו תוס' דאין סברא לומר שיהיה אסור לשמש לאורו והו"א בשבת אסור חיישינן שמא יטה וכן הביא הב"ח בסימן זה בשם הרשב"א בתשובה (סי' קע"א) דבשבת אינ' מותר אלא א"כ אינו נותן בנ"ח שמן רק כשיעור מצוה אבל יותר מזה כיון שמותר להשתמש לאורה יש לחוש שמא יטה הקשה המהרש"א דא"כ אמר ר"ה דפתילות שמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בשבת אין מדליקין בחנוכה בין בחול בין בשבת דהא בשבת ידעינן דאסור דהא אין סברא לומר שיהיה אסור להשתמש לאורה וכיון דמותר להשתמש לאורו אסור להדליק בשבת:

ונראה כיון דכתבנו דהא דכבתה זקוק לה או אינו זקוק לה הוא מטעם שהוקנה למצותן כמו שכתבנו לעיל ע"כ ר"ה דסובר דכבתה זקוק לה והוה מוקצה למצותו והו"א דאסור להשתמש לאורה וצריך לאשמעינן דמותר להשתמש:

לאורה כמ"ש תוס' והא דסובר דכבתה זקוק לה דצריך להדליק כל השמן שנתן שיהיה זכר לנס אבל לא שיהיה אסור להשתמש לאורה אבל רב דסבר דכבתה אין זקוק לה לא סובר כלל דשהקצה למצותו כתבו תוס' דאין סברא שיהיה אסור להשתמש לאורה כקושית שמואל וכי נר קדושה יש בו:

דברי נכד הרב המחבר זצ"ל ה"ה הרב המאוה"ג החריף המפורסם מוה' יחיאל מיכל הכהן זצ"ל:

והנה איתא בתוס' ד"ה מותר להשתמש לאורה וא"ת מנ"ל לרבא דסובר ר"ה דמותר להשתמש לאורה דילמא הא דאמר אין מדליקין בשבת משום דקסבר כבתה זקוק לה ואין יכול להדליק בשבת:

ונראה לתרץ דהנה הקשה הפ"י אמאי סבר ר"ה דאין מדליקין בשמן שריפה דלא מיחסר להדליק בשבת אלא מתוך שמצוה עליו לבערו חיישינן שמא יטה א"כ אין שום טעם לאסור בחנוכה:

ונראה ליישב דהא צריך להיות ניכר שהדליק לשם מצות חנוכה וכיון שמצוה לשרוף שמן שריפה א"כ אין ניכר שמדליק לשם מצות נר חנוכה רק שמדליק מטעם מצות שמן תרומה שנטמאה ולהכי אינו רשאי להדליק בשמן שריפה אמנם אי נימא דאסור להשתמש לאורה א"כ ניכר הוא שהוא לשם מצות נר חנוכה דאילו מטעם שמן שריפה היה מותר להשתמש דהא שלך תהא להסקה תחת תבשילך וניתנה ליהנות בהן:

אך כיון דאינו ניכר רק אח"כ משום דאין משתמש לאורה אבל בעת הדלקה אינו ניכר שמדליק לשם נ"ח דיאמרו דמדליק משום דצריך שריפה להכי אינו רשאי להדליק כיון דאינו ניכר בשעת הדלקה:

והנה לקמן אמרינן ת"ש דאמר ריב"ל עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו למ"ש מכבה ומדליקה אא"ב הדלקה עושה מצוה שפיר אא"א הנחה עושה מצוה האי מכבה ומדליקה מכבה ואגביה ומניחה ומדליקה מיבעיא ליה והקשו בתוס' אמאי מכבה וחוזר ומדליקה בהגבהה סגי אף שהיתה דולקת לצורך שבת כיון דההנחה עושה מצוה צריך להדליקה כשהוא בידו ואח"כ יניחה הא אילו הונחו בפסול נפסלה אותה הדלקה לגמרי הלכך צריך לכבותה ולהדליקה ולהגביהה ולהדליק ולעשות הנחה בהכשר כנ"ל עכ"ל מבואר מדברי' דלמ"ד הנחה עושה מצוה כשהוא תופס בידו ומדליק אף שלא לשם נר חנוכה אפ"ה כשמניח אח"כ לשם נר חנוכה כשר א"כ ה"ה בשמן שריפה כשמדליק בתפוס בידו אף שאינו ניכר בעת הדלקה לצורך נ"ח וכנ"ל ואפ"ה כיון דאח"כ ניכר במה שאסור לו להשתמש לאורה א"כ כשמניח אח"כ שפיר יוצא ידי נ"ח למ"ד הנחה עושה מצו' וכנ"ל. והנה הטור וש"ע כתבו הלכה הדלקה עושה מצו' לפיכך כבתה אין זקוק לה נראה מזה דאם הנחה עושה מצו' יש לומר או כבתה זקוק לה או אין זקוק לה רק למאן דסובר הדלקה עושה מצו' ע"כ סובר כבתה אין זקוק לה וביאר היטב טעם הדבר בתשו' הרי"מ ז"ל דאם הדלקה עושה מצו' נגמר מיד המצוה בשעת הדלקה וכמ"ש בנימוקי יוסף ז"ל גבי אשו משום חציו עי"ש אם כן ר"ה דסובר כבתה זקוק לה אינו יכול לסבור הדלקה עושה מצוה דאי הדלקה עושה מצוה א"כ אינו יכול לסבור כבתה זקוק לה דהא נגמר המצוה בשעת הדלקה וכיון דר"ה סובר הנחה עושה מצוה אם כן קשה שוב קושיות הפ"י אמאי אין מדליקין בשמן שריפה וא"ל דלא הוי היכר בשעת הדלקה דהא יהי' אח"כ היכר בשעת הנחה וכנ"ל דהא אסור להשתמש לאורה אע"כ דר"ה סובר מותר להשתמש לאורה א"כ אינו ניכר גם אח"כ בשעת הנחה שהוא לשם מצות נר חנוכה דהא מותר להשתמש לאורה ומשתמש לאורה וכיון שאין ניכר אח"כ שפיר לא יצא ידי מצות נ"ח בש"ש דיאמרו להדליק לשם מצות ש"ש א"כ מוכח דר"ה סובר מותר להשתמש לאורה ומיושב היטב קושיות התוס' דרבא הוכיח שפיר דסובר ר"ה דמותר להשתמש לאורה דאי אסור א"כ אמאי אין מדליקין בשמן שריפה כנ"ל:

אבל רב דסובר הנחה עושה מצוה וכמו דאמרינן בש"ס דסובר אין מדליקין מנר לנר לפי דברי הרא"ש יש להוכיח דרב סובר הנחה עושה מצוה דהרא"ש כתב בזה"ל קבעו הש"ס מאי הוי עלה ותימא מאי קמבעי' לי' דלכאורה משמע דהלכה כשמואל מדעבד

רבה כוותי' וכי קימא אליבא דשמואל מבעיא אי אית לי' טעמא דביזוי מצוה כו' וי"ל דמספקא לי' אי תיובתא גמורה או לא ופשוט ר"ה ברי' דר' דלאו תיובתא גמורה הוא ולחומרא אמרינן דפליגי באכחושי ושמואל אית לי' טעמא דביזו מצוה הלכך אי הנחה עושה מצוה אין מדליקין מנר לנר והו"ל כמו קינסא עכ"ד עיי"ש בקרבן נתנאל:

והנה דברי הרא"ש ז"ל אינו מובן אמאי מספקא לי' אי תיובתא גמורה או לא הא לא כתב שום תירוץ על הקושיא דמנורה ואמאי לא הוי תיובתא גמורה וכיון דלתירוץ ראשון של הרא"ש פסקינן כשמואל א"כ ע"כ שמואל ע"י קינסא שרי:

ונראה לפרש דזה גופי' מספקא לי' להש"ס אי סבר רב הדלקה עושה מצוה א"כ הוי תיובתא גמורה מנרות דמנורה וע"כ הא דאין מדליקין לרב דוקא ע"י קינסא וא"כ אנן דפסקינן כשמואל שרי ע"י קינסא או דרב סובר הנחה עושה מצוה ולא קשיא מן מנורה דבמנורה הדלקה עושה מצוה ולהכי אסר רב מנר לגר וממילא י"ל הא דשרי שמואל הוא רק מנר לנר דסובר הדלקה עושה מצוה:

וא"כ ע"כ דסובר רב הנחה עושה מצוה כיון דע"י קינסא גם לשמואל אסור ורק מנר לנר א"כ טעמא דרב סובר הנחה עושה מצוה ולא קשיא מן המנורה והנה כיון דהנחה עושה מצוה וסובר דאסור להשתמש לאורה להכי רשאי להדליק בש"ש דניכר אח"כ דהא אין משתמש לאורה וניכר בשעת הנחה שהוא למצות נ"ח וכנ"ל א"ש בעזה"י:

והנה התוס' תירצו דמוכח דמותר להשתמש לאורה דאי אסור היה לא הוי צ"ל בין בחול בין בשבת כיון דחד טעמא:

הוא אלא הול"ל אין מדליקין סתם מדקאמר בין בחול בין בשבת ש"מ שעוד יש טעם אחר בשבת שלא להדליק לבד מטעם חול והיינו שמא יטה וא"כ סבר דמותר להשתמש לאורה:

והקשו בתוס' ובמהרש"א ז"ל דהא אי הוי אמר אין מדליקין סתם הו"א דהיינו בשבת משום דמותר להשתמש לאורה אבל בחול מדליקין דכבתה אין זקוק לה:

ונראה לתרץ דעוד הקשה המהרש"א ז"ל דאמאי הוצרך ר"ה לומר בין בשבת דהא ממילא ידעינן דאסור להדליק בשבת דכיון דהסברא החיצונה ששום אדם לא יחמיר לאסור להשתמש לאורה ותירץ הפנ"י דכיון דס"ל כבתה זקוק לה ודאי הייתי אומר מסברא דאסור להשתמש לאורה משום דאיתקצאי למצותו לכל זמן שיעורו אינו מצפה מתי יכבה נרו דכיון שצריך לחזור ולהדליקו וקמ"ל ר"ה דאפ"ה מותר להשתמש וכו' עיי"ש משא"כ לרב שסובר כבתה אין זקוק לה אז מסברא הוא דמותר להשתמש לאורה עיי"ש:

ומיושב היטב קושיא הנ"ל דלא מצי למימר דקאי אין מדליקין רק על שבת אבל בחול מדליקין דכבתה אין זקוק לה דאם נימא כבתה אין זקוק לה א"כ ממילא יהיה ידעינן דמותר להשתמש לאורה ואמאי הוצרך כלל למימר אין מדליקין כיון דלא קאי רק על שבת א"כ ממילא יהיה ידעינן דאסור להדליק בשבת מטעם שמא יטה ולא הוצרך כלל למימרא דר"ה אע"כ דקאי גם על חול ואשמעינן דכבתה זקוק לה וא"ש:

הרי"ף זצ"ל כתב היתה דולקת והולכת עד השיעור הזה ורצה לכבתה או להשתמש לאורה הרשות בידו והקשה:

הרשב"א ז"ל בתשובה דא"כ איך מותר להדליק בשבת בשמנים הפסולים לשבת רק יצמצם שלא יתן שמן רק כשיעור אבל מעט יותר משיעור יהיה אסור להדליק דחיישינן שמא יטה לאחר השיעור דאז מותר להשתמש לאורה: ונלענ"ד דהנה טעם הרי"ף מבואר בר"ן זצ"ל לפי שלא הוקצה אותה אלא למצותה דהיינו כ"ז שדולקת והולכת בתוך זמן מצותה הא כבתה מותר וכו' עיי"ש א"כ היכא דהיה בדעתו להקצות למצותו כל השמן אז בודאי אסור להשתמש לאורה אף לאחר שדלק כשיעור א"כ בשבת כיון שאסרו חז"ל להדליק באותן השמנים רק לנר חנוכה התירו משום דאסור להשתמש לאורה וכיון שנותן שמן יותר מכשיעור ע"כ מקצה לכל השמן למצות נר חנוכה דאם לא יקצה למצוה רק כשיעור א"כ יהי' אסור לן ליתן שמן יותר מכשיעור ואמאי נותן שמן יותר אע"כ דמקצה כל השמן וכיון שמקצה כל השמן שפיר אסור להשתמש לאורה אף לאחר השיעור ושוב לא חיישי' שמא יטה ולהכי מותר להדליק בשבת באותן שמנים אף שנתן שמן יותר מכשיעור וק"ל וא"ש בעזה"י:

סימן תרעד

סעיף א רמ"א נהגו להחמיר בנרות חנוכה שלא להדליק אפי' מנר לנר: הנה איתא בש"ס שבת (דף כ"ג) מיתבי ר' ששת מחוץ לפרכת העדות יערוך הכא כיון דקבוע מנורות לא סגי דלא משקיל ואידלק סוף סוף למ"ד משום אכחושי מצוה קשיא וצריך עיון האיך מדמה מנורות לנרות דהנה דאין מדליקין מנר לנר כי כאשר נדלק הנר כבר נעשה המצוה כי אם רצה להיות מן המהדרין או המהדרין דמהדרין עכ"פ עיקר מצוה נעשה כשנדלק הנר אינו רשאי לאכחושי המצוה אבל במנורה כל זמן שלא נדלקו כל השבעה נרות לא נעשה המצוה גם הנר שדלק כבר לא מהני עד אשר נדליק כל השבעה נרות וצריך להדליק השבעה א"כ הדלקת הנר השני הוא לצורך הנר שנדלק כבר כי ע"י הדלקת השבעה נגמר המצוה משא"כ בנר חנוכה וצריך לומר כיון דבמנורה המצוה שיהיה נדלק כל השבעה נרות מערב עד בוקר ונר אחד צריך להיות נדלק כל המעת לעת א"כ למ"ד

במנורה בין צפון לדרום היה עומד והנר המערבי הוא הנר אשר אחר הנר הראשונה כי מה שמדליקין השני לנר מערבי כתב רש"י דהוא מטעם דאין מעבירין על המצות אבל אם היה נדלק נר השלישי נקרא יותר עוד נר המערבי המצוה שיהיה דולק כל היום א"כ נעשה המצוה של להדליק נר תמיד ואיך רשאי להדליק נר אחר כי מכחיש מצות נר תמיד המערבי אך למאן דסובר דמזרח ומערב היה עומד א"כ הנר המערבי הוא רק נר האמצעי ואינו כשאר נרות לפני ה' אין לדמות מנורה לנר חנוכה כי מה שמדליק מנר אמצע בערב בזה אין שייך אכחיש מצוה דהא צריך להיטב השמן והפתילה וליתן שמן ופתילה חדשה מה שמדליק נר מנר עד אשר מדליק נר המערבי דומה לחנוכה כי במנורה לא נגמר המצוה של הדלקה עד אשר מדליק הששה נרות ואח"כ נר המערבי כי בה היה מסיים:

עיין בת' הרשב"א (סי' ש"ט) למאן דסובר מזרח ומערב היו מונחין היו צריכין להדליק שני נרות נר הראשון המזרחי ונר השני המערבי כי בלא נר הראשון לא הי' השני נקרא מערבי והנס הי' רק בנר השני שנקרא נר מערבי כמ"ש הברטנורה (בפ"ג מה' תמיד) א"כ כשמצאו הפך והיה בו להדליק שמנה נרות דהיינו שבעה ונר התמיד היה צריך עדיין לנס שיהיה ביום הראשון גם שמן לנר המזרחי א"כ נעשה נס גם ביום הראשון:

סעיף א המדליק בליל ראשון מברך שלש ברכות להדליק נר חנוכה ושעשה נסים ושהחיינו:

והנה בהר"ן רפ"ק פסחים עמד מדוע שמברכין להדליק נר חנוכה ולא על מצות נר חנוכה רי כל המצוה שאפשר להיות נעשה ע"י שליח מברכין בעל ותירץ כיון דצריך להשתתף בפרוטה הוא כאילו לא היה נעשה ע"י שליח מברכין בלמ"ד וכמו כן הקשה אמאי מברכינן להפריש תרומה דהא הפרשה תרומה יכול להיות ע"י השליח ומתרץ כיון דצריך דעה המשלח מברך בלמ"ד ולפ"ז לכאורה גם בחנוכה יש לתרץ כן ואפשר לומר דהנה הר"ת תירץ דמצוה שאין בו שיהוי מברכין בעל ומצוה שיש בו שיהוי מברכין בלמ"ד ונראה בכוונת דהנה למ"ד משמע להבא ועל לחד מ"ד משמע לשעבר ולדידן גם בעל משמע להבא אבל לא כל כך כמו למ"ד ולזה במצות שיש בו שיהוי דהיינו שיש מצוה להשהות בתוך המצוה זמן מרובה מה שיותר משהה הוא תוספת מצוה כמו ישיבת סוכה עטיפת ציצית והנחת תפילין מברכין בלמ"ד לפטור גם התוספות כי אף שיצא באכילה בסוכה לבד או להניח תפילין ולקרות ק"ש ובמה ששהה עצמו בתוך המצוה הוא עושה ג"כ מצוה מברכין בלמ"ד לפטור וגם התוספיה מצוה והלמ"ד מורה להבא:

והנה בחנוכה מצותו שיהיה נדלק משתשקע חמה עד שתכלה רגל מן השוק נהי דאנן פסקינן אם כבתה אין זקוק לה מ"מ מצוה שיהיה נדלק משקיעת החמה עד שתכלה רגל מן השוק וצריך ליתן שמן שיהיה נדלק כל כך זמן והדלקה בעצמו הוא המצוה ושיהיה נדלק משקיעת החמה עד שתכלה הוא שהות המצוה מברכינן בלמ"ד לכלול הברכה גם התוספות המצוה וזה ג"כ כוונת הראב"ד (בפי"א מהל' ברכות) כי יש מהדרין ומהדרין מן המהדרין מברכין בלמ"ד על להבא ולהבא והא דמברכין במגילה על מקרא מגילה כי הנה יש פלוגתא בש"ס אי צריך לקרא כל המגילה מאיש יהודי והנה אם היה יוצא מאיש יהודי וקריאת כל המגילה היה תוספות מצוה היינו מברכין לקרוא את המגילה אך כאשר המצוה לקרוא כל המגילה ואינו יוצא אם אינו קורא כל המגילה הוא מצוה אחת ואין כאן תוספות מצוה מברכינן על מקרא מגילה להורות שאין כאן תוספות רק כל המצוה הוא מצוה אחת ומאי דהקשה הר"ן אמאי תיקנו בשופר לשמוע קול שופר דהברכה הוא על השמיעה א"י לפטור ע"י אחר אמאי לא תיקנו הברכה על התקיעה והתקיעה יכול לעשות ע"י אחר נראה להפוסקים דפסקו דמצוה צריכה כוונת שומע ומשמיע א"כ גם בתקיעה צריך דעת השומע דומה התקיעה להפרשת תרומה ואילו קושיתו ותרוציתו למאן דסובר דא"צ כוונת שומע:

סימן תרפה

סעיף א ר"ח אדר הסמוך לניסן שחל להיות בשבת קורין פרשת שקלים שהוא כי תשא עד ועשית כיור נחושת:

הנה הוקבע ארבעה שבתות קודם בא הרגל הקדוש שהוא קודם חג הפסח דהיינו שקלים שהוא בשבת שמברכין אדר זכר קודם פורים ושבת פרה ושבת החודש והנה הטעם מה שקורין שקלים כי הוא זכר אשר בהמ"ק היה קיים היה משמיעין על השקלים דהיינו הב"ד בכל עיר ועיר היה מכריזין בכל גבול ישראל שיביא כל אחד מישראל מחצית השקל למקדש לפי שבאחד בניסן היה המצוה להביא קרבנות ציבור מתרומה החדשה כמו שדרשו חכז"ל דכתיב זאת עולת חדשו בחדשי השנה וכו':

הנה גרסינן במשנה שקלים (פ"ד מ"ה) מותר הקטורת מה היה עושין בה מפרישין ממנה שכר האומנין ומחללין אותה על שכר האומנין ונותנין אותה לאומנין בשכרן וחוזרין ולוקחין מתרומה החדשה אם בא החדש בזמנו לוקחין אותה:

מתרומה החדשה ואם לאו מן הישינה וקשה לכאורה אמאי לא אשמעינן בתמיד שקודם להקטורת דאם אין מן החדש מביאין מן הישן ואפשר בזה לא אתי לאשמעינן כיון דאין כאן חדש מביא מן הישן רק אתי לאשמעינן דאם חיללו על שכר אומנין צריך ליקח מן

הישינה דהא לפי מה שפירש הרב החילול היה על המעות מתרומת הלשכה והקשה הרב אע"ג דקודש על קודש אי אפשר שיתחלל לב ב"ד מתנה עליהם והוא כיון שאין כאן חדש יקח מן הישן כי החילול לא היה חילול גמור רק מטעם לב ב"ד מתנה עליהם דהיינו אם יצטרכו החילול יהיה החילול ואם לאו לא יהיה חילול כמו דאיתא במס' שבועות (דף י"א) לב ב"ד מתנה עליהם אם הוצרכו ואם לאו יהיה לדמיהן ועיין בריטב"א שם שאין צריך תנאי מפורש וכדמפורש דמו ודברים כאלו בלב כל אדם יהי' הדברים דמסתמא כל מה שיכולין ב"ד לתקן יתקנו ע"ש ואשמעינן דהחליל הוא חילול וצריך לקנות מתרומה ישינה וטעם דהחילול מהני לא אמרינן לב ב"ד מתנה עליהם כיון דבאמת לא הותנו רק דברים כאלו שהוא בלב כל אדם מהני והוא במקום דהמעשה אינו סותר הדברים אבל כשהמעשה הוא סותר לא מהני הדברים בלב כל אדם גם כן:

והנה בירושלמי (פ"ג דר"ה) פירש אם בא החודש בזמנו דהיינו אם חל ר"ח ניסן בזמנו ביום ל' של אדר אז לוקחין הקטורת מתרומה החדשה. ואם לאו שלא קידש החודש רק ביום ל"א אז בא הקטורת ביום למ"ד מן הישן וכתב בטורי אבן בר"ה (דף ז') דאשמעינן דקמ"ל אע"ג דאיכא ספיקא שמא יבא עדים עוד היום סמוך לערב ומתקדש החודש היום יהי' ר"ח ניסן למפרע ביום למ"ד ורוב פעמים אין עדים באים קודם שחיטות של תמיד שחר ורוב פעמים לא נתעבר ניסן ובירושלמי (רפ"ג דר"ה) רבי אומר לא נתעבר מימיו והוא דנקטיר הקטורת מן החדש אשמעינן דדוקא אם בא החודש בזמנו שכבר באו עידי ראי' מקריבין מן החדש ולא אזלינן בתר רוב ולפ"ז קשה אמאי אשמעינן בקטורת ולא בתמיד שהוא קודם אפשר לומר בכריתות (דף ד') ת"ר מותר הקטורת אחת לששים או לשבעים שנה מפטמין אותה לחצאין לפיכך יחיד שפטמה לחצאין חייב דברי רשב"ג שאמר משום הסגן וחכמים אומרים בכל יום מתקנין במתכונתה והיה מכניס מסייע ליה לרבא דאמר רבא הקטורת שפטמו לחצאין חייב דכתיב והקטורת אשר תעשה כל שתעשה מותר הקטורת פירש"י שהיה מפטמין שס"ח מנה שס"ה לשנות ימות החמה ושלשה מנים יתרים שהיה מכניס כה"ג ביוה"כ מלא חפניו ונשאר מהשלשה מנים אחת לס' או אחת לשבעים לפי שאין כל החפצים שוות וחכמים אומרים בכל יום מתקן מתכונתה והיה מכניס ומסייע ליה לרבא דרבא אמר, (בדף ה') קטורת שפיטמה לחצאין חייב שמן שפטמו לחצאין פטור שמן כתיב במתכונתה לא תעשה כמוה כמוה הוא דאסור אבל חציו שפיר דמי וגבי הקטורת כתיב אשר תעשה כל עשיית דקטורת אפשר דמקטיר פרס שחרית ופרס בין הערבים ופירש"י הלכך יחיד שלא פיטם אלא מנה חייב וכתב המשנה למלך (פ"ב מה' כלי המקדש) דכפי הנראה דס"ל לרש"י דבבציר ממנה

פטור ולא ידעתי מנין לו דהא פרס היה שיעור הקטורה א"כ היחיד המפטם פרס קרינן ביה הקטורת אשר תעשה ואולי ס"ל לרש"י כיון דכל שני הקטורת דבוקר ובין הערבים חשוב מצוה אחת לפי זה היה נראה דמה שאמרו חכמים בכל יום מתקן במתכנתה דהיינו שהי' מתקן מנה בבת אחת הא בציר מהכי לא דאי אמרת במתקן פרס כשר א"כ גם המפטים פרס יהי' חייב דהא בגמרא מוכח דכל מה שהוא כשר חייבו עלי' ואין זה מן התימא דאף שאינו מקטיר כי אם פרס בשחרית ופרס בין הערבים מ"מ אפשר דבשעת עשי' בעינן שיעשה כל המנה וסמך לזה החביתי כ"ג שהיתה קרובה חצאין ובשעת הבאה הי' מביא עשרון שלם וחוצהו שפסק רבינו בפי"ג מה' מעשה הקרבנות):

לענ"ד נראה דפשיטא דש"ס כרש"י דאל"כ אמאי נקט רבא הא אפשר דעבדה פרס בשחרית ופרס בין הערבים לומר סתם דאפשר לעשות פרס בשחרית ומוכח מדתנא אפשר דעבדה פרס בשחרית ופרס בין הערבים דצריך לעשות מנה ובירושלמי (פ' טרף בקלפי) אמר כמדתה היתה כשירה ופירש בקרבן אהרן כדמייתי לכל הסימנין אפילו מנה אחת דצריך לכל יום כשירה ובירושלמי נראה כשיטת רש"י דלישנא כמדתה דהיינו מנה לכל יום ולזה י"ל דאם לא באו עדים קודם הקטורת שחרית הי' מביאין כל המנה בבוקר מתרומה הישינה א"כ גם הפרס בין הערבים הי' מקטירין מתרומה הישינה כי פרס אינו יכול לקנות מהחדשה כיון שאינו כשר רק להביא מנה ולחלק והרמב"ם פסק דאפילו פיטם פרס בשחרית חייב א"כ קשה אי אמרינן דלא בא החודש בזמנו מביא מן הישן אמאי תנא בקטורת ולא בתמיד ולזה לא פירש כירושלמי אך לענ"ד צ"ע דמנ"ל להמשנה למלך דרמב"ם חולק על רש"י כיון דכתב פיטם מעט מחכנתה כשירה אפילו פיטם פרס בשחרית ובין הערבים הרמב"ם הביא לישנא דגמרא כמו שפירש"י בגמרא דצריך לפטם כל המנה גם ברמב"ם יש לפרש כן מכ"ש דירושלמי נראה ברור דסובר כמדתה שהוא מנה לכל יום וצ"ע:

סעיף א פרשת שקלים עיין (בט"ז לס"ק א') שהביא דרשות חכז"ל שדרש מן הקרא דכתיב זאת עולת חודש בחדשי אמרה תורה חדש הבא קרבן מתרומה חדשה וגמרינן בגז"ש שחדש זה הוא ניסן כיון שבניסן בעי אקרובי מתרומה חדשה קדמו בא' באדר כי היכי דליתי שקלים למקדש:

הנה איתא בשבועות (דף יו"ד) אמר עילא אר"י תמידין שלא הוצרכו לצבור נפדין תמימים א"ל ר"ה מן ציית לך ולר"י רבך וכו' קדשה שבהן היכן הלכה פירש"י נפדין תמימים דלא הוצרכו לצבור שלקחו ממעות תרומת הלשכה ותנן בעירכין (דף י"ג) אין פותחין מששה טלאים המבקרין בלשכת הטלאים וכשמגיע ר"ח ניסן לא הי' מקריבין

שוב קרבנות הצבור ממעות התרומה של אשתקד כדאמרינן במס' ר"ה חדש בחדשו חדש והביא קרבן מתרומה החדשה נמצא בכל שנה ושנה ארבעה טלאים בלשכת הטלאים ממעות התרומה הישינה והיינו לא הוצרכו לצבור והקריב בשנה שעברו ור"ל כי בער"ה הי' ששה טלאים מבוקרים והקריבו בער"ה שנים נשארו ארבעה וברמב"ם (פ"ד מה' שקלים ה' י"א) ומשהגיע ר"ח ניסן אין מקריבין קרבן צבור אלא מן החדשה לפיכך אם הגיע ר"ח ויש עמהן בהמות תמימות מתרומה ישינה פודין אותן ויוצאין לחולין אע"פ שהן תמימין ויפלו דמיהן לתרומה ישינה שקוצין בה את המזבח וחוזרין ולוקחין מתרומה החדשה והנה צריך להבין לרש"י שכתב דלא נשאר בלשכת הטלאים רק ארבעה טלאים ויש להקריב יום א' ויום ב' אבל ממה קריבים ביום ג' וביום ד' דהנה קרבן צבור צריך ביקור ד' ימים כמבואר במשנה בעירכין (דף י"ג) (ובפ"א מה' תמידין) ויהי' מוכנים קודם יום הקרבה ד' ימים דהיינו שיהי' מבוקרים ובטור אבן במס' מגילה (דף כ"ט) והוכיח מהא דנשאר ד' טלאים בער"ח ניסן ולב ב"ד מתנה עליהם שיהי' נפדין ע"כ דהביקור צריך להיות לאחר שהקדישן דהא דצריך ששה טלאים בלשכה כדי שיהי' מבוקרים ד' ימים כמו שפירש רש"י ואי אמרינן דהביקור צריך להיות קודם הקדישן לא הי' צריך שיהי' בער"ח נסן ששה טלאים בהלשכה שהרי הי' יכולין לבקר קודם ההקדש מהנלקחים מתרומה החדשה ולהקדיש ביו"ט:

א"כ קשה מהיכן יקחו הטלאים לתמיד ביום ג' וביום ד' שיהי' מובקרים והרמב"ם שכתב ויש עמהן בהמות תמימות מתרומה ישינה יכול להיות כמה וכמה טלאים מבוקרין אבל לרש"י דלא הי' רק ד' טלאין מאין יוקחו מובקרין ביום ג' וד' ולשיטת התוס' ביקור ד' ימים מעכב בדיעבד כמ"ש הטור אבן:

שם ואפשר לומר דאיתא בשקלים אם בא החדש בזמנו לוקחין את הקטורת מתרומה החדשה ואם לאו מן הישנה והביא הטורי אבן בר"ה (דף ז') ד"ה אם הביא מן הישן יצא אלא שחיסר מצוה דבירושלמי (פ"ב ממס' ר"ה) מפורש אם בא החודש בזמנו אם באו עדות החודש שנראית הלבנה ביום שלשים של אדר וקידש ר"ח ביום ל' של אדר דלקידוש החודש של יום ל' קרא בזמנו בא מן החדשה בא הקטורת ביום ל' מן החדשה דהו"ל ר"ח דמצותו להביא מן החדש ואם לאו שלא בא החודש בזמנו ולא קידשו לחודש אדר אלא ביום ל"א בא מן הישן הקטורת ביום ל' כי היום ל' בתר שנה שעברה גרירא ולא נתחדשה השנה לתרומה חדשה עד יום ל"א לחודש אדר וכתבו דהירושלמי אשמעינן דיום ל' אם לא באו העדים מביא מן הישן אף על גב דאיכא ספיקא שמא יבאו עוד עדים היום סמוך לערב ויתקדש החודש היום ויהי' ר"ח למפרע מבערב והו"א

שלא יקטירו הקטורת ביום ל' מתרומה ישנה כי ברוב שנים לא היה אלול מעובר ור' קאמר דמעולם לא עברוהו אלול קמ"ל הירושלמי דדוקא אם בא החודש בזמנו מביאין מן החדש כי התורה לא הקפידה שיבא מתרומה החדשה רק כאשר נתחדש החודש וראיה דהכתוב עולת חודש בחדשו כתיב במוסף ולא בתמיד של שחר כיון דהעדים לא באו קודם הקרבת התמיד דהא לא תקנו שיר על הקרבת התמיד של שחר ולפ"ז גם תמיד של שחר היה נקרב מתרומה ישנה ובמנחות (דף פ"ד) ואת הכבש השני תעשה בין הערבים שני בין הערבים ולא את הראשון בין הערבים בד"א כשלא נתחנך המזבח פירש"י דהאי קרא בחינוך כתיב ובפ' פנחס כתיב ואת הכבש השני תעשה בין הערבים כמנחת הבוקר ובההוא קרא לא כתיב את הכבש אחד תעשה בבקר ואפרש דס"ל לרש"י כמו שאין מחנכין המזבח אלא בכבש בוקר גם המצוה להביא מן החדש הוא בכבש של בוקר דרק במוספין כתיב עולת חודש בחדשו וצ"ע. כי נראה דכבש בין הערבים לאחר עולת מוספין בא מן החדש וראיה דאל"כ קשה אמאי אשמעינן הירושלמי בקטורת ולא אשמעינן בתמיד נראה דרש"י בכריתות (דף ו') וחכמים אומרים בכל יום מתקן במתכונתה פירש"י הלכך יחיד שלא פיטם אלא מנה חייב אבל בפחות ממנה פטור ע"כ דסובר דמצוה עכ"פ להביא ממנה ואח"כ חולקין פרס בשחרית ופרס בין הערבים ועיין במשנה למלך (פ"ב מה' כלי המקדש ה' ח') א"כ ר"ה פיטמה בשחרית מנה וכיון דהקטירו בשחרית מהישנה נראה דהקריבו בין הערבים ג"כ הפרס מהישנה ולזה כתב הירושלמי בקטורת דאם לא בא עדות החודש קודם הקטרה ראשונה מקטירין גם בין הערבים מן הישנה אבל בתמיד גם כשהקריב בשחרית מן הישנה מקריב בין הערבים מן החדש כנלענ"ד:

הן הצגתי פה החדושים מסוגיות הש"ס ששייך לענין השקלים:

בגמ' ב"מ (דף נ"ח) שומר חנם אינו נשבע ורמינהו בני העיר ששלחו את שקליהם ונגנבו או שאבדו אם משנתרמה התרומה נשבעין לגזברין אם לאו נשבעין לבני העיר ובני העיר שוקלין אחרים תחתיהן עיין שם כל סוגיות הש"ס וכתבו תוס' בד"ה ש"ח אינו נשבע נראה דה"ה דאינו משלם דאפילו ש"ש אם פשע אינו משלם מדפריך לקמן מהשוכר את הפועל לשמור את הפרה לשמור את התינוק אין נותנין לו שכר שבת לפיכך אין אחריות שבת עליו הי' שכיר שבת אחריות שבת עליו מאי לאו לשלם ולא משני כשפשע עכ"ל והקשה הריטב"א דהא קתני הי' שכיר שבת שכיר חודש נותנין לו שכר שבת לפיכך אחריות שבת עליו מוכח דאחריות השבת מטעם שכירות ואי מוקמית בפשיעה אין האחריות עליו מטעם השכר והש"ך בח"מ (סי' ס"ו) הקשה דאי מטעם פשיעה אמאי

פטור ברישא ונראה דהנה הרמב"ם דחייב בפשיעה דפשיעה בשומר הוה מזיק ומזיק חייב בהקדש דלא כמו שסברו תוס' ב"ק (דף ו') אך קשה דהא בהיזק שאינו ניכר דעת המרש"ל כשומר בהיזק שראוי והש"ך חוה"מ (בסי' שס"ג) חולק דאינו חייב כמו גזלן יקשה לשיטתו לשמור את הפרה שלא תפסל בעשיית עול ותינוק שלא יטמא כמו שפירש"י וכן כ' הר"ן בנדרים והא פסול פרה בעשית עול ותיקנו שלא יטמא הוה היזק שאינו ניכר ואמאי חייב אף אי אמרינן דהקדש לא נתמעט מפשיעה וצריך לומר דהא דסובר הש"ך דשומר פטור בהיזק שאינו ניכר הוא רק אם לא שיעבד השומר בפירוש דלא עדיף שומר מגזלן דהא תוס' כתובות (דף ע"ו) כתבו דחיוב השומרים דהתורה ירדה לסוף דעתו של אדם דמחייב עצמו בשמירתן וכיון דחזינן דהתורה לא רמי על גזלן חיוב אחריות בהיזק שאינו ניכר גם בשומר אמרינן דלא התחייב עצמו בכך אבל אם מחייב עצמו בפירוש שמקבל עליו אחריות של היזק שאינו ניכר אין אחר השיעבוד כלום וחייב א"כ בפרה ותינוק כיון דנעשה פעולה בהתחלת השמירה הוה הקנין לשמור שלא יעלה עליו עול שלא יטמא התינוק ונשתעבד לשלם אם אירע הקלקול בהשמירה:

והנה לקמן (דף צד) במתנה ש"ח להיות כשואל מקשה הש"ס במאי בדברים כתב בש"מ בשם הראב"ד הא התנאי הי' במשיכת החפץ למה לי קנין כל תנאי שהוא בשעת מעשה נתקיים בלא קנין ותירץ דלא מצינו שיתחייב אדם אלא מחמת שנהנה מחבירו הלואה או שנעשה לו ש"ש או שואל והנאה שלו או שמהנה לאחר על פיו בערב בשעת מתן מעות או בקנין כשהוא כחליפין אדרבה יש לתמוה שחייב התורה ש"ח בפשיעה במאי נתחייב אלא שכיון שקבל על עצמו וזה נשען על שמירתו ונאבד בפשיעתו ה"ז קרוב למזיק ע"ש א"כ בשמירת התינוק והפרה אד דנשען על שמירתו ונאבד בפשיעתו והוא קרוב למזיק הא מזיק גופי' בהיזק שאינו ניכר פטור בשוגג וגם במזיד עושה והש"ס בגיטין (דף נ"ג) צריכתא דקנסא מקנסא לא ילפינן ומטעם שעבוד כיון דלא נהנה לא נתחייב בשיעבוד כמו אם מתנה להיות כשואל רק בנוטל שכר נהנה ונתחייב במשיכתן רק בהקדש אף דהוה שומר שכר ונהנה בשמירתו מ"מ פטרה התורה מחיוב שמירה כשאינה עושה בידים ולזה הוכיח תוס' שפיר דבשלמא אי אמרינן דהתורה פטרה בהקדש כל דין שמירה גם בפשיעה לא מהני מה שמקבל שכר שמירה שיתחייב על פשיעתו אבל אי אמרינן דש"ש אינו פטור רק לגניבה ואבידה אבל בפשיעה חייב רק בתינוק ופרה גם מפשיעה פטור דהוה היזק שאינו ניכר א"כ אם מקבל שכר על השמירה ונהנה הוה כפשיעה דעלמא דנתחייב משעת משיכת החפץ ואמאי לא מוקי הש"ס בפשיעה והוכיחו שפיר דהתורה מיעט הקדש גם מפשיעה לא מהני מה שמקבל שכר והתחייב עצמו דהא

כל ש"ש יהנה בשמירתו והתורה פוטרה אך לכאורה עדיין קשה קושיית הש"ך אמאי פטור ברישא כשאינו נוטל שכר שבת על פשיעה דהא נהנה בשמירתו כי קיבל שכר על שמירת ימות החול ונראה כיון דפועל אינו דומה לש"ח ויכול לחזור בתוך הזמן לא נתחייב במשיכתו באחריות כשאינו ברשותו: והנה מה שהקשה על תוס' דא"כ אמאי לא תנא אינו משלם הי' נראה דהנה הראב"ד סובר דשומר פטור מפשיטה ומשבועה שאינו ברשותו לא נפטר והטעם כי שבועה אינו ברשותו הוא מצד הסברא לא פטר רחמנא רק משבועה שהתורה רמה עליו שבועה שלא פשע א"כ להפוסקים דפסקו דמשבועה ש"ב ג"כ פטור הוה זה יותר רבותא דאין נשבעין כלל אפילו שבועה שהוא מצד הסברא אך לפ"ז לא הי' לי' למיתני' דש"ח אינו נשבע רק דשומרין אינן נשבעין כי שבועה ש"ב גם שומר שכר מחויב לישבע:

לכאורה נראה דשיטת רש"י הוא כמו שיטת הראב"ד דמשבועה ש"ב לא פטור השומר דרש"י פירש נשבעין לגזברין שבועה שלא פשע בהן ובהא דתירץ שמואל נשבעין ליטול שכרן פירש"י נשבעין שאינן ברשותו נראה דהנה פליגי אמוראי אי אמרינן מגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא:

והקשה בש"ס מהא דשומר חייב בשלשה שבועות בשבועה שאינו ברשותו שייך מגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא דמשבועה שלא פשעה ושלא שלח בו יד דחייב לישבע אינה ראי' דיש לומר דאשתמוטי משתמט כיון דנתחייב בתשלומין אבל משבועה ש"ב חשדינן לי' דרוצה לגזול א"כ הוה חשיד אממונא ומה שהקשה הש"מ דלמא משתמיט דסובר דבחישנא ומשכנתא ונראה דזה הוא בכלל פשיעה שאין יודע היכן הוא ועל פשיעה הוא נשבע וע"כ דשבועה ש"ב חשדינן לי' דרוצה לגזול ולהחזיק לעצמו ולא שייך אשתמוטי. והנה אפילו למאן דסובר דלא אמרינן מגו דחשיד אממונא מ"מ הא מי שחשיד שלא לשחוט יפה גם בשבועה אינו נאמן כמבואר ביו"ד (סי' ב' וסי' קי"ט) והטעם מבואר כיון דעובר עבירה אינו נאמן תו בשבועה. והנה תוס' ב"ק (דף כ') ד"ה נתנה לחבירו כתבו כשמתכוין לקנות מהקדש על הכל נעשה גזלן ומעל אם כן קשה דנהי דלא פטרה התורה משבועה ש"ב כיון דהוא שבועה שחייב מן הסברות מ"מ איך יכולין להשביעה שבועה ש"ב הא אם אתה חושדו שיש ברשותו ואינו רוצה להחזיר ולהקדיש הוא נעשה גזלן ומועל בהקדש וחשיד לאותו ממון ואינו נאמן בשבועה כיון דעבר עבירה ומעל בהקדש א"כ איך סובר הראב"ד דבהקדש משבעינן לי' שבועה ש"ב ויש לומר דבהקדש אמרינן דרוצה לגזול כמו דאמרי בהדיוט וחשיד אממונא לא חשיד אשבועתא אך מה אמרת דהא בהקדש לבד איסור גזל עביד איסור מעילה למעול בהקדש

דהא הקדש שוה מנה שחיללו על שו"פ מחולל ואפילו אחר יכול לחלל כמבואר בתוס' מנחות (דף ע"א) ולא דוקא בעלים עיין בשעה"מ ה' שמאריך בזה א"כ לענין איסור מעילה יש לומר שחילל על שו"פ ואין כאן רק איסור גזל רק הא דהקדש שוה מנה שחילל על שו"פ מחולל כיון דהקדש נתמעט מדין אונאה א"כ בהו"א דרמי הש"ע דהא נשבעין על הקדשות ולא נתמעט מרעהו גם מאונאה לא נתמעט כמ"ש רש"י בד"ה ויש להן אונאה ולזה לא פירש"י דנשבעין לגזברין שבועה ש"ב אבל כשמשני שמואל דהקדש נתמעט מרעהו דאין נשבעין אם כן גם מדין אונאה נתמעט והקדש שוה מנה שחיללו על שו"פ מחולל פירש רש"י שבועה שאינו ברשותו והא דאיתא בבכורות דשקלים אינן נפדין וכן בשקלים דמחליטין על מטבע של זהב היינו דבעלים אינן יוצאין אם אינן נותנין חצי שקל מטבע דזה יתנו הוא דוקא חצי שקל כמבואר בקרבן עדה בשקלים אבל פדיון הבן נפדה בשו"כ אבל לענין מעילה שלא יהי' מועיל בהקדש אין לשקלים דין אחר מכל הקדשים דנתחלל על שוה פרוטה כי כלל כל הקדשים שחיללו על שו"פ מחולל והא דלא פירש שבועה שלא פשע דהא הפנ"י הקשה מה טבעה של השבועה ליטול שכרן דאם פטרתה תורה מעיקר תשלומין והאמינתו לומר שלא פשע א"כ לענין דמי שכירות נמי יהי' נאמן בלא שבועה ולזה פירש"י רק שבועה ש"ב דלענין שבועה ש"ב לא פטרה התורה הקדושה ולזה מיעטה כיון שהוא מצד הסברא צריכין לישבע השבועה ש"ב כדי ליטול שכרן:

אך הנה עדיין קשה דא"כ א"צ הש"ס לתרץ דנשבעין ליטול שכרן רק דנשבעין שבועה ש"ב כי משבועה ש"ב לא פטרה התורה ונראה דהנה דנגד איסור מעילה אמרינן כיון שהקדש שוה מנה שחיללו על שו"פ מחולל מ"מ קשה דהא אביי פסק דמגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא והא דמשביעין מטעם ס' מלוה ישנה או אשתמוטי ולכאורה בעודו ברשותו לא שייך אשתמוטי כמש"ל וצריך לומר דמשביעין מטעם ס' מלוה ישנה וקשה לצייר לומר בהקדש שהי' לו ס' מלוה ישינה על הקדש א"כ איך משביעין אותו בהקדש שבועה ש"ב ונראה דהנה התומים (בס' צ"ב) כתב דהא דאמרינן חשוד אממונא חשוד אשבועתא לאו כללא הוא דהא איכא אינש דחמיר להו שבועה מגזל ומעשים בכל יום יוכיח רק איכא אינשי דכי תקפו יצרם בגזל אף על השבועה נחשדו ולכך גזלן פסול לשבועה דחיישינן אולי הוא מאותן אנשים דקיל להו שבועה כמו גזל ולא ביקש אביי להחליט הדין דחשיד אממונא חשיד אשבועתא רק הוסיף דאיכא עוד סברא שיש לו ספק מלוה ישינה הרי לפנינו שני סברות להשביע חדא דלמא אינו חשיד כלל על הגזל רק מטעם ספק מלוה ישינה מכחיש לחבירו וגם אם ברצונו לגזול דלמא לא חשיד

לישבע לשקר ובמקום דליכא חשש ס' מלוה ישינה לא נשאר לן רק ספק אחד דלמא גם אם חשיד אממונא לא חשיד אשבועה ומטעם ספק אחד אין נותנין לו שבועה ולזה בהקדש דלא שייך לכאורה ס' מלוה ישינה לא פירש רש"י דמשביעין אותו שבועה ש"ב אבל כשבאין ליטול שכרן בני העיר יכולין לומר דהשקלים ברשותן ואין מגיע להם שכר שליחות ואין לפטרם מטעם ממ"נ אם אינן ברשותן מגיע להם שכרן ואם השקלים ברשותן וחשודין לגזול ישבעו לשקר ג"כ כי בני העיר יכולין לומר דלמא לא ישבעו כי חמור להם שבועה ואיך נצא מספק ובזה ניחא דבהו"א לא הי' יכול רש"י לפרש דנשבעין שבועה שאינו ברשותו בין למ"ד דחשיד אממונא חשיד אשבועתא ואפילו למ"ד דאינו חשיד מ"מ כיון דהקדש לא נתמעט מרעהו ואין בידם לחלל ששוה מנה על שו"פ הם מעלו בגזילות השקלים כשעושים עבירה ומעלי אין משביעין אותם כמו בחשיד שלא לשחוט יפה לפי האמת דהקדש נתמעט מרעהו ויכולים לחלל שוה מנה בשו"פ למאן דסובר דחשיד אממונא לא חשיד אשבועה הי' באמת יכול לתרץ דמשביעין אותם שבועה ש"ב כי משבועה שאינם ברשותן לא פטר רחמנא הקדש כיון דהשבועה הלא מן הסברא כשיטת הראב"ד אבל למאן דסובר דמגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא וס' מלוה ישינה לא שייך בהקדש לא הי' יכול הש"ס לתרץ דמשביעין אותו שבועה שאינו ברשותו ולזה מתרץ שבאין ליטול שכרן ובבאין ליטול שכרן יכולין בני העיר להשביעם כי שמא שבועה חמורה להן ולא ישבעו לשקר ולא יקבלו שכרן אבל שבועה שלא פשעת א"י להשביען ליטול שכרן דהא התורה פטרה הקדשות משבועה ונאמנים גם לענין השכר שליחות נאמנים כקושית הפנ"י ובדברינו ניחא כדמשני הש"ס הא מני ר"ש היא דאמר קדשים שחייב באחריותן יש להן אונאה ונשבעין עליהן וכתב רש"י דבכדי גרסו יש להן אונאה ומאן דגרס לה לא ידע שאמר ר"ש בשבועה בהדיא ובדברינו ניחא גירסתם דלר"ש דמשביעין בהקדשות הו"א דמשביעין כל השלשה שבועות גם שבועה ש"ב ובאמת שבועה ש"ב אי משביעין דאף דחשיד אממונא אינו חשוד על השבועה מכל מקום כיון דיש להקדישות אונאה וא"י לחלל הקדש שוה מנה על שו"פ אם כן אם הדבר ברשותו ורוצה לגזול חשיד לעבור על המעילה חשיד על השבועה דאיסור מעילה אי אפשר בחזרה ולזה גרסו דיש להן אונאה ואין משביעין רק שלא פשעתי דשייך אשתמוטי לא מעלו:

הנה אך עדיין צריך להבין דא"כ איך כתב הראב"ד בהקדש משביעין אותו שבועה שאינו ברשותו דהא הוא חשיד אממונא כיון דלא שייך בהקדש ספק מלוה ישינה ונראה דנהי דסובר הראב"ד דלא פטרה התורה משבועה אינו ברשותו אבל בהקדש א"י להשביעו

א"ב כיון דחשיד לגזול הקדש ועובר על איסור מעילה והראב"ד סובר דהא דהקדש שוה מנה שחיללו על שוה פרוטה הוא דוקא דהבעלים יכולין לפדות:
רש"י פירש משנתרמה התרומה נודע לבעלים והקשו בתוס' דלישנא דנתרמה התרומה לא משמע דקאי אידיעת הבעלים אלא על הגניבה בעצמה ונראה דגם רש"י מודה לזה דעיקר תלה בשעת האבידה רק דרש"י סובר דמתניתין מיירי דלא ידעינן אם נגנב או נאבד רק ע"י השלוחין האלו ודלא כמו שסובר הש"ך (בסי' צ"ה) וכשלא ידעינן רק ע"י השלוחין ולפי הו"א צריכין השלוחין לישבע שבועה דאורייתא אינן נאמנין לחייב את הבעלים בטענתם שנגנבו קודם שנתרמה התרומה דהא מה שנאמנין שנגנבו הוא ע"י שבועה ועד הצריך שבועה אינו עד לכך פירש"י דמשנתרמה התרומה מיירי בבואם לדין פטורין ואם באו לדין קודם שנתרמה התרומה אף אם אין השלוחין נאמנין שנגנבו חייבים דהא השלוחים אינם רוצים ליתן נודע לבעלים קודם שנתרמה התרומה לפי המסקנא דשבועה:
הוא מדרבנן שלא יזלזלו בהקדשות אי חייבין הבעלים לשלם שקל אחר תליא בהא דמבואר באה"ע (סי' ל"ה) אי מקודשת מדאורייתא כיון דהשבועה אינו רק מדרבנן והבן:
ר"י אמר הא מני ר"ש דאמר קדשים שחייב באחריותן חייב שבועה תינח עד שלא נתרמה התרומה משנתרמה תרומה קדשים שאינו חייב באחריותן נינהו דתניא תורמין על האבוד על הגבוי ועל העתיד לגבות והניחו תוס' בתימה דהא מוכח מגופא דמתניתין דאינו חייב באחריותן מדקאמר נשבעין לגזברין וי"ל דהנה ר"ל סובר בתולין (דף קל"ט) לחלק בין קדשי מזבח לקדשי ב"ה דבקדשי מזבח דמחוסר הקרבה חייב בקדשים שחייב באחריותן ובקדשי ב"ה אינו חייב דכל היכא דאיתא בי גזא דרחמנא הוא אבל בדליתנהו בעולם חייב אם אמר הרי עלי מנה לבדק הבית והנה בנתרמה התרומה אינו מחוסר הקרבה דהא נתרם בשבילו ואי השקל ברשות השלוחין נהי שמחויבין באחריותן אינן מחויבין הבעלים לשלם אחרים כי היכא דאיתא בי גזא רחמנא הוא אבל כשנשבעין שנגנבה ע"י גנבים אחרים אפשר שלא ידעו שהם שקלו הקודש ומעלו בגניבתם והיוצאין מרשות הקדש לא שייך לומר בי גזא דרחמנא כי כבר הם חולין או שנאבד בים ואינם בעלים מחויבין הבעלים לשלם ולזה שפיר דנשבעין לגזברין דקודם השבועה נהי דחייבים הבעלים באחריותן אינן מחויבין ליתן אחרים דלמא השקלים תחת רשות השלוחין ותובעין הגזברים ולאחר השבועה שנגנבו או נאבדו חייבין באמת לשלם אחרים מביא ברייתא דקתני ועל העתיד לגבות פירש"י בכתובות אפילו לא נגבה לאתר מכאן יש לו חלק בהתרומה ובקרבנות אלא מחוסר מצוה אם כן לאחר שנתרמה

התרומה אין ממשכנין אותן והוה שפיר קדשים שאין חייבין באחריותן אף דר"י סובר שם דגם בקדשי ב"ה צריך לשלם בקדשים שחייב באחריותן ניחא לי' להביא הברייתא דמוכח דגם אליביה הוה קדשים שאינן חייבין באחריותן:

ועוד יש לומר רש"י סובר דתורמין על העתיד לגבות אף אם ניתן אח"כ אין ממשכנין אותו ותוס' בכתובות הקשו דא"כ אמאי קתני כלל האבד והגבוי דהא מעתיד לגבות מוכח דתורמין אף שאינו בא לידי גובייגא מכש"כ שכבר נתן ותירץ הפנ"י בחידושיו דאם עדיין לא נתן כלל סובר רש"י דאין ממשכנין אותו אחר שנתרמה התרומה מ"מ חייב ליתן מטעם מצוה אבל אם כבר נתן גם חיסר מצוה ליכא אם לא יתן אח"כ א"כ אי הוה תנא לעתיד לגבות הוה משמע דוקא בעתיד לגבות כיון דצריך ליתן עכ"פ מטעם מצוה תורמין עליו אבל באבד וגבוי דגם מצוה ליכא עליו אם לא יתן אין תורמין עליו השמיע לנו בברייתא בתורמין ודעת תוס' דגם באבד חיסר מצוה אם לא יתן ובעתיד לגבות ממשכנין אותו ובב"ק (דף ע"ח) איבעי' להו לר"ש דסובר דקדשים שחייב באחריותן חייב הגנב לשלם כפל אם גנב שור של עולה אם יכול הגנב לפטור עצמו בכבש או דמצי א"ל אנא מצוה מן המובחר בעינא למיעבד א"כ לפי הצד האיבעי' דיכולין הבעלים לומר אנן מצוה מן המובחר בעינן למיעבד חייב כפל על השור ואי אמרינן כמו דסברי תוס' דגם באבד אם אינו נותן חיסר מצוה איכא לא גרע משור של עולה דבודאי אין ממשכנין לבעלים על שור ויכול לפטור עצמו בכבש מ"מ הוה כקדשים שחייב באחריותן לענין כפל א"כ יש לומר דממתניתין לא מוכח דאין הבעלים חייבין באחריותן כי יש לומר דהבעלים מחויבים מטעם מצוה ליתן שקלים אחרים ונשבעים לגזברים הכונה במעמד הבעלים או לבעלים במעמד הגזברים דלבעלים יש הפסד כיון שמחויבין ליתן שקלים אחרים מצד מצוה ולהגזברין מגיע הפסד שאין בידם למשכן את הבעלים וזה ברור דחיסר מצוה עדיף מטענה דאנן מצוה מן המובחר בעינן למיעבד ולזה מביא הש"ס הברייתא דקתני על האבד והגבוי ועתיד לגבות ומוכח לשיטת הרש"י דבאבד גם חיסר מצוה ליכא אם לא יתנו הבעלים דאל"כ ליתנו על העתיד לגבות לבד וכיון דגם מצד המצוה פטורין הבעלים הוה שפיר קדשים שאין חייבין באחריותן: אמר המעתיק הנני ראיתי לכתוב כאן איזה גרגרים מרמב"ם הלכות שקלים כי הוא מקומו שמדבר מענין השקלים ועי"ז הצגתי כאן:

רמב"ם הלכות שקלים פרק ג':

עיין (בהלכה ח') שכתב בני העיר ששלחו את שקליהן ביד שליח ונגנבו או אבדו אם שומר חנם הוא הרי זה נשבע להם ונפטר כדין כל שומר חנם והן חוזרין ונותנין שקליהן

פעם שנית והקשה הכ"מ דא"כ בהו"א דסובר הש"ס לאוקמי דמיירי בש"ח גם בשנתרמה התרומה חייבין:
נראה דטעמו של הרמב"ם כיון דמפרשי שקלי חייב באחריותן כר' יוחנן ובמאי שניתן להשליח ולהוליך השקל מיעט בשמירתו והרמב"ם (בפ"ב מה' שכירות) כתב. דמיעט שמירה הוה פשיעה והא דפטור דש"ש דלא חייב התורה לכל אחד מישראל להוליך בעצמו החצי שקל ליורשים דהא אפילו בגוזל את חבירו ונשבע לשקר תיקנו חכז"ל דאם הוצאה יתירה על הקרן אינו מחויב לילך וכ"כ הרמב"ם כשמסר לש"ש דמה הי' להן לעשות אם כן כשהחייב אינו צריך לילך בעצמו, ושלח ע"י שליח מהימן בשכר פטור שהרי לא מסר אלא לש"ש שהוא חייב בגניבה ואבידה אבל האונס אינו מצוי:
אך קשה דהא כיון דנתמעט ההקדש מדין שומרין א"כ מה לו ש"ח או ש"ש דהא גם ש"ש פטור מגניבה ואבידה וי"ל דבש"ש נהי דפטור מגניבה ואבידה מ"מ אגרייהו מיהו מפסיד א"כ יעשה שמירה מעולה שלא להפסיד שכרו אבל ש"ח אינו שומר שמירה מעילה. והתומים הקשה לשיטת המרדכי דפסק דשליח שקרהו אונס בדרך דמפסיד שכר השליחות והקשה בהגהות מרדכי מהך דשמעתי בני העיר דאמר שמואל נשבעין ליטול שכרן ותירץ כיון דהבעלים מרויחים ע"י שליחותם דא"צ ליתן אחרים ללשכה לא הפסיד שכרן אם נאבד באונס ולזה ניחא דהנה בהו"א דסובר הש"ס דבניטל השכר כיון דהקדש נתמעט מדין שומרין גם אם נגנב או נאבד מקבלים שכרן דהועיל לבעלים א"כ אין חילוק אם ניתן לשומר שכר או ש"ח וכיון דההתורה לא חייבו שכל אחד ילך עם חצי שקלו לירושלים מוכרח לשלוח ע"י שליח מה לו אם שילח ע"י ש"ח או על ידי ש"ש אבל לפי מאי דמסיק הש"ס דגניבה ואבידה הפסידו שכרן אם כן גם מסר לש"ח הוה פשיעה וחייב כדין פושע בהקדש דחייב לשיטת הרמב"ם כי הי' יכול לשלוח ע"י שומר שכר ועוד יש לומר דלפי המסקנא מוקי הש"ס דקנין מהני בהקדש א"כ יכול לשלוח ע"י ש"ש בקנין אבל לפי הו"א הי' סובר דלא מהני הקנין בהקדש להתחייב אין חילוק בש"ש ובין ש"ח: שם (ה' י"א) כתב וכן הגוזל או הגונב חצי שקל ושקלו יצא והוא חייב לשלם לבעלים שנים או להוסיף חומש וכתב הכ"מ מ"ש והוא חייב לשלם לבעלים שנים כלומר אם לא נתרמה התרומה כדין גונב מהדיוט שהוא משלם תשלומי כפל או להוסיף חומש או נתרמה התרומה כדין גונב מההקדש שהוא מוסיף חומש וזאת הקושי' הקשיתי לאדומו"ר הרב הגאון הקדוש נר ישראל מוה' אברהם אב"ד דק"ק טשעכאנאווע זצלה"ה דהא אנן פסקינן דלא כר"ש וקדשים שחייב באחריותן פטור מכפל אמאי כתב הכ"מ דמשלם כפל כגונב מהדיוט והשיב לי דהא דפסיק הרמב"ם דמשלם שנים כיון דהבעלים

נתנו חצי שקל אחר תחתיו וכשמחזיר את החצי שקל שגנב ג"כ הוא הקדש ואין זה מעלה ארוכה לדברי הכ"מ, ועוד דלישנא דהרמב"ם חייב לשלם לבעלים נראה דלבעלים צריך ליתן השנים ואנן אמרינן נתנו הבעלים חצי שקל אחר חייב ליתן להבעלים ואחד להקדש לפי דבריו הקדושים דפ"ת:

והנה תלמיד אחד מישיבה שלי רצה ליישב כיון דבעלים שקלי החצי שקל והגנב נתן להקדש החצי שקל עבורו א"כ:

לא עשה להקדש מאומה וגם רבנן מודים דחייב כפל לבעלים וסוגיא דסובר דקודם שנתרמה התרומה דאינו חייב לישבע רק לר"ש דשם לא שקלי השלוחים השקלים להקדש הא ליתא דהא מבואר בב"ק (דף ע"ו) דפלוגתא דר"ש ורבנן דגנב העולה וקרבו בפנים שלא לשם בעלים א"כ לא עשה להקדש כלום כי העולה נתקרבה ואינו חייב רק לר"ש ולא לרבנן ע"ש:

ולענ"ד נראה לתרץ דברי הרמב"ם (בפ"ב מה' גניבה) דגנב נכסי הקדש אינו משלם דכתיב רעהו ולא של הקדש ובקדשים שחייב באחריותן פטור דכתיב וגונב מבית האיש ולא מבית ההקדש והראב"ד כתב בפ"ב מה' גניבה דבנכסי הקדש צריך לשלם קרן וחומש ואשם ונראה דהרמב"ם סובר בקדשים שחייב באחריותן כשגנב מעל א"כ מיקרי נכסי הדיוט מתחילתן בשעת גניבה ובסופן כי התשלומין לבעלים והנה הרמב"ם (בפ"ו מה' מעילה ה' י"ג) כתב מפרש שקלו והוציא בשאר צרכיו בין הוא ובין חבירו מעל ונראה לכאורה דדוקא בנותן חצי שקל לחבירו להוליכו לשולחני לשקול אותו על ידו והלך ישקל ע"י עצמו כדי שלא ימשכנו אותו מעל השוקל אם נתרמה התרומה ובשלא נתרמה התרומה אינו מועל הוא דוקא כשלא התכוין לגנוב מקודם רק בשעה ששקל שקלו עבורו ולא הוציא מרשות הקדש איני מועל אם לא נתרמה התרומה אבל כשגנב חצי שקל מחבירו לא מבעי אם לא ידע שהוא חצי שקל שהפריש אותו לשקול עבורו פשיטא דמועיל בהגניבה שנתכוין להוציא מרשות חבירו אך גם אם ידע כיון שגונב לא על דעת ששקל רק גנב לצרכו מעל בשעת הגניבה בהוצאת מרשות כמו שהוציא החצי שקל בצרכו כי בשעת הגניבה יש מעילה גם אם שקל אח"כ אותו חצי שקל להקדש א"כ מועיל קודם שנתרמה התרומה ג"כ הוה תחילתן וסופן נכסי הדיוט והא דאינו משלם חומש כי ממון שאינו משתלם בראש אינו משלם חומש כמו שפסק הרמב"ם (בפ"ד מה' גניבה) והנה בה' שקלים גנב בשוגג שלא ידע שהפריש הבעלים לשקלו פשיטא דמעל וחייב לשלם כפל לבעלים גם אם ידע כיון שהוא גנב לצרכו משלם לבעלים כפל:

באופן אחר נראה לתרץ דברי הרמב"ם דסובר דהא דפטור מכפל בגונב הקדש שחייב באחריותן אף דהתשלומין הם לרעהו היינו דוקא כשלא יצא ההקדש ע"י מעילה לחולין אי בקדשי הגוף שיש מעילה אחר מעילה אי בקדשי ב"ה שגנב במזיד. אבל אם גנב חצי שקל אשר הבעלים הפרישו והוא לא ידע שהוא של הקרש ויצא בהגניבה לחולין ובא הגניבה והוצאת הקדש לחולין כאחת. והנכסים הם חולין בתחילתן ובסופן משלם כפל. וכגון מיירי ששגג על הגניבה כגון שלא ידע שהוא של הקדש וגנב להוציא המעות ושקל השקל לצרכו יצא וקנה השקל ביאוש ושינוי השם כי מעיקרא הקדש ואח"כ חולין. הלכך פטור מחומש דממון שאין משתלם בראש אין מוסיף חומש:

סעיף ב' בשבת שני מוציאין שני ספרים באחד קורא פרשת השבוע ובשני קורא זכור את אשר עשה לך עמלק. עיין במ"א (ס"ק א') אשר יוצאים בקריאת פ' ויבא עמלק בפורים אשר שם הוא ההבטחה אשר ימחה. ואפשר לומר דאיתא במדרש הובא ברבינו בחיי (פ' תצא) זכרוניכם משלי אפר לגבי חומר גביכם אמר הקב"ה לישראל אותן שתי זכירות שכתבתי לכם בתורה הוי זהירין בהן אחת כאן ואחת כי מחה אמחה את זכר עמלק אם עשיתם כך תהיו בניו של אברהם שהמשיל עצמו כעפר ואפר ואם לאו לגבי חומר גביכם התקינו עצמיכם לשיעבוד. נראה מכאן דגם זה הוא מצוה והכוונה דבאמת זה כמעט כלו כל הקציץ אך הדבר תלוי בזכות אמונה שנאמין כי יתקיימו בודאי דברי הנביאים ולא יתייאשו מן הגאולה וזאת כוונת המדרש הנ"ל הוי זהירין בשתי זכירות. הזכירה האחת מה שאנו קוראין בשבת הזה מחיית זכר עמלק היינו שלא ליתן לו כח ואומץ ע"י מעשינו הרעים וכל אחד ימחה את עמלק אשר בלבו היינו היצה"ר שלו. והזכירה השנית היינו האמונה שנאמין באמונה שלימה שלא ישיב דבר אחד מדבריו אחור ריקם, א"כ צריך עיון במה שכתב הרמ"א הנ"ל דיוצאין בקריאת פ' עמלק הא בעינן שתי זכירות כנ"ל. ובתוכחת מוסר שדרשתי בתוך קהל ועדה הארכתי בענין זה בדרך הדרוש. ובימי הפורים לא לבד מצות מקרא מגילה עלינו אך גם מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים וטעם המצוה הזאת רק בפורים יותר מן שאר ימים טובים. נראה כי כל זמן שמזרעו של עמלק בעולם אין שמו אחד. וישראל מיחדים שמו ערב ובקר. ובשביל זה הם עם אחד דבוקים בו ית' שהוא אחד, ולכן בפורים כאשר נצחו את עמלק צריכין להראות שהם עם אחד וזה בצדקה כי בצדקה כתיב כי יהי' בך אביון מאחד אחיך כתיב אחיך וגם להראות אף כשהיו נתונים למות כשנותנים צדקה וחיות להעני צדקה תציל ממות, ומשלוח מנות גם כן להראות שהם עם אחד:

סעיף ג' בשבת שלישית כו' ובשבת ד' כו' מוציאין שני ספרים כו' ובשני קורא פרשת פרה, ואיתא בירושלמי ר' לוי בשם ר' חמא בר' חנינא בדין הוא שנקדים פ' החודש לפ' פרה שבאחד בניסן הוקם המשכן ובשני נשרפה הפרה. ולמה פרה קודמת שהיא טהרתן של ישראל ע"ש. ופירוש קרבן העדה הוא קשה ההבנה, ולפענ"ד נראה דפ' זכור מדאורייתא וכן פ' פרה הביא המחבר י"א שהוא מדאורייתא. והמ"א תמה מנין להם שהוא מדאורייתא ואפשר לומר דקריאת פ' פרה הי' גם בזמן המקדש שהיו קוראין ג"כ פרשת פרה בכל העיירות להזכיר לטמאי מתים שילכו לירושלים ויטהרו עצמן בהזאת שלישי ושביעי באפר הפרה ולא יהי' נדחה לפסח שני והי' קריאת הפרשה רק כרוז כמו שמשמיעין באחד באדר על השקלים ואם הי' נקרא לאחר ר"ח ניסן לא היו הרחוקים יכולים לעלות לירושלים לטהר עצמם. ואפילו לדעת התוי"ט אשר האפר מן המשמרות היה אצלם בעיירותיהם כדי שיוכלו כל אחד מישראל לקחת מהם ולא יצטרכו ליסע לירושלים שאף בחו"ל הי' מזין עכ"פ הי' האפר רק בעיירות אשר הכהנים דרים בם וג"כ הי' נצרך לעלות אל העיירות ההם והיו צריכין להודיעם ולהזכירם שילכו ויטהרו עצמם. ובפרט כפי הנראה מרש"י והרמב"ם הי' האפר רק בירושלים. וכיון שחיוב קריאת פ' פרה הי' גם בזמן המקדש. לפיכך הם סוברים שהוא מדאורייתא, ולזה ג"כ אין קורין פ' פרה קודם פ' החודש כי קריאת הפרשה עולה לנו במקום עשייה כדרך ונשלמה פרים שפתינו. וכאשר אנו קוראין פ' פרה הוא עולה לנו כאשר הנפש נטהר בקריאת הפרשה וכאשר בזמן המקדש היו קורין פ' פרה קודם ר"ח ניסן אנו קורין עכשיו פרה קודם פ' החודש כן ה' יזכנו לעלות לציון ברנה. ואיידי דאמרינן כאן בענין פרה אדומה נציג כאן דבר אחד על רמב"ם הלכות פרה עיין רמב"ם פ"א מה' פרה הל' ג' היו בו שתי שערות עיקרן מאדים וראשן משחיר כו' הכל הולך אחר העיקר וגוזז במספרים את ראשן השחור. ובהל' ד' וצריך שישאר מן המאדים כדי שינטל בזוג שכל שערה שאינה ניטלה בזוג כאלו אינה. עיין השגות הראב"ד שם ודבריו צריכין עיון ועיין בכ"מ שם ונראה בכוונתו מה שכתב ואי איתא למילתא כשהן בגומא אחת איתא כוונתו שאם יהי' דעת הרמב"ם דצריך שישאיר מן המאדים היינו כשהן שתי שערות בגומא אחת אבל אם הן מפוזרות א"צ שיור ולא קשה מהא דאמר ר"ע יתלוש:

והנה גוף קושית הראב"ד קשה להבין מה שכתב אלמא לאי בעי שיורא. מנא ליה דהרמב"ם סובר דבעי שיור רק כוונת הרמב"ם דכאשר עיקרן מאדים וראשן משחיר הכל הולך אחר העיקר וגוזז במספרים את ראשן המשחיר ע"ז כתב וצריך שישאר דהיינו אחר גזיזת השחור יהי' נשאר בהמאדים כדי שינטל הזוג דאם אין בהמאדים כדי שינטל הזוג

לא הוה עיקרן אדום דבפחות משיעור זה אינה שערה כלל ואינו ענין כלל לר"ע כשהן מפוזרות לא צריך שיורא אבל מנ"ל דבעיקרן:
המאדים א"צ שיור לאחר גזזת ראשן השחור דבנשאר פחות מזה לא הוי שער כלל וד"ק:
סעיף ד' בשבת החמישי כו' מוציאין שני ספרים כו' ובשני קורין פרשת החודש הזה לכם הנה עיקר המצוה הוא אשר הב"ד יקדש החודש בזמנו כדי שיעשו מועדי השם בזמנו כי חג הפסח צריך להיות בחדש האביב דכתיב שמור את חודש האביב וגם בא המצוה כשיגיע ר"ח ניסן אין מקריבין קרבנות ציבור רק מתרומה החדשה. והנה בש"ס דילן בר"ה ילפינן גז"ש שנה שנה דכתיב לחדשי השנה וכתיב בר"ח ניסן ראשון הוא לכם לחדשי השנה. ובירושלמי יליף גז"ש מחדשי חדשי דבניסן ר"ה לקרבנות. והרמב"ם בפי' המשנה שקלים משמיעין על השקלים כדי שתהא תרומת הלשכה בעונתה בר"ח ניסן כאשר היתה בתחילה ר"ל בימי המדבר שהי' התרומה ראשונה בר"ח ניסן וכמו דאיתא בירושלמי תרומת הלשכה מן החדשה בזמנה באחד בניסן א"ר שמואל בר' יצחק תרומת הלשכה בתחילתה כי ביום שהוקם המשכן בו ביום נתרמה התרומה. ותמי' מדוע שביק תלמודא דידן דיליף גז"ש משנה שנה וכן ברייתא הובא בירושלמי מחדשי חדשי והי' אפשר לתרץ דלכך הביא הרמב"ם דטעם דתרומת הלשכה הי' באחד בניסן בתחילה ר"ל במדבר ולא הביא הילפותא דגז"ש והוא מדאורייתא כיון דפסקינן דאם לא באה החדשה לוקחין מן הישנה ואם הי' מדאורייתא הי' נפסל גם בדיעבד. אך זה אינו כי יוכל להיות דגם מדאורייתא בדיעבד אינו מעכב דבקדשים בעינן שנה עליו הכתוב לעכב ואם לאו אינו מעכב בדיעבד והתמי' חזרה למקומה מדוע לא הביא הילפותא מגזרה שוה וצ"ע:

סימן תרצד

סעיף א' ברמ"א ואינו חייב ליתן את השקל רק מבן כ' כו' עיין במ"א (ס"ק ג) זהו לדעת הרב ברטנורא אבל התוי"ט כתב שהפוסקים חולקים וס"ל דמבן י"ג חייב. ונשים פטורים ובהגמ"נ כתב דנשים וילדים חייבים ולא ידעתי מנ"ל הא ואיתא במס' שקלים פ"א משנה ג' את מי ממשכנין לוים וישראלים אבל לא נשים ועבדים ולא קטנים עיין בירושלמי הא לתבוע תובעין הדא דתימא בשהביא ב' שערות אבל אם לא הביא ב' שערות לא בדא ולמשכן אין ממשכנין אף על פי שהביא שתי שערות. ובהל' ז' על המשנה ד' אע"פ שאמרו אין ממשכנין לנשים ועבדים וקטנים אבל אם שקלו מקבלין מהן כתב עלה בירושלמי הא לתבוע אין תובעין הכא את אמר תובעין והכא את אמר אין תובעין כאן כשהביא שתי שערות כאן כשלא הביא שתי שערות. א"כ שלשה דינים יש קטן שלא הביא ב' שערות אף על פי שהוא בן י"ג אין תובעין אותו וקטן שהביא שתי שערות

תובעין אבל אין ממשכנין וכשנעשה בר עשרים דהוא מהעובר על הפקודים ממשכנין וכ"כ ברטנורא. והרמב"ם סובר דכשהביא ב' שערות ממשכנין אותו כתב בקרבן העדה דגורס בירושלמי אם הביא ב' שערות ממשכנין. ואם הגיע לכלל שנים דהיינו כשהגיע לכלל שנים בלא שערות ופסק שפיר בשקלים לפי גרסת הרמב"ם כשהוא בן י"ג שנים בלא שערות דתובעין אותו וכן לענין ממשכנין הוא ככל עונשין שבתורה דצריך ג"כ ב' שערות. אבל הרמב"ם פסק דגם לענין שלא נכתב איש ג"כ צריך ב' שערות. וע"כ לשיטתיה ההלמ"מ כך הי' דכל חיובי התורה הוא בשנים ובשערות וכן פסק הרמב"ם (בה' שביתת עשור) דדוקא קטן שהביא ב' שערות חייב להתענות ביוה"כ מן התורה. לכן פוסק הרמב"ם דאם לא הביא ב' שערות אז ג"כ אין תובעין אותו ורק כשהגיע לשנים ויש לו ב' שערות אז ממשכנין אותו ודוק:

בריך רחמנא דסייען תשלום כל המלאכה מלאכת הקדש להעתיק את הספר חידושי מהרא"ך חלק ראשון על או"ח וה' יזכנו שנוכל להוציא לאור חלק ב' על יורה דעה, וחו"מ: פלפול לענין דו"ח בעדי קדושין ב' תשובות מה שהשיב אא"ז הרב דגאון המחבר זצלה"ה, אל כבוד הרב הגאון האמיתי בעל חמדת שלמה וצלה"ה, הגם שהתשובות האלו הלא הם כתובים על ספרו מספד תסרורים אשר הספיד הרב הגאון אא"ז להגאון בעל חמדת שלמה שלה"ה, אך יען כי הספר הנ"ל יקר המציאות כי זה יותר מששים שנה שנדפס, והדברים האלו נפלאים הם מאד לבן אסרט להעתיק בכאן וגם נציג בכאן דבר נחמד מאא"ו הגאון האמיתי רבינו הגדול מו"ה חכם צבי זצלה"ה מה שמצינו בין בהבי יד של אא"ז הרב הגאון המחבר זצלה"ה, וגם תשובה אחת מצאנו בין הכתבים מה שהשיב לו וזמן הרב המחבר הגאון הצדיק מוה' דור דוב מייזליש אבדק"ק לאסק ואגרת אא"ז מה שהשיב לו לא מצאנו ונכרת מתוך תשובתו:

פלפול ודבר הלכה לענין דו"ח בעידי קידושין בזה ישכיל המחבר להחזיק במעוז דעת חותני הגאון הגדול מוה' יעקב מליסא זצ"ל להצדיקו מהשגת המנוח הגאון דקהלתנו אל הארז אשר בלבנון. לפני שמש שמו ינון. הגאון הגדול, מעוז ומגדול סיני ועוקר הרים צולל בים התורה מים אדירים. כקש"ת מוה' שלמה זלמן ליפשיץ ג"י אבד"ק ווארשא למרבה המשרה ולשלום אין קץ:

אחדש"כ אבקשו להשיב לי בענין עידי קדושין אי צריכין דרישה וחקירה אשר כבודו האריך בזה בתשובתו. הנה בגוף הדין אי עידי קדושין צריכין דרישה וחקירה דעת רוב הראשונים דא"צ דרישה וחקירה הרמב"ן בחידושיו סוף יבמות. וה"ה לעידי גירושין וכל דיני גיטין וקדושין אין צריכין דוח"ק וישנו בב"ד הדיוטות משום האי טעמא גופא שלא

תנעול דלת וכן כתב הרשב"א בחידושיו. ובתשובה סי' תקס"ו השיב עוד דאין בודקין עידי נשים בדרישה וחקירה בין בגירושין בין בקדושין דקיי"ל כת"ק דר"ט ור"ע בסוף יבמות, וכן דעת רבותינו והגאונים ז"ל והרמב"ם ז"ל, ומורי הרמב"ן ז"ל האריך בדבר. והריב"ש בתשובה רס"ו כתב וגם דרישה וחקירה אין צריך בגיטין וקדושין דהא בדיני ממונות אין צריך דרישה וחקירה וגיטין וקדושין לדיני ממונות דמי דהא ילפינן דבר דבר מממון ואיכא בהו נמי טעמא דשלא תנעול דלת. ומהאי טעמא לא בעי סמוכין. והא דאיפליגו ביבמות אי בודקין עידי נשים בדרישה וחקירה התם הוא בעידי נשים המעידים שמת בעלה דבהא ליכא משום נעילת דלת דמילתא דלא שכיחא היא שתהי' צריכה לעידי מיתה כו', אבל בגיטין וקדושין לכ"ע לא בעי דרישה וחקירה משום נעילת דלת. וכ"כ הרשב"א. ואף אם נאמר דכי היכי דפליגי בעידי מיתה פליגי נמי בעידי גיטין וקדושין הא קיי"ל כת"ק דאין בודקין עידי נשים בדרישה וחקירה עכ"ל. והנימוקי יוסף פרק אחד ד"מ כתב וכן גט דמכשרינן אפילו אין בו זמן מהאי תקנתא היא דלא בעינן דרישה וחקירה כיון דשכיחי טובא כהודאות והלואות ויש כח ביד החכמים לעשות דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ובהאי גט אפקעינהו רבנן לקידושין מיני', וכן למקדש בשטר לא בעי שיהי' זמן כתוב בשטר מהאי טעמא וכדאיתא בהדי' פ' ד' אחין עכ"ל. וכמעט לא נמצא בשום פוסק דעידי קדושין צריכים דרישה וחקירה וכן סתם בש"ע אה"ע סי' מ"ב דעידי קדושין א"צ דו"ח. לבד המרדכי הביא בשם ר"י על אחד שהטעה להעיד שקר ע"י שהשביע את העדים בטענות להעיד מה שיאמר להם ואמר להם להעיד שקידש אשה אחת ולבסוף חזר בו אחד מן העדים והשיב ר"י להצריך גט להתיר הלעז ולולי כן לא היתה נזדקקת לכך כי מן הדין יש לפוטרה בלא גט כי עדים שבאים לאוסרה צריכין דו"ח הואיל והיא מכחישתן וכל שלא נחקרה עדותן יכולין לומר מבודין היינו ועוד דהוי כדין מרומה ובעי דו"ח, וב"י בח"מ סי' כ"ט הביאו. וקשה לסמוך על זה כי רוב הראשונים חולקין וס"ל דעידי קדושין ג"כ א"צ דו"ח ועל האי טעמא לחוד דבמכחישתן הוי דין מרומה ובדין מרומה גם בד"מ צריכין דו"ח נודע סברת הריב"ש דא"צ דו"ח בדיני נפשות ממש אלא שצריך הדיין לחקור כל מה שאפשר לו, אבל לא שאם אמר בחקירות איני יודע שתהי' עדותן בטילה ועם שהש"ך בסי' למ"ד ס"ק ה' חולק על הריב"ש דס"ל דדין מרומה כד"נ דמי קשה להקל נגד דעת הריב"ש באיסור ערוה:

אך צריך לעיין אי להפוסקים דס"ל דעידי נשים א"צ דוח"ק אם היא מוחזקת למקודשת דאורייתא או רק מדרבנן כבודו בתשובתו מביא דעת מו"ח הגאון מהר"י מליסא זצ"ל דאינה בחזקת מקודשת רק מדרבנן, דמדאורייתא עדים צריכין דו"ח, וכבודו הגאון חוכך

בזה דכיון דתיקנו חכמים דא"צ דו"ח ומועיל עדותן ועברו על לא תענה ונפסלו לעדות אם אמרו שקר י"ל דמועיל עדותן מדאורייתא. והביא קצת ראיה מהא דפליגי בש"ס אי עידי נשים צריכין דוח"ק או לא וכתב הרמב"ן דהאי פלוגתא קודם שנשנית דמשיאין עפ"י עד אחד אשה או קרוב וכוונת הרמב"ן דכיון דהתירוה חכמים משום דדייקי ומינסבא אפי' אשה או קרוב מה"ת יצטרך לדו"ח. אבל קודם שנישנית הי' צריכה עדים גמורי' ופליגי אי צריכין דו"ח או לא. ואי אמרינן כסברת מו"ח הגאון ז"ל דבלא דו"ח:

לא הוי כלל עדות מדאורייתא מה"ת להקל באיסור א"א לקבל עדות בלא דו"ח ואף דבמיתה י"ל דדייקי ומינסבא אבל בגיטין ג"כ הדין דלא בעי דו"ח ולמימר אפקעינהו רבנן לקידושין הוא דוחק לומר כן כיון שלא הוזכר בש"ס האי טעמא אלא ודאי דנהי מדאורייתא צריכין דו"ח ולא מהני עדותן כלל בלא דו"ח כיון דחכמים תיקנו דא"צ ומהני עדותן לא חשידי למשקרי כלל לעבור על לא תענה מועיל עדותן מדאורייתא, כן הוא. תורף השגת רבינו על מו"ח הגאון ז"ל:

ולענ"ד נראה ברור דלא הוי בחזקת מקודשת רק מדרבנן, דבאמת הא דהרחיק כבודו לומר דהטעם משום דאפקעינהו רבנן לקידושין, הרי הנ"י כתב להדיא דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושין מיני' בהאי גט. וגם רש"י בשבת ד' קל"ה כתב דהא דמשיאין אשה בעד מפי עד הוא מטעם דאפקעינהו, והא דלא הזכיר הש"ס להדיא האי טעמא נראה דכל היכי דאיתא בש"ס אפקעינהו מיירי במקום דליכא גט כלל כמו ב"ב ד' מ"ח או דאיכא גט רק דאנן ידעינן בבירור דאין זה גט כמו בביטלו גיטין ד' ל"ג או בש"מ שנתן גט סתם דאפי' אם עמד אינו חוזר ושרינן לה לעלמא אף דידעינן דלא נתן לה הגט אם יעמוד מהחולי ושם ע"כ דהפקיעו החכמים הקדושין מכל וכל ואינה מקודשת לא מדאורייתא ולא מדרבנן דאי לא היו החכמים מפקיעין הקדושין מכל וכל רק שהיו מפקיעין הקדושין דאורייתא אבל מדרבנן היא אשתו אמאי מותרת להנשא הא לית לה גט כלל כי ידעינן בביטל דאין זה גט כלל וע"כ דהפקיעו הקידושין מכל וכל והקשה הש"ס תינח בקידש בכספא קידש בביאה מאי איכא למימר שוי' רבנן לבעילתו בעילת זנות והוי רבותא, אבל מה:

שמתירין אותה בעד מפי עד שאומר מת בעלה או בגט שאין בו זמן אין אנו צריכין לומר דהפקיעו רבנן לקידושין מיניה מכל וכל רק שהפקיעו קידושין שלא תהי' מקודשת מדאורייתא אבל תיקנו שתהא מקודשת דרבנן וכיון שאינה מקודשת רק מדרבנן יש כח בידם לומר להאמין עד מפי עד ולהאמין עדים החתומים על הגט אף שאין בו זמן ואם קידשה בביאה אין בב"ז כי הואיל שתהא מקודשת לו מדרבנן, ולזה לא הזכיר הש"ס כלל

טעמא דאפקעינהו כי אין רבותא בזה שיפקיעו קידושין דאורייתא (כאשר מבואר בש"ס בהא דאפקעינהו שוי' לבב"ז ע"כ שעקרו הקידושין לגמרי למפרע ולא מכאן ולהבא, נראה ראיה ברורה להא דפסק הרמב"ם בפרק ט"ו מהלכות מעשה הקרבנות דקדושת הגוף לא פקעי בכדי דהנה בנדרים ד' כ"ט א"ל רב המנונא קדושה שבהן להיכן הלכה אילו אמר לאשה היום את אשתי ולמחר אי את אשתי מי נפקת בלא גט א"ל רבא מי קמדמית קדושת דמים לקדושת הגוף קדושת הגוף לא פקעו בכדי ואסיק הש"ס בקושי' דמוכח בברייתא דבין קדושת הגוף בין קדושת רמים פקעי בכדי וכתב הר"ן ומ"מ בהיום את אשתי ולמחר אי את אשתי מודה דלא נפקת בלא גט משום דכל קנין שאינו עולמית קנין פירות בלחוד מיקרי כדמוכח בפרק השולח הלכך גבי הקדש דכיון דחייל עלי' הקדש דמים שאינו עולמית בדין הוא נמי דתיחול קדושת הגוף לזמן ידוע. אבל באשה כיון דאי לא הוי אשתו לעולם לא קני בה קנין הגוף וקנין דמים באשה לא אשכחינן. וכן הוא בירושלמי הרי זו עולה ל' יום כל ל' יום עולה ולאחר ל' יום יוצאת לחולין מאליה, הרי את מקודשת לשלשים יום הרי זו מקודשת מה בין הקדש ומה בין אשה מצינו הקדש בשדה מקנה דיוצאת בלא פדיון עיי"ש. א"כ אי אמרינן דהלכתא דקדושת הגוף פקעי בכדי רק בקידושין מחמת שאי אפשר לקנות אותה לזמן וכיון דנתרצית לזמן תו לא פקעי יכול לקדשה שתהא מקודשת עד אותו זמן שיתן לה גט אף אם יבטל אח"כ או שיהא אונס לקיים התנאי דקדושת הגוף פקעי בכדי ולא שייך לומר דזה הוי קנין לזמן, ודוקא אם קידשה לשלשים יום ולאחר שלשים יום תהיה פנויה אין לו בה רק קנין זמן אבל אם קידשה לעולם רק שכשיהי' לה גט אף אם יבטל אח"כ תהיה פנויה יש לו בה קנין עולם עד נתינת הגט א"כ כיון שהוא יכול להתנות כן וכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש הוי כאילו התנה כן ולמה להם להפקיע הקידושין למפרע. בשלמא אי אמרינן דקדושת הגוף לא פקעי בכדי ניחא כיון דהגט בטל ואינו גט מן התורה הקדושין שבה להיכן הלכה ולזה שפיר דחי הרמב"ם הסוגי' דנדרים ופסק דקדושת הגוף לא פקעי בכדי ולא קשה קושיית הכ"מ והלח"מ שם):

ועוד יש לומר אף דסברת כבודו נכונה דכיון דתיקנו חכמים בעידי נשים א"צ דו"ח ועוברים על לא תענה ובעדותן ור הדבר בודאי דלא חשדינן להו למשקרי ומועיל דאורייתא ינו צריך לטעם אפקעינהו ניחא לענין זה אשר אנו יודעים בבירור שאומרים אמת מ"מ עדים לא הוי כי כך גזרה התורה דעדים בלא דו"ח אי אפשר להזים ואינם עדות, רק לענין להתירה אין צריכה עדות כלל כי אין עדים מעידים כל שעה אשר היא עדיין אשת איש רק כיון שהחזיקה בא"א הבא עליה בחנק. ומצינו באשה שאמרה לבעלה

גירשתני דנאמנת להנשא לאחרים מטעם חזקה דאין האשה מעיזה פניה בפני בעלה ואף דאין כאן עדים שמעידים על הגירושין רק כיון דמטעם חזקה אנו יודעים דאומרה אמת מותרת א"כ כאשר תיקנו חכמים דא"צ דו"ח לא חשדינן להו למשקרי שיעברו על לא תענה ולא גרע מחזקה שאין אשה מעיזה בפני בעלה ומותרת מטעם חזקה, ואם היו עדים ואומרים שמת בעלה בלא דו"ח והתירוה הב"ד לינשא ואח"ז היו באים עדים שבעלה חי והי' להאחרים דרישה וחקירה שבאותו זמן ראו אותו לא הי' זה בגדר תרי ותרי כי הראשונים לא היו נאמנים מטעם עדים ואחרונים נאמנים מטעם עדות ונגד עדות לא מהני שום חזקה ועפ"י שנים עדים יקום דבר והבא עליה היה נהרג. אבל לענין לאוסרה ולהוציאה מחזקתה אין בידינו להפקיעה בל עדים גמורים כי לא מצינו דמהני שום חזקה או רוב במקום שהיא טוענת ברי ויש לה חזקות טובא חזקת פנויה חזקת כשרות חזקת צדיקות שאינה ברצונה להיות באיסור א"א כל ימי חייה. ועוד דהיא נאמנת כמו שנאמנת לענין נדה מוספרה לה ובטבל ובניקור אף במקום דאיתחזק איסורא כיון שהי' בידה לתקן פעם אחד אף שעכשיו אין בידה, מכש"כ כאן דאיתחזק היתירא והי' בידה שלא לקבל לקדושין כלל. (ובזה יש מקום לתרץ מה שהקשה המשנה למלך בפ"ד מהלכות אישות הלכה י"ג על תשובת מהרש"ך עיין שם) ולזה לענין לאוסרה במקום שהיא מכחשת צריכים עדים גמורים ודו"ח. וסברת מו"ח הגאון ז"ל נכונה דאינה בחזקת מקודשת עפ"י עדים בלא דו"ח רק מדרבנן, וכיון דאינה בחזקת מקודשת רק מדרבנן איפשר שיש לסמוך על הש"ך דצריכים דו"ח בדין מרומה כמו בדיני נפשות, בפרט שגם הר"ן בחידושיו בסנהדרין פרק היו בודקין ובפ' אחד ד"מ ס"ל כשיטת הש"ך:

אך מה שעומד לנגדי דהריטב"א בסוף יבמות כתב דלענין להתירה מדבר שבערוה א"צ מדאורייתא דו"ח דדבר דבר מממון לא ילפינן רק דבעי שני עדים בדבר שבערוה דגבי הא כתיב על פי שנים עדים יקום דבר אבל לענין דו"ח לא הוקשו ע"ש שהביא האי סברא בשם הרא"ה והסכים לזה, וכיון דמדאורייתא א"צ דו"ח בודאי דאין חילוק בין דין מרומה או לא דבשלמא אי מדאורייתא צריכה רק דחכמים תיקנו דא"צ דו"ח יש לומר דבדין מרומה לא תיקנו ואוקמוה אדאורייתא וצריך דו"ח כד"נ ממש. אבל אי מדאורייתא א"צ לית לן לחלוקי דבדין מרומה צריך דאטו דין מרומה כתיב בקרא וקשה להקל נגד דעת הרא"ה והריטב"א באיסור חמור כזה. אך מה שנראה אחר העיון דליכא שום חילוק בראשונים נגד דעת הר"י דעידי קדושין במקום דהיא מכחשת צריכים דו"ח לבד דעת הריב"ש. ומקודם חל עלינו לסלק קושית כבודו על שיטת הר"י משטר קידושין דלא תיקנו בו זמן ומהני והיא ראיית הנ"י, וכתב כבודו אשר מתוך קושיא זו מוכרחים

אנו לפסוק. כדעת הראשונים דעידי קדושין א"צ דו"ח, וכן עמד בקצה"ח בקושיא זו לשיטת הר"י:

ואנכי בעניי לא מצאתי שום רמז קושיא בזה, דהנה הר"ן בס"פ המגרש כתב דאף לר"א דס"ל עידי מסירה בלחוד כרתי ועידי חתימה לא כרתי מודה דעידי חתימה מהני משום דס"ל דהמסירה כורתת כל שיש בשעתה עדים בין שהם מעידים על המסירה עצמה או על גוף הדבר כו' והמסירה כורתת מכיון שיש עדים על עיקר הדבר דהוו להו עידי חתימה כעידי מסירה שהרי הגט יוצא מתחת ידה בעדים הללו. ובידוע שהבעל מסרו לה ונמצא כאלו הן עצמם מעידים על המסירה ע"ש שהאריך. א"כ הא דשטר קדושין כשר בלא זמן היינו שאם קידשה בשטר שאין בו זמן היא מקודשת דעידי' החתומין על השטר מעידין על המסירה שמסר לה המקדש ומקודשת היא בעדים דאטו עידי קדושין או גירושין צריכין לידע הז' חקירות ואם אינם יודעים אין הקדושין קידושין אתמהה כיון שראו שפלוני גירש לפלונית או שקידש לפלונית היא מקודשת גמורה אף אם אינם יודעים מאומה מהז' חקירות ועיין בב"ש סי' מ"ב ס"ק ח' לענין קרוב או פסול ע"ש רק כשבאו להעיד לפני ב"ד שהיו גירושין או קידושין צריכין דו"ח שיעידו באיזה זמן הי' הקדושין או הגירושין. והנה בגיטין כיון דאין מתירין אותה לעלמא בגט בלא זמן ע"כ מוכח דא"צ דו"ח בגירושין להתירה דאנחנו מתירים אותה בגט זה אף שאין העדים אומרים הזמן רק שמעידין שהגט בא לידה לגירושין אבל בקידושין דכשר השטר בלא זמן לענין זה שיהיו הקדושין קדושין לא קשה כלל דאף שאין מעידים על הזמן כיון שהם מעידים שנמסר לה השטר מקודשת ולא הי' קשה רק כיון דאנן מחזקינן לה בשטר כזה למקודשת מוכח דא"צ דו"ח, אך מנ"ל באמת אם:

היא מכחשת דמחזקינן אותה בשטר שאין בו זמן למקודשת לדעת הר"י ובאמת לא מהני לאוסרה עם שטר כזה. והא דהקשה הש"ס יבמות אמאי לא תיקנו זמן בקידושין דהיינו שהי' להחכמים לתקן זמן והיינו באמת אוסרים אותה ולא הי' יכול לחפות על בת אחותו ומתרץ הש"ס כיון דרובא מקדשא בכספא לא תיקנו זמן:

וכאשר סילקנו קושיית כבודו מעל הר"י נראה לענ"ד דכל הפוסקים מודים לשיטת הר"י, דבאמת צריך להבין מ"ש הר"י כי עדים שבאו לאוסרה צריכים דו"ח הואיל והיא מכחשת, ועמד הב"י בח"מ סי' כ"ט כי בדיני נפשות מועיל הודאת בע"ד ולזה נראה דגם הר"י מודה דעידי קדושין אין צריכין דו"ח כמו עידי מיתה ועידי גיטין דאף דאין דבר שבערוה פחות משנים וצריכין עדות בטלו חכמים דו"ח כמו שביטלו בד"מ רק דס"ל לר"י דהא דעקרו חכמים לדו"ח מטעם דבר שבערוה ואם היא מודה לדברי העדים

שנתקדשה היא בחזקת מקודשת אף שלא הי' דו"ח ולא מטעם שוי' אנפשי' חתיכא דאיסורא לבד רק מטעם שעדים מעידים ג"כ שנתקדשה ולא תפסה בה עוד קידושין אחרים אפילו להחמיר, ועוד נפ"מ טובא איכא אם היא מקודשת מטעם עדים או מטעם שוי' אנפשה חיתוכא דאיסורא לבד אבל ס"ל לחלק כשהיא מכחשת לבד הדבר שבערוה אנו באין להפסידה שלא יהי' ביכולתה להנשא לעולם לזה לא תיקנו חכמים וזה דאנו באין לאוסרה אעלמא לא גרע מהוצאת ממון דצריך דו"ח מדאורייתא וכקנסות דמיא ולא הי' זה בכלל מה שתיקנו חכמים דעידי נשים אין צריכים דו"ח כי ביטלו הדו"ח מטעם דבר שבערוה אבל לא ביטלו במקום דאנו באים לאוסרה אעלמא כולה ולא גרע מדיני חבלות וקנסות. ולזה יש לומר דגם הריטב"א מודה דנהי דאין צריך דו"ח מדאורייתא בדבר שבערוה אבל כאשר באנו לאוסרה גרע מדיני ממונות דצריך מדאורייתא דו"ח, ולא מצינו חולק רק הריב"ש בתשובה וכאשר כתבנו לעיל בשיטת מוהרש"ך במקום דהיא מכחשת להמקדש בפנינו שייך חזקה דאין אשה מעיזה מועיל נגד העדים בלא דו"ח, גם מהריב"ש אין ראיה דחולק כי הריב"ש מיירי שאמרה שלא בפני המקדש לאחר שנישאת לאחר מכחישה בפני המקדש בזה לא שייך עוד לומר דחזקה אין אשה מעיזה כמבואר באה"ע סי' י"ז דברי הדו"ש ומצפה לתשובתו הרמתה. אלעזר ברז"ו הכהן ז"ל: פלפול ודבר הלכה לענין חמץ ג"כ עם הגאון זצ"ל. לעומת ספרו הנחמד שו"ת חמדת שלמה:

כבודו האריך בתשובתו על דעת הח"מ ויתר אחרונים לסמוך על קנין כסף לאחר הפסח כמו משיכה, וכבודו הקשה להפוסקים דס"ל דתקפו כהן מוציאין אותו מידו וע"כ דכל ספק ממון חשוב כוודאי של בעלים הראשונים אם כן גם החמץ הזה לא יצא כלל מרשות ישראל והוא שלו לגמרי ואפילו לדעת הרמב"ם דאין מוציאים מידו כתב הכסף משנה דקודם שתפס הוא של בעלים לגמרי א"כ בקנין כסף כל זמן שהוא ברשות ישראל הוי שלו לגמרי ועובר על בל יראה:

וכבוד חותני הגאון זצ"ל רצה לומר דהטעם דהוה של בעלים מטעם מחילה או מטעם יאוש בעלים ובחמץ לא נקנה ביאוש כמבואר ב"ק משום דזה מתיאש וזה אינו רוצה לקנות ולענ"ד הקלושה יש לפקפק על סברא זו דאם הטעם דלכך תקפו כהן מוציאין מידו כיון שנתיאשו הכהנים א"כ בנולד באגם לא זכו הבעלים כי גם יאוש צריך קנין לדעת התוס' ב"ק ד' ס"ט ד"ה כל שקלטו, וגם לפי שיטת הרמב"ם דתקפו כהן אין מוציאים מידו ע"כ דלא זכו הבעלים ביאוש או במחילה וע"כ דקודם התפיסה הוא של בעלים בלאו הני טעמים. א"כ קושית כבודו קמה וגם נצבה כיון שהחמץ הוא ברשות ישראל לא מהני ספיקא קודם התפיסה שלא יהי' ודאי של בעלים:

ונלע"ד דהנה ע"כ הטעם דהוא ודאי של בעלים ולא ספיקא מטעם חזקת ממון וחזקת מ"ק ולשיטת הרמב"ם אם תפס דליכא חזקת ממון לבעלים רק חזקת מ"ק לחודא לא הוי ודאי של בעלים ולשיטת הרא"ש והרמב"ן דלא מהני תפיסה דחזקת מ"ק לחוד מהני. והנה הר"ן בפסחים כתב דאיך אפשר לומר דביטול הוי מטעם הפקר דאטו מן ואמר בנכסי דידיה דליבטל וליהוי כעפרא לא משמע דהוי הפקר וצ"ע בזה דהא הר"ן בעצמו בפ' השולח הביא דעת ראשונים דמתרצו דבגיטין ד' ל"ד מתנה זו מבוטלת תבטל לא אמר כלום. ובכריתות אמרינן דדבריו קיימים, לענין שיוחזר המתנה ליד הנותן לא אמר כלום אבל לענין שיהי' הפקר מועיל מבואר דביטול הוא לשון הפקר וכן הובא בש"ע ח"מ סי' רמ"ה ס"י הרי היא בטילה הרי הוא הפקר] ותו דאמרינן מבטלו בלבו ולענין הפקר ממון לא מהני דדברים שבלב אינן דברים. מכח קושיות האלו כתב הר"ן דמהני בחמץ ביטול משום דנהי דמאי דהוא ברשותא דאינש לא מצי מפקר לי' כהאי גוונא חמץ שאני לפי שאינו ברשותו של אדם אלא שעשאן הכתוב כאילו הוא ברשותו מש"ה דבגילוי דעת בעלמא דלא ניחא לי' דלהוי זכותא בגוי' סגי אפילו לחמץ ידוע:

ולכאורה צריך להבין לפי סברת הר"ן דגילוי דעת סגי לענין חמץ שאינו רוצה בזכי' גם בתוך זמן האיסור ליהני ביטול בגילוי דעת כמו קודם זמן האיסור, דבשלמא אי הי' צריך להפקיר אינו יכול להפקיר בזמן האיסור דכיון דכל עיקר הקנין של הפקר הוא מטעם נדר כמבואר בהרמב"ם ובש"ע חו"מ סי' רע"ג ובב"י א"ח תל"ד דהפקר הוא כמו נדר שאסור לחזור צ"ל דכמו האומר דבר זה להקדש או לצדקה קנו הקדש וצדקה במוצא שפתים ואינו יכול לחזור כן האומר חפץ זה הפקר לכל העולם אינו יכול לחזור דזכו הרבים בזה החפץ א"כ בחמץ אין שייך לומר דאסור לחזור כיון דכבר זכו הרבים בחמץ כיון דאסור להנות מחמץ דפשיטא דגם בצדקה והקדש אם יקדיש איסורי הנאה לא יועיל מכיון דלא הוי נדר לא נפקע החמץ מרשותו במוצא שפתיו ויכול לחזור אבל לשיטת הר"ן דס"ל דגילוי דעת מהני שהוא אינו רוצה בזכיה גם לאחר זמן איסורא אמאי לא מהני:

לכן נראה דס"ל להר"ן דכשהגיע זמן האיסור נפקע הקנין ממון של החמץ מיד הבעלים לגמרי ונעשה הפקר רק שהתורה אוקמא ברשותיה מחדש לענין איסור שאם לא יבער שיהיה עובר בבל יראה והתורה הטיל' עליה ואוקמי' ברשותי' מחדש ולזה קודם שבא זמן האיסור יכול לומר אי איפשי בקנין החדש אשר התורה מזכה לי שיהיה החמץ שלי ויהי' עלי מצות ביעור וכמו בנותן לחבירו מתנה יכול לומר קודם שבאה המתנה לידו אי איפשי במתנה ואינו זוכה, אבל אם כבר בא זמן האיסור ואוקמי' הכתוב ברשותו א"י להפקיע מה דאוקמי הכתוב ברשותו, כמו שאינו יכול להפקיע נכסים שלו בגילוי

דפת כמו כן אינו יכול להפקיע מה דאוקמא הכתוב ברשותו. ולפ"ז נהי דלענין קנין ממון קודם שש לדעת הרא"ש והרמב"ן דתקפו כהן מוציאין הוי החמץ של ישראל מ"מ כשהגיע שש נפקע הקנין ממון והחמץ:

מרשות בעלים לגמרי ונעשה הפקר ואזלא לה חזקת מ"ק רק שהתורה אוקמי מחדש ברשותו שיעבור וכשמכר בקנין כסף קודם שש הוא ספיקא אם אוקמי' ברשותי' או ברשותו של לוקח כי אולי כסף קנין הוי והוא שפיר ספק וצריך לבער רק מספיקא ולא מטעם ודאי ולזה בעבר הפסח מותר:

בסברות האלו יש להבין דהנה הרמב"ם פ"ג מה' חמץ כתב דיאמר כל חמץ שיש ברשותי שלא ראיתי הרי הוא בטיל והרי הוא כעפר וכ' בהג"מ שיש לומר ליבטל וליהוי הפקר כעפרא דביטול מטעם הפקר. וצריך להבין מדוע תפסו הגאונים בלשון ביטול ומחמת זה הקשה הר"ן דביטול לא מהני מדוע לא נקטו הש"ס והגאונים לשון הפקר דמהני לכ"ע ובדברינו ניחא דאינו מחוייב להפקיר רק סמוך לזמן האיסור אף שאין זמן אשר יכול אחר לזכות בו ולא שייך לומר דזכו הרבים מטעם נדר במוצא שפתיו ולא הוי הפקר רק גילוי דעת שאינו רוצה בהחמץ וגילוי דעת בלשון ביטול סגי ולזה תפסו בל' ביטול והג"מ שמצריך לומר ל' הפקר היינו שיפקיר בלילה ויש שעות עוד לזכות בהחמץ ההוא קודם זמן האיסור. ותירצתי בזה דעת הפוסקים דס"ל דלחמץ ידוע לא מהני ביטול מכל קושיות האחרונים:

באותה תשובה מפלפל כבודו עם מו"ח הגאון ז"ל במוכר בהמה שלו וחזר ולקחה אי הוי בכלל לקוח, ונפלאתי דהרי מבואר להדי' בש"ס בכורות ד' נ"ו תני תנא קמי' דרב איזהו אתנן שנכנס לדיר להתעשר כל שנתנה לה וחזר ולקח הימנה והא איפסל לי' בלקוח אישתמיטתי' הא דאמר ר"א אר"י לקח עשרה עוברין במעי אמן כולם נכנסים לדיר להתעשר מפורש להדי' בש"ס בנתן וחזר ולקח דנפסל בלקוח. ע"ז השיב לי הרב הגאון ז"ל אשר הוא עצמו הרגיש בקושי' זו וכבר נדפסה במפתחות:

באותה סוגי' קשה לי דאיך משכחת אתנן שנכנס לדיר דאם נתן לה הולד כשנולד פטור מטעם לקות ואם נתן לה העובר קשה דהא מבואר ב"ק ד' ס"ו דב"ה מתירין באתנן שינוייהם וולדותיהם נהי דמהא דמתירין ולדותיהם לא קשה דשם מיירי שנתן לה הפרה באתנן אין דעתה על הולד כמבואר בתוס' ב"ק שם אבל אם נתן העובר לבד דעתה על העובר גם העובר נתפס באיסור אתנן. אך קשה דהא לידה הוי שינוי לדעת התוס' והרא"ש בפ' הגוזל עצים אף לענין הפרה, ודעת הרמב"ן דעכ"פ לענין הולד הוי הלידה שינוי א"כ אם נתן לה העובר ונולד הוי הלידה שינוי ושינוי מותר באתנן. אם

אמנם לענין פסק הלכתא דפסקינן דאין הלקוח פטור אא"כ נלקח אחר שנראה להתעשר ואם קונה בתוך ז' ימי הלידה כשיגיע זמנן חייב לעשרן משכרת דנתן לה בתוך ז' ימי הלידה ולא נפטר מטעם לקוח ושינוי לא הוה אבל כפי המבואר בסוגי' דידן כשנתן לה העובר ג"כ הוה אתנן ויאכל במומו לבעלים קשה דהא הלידה הוה שינוי ואין לומר דנתן לה העובר לכשיולד ונעשה בשעת לידה אתנן ולא הוה שינוי ואף להפוסקים דס"ל דאי אפשר להקנות העובר לכשתלד דהוה דשלב"ל כיון דהסוגי' אזלא בכאן אליבא דרב דסובר אדם מקנה דבר שלא ב"ל דזה אינו מתרי טעמי חדא דמה הקשה בש"ס הא איפסל לי' בלקוח ומשני דאישתמיטתי' הא דאמר רב אסי אר"י לקח עשרה עוברין במעי אמן כלן נכנסין לדיר להתעשר תיפוק ליה כיון דלא הקנה לה העובר רק לכשתלד אדם מקנה דבר, שלב"ל מ"מ הא ביד הבעלים לחזור אם כן כשלקח' בחזרה אף בלא ר"א אר"י לא נפסל מטעם לקוח. ועוד אף למ"ד דאדם מקנה דבר שלב"ל אינו זוכה עד שיבוא לעולם והוי כבא עלי' ואח"כ נתן לה דמותר מטעם אתנן גם לענין הקרבה, ונראה דהנה הקצה"ח בסי' שנ"ד הביא ראי' לשיטת הרמב"ם דס"ל דלידה לא הוי שינוי מע"ז ד' מ"ז המשתחוה לקמה חיטין מהו למנחות יש שינוי לנעבד וקמחן מותר או אין שינוי לנעבד אמר מר זוטרא ת"ש כל האסורין לגבי מזבח ולדותיהם מותרים מתני עלה ר"א אוסר ולאו אתמר עלה אר"נ אמר רבה בר אבוה מחלוקת כשנרבעו ולבסוף עיברו אבל עיברו ולבסוף נרבעו ד"ה אסור ה"נ כעיברו ולבסוף נרבעו דמי הכי השתא התם מעיקרא בהמה והשתא בהמה דשא הוא דאחידא באפה הכא מעיקרא חיטא והשתא קמחא פרש"י התם לא אישתני דמעיקרא במעי אמם קרוי' בהמה והשתא קרוי בהמה מבואר דלידה לא הוי שינוי. ולכאורה ראייתו קושי' אלימתא על הראשונים דס"ל דלידה הוה שינוי. ונראה לענ"ד דיש חילוק בין גזל דסגי בשינוי מעשה גמור או בשינוי השם לחוד אבל במנחות וכן באתנן צריך להשתנות הדבר מכל וכל הן במעשה הן בשם וכן מבואר בתמורה ד' ו' לישנא אחרינא מחלוקת שנרבעו כשהן מוקדשין אבל נרבעו כשהן חולין הואיל דאישתנו אישתנו ומותרין רבא אר"נ מחלוקת כשנרבעו כשהן חולין דר"א סובר ביזוי מילתא היא ורבנן סברי הואיל ואישתנו מותרין ע"ש. והנה אנן פסקינן דאם עיברו ולבסוף נרבעו אפילו כשנרבעו כשהן חולין אסור ולא אמרינן הואיל דאישתנו אישתנו אע"ג דבגונב והקדיש קנה דמעיקרא חולין והשתא הקדש ומ"מ לא מהני לענין מזבח שיהיה בזה שינוי וכן באתנן דוקא חיטין שעשאן סולת אבל אם דלענין גזל הוי שינוי וכן מוכח דאל"כ אמאי ולדותיהם אסורים נהי דהלידה לא הוה שינוי דדשא אחיד באפה מ"מ הא כשנעשה איל יהיה שינוי א"ו דלא מהני בכאן שינוי מעשה או שינוי השם

לחוד רק בחיטין ועשאן סולת דנשתנו במעשה ובשם מהני אם כן בטלה ונעשה איל לא נשתנה בשמא דאיל בן יומא קרוי איל א"כ נהי דלענין קנין מהני שינוי מעשה ובטלה ונעשה איל קנה בשינוי מעשה אבל לענין הקרבה לא מהני וכן באתנן אסרה תורה אף שמעיקרא היתה הבהמה חולין ועכשיו הקדש, א"כ ל"ק קושית הקצה"ח ונסתר ראייתו דנהי דלידה לא הוי שינוי השם דמעיקרא בהמה והשתא בהמה מ"מ שינוי מעשה הוי ולא גרע מטלה ונעשה איל דלענין גזל הוה קנין ולענין הקרבה לא הוה שינוי. וכן מוכח ברמב"ם דפסק המשתחוה לבהמה צמרה אסור לבגדי כהונה וקשה דנהי דגיזה לא הוי שינוי מ"מ הצביעה הוי שינוי אלא ודאי כיון דלא הוי רק שינוי נתן לה טלה באתנן ונעשה איל פשיטא דפסול להקרבה אף מעשה לחוד לא מהני לענין שינוי בנעבד, ואיפשר לכוין זה בדברי הכסף משנה שם ע"ש בפ"ה מהלכות אסורי מזבח דאל"כ אין מכוון לדבריו, ולפ"ז גם בסוגי' דידן איפשר לאוקמי דנתן לה העובר לאתנן תיכף ומ"מ לא הוה שינוי לענין אתנן כן נראה לי:

פלפול ודבר הלכה לענין אחע"א ג"ז עם המנוח הגאון זצ"ל:

כבודו בחיו"ד סי"א פלפל דלמה הוי יוה"כ כולל נגד שבת דהוה כולל בשני שמות ובאמת הכריח השעה"מ דתוס' לא כתבו דכולל צריך להיות משם א' רק אליבא דר"י אבל לדידן כולל חל אף בפעולות חלוקות דאל"כ איך חל נזיר על כהן במכות ד' כ"ג אלא ע"כ בכולל דהיינו כיון שהנזיר אסור ביין חל על טומאה א"כ חזינן דחל בכולל אפילו משני שמות, והקצה"ח בס' אבני מילואים בתשובותיו העלה דכולל אינו חל בשני שמות דאל"כ קשה מהא דפסקינן ביו"ד סי':

רט"ו סעיף ה' דאם אמר שבועה שלא אשתה וחזר ואמר הריני נזיר ושתה אינו חייב אלא אחת דהיינו בל יחל דשבועה אבל דנזירות לא. וקשה דהא בנזירות נאסר בשלשה מינין בתגלחת וטומאה ויין וה"ל כולל, א"ו דכולל משני שמות לא ס"ל והא דחל נזיר על כהן דנזיר הוי כולל בטומאה גופי' משום דכהן מותר להטמא לקרובים מש"ה חייל נמי אקרובים והוה כולל משם אחד ולענ"ד קשה לומר דס"ל להמחבר בסי' רט"ו דכולל אינו חל בשני שמות ובפרט שהדין נובע מתשובת הרשב"א והרשב"א בחידושיו לא ס"ל לחלק כחילוק של תוס' בכולל משם אחר לשני שמות. והרמב"ן בחידושיו חולק להדיא על סברת התוס' בזה א"כ קשה קושיית הקצה"ח טובא אמאי אינו חל נזיר על שבועה שלא אשתה יין:

ונלענ"ד דהנה בנזיר אמרינן כשאמר הריני נזיר מן התרצן או מלטמאות למתים הרי זה נזיר ונאסר בכולן וכל דקדוקי נזירות עליו וכן אם אמר הריני נזיר ע"מ שאשתה

יין או שאטמא למתים הרי זה נזיר ואסור בכולן. והנה לכאורה צריך להבין דבנדרים ד' פ"ב אר"י אמר שמואל נדרה משתי ככרות באחת מתענה ובאחת אין מתענה מתוך שהוא מיפר למתענה מיפר לשאינו מתענה ר"א אר"י מיפר למתענה ואינו מיפר לשאינה מתענה. איתבי' האשה שנדרה בנזיר והיתה שותה יין ומיטמאת למתים ה"ז סופגת ארבעים הפר לה בעלה והיא לא ידעה שהפר לה אינה סופגת ארבעים ואי אמרת מיפר למתענה ואין מיפר לשאינה מתענה דלמא מן יין דאית לה צערא הפר לה מן חרצן וזג לא הפר לה דהא לית לה צערא ותספוג את הארבעים אר"י אין נזירות לחצאין. והדר הקשה מטומאה דנימא ג"כ מיין דאית לה צערא הפר לה מן טומאה דלית לה צערא לא הפר לה ומשני הש"ס טומאת מת נמי צערא אית לה דיספוד יספדון לי'. והקשו הראשונים דאמאי לא משני בטומאה נמי אין נזירו' לחצאין ותירצו דדוקא גבי זג וחרצן אי אפשר לנזירות בלא חרצן אבל אפשר לנזירות בלא איסור טומאה כנזירות שמשון וכיון דלא תלי' טומאה בנזירות אפשר נמי דאיתא לאיסור טומאה בלא איסור שאר דיני נזירות ע"ש, היוצא מדבריהם דנזיר בלא יין או חרצן לא משכחת כלל א"כ כשהפר לה על היין אי אפשר עוד שתהיה נזירה אבל הי' אפשר שתהי' אסורה בטומאה לבד כיון שיש נזירות בלא טומאה. א"כ קשה אמאי כשאמר הריני נזיר מן החרצן יהיה נאסר גם בטומאה דהא יש מקום לנזירות בלא טומאה וע"כ צריך לומר כיון דהוא לא אמר רק סתם שיהיה נזיר ואפשר אשר יחול עלי' כל איסורין של נזיר גם לענין טומאה חל עלי' אבל בבעל שאי אפשר לו לחול על היין מחמת שהבעל הפר לה אם כן נגד יין וחרצן הוה נזירות לחצאין ולא לענין טומאה א"כ ניחא קושייתנו. דהנה כולל אמרינן דאף אם לא יחול האיסור על מה שנאסר כבר מ"מ על מה שמותר חל האיסור וכיון שחל על מה שמותר ממילא דחל ג"כ על מה שנאסר אבל אי אינו חל על ההיתר אם לא היה חל על האיסור לא שייך לומר כיון דתל על ההיתר חל נמי על האיסור הא אם לא יחול על האיסור גם על ההיתר לא יחול, לפ"ז בנשבע שלא לשתות יין אין האיסור נזירות יכול לחול על היין כיון שנאסר כבר וכיון דהאיסור נזירות אינו מתפשט על היין ולא חל גם לענין שאר איסורים תגלחת וטומאה דאין נזירות לחצאין ועל היין אין מקום לחול, אבל לענין טומאה נהי שתאמר שאין יכול איסור נזירות לחול על כהן שיהיה אסור לטמאות מטעם נזיר אם כן אי איפשר אשר הנזירות הזה יתפשט על טומאה מ"מ חל על שאר איסורין תגלחת ויין דהא יש נזירות בלא טומאה כסברת הראשונים א"כ אף אם לא יחול איסור נזירות על איסור טומאה מ"מ יהי' אסור ביין, ותגלחת וכיון דנאסר ביין ובתגלחת ממילא נאסר על הטומאה ג"כ מטעם כולל ולפי זה יש ליישב קושיות האחרונים שעמדו

בסוגי' מכות ד' כ"ג דיש חורש תלם אחר וחייב משום שמונה לאוין החורש בשור וחמור והן מוקדשין וכלאים בכרם ובשביעית ויו"ט וכהן ונזיר בבית הטומאה בש"ס שם א"ל ר"ז לר"מ וליחשוב נמי כגון דאמר שבועה שלא לחרוש בחול בין ביו"ט דמגו דחלה עלי' שבועה בחול חלה עליה נמי ביו"ט מידי דאיתא בשאלה לא קתני, ולא והרי הקדש בבכור והרי נזיר בנזיר שמשון והקשה הש"ס נזיר שמשון בל איטמויי למתים הוא אלא האי תנא איסור כולל לית לי' והקשו האחרונים (א) כיון דהאי תנא איסור כולל לית ליה א"כ איר חל איסור נזיר על איסור כהן לענין טומאה (ב) הקשו הא הרמב"ם בפ"א מה' נזירות הלכה ב' כתב דנזיר שנטמא למתים לוקה שתים אחת משום לא יחל דברו שכולל לכל הנדרים ואחת משום טומאה א"כ איכא תשעה לאוין. (ג) לר"ל דלית לי' כולל באיסור הבא מאליו איך יחול כלל איסור נזיר של טומאה על כהן, ובזה גם התוס' בשבועות ד' כ"ד בד"ה באיסור הבא מאליו שהקשו איך חל איסור הקדש על איסור חלב ותירצו דר"ל לא פליג רק באיסור הבא ע"י עצמו על עצמו אבל הקדש שאסר על כולי עלמא מודה דחל, מ"מ קשה דהא נזיר הוה רק איסור ע"י עצמו על עצמו. ונראה לענ"ד לתרץ ג"כ קושיית התוס' הנ"ל דהנה השעה"מ בפ' י"ב מה' נדרים הביא בשם הרב קול יעקב על מי שהיה לפניו ב' בהמות ואמר הרי אלו לעולות ונמצאת אחת מהן טמאה מי אמרינן כיון דעל אותה בהמה לא חל הנדר אף על האחרת לא חל דהוה לי' נדר שהותר מקצתו דהותר כולו או דילמא דלא אמרינן נדר שהותר מקצתו הותר כולו אלא כשחל הנדר מעיקרו ושוב הותר מקצתו ע"י פתח אמנם אי מעיקרו אין מקום לחול על מקצתו כלל בכה"ג נתקיים על מה שיוכל להתקיים, דנדר שהותר מקצתו הותר כולו הוא מטעם דצריך להיות ככל היוצא מפי יעשה ובזה כיון דעל השני לא חל שפיר קרינן בי' כל היוצא מפיו יעשה והוכיח שם דהריטב"א סובר דאמרינן הותר מקצתו הותר כולו אף אם לא יכול לחול על אחד תיכף רק רש"י ותוס' ורשב"א חולקים ע"ש, א"כ יש לומר דבהא פליגי ר' יוחנן וריש לקיש דר"י סובר דלא אמרינן הותר מקצתו הותר כולו רק אם כבר חל הנדר אבל אי לא חל מעיקרא על אחד במה שיכול לחול חל ובמה שאינו יכול לחול אינו חל ור"ל סבר דאמרינן גם בזה הותר מקצתו הותר כולו א"כ בנשבע שלא לאכול תאנים וחלב לר"י אף אם לא יחול על מלב מ"מ על תאנים חל וכיון דחל על תאנים נאסר גם החלב מטעם כולל ור"ל סבר כיון דאינו יכול לחול על חלב גם על תאנים אינו חל א"כ מה תאמר איסור כולל כיון שחל על תאנים חל נמי על חלב נימא דאין איסור תל על איסור וכיון דעל חלב אינו חל גם על התאנים אינו חל ולא נאסר כלל בשבועה זו ולא הוה כולל אבל בהקדש נהי שלא יחול איסור הקדש על חלב לענין אכילה שאם

יאכל יהיה חייב מ"מ הבהמה היא הקדש וכיון דחל איסור הקדש על הבהמה א"כ חל שפיר בכולל אף על חלב דהא אף אם לא יחול על החלב תהיה הבהמה אסורה מטעם הקדש וכיון דחל על חתיכות ההיתר מודה דחל בכולל, ובזה גם קושיית האחרונים לא קשה דהריטב"א במכות פירשו הא דתי' הש"ס האי תנא איסור כולל לית לי' היינו באיסור הבא מעצמו עיי"ש, א"כ בכהן שנדר בנזיר נהי דלא חל איסור נזירות על כהן לענין טומאה מ"מ הנזירות לענין תגלחת ויין חל דלא אמרינן בזה אין נזירות לחצאין כאשר כתבנו למעלה, ולא שייך לומר הותר מקצתו הותר כולו ואין חל גם על תגלחת זה הי' ניחא אי היה אומר בפירוש לא אשתה יין ולא איגלח ולא איטמא אבל אם אמר הריני נזיר כוונתו היה במה שהיה יכול לחול אף אי על טומאה אינו חל דאסור מחמת עצמו כיון שהוא כהן חל באמת על תגלחת ויין וכיון שחל על תגלחת ויין מודה ר"ל דחל גם לענין טומאה מטעם כולל ועל קושייתם אמאי לא מנה המשנה תשעה לאוין משום בל יחל נראה דאם אמר הריני נזיר מן התרצן פסקינן דנתפשט הנזירות על הכל וכל דיקדוקי נזירות עלי' גם לענין יין ותגלחת וטומאה, מ"מ נראה לכאורה דבל יחל אינו עובר כיון דהוא נדר בפירוש רק על חרצן ואינו מיחל כלל דבריו מה שמטמא עצמו רק שהתורה: אסרה עלי' ומיחל ציווי של תורה ולא דבורו. אך בכל נזיר כיון שאמר הריני נזיר מסתמא דעתו הי' על כל האיסורים אשר התורה אסרה עלי' יהי' אסור ואף שלא פירוש כוונתו מ"מ חייב דלא גרע מידות הנדרים וכיון דידעינן דרצונו לאסור על עצמו ואמר לשון דמוכיח שרוצה לאסור על עצמו חייב כמבואר בר"ן ובראב"ש ובתוס' אבל אם אמר בפירוש שאינו נודר רק ליין נהי שהתורה אסרה עלי' גם טומאה מכל מקום הוא לא נדר על זה ואינו מיחל דבריו א"כ בכהן שנדר בנזיר כיון שאסור ממילא בטומאה יכול להיות אשר כוונתו היתה לאסור עצמו בנזיר מה שמותר עכשיו דהיינו בתגלחת ויין אבל לא לענין טומאה אף שחל גם לענין טומאה כמו שנדר מן החרצן מ"מ לא מוכיח אשר הוא אסר עצמו על הטומאה וכיון דאינו מוכיח לא הוה יד רק שנתפשט ממילא עלי' האיסור טומאה אינו עובר כלל בבל יחל. עוד יש לתרץ קושייתם אמאי חל נזיר על כהן לענין טומאה אי אמרינן דהאי תנא איסור כולל לית לי', דהנה איתא בשבועות ד' י"ד בעי רב אשי נזיר בקבר בעי שהי' למלקות או אינו צריך בפנים גמיר שהיה בחוץ לא גמירי שהיה פרש"י נזיר שנטמא באונס בתוך בית הקבורה כגון שנכנס לביה"ק בשידה תיבה ומגדל ובא חבירו ופרע עלי' את מעזיבת גג האוהל ונטמא באויר ביה"ק והתרו בי' צא ולא יצא ומיהו לא שהה כדי השתחויה חייב מלקות או לא, והקשו בתוס' הא אמרינן בנזיר ד' מ"ב נזיר שהיה מת מונח על כתיפו והושיטו לו מת אחר ונגע בו יכול

יהא חייב ת"ל לא יחלל יצא זה שמחולל ועומד, ופריך מדתנן אל תטמא אל תטמא חייב על בל אחת ואחת ומשני כאן בחבורין כאן שלא בחבורין משמע כל זמן שלא פירש מן המת אינו חייב במה שהושיטו לו מת אחר משום דאינו מוסיף טומאה על טומאה ור"ת פי' דאיירי סמוך לחשיכה דבשלא פירש מוסיף יום אחד ע"י שהי' הא אם אינו מוסיף יום אחד אינו חייב עוד משום טומאה, ולכאורה קשה דבנדרים ובנזיר דף י"ז דבנדר והוא בבית הקברות דאית לי' לר"י דבנזירות חיילא עלי' ולקי אפי' אטומאה דמעיקרא דנזיר בבה"ק (הר"ן במס' נדרים פי' דלקי אאכילת ענבים משמע דעל טומאה לא לקי ובנזיר מוכח להדי' דנלקה גם על טומאה) אמאי לא הקשו התוס' דאיך ילקה על טומאה הא כבר מחולל ועומד הוא, אך באמת לא קשה כלל כיון דנדר בבה"ק וקודם שנדר נהי דטמא הוא מ"מ לא חילל במה שנטמא קדושת נזירות כי אז הי' מותר לו ליטמא דלא הי' נזיר כלל, אך אי אמרינן דצריך שהי' וכבר הוא נזיר אם כן נתחלל תיכף מה מהני מה שמשהה עצמו עוד הא אינו מתחלל עתה שכבר חילל קדושת נזירות לכן שפיר הקשו. ונראה דגם מכהן שנדר בנזיר בביה"ק גם כן ל"ק כלל איך יתחייב מלקות בשביל נזיר הא כבר מחולל ועומד נהי דמחולל מקדושת כהונה מיהו מקדושת נזיר לא נתחלל דמקודם לא היה נזיר כלל, ולפ"ז א"ש אי אמרינן אין איסור חל על איסור בכולל ולא חל הנזירות על טומאה דכהונה א"כ כשטימא עצמו לא חילל קדושת נזיר כי לא היה חל וקדושת כהונה חילל א"כ מה שאינו פורש עצמו מהקבר לא חילל טומאת כהונה דמחול ועומד הוא ונזירות עדיין לא חילל שאז לא היה חל נזירות וממילא משכחת נזירות רווחא וחיילא, ואם אינו יוצא תיכף חייב משום נזירות לדעת הראשונים דלא בעי שיעור כניסה ויציאה ולדעת תוס' בשבועות ד' הנ"ל ד"ה או אין צריך שיעור כניסה ויציאה ע"ש והיא עצה עמוקה ת"ל:

בתוס' באותה סוגי' ובפסחים ד' מ"ז תמהו על פירש"י בפסחים דשור וחמור והן שניהם מוקדשין שור שהוא קדשי מזבח חייב אלאו דלא תעבוד בבכור שורך ועל חמור עובר משום הזיד במעילה שהוא לאו דקדשי ב"ה דמאי משני בגמ' הקדש מיירי בבכור אם כן חמור הו"ל לאקשויי דאיתא בשאלה: ונלע"ד דהנה המהרי"ק שורש נ"ב הקשה אמאי לא חשיב שבועה שלא יחרוש בין בחול בין ביו"ט על דעת רבים דאין לו התרה, ורצה להוכיח מזה דבדיעבד מהני התרה, אך לא כן דעת הפוסקים הובא בש"ך יו"ד סי' רכ"ח דבדיעבד ג"כ לא מהני, וקשה קושית מהרי"ק, אך תירוצו למידין אנו מתורתו של הרשב"א הובא במ"ל פ"ו מה' שבועות הלכה ה' שאם עבר כבר על נדרו מתירין לו אף נדר שנדר על רעת רבים ע"ש. וטעמו של דבר נראה דהנה לדבר מצוה גם נדר שעל

דעת רבים מתירין לו כי דעתם של הרבים מסתמא ניחא להו בהתרה אם כן אם כבר עבר הוא מצוה להציל העובר מאיסור ומסתמא ניחא להו בהתרה ול"ק קושיית מהרי"ק דמתניתין מיירי לאחר שעבר ואז איתא בשאלה. אך נראה דסברא זו ניחא בשבועה שאוסר לעצמו החרישה אם עבר דמסתמא ניחא להו בהתרה אבל במקדיש דבר על דעת רבים ועבר ומעל מהיכא תיתי לומר דניחא להו לרבים שיתירו ההקדש ויפסידו להקדש כדי שלא יעבור על איסור מעילה. ובזה היה מקום לתרץ קושית הש"ך בח"מ סי' רנ"ה על הרמב"ן דמוקי הא דאמר ר"ה אדם עושה קנוניא על הקדש דמיירי בעל דעת רבים דאין לו התרה דאם כן להימן במיגו דאי בעי מיתשיל אהקדשו, והקשה הש"ך הא פריעת בע"ח מצוה ולדבר מצוה יש לו התרה, ולפ"ז ניחא דנהי דבדבר מצוה יש לו התרה דמסתמא ניחא להו אבל להפקיע כח הקדש ודאי לא ניחא להו להפסיד בשביל מצות חבירו, אכן בלא"ה מתרץ הש"ך יפה, ולפי"ז קשה מאי הקשה הש"ס והרי הקדש דילמא מיירי בעד"ר דבהקדש אין לו התרה אף אם עבר על נדרו כדמוקי הרמב"ן הא דאמר רב הונא ולפ"ז יש להוכיח כדעת הש"ך שכתב שם דהקדש לא שייך בעד"ר ולא מצינו כן בשום מקום רק בנדרי איסור שאסר על עצמו. אבל בהקדש דאיתסר אכ"ע לא אשכחן דמידי הוא טעמא דנדר עד"ר אין לו התרה רק לדבר מצוה מהני משום דדילמא אין רוצים הרבים בהיתר ובדבר מצוה מסתמא ניחא להו וזה רק בנדרי יחיד אבל בנדרי הקדש כיון דלכ"ע אסור כמו לדידי' היכי דמקדיש רוצה בהיתר כדי שיהנה מסתמא גם רבים רוצים שלא יהא איסור הקדש רביע עלי' ויהיו מותרים בהנאה ולכך יש לו היתר עכ"ל, ולפ"ז אי אפשר לאוקמי בהקדש עד"ר דגם בעד"ר מהני התרה בהקדש אכן נראה דסברת הש"ך ניחא בהקדש שעדיין לא עבר ולא מעל בו שום אדם דאז איסור רכיב עלי' או בהקדש הגוף דאף שהראשון מעל גם השני מועל ואין חבירו יכול ליהנות ממנו אבל בקדשי בדק הבית להדי' אמרינן ב"מ ד' צ"ט המשאיל קורדום של הקדש מעל לפי טובת הנאה שבו ולדעת הראב"ד פ"ז מה' מעילה ה' ד' מבואר להדי' דלא סבירא ליה כדעת הרמב"ן והתוס' דאין מועל אחר מועל רק כשמתכוין להוציא מרשות הקדש אלא גם כשמעל הראשון בהנאה מותר חבירו להשתמש בו לכתחלה ע"ש במל"מ שהאריך, ובזה מיושב קושייתם דאשור הקשה הש"ס שפיר דאי אפשר לאוקמי בעד"ר דבקדשי הגוף כיון שיש מועל אחר מועל מהני שאלה בעד"ר ג"כ כשיטת הש"ך הנ"ל כיון דרכיב איסור אכ"ע ניחא להם בהתרה, אבל חמור דהוה קדשי ב"ה כשזה מעל תו לא רכיב איסור עלי' ולא ניחא להו לרבים להתיר ההקדש משכחת שפיר בעד"ר דלית להו שאלה:

ומה שהקשה הדר גאונו בתשובתו הנ"ל שכ' לחלק דשביתת שבת ויוה"כ דאיסור חל על האדם שלא לעשות מלאכה או שלא לאכול ביוה"כ יש לומר דלא הוה מוסיף, אך השאגת ארי' בעצמו לא ס"ל כן דרוצה לומר דיוה"כ הוה מוסיף על נבילה משום דאסור אף בשלא כדרך אכילתן ודברי הש"א תמוהים בעיני עכ"ל דמר:

כפי הנראה ס"ל לחלק דשאר איסורין לבד האיסור גברי יש ג"כ איסור חפצא ושבת ויוה"כ לא הוה רק איסור גברי, ודבר אמת בפיו כי מצאתי בריטב"א עירובין ד' ל"א ב"ש אומרים אין מערבין לנזיר ביין ולישראל בתרומה שכתב דאין לומר דשאני טבל שאיסור חפצא דהא בסוגיין לא מיחשבינן מיפלגא בהא מילתא כדאמרינן הכא כשם שמערבין לגדול ביוה"כ כך מערבין לנזיר ביין ולישראל בתרומה, מוכח:

בפירוש דס"ל דיוה"כ הו"ל איסור גברי ויין בנזיר ולישראל בתרומה הוה איסור חפצא:

אך שקשה לי לפ"ז דהריטב"א במכות שם כתב על הא דהקשה הש"ס וניחשב נמי שבועה שלא אחרוש ביו"ט למאן דסוברים דנדרים חלים על האיסורים לקיימן בדין הוא דמצי לאוקמי קונם עלי כלי מחרישה לחרוש ביו"ט וכו' מיהו הא איכא מאן דסבר דאין נדרים חלים על דבר מצוה לקיימן ובהאי סברא לא מצי לאוקמי בנודר, וכבר הארכתי בענין ההוא במס' נדרים בס"ד עכ"ל. וקשה דהא דסבירא להפוסקים דאין הנדר חל על דבר מצוה לקיים דס"ל כל איסורין שבתורה המה איסורי חפצא ג"כ כמבואר בריטב"א עירובין הנ"ל אבל חרישה ביו"ט הו"ל רק איסור גברי ולא איסור חפצא גם הפוסקים הנ"ל מודים דנדרים תלים ועיין בס' אבני מילואים בתשובה י"ד, אך חידוש בעיני דברירא לי' מילתא לכבודו דמחמר אחר בהמתו בשבת הוה כולל או מוסיף והוא נראה היפך דעת המשנה למלך בפ"ה מה' יסודי התורה ודס"ל דאיסור הנאה של בשר בחלב לא הוה איסור מוסיף כיון דלא מלקינן כשנהנה והנה מחמר ג"כ היינו חייב מלקות ולא מיתה לא הוה כלל בגדר מוסיף או כולל:

לפי דעת המ"ל הנ"ל נראה לכאורה לתרץ מה שעמדו התוס' בחולין ד' ק"א דאמאי בחולין קרי הש"ס להקדש איסור כולל וכריתות ד' י"ד קרי להקדש איסור מוסיף:

ובזה ניחא דהנה בהקדש אין איסור מעילה רק בש"פ אבל אם אין שוה פרוטה אף דאיכא כזית אין מעילה וא"כ לא פסיקא לי' לש"ס לומר דהאוכל גיד הנשה של עולה לוקה שתים מטעם דהקדש הוה איסור מוסיף ואם הכזית אינו ש"פ לא שייך לומר דמעיקרא אסור באכילה ואיקדשא ניתוסף בי' איסור הנאה כיון דאותו כזית אין בו ש"פ אין בו חיוב הנאה אף אם אוכל יותר עד ששוה פרוטה יש בו חיוב מעילה מכל מקום מוסיף לא מיקרי דעל מה שהיה חייב באכילה דהיינו בכזית לא ניתוסף בי' איסור הנאה רק

דאיסור כולל הוה שפיר. ועיקר הרבותא דאשמעינן התנא בחולין דאיסור נבילה לא חל ואיסור הקדש חל, אבל בכריתות עיקר הרבותא דמשמעינן התנא דיש אוכל אכילה אחת וחייב עליה ד' חטאות ואשם אחת ומבואר שם בש"ס בכזית אחד קא מיירי בשני זיתים לא קא מיירי ע"כ דמיירי דהכזית שוה פרוטה והוי שפיר איסור מוסיף דניתוסף על הכזית איסור הנאה. אבל לפי סברת מעכ"ת דסבירא לי' דגם במקום דליכא חיוב רק איסור גרידא גם כן הוי איסור מוסיף נסתר לכאורה תירוצי כי נהי דאין הכזית ש"פ מ"מ אסור בהנאה דחצי שיעור אסור מדאורייתא. אך לפי מה שמפלפל הח"ץ בתשובה סי' פ"ו דכיון דאיסור חצי שיעור ילפינן מכל חלב דוקא באיסור אכילה ילפינן אבל בשאר איסורים אף דשייך חזי לאיצטרופי מ"מ לא נאסר דחזי לאיצטרופי לחוד לא מהני שיהא אסור מדאורייתא. וכן מצאתי בהרשב"א בגיטין ד' י"ב דפחות מש"פ בהקדש אסור מדרבנן והמשנה למלך בפ"ב מה' מעילה הלכה ט"ז ובפ' ו' שם מרמז על הרשב"א הנ"ל דס"ל דחצי שיעור בהקדש אסור רק מדרבנן מתורץ קושיית התוס' שפיר דכיון דליכא איסור דאורייתא בפחות מש"פ לא הוה מוסיף רק כולל הוי שפיר כיון שאם יאכל יותר מכזית עד ששוה פרוטה אסור בהנאה. כנ"ל:

אלעזר ברז"ו כהן ז"ל בשם אא"ז הגאון האמיתי רבינו הגדול בדורו מוה' חכם צבי זצלה"ה:

במס' מגילה (דף יב) ויאמר ממוכן זה המן ולמה נקרא שמו ממוכן שמוכן לפורעניות, אמר רב כהנא מכאן שהדיוט קופץ בראש כו' ותמי' למה לו להביא הברייתא הלא ממקרא גופא יכול להוכיח דהדיוט קופץ בראש דהא ממוכן שהי' אחרון אחר תחילה דכתיב ויאמר ממוכן ותי' אא"ז הגאון הנ"ל דהנה לכאורה קשה מנין לנו שממוכן אמר תחילה דלמא הששה הראשונים אמרו תחילה ולא נתקבלה עצתם רק דעת ממוכן לבד נתקבלה לכך לא נכתב במגילה דעת ממוכן ומנין לנו שהדיוט קופץ בראש, ונראה לתרץ דהנה רש"י כתב בפ' מטות בקרא דאת אוי כו' חמשת מלכי מדין וכי אינו רואה שחמשת מנה הכתוב למה הוזקק לומר חמשת. אלא ללמדך שהושוו כלם בעצה אחת כו' עכ"ל אם כן גם הכא כיון שמנה שבעה בשמותם קשה ג"כ למה הוזקק לומר אח"כ שבעת שרי פרס ומדי וע"כ צ"ל כפי' רש"י ז"ל שהושוו כלם בעצה אחת. וא"כ ע"כ הכא נמי כל השבעה שרים כלם הושוו בעצה אחת ואעפ"כ כתיב רק עצת ממוכן מכאן מוכח שהדיוט קופץ בראש. לפ"ז ג"כ א"ש דהוצרך להביא הברייתא דממוכן זה המן דמקרא גופא לא מצי להוכיח דנוכל לומר דלא הושוו כלם בעצה אחת והא דהוצרך לומר שבעת כדי שלא נטעה לומר שלא היו רק ששה שרים ומרסנא ממוכן הוא שם אחד רק מרסנא

הוא שם העצם וממוכן הוא שם התאר שהוא ממוכן לפורעניות לכך הוצרך לומר שבעת שלא נטעה ולעולם לא הושוו כלם בעצה אחת. וא"כ יש לומר כנ"ל שאמרו כלם עצתם ולא נתקבלה רק עצת ממוכן לבד נתקבלה לכן לא כתיב במגילה רק דעתו וליכא הוכחה דהדיוט קופץ בראש. אבל כיון דתנא בברייתא ממוכן זה המן מוכח שפיר דהא דנקט שבעת מחמת שהושוו כלם בעצה אחת. דאי כדי שלא נטעה דמרסנא היינו ממוכן קשה למה לו למינקט תיבה יתרה בשביל זה הי' לו לכתוב המן בפירוש ואי לאשמעינן שם התאר של המן שהוא מוכן לפורעניות הלא כמה פעמים נכתב המן במגילה והי' לו לכתוב שם את שם התאר שלו ממוכן א"נ מקרא דויאמר ממוכן היינו שומעין התואר שלו ולא הי' צריך למנקט תיבת "שבעת" בשביל זה ומדנקט "שבעת" ע"כ משום דהושוו כלם בעצה אחת ואף על פי כן נכתב דעת ממוכן מוכח מכאן דהדיוט קופץ בראש ודפח"ח ושפתים יושק:

תשובת הרב הגאון הצדיק בו' מוה' דוד דוב מייזליש זצלה"ה אבדק"ק לאסק חתן הרב הגאון המחבר ב"ה א' וישלח שנת תרל"ב לפ"ק לאסק:

החיים והשלום וכ"ט לכבוד חותני ה"ה הרב הגאון הצדיק והחסיד החריף המפורסם תפארת ישראל בש"ת מוה' אלעזר ברז"ו הכהן שליט"א אבדק"ק סאכאטשאוו יע"א:

אחדשה"ת הנה מ"ק קבלתי ותאורנה עיני בפלפולו הנעים. ואמנם מה שכתב כת"ה ראייתו לדעת תוס' פסחים (דף ג' ע"ב) ד"ה מאליה כו' דבח"ל פטור מראייה מה דבגיטין בבא"י אין צריכין לומר בפני נכתב ובפני נחתם דעולי רגלים משכח שכיחי דמוכח דחו"ל לא שכיחי וצ"ל בפ"נ ומוכח דבחו"ל פטור מראייה. ולדעתי יש לדחות כיון דאין לו קרקע א"ח בראייה מפקינן מקרא דבארצך מכאן מוכח ג"כ דבעינן קרקע בא"י ולא בח"ל כמו בביכורים (ב"ב דף פ"א) א"כ יכול להיות דאף מי שדר בח"ל אך יש לו קרקע בא"י חייב בראי' ורק לא משכח שכיחי שידור בח"ל ויהי' לו קרקע. אך אם יקרה כך אז ג"כ חייב בראי' ונדחה ראייתו:

ומצאתי להגאון בעל זית רענן על הילקוט בפ' וילך דאיתא שם דמשה התפלל לפני הי"ת שישים עינו תחת הדלת כו' ואחי' ולא אמות ופי' בעל הז"ר דמשה רצה לישאר בח"ל ואי שיתחייב בראי' לעלות לרגל שלשה פעמים בשנה אז יסתום עינו ויהי' סומא באחת מעיניו ועי"ז יהי' פטור מן הראי' ע"כ מוכח דאי לאו שיהיה סומא הי' חייב בראי' גם בח"ל. אך יש להביא ראי' גם לדעת התוס' דבח"ל פטור מן הראי'. מהא דבהוריות (דף ג') דבהוראה הלך אחר רוב יושבי א"י ואין חכמי ח"ל מן המניין ויליף שם מקרא. ואי נימא דבח"ל ג"כ חייבין בראי' למה לא יהיו מן המנין ג"כ חכמי ח"ל דהלא הם באים גם

כן לא"י שלשה פעמים בשנה אע"כ דבאמת פטורין ולכך אינם מן המנין ובאמת מוכרח דפטורין כיון שהשי"ת הבטיח שלא יחמוד איש את ארצך בעלותך כו' כמעשה שהובא במדרש שרצו לגזול מ"א שדה ומלאכים היו שומרים א"כ משמע דהוא יושב במקום שארצו שם דאם הוא דר בח"ל ויש לו קרקע בא"י איך יחמוד איש את ארצו בעלותו לרגל אדרבא כי יעלה לא"י יבא אצל קרקע שלו. א"כ ע"כ מיירי שיושב במקום שיש לו קרקע וכיון דארצך בא למעט קרקע בח"ל ע"כ פטור לגמרי אף מי שיש לו קרקע בא"י דבהאי גונא הכתוב לא מחייב והנה באמת קשה על המ"א אך בעירובין פ"ב (דף כא ע"א) פליגי שם אמוראי אי עושין פסי ביראות בבבל. אך בח"ל אין עושין לכו"ע וקשה דהא לא הותרו פסי ביראות רק לעולי רגלים כדמוכח (דף כ' ע"ב) ובבבל דליכא עולי רגלים איך ס"ד דהותרו פסי ביראות א"כ משמע דבח"ל נמי שכיחי עולי רגלים ומזה ראי' לשיטת בעל זית רענן ז"ל. ואפשר לדחוק ולומר דבגיטין (דף ז') אמרו הרצועה היתה יוצאת מעכו לכזוב. א"כ י"ל דעולי רגלים מא"י הם הולכים דרך ח"ל והו"א דיעשו פסי ביראות ולהכי קאמרי דאין עושין פסין ביראות אך זה דוחק והרמב"ם לא חילק בין יש לו קרקע. וי"ל דתוס' ספוקי מספקי להו. אי בעינן קרקע אי לאו ולכך תירצו שני תירוצים מכח ממ"נ אי נימא דלא בעינן קרקע ראית כת"ה חזקה מגיטין דבח"ל פטור ואי נימא דבעינן קרקע ונדחה ראיית כת"ה כנ"ל ונוכל לומר דבח"ל חייב בראי מ"מ ניחא הא דריב"ב כגון שלא הי' לו קרקע ושני התירוצים הם תירץ אחד מכח ממ"נ. ובאמת יש להביא ראי' דלב' קרקע כשיטת הרמב"ם מהא דחגיגה (דף ה') דפריך והא שמואל מורכב על כתיפו של אביו כו' מאי קושיא הא אין לו קרקע ואין לומר בשזיכו לו קרקע הא אין זכי' לקטן מה"ת כדאיתא בתוס' ר"פ בן סורר ומורה ולא משכחת רק כשירש מאביו ואמו אם כן בשמואל כיון ששניהם היו קיימים ודאי לא הי' לו קרקע ואי דבשביל זכי' מדרבנן הא לא שייך חינוך בדבר דאף לכשיגדל לא מיחייב רק מדרבנן ואף לדעת האמת דקטן יש לו זכי' מה"ת מ"מ מנין לנו שזיכו לשמואל קרקע דפריך מינה אלא ודאי דלב' קרקע ולכאורה י"ל בטעם התוס' דבחו"ל פטור מן הראי' דבחגיגה אמרינן דערל וטמא פטורין ומשמע שם מדברי תוס' אף דערל שלא מתו אחיו מחמת מילה אף דחייב למול את עצמו ובידו הוא אפ"ה פטור הואיל דמחוסר מעשה. א"כ ה"ה טמא אף דבידו לטבול מ"מ י"ל דפטור הואיל דמחוסר מעשה. א"כ כיון דבימי יוסי בן יועזר גזרו על ארץ העממים. אם כן בחו"ל הם כולם טמאין אף דבידן לעלות לא"י ויטהרו מ"מ מחוסרין מעשה הן ופטורין. ולפ"ז ניחא גם כן סוגיא דעירובין הנ"ל דשם קודם תקנת יוסי בן יועזר הוה.

והי' מחויבין בראי' גם בח"ל והו"א דעושין פסי ביראות ושפיר אשמעינן שם בגמ' דאין עושין פסי ביראות בח"ל:

הכ"ד חתנו הדו"ש באהבה. דוד דוב מייזליש חופ"ק לאסק:

כדי שלא להוציאה נייר חלק הצגני חדושים מבן הגהמ"ח הר' ר' אברהם הכהן ז"ל:

הרא"ש ב"מ הקשה לדברי האומרים שעד המסייע פטור מן השבועה ממשנה ב"מ (דף ל"ה) השוכר פרה מחבירו והשאילה לאחר ישבע השוכר כו' והשואל משלם לשוכר אמאי צריך השוכר לשבע הא יש לו עד המסייע השואל שאומר שמתה כדרכה ומתרץ דלפעמים השואל לא ידע שלא הי' בשעת מיתה והקשה בס' תפארת שמואל דהא אר"י לקמן פעמים ששניהם בחטאת כו' הא התם השואל ידע דהא נשבע על זה:

ונראה ליישב דהנה תוס' קידושין מ"ג ד"ה והשתא דעד הצריך שבועה לאו עדות הוא ושם צריך השואל בשבע שבועת אינו ברשותו ולא הוי עד המסייע והרא"ש שהקשה ממשנה דשם י"ל דאין צריך לשבע דהנה באמת קשה אמאי תקון ר"ה שבועת אינו ברשותו הא אין נשבעין על טענת ספק וצ"ל משום דמורי התירא דמי קא יהיבנא כמו השותפין והארוסין דנשבעין על טענת ספק ולכן במתניתין דשואל משלם להשוכר והמשכיר מפסיד לא שייך מורי התירא ולא נשבע השואל ש"ב ושפיר הקשה הרא"ש דהוי עד המסייע אבל לקמן בדר"י דפסק כר' יוסי דהשוכר משלם להמשכיר ושייך מורי התירא ונשבע ש"ב לא הוי עד המסייע משום עד הצריך שבועה לאו עדות ולא קשה קושית הת"ש ודו"ק:

חידושים מבן הגאון המחבר:

גרסינן בש"ס ר"ה כ"ח אמר רב יהודא אמר רב בשופר של עולה לא יתקע. ואם תקע יצא בשופר של שלמים כו' פירש"י שתלשו מחיים דאי לאחר זריקה אין מעילה לא בעורה ולא בקרניה שהכל לכהנים כדאמרינן נאמר בעולה לו יהי' ונאמר באשם לו יהי' מה אשם עצמותי' מותרין אף עולה עצמותי' מותרין, והקשה בספר כפות תמרים דהנה בזבחים (דף פ"ו ע"א) אפליגי אמוראי דרבה סבר דעצמות וקרני עולה אם פירשו קודם זריקה מועלין בהם עד שעת זריקה ואחר זריקה שרי לעשות מהם קתא דסכינא ואם לאחר זריקה פירשו מועלין בהם לעולם ור"א סבר פי' לפני זריקה מועלים בהם לעולם ואם לאחר זריקה פי' אין מועלין בהם וא"כ קשה למה שביק רש"י סברת רבה שהלכה כמותו וכן פסק הרמב"ם (פ"ב דמעילה הל' י"ב) ונקט סברת ר"א: ונראה לתרץ דהנה לאחר זריקה בל"ז לא נוכל להעמיד הסוגיא דא"כ גם בשלמים יצא דלית כאן איסור הנאה דקרבן שלמים לאחר זריקה אין מועלין כלל וזה לא הוצרך רש"י לפרש דלא מיירי

לאחר זריקה רק כוונת רש"י רק דלא נטעה לומר שתלשו לאחר שחיטה קודם זריקה לזה כתב רש"י דא"כ אמאי קאמר לא יתקע משמע דלכתחילה אין לו שום עצה לתקוע בשופר כזה. הא יכול לזרוק הדם ושפיר יכול לתקוע בו דשרי לעשות ממנו אפי' קתא דסכינא לפי סברת רבה משום הכי מפרש רש"י דתלשו מחיים דלא שייך לדורון ולשחוט מי ימר דרצון הבעלים לשחוט. אבל אחר שחיטה יוכל שפיר לזרוק הדם ולתקוע בשופר וזה כוונת רש"י דתלשו מחיים דאלו לאחר זריקה אין כוונתם דתלשו לאחר זריקה רק אם תלשו קודם זריקה יוכל לתקוע בו אחר זריקה והנה בזבחים על זה הדין מביא ר' יוחנן נאמר לו יהי' בעולה כו'. לכן כתב רש"י ז"ל כאן ג"כ זה הלשון ודו"ק:

הכ"ת הקשה על מה שפירש"י דתלשו מחיים אם כן מעל בשעת תלושה ואם כן מה הקשה רבא אימת מעל לבתר דתקע כו' הא מיד בשעת תלושה מעל ואם כן כי תקע בהתירא תקע דאין מועל אחר מועל. ונלפענ"ד דקושית רבא ממה נפשך אם נאמר דנתלש מאליו ולא מעל אינש מקודם דתקע כי קא תקע באיסורא תקע. ואם מיירי שתלשו אדם מחיים א"כ גם כן לכתחילה מותר לתקוע בו דאין מועל אחר מועל ואמאי אמר ר"י בשופר של עולה לא יתקע כו':

שם הדר אמר רבא אחד זה ואחד זה יצא והקשה בס' כ"ת ממ"ש לעיל (דף כ"ז) חוטא בל יתנאה וגבי שופר מתנאה נמי בקול תקיעתו וגם הקשה אא"ז הגאון מליסא זצ"ל בספרו נחלת יעקב נהי דמצות לאו ליהנות מ"מ הרי נטלו להשתמש בו לצורכו והו"ל שואל שלא מדעת ומעל מטעם גזילה ונלפענ"ד דהטורי אבן הקשה אמאי לא יצא בשלמים משום דתקע באיסורא דא"ל משום מהב"ע דהתוס' הקשו דל"ל קרא דסוכה גזולה פסולה ת"ל משום מהב"ע ותירצו דמהב"ע אינו אלא מדרבנן וא"כ כיון דיצא מה"ת בע"כ מעל ושפיר יוצא ידי חוב אף מדרבנן וגם הרשב"א ת' על קושית התוס' הנ"ל דמהב"ע לא שייך רק בלולב וקרבן דבא לרצות א"כ בתקיעות אמאי לא יצא. וכתב הטורי אבן דהטעם דלא יצא משום כל מקום דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני. והנה אא"ז בספרו הנ"ל הקשה על דין זה אמאי השוחט בשבת שחיטתו כשרה ונימא אעל"מ ומתרץ דרבא לא קאמר דלא מהני רק אם נימא דלא מהני ותיקן האיסור. אבל אף אם נימא דלא מהני ג"כ לא יתוקן האיסור אז אמרינן דמהני וטעם זה באמת מביא הרשב"א דהטעם דלא יצא בשופר של שלמים משום אי אמרינן דלא יצא אז לא נהנה ולא מעל ויתוקן האיסור אמרינן דלא יצא משום דאי עביד לא מהני ולפ"ז מיושב קושית הכ"ת הא נהנה בקול תקיעתו דהא זה דנהנה בקול לא יתוקן אף דנימא דלא יצא סוף כל סוף הא נהנה בקול תקיעתו. והנאת מצוה מצות לאו ליהנות ניתנו ומיושב קושית הנחלת יעקב דאיסור

גזילה לא יתוקן אף אם. נימא דלא יצא מ"מ הוא נטלו להשתמש בו ונעשה גזלן ומש"ה לא אמרינן בזה אי עביד לא מהני ודו"ק:

הלכות פסח:

דעת הרמב"ם דלא מהני ביטול לחמץ ידוע והקשו עליו כל המפורשים מהברייתא דקתני הי' יושב בביהמ"ד ונזכר שיש לו חמץ בביתו מבטלו בלבו ודיו משמע דמהני ביטול לחמץ ידוע:

ונראה דהנה נסביר סברת הרמב"ם דלא מהני ביטול לחמץ ידוע דהנה לכאורה קשה אמאי אינו עובר על ב"י בחמץ של הפקר דהא הר"ן הקשה על דינא דנכרי שהלוה לישראל על חמצו אינו עובר עליו אמאי הא בידו לפדותו ואמאי לא אמרינן הואיל כדאמרינן גבי חלה ותי' הר"ן דגבי חלה לא מיחסר אלא דיבור בעלמא אבל הכא דמיחסר ממונא לא אמרי' הואיל עיי"ש. ולפ"ז קשה אמאי, לא אמרינן בחמץ של הפקר הואיל ובידו לזכות בהחמץ ויהא עובר בב"י אך לא קשה דהואיל שייך רק היכא דלאיש הזה יש לו זכות יותר מלאחר אבל בחמץ של הפקר הא הואיל זה בידו לזכות יש זכות לכל אדם ולא שייך הואיל. ולפ"ז סברת הרמב"ם דלא מהני ביטול לחמץ ידוע דבאמת קשה בכל חמץ אמאי מהני ביטול נהי דביטול מטעם הפקר והפקיר החמץ הא מ"מ משום הואיל דבידו לזכות יעבור על בל יראה וא"ל כנ"ל משום דזכות זה יש לכל אדם הא חמץ זה מונח בביתו וצ"ל דלא שייך בחמץ סתם הואיל ובידו לזכות דאינו יודע היכן החמץ מונח דיזכה בו. אבל בחמץ ידוע שפיר כתב הרמב"ם דלא מהני ביטול מטעם הואיל דידע היכן החמץ בידו לזכות ואין כוונת הרמב"ם דלא מהני ביטול כלל דמ"מ לענין עשה דתשביתון מהני הביטול אבל שלא יעבור על ב"י לא מהני ולפ"ז לא קשה מהברייתא שיש לו חמץ בביתו והוא יושב בביהמ"ד מבטלו בלבו דשם לא שייך הואיל דבידו לזכות דהא הוא אינו בביתו ותרי הואיל לא אמרינן הואיל ובידו לילך לביתו וגם לזכות בו זה לא אמרינן והברייתא קמ"ל רק עצה טובה דבנזכר ושיש לו חמץ בביתו ורוצה לקיים מ"ע דתשביתו מבטלו בלבו ולענין המ"ע מהני אף לחמץ ידוע. אבל היכא דהוא בביתו ובידו לזכות בהחמץ שפיר כתב הרמב"ם דלא מהני לענין בל יראה ומיושב בזה כל הקושיות שהקשו המפרשים על הרמב"ם אם נעיין היטב בזה: